

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 68

Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Терешкінас Артурас – доктор соціальних наук, професор, професор кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Члени редакційної колегії:

Байша Кіра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету

Благуна Наталія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Боровик Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної кадрової академії, доцент кафедри теорії і методики журналістської творчості Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного технічного університету

Галацин Катерина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козяр Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Кочарян Артур Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, радник Міністра освіти і науки України

Кузьменко Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету, старший науковий співробітник Національного центру «Мала академія наук України»

Невмержицька Олена Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пермінова Владислава Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Чернігівського національного технологічного університету

Пушкарьова Тамара Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектного управління ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, член-кореспондент НАПН України

Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету

Шкабаріна Маргарита Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Алісаускіене Мілда – доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Гражісене Віталія – доктор педагогічних наук, завідувач відділу якості освіти Вільнюської академії мистецтв (Вільнюс, Литовська Республіка)

Конрад Яновський – PhD, ректор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.innovpedagogy.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 2 від 26.02.2024 року)

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта, 015 – Професійна освіта
(за спеціальностями), 016 – Спеціальна освіта)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (додаток 2)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 22897-12797P від 02.08.2017 року)

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу: <https://doi.org/10.32782/2663-6085>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Havran M.I., Horokhivska T.M., Yaremko H.V.

PROGRAMMES AND INITIATIVES SUPPORTING ACADEMIC MOBILITY IN HEIS:
EXPERIENCE OF POLAND..... 11

Гутиряк О.І.

МІЖКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....17

Добровольська Р.О.

ПРИНЦИП ІНТЕГРАЦІЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МУЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ...21

Клокар Н.І.

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ..... 25

Ковба М.В.

ЗМІСТ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТРАШОКЛАСНИКІВ
(ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТ.)..... 30

Кульчицький В.І., Іванова Ж.Є.

СТУДЕНТСЬКА МОБІЛЬНІСТЬ В МЕЖАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ
В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 34

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

Berezniak O.P., Shcherbyna Y.M.

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF UNIVERSITY STUDENTS
THROUGH FOREIGN (ENGLISH) LANGUAGE LEARNING.....38

Betsko O.S., Yefimova O.M., Zhytska S.A., Braievskaya A.I.

THE POTENTIAL OF UTILIZING AUGMENTED REALITY IN TEACHING IT STUDENTS
IN A MILITARY INSTITUTION..... 42

Вайнагій Т.М., Коваль Л.О., Данилюк В.О.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТУ
АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....50

Гарцунова Л.І., Городецька Я.І.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВАЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ЕТАПУ
НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..... 59

Дворник О.М., Рубан Н.П.

ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ
У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ..... 64

Джежик О.В.

ВИЗНАЧЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНИХ
КОМПОНЕНТІВ «ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ» ТА «ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПСИХОЛОГІЯ»..... 73

Карпенко Г.М.

СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БАР'ЄРУ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....78

Котова А.В., Чернова Г.В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....82

Леонтієва С.Л., Петрикова О.П.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ
МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....86

Лю Шучан

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ВОКАЛУ
В МІСЦЕВИХ КОЛЕДЖАХ І УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮ.....90

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Бандура Л.Р.

ІСТОРІОГРАФІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД (2017-2023).....93

Бартєнєва І.О., Ноздрова О.П., Осипова Т.Ю.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....97

Валійова Т.Б.

ТЕХНОЛОГІЯ "LANGUAGE PORTFOLIO" ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
САМОКОНТРОЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....101

Ворожбіт-Горбатюк В.В., Козиренко С.І.

НАВЧАЛЬНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ТА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ.....107

Галацин К.О., Фещук А.М.

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕТОДАМИ СИТУАТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ 111

Гнатик К.Б., Фодор К.Й., Тор Т.Г.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ 117

Гребінь-Крушельницька Н.Ю.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ТА ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХОДИ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ЛІДЕРА.....122

Гриценко О.Е.

ВПЛИВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....126

Деревянчук О.В.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
АНАЛІЗУ ДАНИХ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....130

Дніпровська Т.В., Кондрашова О.В.

МЕТОДИКА ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....138

Зажарська Г.П.

ФЕНОМЕН «ЛІДЕРСТВО» ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО РОЗУМІННЯ.....142

Ірхіна Ю.В.

ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ВПРАВ ЗА КОМУНІКАТИВНИМ ПІДХОДОМ
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ З УРАХУВАННЯМ
КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО АСПЕКТУ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ 146

Ісаєва О.С., Шумило М.Ю.

КОМУНІКАЦІЯ ЯК РІВЕНЬ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....150

Іщенко Т.М., Кузьменко Д.В., Остапенко Е.О.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТАКОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ).....154

Кирпенко Є.В., Веремієнко М.М. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ І СПОРТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	158
Кіріллова А.О. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	165
Макух Д.Д. КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	169
Мережко Ю.В. ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ.....	175
Михайлюк Ю.Д., Михайлюк І.Р. СИНЕРГІЯ ІТ ТА ЕКОЛОГІЇ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	179
Мудрик О.В., Павлова О.О. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	183
Нагачевська С.А., Левицька А.І., Самойленко Т.О., Нетребчук Л.М. РОЛЬ НАУКОВИХ ГУРТКІВ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	188
Несін Ю.М. АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «ФРАНЦУЗЬКА МОВА».....	194
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Атрошенко Т.Ю., Сегеда Н.А., Мільчевська Г.С. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ	198
Лялюк Г.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД КІБЕРНАСИЛЬСТВА.....	202
Тернопільська В.І. ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	208
РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ	
Драгунова В.В. ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	212
Майданенко С.В., Хомич О.Б. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ І ВЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В НУШ.....	218
Погребняк В.П., Дашковська О.В., Мельник О.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	223
Shlenova M.H. FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS AND BUSINESS CAREER MANAGEMENT OF FUTURE LIBRARY STUDENTS.....	229
РОЗДІЛ 6. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ	
Попадич О.О., Попадич Б.Т., Панющик А.В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	233

РОЗДІЛ 7. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Бєлова О.Б., Галецька Ю.В.МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 237**Vodorian N.I.**DEVELOPMENT OF TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN DESIGNING A CLOUD-BASED
DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT FOR BIOLOGY..... 242**Коваленко В.В.**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПРОЄКТАМИ
У ПРОЦЕСІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ ІТ-КОМПАНІЙ..... 249**Коваленко В.В., Мар'єнко М.В.**СЕРВІСИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДНИКИ КОМП'ЮТЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО
СЕРЕДОВИЩА..... 254**Курінний О.В., Білокопитов В.І.**ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ШЛЯХОМ
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 260**Литвин А.Ф., Хищенко О.О., Великдан Ю.В.**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ..... 264

CONTENTS

SECTION 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Havran M.I., Horokhivska T.M., Yaremko H.V.

PROGRAMMES AND INITIATIVES SUPPORTING ACADEMIC MOBILITY IN HEIS:
EXPERIENCE OF POLAND..... 11

Hutyriak O.I.

INTERCULTURAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGES TEACHERS:
PROBLEMS AND PROSPECTS.....17

Dobrovol'ska R.O.

THE PRINCIPLE OF INTEGRATION OF THEORY AND PRACTICE IN THE PROFESSIONAL
TRAINING OF MUSIC THERAPISTS.....21

Klokar N.I.

PROGRAMS FOR IN-SERVICE EDUCATION OF TEACHERS UNDER THE CONDITIONS
OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STANDARD OF BASIC AND COMPLETE GENERAL
SECONDARY EDUCATION..... 25

Kovba M.V.

THE CONTENT OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF UPPER SECONDARY
SCHOOL PUPILS (THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY)..... 30

Kulchytskyi V.I., Ivanova Zh.Ye.

STUDENT MOBILITY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE BOLOGNA PROCESS
IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....34

SECTION 2. THEORY AND METHODOLOGY OF TEACHING (IN THE FIELDS OF KNOWLEDGE)

Berezniak O.P., Shcherbyna Y.M.

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF UNIVERSITY STUDENTS
THROUGH FOREIGN (ENGLISH) LANGUAGE LEARNING.....38

Betsko O.S., Yefimova O.M., Zhytska S.A., Braiev'ska A.I.

THE POTENTIAL OF UTILIZING AUGMENTED REALITY IN TEACHING IT STUDENTS
IN A MILITARY INSTITUTION..... 42

Vainahii T.M., Koval L.O., Danyliuk V.O.

FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS AS A COMPONENT
OF THE ENGLISH PROFESSIONALLY ORIENTED COMPETENCE
OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES STUDENTS..... 50

Hartsunova L.I., Horodetska Ya.I.

RESEARCH ON THE IMPORTANCE OF DEVELOPING SENIOR LEARNERS' READING SKILLS
IN ENGLISH 59

Dvornyk O.M., Ruban N.P.

THE INTEGRATIVE MODEL OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR DEVELOPMENT TEACHERS'
SOCIAL COMPETENCE IN WORKING WITH LEARNERS IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES.....64

Dzhezhyk O.V.

DETERMINATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS DURING THE TEACHING
OF THE EDUCATIONAL COMPONENTS "EXPERIMENTAL PSYCHOLOGY" AND "PSYCHOLOGY
OF DEVIANT BEHAVIOR" TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION
IN THE SPECIALTY OF "PSYCHOLOGY".....73

Karpenko H.M.

METHODS OF OVERCOMING PSYCHOLOGICAL BARRIERS WHEN LEARNING ENGLISH.....78

Kotova A.V., Chernova H.V.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF SECONDARY EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE.....82

Leontieva S.L., Petrykova O.P.

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF DEVELOPMENT OF ARTISTIC THINKING OF ART SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF VOCAL AND PERFORMING ACTIVITIES.....86

Liu Shuchan

A STUDY OF THE PEDAGOGICAL ABILITIES OF YOUNG VOCAL TEACHERS IN LOCAL COLLEGES AND UNIVERSITIES IN CHINA.....90

SECTION 3. THEORY AND METHODOLOGY OF VOCATIONAL EDUCATION

Bandura L.R.

HISTORIOGROHY OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS: A PRACTICE-ORIENTED APPROACH (2017-2023).....93

Bartienieva I.O., Nozdrova O.P., Osypova T.Yu.

USAGE OF PROJECT TECHNOLOGIES IN TEACHING PEDAGOGICAL DISCIPLINES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....97

Valiiova T.B.

LANGUAGE PORTFOLIO TECHNOLOGY AS ONE OF THE MEANS OF FORMING SELF-CONTROL SKILLS IN THE PROCESS LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION.....101

Vorozhbit-Horbatiuk V.V., Kozyrenko S.I.

EDUCATIONAL PRESENTATIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL EDUCATION AND DURING THE EDUCATION OF DOCTORS OF PHILOSOPHY.....107

Halatsyn K.O., Feschuk A.M.

FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENGINEERS BY MEANS OF SITUATIONAL MODELLING METHODS.....111

Hnatyk K.B., Fodor K.Y., Tor T.H.

USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS.....117

Hrebin-Krushelnytska N.Yu.

COMPETENCE-BASED AND ACTIVITY-BASED APPROACHES AS THE BASIS FOR TRAINING A FUTURE LEADER.....122

Hrytsenko O.E.

THE IMPACT OF CHOREOGRAPHIC ART ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVITY.....126

Derevianchuk O.V.

APPLICATION OF CLUSTERING METHODS AND FUZZY LOGIC FOR INTELLIGENT DATA ANALYSIS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....130

Dniprovska T.V., Kondrashova O.V.

INDIVIDUALIZED METHODOLOGY TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER PROFESSIONAL DIRECTION.....138

Zazharska H.P.

THE PHENOMENON OF "LEADERSHIP" AND APPROACHES TO ITS UNDERSTANDING.....142

Irkhina Yu.V.

PRINCIPLES OF DEVELOPING EXERCISES ACCORDING TO THE COMMUNICATIVE APPROACH FOR STUDENTS OF THE FIRST (BACHELOR) LEVEL OF HIGHER EDUCATION OF THE FACULTY OF MEDICINE TAKING INTO ACCOUNT THE COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCES.....146

Isaieva O.S., Shumylo M.Yu.

COMMUNICATION AS THE LEVEL OF FUTURE DOCTORS' CULTURAL DEVELOPMENT.....150

Ischenko T.M., Kuzmenko D.V., Ostapenko E.O.

SOME ASPECTS OF DEVELOPING METACOGNITIVE COMPETENCE IN ECONOMICS STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE CLASSES (VIA DISTANCE LEARNING).....154

Kyrpenko Ye.V., Veremiienko M.M. METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS – SPECIALISTS IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING.....	158
Kirillova A.O. PROFESSIONAL TRAINING OF PSYCHOLOGISTS UNDER MARTIAL LAW.....	165
Makukh D.D. COMPONENT STRUCTURE OF PROFESSIONAL IDENTITY OF CADETS OF MILITARY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	169
Merezhko Yu.V. HISTORICAL AND RETROSPECTIVE ANALYSIS OF FORMATION FUTURE MUSIC TEACHERS'S PROFESSIONAL SKILLS.....	175
Mykhailiuk Yu.D., Mykhailiuk I.R. SYNERGY OF IT AND ECOLOGY: PATHS TO IMPROVE HIGHER EDUCATION.....	179
Mudryk O.V., Pavlova O.O. INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FOREIGN LANGUAGE DISTANCE LEARNING FOR HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION APPLICANTS.....	183
Nahachevska S.A., Levytska A.I., Samoilenko T.O., Netrebchuk L.M. THE ROLE OF SCIENTIFIC CLUBS IN MEDICAL UNIVERSITY STUDENT PREPARATION: EXPERIENCE AND PERSPECTIVES.....	188
Nesin Yu.M. ANALYSIS OF TEACHING TEXTBOOK "FRENCH LANGUAGE".....	194
SECTION 4. SOCIAL PEDAGOGY	
Atroshenko T.Yu., Seheda N.A., Milchevska H.S. FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE BY THE MEANS OF ART THERAPY.....	198
Lialiuk H.M. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PROTECTING CHILDREN AGAINST CYBER VIOLENCE.....	202
Ternopil'ska V.I. CIVIL VALUES AS THE BASIS OF MODERN SOCIAL EDUCATION OF PERSONALITY.....	208
SECTION 5. THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT	
Drahunova V.V. GENESIS AND EVOLUTION OF CONSULTING ACTIVITIES IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES.....	212
Maidanenko S.V., Khomych O.B. RESULTS OF EXPERIMENTAL WORK ON THE IMPLEMENTATION OF AN EXPERIMENTAL PROGRAM FOR THE TRAINING OF SUPERVISORS AND TEACHERS FOR THE INNOVATIVE ORGANIZATION OF METHODOLOGICAL WORK AT NUSH.....	218
Pohrebniak V.P., Dashkovska O.V., Melnyk O.M. TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN SYSTEM OF HIGHER EDUCATION DURING MARTIAL LAW.....	223
Shlenova M.H. FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS AND BUSINESS CAREER MANAGEMENT OF FUTURE LIBRARY STUDENTS.....	229

SECTION 6. LEARNING THEORY**Popadych O.O., Popadych B.T., Paniuschuk A.V.**IMPLEMENTATION OF GAME ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL:
CHALLENGES AND PROSPECTS.....233**SECTION 7. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION****Bielova O.B., Haletska Yu.V.**STUDY MOTIVATION OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN THE CONDITIONS
OF REMOTE TECHNOLOGIES.....237**Vodopian N.I.**DEVELOPMENT OF TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN DESIGNING A CLOUD-BASED
DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT FOR BIOLOGY.....242**Kovalenko V.V.**PERSPECTIVES OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROJECT MANAGEMENT
IN THE PROCESS OF INFORMAL EDUCATION FOR IT COMPANY PROFESSIONALS.....249**Kovalenko V.V., Marienko M.V.**ARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES AS COMPONENTS
OF A COMPUTER-ORIENTED ENVIRONMENT.....254**Kurinyi O.V., Bilokopytov V.I.**

INCREASING STUDENTS' MOTIVATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES VIA ICT USE.....260

Lytvyn A.F., Khyschenko O.O., Velykdan Yu.V.CURRENT TRENDS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION.....264

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

PROGRAMMES AND INITIATIVES SUPPORTING ACADEMIC MOBILITY IN HEIS: EXPERIENCE OF POLAND

ПРОГРАМИ ТА ІНІЦІАТИВИ ПІДТРИМКИ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ У ЗВО: ДОСВІД ПОЛЬЩІ

The article studies the concept of academic mobility and internationalisation process of higher education in Poland. Its goal is to analyse the development of international academic mobility in higher education institutions of Poland, studying state policy and initiatives, new strategies and programmes implemented there, in order to effectively map the state of internationalisation and internationalisation process in Ukrainian HEIs. The importance of implementation and support of academic mobility in HEIs as well as internationalisation process in higher education have been thoroughly studied. Having analysed different public documents and regulations on higher education and its strategic development in Poland, it was found out that they aim to increase and support internationalisation and academic exchange processes in Polish HEIs. Polish teachers' academic mobility will allow HEIs to increase quality of education, strengthen the relationship between science and industry, launch new academic careers and courses, and raise educational standards. The authors have analysed different academic exchange programmes and projects which are projects co-financed by EU funds and national funds, as well as bilateral, multilateral, and national ones. Several factors that influence the increasing number of Polish academic staff and students of HEIs who benefit from international exchange programmes and projects, as well as incoming foreign students and teachers in Polish HEIs were identified and analysed, such as active participation of Poland in the development of European Higher Education Area, governmental strategies for improving internationalisation in HEIs, establishing NAWA for coordinating state activities driving the internationalization process in Polish HEIs, and creating new Polish national programmes and projects for involving foreign academic staff.

Key words: internationalisation process, academic mobility, academic exchanges, international exchange programmes, Polish higher education, academic staff, HEIs of Poland.

У статті досліджено концепцію академічної мобільності та процес інтернаціоналізації вищої освіти в Польщі. Метою роботи є ана-

ліз розвитку міжнародної академічної мобільності у вищих закладах освіти Польщі, вивчення державної політики та ініціатив, стратегій та програм, які там реалізуються, для того щоб ефективно відобразити стан інтернаціоналізації та знайти шляхи покращення міжнародної академічної мобільності та процесу інтернаціоналізації в українських ЗВО. Вивчено важливість впровадження та підтримки академічної мобільності у ЗВО, а також процесу інтернаціоналізації вищої освіти. Проаналізувавши різні державні документи та положення про вищу освіту та її стратегічний розвиток у Польщі, було виявлено, що вони спрямовані на посилення та підтримку процесів інтернаціоналізації та академічного обміну в польських ЗВО. Встановлено, що академічна мобільність польських викладачів дозволяє підвищити якість освіти, зміцнити зв'язок між наукою та промисловістю, започаткувати нові академічні кар'єри та курси, а також підвищити освітні стандарти. Автори проаналізували різні програми та проекти академічних обмінів, які співфінансуються фондами ЄС та національними фондами, а також є двосторонніми, багатосторонніми та національними. Було визначено та проаналізовано кілька чинників, які впливають на збільшення кількості польських викладачів і студентів закладів вищої освіти, які користуються різними програмами та проектами міжнародного обміну, а також іноземних студентів і викладачів, які приїжджають у польські вищі навчальні заклади, серед яких: активна участь Польщі у розвитку Європейського простору вищої освіти, урядові стратегії для покращення інтернаціоналізації ЗВО, створення NAWA для координації державної діяльності, що стимулює процес інтернаціоналізації польських освітніх та науково-дослідних закладів, а також створення нових польських національних програм і проектів для залучення іноземних науково-педагогічних працівників.

Ключові слова: процес інтернаціоналізації, академічна мобільність, академічні обміни, міжнародні програми обміну, польська вища освіта, науково-педагогічні працівники, ЗВО Польщі.

UDC 340:12(438)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.1>

Havran M.I.,
PhD (Education), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University

Horokhivska T.M.,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogy
and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University

Yaremko H.V.,
PhD (Education), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages
Lviv Polytechnic National University

Research problem statement. Modern higher education aims to develop highly capable individuals who are competitive, adaptive, and prepared for new challenges and rapid changes in a dynamic global society. Because education has enormous economic and cultural benefits, nations all over the world are focusing on raising the standard of education, making their higher education systems more alluring to foreign students. As international rivalry has grown

and information has emerged as a critical component of economic growth, internationalisation has shifted toward a more market-oriented approach with the goal of attracting the most gifted and advanced students and highly skilled academic staff.

Nowadays, because of the strong emphasis on academic success and mobility, Europe has become a leader in fostering innovation and advancement across a number of sectors and a desirable location

for researchers and students from around the world. Through academic exchange programmes, students can widen their study horizons, enhance their general education, acquire unique academic knowledge, and experience different cultures. Researchers are able to obtain a wider viewpoint and sources of information through academic collaboration and knowledge and skills exchanges, which can result in new ideas and research findings. These exchanges have the potential to enhance intercultural communication, increase international cooperation, enhance the competencies of educators and students, and modernize specialist training systems. Therefore, the development of international academic and educational exchanges is one of the primary goals of higher education institutions in Ukraine.

Analysis of recent research and publications.

The concept of international academic mobility has received research attention among Ukrainian scientists (T. Skyba, I. Fedorova, I. Antonenko, N. Chizhova, M. Romanynets, S. Brynyova, O. Spivakovskiy, M. Oliynyk, O. Poznanska, A. Krasulia, Y. Plotnikov, L. Zagoruiko, and many others). The analysis of recently published scientific works revealed that the authors tend to define the terms and nature of academic mobility and internationalisation of higher education and study organizational aspects of education and academic exchanges at HEIs in Ukraine. A few studies have explored the state policy and legislation framework of the academic mobility process in Ukraine and abroad (M. Romanynets, D. Derevianko, A. Krasulia).

A lot of foreign researchers and educators explore and analyse internationalisation process in higher education as well as various aspects of the international mobility of students and academic staff, among them Van der Wende M., D. Walczak, L. Engel, A.-M. Sandstrom, R. van der Aa, A. Glass, J. Knight, C. Lane-Toomey, S. Lane, P. Peterson, and others. For instance, Van der Wende states that "HEIs traditionally focused on internationalisation as a way to improve the quality of teaching and research as well as to help institutions in other countries build capacity" [1, p. 540].

Nevertheless, there are still **unresolved parts of the overall problem**. Ukraine is on its way to create higher education of European quality, meeting European standards, and adopting its experience. Extending the internationalisation process of HEIs and promoting international education and academic cooperation that aim to encourage cross-cultural awareness, foster values and aspirations, affirm a sense of active citizenship, and stimulate people to acquire the professional skills necessary for taking an active part in modern society are essential conditions for improving the quality of higher education. So, our task is to explore new ways and approaches to organizing academic mobility in order to develop

international cooperation and academic exchanges in Ukrainian HEIs that become possible due to comparative studies. As Poland is one of the closest European Union countries to Ukraine, the study and critical analysis of its achievements and experiences are bound to become valuable for the further development and improvement of the higher education system in Ukraine.

The purpose of the article is to analyse the internationalisation process and academic mobility development in higher education institutions of Poland, studying state policy, new strategies and programmes implemented there, in order to effectively map the state of internationalisation, and find out ways to improve international academic mobility and internationalisation process in Ukrainian HEIs.

Results and discussion. For a very long time, internationalisation was perceived as an approach that focused on the cross-border movement of individual researchers and students rather than having an impact on higher education systems or institutions. It describes any international links between countries or between single HEIs situated within various national systems. Nowadays, the spectrum of activities related to internationalization has expanded from an "exclusive focus on individual mobility to more complex strategies including staff and curriculum development, research collaboration, and quality enhancement" [1, p.542].

International educational exchanges can help foster intercultural trust and understanding by influencing the younger generation's awareness of, tolerance for, and comprehension of various cultures. This kind of mutual understanding and trust is crucial, particularly in the current globalized world, and it is linked to future stability and security around the globe. Broad international collaboration and academic exchanges will successfully foster mutual understanding and long-term trust between individuals from various nations and cultural backgrounds. People generally recognize that international educational cooperation and exchange play a major role in international relations. Teachers, scientists, and academic staff of HEIs view mobility as a chance to carry out research and teach scientifically, as well as to participate in internships and professional experience exchanges with professionals from other Bologna Process participating countries. Students who have already experienced the internationalisation of higher education through partaking in academic exchange programmes, express the opinion that international academic mobility has enabled them to become more sociable and creative, 81% of them feel that their foreign language fluency has improved, and they even agree that their ability to make decisions has strengthened too [2].

As a result, more and more higher education systems all over the world are following

internationalisation principles and processes, among which one of the most crucial is academic mobility of staff and students that is able to increase “social inclusion, expand scope of global R&D, modernize curriculum, foster cross-cultural academic communication and collaboration, non-discrimination in academic process” [3, p. 455].

The reality is that academic mobility, being a systemic phenomenon, involves a variety of state policies related to education, such as vocational education (training), state personnel regulations in various professional groups, regulatory and legal conditions in higher education, training, and professional activities, as well as human qualities in academic and professional environments as part of a structured model. This model serves as a paradigm for guaranteeing academic success by emphasizing academic mobility and, ultimately, professionalism [4, p. 137]. We agree that the academic mobility process depends on the environment in which it occurs, as its formation is influenced by the state regulations on the academic mobility of the subjects of the educational and scientific process [5, p. 80].

According to the European Association for International Education, there are eight main factors of internationalisation which were compiled based on a survey done in European HEIs: 1) enhancing the overall quality of education (56%); 2) preparing students for a global world (45%); 3) attracting more international students (37%); 4) improving international reputation (35%); 5) improving the quality of R&D (34%); 6) increasing competitiveness (26%); 7) labour market demands (18%); 8) financial benefits for institution (10%). [6, p. 4] It shows that improving the overall quality of education is the primary motivation behind European HEIs' internationalization efforts, rather than just focusing on attracting more foreign students and getting more income from their studies.

Today, Europe produces highly competent professionals thanks to its prominent institutions and state-of-the-art research facilities, making it a major hub for academic and professional advancement. Taking higher positions in different higher education European and world rankings is important to every public and non-public HEIs of Poland. They are making significant efforts to support academic mobility and international exchanges of students and academic staff, because successes in the field of internationalisation are “opportunities to develop science and higher education and Poland's more influential position in Europe and the world” [7, p.14].

Worth noting is that the internationalisation results and figures do not depend only on institutions initiatives, programmes and strategies, but also on Poland's geopolitical location, its EU membership, and the growth of a more knowledgeable society. According to D. Walczak, studying abroad and taking part in international research projects are two ways

that Polish higher education is becoming more internationalised [8]. These activities are also seen as key factors in the advancement of science and higher education towards international perspective. As Polish higher education is primarily dependent on state regulations, norms, and laws, the process of internationalisation and academic mobility is considered at different governmental levels and is mentioned in some strategic documents creating preconditions for its development and implementation.

Having analysed different public documents and regulations on higher education and its strategic development in Poland, we take the view that they aim to increase and support internationalisation and academic exchange processes in Polish HEIs [9; 11]. For example, the internationalisation of higher education and scientific research is included in the goals of the government Strategy adopted in 2016, that is aimed at creating conditions for promoting the internationalisation of higher education, innovation and commercialization of research, along with the employment of international scientists with scientific achievements in Polish HEIs, and encouraging students from non-EU countries to study in Poland [9, p. 276].

Additionally, in order to support the development of the European Higher Education Area, the mobility of Polish teachers to European countries is considered as an integral part of international cooperation and support of internationalisation of higher education. Because of academic mobility of Polish teachers, HEIs will closely cooperate with industry, intensifying cooperation between science and business, creating new academic careers and improving the quality of education, including adaptation of students' competencies to the real needs of the labour market. However, there are neither well-developed separate strategy for internationalisation and academic mobility of Polish teachers in HEIs or national regulations that directly address the recognition of academic staff's achievements or consequences of mobility abroad [10]. At the same time universities are required by law to conduct evaluations of teachers periodically, at least once every 4 years or at the request of the rector, as part of internal quality assurance. The criteria for evaluating teachers and other employees are determined by individual HEIs. Interestingly, the international experience, namely mobility and participation in international projects, is really important for reaching the next levels of a scientific career.

Moreover, academic mobility and international cooperation are considered as one of the main areas of activities aimed at supporting the development of skills in all target groups of the education sector, so they are even included in the priority areas of the Polish strategic document “Integrated Skills Strategy until 2030” (Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030). This document defines that for promoting staff mobility and international best practices in education

and training, it is necessary to develop international project planning and management skills [11].

One of the essential steps for supporting academic mobility in Polish HEIs and encouraging internationalisation and HEIs openness to innovations was establishing of a new governmental agency, National Agency for Academic Exchange (Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej) on October 1st, 2017. One of the tasks of the Agency is to manage cases concerning the academic recognition in Poland of higher education received abroad and its mission is strengthening Polish science and higher education through international exchange and cooperation [12]. It aims to support international scientific and educational exchange and promote Polish higher education, frame a legal environment that will advance innovation and commercialization of scientific research results by universities and individual scientists, create conditions that will enable the employment of foreign scientists in Poland with scientific achievements, encourage students from outside the European Union to study at Polish universities, etc. It also provides various information about the higher education system, study and scholarship offers, as well as practical information about Poland on the "Ready, Steady, Go Poland" portal.

Analysing various international mobility exchange programmes available on the official Polish websites, we conclude that Erasmus+ is the most popular and important among HEIs students and academic teachers [10; 12]. The European Union's commitment to promoting academic mobility is evidenced by programmes like Erasmus+, which have created the framework for cross-border cooperation and learning. The Erasmus+ programme is a key component that supports the objectives of the European Education Area, the European Union Youth Strategy, the European Union Work Plan for Sport (2021-24), the Digital Education Action Plan 2021-2027 [13, p.4-5]. The programme's main goal is to support people's educational, professional, and personal growth through lifelong learning in training, education, youth, and sport in Europe and beyond, promoting social cohesion, quality jobs, sustainable growth, innovation, and active citizenship.

However, there are also another diverse opportunities for Polish teachers to carry out their research work or conduct classes abroad, as well as for incoming foreign teachers who choose Poland as a country for international mobility. The international academic exchange programmes and projects in higher education of Poland are classified as [10]: 1) projects co-financed by other EU funds and national funds (e.g. Master Didactics project (Mistrzowie dydaktyki) is co-financed by the European Social Fund and the Ministry of Education and Science of Poland, it covers the planning and execution of the tutoring model, international study visits, and the training of Polish

university tutors in the framework of cooperation with foreign universities);

2) multilateral programmes (e.g. Central European University Exchange Programme (CEEPUS), the International Visegrad Fund. Financial Mechanism of the European Economic Area (EEA FM) – Education Programme -The Education Program (Program Edukacja) is financed by Iceland, Liechtenstein and Norway. As part of the "Professional staff development" component, employees of HEIs and other sectors of formal and non-formal education, can participate in study visits to donor countries and intensive trainings conducted by trainers/experts from these countries);

3) bilateral programmes (e.g. Fulbright program – Polish and American academic staff members can apply for its scholarships. The purpose of Polish staff scholarships is to support their research and teaching at American HEIs. Furthermore, academics with expertise in Polish culture and history are eligible to apply for scholarships to teach at one of the universities associated with the Polish-American Fulbright Commission);

4) national programmes and projects, that are addressed to academic staff implemented by the National Agency for Academic Exchange (e.g. 1) Program named after Mieczysław Bekker (Program im. Mieczysława Bekkera) aims to support the scientific development of Polish academic teachers and scientists (and PhD students) representing any field of science. Scholarships are awarded for a stay of 3 to 24 months in foreign scientific or academic centers around the world in order to conduct R&D work; 2) NAWA professorship (Profesura NAWA) aims to raise the quality of scientific research at Polish HEIs and other scientific establishments by hiring outstanding foreign scientists from around the globe, projects with funding may run from 36 to 48 months, covering humanities, social sciences and theology areas; and several others).

As a result of the above mentioned projects and programmes, the number of foreign academic teachers in Polish HEIs has increased [14, p.8]. Nevertheless, the group of foreign students in Poland is more than 30 times larger than the group of foreign academic teachers. The most interesting fact is that the majority of academic teachers and students are from Ukraine, according to NAWA data, in 2022, there were 606 and 35770, respectively.

It is worth mentioning that, except for internal support and governmental initiatives influencing the dynamic of internationalisation of higher education and academic exchanges in HEIs, there are also external factors that can suspend or otherwise support and enhance the process of international mobility and exchanges. Since the beginning of the pandemic, the dynamics of academic mobility have significantly changed, not only in European countries but all over the world. For example, in Poland,

it has caused a serious decline in mobility as universities pointed to fear of spending the pandemic in a foreign country and reluctance to participate in an exchange programme during numerous restrictions [15, p. 21]. Students were also discouraged by classes taking place only online, so they often decided to postpone international exchanges. Moreover, the largest decline in the number of arrivals is visible among students from non-European universities, but the interest in Erasmus+ arrivals was at a stable level, but due to the pandemic, they were not implemented. It was even foreseen that because of postponed exchanges, as well as the longing for travel and fatigue of the pandemic reality, the mobility number would increase once the pandemic situation normalized [15, p. 21]. Furthermore, we are aware of the fact that one of the unpredictable external reasons of serious transformations in academic mobility and internationalisation process can be the war that has dramatically changed situation in Ukrainian and Polish HEIs, causing negative and positive trends, respectively.

Taking into account the current post-pandemic situation and the Russian invasion of Ukraine, the Erasmus+ programme expands on its inclusive nature by providing opportunities for people in Europe and beyond to grow personally, socio-educationally, and professionally. The Programme will involve funding initiatives that encourage learning and make it easier for those escaping the conflict in Ukraine to reintegrate into their new educational settings, as well as initiatives that assist staff, students, and organizations in Ukraine [13, p.4].

Conclusions. We come to the conclusion that in Poland academic mobility is regarded as an essential component of international collaboration and support for the internationalisation of higher education, with the aim of fostering the growth of the European Higher Education Area. Polish teachers' academic mobility will allow HEIs to increase quality of education, strengthen the relationship between science and industry, work directly with business, launch new academic careers and courses, and raise educational standards.

Poland has made some serious steps towards increasing the internationalisation of higher education and encouraging the academic mobility of teachers and students in HEIs. These ideas are considered in the governmental documents on the strategic development of the country, creating pre-conditions for their development and implementation in higher education. In HEIs, international experience, namely mobility and participation in international projects, is an essential part of internal quality assurance and a condition for the further scientific career development of teachers and the higher level of an institution in the international higher education rankings.

We have identified several factors that influence the increasing number of Polish academic staff and students of HEIs who benefit from international exchange programmes and projects, as well as incoming foreign students and teachers in Polish HEIs, among them: 1) active participation of Poland in the development of European Higher Education Area; 2) governmental strategies for improving internationalisation in HEIs; 3) establishing a new institution, NAWA, for coordinating state activities driving the internationalization process in Polish academic and research institutions; 4) creating new Polish national programmes and projects for involving foreign academic staff to its HEIs.

Thus, as the process of internationalisation is complex and sophisticated, but really important in higher education area and academic mobility should become an integral part of HEIs' strategies, scientists have to map out effective and appropriate mechanisms for their implementation and monitoring, and carry out further comprehensive research on this issue.

REFERENCES:

1. Van der Wende M. Internationalization of Higher Education. *International Encyclopedia of Education*. P. Peterson, E. Baker, B. McGaw (Editors). Oxford: Elsevier, 2010. Volume 4. P. 540-545.
2. Lane-Toomey, C.K., & Lane, S.R. US students study abroad in the Middle East/North Africa: Factors influencing growing numbers. *Journal of studies in international education*. 17(4). 2013. P. 308-331.
3. Havran M.I., Shayner H.I. International academic mobility of students in a globalized society: challenges and perspectives. *Вісник науки та освіти: журнал*. 2023. № 11(17). С. 447-458.
4. Скиба Т. Ю. Аналіз стану і тенденції розвитку вищої освіти в Україні. *Наукові праці. Державне управління*. 2013. Вип. 202. Т. 214. С. 136–140.
5. Романинець М.Р. Академічна мобільність українського студентства в умовах глобалізованого простору: філософсько-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів, 2019. Вип.21. С. 77-83. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_13
6. Engel L., Sandstrom A.-M., van der Aa R., Glass A. The EAIE Barometer. Internationalisation in Europe. Executive summary. The European Association for International Education, 2015. 13 p.
7. Krasulia A., Plotnikov Y. & Zagorouko L. On the path to Polish higher education internationalization: what and how influenced the itinerary? *Порівняльні педагогічні студії*. 2021. № 1 (41). P. 4-16.
8. Walczak D. Za i przeciw międzynarodowej mobilności studentów i naukowców. *Uniwersytety, naukowcy i studenci w zglobalizowanym świecie* WydawnictwoNaukowe Scholar, Warszawa 2017.
9. Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Warszawa. 2017. 417 p.

10. Eurydice. Mobilność i umiędzynarodowienie. Mobilność: programy, projekty, inicjatywy w szkolnictwie wyższym. Last update: 14 December 2023. Retrieved from: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/pl/national-education-systems/poland/mobilnosc-programy-projekty-inicjatywy-w-szkolnictwie-wyzszym>

11. Zintegrowana strategia umiejętności 2030 (część szczegółowa). Polityka na rzecz rozwijania umiejętności zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie. Ministerstwo edukacji narodowej. Warszawa 2020. 70 p.

12. NAWA. The Polish National Agency for Academic Exchange. Retrieved from: <https://nawa.gov.pl/en/nawa>

13. Erasmus+ Programme Guide. European Commission. Erasmus+. Version 1 (2024). 2023. 463 p. Retrieved from: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-11/2024-Erasmus%2BProgramme-Guide_EN.pdf

14. Report. Foreigners: students and staff at Polish universities in the academic year 2021/2022. NAWA. Warsaw. 2022. 9 p.

15. Raport. Internacjonalizacja w czasach pandemii, część II, Wnioski po rekrutacji studentów zagranicznych na rok akad. 2020/21. Warszawa. 2021. 54 p.

МІЖКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INTERCULTURAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGES TEACHERS: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті розкривається сутність між-культурності як гармонійного співіснування всіх культур, представлених у мультикультурному суспільстві, на засадах взаємоприйняття, взаєморозуміння і взаємоповаги. Наголошується на тому, що запорукою ефективного комунікативного процесу між представниками різних культур є не тільки досконале володіння іноземними мовами, але й знання матеріальної та духовної культури інших народів, моральних цінностей, світоглядних уявлень, які в сукупності визначають модель поведінки партнерів по комунікації.

Акцентується на ключовій ролі вчителя іноземної мови у процесі міжкультурної взаємодії як посередника, що допомагає зрозуміти важливість людських стосунків, донести глибину історії та культури.

Основна увага зосереджується на врахуванні культурного та мовного розмаїття в умовах, коли європейське суспільство стає «мультикультурною мозаїкою», що актуалізує міжкультурну підготовку вчителів іноземних. Визначаються пріоритетні напрями міжкультурної підготовки вчителів: підготовка до роботи з класом; рефлексія над собою (вміння змінити уявлення та подолати стереотипи, зосередитись на власному сприйнятті іноземної мови/культури).

Зосереджується увага на викликах і перспективах міжкультурної дистанційної підготовки вчителів іноземних мов та обґрунтовуються умови її здійснення: відкритість до нових педагогічних тенденцій та ідей; впевненість у собі, знучність та сприйняття особливостей кожної групи; готовність співпрацювати з іншими вчителями, які викладають інші дисципліни та успішно реалізовувати міждисциплінарні проєкти; вільне володіння мовою/культурою та їх імпліцитними значеннями; доступ до програм підготовки/підвищення кваліфікації, що фокусуються на міжкультурному вимірі.

Ключові слова: навчання впродовж життя, міжкультурність, вчитель іноземної мови, міжкультурна підготовка.

The article reveals the essence of interculturalism as a harmonious coexistence of all cultures represented in a multicultural society, based on mutual acceptance, mutual understanding and mutual respect. It is emphasized that the key to an effective communication process between representatives of different cultures is not only a perfect command of foreign languages but also knowledge of the material and spiritual culture of other peoples, moral values, worldviews which collectively determine the model of behavior of communication partners.

Emphasis is placed on the key role of the foreign language teacher in the process of intercultural interaction as a mediator, which helps to understand the importance of human relations, to convey the depth of history and culture.

The main focus is on taking into account cultural and linguistic diversity in conditions where European society is becoming a multicultural mosaic, which actualizes the intercultural training of foreign language teachers. The priority directions of intercultural training of teachers are determined: preparation for working with the class; self-reflection (the ability to change perceptions and overcome stereotypes, to focus on one's own perception of a foreign language/ culture).

Attention is focused on the challenges and prospects of intercultural distance training of foreign language teachers and the conditions for its implementation are substantiated: openness to new pedagogical trends and ideas; self-confidence, flexibility and perception of the peculiarities of each group; willingness to cooperate with other teachers who teach other disciplines and to implement successfully interdisciplinary projects; fluency in language/culture and their implicit meanings; access to training/ advancement programs focused on the intercultural dimension.

Key words: lifelong learning, interculturalism, foreign language teacher, intercultural training.

УДК 378.091.12.011.3-051:81'243
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.2>

Гутиряк О.І.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У наш час іноземна мова виступає інструментом культурного розвитку особистості, забезпечуючи її інтеграцію у полікультурне суспільство. Адже, знання особливостей та розуміння культури різних народів, етносів та країн, толерантне ставлення до них стимулює лінгвістичний, когнітивний та соціальний розвиток тих, хто навчається та тих, хто навчає. Міжкультурне спілкування є комунікацією на певному професійному рівні, підвищивши іншомовну міжкультурну компетентність, ми підвищуємо і професійну майстерність. Актуальність даної проблематики зумовлена необхідністю підготовки висококваліфікованого фахівця, налаштованого на міжкультурну комунікацію, здатного працювати в умовах культурного різноманіття, формувати

цілісне бачення ціннісної картини світу, усвідомлювати пріоритетну ролі спілкування в полікультурному освітньому просторі. У вирішенні цього питання ключова роль відводиться освіті протягом життя, яка є рушієм усестороннього розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід зазначити, що питання формування міжкультурної компетентності є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема цю тему вивчали: В. Аксьонова, І. Бахов, С. Васьків, І. Козубовська, Л. Компанієць, С. Пілішек, О. Пришляк, О. Рембач та ін. Проблематику міжкультурної комунікації розробляють у своїй праці В. Андрущенко, Н. Висоцька, Л. Губерський, І. Дзюба, П. Донець, В. Євтух, А. Єрмоленко, Л. Нагорна, М. Обушний, П. Скрипка

та ін., формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності – В. Баркасі, О. Волченко, О. Овчарук, В. Редько, В. Кейблз, Ф. Вінгард та ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема міжкультурної підготовки вчителя іноземної мови, формування міжкультурної компетенції у майбутніх педагогів не отримала достатнього висвітлення в педагогічній науці та потребує подальших наукових розвідок.

Мета статті. Визначити місце та роль міжкультурної компетенції у структурі фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, виокремити ключові завдання, які розв'язуються при іншомовній підготовці шляхом навчання впродовж життя та проблеми, які з цим пов'язані.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні людина не може сподіватися на те, що здобувши базову освіту, отримає знання яких вистачить на все життя, адже світ змінюється так швидко, що знання потребують постійного оновлення. Освіта впродовж життя означає переосмислення змісту освіти з урахуванням таких факторів, як вік, статус, політичні, культурні та соціальні зміни, а також економічна ситуація. Інститут ЮНЕСКО з освіти впродовж життя UIL (UNESCO Institute for Life Long Learning) дає таке визначення цього поняття: «По суті, навчання впродовж усього життя засноване на інтеграції навчання й життя, що охоплює навчальну діяльність для людей будь-якого віку (дітей, молоді, дорослих, людей похилого віку, незалежно, чи це дівчата, чи хлопці, жінки, чи чоловіки), у будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, громада, робоче місце тощо) та через різноманітні способи (формальні, неформальні та інформальні), що разом задовольняють широкий спектр навчальних потреб» [9].

Рада Європи затвердила концепцію навчання протягом життя як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти; воно також є критичним фактором у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності [5].

У XXI столітті освіта дорослих і навчання впродовж життя стали необхідністю як у повсякденному, так і в професійному житті. Нова концепція освіти дорослих кидає виклик існуючим практикам і закликає до інновацій, більшої креативності та гнучкості. Згідно з декларацією Організації Об'єднаних Націй, кінцевою метою навчання впродовж життя має бути створення суспільства, що навчається і прагне до соціальної справедливості та загального добробуту.

Міжнародна комісія з освіти XXI століття рекомендує чотири опори навчання, а саме: навчитися знати, навчитися робити, навчитися бути й навчитися жити разом. Здатність набувати додаткових

навичок, оновлювати свої знання й розвивати прихований потенціал [4].

З цієї причини освіта дорослих повинна відображати різноманіття сучасних мультикультурних і багатомовних суспільств і бути пронизана принципами міжкультурної освіти, яка сьогодні стає основою для проникнення в суспільство, що сприяє миру, дотриманню прав людини, поваги до її свобод, становленню демократії і справедливості.

Міжкультурність передбачає комунікацію, а комунікація здійснюється через людей, які належать до різних культур, мають різну ідентичність та є самосвідомими. Вона тісно пов'язана з культурною інакшістю, чи то глобальною інакшістю, чи то культурною множинністю в межах однієї країни. Міжкультурна освіта намагається визначити і сформулювати зміст і цілі, необхідні для нових поколінь, щоб вони могли впоратися з вимогами мультикультурного суспільства. Беручи за вихідну точку рівність культур, вона прагне сприяти гармонійному співіснуванню всіх культур, представлених у мультикультурному суспільстві, і підвищувати обізнаність членів такого суспільства, щоб у ньому панували взаємоприйняття, взаєморозуміння і взаємоповага.

Неможливо зрозуміти поняття міжкультурності, якщо немає готовності зануритися в новий світ, вийти зі своєї зони комфорту, прийняти виклик інакшості, визнати існування відмінностей і той факт, що, можливо, ці відмінності є незрозумілими. Міжкультурність живиться спілкуванням, багатством контактів, змішанням різних ідей, менталітетів, культур і традицій. Прийняти «іншого» означає визнати, що сучасні людські групи не є ані чистими, ані статичними, і що гомогенність – це поняття, яке має тенденцію до зникнення. З іншого боку, міжкультурність не означає «ототожнення з іншим через культурну мімікрію» [8, с. 38].

З точки зору міжкультурної перспективи, ніхто не повинен відмовлятися від своїх особливостей. Звичайно, певні зміни в ментальності відбуваються автоматично, але ідеться не про відмову від національних цінностей, звичаїв, традицій, а про розуміння того, що відбувається в інших країнах.

В кінці XX століття міжкультурна освіта почала розвиватися і набула поширення в Західній Європі в результаті навчання дітей іммігрантів. Ще пізніше термін «міжкультурний» з'явився в навчальних програмах середніх шкіл і, зовсім недавно, в початкових школах для викладання іноземних мов. На жаль, це призвело до нерозуміння багатьма вчителями ролі іншої культури та її представників, а також своєї власної культури у викладанні іноземних мов.

Сьогодні стає очевидним, що запорукою ефективного комунікативного процесу між представниками різних культур є не тільки досконале володіння іноземними мовами, але й знання

матеріальної та духовної культури іншого народу, моральних цінностей, світоглядних уявлень, які в сукупності визначають модель поведінки партнерів по комунікації.

Якщо у процесі спілкування кожен із співрозмовників спирається лише на володіння мовою, не беручи до уваги той факт, що він спілкується із носієм іншої культури, тоді досягнення взаєморозуміння значно ускладнюється [1, с. 18].

Міжкультурність ще залишається джерелом запитань і невизначеності, пояснити їх появу можна за допомогою наступних аспектів:

– Перехід від одномовності до багатомовності, або від володіння однією іноземною мовою до володіння кількома іноземними мовами, що розглядається як перевага в шкільному навчанні і, відповідно, в суспільстві.

– Розширення лінгвістичних навичок до культурних і навіть міжкультурних. Вивчення мови також означає вивчення культури, здатність сприймати середовище через іншу призму.

Механічний розгляд культури у ризикує призвести до статичного, монолітного бачення чужої країни та її мешканців, а цільова культура може постати як стабільна, незалежна сутність, що не взаємодіє з іншими культурами. Але сьогодні жодна культура не є незалежною від контактів і взаємодії з іншими культурами [7, с. 146].

Прагнучи знайти дієві підходи до вирішення цієї проблеми, можемо виокремити одне із пріоритетних завдань, що стоїть сьогодні перед вчителями іноземних мов, а саме:

– спрямувати зусилля на зміну парадигми викладання з перспективою подолання культурно-мовної відстані між представниками різних культурних систем у процесі їхнього спілкування, в якому мова буде виступати провідником у світ культури тієї чи іншої країни;

– привернути увагу до рівноправної культурної взаємодії представників різних лінгвокультурних спільнот з урахуванням їхньої самобутності; сприяти виявленню загальнолюдських рис на основі порівняння різних культур.

Безперечно, що у процесі міжкультурної взаємодії ключовою є роль вчителя, адже саме він виступає тим посередником, який допомагає зрозуміти важливість людських стосунків, донести глибину історії та культури. Вчитель може забезпечити орієнтацію на інакшість, сприяти культурному збагаченню в навчанні і дати можливість учням перейти від інформації до комунікації. Адже міжкультурність – це «перш за все практика» [6, с. 58], яка здійснюється впродовж життя.

Педагоги повинні розуміти, що міжкультурність – це не те, чого можна навчитися, а те, чого потрібно прагнути з самого початку, і що міжкультурну освіту не можна зводити до усних інструкцій, які даються раз і назавжди. Вчителі повинні навчитися жити

міжкультурним життям у своєму повсякденні і, в такий спосіб вони зможуть забезпечувати більш гуманістичну, різноманітну і відкриту освіту.

Зрозуміло, що єдиний спосіб підвищити ефективність викладання іноземних мов – це зусилля самих викладачів, які щодня стикаються з надзвичайно складною та вимогливою реальністю. Іншими словами, початкова підготовка та підвищення кваліфікації вчителів, є одним з основних стовпів будь-якої політики, спрямованої на підвищення якості викладання, і не лише з точки зору дидактичних критеріїв, але й ширше – з точки зору педагогіки та виховання.

Щодо реалізації навчальної програми, спрямованої на навчання міжкультурним навичкам, то вона потребує постійного переосмислення, оскільки розвивається саме суспільство і з'являються нові потреби. Однак, що є безсумнівним і незмінним, так це те, що, будучи вчителем, ви повинні щодня мати справу з іншим. Іншим може бути учень, батьки, колеги – тобто, вчитель покликаний діяти і співдіяти у таких умовах щодня. Необхідність навчання вчителів міжкультурним навичкам більше не викликає сумнівів [3, с. 119].

Можемо виокремити ті проблеми, які вже існують і стосуються всіх вчителів іноземних мов. Найперше йдеться про оновлення культурних знань викладачів. У минулому культурні навички педагогів обмежувалися цивілізаційною або історико-літературною інформацією та особистими знаннями, які часто були стереотипними. Отже, проблема полягає в тому, як вчителі можуть постійно оновлювати свою взаємодію з культурою, яку вони покликані передавати своїм учням. Вчитель відіграє роль посередника, який, з одного боку, повинен полегшити учням розуміння іноземної культури, а з іншого – заглибитися в іноземну культуру, звертаючись до імпліцитних елементів, які є важливою необхідністю.

Ще один виклик міжкультурної підготовки полягає в тому, як зробити вчителів більш відкритими, мотивованими, готовими до сприйняття нових підходів, а також як переконати їх у цінності та відповідальності за власне навчання і вміння вчитися.

Двома важливими напрямками міжкультурної підготовки вчителів є, з одного боку, підготовка до роботи з класом, а з іншого боку, рефлексія над собою – вміння змінити уявлення та подолати стереотипи про іншого, зосередити увагу вчителів на їхньому власному сприйнятті іноземної мови/культури, а також на собі як на людях, що працюють у мультикультурному середовищі.

Завдання підготовки вчителів полягає в тому, щоб навчитися вчитися, що передбачає готовність вчителя діяти самому, щоб мати можливість розвиватися. Але водночас робити це за допомогою, під наглядом і наставництвом фахівців у цій галузі, які дадуть йому можливість спостерігати за уроками,

дізнатися, як працюють інші вчителі та інші освітні системи, і, нарешті, пов'язати теорію з практикою.

Вирішити це питання допоможе дистанційний модуль, присвячений міжкультурному підходу у викладанні іноземної мови. Цей модуль є відповіддю на сучасні очікування вчителів іноземних мов, оскільки, окрім теоретичної бази, він орієнтований на міжкультурне навчання. З метою залучення широкої аудиторії доцільно застосовувати дистанційне навчання. Звичайно воно має ряд обмежень, пов'язаних, перш за все, з віком студентів, оскільки вони є дорослими людьми з різноманітними сімейними та професійними обов'язками і, як наслідок, з обмеженим часом, і, по-друге, з тим фактом, що вони мають досить традиційний, класичний підхід до навчання. Однак такий спосіб підготовки забезпечить залучення до навчання великої кількості педагогів,

Визначимо ті переваги, які забезпечує дистанційний міжкультурний навчальний курс:

- Комунікація, яка може передати теоретичні основи за обмежений час широкому колу слухачів.

- Робота в групах над проблемами інакшості. Аналіз конкретних ситуацій дає вчителям можливість поміркувати над існуванням рішень та обмінятися ідеями з іншими членами групи.

- Спостереження за мультикультурним класом дає можливість зробити висновки, а також обговорити дидактичний вибір, наслідки, підходи, клімат, створений у класі, і якість обміну інформацією між учнями.

- Симуляція – ще одна техніка навчання, яка полегшує роботу вчителя в багатокультурному класі.

- Рольові ігри допомагають розвинути емпатію, відчувати почуття іншої людини і, зрештою, подивитися на речі під іншим кутом.

Усі ці методи можуть бути ще ефективнішими, якщо відбувається обмін досвідом та взаємодія з іншими вчителями, які вже розглядали проблеми інакшості.

Така робота допоможе вчителю отримати бажані результати:

- відкритість до нових педагогічних тенденцій та ідей;

- впевненість у собі, гнучкість та прийняття особливостей кожної групи;

- готовність співпрацювати з іншими вчителями, які викладають інші дисципліни та успішно реалізовувати міждисциплінарні проекти;

- вільне володіння мовою/культурою та їх імпліцитними значеннями;

- доступ до програм підготовки/підвищення кваліфікації, що фокусуються на міжкультурному вимірі.

Висновки. Отже, прагнучи вдосконалити свою комунікативну компетенцію, представникам різних культур для більш ефективного спілкування необхідно: навчитись розуміти та сприймати фонові знання, притаманні іншомовному культурному середовищу; вміти коректно та граматично правильно висловлювати свою думку; корегувати власну комунікативну поведінку, сприймаючи сигнали від партнера по комунікації щодо готовності чи небажання спілкуватись; утримувати комунікативну дистанцію, характерну для даної культури; визнавати право іншої особистості на свої переконання тощо. Тільки діалог на паритетних началах між представниками різних культур в умовах глобалізації та зближення народів може бути запорукою ефективною взаємодії та успішної інтеграції в іншу культуру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко І.О. Практичні кроки в об'єднанні культурних систем у процесі міжкультурної комунікації. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 21 березня 2017 р. Київ : КНЕУ, 2017. С. 34–38.

2. Лук'янова Л.Б. Освіта впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1 (15). С. 10–20.

3. Abdallah-Preteille M., Porcher L. Education et communication interculturelle. Paris: PUF. 1996. 192 p.

4. Belém Framework for Action: harnessing the power and potential of adult learning and education for a viable future. URL: <https://bit.ly/2WPFbXp> (Last accessed: 19.02.2024).

5. Making a European area of lifelong learning a reality. *Comparative Education*. Vol. 42. No. 1. Special Issue (31): European Union Education and Training Policy. 2006. P. 49–62.

6. Nikou T., Pantazi V. La formation interculturelle des enseignants de langues étrangères. *Research Papers in Language Teaching and Learning*. 2011. Vol. 2. No. 1. P. 54–61.

7. Puren Ch., Bertocchini P., Costanzo E. Se former en didactique des langues. Paris: Ellipses. 1998. 206 p.

8. Tardy M. Education, socialization, enculturation. In L. Colin & B. Muller (dir.), *La pédagogie des rencontres inter culturelles*. Paris: Anthropos, 1998. P. 33–39.

9. UNESCO. Education: In bound internationally mobile students by country of origin. URL: <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3806> (Last accessed: 23.02.2024).

ПРИНЦИП ІНТЕГРАЦІЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МУЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ

THE PRINCIPLE OF INTEGRATION OF THEORY AND PRACTICE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF MUSIC THERAPISTS

В університетській освіті музичних терапевтів США та Європейського Союзу теоретичні курси в музичній терапії є важливою складовою підготовки музичних терапевтів. Ці курси мають на меті ознайомити студентів з теоретичними засадами музичної терапії, що включає в себе різні підходи, методи та техніки, а також з практичними прикладами застосування музичної терапії в різних клінічних та не-клінічних ситуаціях. В статті висвітлено результати досліджень, що показують як теоретичні курси в музичній терапії мають велику ефективність при підготовці музичних терапевтів в США. Студенти, які проходять такі курси, отримують необхідні знання та навички для виконання різних завдань у своїй професії, таких як аналіз музичних творів, планування терапевтичних сесій, робота з різними популяціями, інтерпретація даних та їх застосування в практичній діяльності. Стаття розкриває зміст практичної підготовки студентів. У музичних терапевтичних центрах студенти можуть набувати досвіду в роботі з різними групами клієнтів, включаючи дітей з особливими потребами, пацієнтів з психічними захворюваннями, онкологічних хворих та інших груп. Така робота дозволяє студентам збагачувати свій досвід практичної роботи з клієнтами та отримувати зворотний зв'язок від досвідченого музичного терапевта-наставника. Це допомагає студентам вдосконалювати свої навички та підготувувати їх до роботи в реальних умовах. Також вона може сприяти формуванню майбутнього професійного колективу, забезпечуючи студентам можливість зустрічатися з іншими музичними терапевтами та студентами, що навчаються в центрі.

Детальний аналіз літератури та навчальних програм з музичної терапії дозволив зробити висновок, що принцип єдності теорії і практики є ключовим у фаховій підготовці музичних терапевтів та реалізується за допомогою різних форм та методів навчання, які описані у статті.

Ключові слова: музична терапія, фахова підготовка, університетська освіта, закор-

донний досвід, принцип інтеграції теорії та практики.

In the university education of music therapists in the USA and the European Union, theoretical courses in music therapy are an important component of the training of music therapists. These courses aim to introduce students to the theoretical foundations of music therapy, which includes various approaches, methods and techniques, as well as to practical examples of the application of music therapy in various clinical and non-clinical situations.

The article highlights the results of research showing how theoretical courses in music therapy are highly effective in training music therapists in the United States. Students who take such courses acquire the necessary knowledge and skills to perform various tasks in their profession, such as analyzing musical works, planning therapy sessions, working with different populations, interpreting data and applying them to practical activities.

The article reveals the content of practical training of students. In music therapy centers, students can gain experience working with a variety of client groups, including children with special needs, patients with mental illness, cancer patients, and other groups. Such work allows students to enrich their experience of practical work with clients and receive feedback from an experienced music therapist-mentor. It helps students improve their skills and prepare them for work in real-world settings. It can also contribute to the formation of the future professional team, providing students with the opportunity to meet other music therapists and students studying at the center.

A detailed analysis of the literature and training programs on music therapy allowed us to conclude that the principle of the unity of theory and practice is key in the professional training of music therapists and is implemented with the help of various forms and methods of training, which are described in the article.

Key words: music therapy, professional training, university education, foreign experience, principle of integration of theory and practice.

УДК 378.016:[615.85:78](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.3>

Добровольська Р.О.,
PhD, доктор філософії,
ст. викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газинського
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Музична терапія може використовуватися в різних культурних та соціальних контекстах, тому програми повинні забезпечувати розвиток культурної компетентності студентів. Надання студентам можливості побудови індивідуальної траєкторії через вибір спеціалізації в музичній терапії, наприклад, зосередження на роботі з дітьми або з пацієнтами з психічними розладами. Важливо надавати можливості для вивчення додаткових інструментів та технік музичної терапії, таких як активна музична імпровізація,

релаксаційна музика та інші. У підготовці музичних терапевтів в США принцип інтеграції теорії та практики відіграє одну з важливих ролей та реалізується за допомогою різноманітних педагогічних методів та форм навчання.

По-перше, у підготовці музичних терапевтів використовується практична складова навчання, яка передбачає роботу студентів з різними клієнтами на практиці. Студенти можуть працювати з дітьми, підлітками, дорослими або старшими людьми з різними психічними або фізичними захворюваннями. Під час практики студенти отримують можливість застосувати свої знання та

навички, що допомагає їм краще зрозуміти теорію та її застосування в реальних умовах.

По-друге, у підготовці музичних терапевтів використовуються курси, які поєднують теорію та практику. Наприклад, студенти можуть брати курси з музичної терапії, які передбачають заняття з теорії музичної терапії та її застосування на практиці. Також, студенти можуть брати курси з музики, психології та інших наук, які відносяться до музичної терапії.

По-третє, у підготовці музичних терапевтів використовуються семінари та тренінги, які спрямовані на практичне застосування теорії в реальних ситуаціях. Студенти можуть брати участь у симуляційних іграх та рольових іграх, щоб отримати досвід роботи з клієнтами в різних ситуаціях [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є структурований аналіз фахової підготовки музичних терапевтів в країнах Європи та США; розкриття змісту принципу інтеграції теорії і практики у процесі навчання; узагальнення закордонного досвіду для подальшого його використання в освітній практиці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Таким чином, принцип інтеграції теорії та практики в підготовці музичних терапевтів в США реалізується за допомогою різноманітних педагогічних методів та форм навчання. Студентам надається можливість отримати практичний досвід роботи з різними клієнтами на практиці, а також використовувати теоретичні знання на практиці. Крім того, студенти беруть участь у курсах, семінарах та тренінгах, які спрямовані на практичне застосування теорії в реальних ситуаціях. Цей підхід допомагає студентам краще зрозуміти теорію та її застосування в практиці та забезпечує їм необхідні навички та знання для успішної практики музичної терапії.

Музичні терапевти навчаються фокусуватися на клієнті в процесі своєї підготовки до роботи. Основна мета музичної терапії полягає в тому, щоб використовувати музику як інструмент для досягнення психологічного благополуччя та покращення якості життя клієнтів.

Під час навчання музичної терапії студенти вивчають теорію та практичні навички використання музики для лікування та підтримки різних психологічних станів. Однак, більшість шкіл музичної терапії також надають значну увагу тому, як взаємодіяти з клієнтами, щоб забезпечити ефективний та безпечний процес лікування.

У навчанні музичної терапії великий акцент ставиться на засадах емпатії та відносин з клієнтом. Студенти вивчають, як створювати сприятливу атмосферу довіри та взаєморозуміння, яка дозволяє клієнтам відкриватися та відчувати себе комфортно під час сесії музичної терапії. Це включає в себе вміння слухати та розуміти емоції та потреби клієнта, а також використовувати музику як засіб комунікації та взаємодії з клієнтом.

Крім того, музичні терапевти навчаються розвивати вміння сприймати та аналізувати музику з точки зору клієнта. Це означає, що музичний терапевт повинен бути здатний сприймати музику з точки зору клієнта та реагувати на неї відповідно до потреб та емоцій клієнта. Такі навички розвиваються через практичні вправи та виконання завдань, які дозволяють музичному терапевту зосередитися на клієнті та його потребах.

Для того, щоб стати ефективним музичним терапевтом, необхідно мати відкрите мислення та готовність до взаємодії з різними людьми. Важливо також розвивати свої навички спілкування та емпатії, щоб бути здатним відповідати на потреби та емоції клієнта та створювати для нього комфортну атмосферу.

Усі ці навички та знання допомагають музичним терапевтам зосереджуватися на клієнтах та їх потребах, та допомагають створювати ефективну музичну терапію, яка допомагає покращити психологічне благополуччя та якість життя людей.

Навички музичної імпровізації можуть допомогти музичному терапевту зосередитися на клієнті та створити музичну терапію, яка відповідає його потребам та емоційному стану.

Музична імпровізація – це процес створення музики на ходу, без попереднього планування чи написання нот. Це дозволяє музичному терапевту створити музику, яка відображає поточний стан та емоційний настрій клієнта [6].

Крім того, навички музичної імпровізації також допомагають музичному терапевту бути більш гнучким та адаптивним у своїй практиці. Він може швидко адаптуватися до змін, які виникають під час сесії та змінювати музику, щоб вона відповідала потребам клієнта. Також музична імпровізація допомагає музичному терапевту розвивати свою творчість та експресивність, що може бути корисним при створенні індивідуальних музичних терапевтичних програм для клієнтів.

Отже, навички музичної імпровізації можуть допомогти музичному терапевту зосередитися на клієнті, адаптуватися до змін та створювати ефективну музичну терапію, яка відповідає потребам та емоційному стану клієнта.

Музичні терапевти навчаються музичній імпровізації на різних етапах своєї освіти та під час практики. Основи музичної імпровізації можуть бути включені в план навчання музичної терапії на курсах, семінарах, майстер-класах та інших формах навчання. Музичні терапевти можуть вивчати основи музичної імпровізації, такі як гармонія, мелодія та ритм, а також техніки та стратегії імпровізації. Вони можуть вчитися створювати музику на основі емоційного стану та потреб клієнта та розвивати свою експресивність та творчість.

Під час навчання музичної імпровізації музичні терапевти можуть використовувати різні методики

та вправи. Наприклад, вони можуть вчитися створювати музику на основі інших музичних композицій, використовувати інструментальні техніки та ефекти, а також експериментувати з різними стилями та жанрами музики.

Крім того, музичні терапевти можуть вивчати музичну імпровізацію через практичний досвід, працюючи з клієнтами та створюючи музику на основі їх потреб та емоційного стану. Це може допомогти музичним терапевтам розвивати свої навички музичної імпровізації та застосовувати їх в практичній роботі.

При проектуванні програм підготовки музичних терапевтів у США, розвиток здатності до творчості враховується шляхом включення різноманітних навчальних матеріалів та методів навчання, які сприяють розвитку творчих здібностей.

Одним з прикладів може бути використання проєктів та досліджень, які засновані на проблемному підході. Студентам пропонується розв'язувати складні завдання та проблеми, що стосуються музичної терапії. Це може включати розробку нових методів терапії, створення нових програм та інших проєктів. Цей підхід сприяє розвитку творчих та інноваційних навичок, а також спонукає студентів до самостійної роботи та розвитку своєї творчої мисленості.

Крім того, можна використовувати інші методи навчання, такі як музична аналітика, музична історія та етномузикологія, які можуть допомогти студентам розвивати креативні та творчі навички, а також розширювати їхні знання про музику та музичну культуру.

Під час проектування програм підготовки музичних терапевтів інтегруються курси музичної підготовки та медицини з метою надання студентам різноманітних компетенцій, які потрібні для успішної практики музичної терапії.

Курси музичної підготовки допомагають студентам розвивати музичну чутливість та технічні навички. Вони можуть включати в себе такі предмети, як індивідуальний і груповий музичний творчість, музична теорія та історія, аранжування та композиція.

Курси медицини надають студентам знання про психічні та фізичні стану, що сприймаються пацієнтом, а також про різні захворювання, що можуть впливати на музичну терапію. Ці курси можуть включати в себе такі предмети, як психіатрія, психологія, неврологія та фізіотерапія.

Інтеграція курсів музичної підготовки та медицини в програмі підготовки музичних терапевтів забезпечує належний розвиток музичних та медичних навичок, що є важливими для успішної практики музичної терапії. Прикладами програм, що поєднують курси музичної підготовки та медицини, є програми на Університеті Музики та Післядипломної Освіти Берклі (США), Університеті Квінсленду (Австралія), а також програми на

Університеті Вінніпегу (Канада) та на Європейському Інституті Музичної Терапії (Італія) [4].

Отже, якя вже зазначено, при проєктуванні програм підготовки музичних терапевтів інтегруються курси музичної підготовки та медицини з метою надання студентам різноманітних компетенцій, які потрібні для успішної практики музичної терапії. Ці курси зазвичай забезпечують розвиток музичних та медичних навичок, а також знань про психічні та фізичні стани, що сприймаються пацієнтом, та різні захворювання, що можуть впливати на музичну терапію.

Що стосується конкретних прикладів програм, то, наприклад, програма на Університеті Музики та Післядипломної Освіти Берклі (США) включає в себе курси з музичного теорії, історії та аранжування, а також курси з медицини, такі як неврологія, психіатрія та психологія. Програма на Університеті Квінсленду (Австралія) також поєднує курси з музичної теорії, історії та практики з курсами з медицини та здоров'я. А програма на Університеті Вінніпегу (Канада) містить курси з музичної теорії, композиції та імпровізації, а також курси з медицини та здоров'я, включаючи фізіотерапію та неврологію [1].

Ці програми та інші подібні до них допомагають студентам отримати широкий спектр знань та навичок, які дозволяють їм розвивати ефективні методи музичної терапії, що покращують фізичне, психічне та соціальне благополуччя пацієнтів.

При проектуванні курсів музичних терапевтів у США зазвичай враховується необхідність розвитку соціальної та культурної компетентності у студентів. Культурна компетентність є важливою частиною навчання медичних терапевтів, оскільки вона дозволяє їм розуміти та поважати культурні різноманітності своїх пацієнтів, що в свою чергу позитивно впливає на результати лікування та рівень задоволеності пацієнтів.

Один зі способів забезпечення розвитку соціальної компетентності у музичних терапевтів – це інтеграція курсів, присвячених культурній антропології та соціології в програму підготовки. Такі курси можуть допомогти студентам розуміти різноманітні культурні переконання, традиції та погляди, які можуть вплинути на взаємодію між медичним терапевтом та пацієнтом.

Крім того, важливо надавати студентам можливості для безпосереднього взаємодії з пацієнтами з різних культур. Наприклад, проведення стажувань у медичних центрах з високим рівнем міжнародної пацієнтської бази може допомогти медичним терапевтам розвивати свої культурні навички та знання, що сприятиме покращенню результатів лікування.

Також важливою частиною навчання музичних терапевтів є практика у вирішенні етичних проблем та розуміння моральних питань, що стосуються пацієнтів з різних культур.

Для забезпечення розвитку культурної та соціальної компетентностей у курсах музичних

терапевтів США можуть використовуватись різні підходи та методики. Основні з них наступні.

1. Розширення культурного розуміння. Це може включати вивчення історії, традицій, мистецтва та культури різних груп населення. Наприклад, у програмі можуть бути курси з історії міграції, історії різних культур, етномузикології тощо.

2. Розвиток співпраці та комунікації. Для того, щоб бути соціально компетентним, потрібно мати здатність ефективно спілкуватися з людьми з різних культур. У програмі можуть використовуватись тренінги зі спілкування, включаючи вивчення мов та інших комунікаційних навичок.

3. Підвищення свідомості щодо стереотипів та прийняття різних точок зору. У програмі можуть бути курси зі сприйняття та розуміння різних культур, з урахуванням того, що культурні стереотипи можуть впливати на сприйняття і поведінку.

4. Розробка програм, які враховують різні соціальні потреби. При проєктуванні програми, важливо враховувати потреби різних соціальних груп, щоб забезпечити максимальну ефективність терапії. Наприклад, може бути курс зі спеціальних потреб пацієнтів з різних соціальних груп [3, с. 182].

У процесі навчання можуть використовуватись такі методи, як дискусії, взаємне навчання, тренінги та практичні вправи.

Майбутні музичні терапевти мають право на побудову індивідуальної траєкторії навчання, що розкриває зміст моделі професійної підготовки музичних терапевтів у США, для забезпечення найбільш ефективного здобуття знань та навичок у відповідності до своїх потреб та цілей. Реалізація цього права залежить від конкретної програми підготовки музичних терапевтів та університетських політик.

Наприклад, деякі програми надають студентам можливість вибирати залежно від своїх інтересів та мети курси, в яких вони бажають брати участь, та гнучко змінювати своє навчання. Деякі програми також дозволяють студентам складати індивідуальний план навчання, де вони можуть включити спеціалізовані курси за своїм вибором та здійснювати незалежні проєкти дослідження або практикування.

Однак, варто відзначити, що наявність права на індивідуальну траєкторію навчання не означає, що всі програми підготовки музичних терапевтів забезпечують цю можливість або роблять це на однаковому рівні. Тому, перед вступом до програми, майбутні музичні терапевти можуть ознайомитись з університетськими політиками щодо побудови індивідуальної траєкторії та дізнатись про можливості, які надаються їм для здобуття максимальної користі від навчання.

Отже, прикладами індивідуальної траєкторії навчання музичних терапевтів можуть бути описані нижче.

Вільний вибір курсів: студент має можливість обирати предмети або дисципліни, які він хоче вивчати, залежно від його інтересів та майбутньої спеціалізації. Наприклад, студент, який планує працювати з дітьми з аутизмом, може обрати курс «Музична терапія для дітей з аутизмом», щоб отримати додаткові знання та навички.

Індивідуальні проєкти: студент може пропонувати та реалізовувати свої власні проєкти з музичної терапії. Наприклад, студент може розробити програму музичної терапії для пацієнтів з депресією та випробувати її ефективність на практиці.

Менторство (супервізія): студент може мати свого особистого наставника, який допоможе йому вибрати курси, складання графіка навчання та виконання завдань. Ментор також може надавати поради та підтримку в процесі розвитку кар'єри музичного терапевта [2].

Висновки. Приведені приклади демонструють, як майбутні музичні терапевти можуть реалізувати своє право на індивідуальну траєкторію навчання. Такий підхід дозволяє студентам отримати гнучкість та контроль над своїм навчанням та розвитком у музичній терапії. При проєктуванні програм підготовки музичних терапевтів враховується розвиток здатності до творчості шляхом використання різноманітних методів та навчальних матеріалів, які стимулюють творчість студентів. Важливо забезпечити студентам можливість для самовираження та експериментування зі звуками та музичними ідеями, що допоможе розвинути їхню музичну чутливість та творчі навички. Такі методи, як музична імпровізація, проблемне навчання та проєкти, можуть бути успішно використані для розвитку творчих та інноваційних навичок музичних терапевтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. American Music Therapy Association. AMTA approved music therapy programs. URL: <https://www.musictherapy.org/careers>
2. American Music Therapy Association. AMTA education and clinical training. URL: <https://www.musictherapy.org/about>
3. Campinha-Bacote J. The process of cultural competence in the delivery of healthcare services: A model of care. *Journal of transcultural nursing*. 2002. № 13(3). p. 181-184.
4. Desaunay P., Briant A.R., Bowler D.M., Ring M., Gérardin P., Baleyte J.M., Guillery-Girard B. Memory in autism spectrum disorder: A meta-analysis of experimental studies. *Psychological Bulletin*. 2020. № 146(5). P. 377.
5. European Music Therapy Confederation. Education and training. URL: <https://emtc-eu.com/training/> (retrieved at 30.04.2023).
6. Hahna N.D., Hadley S., Miller V.H., Bonaventura M. Music technology usage in music therapy: A survey of practice. *The Arts in Psychotherapy*. 2012. № 39(5) p. 456-464.

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

PROGRAMS FOR IN-SERVICE EDUCATION OF TEACHERS UNDER THE CONDITIONS OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STANDARD OF BASIC AND COMPLETE GENERAL SECONDARY EDUCATION

Якість реалізації завдань Нової української школи є у прямій залежності від рівня професійних компетентностей педагогів. Зважаючи на необхідність оперативного реагування системи ППО на зміни у загальній середній освіті, зокрема, впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, важливо проаналізувати ключові підходи до розроблення й впровадження освітніх програм курсів ПК задля якісного забезпечення розвитку професійних компетентностей вчителів НУШ, сприяння їх готовності до реалізації завдань Державного стандарту. Програми підвищення кваліфікації, що реалізуються різними суб'єктами як складова формальної освіти, їх зміст і форми мають базуватися на методологічних підвалинах функціонування освітньої галузі та спрямовуватися на підготовку вчителів до роботи за новими Державними стандартами базової і повної загальної середньої освіти, сприяти розвитку їх загальних і професійних компетентностей. Необхідним у процесі розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації є дотримання вимог професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти», врахування особливостей освіти дорослих, сучасних викликів функціонування освіти, ключових принципів андрагогіки: гуманізм, демократизм, безбар'єрність і свобода вибору, відкритість і прозорість, доступність, мобільність, партнерська взаємодія та узгодженість дій, практико орієнтованість, випереджувальний характер, диференціація змісту й форм, неперервність професійного розвитку. Одним з найбільш важливих принципів побудови програм ПК є принцип диференціації, що передбачає максимальне врахування змісту навчання, зокрема, програми ПК для різних освітніх галузей і розкривати не лише спільні для всіх категорій вчителів підходи до реалізації завдань НУШ, але й розкривати специфіку Державного стандарту для педагогів кожної окремо взятої галузі. Особливої уваги в умовах сьогодення потребує питання підготовки педагогів до подолання освітніх втрат, що можуть бути спричинені як індивідуальними, так і структурними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями (вплив пандемії COVID-19, повномасштабна війна). Саме тому у змісті курсів ПК варто передбачити розгляд поняття «освітні втрати», питання організації тьюторства і додаткових компенсаційних занять, а також психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, освітні програми, компетентності, принципи андрагогіки, диференціація.

The quality of implementation of the tasks of the New Ukrainian School is directly depends on the level of professional competence of teachers. Taking into account the need for prompt response of the post-graduate education to changes in general secondary education, in particular, the implementation of the State Standard of basic and full general secondary education, it is important to analyze the key approaches to the development and implementation of educational programs of in-service courses in order to qualitatively ensure the development of the professional competences of teachers of the New Ukrainian School, promoting their readiness to the implementation of the tasks of the State Standard. Professional development programs implemented by various entities as a component of formal education, their content and forms should be based on the methodological foundations of the functioning of the educational sector and be aimed at preparing teachers to work according to the new State standards of basic and comprehensive general secondary education, promote the development of their general and professional competences. Necessary in the process of developing educational programs of professional development is compliance with the requirements of the professional standard for the profession «Teacher of a general secondary education institution», taking into account the peculiarities of adult education, modern challenges of the functioning of education, key principles of andragogy: humanism, democracy, barrier-free and freedom of choice, openness and transparency, accessibility, mobility, partnership interaction and consistency of actions, practical orientation, anticipatory nature, differentiation of content and forms, continuity of professional development. One of the most important principles of building in-service programs is the principle of differentiation, which provides for maximum consideration of the content of education, in particular, in-service programs for various educational fields and to reveal not only the common approaches to the implementation of the tasks of the New Ukrainian School for all categories of teachers, but also to reveal the specifics of the State Standard for Teachers of each branch. In today's conditions, the issue of training teachers to overcome educational losses that can be caused by both individual and structural factors, including large-scale emergency situations (impact of the COVID-19 pandemic, full-scale war), requires special attention. That is why the content of in-service courses should consider the content of the concept «educational losses», the issue of organizing tutoring and additional compensatory classes, as well as psychological support of all participants in the educational process.

Key words: In-Service Education, State standards of basic and full general secondary education, educational programs, competences, principles of andragogy, differentiation.

УДК 378.046.4-051:005(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.4>

Клокар Н.І.,
докт. пед. наук, професор,
ст. науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Постановка проблеми. Зміни в системі загальної середньої освіти, що зумовлені вимогами часу, зокрема, процесом входження України у світовий освітній простір, пошуками ефективних шляхів модернізації змісту й форм навчання учнів шкіл, реалізацією завдань Концепції «Нова українська школа», активним впровадженням інформаційно-цифрових технологій спонукали систему післядипломної педагогічної освіти (ППО) до перезавантаження, радикального оновлення існуючих та створення інноваційних освітніх програм підвищення кваліфікації (ПК) педагогічних працівників і керівників закладів освіти, що передбачають їх глибоке занурення у сутність Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт) [1] й спрямовані на розвиток відповідних компетентностей тих, хто навчає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного розвитку педагогів, ролі курсів ПК в удосконаленні фахової майстерності вчителя були і залишаються у полі зору зарубіжних та вітчизняних дослідників. Проблема розвитку професійності педагогів розкривається у роботах Р.В. Буллоу, Д. Керролл, Дж. Галло-Фокс, Ф. Кортхаген, С. Пінг, Р. Себастьян, А. Кришнамачарі та ін. Так, дослідник Е. Осамвоні вважає, що відсутність підвищення кваліфікації гальмуватиме професійний розвиток вчителів. Аналізуючи проблеми підвищення кваліфікації вчителів, він подає авторське бачення розроблення програми розвитку педагогічного персоналу закладу освіти, спрямованої на допомогу в оновленні знань, накопиченого досвіду, розвитку навичок і компетентностей. На думку дослідника, підвищення кваліфікації дозволяє проводити такі заходи, як семінари, практикуми, конференції, заняття, виставки тощо, що мають на меті розвиток і вдосконалення працівників з самого початку професійної діяльності до виходу на пенсію [2]. Також варто виокремити і зростання частки досліджень присвячених підготовці андрагогів, які мають володіти відповідними компетентностями для навчання вчителів, оскільки багато країн, зокрема Сполучені Штати, Великобританія, Австралія та Китай, включили професійне навчання та розвиток вчителів до своїх планів реформування освіти [3].

Питання вдосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів активно досліджують і українські вчені: Н. Білик, В. Буренко, О. Денисюк, Ю. Завалевський, В. Зелюк, В. Наумова, К. Колос, Н. Мукан, В. Олійник, М. Скрипник, М. Соловей, Н. Титаренко та ін. Серед численних практико орієнтованих напрацювань, що розкривають питання післядипломної педагогічної освіти і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, варто виділити «Типові навчальні плани та анотовані програми

підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти: методичні рекомендації для інститутів післядипломної педагогічної освіти» (за заг. ред. Л. Даниленко), у яких на ключових засадах андрагогіки обґрунтовуються методичні рекомендації щодо розроблення освітніх програм з ПК педагогічних працівників. В основі таких програм – модульна структура навчальних планів, яка складається з соціально-гуманітарного (10 % год. від загальної кількості годин освітньої програми), професійного (80 % год.) та діагностичного (10 % год.) модулів [4]. У продовження цієї думки варто звернутися до досліджень В. Буренко, в яких обґрунтовується думка щодо врахування андрагогічного підходу до організації навчального процесу удосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації, а саме: мотиваційної готовності вчителів до навчання, основних принципів навчання дорослої людини (самостійне навчання, спільна діяльність, опора на досвід, системність, індивідуальність, контекстність, актуалізація, самосвідомість, еkleктичність), відбору активних форм і методів роботи з розвитку професійних умінь, ролі викладача у створенні оптимальних умов для формування професійної компетентності вчителя, а також характерних особливостей дорослих [5]. Актуальні питання дієвих механізмів маркетингових послуг і ключових засад управління підвищенням кваліфікації педагогів в умовах відкритої освіти, розвитку управлінських і громадянських компетентностей директорів шкіл у процесі підвищення кваліфікації розкриваються у публікаціях Н. Клокар [6]. Однак, питання розроблення і впровадження освітніх програм підвищення кваліфікації педагогів у їх взаємозв'язку з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти науковцями не розкриваються.

Мета статті полягає у розкритті взаємозв'язку освітніх програм підвищення кваліфікації як складових професійного розвитку педагогів Нової української школи і впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Стаття є складовою дослідження, яке проводиться у рамках НДР «Науково-методичні засади організації та проведення дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України у контексті реалізації Концепції Нової української школи: 2017-2024 рр. 0117U006233, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (далі – Інститут).

Методика дослідження. В експериментальному дослідженні, в основі якого системний підхід, використано загальнонаукові емпіричні методи: спостереження за роботою суб'єктів ПК, співбесіди з авторами/розробниками програм ПК, опитування слухачів курсів ПК, вивчення опису та особливостей типових і освітніх програм ПК; теоретичні методи: аналіз типових і освітніх

програм ПК для педагогів НУШ за проблематикою, освітніми галузями, ефективністю різних форм ПК, вивчення та узагальнення результатів опитування й тестування слухачів і, відповідно, визначення як конкретних проблем, що є характерними для процесу ПК на етапі впровадження Державного стандарту в початковій школі, 5-6 кл. базової школи, так і загальних тенденцій, їх взаємозв'язку.

Виклад основних результатів дослідження.

Державний стандарт, який визначає вимоги до освіченості учнів основної й старшої школи і ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, передбачає формування в учнів ключових компетентностей, які здатні забезпечити високопрофесійні вчителі. У досягненні поставленого завдання важливу роль, поряд з неформальною та інформальною освітою, відіграє саме формальна, оскільки передбачає використання можливостей закладів ППО, інших суб'єктів ПК, спрямованих на професійний розвиток вчителів ЗЗСО, діяльність яких включає: курси ПК, заходи міжквестаційного періоду (семінари, конференції, диспути, воркшопи, тренінги, вебінари, організацію стажування тощо), участь педагогів у дослідно-експериментальній роботі за напрямками, розгортанні інноваційної діяльності, апробації підручників.

Зважаючи на необхідність оперативного реагування системи ППО на зміни у загальній середній освіті, важливо проаналізувати ключові підходи до розроблення й впровадження освітніх програм курсів ПК задля якісного забезпечення розвитку професійних компетентностей вчителів НУШ, сприяння їх готовності до реалізації завдань Державного стандарту. Розгортання будь-якої діяльності з ПК має базуватися на методологічних підвалинах функціонування освітньої галузі, до яких, окрім принципів дидактики, важливо віднести і принципи побудови освітніх програм ПК на засадах андрагогіки, серед яких:

– *гуманізм*, що ставить педагога і його професійні потреби в епіцентр всіх заходів з професійного розвитку, враховує особливості навчання дорослих, базується на професійному й життєвому досвіді тих, хто проходить курси ПК, враховує суспільну важливість професії «вчитель», психологічну специфіку діяльності цієї категорії фахівців;

– *демократизм*, що передбачає рівні права і свободи для всіх учасників процесу ПК;

– *безбар'єрність і свобода вибору*, що гарантує всім учасникам освітнього процесу вільний доступ до всіх освітніх програм ПК, їх навчально-методичного забезпечення, зокрема, в змішаному, дистанційному/онлайн режимі, вільний вибір контенту і форм навчання, який відповідає потребам слухачів;

– *відкритість і прозорість*, що дає можливість кожному слухачу мати вільне спілкування й зворотній зв'язок з розробниками освітніх програм і викладачами, висловлювати власні думки і пропозиції щодо тих чи інших питань професійного розвитку;

– *доступність* – передбачає вільне користування репозитаріями і навчальними освітніми платформами (LMS) суб'єктів ПК, що використовується для дистанційного й змішаного навчання слухачів;

– *мобільність*, що передбачає швидке реагування суб'єкта ПК на потреби галузі й ЗЗСО, запити слухачів у процесі розроблення й впровадження освітніх програм ПК;

– *самостійне навчання* як обов'язкова й невід'ємна складова безперервного професійного розвитку вчителя, в основі якого – постійний пошук і мотивація до удосконалення й покращення своєї роботи;

– *партнерська взаємодія та узгодженість дій* як право всіх суб'єктів ПК на участь у заходах з професійного розвитку педагогів, отримання відповідних консультацій, проведення заходів з супервізії, зворотній зв'язок тощо;

– *практико зорієнтованість*, що передбачає максимальне використання годин навчального плану програм ПК на розвиток практичних навичок і умінь слухачів, посилення на кращі практики та врахування досвіду вчителів щодо впровадження Державного стандарту;

– *випереджувальний характер*, оскільки впровадження Державного стандарту кожного наступного ступеня загальної середньої освіти вимагає вчасної та якісної підготовки педагогів за новими стандартами, програмами і відповідним навчально-методичним, інформаційно-цифровим забезпеченням;

– *диференціація* змісту й форм ПК в залежності від категорій педагогічних працівників, їх запитів і потреб;

– *неперервність* професійного розвитку педагога, що передбачає постійне поповнення й оновлення знань, удосконалення й розвиток відповідних професійних і загальних компетентностей протягом усього процесу професійної діяльності.

Перелік компетентностей, які передбачено Державним стандартом для учнів Нової української школи, вимагає ґрунтовного переосмислення змісту і форм ПК педагогів з метою їхньої якісної підготовки до роботи в умовах нових викликів на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, диференціації форм і змісту навчання. Першочерговим у розробленні програм навчання є узгодженість змісту і очікуваних результатів курсів ПК між професійним стандартом за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (загальні і професійні

компетентності) [7] і вимогами до компетентностей учнів за освітніми галузями Державного стандарту. При цьому, зміст навчання повинен формуватися у відповідності з функціями та завданнями, покладеними на педагогічних працівників окремо взятої освітньої галузі: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура. Ця думка знаходить своє підтвердження і в результатах моніторингових досліджень, проведених в межах у рамках НДР «Науково-методичні засади організації та проведення дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України у контексті реалізації Концепції Нової української школи: 2017-2024 рр.». Найбільш затребуваним є питання методичної підтримки вчителів за освітніми галузями, оскільки крім загальних рекомендацій і порад, вчитель потребує практичного розкриття (на прикладі конкретної освітньої галузі) питання щодо опанування навчальних програм: які теми можна пройти оглядово, які пропустити, а які залишити на наступний рік. Освітня програма ПК має дати відповідь на питання «Як?», «Яким чином?» розвивати, наприклад, професійні компетентності вчителя літератури задля успішної реалізації Державного стандарту з літературної компетентності, складниками якої є емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна компетенції особистості; критерії оцінювання учнів, шляхи досягнення кінцевого результату, тобто:

- які теми віднести до інваріантної складової навчального плану ПК, які з них загальні, що можуть бути у змісті курсів для всіх категорій педагогів, а які мають розкривати специфіку професійної діяльності вчителя конкретної освітньої галузі;
- які теми можуть бути запропоновані для варіативної складової;
- які форми навчання є найбільш ефективними з огляду на масове використання можливостей інформаційно-цифрового середовища, дистанційної, змішаної освіти;
- яким чином адаптувати проведення практичних занять до можливостей дистанційної форми задля максимального отримання позитивного результату.

Особливої уваги в умовах сьогодення потребує питання підготовки педагогів до подолання освітніх втрат, що можуть бути спричинені як індивідуальними, так і структурними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями (вплив пандемії COVID-19, повномасштабна війна). У змісті курсів ПК варто передбачити розгляд поняття «освітні втрати», питання організації тьюторства і додаткових компенсаційних занять, психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Одним з найбільш важливих принципів побудови змісту й вибору форм ПК є диференціація.

Важливим у цьому контексті є побудова змісту курсів ПК і вибір форм навчання з урахуванням категорій слухачів: молодий спеціаліст, вчитель другої категорії, вчитель вищої категорії, вчитель-методист, вчитель-наставник, вчитель-тренер, супервізор тощо. Як показали проведені нами дослідження, молоді вчителі потребують більше практичних занять для оволодіння як традиційними, так й інноваційними методиками і технологіями навчання. Програма ПК має запропонувати для молодого спеціаліста такі форми навчання, які були б найбільш ефективними для розвитку його професійних компетентностей, наприклад, як якнайкраще навчити учнів здобувати і опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел, критично осмислювати її, використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей, що передбачено ключовими компетентностями Державного стандарту. Саме тому більша частина годин програми ПК (до 80% за даними опитування молодих фахівців) для цієї категорії має виділятися на практичні заняття.

Особливої уваги розробників освітніх програм ПК потребують категорії досвідчених педагогів. За даними проведеного дослідження 87% з них бажають ділитися досвідом, розкривати секрети своєї педагогічної майстерності, тобто, бути активними учасниками освітнього процесу на курсах ПК, а не спостерігачами чи пасивними слухачами лекцій. Зважаючи на вище описану специфіку, необхідним є передбачення активних форм роботи (перевернуте навчання, навчальні тренінги, технології Workshop, панельні дискусії, форум-діалоги, методика «Відкритий простір (Open Space)», «Майстерня Майбутнього», «Стіна слави» тощо), здійснення випереджувальних дій щодо залучення досвідчених учителів до спільної роботи з викладачем, окремими групами слухачів, консультування колег, педагогічного супроводу, тощо.

Вивчення змісту запропонованих регіональними закладами ППО освітніх програм ПК для вчителів 1-4 кл., 5-6 (7 пілотних) класів НУШ, показало, що всі вони передбачають як основне завдання – розвиток/удосконалення загальних і професійних компетентностей вчителів НУШ, їх підготовку до роботи за новими Державними стандартами і базуються на використанні сучасних освітніх технологій, зокрема – можливостей інформаційно-цифрового середовища [8]. Значна частина освітніх програм включають і питання психолого-вікових особливостей учнів відповідного ступеня школи, створення безпечного освітнього середовища, розкривають актуальні проблеми навчання дітей з особливими потребами тощо. Однак, як показують результати опитування вчителів 5-6 кл. НУШ, більшої уваги потребують питання

більш активного впровадження короткотермінових (6, 8, 15 год.) курсів ПК (65% надають перевагу саме короткотерміновому навчанню), врахування часу проведення курсів (друга половина дня, канікули). Щодо змісту навчання: педагоги вказують на необхідність посилення уваги з розвитку їх лідерської і підприємницької компетентності як складових загальних компетентностей, а також психологічної, інклюзивної, проєктувальної та інноваційної як складових професійних компетентностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження Державних стандартів потребує постійної уваги як практиків, так і науковців. Зважаючи на результати проведеного дослідження та аналізу отриманих результатів, серед актуальних питань професійного розвитку педагогів, на удосконалення яких має бути зорієнтована наукова та навчально-методична робота всіх суб'єктів ПК, у першу чергу – курси ПК, варто зосередитися на таких: розвиток лідерської і підприємницької компетентностей як складових загальних компетентностей вчителів; серед професійних компетентностей подальшого удосконалення потребують інформаційно-цифрова, інклюзивна, проєктувальна, прогностична, інноваційна. В умовах воєнного стану особливої уваги і підсилення потребує також розвиток психологічної та здоров'язбережувальної компетентності педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
2. In-Service Education of Teachers: Overview, Problems and the Way Forward. Eduwen Friday

Osamwonyi Ph.D Tayo Akpata University of Education, Ekiador-Benin. Journal of Education and Practice www.iiste.org ISSN 2222-1735 (Paper) ISSN 2222-288X (Online). Vol.7, No.26, 2016. p.83-86. [Online]. Available: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1115837.pdf>

3. Non-university-based teacher educators' professional learning: A systematic review. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X23003621>

4. Типові навчальні плани та ановані програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи загальної середньої освіти (методичні рекомендації); за заг. ред. Л. І. Даниленко. К.: Логос, 2005. 60 с.

5. Буренко В. М. Як навчити дорослих? Удосконалення професійної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації на андрагогічних засадах. Гуманітарні науки : наук.-практ. журнал. – 2009. –№ 4.–С.67–76. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2800/1/V_Burenko_GN_2\(18\)_IPPO.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2800/1/V_Burenko_GN_2(18)_IPPO.pdf)

6. Клокар Н.І. Розвиток ціннісної складової громадянських компетентностей директорів шкіл у системі підвищення кваліфікації. Педагогічний альманах: збірник наукових праць/ редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. Випуск 35. С. 188 – 194.

7. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Наказ від 23.12.2020 № 2736-20 Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

8. Післядипломна педагогічна освіта та професійний розвиток URL: <https://imzo.gov.ua/diial-nist-zakladiv-pisliadyplomnoi-pedahohichnoi-osvity/>

ЗМІСТ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТРАШОКЛАСНИКІВ (ПЕРША ЧВЕРТЬ XXI СТ.)

THE CONTENT OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF UPPER SECONDARY SCHOOL PUPILS (THE FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY)

У статті розглянуто змістові характеристики військово-патріотичного виховання старшокласників. Акцентовано, що військово-патріотичне виховання старшокласників в Україні має комплексний підхід і включає різноманітні аспекти, спрямовані на формування національної свідомості, громадянської відповідальності та готовності до захисту країни. Його основними елементами є вивчення історії України, розвиток громадянських цінностей, здоров'я та фізичної готовності, основ військової підготовки, а також психологічна готовність та розвиток лідерських якостей. Схарактеризовано основні цілі військово-патріотичного виховання: формування в молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності виконувати громадянські та конституційні обов'язки у відношенні до захисту національних інтересів України. Основна мета виховання полягає в формуванні повноцінної особистості, готової не лише до фізичного військового захисту, але й до активної участі в будівництві цивілізованого суспільства. Патріотизм та національна гордість є важливою складовою цього процесу і розвиваються через вивчення історії, культурних цінностей, традицій та мови свого народу. Патріотизм визначається не лише як зовнішній вияв, але і як внутрішня риса особистості, що виникає з глибокого розуміння власної культури та приналежності до спільноти. Розвиток військових традицій та патріотизму в школі сприяє не лише підготовці старшокласників до можливої військової служби, але й є ефективним засобом соціальної регуляції їхнього життя.

Зазначено, що правильне розуміння сутності та змісту військово-патріотичного виховання є ключовим фактором для ефективної роботи вчителів та педагогічних працівників в загальноосвітніх навчальних закладах. Це має велике значення в подоланні труднощів, з якими стикаються педагоги при формуванні позитивного ставлення старшокласників до військової служби, вихованні високих патріотичних якостей та впровадженні індивідуального підходу до військово-патріотичного виховання допризовної молоді.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, старшокласники, зміст вихо-

вання, патріотизм, національна самосвідомість, національна ідентичність, героїзм.

The article deals with the content characteristics of military-patriotic education of upper secondary school pupils. It is emphasized that the military-patriotic education of upper secondary school pupils in Ukraine has a comprehensive approach and includes various aspects aimed at forming national consciousness, civic responsibility and readiness to defend the country. Its main elements are the study of the history of Ukraine, the development of civic values, health and physical fitness, the basics of military training, as well as psychological readiness and the development of leadership skills. The author characterizes the main goals of military-patriotic education: formation of high patriotic consciousness, national dignity, and readiness to fulfill civic and constitutional duties in relation to the protection of Ukraine's national interests in young people. The main purpose of education is to form a full-fledged personality ready not only for physical military defense, but also for active participation in the construction of a civilized society. Patriotism and national pride are an important part of this process and are developed through the study of the history, cultural values, traditions and language of one's people. Patriotism is defined not only as an external manifestation, but also as an internal trait of a personality that arises from a deep understanding of one's own culture and belonging to a community. The development of military traditions and patriotism at school contributes not only to the training of upper secondary school pupils for possible military service, but is also an effective means of social regulation of their lives.

It is noted that a correct understanding of the essence and content of military-patriotic education is a key factor for the effective work of teachers and pedagogical staff in general education institutions. This is of great importance in overcoming the difficulties faced by teachers in forming a positive attitude of upper secondary school pupils to military service, fostering high patriotic qualities and introducing an individual approach to military-patriotic education of pre-conscription youth.

Key words: military-patriotic education, upper secondary school pupils, content of education, patriotism, national identity, national consciousness, heroism.

УДК 37.015.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.5>

Ковба М.В.,

заступник начальника кафедри водіння бойових машин та автомобілів
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Упродовж двох років війни Росії проти України відбулося революційне зміцнення та об'єднання українського суспільства у боротьбі проти ворога. Широкомасштабне російське вторгнення відзначалося не лише на полі бою, але й у серцях українців, призводячи до перегляду їхнього ставлення до власної держави. Українці принципово переосмислили свою позицію відносно держави, нарешті прийнявши її не лише у абстрактному контексті,

але і як країну, яка заслуговує на повагу, прийняття та високу оцінку. Вони стали свідками того, як українська держава відрізняється від інших, розуміючи важливість її ролі та внутрішніх цінностей, порівняно з сусідніми країнами [8]. Незважаючи на поточні труднощі, українці усвідомили, що їхня країна не лише щось має, але й щось, що вони можуть втратити. В цих тяжких умовах вони доходять до висновку про те, що Україна пропонує їм умови, які можна оцінювати як задовільні.

Це усвідомлення може бути розглянуте як психологічний феномен, проте воно є дуже значущим у розумінні великої цінності та важливості власної держави для українців.

Військово-патріотичне виховання старшокласників в Україні зумовлене насамперед геополітичною ситуацією, війною. Зміцнення національної ідентичності та патріотичних почуттів є важливим елементом української національної самосвідомості. Військово-патріотичне виховання може сприяти формуванню позитивного ставлення до власної культури, історії та традицій. Збереження безпеки та незалежності країни вимагає готовності молоді до служіння в Збройних Силах, або інших форм громадянської служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У полі зору науковців окремі аспекти військово-патріотичного виховання молоді. М. Зубалій, О. Остапенко, Б. Шаповалов обґрунтовують концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України. О. Остапенко, М. Тимчик розривають особливості формування готовності старшокласників до військової служби в контексті положень "Нової української школи". Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі досліджують І. Білоцерківець, М. Діхтяренко, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на проведений нами огляд літератури з досвіду організації військово-патріотичного виховання та аналіз сучасних воєнних подій, залишаються окремі аспекти військово-патріотичного виховання старшокласників мало дослідженими.

Мета роботи – висвітлити зміст військово-патріотичного виховання старшокласників в Україні у першій чверті ХХІ ст.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У кожному етапі процесу утвердження та зміцнення державності України, визначеному послідовними кроками, відбувався інтенсивний пошук цінностей, які спроможні не лише консолідувати суспільство, але й вдихати нове життя державним інститутам. Цей пошук охоплював загальнонаціональні, культурні та ідейно-духовні аспекти, що дозволяли українцям побудувати єдину і сильну країну.

Історія українського народу наповнена численними прикладами патріотичних вчинків на ім'я Батьківщини, від періоду козаччини, коли український народ уособлював найкращі якості патріота й борця. Козак, як ідеал вільної людини, символізував борця за громадське добро, волю, правду та свій рідний край.

Проблема військово-патріотичного виховання була в центрі уваги багатьох поколінь істориків, політологів, педагогів, письменників минулих років

і сучасних. М. Грушевський акцентував на важливості формування патріотичної свідомості через вивчення власної історії та культури. Він вбачав у знанні історії народу ключ до розуміння його унікальності та цінності. Такий підхід, на його думку, мав сприяти вихованню гордості за свою культуру та бажанню захищати свою національну самобутність. Учений акцентував на важливість виховання моральності, відповідальності та громадянської активності серед молоді. Справжній патріотизм полягає не лише у військовій готовності, а й у розвитку цінностей, які сприяють побудові сильної та цивілізованої нації.

І. Франко цікавився багатьма аспектами суспільного життя, включаючи військово-патріотичне виховання молоді. Військова підготовка та патріотичне виховання молоді є важливими складовими для зміцнення національної свідомості та забезпечення незалежності країни. Франко вважав, що виховання молоді в дусі патріотизму та готовності захищати свою країну є необхідним для формування сильної та відповідальної громадянської особистості. Він підкреслював важливість військової освіти та тренувань, а також активної участі молоді в справах оборони та безпеки нації, необхідність впровадження систематичної військової підготовки в освітній процес, підтримку патріотичних ініціатив та активну участь молоді в справах, пов'язаних із захистом та розвитком своєї країни.

Зміст військово-патріотичного виховання старшокласників в Україні включає різноманітні аспекти, спрямовані на формування національної свідомості, громадянської відповідальності та готовності до захисту країни. Основні елементи змісту військово-патріотичного виховання включають:

- вивчення історії України, особливо подій, пов'язаних із національно-визвольними рухами та боротьбою за незалежність, розкриття культурних та історичних традицій, які визначають український народ;
- виховання любові до своєї країни, патріотизму та національної гордості, розвиток розуміння та цінування громадянських свобод та прав;
- здоров'я та фізична готовність як важливий аспект готовності до військової служби, сприяння здоровому способу життя та фізичному розвитку старшокласників;
- основи військової та тактичної підготовки, які можуть включати елементи фізичного тренування, стрільби та тактичних вправ, навчання навичкам самозахисту та елементам військової дисципліни;
- розвиток громадянської свідомості, активної участі у громадському житті та громадянської відповідальності, країни;
- психологічна готовність, тренування ментальної стійкості та стресостійкості;
- розвиток лідерських якостей та командної спроможності [10].

Загальною метою є формування повноцінної особистості, готової не лише до фізичного військового захисту, але й до активної участі в будівництві цивілізованого суспільства.

Патріотизм, національна гордість та самосвідомість не є вродженими, але формуються в процесі виховання. Це невід’ємна частина людського характеру, яка розвивається через різноманітні шляхи та засоби. Виховання базується на рідній мові, історії, культурних цінностях свого народу, його звичаях та традиціях. Почуття національної самосвідомості перетворюється на загальнонаціональну гордість, і саме на такому розумінні ґрунтувалися цінності поколінь [6, с. 120].

Патріотизм не є лише зовнішнім виявом, але є внутрішньою рисою особистості. Він виховується через занурення в власну культуру, розуміння історії, традицій та цінностей свого народу. Це глибоке розуміння власної приналежності до спільності, що перетворюється на прагнення служити і вдосконалювати свою Батьківщину [1].

Пріоритетами у сфері патріотичного виховання виступають ті, які «полягають у спрямуванні науки на вітчизняне виробництво, впровадження як власних, так і зарубіжних технологій в усі галузі виробничої й економічної діяльності, на поліпшення підготовки національних висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрів, випереджаючий характер теоретичних та прикладних досліджень» [13, с. 29].

Військово-патріотичне виховання сприяє розвитку громадянської відповідальності та активності серед молоді, що є важливим для консолідації суспільства та підтримки демократичних цінностей [2, с. 140]. У зв’язку з цим, військово-патріотичне виховання старшокласників є важливим елементом освіти, спрямованим на формування повноцінних та відповідальних громадян, готових до захисту своєї країни та сприяння розвитку українського суспільства.

У «Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» визначено основні завдання: формування почуття патріотизму, виховання громадянських почуттів і свідомості, формування здібностей до аналізу обстановки; підвищення престижу військової служби, підготовка до служби у Збройних Силах та інших військових формуваннях, заохочення прагнення до оволодіння військовими знаннями, досягнення відповідного рівня фізичної підготовки та витривалості [10]. З цього випливає, що військово-патріотичне виховання є самостійним напрямком виховання в сучасних умовах. Основою його методології є концептуальні положення, спрямовані на розвиток патріотичних якостей у допризовної молоді, виявлені підходи до формування патріотів та громадян. Основними цілями військово-патріотичного виховання є формування в молоді високої

патріотичної свідомості, національної гідності, готовності виконувати громадянські та конституційні обов’язки у відношенні до захисту національних інтересів України.

Слід враховувати важливість розуміння та врахування національної ідентичності у контексті військово-патріотичного виховання. Національна ідентичність пов’язана із національною свідомістю, яка визначає спосіб самоідентифікації нації та її інтеграцію в геополітичному просторі [11]. На формування національної ідентичності впливають історична територія, спільна мова і культура, економічний простір, релігія, міфи та історична пам’ять.

Розвиток військових традицій та патріотизму в школі сприяє соціальній регуляції життя старшокласників, організації повноцінного відпочинку та розвитку морально-правових і бойових якостей воїнів. У національній ідентичності військовослужбовців втілено досвід народу України, козацький дух і неповторний характер українців.

Від правильного розуміння сутності та змісту військово-патріотичного виховання залежить ефективність військово-патріотичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах [9]. Це має велике значення у подоланні труднощів, з якими зіштовхуються вчителі предмета «Захист Вітчизни» у сферах формування позитивного ставлення учнів старших класів до військової служби, виховання високих патріотичних якостей та реалізації індивідуального підходу до військово-патріотичного виховання допризовної молоді під час навчання та в позакласній діяльності [3], [12].

Значну роль у цьому процесі відіграє суспільно-політичне життя, сприйняття населенням самої держави. У 2021 році, відповідаючи на питання щодо досягнень та невдач України протягом періоду 1991–2021 рр., 53% визнали перевагу невдач, 34% вбачали компенсацію між невдачами та досягненнями, а лише 4% висловили перевагу досягненням. Через рік громадяни оцінюють ситуацію інакше: 30% стверджують, що невдачі переважають, 44% вважають, що невдачі і досягнення компенсують одне одного, і 18% впевнені, що переважають досягнення. Ці дані наочно демонструють радикальні зміни у сприйнятті ситуації, і вони свідчать про те, що війна відіграла важливу роль у переосмисленні поглядів українців на свою країну. Порівняно із 2021 роком, коли абсолютна більшість вважала, що невдачі переважають, тепер лише менше третини мають таке переконання. «Те, чого не змогла зробити Україна за 30 років свого незалежного існування, зробила війна», – підкреслює Є. Головаха [5].

Ефективність військово-патріотичного виховання визначається змістовною стороною, яка формується завдяки єдності всіх компонентів, які перебувають у взаємодії та взаємодоповнюють

один одного. Кожен компонент військово-патріотичного виховання є ефективним, якщо він досягає конкретних результатів, відповідно до заздалегідь визначених цілей та завдань.

Основною метою є уникнення стихійності та вольових рішень у системі військово-патріотичного виховання, а також надання виховному процесу систематичного та свідомого характеру [6], [7]. Для досягнення цього об'єктиву, результативність окремих військово-патріотичних заходів повинна бути спрямована на конкретну мету, яка передбачає отримання визначеної соціальної інформації. Ця інформація служить основою для формування необхідних якостей, при цьому враховуючи можливість переходу на більш високий рівень удосконалення майбутнього захисника. Систематичне досягнення цієї мети сприятиме вирішенню основних завдань, спрямованих на досягнення загальних соціальних цілей в рамках військово-патріотичного виховання.

Аналіз досвіду військово-патріотичного виховання старшокласників дає можливість нам виокремити основні напрями та конкретні заходи, враховуючи сучасні вимоги та виклики. Це:

– створення науково-обґрунтованої системи військово-патріотичного виховання, яка визначає конкретні цілі та розробляє методи та засоби впливу на старшокласників у процесі вивчення гуманітарних та спеціальних дисциплін. Важливо також впровадити сучасні методики для діагностики рівня сформованості патріотичної вихованості;

– урахування існуючої практики військово-патріотичного виховання в межах сучасних реалій суспільного життя, забезпечуючи адаптацію підходів до поточних викликів та потреб учнів. Використання евристичних, проблемних та аналітичних методів для військово-патріотичної підготовки, проведення додаткових заходів та зустрічей з учасниками бойових дій;

– упровадження сучасних активних методів та технологій виховання, використовуючи активні форми та заходи військово-патріотичного виховання.

Запропоновані заходи спрямовані на створення та ефективне функціонування виховного процесу як засобу військово-патріотичного впливу на старшокласників, що допоможе їм стати в майбутньому захисниками і патріотами своєї держави та свого народу.

Висновки. У сучасних умовах актуальною проблемою є виховання у старшокласників відповідального ставлення до майбутньої військової служби в Збройних Силах України, формування постійної готовності до захисту Української

держави. Комплексний підхід до виховання допомагає забезпечити якісний та системний вплив на формування цінностей та готовності молоді до відданої служби та захисту Вітчизни. Військово-патріотичне виховання спрямоване на створення покоління, яке не лише розуміє важливість служби для захисту країни, але й активно прагне приймати участь у цьому процесі, відображаючи в собі патріотизм та відданість Україні.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження чинників, які впливають на зміст військово-патріотичного виховання старшокласників, їх готовності обирати військові професії, бути захисниками Вітчизни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арчард Д. Чи варто вчити патріотизму? *Філософські та освітні студії*. 1999. № 18(3). С. 157–173.
2. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. *Політичний менеджмент* 2006. № 2. С. 140–147.
3. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 26–37.
4. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
5. Головаха Є. Високий рівень національної стійкості. Інтерв'ю. 9 червня 2022 р. URL: <http://life.nv.ua/ukr/socium/chim-vidriznyayutsya-rosiyani-ta-ukrajinci-sociologpro-teshcho-viyavila-viyna-novini-ukrajini-50248594.html>
6. Грищенко С., Ілішова О., Єфімов Д., Макогончук Н. Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 1. С. 119–123.
7. Гуз К, Кононець Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1. С. 77–81.
8. Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство в умовах війни. 2022.: колективна монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
9. Зубалій М. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Київ, 2010. 272 с.
10. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text>
11. Міллер, Д. Про національність. Видавництво Оксфордського університету, 2007. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?hl=en&publication_year=2007&author=D.+Miller&title=On+nationality
12. Остапенко О., Тимчик М. Формування готовності старшокласників до військової служби в контексті положень “Нової української школи”. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2017. № 6. С. 36–40.
13. Пустовий В. Про концепцію національної ідеї та механізми її впровадження. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 1. С. 19–24.

СТУДЕНТСЬКА МОБІЛЬНІСТЬ В МЕЖАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

STUDENT MOBILITY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE BOLOGNA PROCESS IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена дослідженню питань мобільності студентів в межах Болонського процесу в українських закладах вищої освіти. Мета статті – проаналізувати стан міжнародної студентської мобільності в Україні, а також дослідити актуальні програми для студентської мобільності, що функціонують в українських закладах вищої освіти в межах Болонського процесу. Встановлено, що студентська мобільність не лише сприяє інтеграції здобувачів освіти в міжнародну академічну спільноту, а й надає доступ до освітніх ресурсів та надбавь провідних наукових та освітніх установ, відкриває перспективи для професійної самореалізації. Серед головних причин невеликої кількості українських студентів, які брали участь у міжнародних програмах академічної мобільності протягом навчання, виокремлено недостатню обізнаність наукових та науково-педагогічних співробітників у міжнародних програмах обміну, фінансові бар'єри, а також низький рівень володіння викладачами та студентами іноземними мовами. Визначено такі основні фактори, що впливають на вибір освітньої установи для мобільності: рейтинг навчального закладу, країни, міста; вартість участі у програмі мобільності; навчальні ресурси та викладацький склад приймаючої установи; особливості розміщення учасників. Виявлено, що в Україні найпопулярнішою міжнародною програмою академічної мобільності є Програма міжнародної співпраці Європейського Союзу у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту Erasmus+. Програма надає можливості навчальної та академічної мобільності в освіті, пропонує участь у різноманітних проєктах для розвитку співпраці та відкритості між громадянами різних країн. Головними пріоритетами Програми є різноманітність та інклюзія; цифрові трансформації; навколишнє середовище; боротьба з кліматичними змінами; громадянські цінності та активність. На прикладі Національного авіаційного університету розглянуто діяльність українського закладу вищої освіти для популяризації міжнародної студентської мобільності. Визначено, що просування мобільності здобувачів освіти відбувається шляхом проведення різноманітних заходів, а саме семінарів, презентацій міжнародних програм, онлайн та офлайн зустрічей з учасниками програми Erasmus+. З'ясовано, що збільшення кількості мобільних студентів в українських освітніх установах зробить національну систему вищої освіти більш функціональною та інноваційною, сприятиме її реформуванню та запровадженню європейських освітніх стандартів.

The article is devoted to the study of the issues of student mobility within the framework of the Bologna Process in Ukrainian higher education institutions. The purpose of the article is to analyse the state of international student mobility in Ukraine, as well as to investigate current programmes for student mobility operating in Ukrainian higher education institutions within the framework of the Bologna Process. It has been established that student mobility not only contributes to the integration of higher education seekers into the international academic community, but also provides access to educational resources and assets of leading scientific and educational institutions, opens prospects for professional self-realization. Among the main reasons for the small number of Ukrainian students who participated in international academic mobility programmes during their studies the following ones have been singled out: the insufficient awareness of scientific and scientific and pedagogical staff in international exchange programmes, financial barriers, as well as the insufficient level of foreign language proficiency of teachers and students. The following main factors affecting the choice of an educational institution for mobility have been identified: rating of the educational institution, country, city; the cost of participation in the mobility programme; educational resources and teaching staff of the host institution. It has been determined that the most popular international programme of academic mobility in Ukraine is the Erasmus+ Programme of International Cooperation of the European Union in the field of education, training, youth and sport. The Programme provides opportunities for educational and academic mobility in education, offers participation in various projects for the development of cooperation and openness between citizens of different countries. The main priorities of the Programme are diversity and inclusion; digital transformations; environment; combating climate change; civic values and activism. On the example of the National Aviation University, the activities of the Ukrainian higher education institution in order to popularize international student mobility among higher education seekers have been characterized. It has been determined that the promotion of student mobility takes place by holding various events, namely seminars, presentations of international programmes, online and offline meetings with participants of the Erasmus+ programme. It has been found that increasing the number of mobile students in Ukrainian educational institutions will make the national system of higher education more functional and innovative, as well as contribute to its reformation and introduction of European educational standards.

Ключові слова: інтернаціоналізація освіти, Болонський процес, студентська мобільність, Європейський простір вищої освіти, міжнародна співпраця.

Key words: internationalization of education, Bologna Process, student mobility, the European Higher Education Area, international cooperation.

УДК 378.1:331.556.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.6>

Кульчицький В.І.,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
і перекладу
Національного авіаційного університету

Іванова Ж.Є.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
і перекладу
Національного авіаційного університету

Постановка проблеми. Мобільність студентів закладів вищої освіти за кордоном є надзвичайно важливим аспектом в контексті інтернаціоналізації вищої освіти. Впродовж останніх десятиліть помітне значення зростання кількості студентів, що переїжджають до інших країн задля академічної мобільності та кращої професійної підготовки. Враховуючи швидкі темпи міжнародної співпраці, обмін досвідом стає одним з основних аспектів інтернаціоналізації вищої освіти. Саме тому досвід студентів, які брали участь у проєктах студентської мобільності, є критично важливим для українського суспільства загалом та системи освіти зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями міжнародної студентської мобільності цікавиться чимала кількість українських дослідників. Так, наприклад, М. Р. Романинець [7] вивчала академічну мобільність українського студентства в умовах глобалізованого простору з точки зору філософсько-правових аспектів; О. Сушик та І. Сушик [9] розглядали академічну мобільність українських студентів в історичній ретроспективі; Ю. В. Гришук [1] зосереджувала увагу на проблемах та перспективах міжнародної академічної мобільності в Україні; М. І. Стрюк, С. О. Семеріков та А. М. Стрюк [8] застосовували системний підхід до аналізу академічної мобільності, виокремивши основні тенденції її розвитку.

Як внесок до вже існуючих доробків, що вивчають питання студентської мобільності, у пропонованій науковій розвідці схарактеризовано студентську мобільність в Україні в межах Болонського процесу на прикладі конкретного закладу вищої освіти.

Мета статті – проаналізувати стан міжнародної студентської мобільності в Україні, а також дослідити актуальні програми для студентської мобільності, що функціонують в українських закладах вищої освіти в межах Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студентська мобільність є наслідком світових глобалізаційних процесів, що надає студентам можливість здобувати освіту чи працювати поза межами рідної країни [9, с. 10]. На думку М. І. Стрюк, С. О. Семерікова та А. М. Стрюк, особистість, яка має високий рівень мобільності, здатна навчатись, працювати і взаємодіяти з іншими людьми в будь-якій країні світу [8, с. 38]. Студентська мобільність не лише сприяє інтеграції здобувачів освіти в міжнародну академічну спільноту, а й надає доступ до освітніх ресурсів та надбань провідних наукових та освітніх установ, відкриває перспективи для професійної самореалізації [9, с. 10].

Економічні та політичні процеси сьогодення безсумнівно впливають на типи та напрями міжнародної академічної мобільності. Студентська мобільність набуває організованого та структурованого характеру, особливо у тих регіонах, де

укладаються домовленості академічного партнерства між університетами [9, с. 11].

Міжнародна студентська мобільність в межах Болонського процесу є одним з ключових інструментів інтернаціоналізації вищої освіти у європейських країнах. У 2012 р. на Бухарестській Міністерській конференції, у якій також брала участь і делегація України, під час обговорення питань освітньої політики, було прийнято Стратегію мобільності для Європейського простору вищої освіти. У цій Стратегії було зазначено цілі мобільності, а також схарактеризовано основні дії країн Європейського простору вищої освіти щодо здійснення обмінів та усунення перешкод для студентської мобільності [3, с. 27].

Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність» визначає «цілі, завдання, порядок організації академічної мобільності, умови повернення до місця постійного навчання (роботи), виконання програм академічної мобільності, визнання та зарахування її результатів для здобувачів освіти (наукових ступенів), які навчаються в закладах фахової передвищої та вищої освіти, наукових установах, а також працівників зазначених закладів та установ» [5]. Серед цілей академічної мобільності виокремлено наступні: інтеграція України в Європейський простір вищої освіти; обмін досвідом у науковій та освітній сферах; модернізація і цифровізація національної освіти, підвищення її якості та конкурентоспроможності; удосконалення професійних навичок учасників академічної мобільності; розвиток співробітництва і підтримка зв'язків з міжнародними партнерами у науково-освітній галузі [5].

Як бачимо, академічна мобільність є важливим чинником інтернаціоналізації вищої освіти у нашій державі. Однак, сьогодні можна спостерігати недостатньо високий рівень мобільності студентів з українських закладів вищої освіти. Україна демонструє досить низькі показники кількості здобувачів вищої освіти, які брали участь у міжнародних програмах академічної мобільності протягом навчання. Головними причинами цього є недостатня обізнаність наукових та науково-педагогічних співробітників у міжнародних програмах обміну, фінансові бар'єри, а також низький рівень володіння викладачами та студентами іноземними мовами [3, с. 28].

Основними факторами, що впливають на вибір освітньої установи для мобільності є: рейтинг навчального закладу, країни, міста; вартість участі у програмі мобільності; навчальні ресурси та викладацький склад приймаючої установи; особливості розміщення учасників.

Сьогодні найпопулярнішою в Україні міжнародною програмою обміну є Erasmus+ – Програма

міжнародної співпраці Європейського Союзу у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту [2]. Метою програми є підтримка особистісного, освітнього і професійного розвитку громадян Європейського Союзу і поза його межами задля поліпшення якості робочих місць і соціального згуртування, розвитку інноваційної діяльності і прищеплення активної позиції громадянам. Програма надає можливості навчальної та академічної мобільності в освіті, пропонує участь у різноманітних проєктах для розвитку співпраці та відкритості між громадянами різних країн. Головними пріоритетами Програми є різноманіття та інклюзія; цифрові трансформації; навколишнє середовище; боротьба з кліматичними змінами; громадянські цінності та активність [6].

Україна є країною-партнером не асоційованим до Програми Erasmus+ і відноситься до країн Східного Партнерства – Регіон 2. У своєму статусі організації з України отримують доступ до участі в конкурсах як монобенефіціари чи у складі партнерств з декількох країн Програми [6].

Для громадян України участь в Erasmus+ можлива в індивідуальному форматі, або від організації/компанії, що офіційно зареєстрована на території України. Проте необхідно врахувати, що відповідно до місцеперебування громадянина (національності, місця навчання, країни проживання) перелік можливостей може варіюватися [10].

Активний розвиток співпраці з міжнародними партнерами – одна з провідних цілей українських закладів вищої освіти. Розглянемо пріоритетні напрями розвитку міжнародної співпраці (включаючи міжнародну студентську мобільність) закладу вищої освіти на прикладі Національного авіаційного університету. Відповідно до інформації, поданої Навчально-науковим інститутом міжнародного співробітництва та освіти Національного авіаційного університету, серед основних напрямів розвитку міжнародної співпраці переважають наступні [4]:

- аналіз навчальних планів Національного авіаційного університету та авіаційних закладів вищої освіти світу з метою переймання провідного досвіду підготовки студентів іноземними партнерами;

- введення авіаційних дисциплін у навчальні плани «неавіаційних» спеціальностей, щоб підготувати різнопрофільних конкурентоспроможних спеціалістів авіаційної галузі;

- запровадження якісного викладання дисциплін професійною англійською мовою;

- залучення провідних викладачів університету до системи підготовки та перепідготовки авіаційних кадрів.

Підвищення іміджу університету на міжнародній арені забезпечується шляхом підписання угод та контрактів для розширення можливостей співпраці. Зокрема, підписано угоду про створення

Міжнародної асоціації авіаційної та аерокосмічної освіти (ALICANTO). Також на базі університету створено комплексну програму щодо розширення експорту освітніх послуг та збільшення кількості іноземних студентів у Національному авіаційному університеті на 2019 – 2029 роки.

Визначено такі цілі міжнародної співпраці Національного авіаційного університету з іноземними партнерами:

- укладання двосторонніх та багатосторонніх угод з провідними університетами світу;

- встановлення алгоритму підвищення кваліфікації та перепідготовки авіаційних спеціалістів різних країн світу;

- участь у міжнародних проєктах та програмах підтримки авіаційної галузі;

- розвиток співпраці з провідними розробниками авіаційно-космічної техніки [4].

Національний авіаційний університет бере активну участь у програмі Erasmus+, залучаючи своїх студентів до міжнародної академічної мобільності. Для прикладу, в рамках програми академічної мобільності Erasmus+, свого часу університет пропонував здобувачам вищої освіти взяти участь у конкурсах на навчання у Lodz University of Technology (Польща) тривалістю три місяці; навчання у Fakulteta za varstvo okolja (FVO) / Faculty of Environmental Protection (Словенія) тривалістю один семестр; навчання в University of Gdańsk (Польща) тривалістю один семестр; навчання в Universidad Politécnica de Cartagena (Іспанія) тривалістю один семестр; навчання в University of Ecology and Management in Warsaw (Польща) тривалістю один семестр тощо [11].

На додаток до вказаної Програми, університет також просуває студентську мобільність в межах Болонського процесу шляхом інформування здобувачів освіти про різноманітні гранти, конкурси, стипендійні програми, надаючи студентам підтримку у процесі подання заявок на участь. Сьогодні такі програми для української молоді здебільшого мають на меті підтримку українських університетів та надання студентам можливостей долучитися до відновлення України.

До того ж, в університеті систематично проводяться різноманітні заходи – семінари, презентації програм, онлайн та офлайн зустрічі з учасниками програми Erasmus+ з метою популяризації міжнародної студентської мобільності серед молоді. Під час таких заходів учасники обговорюють особливості та переваги студентської мобільності; ознайомлюються з вимогами до здобувачів освіти, які мають намір взяти участь у тій чи іншій програмі мобільності; дізнаються перелік документів, необхідних для навчання чи стажування, критерії відбору учасників; обговорюють міжнародні проєкти співпраці, що діють в університеті та відстежують можливості, які відкривають для них ці проєкти;

обмінюються досвідом участі у програмі Erasmus+ та інших міжнародних проєктах; дізнаються про перспективи удосконалення навичок володіння іноземною мовою і т. ін.

Вагомою складовою просування міжнародної студентської мобільності є створення консультативно-інформаційних та навчально-наукових центрів університету за кордоном із залученням до роботи у них випускників-іноземців. Реалізація програми щодо обміну освітніми послугами та збільшення кількості мобільних студентів у Національному авіаційному університеті посилить міжнародний імідж України як авіаційної держави та підвищить конкурентоспроможність університету як одного з провідних закладів вищої освіти світової системи авіаційної галузі [4].

Важливою задачею українських закладів вищої освіти є сприяння мобільності студентів в межах Болонського процесу. Збільшення кількості мобільних студентів матиме беззаперечні переваги для національної системи освіти, адже це зробить її більш функціональною та сучасною, сприятиме підготовці компетентних фахівців у різних галузях, просуне українські університети на міжнародній академічній арені, а також впровадить інноваційні підходи та методики викладання у систему вищої освіти.

Висновки. Отже, сьогодні національні заклади вищої освіти знаходяться на шляху розвитку міжнародного співробітництва та академічної мобільності здобувачів освіти. Незважаючи на певні перешкоди, як-от нестача фінансової та інформаційної підтримки, недостатній рівень володіння студентами іноземними мовами, українська система освіти все ж таки поступово досягає певних успіхів на міжнародній арені. У сучасних умовах інтернаціоналізації вищої освіти активне залучення студентства до участі у міжнародних програмах, проєктах, грантах має стати одним з першочергових завдань освітніх установ. Участь України у Болонському процесі вимагає реформування системи вищої освіти та запровадження європейських освітніх стандартів, що стає можливим значним чином завдяки міжнародній студентській мобільності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гришук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи. *Освітлогічний дискурс*. 2014. № 2 (6). С. 33–40.

2. Еразмус+ – Програма Європейського Союзу у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту. *ERASMUS+UA*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/> (дата звернення: 26.02.2024).

3. Золотарьова І., Сікорська І., Дебич М. Інтернаціоналізація і мобільність. *Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи*. 2020. С. 27–30. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf (дата звернення: 26.02.2024).

4. Пріоритетні напрями розвитку міжнародної освіти університету. *Навчально-науковий інститут міжнародного співробітництва та освіти*. URL: <http://imco.nau.edu.ua/%d0%bd%d0%b0%d0%bf%d1%80%d1%8f%d0%bc%d0%b8-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83-%d0%bc%d1%96%d0%b6%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%97-%d0%be%d1%81%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%b8/> (дата звернення: 27.02.2024).

5. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серп. 2015 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

6. Про Програму. *ERASMUS+UA*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/programme-yes-erasmus/programme/> (дата звернення: 26.02.2024).

7. Романинець М. Р. Академічна мобільність українського студентства в умовах глобалізованого простору: філософсько-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 77–83.

8. Стрюк М. І. Семеріков С. О., Стрюк А. М. Мобільність: системний підхід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 49. № 5. С. 37–70.

9. Сушик О., Сушик І. Академічна мобільність українських студентів в історичній ретроспективі: витоки, напрями, мотиви. *Освітлогія*. 2019. № 8. С. 8–18.

10. Як взяти участь? *ERASMUS+UA*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/programme-yes-erasmus/yak-vzyaty-uchast/> (дата звернення: 28.02.2024).

11. ERASMUS+. *Навчально-науковий інститут міжнародного співробітництва та освіти*. URL: http://imco.nau.edu.ua/?s=Erasmus&asl_active=1&p_asl_data=1&customset%5B0%5D=page&customset%5B1%5D=post&asl_gen%5B0%5D=excerpt&asl_gen%5B1%5D=content&asl_gen%5B2%5D=title&qtranslate_lang=ua&filters_initial=1&filters_changed=0 (дата звернення: 27.02.2024).

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF UNIVERSITY STUDENTS THROUGH FOREIGN (ENGLISH) LANGUAGE LEARNING

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ ВИШІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ (АНГЛІЙСЬКОЇ) МОВИ

It is not by chance that the ability to communicate effectively has become the basis of new educational standards. Over the past few decades many studies have been focused on the topic of personality «success». Scientists have come to the conclusion that a high level of IQ isn't only the main factor of success in real life. Hundreds of successful people, who achieved career results in professional sphere, were tested and it was defined that the ability to get on well in society, build good relationships, control own emotions and understand the emotions of other people are things that matter. Emotional intelligence (EI) plays a very significant role in our life. It has been explored by scientists in different areas: psychology, business management, foreign language learning. As we are living through a very difficult period, the importance of EI formation is great.

The paper deals with the problem of developing (EI) through foreign (English) language learning in educational institutions. From the author's viewpoint, any student of an educational institution except acquired knowledge and skills must develop so-called «flexible skills» that will help him (her) solve life problems or problems that concern the professional sphere. The subject «Foreign language» becomes an excellent tool for solving these problems as teaching a foreign language is about learning how to communicate. Foreign (English) language teachers set up definite educational goals choosing methods and techniques how to teach effectively and they pay special attention to the development of EI. It's been stated that the learning of a foreign language can influence effectively on a personality as a teacher proposes to students a great variety of exercises and techniques that make a positive impact on emotional and psychological state of mind and promote better English learning. Techniques proposed in the article will allow students to identify and manage their own emotions and evaluate the feelings and emotions of other people.

Thus, the mentioned in the article exercises contribute much to the development of students' communication skills on the one hand, and are perfect instruments for personal development on the other hand.

Key words: *emotional intelligence, mental health, social environment, the learning process, communication skills, learning techniques.*

Невипадково вміння ефективно спілкуватися стало основою нових освітніх стандартів. За останні кілька десятиліть багато досліджень було присвячено темі

«успіху» особистості. Вчені прийшли до висновку, що високий рівень IQ є не тільки головним фактором успіху в житті. Сотні успішних людей, які досягли певних результатів у своїй кар'єрі, брали участь у тестуванні. Результати показали, що здатність знаходити спільну мову з людьми у суспільстві, будувати добрі стосунки, контролювати власні емоції та розуміти емоції інших людей – це те, що дійсно важливо для досягнення успіху. Емоційний інтелект (EI) відіграє дуже важливу роль у житті. Вчені займалися його дослідженням у різних сферах науки: в психології, в управлінні бізнесом, у вивченні іноземної мови. Оскільки ми живемо у дуже складний час, важливість формування EI є вагомою частиною загального психічного розвитку людини.

У статті розглядається проблема розвитку (EI) за допомогою вивчення іноземної (англійської) мови в закладах освіти. З точки зору автора, будь-який студент навчальною закладу, крім набутих знань і умінь, повинен розвинути в собі так звані «гнучкі навички», які допоможуть йому вирішувати життєві проблеми або проблеми, які стосуються професійної сфери життя. Дисципліна «Іноземна мова» стає чудовим інструментом для вирішення цих проблем, оскільки метою викладання іноземної мови є формування комунікативної компетенції. Викладачі іноземної (англійської) мови ставлять перед собою певні освітні цілі, пропонуючи методи і техніки ефективного навчання і приділяють особливу увагу розвитку EI. У статті визначено, що вивчення іноземної мови сприяє ефективному розвитку особистості завдяки тому, що викладач пропонує студентам велику кількість різноманітних вправ і технік, які позитивно впливають на емоційний та психологічний стан людини, сприяють кращому засвоєнню англійської мови. Вказані у статті техніки дозволяють студентам виявляти власні емоції і навчитися управляти ними, оцінювати почуття та емоції інших людей.

Таким чином, розглянуті у статті вправи сприятимуть розвитку комунікативних навичок студентів, з одного боку, та з іншого, виступатимуть чудовими інструментами для особистісного розвитку людини.

Ключові слова: *емоційний інтелект, психічне здоров'я, соціальне середовище, процес навчання, комунікативні навички, методи навчання.*

UDC 378.159.811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.7>

Berezniak O.P.,

Senior Lecturer at the Foreign Languages at the Department
Sumy National Agrarian University

Shcherbyna Y.M.,

Senior Lecturer at the Foreign Languages at the Department
Sumy National Agrarian University

Problem statement. Nowadays Ukraine faces one of the most difficult periods in its history due to the Russian aggression against the Ukrainian nation. Randomness and unpredictability of everyday life

demonstrate how difficult it's for people to keep emotions under control and overcome difficulties. Fear, despair, uncertainty, anxiety are emotions that unfortunately dominate in our society these

days. Especially the problem concerns the youth as the events we're living through can reflect negatively and be the reason of many health problems for young generation in future. Teachers of different educational establishments must take care of students, providing them with a good environment that promotes effective learning. A positive learning environment can lead to greater student achievement. It creates students, who feel comfortable, confident, who make friends easily, take risks and aren't afraid to make mistakes.

So, we suppose that the issue of emotional intelligence (hereinafter EI) in the sphere of education is of vital importance, as it's a factor that preserves mental health and adapts student youth to crisis situations, helping them to handle problems with creativity and patience. Furthermore, EI plays a great role in English learning, as it fosters a better understanding of language nuances, enhances learner motivation, improves communication skills, enriches learning experience. Foreign language teachers can increase life resources of student youth through a wide range of tools, achieving learning goals and creating an excellent social environment that supports the learning process.

Analysis of recent research and publications. A great number of foreign and Ukrainian scientists such as D. Goleman, H. Gardner, J. Mayer, P. Salovey, I. Andrieieva, E. Karpenko, V. Zaritskaya investigated the impact of emotional intelligence on learning and teaching in education. Many researchers consider that EI results from the interaction of intelligence and emotion. EI refers to an individual's capacity to understand and regulate emotions [2]. J. Mayer, D. Caruso, P. Salovey characterize emotional intelligence as the ability to perceive, evoke emotions, increase the effectiveness of thinking through emotions, understand and control them, i.e. emotional intelligence is interpreted as a combination of cognitive abilities and personal characteristics [8]. According to V. Zaritskaya EI influences on cognitive, emotional and behavioral spheres [6]. D. Goleman defines EI as follows: "... being able, for example, to reign in emotional impulse; to read another's innermost feelings, to handle relationships smoothly – as Aristotle put it, the rare skill 'to be angry with the right person, to the right degree, at the right time, for the right purpose, and in the right way'[4]. D. Goleman claims that a person's life success is determined not so much by the general level of mental development, but by those features of his mind that determine the ability to self-knowledge and emotional self-regulation, the ability to express feelings, understand and subtly react to the condition of other people. It is the level of emotional development that determines the life and professional success of people.

According to the scientist, the main purpose of EI development is focused on:

- *development of self-awareness* (understanding emotions and ability to express them, identifying your own strengths and weaknesses);
- *self-control/self-motivation and emotion regulation* (understanding the source of certain feelings and ability to cope with them effectively, taking responsibility for actions and mistakes and honoring commitments);
- *enhancing social skills* (the ability to find solutions and build personal relationships);
- *developing empathy and understanding other people's reactions and emotions* (to acquire skills to be a good listener, to have an ability to cooperate or resolve conflicts);
- *handling relationships*;
- *team work* (knowledge of when and how to take the lead, and when to follow the guidance of others);
- *decision-making* (the ability to think about your actions and know their consequences, to track what influences decision-making: feelings or mind);
- *responsibility*;
- *sincerity* (the ability to build trusting relationships).

The purpose of the article. Psychological state and mental health during the war are extremely important. No doubt, studying and teaching in the current situation in Ukraine is complicated. Even when students are in relative safety, when they have an access to the internet and possibility to study online or in the specially equipped basements in educational establishments, the process of education isn't the same as before the war. Teachers take care of their students, do their best to provide them with good conditions that promote learning.

So, in the study we will concentrate on how EI can be developed and what techniques and activities can be implemented by English teachers at the lessons so that build confidence, create a positive atmosphere in the class, encourage students' cooperation, enhance their learning. As there is little research on the topic, we suppose the stated problem is the issue of the day.

Presentation of the main materials. The concepts of social and emotional functioning play a key role in student's life, as it's possible for students to use emotions effectively and productively in an adaptive manner. EI has a connection with social skills that are closely related to flexible skills, personal qualities and attitudes. So, foreign language learning is considered to be the most effective for development of EI. The purpose of any lesson is the formation of communicative competence. A foreign language is a unique subject, as it includes a wide range of human interests: literature, art, politics, sports, business, education, health, geography, science, etc. that easily makes it significant for any student. It is possible to model various communicative situations. Many experts in the field of linguodidactics believe that learning a foreign language has a significant impact on the formation of a student's personality and, in particular, his

emotional sphere. EI helps increase the ability not only to understand emotions, but also to work with them; control self-esteem on the one hand, and negative emotions and reactions in response to them on the other hand. Interpersonal and emotional regulation of skills can play a key role in situations where students must cope with difficult aspects of academic life. We can talk about the close relation between EI and academic performance.

The presented in the article techniques and exercises can be recommended for English teachers as these methods that let deliver knowledge, facilitate learning and develop EI.

I. One of the most popular activity that English teachers usually start a lesson with is a warming-up activity. A lecturer can propose students describe and explain their feelings at that moment. Students receive flashcards with words like *happy, angry, excited, worried, pleased, tired* etc. Various phrases are offered to help students answer the questions. For example: *pass exams, win the competition, receive bad news, work much at the report, sleep badly, buy new jeans* etc. Here are some examples:

The Present Simple Tense: *I am angry, when I get bad news.* The Present Progressive Tense: *I am happy, because I'm reading a greeting card.* The Present Perfect Tense: *I am tired, because I have worked much at my report.*

So, demonstrating how one feels and explaining the state of emotions help students develop knowledge about own feelings and emotions of people around them. At the same time, grammar and lexical units are revised. This process promotes students' speaking skills development.

II. Another technique for EI development at English classes is an "active listening" technology. A psychologist Bradley Bush, the author of the book "The Science of Learning", pays attention to active listening, developing self-awareness skills. Active listening allows students to focus on non-verbal cues, build trust and rapport and demonstrate concern and understanding. Teachers can encourage active listening by engaging students in two-way interactive dialogue that implies:

- focusing on both yourself and the student during the dialogue;
- awareness of its non-verbal signals;
- understanding of all responses;
- awareness of everything that is going on [1].

Such kind of work includes emotionally expressive coloring, which can be imitated (if the dialogue is built by a teacher), or valid (if the dialogue is presented by students and a text in the dialogue is based on students' personal experience). This approach is especially relevant when a teacher tries to get feedback and support active listening and motivation.

III. The next strategy for developing EI includes self-awareness activities. Since self-awareness

involves tuning into our inner dialogue, exercises that help build self-awareness can be considered as the first steps towards challenging these irrational processes. It's possible to use lexical and phonetic tasks involving a psychoemotional content component at foreign language classes. These can be exercises for understanding and memorizing quotations, statements, conclusions with deep philosophical, vital meaning of famous people from different spheres of life: science, art, politics, law, medicine, business etc. Besides, it's possible to give such a task as "Complete the phrase ...", where both grammar and vocabulary will be used, psychological aspects of self-awareness will be taken into consideration. Thus, developing students' self-awareness is one of the ways to help them cope with problems such as exam stress or anxiety before testing or public speaking and, at the same time, replenish their active vocabulary with new words, expressions, phraseological units, modal verbs, grammar structures.

IV. One more exercise for promoting EI is aimed at developing a student's self-confidence. The exercise allows learners to express their feelings, increasing self-confidence and self-esteem. In this exercise students are encouraged to start a conversation, which begins with asking someone for something and expressing feelings at the same time. To start the exercise, it is advisable to make a "list of social problems" and prepare cards. Ideally, each challenge card should reflect the social situation associated with the student and correspond to the student's age or the specifics of his future professional activity. A lexical and grammatical context is deliberately chosen. After that each student randomly takes a card and completes the task.

V. We can't but mention interesting TED lectures that can be informative both for teachers and students as they touch upon the problems of EI development. Here is the list of top 5 topics that tickle students' fancy on the topic.

1. Daniel Goleman "Why aren't we more compassionate?" [5];
2. Guy Winch "Why we all need to practice emotional first aid" [10];
3. Pamela Meyer "How to recognize a liar" [9];
4. Dan Gilbert "Why we make bad decisions" [3].

VI. Discussions. This kind of activity is very important for developing students' communicative skills. Our attention is paid to special strong/limited agreement and disagreement statements:

We consider the following set of statements is powerful, as it gives students possibility to express their different emotions during hot discussions.

Conclusions. Thus, foreign language is not only an academic discipline the aim of which is to master speech competence in a foreign language for communication in social and everyday spheres of human activity, but it's also significant for development of a

Statements which express strong agreement	Statements which show limited agreement	Statements which show disagreement
<ul style="list-style-type: none"> – You are dead right – Absolutely – That's true – Good idea – I quite agree with you – That sounds like a good idea 	<ul style="list-style-type: none"> – Okay, but... – You've got a point there – I suppose...but... – You are right, but... – Yes, but on the other hand... – I see what you mean, but don't you think... 	<ul style="list-style-type: none"> – Oh, come off it! – You are wrong, I'm afraid... – I can't stand... – I hate... – I disagree

Fig. 1. Special strong/limited agreement and disagreement statements

student's personality. The global trends of the modern world are such that the importance of emotional competence in life increases more and more. Language teachers must pay attention to this fact and conduct lessons implementing techniques and activities in such a way that can contribute much to students' EI development.

REFERENCES:

1. Busch B., Watson E. *The Science of Learning: 77 Studies that Every Teacher Needs to Know*. Routledge, 2019. P. 188.
2. Cherry K. *How psychologists evaluate intelligence*. 2018. 248 p.
3. Gilbert D. *Why we make bad decisions*. *TED Ideas worth spreading*. 2005. URL: https://www.ted.com/talks/dan_gilbert_why_we_make_bad_decisions
4. Goleman, D. *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books. 1995. P. 13.
5. Goleman D. "Why aren't we more compassionate?" *TED Ideas worth spreading*. 2007. URL: https://www.ted.com/talks/daniel_goleman_why_aren_t_we_more_compassionate
6. Зарицька В. В. Соціально-психологічні чинники розвитку емоційного інтелекту: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія», 2021. Вип. 2. С. 19–22.
7. Lazarus R. S. *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press, 1991. 334 p.
8. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. *Emotional Intelligence Theory, Findings, and Implications*. *Psychological Inquiry*, 2004. V. 15. P. 197-215.
9. Meyer P. "How to recognize a liar". *TED Ideas worth spreading*. 2011. URL: https://www.ted.com/talks/pamela_meyer_how_to_spot_a_liar
10. Winch G. *Why we all need to practice emotional first aid*. *TED Ideas worth spreading*. 2014. URL: https://www.ted.com/talks/guy_winch_why_we_all_need_to_practice_emotional_first_aid

THE POTENTIAL OF UTILIZING AUGMENTED REALITY IN TEACHING IT STUDENTS IN A MILITARY INSTITUTION

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В НАВЧАННІ СПЕЦІАЛІСТІВ У ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙСЬКОВОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

The article examines the potential and possibilities of integrating Augmented Reality (AR) into English Language Teaching (ELT) for Information Technology (IT) students within military educational institutions. It discusses how AR can revolutionize the educational process by engaging learners through immersive and interactive experiences. This study examines the pedagogical benefits of Augmented Reality (AR) in English Language Teaching (ELT), including its accessibility, engagement, interactivity, and collaboration features. It also explores various applications of AR, such as AR books, gaming, discovery-based learning, object modeling, and skills training, based on a thorough review of existing literature and research. The article discusses the potential of AR applications to transform traditional teaching methodologies. It proposes the complementary integration of AR into language teaching and learning to better accommodate the unique learning preferences and digital consciousness of IT students who are often digital natives and may prefer learning through hands-on, experiential, and technology-mediated approaches rather than passive listening or reading. Traditional methods may not align with their preferred learning styles and preferences. AR can simulate real-world situations that military IT students may encounter in their professional roles. This includes communicating with foreign counterparts or interpreting technical manuals in different languages. By practicing language skills in relevant contexts, students can develop practical language proficiency that is directly applicable to their military duties. The study also acknowledges the challenges and limitations associated with the implementation of AR technology in educational settings, and offers insights into potential strategies for overcoming these obstacles. This article explores the potential implications of AR in language education, with a focus on leveraging innovative technologies to enhance learning outcomes and meet the evolving needs of learners in the digital age. The article suggests that AR has the potential to transform the educational experience and foster a more dynamic and effective learning environment for IT students in military educational institutions. By embracing AR as a tool for innovation and pedagogical enhancement, educators can empower learners to engage with language in new and meaningful ways, ultimately fostering a more immersive and impactful learning experience.

Key words: Augmented Reality, teaching English, military students, means, possibilities, restrictions.

У статті розглядається потенціал і можливості інтеграції доповненої реальності (AR) в процес навчання англійської мови (ELT) курсантів, які вивчають інформаційні технології (IT) у військових навчальних закладах. Обговорюється, як доповнена реальність може революціонізувати навчальний процес,

залучаючи слухачів до інтерактивного та захоплюючого досвіду. У цьому дослідженні розглядаються педагогічні переваги доповненої реальності (AR) у викладанні англійської мови (ELT), включаючи її доступність, залучення, інтерактивність і можливості взаємодії. Вона також досліджує різні застосування AR, такі як AR-книги, ігри, навчання на основі відкриттів, моделювання об'єктів і тренування навичок, на основі ретельного огляду існуючої літератури та досліджень. У статті обговорюється потенціал застосування доповненої реальності для трансформації традиційних методик викладання. Вона пропонує додаткову інтеграцію доповненої реальності у викладання та вивчення мов, щоб краще відповідати унікальним навчальним уподобанням і цифровій свідомості курсантів IT-спеціальностей, для яких цифрове середовище стало «рідним» і тому вони можуть надавати перевагу навчанню за допомогою практичних, експериментальних і технологічно опосередкованих підходів, а не пасивному прослуховуванню, перекладу чи читанню текстів, тощо. Традиційні методи можуть не відповідати їхнім стилям і вподобанням у навчанні. Доповнена реальність може імітувати реальні ситуації, з якими майбутні військові фахівці можуть зіткнутися у своїй професійній діяльності. Сюди входить спілкування з іноземними колегами, співпраця під час спільних навчань або переклад технічних інструкцій різними мовами. Тренуючи мовні навички у відповідних контекстах, курсанти можуть розвинути практичне володіння мовою, яке безпосередньо застосовується до їхніх військових обов'язків. У дослідженні також визнаються виклики і обмеження, пов'язані з впровадженням технології доповненої реальності в освітніх установах, і пропонується бачення потенційних стратегій подолання цих перешкод. У цій статті досліджується потенційний вплив доповненої реальності на мовну освіту з акцентом на використанні інноваційних технологій для покращення результатів навчання та задоволення зростаючих потреб студентів у цифрову епоху. У статті йдеться про те, що доповнена реальність може трансформувати освітній досвід і сприяти створенню більш динамічного та ефективного навчального середовища для курсантів у військових навчальних закладах. Використовуючи доповнену реальність як інструмент для інновацій і педагогічного вдосконалення, викладачі можуть дати студентам можливість взаємодіяти з мовою новими і змістовними засобами, що в кінцевому підсумку сприятиме більш захоплюючому і результативному навчанню.

Ключові слова: доповнена реальність, навчання англійської мови, військові студенти, засоби, переваги, обмеження.

UDC 378.096:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.8>

Betsko O.S.,

Lecturer at the Department of Technical English № 2
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Yefimova O.M.,

PhD in Pedagogy,
Senior Lecturer at the Department
of Technical English № 2
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Zhytska S.A.,

Senior Lecturer at the Department
of Technical English № 2
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Braievska A.I.,

Lecturer at the Department of Technical English № 2
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Formulation of the problem. In recent times, technological innovations and information have had a significant impact on society. These advancements have enabled people to accomplish tasks that were previously unimaginable. The digital world has become so integral to their lives that communication devices, online services, and even remote learning have become indispensable. The rapid changes in the environment have been driven by a range of objective factors, including the development of smart technologies, improvements in transport, banking services, state institutions, and education. These changes have made it possible for individuals to navigate their surroundings with greater comfort and security. The era of innovation has arrived, where new technologies are replacing old and imperfect ones with faster, cheaper, more efficient, and user-friendly options. The younger generation has developed a unique worldview and adeptly navigates the web of exciting content produced by this new environment, absorbing it like a sponge and seeking ways to manage the new space to their advantage. The education sector is facing new challenges due to the digital age. Modern young people born in this era, commonly referred to as Zoomers, have integrated gadgets such as phones into their daily routines and cannot imagine their lives without them. So, if a modern textbook does not meet the requirements of students with different learning styles, it may fail to hold their attention and interest in the subject matter. It is worth considering that social media platforms like TikTok and Instagram are highly attractive to young people because the information there has been presented in a visually appealing and interactive manner, catering to different types of learners. Additionally, it is adaptive and can be reproduced through sound, making it more engaging. Therefore, it may be beneficial to explore how we can incorporate similar interactive features into educational materials to make them more engaging and effective. Modern students have the opportunity to listen to music, stories, and watch clips and films. They can also interact with others by recording their own video clips to showcase their skills. This allows them to be active participants rather than passive consumers, and they can even influence others. In the same way, the selection of learning content should take into account different learning styles and be designed to satisfy every learner (with auditory, visual or kinesthetic perception), thus motivating them to learn. Therefore, it may be beneficial for educational content developers to consider creating textbooks, courses, or learning platforms that align with the curriculum and present information in a consistent and visual manner. It is believed that visualising learning content may help students better perceive, understand, assimilate, and remember the material based on their individual learning characteristics. Moreover, students are allowed the opportunity to

autonomously devise and build new content. Immersive technologies, such as Augmented Reality (AR), provide this possibility [1, 2].

We argue that it may be beneficial to examine Augmented Reality more closely. Due to its simplicity, mobility, and wide range of applications, AR allows learners to develop flexible academic techniques and flexible learning based on the principles of Gardner's Multiple Intelligences theory, which breaks down traditional systemic patterns of skill and knowledge development. According to Adam Hayes Augmented Reality is a technology that has the potential to enhance the real physical world by adding digital visual elements, sound, or other sensory stimuli [3]. D.W.F. van Krevelen and R. Poelman, state that AR is a mixed reality 'in which real objects are added to virtual ones, replace the surrounding environment by a virtual one' [4, p. 2]. AR system combines real and virtual objects in a real environment, aligns real and virtual objects with each other (overlaps), everything happens interactively in three dimensions in real time [5].

So, Augmented Reality (AR) refers to the integration of digital objects into the real world through devices such as computers, smartphones, tablets, and wearable technology. One area where AR has shown potential is in education, particularly in the creation of new educational materials. AR markers can be easily printed on book pages without incurring additional costs. It has been suggested that the addition of three-dimensional images of famous places or objects, such as the first computer, could enhance the reading experience of a book page. While special devices are currently being designed and first samples are being created, it is worth noting that a tablet or a smartphone with a relatively high screen resolution is sufficient to achieve this effect. By moving a textbook, the augmented virtual object can be viewed from different angles and scales. The development of Augmented Reality (AR) has the potential to transform the use of visual aids, as it may eliminate the need for bulky layouts. Instead, a small marker can be placed in front of the camera and a computer-generated image can be projected onto the screen. This image can be easily modified, rotated, and scaled. AR technology could allow students to virtually visit three-dimensional halls and exhibitions of world museums without leaving the classroom, which is beneficial for military students who cannot often leave their locations. Augmented Reality (AR) has potential for use in computer classrooms. Students can assemble virtual computers from blocks, view interactive 3D models of processors and hard drives, and conduct experiments in Augmented Reality in front of a monitor and webcam. The possibilities of this new technology in educational and computer games are vast. It is understandable that many young people may enjoy the idea of envisioning themselves in the attire of their favourite game characters too.

Publications analyses. The implementation of Augmented Reality in various fields has led to suggestions that it could also be applied to the educational process, specifically in foreign language learning. Some foreign authors have described attempts to do so. For instance, in his study, Godwin-Jones, R. (2016) proposes the possibility of using augmented reality games, such as Pokemon GO, in English language learning. Despite not being initially designed for language learning, the game's elements have been successfully incorporated by teachers in their instruction. It is possible that other mobile games with Augmented Reality could also serve this purpose. The game's widespread appeal presents an opportunity to combine education with entertainment, allowing students to choose their own path, which can be a motivating factor. The game's large player base facilitates team games in various locations, participation in forums, and a companion website is specially designed for players to connect, so that they can speak and practice English. Additionally, social interactions between players from different countries during the game may encourage language use and learning [6]. Other AR applications differ from Pokemon Go in their approaches and content. Marker-based AR applications can be used for teaching words and pronunciation, or generating flashcards, similar to traditional flashcards. These applications provide an illustration of a word or its association with a physical object it represents or is associated with. General feedback on applications suggests that they increase students' motivation, which is associated with the novelty of the experience and the ability to move around and interact with other players in the classroom. However, as noted by Santos et al. (2014), there have been modest achievements in learning English [7,8,9,10].

Svitlana M. Amelina et al. in their study on integrating digital resources into teaching professional communication in a foreign language, discuss the positive impact of digital resources on students, demonstrated through a virtual excursion with German language learners. The authors note that this model takes into account different learning styles and students' perception of the material. However, the authors also acknowledge that there are some limitations to the study, arguing that the utilization of AR technology is reliant on various factors, including internet connectivity, the devices used by educators and learners, and technical proficiency on both ends [11]. Several studies have shown the potential of implementing Augmented Reality to create research-based learning activities with gamification elements [12]. Irma Savitri Sadikin and Erista Martyani conducted a study to compare the effectiveness of using Augmented Reality flashcards and traditional paper flashcards in teaching foreign vocabulary to primary school students. The study found that Augmented Reality flashcards facilitated faster and more effective learning,

while also reinforcing words in memory. Additionally, the use of Augmented Reality technology increased student engagement, motivation, attention, and enjoyment of the learning process. Using flashcards, students have the opportunity to interact with virtual objects as if they were physically present in front of them. By using a smartphone or tablet, they can easily access information related to the objects. By tapping on the object on the device's screen, they can make it move and rotate 360 degrees, allowing them to see it in a real environment. This method prioritizes student-centered learning, with the teacher serving as a facilitator [13]. The involvement of students in Augmented Reality projects and the positive results of such research are discussed by Bower M., Howe C., McCredie N., Robinson A., & Grover D. [14]. Student-generated AR has shown positive learning outcomes. Students can create markers by taking photos with their mobile devices and create add-ons, such as text annotations and video animations. The final products can be used in teaching grammar, vocabulary and more creative projects such as storytelling, incorporating the AR into the storyline. V. Kovalenko and co-authors examined the use of Augmented and Virtual reality in the context of blended learning in the general secondary education system and identified certain applications that can significantly increase the effectiveness of such an educational process [15]. As for the studies on Augmented Reality technology, considerable attention was paid to this issue by D. Yefimov, who analysed AR technology, formulated its purpose and functions [16], Y. Matvienko, who analysed the most common applications implemented with AR technology and advisable to use in the educational process [17], as well as V. Osadchyi et al, who concluded that the use of Augmented Reality technology improves the learning process of individual students, increases their motivation, and helps in organising teamwork and group cooperation [18]. **Topicality of the study.** The use of augmented reality (AR) in teaching English is currently a topic of much discussion. Technological advancements present new opportunities for educators to engage students and enhance the learning process. AR can be an effective tool to make language learning more interactive, immersive, and enjoyable. However, the focus should be on developing students' language proficiency rather than using the latest technologies. It is important to note that AR is not meant to replace traditional teaching methods but to complement them and it is up to the teacher to strike a balance between using AR and other instructional techniques.

Formulating the goals of the article. Our study aims to investigate and analyze the potential and prospects of Augmented Reality technology in improving the educational process, specifically in teaching English for specific purposes to IT students in a military educational institution. We will consider the aspects

of implementing Augmented Reality in the educational process, identify its advantages, means and determine its future prospects.

Presentation of the main material of the study.

The study explores the potential and possibility of introducing Augmented Reality (AR) in English language teaching through various research methods, including analysis, synthesis, comparison, and generalisation.

The literature on the main aspects of virtual and augmented reality was reviewed to determine its role and forms of possible uses in the educational process of military institutions. The research material for this study consisted of works, articles, and scientific achievements from both foreign and domestic scientists working in a similar field. The synthesis method was applied to combine various information, analyze and identify advantages, and possible limitations in the process of introducing this technology into teaching English to future specialists in the field of special communications and information protection. The study utilized the method of generalization to draw overall conclusions, formulate key principles, and identify potential areas for further research. The main stages of the study were substantiation of the relevance of the research topic, study of the state of the object and subject of the research, choice of research methodology, discussion of the results, determination of the main aspects of the subject and object under study, namely the subject of ESP and the impact of innovative technologies, in particular Augmented Reality technology, formation of conclusions, which outlined the role of this technology in the educational process, and the main advantages and disadvantages as well as defined further research prospects.

Globalisation has had an impact on various aspects of our lives, including education. The changes brought about by globalisation require unconventional solutions and innovations. One such solution that has been widely used in other countries is Augmented Reality. Although it is still an emerging technology in Ukraine that requires further research, although, it has the potential to revolutionise teaching methods, including English. Augmented reality is a digital technology that overlays digital information onto the real world using devices such as phones, tablets, and laptops in real-time. It is a technology that combines the world of real objects around a person with the virtual world created on a computer, by adding virtual elements such as graphics, animation, sound, and touch response to the real environment. This technology has the potential to revolutionize the way we interact with the world around us. Creation technologies enable the merging of boundaries between the natural and artificial worlds.

The implementation of Augmented Reality technology in education presents several key advantages [16,19]:

- provides an opportunity to examine processes and objects in detail, compared to the usual static illustrations in textbooks, maps, etc;
- increases the level of interest and concentration of pupils and higher education students when learning new material and revising it;
- allows educators to conduct their own research and experiments;
- provides an opportunity to conduct complex and dangerous experiments and observations without harming the health of pupils or higher education students [20].

The pedagogical advantages of AR technology are accessibility (AR does not require special equipment for its implementation. This educational resource is available to the majority of the target audience and can be used with a regular tablet or smartphone), engagement (AR in education aims at a personalised approach that allows taking into account and implementing the individual abilities and needs of each student), interactivity (AR opens a wide multidimensional learning space for students, allowing them to interactively explore the world around them. Through visualisation and the ability to fully immerse themselves in the subject matter, students achieve better learning outcomes and learn more deeply) and collaboration (AR's rich interactive capabilities encourage students to work together and develop teamwork skills).

AR technologies allow students to control augmented reality objects, move them, rotate them, change their scale and view them from different angles, giving a great impetus to the development of spatial thinking, allowing them to perceive the subject matter more fully and deeply, thus increasing the level of knowledge. The visualised virtual information is synchronised with real space and time, creating a complete immersion in augmented reality and thus enhancing the perception of the learning material. It becomes possible to see architectural monuments and museum exhibits in the smallest details, to see and study geographical objects, their relief, structural features, etc., to perform physical or chemical experiments that are very problematic in real life, as well as to view geometric spatial objects from different angles when solving stereometry problems, etc.

The use of augmented reality in the educational system will help to unify general educational programmes, teachers' and students' efforts through:

- gaining experience in project activities;
- collective implementation of information projects;
- creation, editing, design, storage, transmission of information objects of various types using modern software tools;
- information activities in various areas in demand on the labour market;
- development of algorithmic thinking, formalisation abilities, elements of systemic thinking;

– mastering the ability to use information and communication tools and to adapt them to the user's needs [16, p.223]. It should also be stressed that Augmented Reality technology develops spatial thinking and contributes to a more harmonious development of the individual.

Faria and Miranda conducted a study on scientific sources related to AR and concluded that students who were taught using AR achieved better academic results compared to those who used traditional methods. Furthermore, AR has been found to enhance video-spatial skills by improving the perception of 3D processes or concepts. In addition, it has been observed that AR can improve students' problem-solving and self-control skills. The use of anatomical models has been found to be helpful in aiding students to comprehend internal structures and complex subject matter. This approach has also been shown to foster the development of higher-level cognitive skills, such as analysis, evaluation, and creation, as outlined in Bloom's Taxonomy. Furthermore, it has been suggested that this approach can enhance memory retention and lead to more sophisticated and comprehensive presentations, ultimately supporting meaningful learning. It has been demonstrated that the incorporation of AR into educational process has a favourable effect on a range of factors, such as attention, engagement, interest, motivation, knowledge, satisfaction, perception, learning achievement, retention, enjoyment, and autonomy [21].

The analysis of the sources has shown that there is a limited availability of AR applications and content that are appropriate for foreign language teaching. Cemil Gökhan Karacan and Kemal Akoğlu have identified three categories of AR applications based on their intended use, location of use, and ease of use: image-based, creation-based, and markerless AR. It is worth noting that image-based applications require sets of cards that are available for purchase in store, and that each set of cards requires a separate application to be downloaded. However, if the cards are issued by the same manufacturer, the same application can work with several sets of cards. These cards can represent various vocabulary items such as objects, animals, and transportation, and can be used in English lessons according to the tasks developed by the teacher. It is also worth mentioning that markerless AR applications are readily available on the market. The company provides pre-tailored lesson plans, which may not always meet the specific needs of teachers and cannot be customized. However, creation-based AR applications offer users the ability to create their own personalized experiences, unlike the other two types. Users can combine pictures with videos, music, 3D objects, or 360 videos based on their requirements. [22]. Papanastasiou et al. argue that, AR has been found to positively impact 21st century skills. Specifically, it promotes flexible, open, and

collaborative learning, provides realistic and interactive role-playing simulations, allows for a greater variety of courses to be delivered, and socially connects people and organizations. Furthermore, AR has been shown to develop users' ability to perceive and modify reality. Furthermore, students can improve their learning outcomes by collaborating with each other, which fosters higher-order thinking skills and encourages learning by doing. The use of virtual reality (VR) has been shown to significantly enhance the memorisation of lists of similarly categorised items. VR has been proven effective in almost all areas of school and higher education, and virtual worlds can also help develop students' social skills through the use of avatars. [23]. The choice of AR as a tool for teaching ELT is determined by its ability to integrate context-specific multimedia components and proven benefits for the purpose of teaching ELT and developing these 21st century skills. In this case, teachers can use applications where they can freely create their own contextualised AR for their own needs. Chin emphasises the need to incorporate DR into distance learning as it provides kinesthetic and 3D perspectives. AR can be considered advantageous for students learning anatomy in higher education due to its benefits compared to traditional systems. These benefits include three-dimensional visualizations, kinesthetic learning, an interactive environment, increased student interest, improved knowledge retention, and faster and more effective learning. Additionally, the use of AR can aid in memorization. Therefore, it can be concluded that the advantages of AR make it a valuable tool for educators to consider [24].

L. Tarangul and S. Romaniuk [25] assert that students studying IT possess a digital consciousness and algorithmic mindset, resulting in a unique approach to information processing. Their focus is on acquiring real-time information. They develop non-verbal intelligence, including advanced spatial representations, formal and logical thinking, and a combination of synthetic and analytical thinking. Students who major in computer science and computing excel in parallel processing and multitasking. With access to numerous new sources of information, they are equipped with the means to obtain it. The IT professionals of the future prefer graphics and multimedia over text and paper-based media. They tend to watch video lessons instead of reading a chapter from a textbook. Future IT professionals rely on a range of digital technologies, especially as they will soon be developing complex software systems themselves. Specialised subject teachers are actively seeking new tools to present information in an engaging way that stimulates students' cognitive interest and motivates them to learn with pleasure. Active and interactive teaching methods are commonly employed in the classroom. These methods supplement textual information with graphs, logic diagrams, tables, formulas, and modern means

of visual and auditory demonstration, including animation elements. This approach enhances the visual aspect of the learning material. Our observations indicate that engaging future IT professionals remains a challenge. Two-dimensional diagrams and tables alone may not facilitate the understanding of complex technical terms and abstract concepts, hindering the development of cognitive interest. Augmented reality technology is a suitable tool for shaping and developing the cognitive interest of future IT specialists. Its use allows for the creation of a new system of interaction between students and information. Augmented reality supports the understanding of complex phenomena by providing unique visual and interactive experiences that combine real and virtual information, helping to communicate abstract problems to learners.

Yuen, Yaoyuneyong, and Johnson explored five important applications of Augmented Reality (AR) in the learning process that can be used in English teaching: AR books, AR gaming, discovery-based learning, object modelling, and skills training [26]. AR books can effectively bridge the gap between the digital and physical worlds. They provide 3D presentations and interactive experiences that are particularly appealing to digital native learners who may not be interested in traditional books. Augmented books are similar to printed books, but with virtual images on their pages. They have great academic prospects due to their ideal graphics for visual tracking [27]. We are aware that the task of creating such books for learning English by IT specialists is quite expensive and time-consuming, but The MagicBook platform and AR interface system can be utilized to create 3D content for any standard textbook, bringing it to life with animated and interactive models based on existing images or texts within the book. This solution is both cost-effective and time-efficient, making it an ideal choice for producing English learning materials for IT professionals. The textbook serves as a basic interface that allows students to alter their perspective by moving their heads or the book itself, because computer-generated 3D content is integrated with the book page, enhancing the development of storytelling skills. Studies have shown that students who read texts with AR can recall and recount more details than those who work with regular text. Moreover, AR books promote reading proficiency, facilitate immersive learning, and foster collaboration skills. These books are particularly appealing to students with diverse learning styles [28]. Digital games enable educators to incorporate the latest highly visual and interactive teaching methods. They provide an easy way for students to comprehend complex lesson concepts. Digital games for foreign language learning can be classified into two types: marker-based, which are flat board games or cards that can be transformed into a 3D space using mobile devices or webcams. One type of game that allows players to create virtual

objects or creatures and attach them to specific locations in the real world can be distracting for students. It is important for teachers to maintain control of the group and ensure that students stay on task and follow the lesson plan. Educational games have not yet reached their full potential. They generate interest and can hold the attention of students while teaching various skills. Discovery-based learning is an opportunity to motivate students and achieve better results in learning a foreign language. Therefore, games like these should be introduced confidently and assertively as a valuable addition to traditional methods, whether as a project or as self-study assignments. Modern smartphones are not only equipped with powerful processors but also with additional functions such as a navigator, compass, camera, etc. Educational applications have been created based on these functions, providing a new learning experience both externally and internally. Students can go on a virtual tour or search for treasures, while the teacher assigns students to carry out research projects and create corresponding content. This content is related to a specific territory, event, or concept encountered and learnt during a virtual journey. Users with the AR interface can supplement the physical map of the environment and obtain additional information. CityViewAR (www.hitlabnz.org/cityviewar) is one example of innovative experimental learning which we have encountered. Students can use this mobile app to walk around the city of Christchurch and see the buildings as they were before the 2011 earthquake destroyed them. The phone's GPS and compass sensors set the user's location and viewpoint so that the app can place a virtually reconstructed building on the ruins of a real building. The user can tap on the buildings on the screen and read historical information on the site along with geo-located panoramic photos taken immediately after the earthquake. Many mobile AR apps provide a similarly realistic experience in a physical location that is directly related to the lesson topic. With indoor AR apps, users mostly interact with augmented books as readers. Computer vision software running on mobile phones tracks printed images and overlays virtual content on top of them. Regardless of the location of use (outdoors or indoors), users of mobile AR apps are involved in a fun and engaging experience that is relevant to the lesson topics. Developers of mobile apps have already created a number of interesting apps that can be used in language teaching as well to learn specific topics. [29]. AR can be used to model objects, allowing students to view them from different angles and in various environments. Creating an AR scene can provide a valuable hands-on learning experience. Students are encouraged to consider how to use technology and what language to use to convey complex concepts. For instance, students were given the task of creating an AR scene of a computer system. Initially, it is

important for students to acquire knowledge about the fundamental components of a computer and their functionality. Subsequently, they require the necessary tools to generate content and construct the scene. To fulfil these requirements, basic authoring tools are being developed, which can be utilised by students without any programming expertise to create AR scenes. Additionally, AR has the potential to be used in skills training, making it an effective educational tool. At the current stage of technology development, it could be argued that AR has the potential to provide contextual learning experiences and unpredictable exploration, while promoting the connected nature of information in the real world. Additionally, AR can complement product presentations by creating an additional interactive digital layer of information on 2D models and physical 3D mock-ups using simple authoring tools. By incorporating an additional layer of information into their presentation boards and mock-ups, students can effectively showcase project details that may not have been possible with more conventional presentation methods.

Conclusion. In conclusion, we argue that it is worth considering the integration of Augmented Reality into English Language Teaching for Information Technology students within military educational institutions as it presents a transformative opportunity to enhance the educational process. This article has highlighted the pedagogical advantages of AR, such as accessibility, engagement, interactivity, and collaboration, which make it a promising tool for language education. The study has examined different applications of AR in ELT, it highlights the potential of AR to transform conventional teaching methods and meets the distinct learning preferences of IT students.

However, it is important to acknowledge that the use of AR technology in educational settings presents certain challenges and limitations, such as technical constraints, resource requirements, and the need for teacher and learners' training or it may be costly enterprise. Nevertheless, by careful addressing these obstacles and exploring strategies for effective integration, educators can fully utilize AR's potential to create dynamic and interactive learning environments that promote deeper engagement and facilitate meaningful language acquisition.

Further research and experimentation may be necessary to gain a complete understanding of the impact of AR on language education and to explore new possibilities for its application. It is important for educators to remain proactive in exploring innovative ways to use AR and other emerging technologies to meet the evolving needs of learners in the digital age.

It is suggested that the integration of Augmented Reality into English language teaching for IT students in military educational institutions has the potential to enhance language education and prepare students for success in an increasingly digital world. By

embracing AR as a tool for innovation and pedagogical enhancement, educators can empower learners to engage with language in new and meaningful ways, ultimately fostering a more dynamic, immersive, and effective learning experience.

Significant progress has been made in understanding the potential of Augmented Reality in English Language Teaching for Information Technology students within military educational institutions. However, it is recommended that future research should explore several avenues. Firstly, longitudinal studies are needed to assess the long-term impact of AR integration on language learning outcomes, retention, and proficiency levels. Moreover, it is recommended that comparative studies are carried out to assess the efficacy of AR-enhanced instruction in contrast to conventional teaching methodologies across diverse contexts and student demographics.

Additionally, more research could be conducted to explore the creation and improvement of AR applications and content that are customised to the language learning requirements of IT students, while considering pertinent factors.

REFERENCES:

1. Гончарова Н. Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. Проблеми сучасного підручника. 2019. № 22. С. 46-56. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716685/1/9c8b6a35b1ea5b7130c1ae9942824e97.pdf> (Last accessed 15.12.2023).
  2. Білоусова Л.І., Житеньова Н.В. Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя. *Фізико-математична освіта*. 2016. № 1(6). С. 39-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2016_1_6 (Last accessed 15.12.2023).
  3. Hayes A. Augmented Reality (AR) Defined, with Examples and Uses. *Investopedia*. URL: <https://www.investopedia.com/terms/a/augmented-reality.asp> (Last accessed 20.12.2023).
  4. Van Krevelen D. and Poelman R. A Survey of Augmented Reality Technologies, Applications and limitations. *International Journal of Virtual Realit.* 2010. № 9(2). P2. DOI:10.13140/RG.2.1.1874.7929 (Last accessed 20.12.2023).
  5. Azuma R. T., Bailiot Y., Behringer R., Feiner S. K., Julier S., and MacIntyre B. Recent Advances in Augmented Reality. *IEEE Computer Graphics and Applications*. 2001. № 21(6). P. 34-47. DOI:10.1109/38.963459. (Last accessed 20.12.2023).
  6. Godwin-Jones R. Augmented Reality and Language Learning: From Annotated Vocabulary to Place Based Mobile Games. *Language Learning & Technology*. 2016. Vol. 20, no. 3. P. 9-19. URL: https://www.lltjournal.org/collection/col_10125_45834/ (Last accessed 25.12.2023).
  7. Rose, F. J., & Bhuvanewari, R. Word Recognition Incorporating Augmented Reality for Linguistic e-conversion. *Educational Media International*. 2014. Vol. 51(1). P. 1-15.
- Santos, M. E., Lübke, A., Taketomi, T., Yamamoto, G., Rodrigo, M., Sandor, C., & Kato, H. Augmented Reality as

- Multimedia: The Case for Situated Vocabulary Learning. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*. 2016. 11(4). P. 1–23. URL: <http://telrp.springeropen.com/articles/10.1186/s41039-016-0028-2> (Last accessed 25.12.2023).
8. Solak, E., & Cakir, R. Exploring the Effect of Materials Designed with Augmented Reality on Language Learners' Vocabulary Learning. *Journal of Educators Online-JEO*. 2015. 13(2), 50–72.
9. Li, S., Chen, Y., Whittinghill, D. M., & Vorvoreanu, M. A Pilot Study Exploring Augmented Reality to Increase Motivation of Chinese College Students Learning English. *Computers in Education Journal*. 2015. Vol.6(1). P. 23-33. URL: https://www.researchgate.net/publication/327620339_A_pilot_study_exploring_augmented_reality_to_increase_motivation_of_Chinese_college_students_learning_English (Last accessed 27.12.2025)
10. Amelina S.M. Tarasenko R.O., Semerikov S.O., Kazhan Y.M. Teaching Foreign Language Professional Communication Using Augmented Reality Elements. *Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology*. 2022. Volume 1:AET. P. 714-725. <http://doi.org/10.5220/0010927700003364> (Last accessed 27.12.2025)
11. Klopfer, E., & Squire, K. Environmental Detectives – the Development of an Augmented Reality Platform for Environmental Simulations. *Educational Technology Research and Development*. 2008. Volume 56(2). P. 203-228. 10.1007/s11423-007-9037-6_ (Last accessed 29.12.2025).
12. Klopfer, E., & Squire, K. Environmental Detectives – the Development of an Augmented Reality Platform for Environmental Simulations. *Educational Technology Research and Development*. 2008. Volume 56(2). P. 203-228. 10.1007/s11423-007-9037-6_ (Last accessed 29.12.2025).
13. Sadikin Irma Savitri, March Erista Martyani. Integrating Augmented Reality (AR) in Efl Class for Teaching Vocabulary. *Project (Professional Journal of English Educators)*. 2020. № 3 (2). P.161. 10.22460/project.v3i2.p161-167 (Last accessed 29.12.2025).
14. Bower M., Howe C., McCredie N., Robinson A., & Grover D. Augmented Reality in Education – Cases, Places, and Potentials. *Educational Media International*. 2014. Vol. 51(1). P.1–15. 10.1080/09523987.2014.889400 (Last accessed 29.12.2025).
15. Kovalenko V., Marienko M., Sukhikh A. Use of Augmented and Virtual Reality Tools in a General Secondary Education Institution in the Context of Blended Learning. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 86, No. 6. P. 70–86. DOI: <https://doi.org/10.33407/itl.v86i6.4664> (Last accessed 08.01.2024).
16. Єфімов Д. В. Використання доповненої реальності (AR) в освіті. *Вісник Запорізького національного університету*. 2021. Т. 2, № 1. С. 219–225. <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-1-2-34> (Last accessed 08.01.2024).
17. Матвієнко Ю. С. Застосування технології доповненої реальності в освітній галузі. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в освіті (IICTE-2015)* 2015. С. 163–165. URL: <http://dSPACE.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/5173/1/Matvienko1.pdf> (Last accessed 08.01.2024).
18. Osadchyi V. V., Valko N. V., Kuzmich L. V. Using Augmented Reality Technologies for STEM Education Organization. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. Vol. 1840. DOI: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012027> (Last accessed 08.01.2024).
19. Коркішко І. А. Переваги та недоліки використання віртуальної реальності у закладах загальної середньої освіти (зарубіжний досвід). *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАГН України : матеріали науково-практичної конференції*. Київ, 2021. С. 54–55. URL: <http://surl.li/qdhfa> (Last accessed 10.01.2024).
20. Хміль Н. А., Галицька-Дідух Т. В., Ван Цяньці. Використання віртуальної та доповненої реальності в українській освіті *Академічні візії*. 2023. № 22. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8251886> (Last accessed 10.01.2024).
21. Faria A, Miranda GL Effects of using augmented reality on students' learning. *Trends Comput Science and Information Technologies*. 2023. Vol.8(1). P1-4. DOI: 10.17352/tcsit.000061 (<https://doi.org/10.17352/tcsit.000061>) (Last accessed 10.01.2024).
22. Cemil Gökhan Karacan and Kemal Akoğlu, Educational Augmented Reality Technology for Language Learning and Teaching: A Comprehensive Review. *International Journal of Education*. 2021. Vol. 9(2). P. 69-70. DOI: <https://doi.org/10.34293/education.v9i2.3715> (Last accessed 15.01.2024).
23. Papanastasiou, George, et al. Virtual and Augmented Reality effects on K-12, Higher and Tertiary Education Students' Twenty First Century Skills. *Virtual Reality*. 2019. Vol. 23, P. 425-436. DOI: 10.1007/s10055-018-0363-2 (Last accessed 15.01.2024).
24. Chen, C.H.; Jeng, T.S. An Interactive Augmented Reality System for Learning Anatomy Structure. In: *Proceedings of the International Multiconference of Engineers and Computer Scientists, Hong Kong, China, 17–19 March 2010*. International Association of Engineers. 2010. Volume 1. P. 17–19. URL: https://www.iaeng.org/publication/IMECS2010/IMECS2010_pp370-375.pdf (Last accessed 17.01.2024).
25. Тарангул Л., Романюк С. Використання технології доповненої реальності в освітньому процесі закладів вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2022. № 1(96). 2 <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-96.2022.12> (Last accessed 17.01.2024).
26. Yuen S., Yaoyuneyong G., & Johnson E. Augmented Reality: An Overview and Five Directions for AR in Education. *Educational Technology Development and Exchange*. 2011. Vol.4. P. 127–130. URL: <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1022&context=jetde> (Last accessed 17.01.2024).
27. Billinghamurst M. and Duenser A. Augmented Reality in the Classroom. *Computer*. 2012. Vol. 45(7). P.56-63. DOI: 10.1109/MC.2012.111 (Last accessed 17.01.2024).
28. Billinghamurst M. Augmented Reality in Education. *New Horizons for Learning*. 2002. P83-88. URL: http://solomonalexis.com/downloads/ar_edu.pdf (Last accessed 17.01.2024).
29. Morrison A. et al. Like Bees Around the Hive. A Comparative Study of a Mobile Augmented Reality Map. *Proc. 27th Int'l Conf. Human Factors in Computing Systems. (CHI 09), ACM*. 2009. P. 1889-1898. DOI:10.1145/1518701.1518991 (Last accessed 20.01.2024)

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТУ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION SKILLS AS A COMPONENT OF THE ENGLISH PROFESSIONALLY ORIENTED COMPETENCE OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES STUDENTS

Статтю присвячено проблемі формування навичок міжкультурної комунікації як компонента англомовної професійно орієнтованої компетентності студентів немовних спеціальностей. Пояснено, що у сучасному глобальному професійному середовищі англійська мова є інструментом інтернаціональної взаємодії, а відтак ефективна англомовна фахово орієнтована комунікація передбачає сформовану англомовну професійно орієнтовану компетентність, одним з інтегральних аспектів якої є володіння навичками міжкультурної комунікації. Водночас виявлено, що традиційна методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням не передбачає формування навичок міжкультурного спілкування.

Відтак мета статті полягала у з'ясуванні сутності поняття «міжкультурна комунікація» та його змісту у межах курсу англійської мови за професійним спрямуванням, а також визначенні дієвих шляхів формування навичок міжкультурної комунікації як компонента англомовної професійно орієнтованої компетентності студентів немовних спеціальностей в умовах реалій сучасної вищої школи. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано ряд сучасних англомовних досліджень, присвячених методологічним проблемам навчання англійської мови загального спрямування та англійської мови за професійним спрямуванням у розрізі міжкультурної освіти. Основна увага була зосереджена на трактуванні понять міжкультурної комунікації, міжкультурної компетентності та міжкультурної комунікативної компетентності.

Визначено, що через часом занижену мотивацію студентів немовних спеціальностей до формування англомовної професійно орієнтованої компетентності, до них необхідно знаходити індивідуальні підходи, розробляючи цікаві завдання і переносячи потенційні ситуації їх фахової взаємодії в інтернаціональну англомовну професійну площину.

Задля формування у майбутніх фахівців розуміння інших культур крізь призму професійного контексту у процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням запропоновано використання двох сучасних методик, а саме: моделі «PEER» і кола ідентичностей та ролей. До кожної методики подані пояснення та приклади вправ з чіткими інструкціями до виконання. Також наведені і стисло описані сім методів навчання, які, окрім вищезгаданих методик, вважаємо дієвими під час формування навичок міжкультурної комунікації у фаховому контексті.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використовувати отримані результати освітніми закладами України.

Ключові слова: англійська мова за професійним спрямуванням, міжкультурна комунікація, англомовна професійно орієнтована компетентність, міжкультурна комунікативна компетентність, студенти немов-

них спеціальностей, модель «PEER», коло ідентичностей та ролей.

The article is devoted to the problem of the formation of intercultural communication skills as a component of the English professionally oriented competence of non-linguistic specialties students. It has been explained that in the modern global professional environment, the English language is a tool of international interaction, and therefore, effective English professionally oriented communication requires a formed English professionally oriented competence, one of the integral aspects of which is the possession of intercultural communication skills. Simultaneously, it has been discovered that the traditional methodology of teaching English for Specific Purposes does not incorporate the formation of intercultural communication skills.

Consequently, the aim of the article has been to clarify the essence of the concept "intercultural communication", its content within the scope of the English for Specific Purposes course, and to determine the efficient ways of forming intercultural communication skills as a component of the English professionally oriented competence of non-linguistic specialties students under the demands of modern higher education.

To accomplish this goal, a number of modern English-language studies that focus on the methodological issues of teaching General English and English for Specific Purposes in the framework of intercultural education have been analysed. The interpretation of the concepts of intercultural communication, intercultural competence, and intercultural communicative competence has received the majority of attention.

It has been determined that due to the occasionally low motivation of non-linguistic specialties students to form English professionally oriented competence, it is necessary to develop individual approaches to them by creating engaging assignments and transferring potential scenarios of their professional interaction to the international English professional plane.

Two contemporary approaches have been proposed to be used in the process of learning English for Specific Purposes in order to shape future specialists' understanding of different cultures via the lens of the professional context: the "PEER" model and the Wheel of Multiple Identities. Explanations and examples of assignments with detailed implementation instructions have been provided for each technique. In addition to the approaches stated above, seven additional teaching strategies that we believe are useful for fostering intercultural communication skills in a professional context have been included and briefly described in the article.

The practical significance of the research lies in the potential for Ukrainian educational institutions to use its findings.

Key words: English for Specific Purposes, intercultural communication, English professionally oriented competence, intercultural communicative competence, non-linguistic specialties students, "PEER" model, Wheel of Multiple Identities.

УДК 37.016+811.111+81'271:378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.9>

Вайнагій Т.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Коваль Л.О.,

ст. викладач кафедри міжнародних комунікацій
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Данилюк В.О.,

ст. викладач кафедри міжнародних комунікацій
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах інтеграції України в міжнародну освітньо-наукову спільноту перед вищою школою нашої держави постає виклик – спорядити студентів знаннями, навичками і вміннями, які б дозволили їм ефективно конкурувати на міжнародному ринку праці. Серед десятих ключових компетентностей, сформульованих у документі «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», спілкування іноземними мовами відіграє провідну роль [1; 8]. Англійська ж мова як *лінгва франка* посідає домінуючу позицію серед інших мов у процесі міжкультурного посередництва.

У сучасному глобальному професійному середовищі знання іноземних мов (і в першу чергу англійської) є також обов'язковим, але саме по собі воно не гарантує фахівцю успіху у професійній комунікації з представниками інших культур. Задля досягнення продуктивної міжкультурної взаємодії мовні знання, навички та вміння, незалежно від мови, повинні бути доповнені екстралінгвальними (позамовними) навичками комунікації.

З огляду на методику навчання іноземних мов, принципи міжкультурної мовної освіти були чітко окреслені в згаданих вище Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти. У керівному документі зазначено: «Як соціальний агент, кожен індивід налагоджує стосунки з різноманітними взаємопроникаючими соціальними групами, що й визначає особистість. В рамках міжкультурного підходу саме це є головною метою навчання мови: сприяти розвитку цілісної особистості того, хто вивчає мову, та його самоусвідомлення шляхом збагачення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами» [1, с. 1].

Проте, у сучасних реаліях вищої школи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців не розглядається як чітко окреслений очікуваний результат навчання. Не виключенням є і дисципліни «Англійська мова загального спрямування» та «Англійська мова за професійним спрямуванням» (далі – АМПС). Викладачі іноземних мов загалом та англійської мови зокрема переважно спрямовують свою увагу та педагогічні зусилля на зміст навчання, тобто на структуру й обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує суб'єкту навчання формування іншомовної комунікативної компетентності. Таким чином, культурний вимір, а разом із ним проблема формування навичок міжкультурної комунікації, як правило залишаються поза увагою.

Щодо курсів АМПС, їх типово створюють та адаптують відповідно до професійно орієнтованого контексту певної галузі, а також соціального попиту. Це означає, що викладачі АМПС звикли спиратись на аналіз вузькопрофесійних потреб як загальної стратегію розробки навчальних курсів та

оновлення матеріалів. Тому традиційна методика навчання АМПС, на жаль, не передбачає формування навичок міжкультурного спілкування. Це обумовлено декількома причинами.

По-перше, зміст більшості підручників з АМПС не орієнтований на формування навичок міжкультурної комунікації. На підтвердження цієї тези звернемося до дослідження А. Боканегра-Валле [3]. Науковиця проаналізувала десять підручників АМПС з різних галузей (зокрема з медицини, права, туризму, бізнесу, маркетингу, інформаційно-комунікаційних технологій та інженерії) з метою визначення ступеня, до якого показники, що вимірюють рівень сформованості міжкультурної компетентності, були дотримані на трьох рівнях англомовної підготовки. Результати дослідження виявили, що міжкультурна компетентність не фігурує як бажаний результат навчання АМПС у проаналізованих підручниках.

По-друге, самим викладачам АМПС зазвичай бракує не лише усвідомлення необхідності формування навичок міжкультурної комунікації у студентів, а й методологічних знань для реалізації цього непростого завдання.

Відтак, попри те, що у сучасному глобалізованому фаховому середовищі міжкультурна комунікація є чи не одним з найважливіших показників сформованої англомовної професійної орієнтованої компетентності, у методиці навчання АМПС проблема формування навичок міжкультурної комунікації і досі здебільшого незаслужено залишається поза увагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема міжкультурної комунікативної компетентності є відносно новою та недостатньо дослідженою галуззю методики навчання іноземних мов. Перші наукові розробки з питання міжкультурної компетентності почали з'являтися в англомовних джерелах на початку та всередині дев'яностих років минулого століття. Е. Тейлор був одним з перших, хто запропонував власне тлумачення поняття міжкультурної компетентності. Учений розглядає міжкультурну компетентність як трансформаційний процес, у якому людина розвиває здатність до адаптації, змінюючи свій спосіб життя для ефективного розуміння та пристосування до вимог іншої культури [23].

М. Байрам у 1997 році вперше порушив питання міжкультурної комунікативної компетентності, розробивши модель міжкультурної комунікативної компетентності, більш відому за її англомовною аббревіатурою ICC («intercultural communicative competence») [4]. Так за М. Байрамом міжкультурна комунікативна компетентність складається з трьох компонентів (знання, навички та ставлення) і доповнюється п'ятьма цінностями: 1) розуміння себе та інших, 2) ставлення відкритості і цікавості, 3) навички з інтерпретації та встановлення

зв'язку, 4) навички з пізнання і взаємодії, 5) критичне культурне усвідомлення [4; 6, с. 11-13]. Указана модель стала об'єктом посиленого вивчення протягом останнього десятиліття, маючи вплив на розробку навчальних програм і навчальних матеріалів у ряді країн, та є особливо помітною в галузі навчання іноземних мов. Інтерес до моделі ІСС пов'язаний з тим, що вона була створена як доповнення до діючого на той час проекту Ради Європи з розробки «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти».

Водночас критика моделі М. Байрама в основному зосереджена навколо тверджень про те, що модель ІСС являє собою виключно інструментальний підхід до міжкультурного навчання, який спрямований на досягнення найшвидшого результату, але не враховує складності міжкультурної комунікації XXI століття [9; 10; 14; 18]. Противники моделі стверджують, що одним із наслідків розвитку суспільства XXI сторіччя, є те, сучасний досвід культури та ідентичності стає все більш плюралізованим і складним. Модель М. Байрама, у свою чергу, прив'язана до досить статичного і спрощеного уявлення про національну культуру, таким чином спотворюючи сучасні моделі життя та обмежуючи ролі, які багатомовні та мультикультурні особи можуть приймати у процесі вивчення мови.

Наукові розвідки останнього десятиріччя з питань міжкультурної комунікативної компетентності переважно пов'язані з перевіркою (тестуванням) рівня міжкультурної компетентності суб'єктів навчання [7; 21], дослідженням зв'язку між культурною комунікативною компетентністю та мотивацією суб'єктів навчання [19], критичним розумінням міжкультурного досвіду суб'єктів навчання [16], залученням до міжкультурної комунікативної компетентності та міжкультурної чутливості [24] тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє, що проблема формування навичок міжкультурної комунікативної компетентності розглядається в розрізі методики навчання іноземних мов в цілому. При цьому питанню формування навичок міжкультурної комунікації саме як компоненту англомовної професійно орієнтованої компетентності студентів немовних спеціальностей, тобто в межах курсу АМПС, приділено значно менше уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз проблеми формування навичок міжкультурної комунікації у рамках курсу АМПС, а також огляд наукових розробок з окресленого питання, продемонстрували значний брак методологічних підходів до формування англомовної професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Саме тому **метою статті** є: 1) з'ясувати сутність поняття «міжкультурна комунікація» та

його зміст у межах курсу АМПС; 2) визначити дієві шляхи формування навичок міжкультурної комунікації як компонента англомовної професійно орієнтованої компетентності студентів немовних спеціальностей в умовах реалій сучасної вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття міжкультурної комунікації тісно пов'язане з міжкультурною компетентністю. По суті, міжкультурна комунікація є інтегральною складовою міжкультурної компетентності. Через це, щоб зрозуміти сутність міжкультурної комунікації, спершу необхідно визначити, що ж саме вкладають у поняття міжкультурної компетентності в цілому.

За словами А. Е. Фантіні, міжкультурна компетентність представляє комплекс здібностей, необхідних для ефективної та належної взаємодії з іншими особами, які мовно і культурно відрізняються від вас [12, с. 1].

Коли йдеться про вивчення іноземної мови, міжкультурну компетентність можна охарактеризувати як п'яту навичку поряд із читанням, говорінням, письмом та аудіюванням. Опанування культури мови, яку вивчають, також можна розглядати як мотиваційний фактор для суб'єктів навчання, позаяк вони отримують реальні сценарії, які допомагають їм розвивати свою здатність розуміти навколишній світ і своє місце у ньому [17]. Від себе додамо, що у сучасному глобалізованому соціумі не достатньо зосереджувати увагу й навчальні зусилля виключно на вивченні культури країни, мову якої вивчають (як от під час вивчення англійської мови суб'єктів навчання знайомлять з традиціями, поведінкою та особливостями соціальних взаємин у Великій Британії, США, Канаді тощо). Важливо розглядати поведінкові і комунікативні стратегії представників різних культур у процесі використання ними англійської мови як інструменту інтернаціональної взаємодії.

Відтак вивчення іноземної мови стосується не лише здатності особи застосовувати іноземну мову лінгвістично, соціолінгвістично та прагматично [1], воно також передбачає міжкультурну компетентність, яка, за твердженням М. Байрама і Ж. Сарате, символізує здатність бачити взаємозв'язки між різними культурами – як зовнішніми, так і внутрішніми для суспільства – і бути посередником, тобто інтерпретувати кожну культуру з точки зору іншої або для себе, або для інших людей [5, с. 28].

За М. Байрамом, Б. Грибковою та Х. Старкі, сформована міжкультурна компетентність – це здатність забезпечити порозуміння між індивідами з різними соціальними ідентичностями; спроможність взаємодіяти з людьми як зі складними особистостями, котрі наділені багатогранною ідентичністю та власною індивідуальністю [6, с. 10]. Переносячи досить амбітну мету формування міжкультурної компетентності в межі курсу АМПС,

можна дійти висновку, що роль викладача полягає у сприянні належної передачі студентам знань, навичок і вмінь, які забезпечують формування міжкультурної комунікативної компетентності. Таким чином, ми погоджуємося з М. Байрамом, Б. Грибовою та Х. Старкі, які стверджують, що «найкращий» викладач – не той, хто є або не є носієм мови; це особа, яка може допомогти суб'єктам навчання побачити зв'язки між їхньою власною та іншими культурами, набути інтересу до «інакшого», а також усвідомити себе та свою культуру з точки зору інших людей» [6, с. 10].

Усе описане вище дозволяє стверджувати, що методика навчання АМПС об'єднує в собі три основні компоненти: фахову, лінгвістичну і міжкультурну компетентність. Студентів необхідно підводити до розуміння того, що у майбутніх ситуаціях міжкультурної фахової взаємодії вони мають бути відкритими до розуміння і прийняття відмінних поглядів, цінностей та норм поведінки. Також вони повинні усвідомлювати, що така взаємодія надасть їм не просто краще розуміння інших культур, але й стимулюватиме цінувати власну культуру та переосмислювати її значення серед інших культур.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства, міжкультурна компетентність більше не може залишатися опціональною навичкою майбутнього фахівця. Вона має перейти в категорію обов'язкового очікуваного результату навчання.

Необхідність формування міжкультурної компетентності під час вивчення іноземних мов була офіційно визнана в США шляхом включення її до «національних стандартів» [2], а також в країнах Європейського Союзу [1; 8]. Відповідно до документу «NCSSFL-ACTFL Can-Do Statements: Progress Indicators for Language Learners», який є результатом співпраці між Національною радою державних інспекторів з питань мов (NCSSFL) та Американською радою з вивчення іноземних мов (ACTFL), міжкультурна комунікативна компетентність є важливою для встановлення незалежно від культурних кордонів ефективних та позитивних стосунків, необхідних у глобальному суспільстві [2]. З цього випливає, що формування міжкультурної компетентності, а отже й навичок міжкультурної комунікації, у рамках курсу АМПС більше не повинно стосуватися виключно вивчення культури носіїв англійської мови. Воно має охоплювати формування навичок взаємодії з представниками різноманітних культурних і релігійних традицій шляхом використання англійської мови як лінгва франка у фахово орієнтованих контекстах.

Слід враховувати і той факт, що формування навичок міжкультурної комунікації студентів немовних спеціальностей суттєво відрізняється, скажімо, від навчального процесу студентів

філологічного напрямку. Мотивація таких студентів до важливості формування англомовної професійно орієнтованої компетентності може бути вкрай низькою, адже вони можуть не бачити перспектив використання навичок з міжкультурної комунікації у реальних ситуаціях їх майбутнього фахового спілкування. До таких студентів потрібно знайти індивідуальний підхід, розробляючи цікаві завдання і переносючи потенційні ситуації їх фахової взаємодії в інтернаціональну англомовну професійну площину.

Відповідно виникає питання: чи існують у сучасній методиці навчання АМПС дієві шляхи формування навичок міжкультурної комунікації у рамках формування міжкультурної компетентності? Зазначимо, що проблема формування міжкультурної комунікативної компетентності фахівців немовних спеціальностей є доволі новою та потребує подальшого вивчення. Все ж, на даному етапі розробки цього питання є декілька дієвих підходів до вирішення цього нелегкого завдання.

Першочергово на увагу заслуговує так звана **модель «PEER»**, розроблена у 2012 році науковицями П. Холмс і Дж. О'Ніл [15]. Абревіатура «PEER» відображає етапи становлення міжкультурної комунікативної компетентності – Prepare-Engage-Evaluate-Reflect (Підготувати-Залучити-Оцінити-Рефлексувати).

Першим етапом є **підготовка** студентів до подальшої роботи. У межах цього етапу викладач АМПС може попросити студентів висловити їх упередження та стереотипи щодо інших культур, а також розповісти про будь-який відповідний досвід, коли вони стикалися з подібними стереотипами.

Нижче наведемо варіант вправи, яку можна застосовувати під час першого етапу.

Назва: Проблеми стереотипів.

Цілі:

- Представити думку про існування стереотипів.
- Визначити, що може впливати на національні стереотипи.

Процедура:

1. Запитайте студентів, як вони розуміють поняття стереотипу та попросіть навести приклади.

2. Студенти можуть висловлювати широкий спектр думок, слід заохочувати дискусію.

3. Представте завдання та обговоріть, наскільки національні стереотипи виправдані, а наскільки неточні.

4. Сформуйте пари або мікрогрупи, під час роботи у яких студенти будуть наводити приклади стереотипів та обговорювати їх. Попросіть волонтера з кожної групи представити думку своєї групи щодо визначених стереотипів. Заохочуйте дискусію.

Очікувані результати:

Студенти повинні сформулювати чітке уявлення про ризики стереотипів і про те, наскільки це ускладнює повагу та співпрацю між різними особами, спільнотами і націями.

Другий етап моделі «PEER» полягає у **залученні** студентів до розуміння іншої культури. Цей етап також може передбачати фактичну міжкультурну взаємодію.

Нижче наведемо варіант вправи, яку можна застосовувати під час другого етапу.

Назва: Культурні впливи.

Цілі:

- Стимулювати студентів до роздумів про основні аспекти, які можуть впливати на їх культуру.

- Продемонструвати різницю між уявленнями про власну культуру та про інші культури.

Процедура:

1. Попросіть студентів представити ідеї щодо деяких важливих елементів, які можуть визначати різні національні культури.

2. Надайте список, який містить різноманітні аспекти, котрі можуть сформувати культуру, зокрема структурні (економічна система, політична система, система освіти), соціальні (соціальні цінності, значення часу, важливість стосунків) та фізичні аспекти (вітання, публічна дистанція, жести), а також інші додаткові поведінкові характеристики.

3. Поясніть студентам, що вони повинні використовувати список як допоміжний матеріал, додаючи або вилучаючи будь-які аспекти.

4. Заохочуйте студентів визначити важливість наданих викладачем або запропонованих ними культурних впливів.

Очікувані результати:

Студенти повинні пояснити різницю між описом елементів своєї власної культури та елементів іншої культури. Запитайте їх про ступінь труднощів, з якими вони стикнулися під час виконання цього завдання. Також попросіть студентів назвати деякі відмінності між тим, як вони бачать свою національну культуру, і тим, як її бачать інші. Чи один погляд більш критичний, ніж інший? Якою може бути їх реакція на неточності думок інших людей?

Оцінювання є третім етапом, який покликаний висвітлити те, як студенти інтерпретують власну міжкультурну взаємодію (за допомогою письмових робіт або усного обміну думками з одногрупниками).

Наведемо приклад вправи, яку можна застосовувати під час третього етапу.

Назва: Культурні дилеми.

Цілі:

- Дослідити різні стилі спілкування в мультикультурному середовищі.

- Набути навичок міжкультурної взаємодії з урахуванням відмінностей у стилях спілкування.

Процедура:

1. Попросіть студентів описати зустріч, на якій вони були присутні, або ситуацію, яку вони пережили, коли в мультикультурному середовищі вони були здивовані дією, поведінкою, реакцією представника іншої культурної традиції.

2. Напишіть на дошці кілька прикладів складних ситуацій, які можуть виникнути під час спілкування у мультикультурному середовищі, а також деякі відповідні моделі поведінки, які слід розвивати, щоб подолати міжкультурні непорозуміння і конфлікти.

3. Попросіть студентів прочитати приклади та перевірити, чи погоджуються вони з ними. Проаналізуйте думки студентів у формі дискусії.

Очікувані результати:

Студенти повинні навчитися розвивати більш чутливий підхід до поведінки інших людей у полікультурному середовищі шляхом генерування та аналізу різноманітних поведінкових стратегій і стилів комунікації. Також студенти повинні зрозуміти, як ці характеристики та поведінка можуть покращити добрі стосунки, толерантність і взаєморозуміння, навіть якщо це здається важкодостижим.

Заключний четвертий етап **рефлексії** можна застосовувати у кінці вправ кожного з попередніх етапів під час підбиття підсумків та аналізу виконаного завдання. Також процес рефлексії може відбуватися на заключному етапі вивчення теми або наприкінці курсу АМПС.

Модель «PEER» має ряд переваг, а саме:

- підходить для використання у рамках курсів англійської мови загального спрямування та АМПС;

- є ефективною під час роботи як з мононаціональними, так і з полінаціональними групами студентів;

- етапи моделі можуть бути інтегровані в межі одного заняття, теми, або цілого курсу.

Відносним недоліком цієї моделі є те, що вона є ефективною лише під час роботи зі студентами, які мають рівень володіння англійською мовою не нижче середнього (Intermediate). Це обумовлено тим, що для здійснення ефективною дискусії, студенти повинні володіти достатніми лексичними і граматичними навичками.

Окрім моделі «PEER», з метою кращого розуміння великомасштабних культур (наприклад, культури США, Японії тощо) та мікро-культур, студентам можна запропонувати попрацювати з так званим **колом ідентичностей та ролей (Wheel of Multiple Identities)** [11; 13; 20; 22].

У процесі виконання цієї вправи приходиться розуміння того, що ми є частиною мікро-культур, однією з яких є заняття з АМПС. Інші мікро-культури охоплюють хобі, родинні зв'язки, фахові,

релігійні, політичні компоненти тощо. Через призму кола ідентичностей можна продемонструвати ролі особистості в професійній сфері, акцентувати увагу на повсякденних навичках англомовної фахово орієнтованої міжкультурної комунікації. Наприклад, питання й завдання для кращого розуміння культурної ідентичності можуть бути наступними:

- опишіть дві або три мікро-культури у Вашому житті;
  - чи існує мікро-культура, для взаємодії в якій Ви змінюєтеся?
  - чи почуваетесь Ви комфортно в певній мікро-культурі?
  - схарактеризуйте поняття професійної мікро-культури відповідно до спеціальності, за якою Ви здобуваєте фах;
  - чи відрізняється, на Вашу думку, мононаціональна професійна мікро-культура від полінаціональної? Якщо так, у чому полягають відмінності?
- Структура завдання з використанням кола ідентичностей та ролей, а також схема самого кола можуть дещо варіюватися з огляду на цільову аудиторію суб'єктів навчального процесу, структуру і зміст курсу АМПС, а також конкретну тему заняття. Приклад кола ідентичностей та ролей, яке можна застосовувати під час формування англомовної міжкультурної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей, наведено у Рисунку 1.

Наведемо загальний приклад такої вправи.

Назва: Колесо соціально-професійної ідентичності.

Цілі:

- Стимулювати студентів поміркувати про соціально-професійні аспекти власної ідентичності і про те, як ці аспекти впливають на формування їх особистісних характеристик.
- Спонукаати студентів поміркувати про те, як суспільство реагує на їх соціально-професійну ідентичність, а також, чи буде це сприйняття відізнятися у представників інших культур.

Процедура:

1. Запитайте у студентів, як вони розуміють поняття соціально-професійної ідентичності та попросіть навести приклади.
2. Запитайте студентів, чи сприйняття соціально-професійної ідентичності відрізняється у різних культурних традиціях. Заохочуйте дискусію (цей етап може буди виконаний у парах, мікро-групах, або безпосередньо в академічній групі).
3. Представте студентам схему колеса соціально-професійної ідентичності (наведену у рис. 1). Студенти повинні описати власну соціально-професійну ідентичність відповідно до запропонованої схеми.
4. Після того, як студенти презентують власні кола соціально-професійної ідентичності, запропонуйте їм проаналізувати, як суспільство реагуватиме на їх соціально-професійну ідентичність,

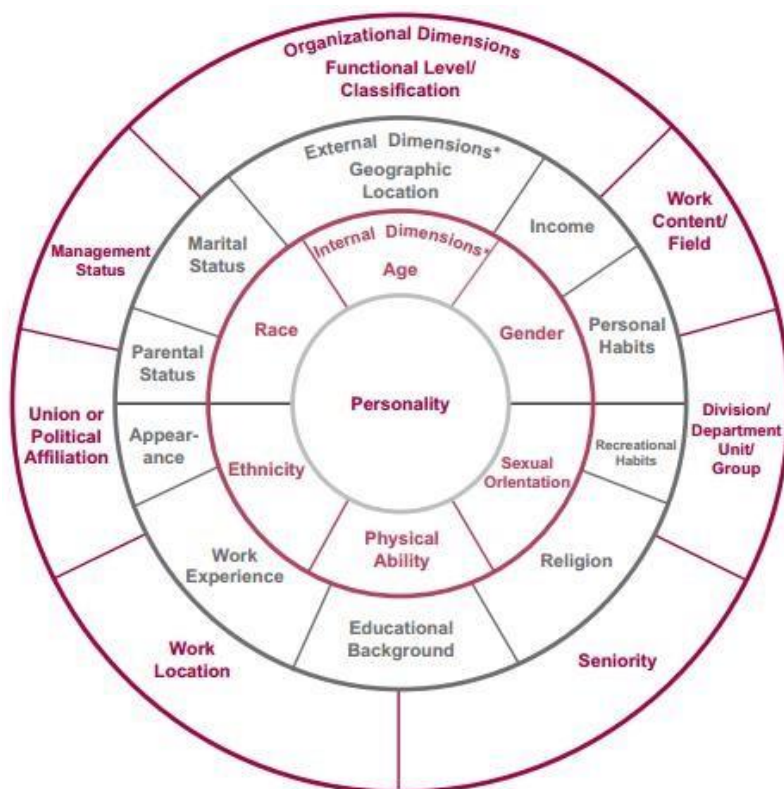

Рис. 1. Коло ідентичностей та ролей [20]

а також чи буде це сприйняття відрізнятися у представників інших культур.

Очікувані результати:

Студенти повинні усвідомити своє місце у міжкультурній системі соціально-професійних відносин, виробити механізми адаптації та резистентності власної ідентичності до відмінних уявлень представників інших культур про норми соціально-професійної ідентичності особи.

Перевагами цього підходу є те, що він може бути адаптований до:

- курсів англійської мови загального спрямування та АМПС;
- роботи з мононаціональними і полінаціональними колективами студентів;
- різних вікових груп.

Водночас чутливими моментами, які потребують особливої уваги викладача, є інформація щодо релігійної приналежності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, віку суб'єктів навчання тощо. Рекомендуємо за можливості уникати необхідності надання цих даних студентами. Або ж можливо розробити власну схему колеса соціально-професійної ідентичності, не зазначаючи у ньому ті пункти, що можуть викликати збентеження студентів. Такий підхід до організації цього завдання є особливо ефективним для використання у полінаціональних групах.

Модель «PEER» і коло ідентичностей та ролей покликані сформувати у майбутніх фахівців розуміння інших культур крізь призму професійного контексту, а також усвідомити значення власних соціокультурних особливостей у процесі інтернаціональної фахово орієнтованої взаємодії та визначити своє місце у цій системі. На наступному етапі можна перейти до безпосереднього формування практичних навичок міжкультурної професійно орієнтованої комунікації. Нижче наведемо і стисло опишемо сім методів навчання, які, на нашу думку, є найефективнішими для формування навичок міжкультурної комунікації у фаховому контексті.

• **Метод культурних відмінностей.**

Суть методу полягає у тому, що студенти отримують інформацію з певного розділу фахової культури країни, мова якої вивчається (тобто Великобританії, США, Канади тощо). За описом слідують завдання, метою яких є порівняння описаних аспектів англомовної професійної культури з рідною. Завдання може виконуватися у парах, мікрогрупах або у невеликій академічній групі.

• **Метод культурної підстановки.**

Студентам представляють невеликий опис ситуації англомовної професійно орієнтованої міжкультурної взаємодії, що відбувається між представниками рідної та іншомовної(-их) культур(-и). Після опису студентам пропонують чотири (або більше) можливих варіанти поведінки, дій чи висловлювань учасників ситуації. Студенти

вирішують, який із запропонованих варіантів інтерпретації є вірним. Вибір аргументується та обговорюється у групі.

• **Метод вирішення культурної проблеми.**

Цей метод є варіантом попереднього методу, але, на відміну від нього, студентам не пропонують варіанти для вибору рішення. Студентам необхідно самостійно знайти вихід із фахової ситуації й аргументувати його.

• **Метод культурних картинок.**

Студентам пропонують картинки, на яких зображене непорозуміння, що виникло при зіткненні культур у професійному середовищі. Студенти повинні описати ситуацію, зображену на картинці, проаналізувати її та за потреби запропонувати варіанти вирішення проблеми.

• **Метод міні-постановки.**

Метод являє собою демонстрацію студентам короткотривалого відео, яке ілюструє професійне непорозуміння/конфліктну ситуацію між представниками різних культур. Переглянувши відео, студенти повинні визначити, що відбулося насправді і що саме учасники взаємодії зробили неправильно.

• **Метод ситуацій.**

Суть методу полягає в тому, що студенти розігрують вірогідні ситуації англомовної фахової міжкультурної комунікації. Сценарій ситуацій як правило пропонує викладач. Далі слідує розбір ситуації, у процесі якого студенти аналізують комунікативні стратегії її учасників (включаючи вербальні і невербальні сигнали) з огляду на корпоративну культуру спілкування; виділяють сильні сторони та недоліки поведінкових і комунікативних стратегій учасників; пропонують більш дієві варіанти взаємодії.

• **Метод різноманіття культур.**

Студенти отримують завдання організувати фахово орієнтований захід, на якому будуть присутні представники певної культури. Студенти повинні поводити себе відповідно до професійного етикету, прийнятого у межах цієї культури.

Використання на заняттях з АМПС фахово орієнтованих обговорень, дискусій, прийомів мозкового штурму, ситуативно-комунікативних вправ сприяє підвищенню інтересу студентів до фахової міжкультурної комунікації. Вище описані моделі, прийоми і методи формування англомовної міжкультурної професійно орієнтованої комунікативної компетентності дозволяють студентам відчути себе не просто спостерігачами, а повноправними учасниками кроскультурної взаємодії, від поведінкових і комунікативних стратегій яких залежатиме успіх виконання завдання на робочому місці.

Висновки. Вивчаючи АМПС з урахуванням міжкультурного компоненту, майбутні фахівці отримують новий і цікавий досвід, не пов'язаний виключно із культурою носіїв англійської мови.

Натомість, особлива увага приділена елементам міжкультурної фахово орієнтованої динаміки. На заняттях з АМПС студенти немовних спеціальностей стають «соціальними акторами», залученими до діяльності з вирішення корпоративних викликів і проблем, рольових ігор та імітацій реальних ситуацій професійної міжкультурної комунікації, дебатів і дискусій. Все це комплексно: 1) покращує здібності суб'єктів навчання толерантно висловлювати власну точку зору, проявляти прийняття і повагу до відмінних поглядів, традицій, цінностей та ідей; 2) розвиває вміння розуміти унікальні риси іншої культури, а також визначати відмінності між представниками різних культурних традицій, використовуючи ці знання для створення взаємокомфортного робочого клімату; 3) формує навички ефективної міжкультурної комунікації в інтернаціональному фаховому середовищі. Маючи сформовану на достатньому рівні англomовну професійно орієнтовану міжкультурну комунікативну компетентність, майбутні фахівці можуть навіть отримати статус культурних посередників, чії навички є цінним надбанням для будь-якого роботодавця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_1/9.pdf (дата звернення 31.01.2024).
2. American Council on the Teaching of Foreign Languages. NCSSFL-ACTFL Can-Do Statements: Progress Indicators for Language Learners. 2017. URL: <https://www.actfl.org/educator-resources/ncssfl-actfl-can-do-statements> (дата звернення 02.02.2024).
3. Bocanegra-Valle A. La competencia intercultural en los manuales de texto con fines específicos a través de la evaluación de sus indicadores y niveles de dominio. [The intercultural competence in ESP textbooks through the assessment of indicators and mastery levels]. *Cuadernos de Filología Francesa*. 2015. P. 29–43.
4. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon, UK: Multilingual Matters. 1997. 136 p.
5. Byram M., Zarate G. The social and intercultural dimension of language learning and teaching. Council of Europe. 1997. 120 p.
6. Byram M., Gribkova B., & Starkey H. Developing the intercultural dimension in language teaching: a practical introduction for teachers. Strasbourg: Council of Europe. 2002. 42 p. URL: <https://rm.coe.int/16802fc1c3> (дата звернення 01.02.2024).
7. Camerer R. Testing intercultural competence in (International) English: Some basic questions and suggested answers. *Language Learning in Higher Education*. 2014. 4(1), P. 207–236. URL: <https://doi:10.1515/cercles-2014-0012> (дата звернення 29.01.2024).
8. Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> (дата звернення 31.01.2024).
9. Dervin F. Assessing intercultural competence in language learning and teaching: A critical review of current efforts. In F. Dervin & E. Suomela-Salmi (Eds.), *New approaches to assessment in higher education*. Bern: Peter Lang. 2010. P. 157–173.
10. Dervin F. Interculturality in education: A theoretical and methodological toolbox. London: Palgrave Macmillan. 2016. 128 p.
11. Ebner M. Diversity Management in Intercultural Teams – with focus on cognitive and disciplinary diversity. [Text] Thesis for: Master of Arts in Social Sciences. 2017. 147 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/318572010_Diversity_Management_in_Intercultural_Teams_-_with_focus_on_cognitive_and_disciplinary_diversity (дата звернення 01.02.2024).
12. Fantini A.E. About Intercultural Communicative Competence: A Construct. 2005. 4 p. URL: https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=4&article=1001&context=worldlearning_publications&type=additional (дата звернення 01.02.2024).
13. Gardenswartz L., Rowe A. Diverse teams at work: capitalizing on the power of diversity. US: McGraw-Hill. 1995. 175 p.
14. Hoff H.E. A critical discussion of Byram's model of intercultural communicative competence in the light of Bildung theories. *Intercultural Education*. 2014. 25(6). P. 508–518. URL: https://www.researchgate.net/publication/269874649_A_critical_discussion_of_Byram's_model_of_intercultural_communicative_competence_in_the_light_of_Bildung_theories (дата звернення 30.01.2024).
15. Holmes P., O'Neill G. Developing and evaluating intercultural competence: Ethnographies of intercultural encounters. *International Journal of Intercultural Relations*. 2012. 36(5). P. 707–718.
16. Huang Z.M. A critical understanding of students' intercultural experience: non-essentialism and epistemic justice. *Intercultural Education*. 2022. 3(33). P. 247–263. URL: <https://doi.org/10.1080/14675986.2022.2069393> (дата звернення 30.01.2024).
17. Kramsch C. From Practice to Theory and Back Again. Context and Culture in Language Teaching. 1993. P. 4–17. URL: https://www.academia.edu/32532198/Context_and_Culture_in_Language_Teaching_and_Learning (дата звернення 01.02.2024).
18. Matsuo C. A critique of Michael Byram's intercultural communicative competence model from the perspective of model type and conceptualisation of culture. *Fukuoka University Review of Literature and Humanities*. 2012. 44(2). P. 347–380. URL: <https://www.actfl.org/educator-resources/ncssfl-actfl-can-do-statements> (дата звернення 29.01.2024).
19. Mirzaei A., Forouzandeh F. Relationship Between Intercultural Communicative Competence and L2-Learning Motivation of Iranian EFL Learners. *Journal of Intercultural Communication Research*. 2013. 42(3). P. 300–318. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/17475759.2013.816867> (дата звернення 30.01.2024).
20. Raz S. Introduction to Social Identities. URL: <https://openwa.pressbooks.pub/dsj2021/chapter/social-identities-overview/> (дата звернення 01.02.2024).

21. Schnabel M.A.D. Intercultural Competence: Development and Validation of a Theoretical Framework, a Cross-Cultural Multimethod Test, and a Collaborative Assessment Intervention. [Text] Dissertation. Aus Frankfurt am Main, Tübingen. 2015. 201 p. URL: <https://d-nb.info/1163397490/34> (дата звернення 30.01.2024).

22. Social Identity Wheel. URL: <https://sites.lsa.umich.edu/inclusive-teaching/social-identity-wheel/> (дата звернення 01.02.2024).

23. Taylor E. Intercultural competency: A transformative learning process. *Adult education quarterly*. 1994. 44 (3). P. 154–174.

24. Vu N.T. Vietnamese International Students in Offshore Programs: Engagement in Intercultural Communicative Competence and Intercultural Sensitivity. *Journal of Intercultural Communication Research*. 2021. 51(3). P. 229–253. URL: <https://doi.org/10.1080/17475759.2021.1970612> (дата звернення 30.01.2024).

ДОСЛІДЖЕННЯ ВАЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ЕТАПУ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

RESEARCH ON THE IMPORTANCE OF DEVELOPING SENIOR LEARNERS' READING SKILLS IN ENGLISH

У статті розглядається питання формування читацької компетенції старшокласників на уроках іноземної мови. Метою представлено дослідження є вивчення ефективних методів та стратегій розвитку навичок розуміння та аналізу тексту учнів старшого етапу навчання. Читання є найважливішим комунікативним умінням і основним видом іншомовного спілкування, яким учні повинні оволодіти відповідно до чинної навчальної програми та Державного стандарту з іноземних мов. Методика формування англомовної читацької компетенції ще має чимало не до кінця досліджених питань.

Завдання дослідження полягають у виявленні передових педагогічних підходів до розвитку навичок читання, їх впровадженні та оцінці ефективності у навчальному процесі; проаналізувати різні методи та стратегії, які можна використовувати на уроках англійської мови для подальшого вдосконалення навичок читання.

У статті представлено ключові методи та стратегії у процесі набуття читацької компетенції, розглянуто деякі методи та стратегії розвитку навичок читання учнів старшого етапу навчання. Для отримання об'єктивних даних та ретельного аналізу ефективності методів та стратегій розвитку читацької компетенції нами було проведено дослідження шляхом опитування учнів старшого етапу навчання за допомогою Гугл-форми, на основі якої зроблені висновки щодо читацьких навичок учнів англійською мовою. Результати проведеного опитування відображають важливі аспекти у формуванні читацької компетенції. На основі дослідження зроблені висновки щодо рівня сформованості читацької компетенції учнів старшого етапу навчання, а також розглянуто ефективність методів і стратегій для розвитку читацької компетенції учнів на уроках англійської мови.

На нашу думку, подальші дослідження можуть бути зосереджені на вивченні впливу сучасних технологій на розвиток читацької компетенції та їх використання на уроках іноземної мови. Обрана тема може слугувати відправною точкою для вивчення розвитку читацької компетенції різних

вікових груп, включаючи дітей, підлітків та дорослих.

Ключові слова: читацька компетентність, читацькі навички, розуміння тексту, сучасні педагогічні підходи, навчальний процес.

The article discusses the development of the reading competence of senior high school students in the foreign language classroom. Reading is a crucial communicative skill and the primary mode of communicating in a foreign language which students are required to master according to the current Curriculum and the State Standard for Foreign Languages.

The aim of the presented research is to explore effective methods and strategies for the development of students' text comprehension and analysis skills. The paper focuses on the identification of advanced pedagogical approaches to the development of reading skills, their implementation, and the evaluation of their effectiveness in the learning process; to analyze various methods and strategies to be used in English classes for the further enhancement of reading skills.

The article presents the key methods and strategies in the process of acquiring reading competence, discusses some methods and strategies for developing reading competence. To obtain objective data and thoroughly analyse the effectiveness of methods and strategies for developing reading competence, we conducted a survey by questioning senior students via a Google form, based on which we drew conclusions about students' reading skills in English. The results of the survey reflect important aspects in the development of reading competence. Based on the study, conclusions have been drawn about the level of senior students' reading competence, as well as the effectiveness of methods and strategies for developing students' reading competence in foreign language classes.

From our perspective future research could focus on studying the impact of modern technologies on the development of reading competence and their utilization during lessons. The chosen topic could serve as a starting point for studying the development of reading competence of different age groups, including children, teenagers, and adults.

Key words: reading competence, reading skills, text comprehension, advanced pedagogical approaches, learning process.

УДК 37.091(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.10>

Гарцунова Л.І.,
ст. викладач кафедри германської філології
Українського гуманітарного інституту

Городецька Я.І.,
студентка IV курсу гуманітарного факультету
Українського гуманітарного інституту

Постановка проблеми у загальному вигляді. Читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є важливим видом мовленнєвої діяльності та найбільш розповсюдженим способом іншомовної комунікації, яким учні середньої школи мають оволодіти згідно з вимогами чинної програми та Державного стандарту з іноземних мов. Читання як вид рецептивної діяльності забезпечує найбільш комплексний підхід до вивчення мови та всебічно розвиває світогляд учнів.

Зміст поняття читацька компетентність змінюється у зв'язку зі збільшенням обсягу та різноманітності письмових текстів за змістом і формою. Важливість формування читацької компетентності проявляється на всіх рівнях засвоєння іноземної мови і є актуальним питанням з огляду на необхідність оволодіння рядом вмінь та навичок учнів старшого етапу, серед яких розуміння як працює система англійської мови і поглиблення знання рідної мови; урізноманітнення знання про культуру, побут, менталітет та світогляд країни, мова

якої вивчається; розвиток вміння антиципації, цікавість до оволодіння іноземною мовою [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями специфіки формування читацької компетентності учнів працюють чимало вітчизняних науковців: О. Ісаєва, Л. Мірошніченко, С. Паламар, А. Ситченко, А. Фасоля, Л. Фурсова, В. Шуляр, Т. Яценко, у працях яких уточнено категоріальний апарат проблеми, структуру поняття та методичні умови його реалізації. Серед дослідників, які займалися проблемою навчання читання можемо назвати Є. Адамович, З. Ачейкіна, П. Гальперін, Н. Гальськова, Н. Гез, Д. Ельконін, Т. Єременко, Л. Занков, З. Кличнікова, І. Лук'янченко, К. Полєкіна, С. Фоломкина, Н. Щербаківа.

Аспекти процесу іншомовного читання як засобу розширення мовних знань учнів з метою вдосконалення усного мовлення розглядають Ю. Борисов, В. Важеніна, Е. Вільялон, В. Матвейченко, удосконалення уміння читати – Н. Коряковцева, Ph. Prowse, M. Swan, M. West [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Методика формування англомовної читацької компетентності ще має чимало не до кінця досліджених питань, зокрема питання мотивації учнів, всебічного розвитку їхнього кругозору, застосування сучасних, оновлених методів навчання. Саме тому, вбачаємо за необхідне розглянути ключові підходи до формування англомовної читацької компетентності; проаналізувати методи та стратегії для розвитку читацьких навичок на уроках англійської мови.

Метою нашого дослідження є аналіз рівня сформованості читацької компетентності учнів старшого етапу навчання на основі розробленого комплексу завдань.

Виклад основного матеріалу. Попри процеси глобалізації та діджиталізації, читання залишається одним із найпродуктивніших способів засвоєння нових знань, а також методом комунікативно-пізнавальної активності учня, який окрім базового засвоєння текстової інформації, наповнення знаннями читача є ще і способом подальшої самоосвіти та вдосконалення. Ці факти доводять, що читання є в пріоритеті під час навчального процесу [3]. Читання текстів іноземною мовою сприяє розвитку мислення учнів, допомагає усвідомити особливості системи іноземної мови та глибше розуміти характеристики рідної мови. Інформація з іншомовних текстів формує світогляд учня, розширює його знання про історію, культуру, економіку, політику та побут країни, мова якої вивчається. Активне розумове зусилля, спрямоване на розуміння тексту, розвиває мовну здогадку та передбачення, підтримує зацікавленість у вивченні іноземної мови та незалежність у подоланні мовних і смислових труднощів. Компетентія у вивченні іноземної мови серед

учнів старших класів – це інтегрована здатність розуміти, спілкуватися, читати та писати іноземною мовою. Вона включає в себе граматичні, лексичні та комунікативні навички, а також культурну компетентність. Компетентний читач володіє вмінням ефективно розуміти, аналізувати та інтерпретувати тексти різного характеру. Його навички включають розширений словниковий запас, здатність визначати граматичні структури та розуміти контекст. Крім того, компетентний читач може застосовувати свої знання культурних особливостей для кращого розуміння текстів.

Розвиток читацької компетентності на уроках іноземної мови учнів старшого етапу є актуальним завданням сучасної освіти. Світ швидко змінюється, і здатність ефективно розуміти та аналізувати іноземні тексти стає необхідною навичкою для учнів, які прагнуть бути успішними у глобалізованому суспільстві. Розвиток читацької компетентності – це важлива складова загального розвитку особистості.

Для отримання об'єктивних даних та ретельного аналізу ефективності методів та стратегій розвитку читацької компетентності нами було проведено дослідження шляхом опитування учнів підгрупи старшого етапу навчання за допомогою Гугл-форми, на основі якої зроблені висновки щодо читацьких навичок учнів англійською мовою.

З огляду на те, що учні старшого етапу навчання набувають знань і розуміння щодо своєї громадянської відповідальності, включаючи збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь, а також з урахуванням зростаючого значення екологічних проблем, учні потребують знань і навичок для участі в їх розв'язанні. Вивчення проблем навколишнього середовища розвиває учнівське глибоке розуміння взаємодії між людьми та природою, що є важливою частиною освіти. Заохочення учнів старших класів до активної участі в збереженні навколишнього середовища сприяє створенню покоління, здатного приймати і впроваджувати позитивні екологічні рішення. Для проведення нашого дослідження було обрано текст на тему екології та захисту навколишнього середовища, цільова група – учні старшого етапу навчання.

Оригінальний текст був спрощений, задля економії часу читання, однак його складність залишилася оптимальною для обраної вікової категорії. Лексичний мінімум, яким учні мають володіти: environment, ecosystem, interact, change, people, cutting down, rainforests, weather conditions, plants, birds, highlight, various, environmental issues, scientists, global warming, ozone layer, pollution, natural balance, recognize, change, actions, prevent, environmental crisis, maintain, healthy environment, crucial, well-being, realize, resources, limitless, save.

Текст, поданий в Гугл-формі: *The environment is like a big living thing where different parts work together to create an ecosystem. When living things, including people, interact with the environment, things change. People have changed the environment, too. For example, cutting down tropical rainforests to make farms or land for animals has made the weather conditions different. The new weather changes how animals and plants live in different places. You might see new plants or different birds in your city park during winter.*

These changes highlight various environmental issues. Some scientists think these problems, like global warming, the ozone layer getting smaller, and destroying rainforests, will become very serious in the next years.

Many scientists agree that various forms of pollution harm the natural balance of life. Now is the time to recognize that we must change our actions to prevent an environmental crisis. To maintain a healthy environment, crucial for our well-being, we must realize that Earth's resources are not limitless. We must save what we have.

У тексті використано такі граматичні конструкції:

1. Порівняння (Comparison): «The environment is like a big living thing.»

2. Відносна складнопідрядна конструкція (Relative Clause): «The environment is like a big living thing where different parts work together to create an ecosystem.»

3. Підрядна конструкція (Subordinate Clause): «When living things, including people, interact with the environment, things change.»

4. Пасивний стан (Passive Voice): «People have changed the environment too.»

5. Причинно-наслідковий дієслівний зворот (Causative Verb): «For example, cutting down tropical rainforests to make farms or land for animals has made the weather conditions different.»

6. Модальне дієслово (Modal Verb): «You might see new plants or different birds in your city park during winter.»

7. Модальне дієслово для вираження передбачення (Modal Verb for prediction): «Some scientists think these problems will become very serious in the next years.»

8. Порівняльний сполучник (Comparative Conjunction): «Many scientists agree than various forms of pollution harm the natural balance of life.»

9. Інфінітивна фраза (Infinitive Phrase): «Now is the time to recognize that we must change our actions to prevent an environmental crisis.»

10. Інфінітивна дієслівна фраза (Infinitive Verb Phrase): «To maintain a healthy environment, crucial for our well-being, we must realize that Earth's resources are not limitless.»

11. Модальне дієслово для вираження обов'язку (Modal Verb for obligation): «We have to save what we have.»

12. Граматичні часи Present Simple, Present Perfect, Future Simple.

Перше та друге питання були спрямовані на контроль розуміння тексту, а також на перевірку розуміння матеріалу поданого в завданні. Перше питання спрямоване на перевірку уважності учнів та їх вміння виділяти основну інформацію з тексту та структурувати її. Серед поданого списку відповідей три – правильні, дві – неправильні (Табл. 1). Відповідаючи на це запитання, учні мали проаналізувати, яким чином людина впливає на середовище, спираючись на зміст поданого тексту. Відповідно до отриманих результатів – 21 із 36 учасників дали правильні відповіді на питання.

У другому питанні йшлося про ключові проблеми навколишнього середовища, учні обирали три вірні варіанти з шести поданих (Табл. 2). Відповідно 27 з 36 учасників повністю впорались з питанням.

Таблиця 1

How do human actions change the environment?				
21/36 correct responses				
Tropical rainforests are being cut down	The environment becomes better because people take care of planet	Climate has changed	Weather conditions haven't changed	Some animals have changed habitats
36	3	33	15	21
100 %	8,3 %	91,7 %	41,7 %	58,3 %

Таблиця 2

What environmental problems do we have now?					
27/36 correct responses					
global warming	rainforests are being destroyed	we haven't got enough space for building houses	we have enough drinking water, so we don't know where we could use more	we can't live on the Moon	smaller ozone layer
36	33	9	3	0	27
100 %	91,7 %	25 %	8,3 %	0 %	75 %

Таблиця 3

If we change our attitude towards the environment..		
36/36 correct responses		
we will not have healthy environment	we will not use all the resources	we will save what we have
0	9	27
0 %	25 %	75 %

Таблиця 4

Choose ALL the related words:					
12/36 correct responses					
transportation	ecosystem	weather conditions	geography	global warming	philosophy
0	27	33	3	33	3
0 %	75 %	91,7%	8,3%	91,7%	8,3 %
ozone layer	psychology	pollution	resources	chemistry	medicine
30	0	30	33	6	3
83,3 %	0 %	83,3 %	91,7 %	16,7 %	8,3 %

Таблиця 5

What information is familiar for you?				
36/36 correct responses				
Cutting down tropical rainforest changes the weather conditions	Global warming is a huge problem	the Earth doesn't have endless resources	Information is familiar	Information is unfamiliar
0	0	6	30	0
0 %	0 %	16,7 %	83,3 %	0 %

Таблиця 6

Cutting down tropical rainforests to create farms or land for animals has made the weather different	
30/36 correct responses	
True	False
30	6
83,3 %	16,7 %

Таблиця 7

Humanity is not responsible for saving environment	
36/36 correct responses	
True	False
0	36
0 %	100 %

У третьому питанні учні мали продовжити подане речення, спираючись на логічність чи нелогічність можливих продовжень (Табл. 3). В таблиці відсоткових значень видно, що всі учасники відповіли правильно.

В четвертому питанні учні обирали слова, пов'язані з темою, але не згадані в тексті. Вони мали виділити і розпізнати, які саме слова вжиті в запропонованому тексті (Табл. 4). Питання на перевірку володінням активною лексику по темі виявилось найскладнішим завданням для учнів, лише 12 учнів дали правильні відповіді.

П'яте питання спрямоване на перевірку знань учнів щодо проблематики стану навколишнього середовища, воно не має правильних чи невірних відповідей (Табл. 5). 30 учасників відповіли, що вся інформація в тексті була їм відома, двоє дізналися, що Земля не має нескінченного запасу ресурсів.

Шосте та сьоме питання – питання вірності чи невірності тверджень (True or False). Учні мали застосувати навички критичного мислення та визначити чи відповідають реальності подані

твердження. З шостим питанням впорались 30 з 36 учнів (Табл. 6). На сьоме питання всі учасники відповіли вірно (Табл. 7).

Результати проведеного опитування відображають важливі аспекти у формуванні читацької компетентності. Сильні сторони учнів, такі як виділення основної думки, розпізнавання ключових слів та правильне визначення інформації, свідчать про успішність методів навчання, що використовуються. Однак слабкі сторони, виявлені у формі неухважності при прочитанні питань та певних помилок у відповідях, вказують на необхідність подальшого вдосконалення методів та підходів педагогічного процесу, а також на те, що ретельно підготовлені вправи та опитування можуть значно покращити рівень читацьких навичок та розуміння текстів, що є важливим фактором для успішного опанування іноземної мови.

Висновки. Компетентність у вивченні іноземної мови учнів старших класів – це інтегрована здатність розуміти, спілкуватися, читати та писати іноземною мовою, включаючи граматичні, лексичні

та комунікативні навички, а також культурну компетенцію.

Читання іноземною мовою важливе для розвитку лексичного запасу, граматичних структур і мовних навичок. Це сприяє більш повному освоєнню іноземної мови та полегшує взаємодію з носіями мови в різних ситуаціях. Компетентний читач володіє вмінням ефективно розуміти, аналізувати та інтерпретувати тексти, має розширений словниковий запас та здатність застосовувати знання культурних особливостей для кращого розуміння текстів. Врахування індивідуальних особливостей та інтересів учнів є ключовим аспектом успіху у формуванні читацької компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Долматова М.П. Читання англомовних художніх текстів як невід'ємна складова навчання іноземної мови у ЗВО. *Research Notes*. 2023. № 2. С. 109-115. URL: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2023-pp-2-109-115> (дата звернення: 20.01.2024).

2. Єременко Т. Є. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів: навчальний

посібник з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти 2018.

3. Мхитарян О. Д. Особливості формування читацької компетентності учнів засобами ІКТ. *Вересень*. № 4 (95). 2022. С. 69–82. URL: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2022.06>

4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392: станом на 1 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 16.12.2023).

5. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. *Дивослово*. 2017. № 9 (726). Верес. С. 8–15.

6. McLaughlin M. Reading Comprehension: What Every Teacher Needs to Know. *The Reading Teacher*. 2012. Vol. 65. No. 7. P. 432–440. URL: <https://doi.org/10.1002/trtr.01064> (date of access: 06.02.2024).

7. Pourhosein Gilakjani A., Sabouri N. B. How Can Students Improve Their Reading Comprehension Skill? *Journal of Studies in Education*. 2016. Vol. 6. No. 2. P. 229. URL: <https://doi.org/10.5296/jse.v6i2.9201> (date of access: 06.02.2024).

ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

THE INTEGRATIVE MODEL OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR DEVELOPMENT TEACHERS' SOCIAL COMPETENCE IN WORKING WITH LEARNERS IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES

В статті акцентовано увагу на важливості розвитку соціальної компетентності вчителів у зв'язку з сучасними викликами суспільства. Наголошено на ключовій ролі соціальної компетентності вчителів у створенні сприятливого освітнього середовища для здобувачів освіти. Саме система післядипломної освіти здатна поєднати, адаптувати і модернізувати концептуальні/теоретичні та досвідні/практичні знання вчителів, а також сприяти саморегуляції цих знань та розвитку рефлексивних умінь. Дискурс зосереджується на необхідності розробки та впровадження моделі освітнього середовища, яка б сприяла розвитку соціальної компетентності вчителів, особливо щодо роботи зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

В статті проаналізовано останні дослідження та публікації щодо теорії інтеграції знань і умінь, а також моделювання освітнього середовища. Визначено важливий вплив інтеграції на розвиток особистості, формування цілісності та гармонії в навчанні та розвитку, що є особливо важливим у роботі зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

Обґрунтовано концепцію інтегративного навчання як ключового інструмента для створення інтегративної моделі освітнього середовища до роботи зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах. Концепція спирається на модель інтегративного навчання, розроблено фінськими науковцями Hannu L. T. Heikkinen та Päivi Tynjälä. В результаті розроблено інтегративну модель освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів, яка враховує такі елементи як концептуальне/теоретичне, практичне/досвідне та соціокультурне знання, а також саморегуляція знань, які інтегруються для досягнення більш ефективного результату. Всі складові моделі та їх зв'язки детально обґрунтовано.

Також проведена адаптація розробленої інтегративної моделі освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: освітнє середовище, соціальна компетентність, модель, інтеграція,

інтегративний підхід, вчитель, здобувач освіти, складні життєві обставини.

The article emphasizes the importance of developing teachers' social competence in response to contemporary societal challenges. The key role of teachers' social competence in creating a favorable educational environment for learners is emphasized. It is the postgraduate education system itself that is capable of integrating, adapting, and modernizing teachers' conceptual/theoretical and experiential/practical knowledge, as well as fostering self-regulation of this knowledge and the development of reflective skills. The discourse focuses on the necessity of working and implementing an educational environment model that would promote the development of teachers' social competence, especially concerning their work with learners who have found themselves or may find themselves in difficult life circumstances.

The article analyzes recent research and publications on the theory of knowledge and skills integration, as well as educational environment modeling. The significant impact of integration on personality development and the formation of integrity and harmony in learning and development is identified. It is crucial in working with learners who have found or may find themselves in difficult life circumstances.

The concept of integrative learning is substantiated as a key instrument for creating an integrative model of educational environment for working with learners who have found or may find difficult life circumstances. The concept relies on the model of integrative learning developed by Finnish researchers Hannu L. T. Heikkinen and Päivi Tynjälä.

As a result, an integrative model of educational environment for developing teachers' social competence has been developed, taking into account elements such as conceptual/theoretical, practical/experiential, and sociocultural knowledge, as well as self-regulation of knowledge, which are integrated to achieve a more effective outcome. All components of the model and their connections are at great length justified.

Adaptation was also carried out the developed integrative model of educational environment for developing teachers' social competence for working with learners who have found themselves or may find themselves in difficult life circumstances.

Key words: educational environment, social competence, model, integration, integrative approach, teacher, learner, difficult life circumstances.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.11>

Дворник О.М.,

аспірантка кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук
Української інженерно-педагогічної академії

Рубан Н.П.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук
Української інженерно-педагогічної академії

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне освітнє середовище постійно еволюціонує, відповідаючи на нові виклики суспільства та потреби здобувачів

освіти. Однак, одним із ключових аспектів, який залишається важливим та актуальним, є розвиток соціальної компетентності вчителів. Спроможність вчителя ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти, особливо з тими, хто опинився у складних

життєвих обставинах, має величезне значення для якості освіти та розвитку молодого покоління.

Останні наукові дослідження та практичний досвід підкреслюють, що соціальна компетентність вчителів відіграє ключову роль у створенні сприятливого освітнього середовища, що відповідно впливає на результативність навчання, адаптацію в навколишньому світі, розвиток кожного здобувача освіти. Взаємодія вчителя зі здобувачами освіти має бути заснована на розумінні їхніх індивідуальних потреб, уважності до їхніх проблем та ефективній підтримці у їхньому розвитку.

Однак, існує велика потреба у розробці та впровадженні моделі освітнього середовища, яка б сприяла розвитку соціальної компетентності вчителів. Лише система післядипломної освіти здатна адаптувати і модернізувати цей унікальний комплекс духовності та соціальності в інфраструктурі розвитку особистості, враховуючи динаміку інтеграційних процесів [3, с. 5]. Тому ця модель повинна враховувати інтегративний підхід до поєднання концептуальних/теоретичних та досвідних/практичних знань вчителів, а також сприяти саморегуляції цих знань та розвитку рефлексивних умінь.

Таким чином, вирішення цієї проблеми стане ключовим завданням для підвищення якості освіти та забезпечення успішності навчання кожного здобувача освіти, особливо тих, хто опинився або може опинитися у складних життєвих обставинах (далі – СЖО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні дослідження та публікації у галузі інтегративного підходу та моделювання освітнього середовища в освіті свідчать про значну цікавість до цих тем. Вчені, такі як О. Антонова, О. Ващук В., Л. Лав, І. Олійник, М. Опачко, М. Спектор, М. Хан та інші, внесли важливий внесок у розуміння принципів та ефективності інтегративного підходу у сфері освіти. Деякі дослідники, такі як М. Братко, О. Власенко, Т. Водолазська, Л. Карпова, Р. Ооствен, Д. Фогель, Р. Чун, О. Ярошинська, П. Тюняля, П. Хакінен внесли вагомий внесок у моделювання освітнього середовища як для навчання та розвитку різних категорій здобувачів освіти, та і для розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників.

Проте питання обґрунтування інтегративної моделі освітнього середовища для розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у складних життєвих обставинах, не стало предметом досліджень учених, що і зумовило цей науковий пошук.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та розробці інтегративної моделі освітнього середовища для розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній освіті ключовим аспектом є розвиток соціальної компетентності вчителів, особливо в контексті їхньої взаємодії зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО. Останні дослідження вказують на важливість формування і розвитку цієї компетентності для створення сприятливого освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти. Проте, необхідна розробка та впровадження моделі освітнього середовища, спрямованої на розвиток соціальної компетентності вчителів, що дозволить легко адаптуватися здобувачам освіти які опинились або можуть опинитися у СЖО в освітньому процесі, підвищити їх якість навчання, створити умови для їх розвитку. Вбачаємо вирішення цієї проблеми у застосуванні інтегративного підходу до розвитку соціальної компетентності вчителів, що дозволить здійснити інтеграцію їхніх знань, власного досвіду, саморегуляції цих знань та рефлексивних умінь.

У наукових дослідженнях відзначається широке використання поняття інтеграції, що може ускладнити аналіз тенденцій розвитку різних галузей знань [1, с. 175]. Різні автори визначають інтеграцію як процес створення цілісної системи з новими властивостями, що зберігає індивідуальні характеристики вихідних елементів [16, с. 50; 10, с. 294; 15, с. 179]. Інтеграція сприяє об'єднанню різних дисциплін у самостійні системи та єдності знань у різних аспектах [7, с. 63]. Педагогічна інтеграція спрямована на саморозвиток особистості та є необхідною умовою модернізації освіти [11, с. 53]. Цей підхід сприяє формуванню цілісної гармонійної особистості, об'єднуючи різні складові розвитку та навчання [4, с. 716].

Розглядаючи різноманітні погляди на інтеграцію, ми визначаємо її важливий вплив не лише на об'єднання знань, але й на розвиток особистості, формування цілісності та гармонії в навчанні та розвитку. Це особливо актуально у роботі зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

З цієї причини, для досягнення якісного розвитку соціальної компетентності вчителів у сучасних умовах, ми звернулись до моделі інтегративного навчання, яку досліджували фінські науковці Hannu L. T. Heikkinen та Päivi Tynjälä [28; 33; 34; 35]. Важливо зауважити, ця модель не є певним методом навчання, а радше принцип побудови освітнього середовища. Основою моделі є чотири взаємопов'язаних елементи: теоретичне/концептуальне, практичне/досвідне та соціокультурне знання, а також саморегуляція цих знань [24; 25; 26]. Ці елементи взаємодіють та взаємо поєднуються, утворюючи цілісну структуру, спрямовану на розвиток соціальної компетентності педагогічних працівників.

Відповідно до нашого дослідження концепція інтегративного навчання розглядається як ключовий інструмент для створення інтегративної моделі освітнього середовища до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО, сприяючи якісному розвитку цієї соціальної компетентності вчителів. Досвід та дослідження фінських науковців свідчать про потенціал цієї моделі для вдосконалення професійних навичок та взаємодії вчителів зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО. Модель інтегративного освітнього середовища може служити ефективним інструментом для розбудови не лише академічних знань, а й соціальних компетентностей, необхідних для успішної роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

У контексті нашого дослідження, освітнє середовище визначається як сукупність умов, факторів та ресурсів, необхідних для успішного функціонування освіти та формування особистості [5, с. 13]. Це включає в себе матеріальні, соціальні, психологічні та організаційні аспекти, які сприяють розвитку особистості та забезпечують її навчання та розвиток [12, с. 104].

Враховуючи різноманітні підходи до визначення освітнього середовища, ми вбачаємо його як систему, що створює умови для формування

соціальної компетентності вчителів та є важливим фактором для їхньої успішної роботи зі здобувачами освіти, особливо тих, хто опинився у СЖО. Адже небезпідставно О. Гора стверджує, що освітнє середовище виступає як модель соціокультурного простору, яке сприяє становленню особистості та забезпечує зовнішній контекст для освітнього процесу [6, с. 101].

Представимо інтегративну модель освітнього середовища створеної з урахуванням системного підходу, який враховує важливість кожної складової для досягнення успішних результатів у розвитку соціальної компетентності вчителів (рис. 1).

Представлена модель враховує такі елементи як *концептуальне/теоретичне, практичне/досвідне та соціокультурне знання, а також саморегуляція знань*, які інтегруються для досягнення більш ефективного результату.

Відповідно до попередніх досліджень соціальна компетентність до роботи зі здобувачами освіти у СЖО формується у педагогічних працівників під час здобуття ними професійно-технічної або вищої освіти та розвивається під час їхньої педагогічної діяльності у закладі освіти [8]. Адже соціальна компетентність виражається в практичних соціальних навичках, як слухання інших, здатність дивитися на ситуацію з точки зору інших (розуміння точки зору), чітке спілкування та навички

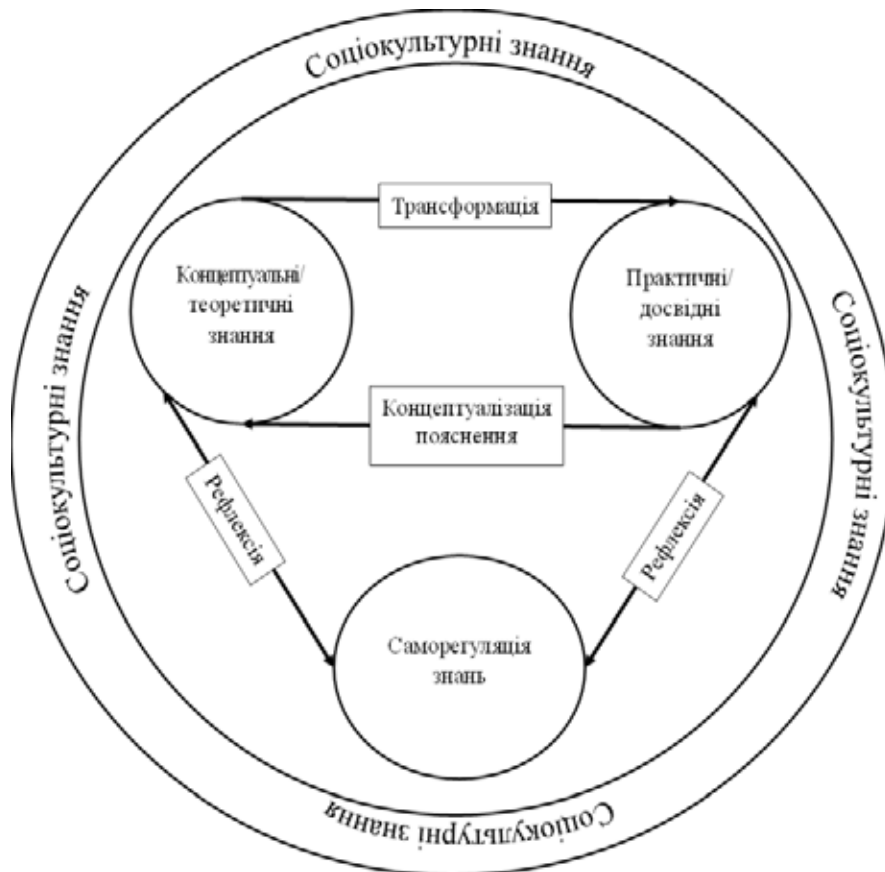

Рис. 1. Інтегративна модель освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів

співпраці, що є дуже вагомим для подолання або попередження СЖО у здобувачів освіти. Під час педагогічної діяльності соціальна компетентність важлива разом з такими загальними навичками як самостійна робота, критичне мислення та навички вирішення проблем [32].

Теоретичні знання є концептуальними, явними та формальними за своєю природою [13], тоді як *практичні знання* є досвідченими і часто неявні, будучи вбудованими в навички. З метою розвитку соціальної компетентності, взаємодія та інтеграція теоретичних і практичних знань є важливою [27]. Іншими словами, теорії слід розглядати у світлі практики, а практичний досвід – у світлі теорій. Це особливо важливо для роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися СЖО. Кожен випадок, що виникає або може виникнути зі здобувачем освіти, має свою унікальність і неповторність, оскільки обставини, які впливають на них, можуть бути різноманітними. Така індивідуалізація потребує від педагогічних працівників вміння ефективно застосовувати концептуальні/теоретичні знання на практиці та використовувати практичний досвід у світлі теорій. Це особливо важливо для забезпечення соціально-педагогічного супроводу та соціального захисту здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Такий підхід дозволяє педагогічним працівникам ефективно реагувати на унікальні потреби та ситуації кожного здобувача освіти, забезпечуючи їм необхідну підтримку та педагогічний вплив для подолання труднощів та досягнення успіху в навчанні та житті. Таким чином, інтеграція концептуальних/теоретичних і практичних/досвідних знань у процесі роботи зі здобувачами освіти стає ключовим елементом ефективної педагогічної практики, спрямованої на підтримку і розвиток кожної особистості.

На рис. 1 зв'язки між концептуальними/теоретичними і практичними/досвідними знаннями ілюструють взаємодію та інтеграцію цих двох аспектів інтегративної моделі освітнього середовища.

Третій важливий елемент інтегративної моделі освітнього середовища, що розглядається в контексті нашого дослідження, – це *саморегуляція знань*, що включає метакогнітивні знання та рефлексивні уміння.

Метакогнітивні вміння та навички є важливими для розвитку професійної компетентності, оскільки вони дозволяють фахівцям контролювати процес вирішення професійних завдань та розвивати їхні стратегії, як правильно зазначає Д. Перкінс. Це особливо важливо для педагогічних працівників, які повинні виявляти та адаптувати свої підходи до унікальних потреб та ситуацій здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО [30].

Водночас варто відмітити, що особливою частиною метакогнітивного навчання є цілеспрямований

розвиток рефлексивних умінь [30]. Це важливо, оскільки фахівець повинен бути здатний аналізувати та розуміти процеси, які відбуваються у його свідомості, коли він думає про своє пізнання та його особливості. Отже, метакогнітивні знання сприяють розвитку рефлексивних навичок, утворюючи взаємодоповнюючу взаємодію між ними.

В свою чергу рефлексивні уміння, як зазначає С. Білоконний – це загально професійні вміння, що допомагають учителю аналізувати, обліковувати й оцінювати результати власної діяльності та діяльності учнів з метою підвищення ефективності освітнього процесу [2, с. 16].

Тому спільна дія метакогнітивних знань та рефлексивних умінь є потужним інструментом для розвитку професійних навичок у різних сферах діяльності. Особливо важливою є їх роль у соціальній компетентності до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО. Рефлексія дозволяє вчителю краще розуміти свої власні емоції та реакції, що сприяє створенню сприятливого освітнього середовища. З іншого боку, метакогнітивні знання допомагають вчителю усвідомлювати власні думки та переконання, що сприяє адаптації підходу до потреб здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Отже, враховуючи важливість соціальної компетентності вчителів у створенні підтримуючого середовища для всіх здобувачів освіти, розвиток метакогнітивних знань та рефлексивних умінь стає необхідним елементом професійного зростання вчителя і забезпечує йому засоби для успішної роботи з зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Підсумовуючи вище зазначене слід відмітити, що *саморегуляція знань* (третій елемент інтегративної моделі освітнього середовища), базується на свідомому осмисленні вчителем своєї діяльності, дозволяє ефективно реагувати на потреби та вимоги здобувачів освіти, створюючи сприятливі умови для їхнього навчання та розвитку. На рис. 1 стрілки, що зв'язують саморегуляцію знань з концептуальними/теоретичними та практичними/досвідними знаннями, ілюструють процеси рефлексії. Адже рефлексивні уміння як зазначене вище відіграють важливу роль у здійсненні соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Таким чином, інтеграція метакогнітивних знань та рефлексивних умінь у професійну діяльність вчителя є необхідною умовою для досягнення успішних результатів у розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Четвертим базовим компонентом інтегративної моделі освітнього середовища є *соціокультурне знання*, яке відіграє ключову роль у формуванні

соціальної компетентності вчителя. Знання про соціальні цінності, норми поведінки та особливості взаємодії в суспільстві [31] є необхідними для того, щоб вчитель міг ефективно спілкуватися зі своїми учнями, розуміти їхні потреби, враховувати їхні індивідуальні особливості та культурний контекст. Без соціокультурних знань важко засвоїти концептуальні/теоретичні та досвідні/практичні знання, оскільки ці знання є основою для розуміння та застосування інших аспектів навчання та виховання.

Соціокультурні знання включають у себе негласні правила соціальних спільнот та різні соціальні практики, важливі для вчителя у формуванні ефективного освітнього середовища. Лише через активну участь в житті спільноти він може осмислити та засвоїти ці знання [37]. Особливо це важливо для вчителя, що працює зі здобувачами освіти у СЖО, де розуміння соціокультурного контексту допомагає побудувати ефективні взаємовідносини зі здобувачами освіти та їхніми родинами. Разом з цим, знання соціокультурних аспектів дозволяє вчителю створювати адаптовані освітні програми та методики, забезпечуючи рівні умови для навчання та розвитку кожного здобувача освіти. Таке розуміння та використання соціокультурного знання в педагогічній практиці сприяє створенню відкритого та підтримуючого освітнього середовища, що сприяє успішному розвитку та соціальній адаптації здобувачів освіти.

Запропонована інтегративна модель освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів урахує не лише педагогічні аспекти, а й соціокультурні, метакогнітивні та рефлексивні аспекти, що є ключовими для успішної роботи вчителя. Інтеграція концептуальних/теоретичних знань з практичними/досвідними, а також з урахуванням соціокультурних особливостей, дозволяє вчителю краще розуміти потреби та індивідуальність кожного здобувача освіти. Розвиток метакогнітивних знань та рефлексивних умінь надає вчителю можливість ефективно адаптувати свою педагогічну практику до конкретних умов та потреб здобувачів освіти.

Отже, інтегративна модель освітнього середовища створює сприятливе середовище для навчання та розвитку здобувачів освіти, допомагаючи вчителям отримати необхідні знання та навички для ефективною роботи з учнями. Дослідники з Фінляндії вважають цю модель потенційно ефективною для розвитку соціальної компетентності та інших навичок у галузі педагогіки, що може бути корисним для вчителів у всьому світі [36].

Враховуючи це, ми адаптували цю інтегративну модель освітнього середовища для розвитку соціальної компетентності вчителів у системі післядипломної освіти, зокрема тих, які працюють зі здобувачами освіти, що опинилися або можуть

опинитися у СЖО (далі – адаптована інтегративна модуль освітнього середовища), яка представлена на рис. 2.

Як зазначено вище соціокультурні знання як базовий компонент інтегративної моделі освітнього середовища є складним і багатогранним явищем, яке відображає взаємодію людей у суспільстві та їхнє розуміння соціокультурних явищ [23, с. 171]. Тому для роботи зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у СЖО нами виділено наступні аспекти: *розуміння культурного контексту, соціальна чутливість до учасників освітнього процесу, комунікативні навички спілкування з учасниками освітнього процесу, психологічна готовність вчителів до попередження та подолання складних життєвих обставин у здобувачів освіти.*

Розуміння культурного контексту відіграє важливу роль у комунікації та взаємодії між людьми з різних культур [17]. Це поняття допомагає розуміти, як культурні відмінності впливають на сприйняття повідомлень та взаємодію між людьми з різних культур [19]. Тому розуміння культурного контексту має велике значення для вчителів, які працюють зі здобувачами освіти, які опинилися або можуть опинитися у СЖО. Це важливо для створення ефективною комунікації та взаємодії з ними, оскільки культурні різниці можуть впливати на сприйняття інформації та взаєморозуміння.

Вчителі повинні розуміти та поважати традиції, мову, історію та цінності своїх здобувачів освіти. Це допомагає створити сприятливу атмосферу в освітньому середовищі, де кожен може почувати себе комфортно. Знання про культурний контекст дозволяє враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти і сприяє побудові позитивних взаємин. Такий підхід сприяє якісному навчанню та розвитку соціальної компетентності як у вчителів, так і у здобувачів освіти, незалежно від їхнього соціального статусу чи етнічної належності.

Соціальна чутливість, як здатність ідентифікувати, сприймати і розуміти сигнали в соціальних взаємодіях, становить важливий аспект соціокультурного знання. Вона визначає здатність особистості до розуміння почуттів і думок інших, а також її орієнтованість у загальних соціальних нормах. Зокрема, увага О. Дейнеко до цього аспекту вказує на значення соціальної чутливості як важливою соціальною майстерності для успішного виконання завдань у групі [9, с. 86].

Співробітництво вчителя з учасниками освітнього процесу вимагає розуміння соціальних проблем та адаптації поведінки до потреб здобувачів освіти. Володіння соціальною чутливістю допомагає вчителям будувати довірливі стосунки з усіма учасниками процесу навчання, створюючи дружнє та відкрите освітнє середовище. Це сприяє не лише покращенню якості навчання, але

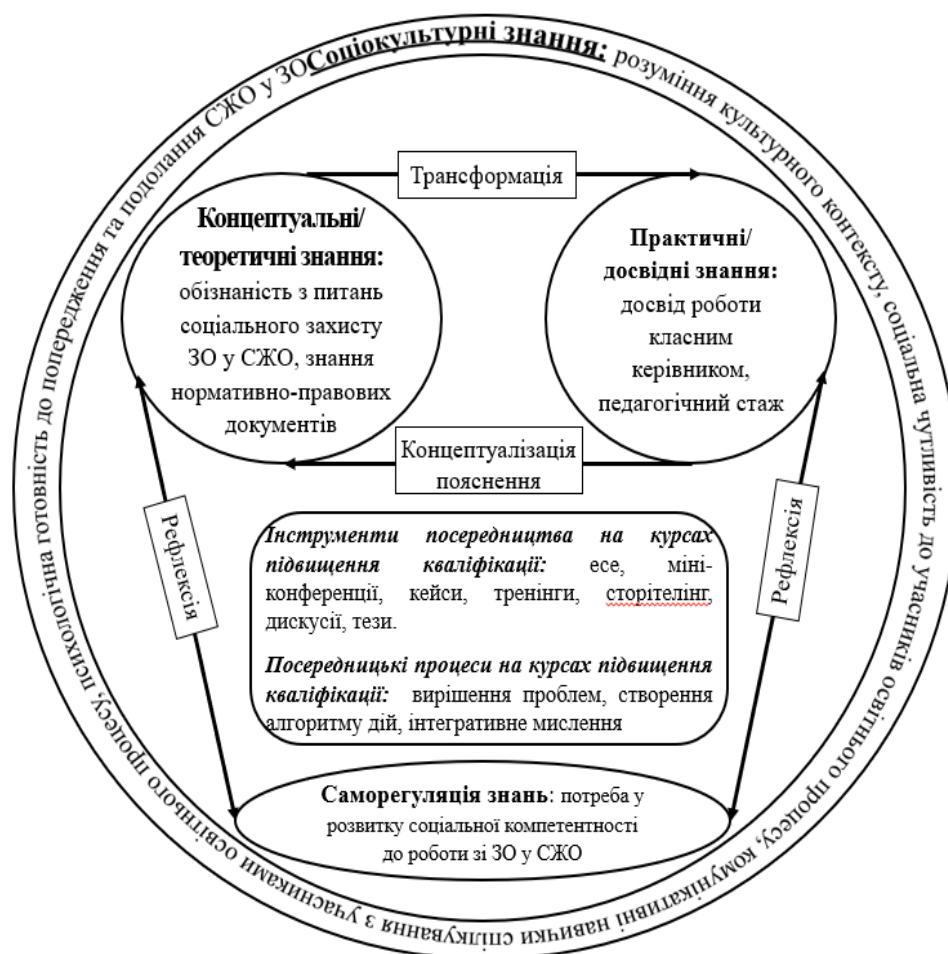

Рис. 2. Інтегративна модель освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО

й соціальному та психологічному розвитку здобувачів освіти, розвиваючи їхню емпатію та взаєморозуміння.

Отже, соціальна чутливість вчителя до учасників освітнього процесу виявляється у здатності розпізнавати, розуміти і враховувати індивідуальні потреби, емоції та контекст кожного з них. Це сприяє успішній адаптації педагогічної практики для оптимального навчання та розвитку кожного здобувача освіти, а також створенню підтримуючого середовища, сприятливого для їхнього розвитку та самореалізації.

Третім елементом соціокультурного знання є вміння взаємодіяти з учасниками освітнього процесу через комунікативні навички спілкування. Спілкування це не лише обмін інформацією, але й розуміння емоцій за допомогою інформації. Ефективне спілкування має потужний вплив на відносини в різних сферах життя, зміцнюючи зв'язки з іншими та сприяючи успішнішому вирішенню завдань і проблем. [21, с. 3].

Комунікативні навички спілкування з учасниками освітнього процесу включають у себе здатність вчителя ефективно взаємодіяти

зі здобувачами освіти та іншими учасниками освітнього процесу, забезпечуючи зв'язок, розуміння та сприяючи побудові довірливих відносин. Ці навички включають вміння чітко та ефективно комунікувати, виявляти емпатію, адаптувати спосіб спілкування до потреб та особливостей кожного здобувача освіти, а також вирішувати конфліктні ситуації та сприяти позитивному клімату в класі, що сприяє розвитку та психологічному благополуччю здобувачів освіти.

Четвертим аспектом соціокультурного знання в нашому дослідженні є психологічна готовність до попередження та подолання СЖО у здобувачів освіти. Психологічна готовність, за визначенням Л. Кондрашової, є виявленням суті властивостей і стану особистості, яка не лише характеризує окрему особистість, але і є концентрованим показником діяльності особи та її професійних здібностей [18, с. 8].

Згідно з дослідженням Ю. Сурмяка та Л. Кудрик, психологічна готовність викладача виявляється у розумінні сучасних тенденцій розвитку гуманістичної педагогіки і психології, зацікавленості у власному та студентів розвитку, а також умінні до

психологічного консультування здобувачів освіти [22, с. 351]. Це вимагає від вчителів глибокого розуміння психологічних аспектів взаємодії зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО, та володіння навичками психологічної підтримки та допомоги, включаючи розуміння стресу, травматичних подій та механізмів адаптації. Така психологічна готовність стає важливою складовою соціальної компетентності освітян та сприяє їхній здатності ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти та іншими учасниками освітнього процесу в умовах різноманітних життєвих викликів.

У контексті розвитку соціальної компетентності вчителів для роботи зі здобувачами освіти, які можуть опинитися у СЖО, виявлено важливу роль аспектів соціокультурного знання. Ці аспекти, що становлять базовий елемент адаптованої інтегративної моделі освітнього середовища, сприяють формуванню толерантності, емпатії та взаєморозуміння, ключових для соціальної компетентності вчителів. Акцент на цих аспектах сприяє не лише підвищенню якості навчання, але й створенню сприятливого освітнього середовища для кожного учасника освітнього процесу.

Концептуальні/теоретичні знання, що включають у себе обізнаність вчителів з питань соціального захисту здобувачів освіти в СЖО та нормативно-правові документи, грають важливу роль у розвитку їхньої педагогічної діяльності. Інтеграція цих знань з практичними/досвідними надбаннями, які залежать від стажу та ролі класного керівника, є ключовим елементом успішної педагогічної практики. Ця взаємодія забезпечує вчителям можливість адаптувати наукові концепції та правові норми до реальних ситуацій зі здобувачами освіти, сприяючи їхньому розвитку та добробуту.

Отже, інтеграція концептуальних/теоретичних і практичних/досвідних знань відображає не лише здатність вчителя використовувати теорію в практиці, але й його здатність адаптувати ці знання до конкретних умов освітнього середовища. Це сприяє успішному навчанню та розвитку здобувачів освіти, які опинилися у СЖО, та підтримує їх у досягненні свого потенціалу.

Третім основним елементом адаптованої інтегративної моделі освітнього середовища є саморегуляція знань, що включає в себе метакогнітивні знання та рефлексивні вміння. Ці компоненти є ключовим інструментом для розвитку професійних навичок та досягнення вищого рівня компетентності в різних сферах діяльності.

Відсутність належного рівня обізнаності з питань соціального захисту здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО, а також не усвідомлення нормативно-правових вимог, які постійно змінюються або створюються нові, ускладнює процес надання їм необхідної підтримки. Також відсутність досвіду роботи з цією

категорією здобувачів освіти може стати перешкодою у створенні сприятливих умов для навчання та розвитку.

Усвідомлення вчителем необхідності розвитку соціальної компетентності є вирішальним для успішної взаємодії зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО. Це вимагає інтеграції практичних методів у розвиток соціальної компетентності вчителів у контексті роботи з такими здобувачами освіти. Тренінги, семінари та аналіз педагогічних ситуацій на курсах підвищення кваліфікації є важливими компонентами цього процесу.

Для забезпечення ефективної інтеграції теоретичних/концептуальних та практичних/досвідних знань вчителів потрібні *посередницькі інструменти*, що сприяють створенню зв'язків між ними. Наприклад, використання різноманітних форм активної діяльності, таких як есе, міні-конференції, кейси, тренінги, сторітелінг та дискусії, дозволяє вчителям ефективно застосовувати теоретичні концепції на практиці або аналізувати практичний досвід у світлі теоретичних знань.

Науковці підкреслюють, що інтеграція теоретичних та практичних знань у викладацькій діяльності розв'язує основні суперечності в освіті, такі як розрив між обсягом знань та обмеженими людськими ресурсами [20, с. 7]. Такий підхід сприяє поступовому підвищенню кваліфікації педагогічних працівників та покращенню якості освіти, особливо для здобувачів освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО.

Посередницькими процесами в інтеграції теоретичних/концептуальних, практичних/досвідних та саморегуляції цих знань є вирішення проблем, інтегративне мислення та створення алгоритмів дій при вирішенні будь-якої СЖО, яка сталася або може статися зі здобувачем освіти для попередження або подолання у нього СЖО. Так американські науковці Карл Берейтер і Марлен Скардамалія зазначають, що формальні знання перетворюються на навички, коли вони використовуються для *вирішення практичних завдань*, і вони перетворюються на неофіційне знання експерта, коли вони використовуються для вирішення концептуальної проблеми, тобто проблеми розуміння [25]. Таким чином, інтеграція теорії, практики і саморегуляції знань можна розглядати як процес вирішення проблем, де слухачі курсів підвищення кваліфікації вирішують практичні проблеми, які склалися зі здобувачем освіти, та пов'язані з ними концептуальні проблеми [36, с. 4]. При цьому вирішують проблеми там, де потрібно інтегрувати різні форми знань, педагогічні працівники використовують форму мислення, яка називається інтегративним мисленням [29].

Н. Ковчин розглядає інтегративне мислення як процес, що розвиває інтелектуальні здібності

індивіда, опираючись на наявні та формуючи нові уміння [14]. Цей процес є ключовим для об'єднання різних аспектів знань та навичок, формуючи основу для ефективної педагогічної діяльності та сприяючи розумінню вчителями взаємозв'язків між теорією та практикою [36, с. 4].

Отже, інтегративне мислення відіграє ключову роль у процесі інтеграції різних форм знань та підходів, таких як теоретичні/концептуальні, практичні/досвідні та саморегуляція цих знань. Цей посередницький процес допомагає вчителям зрозуміти взаємозв'язки між теорією та практикою, а також виявляти способи застосування теоретичних концепцій у реальних ситуаціях навчання та виховання.

Разом з цим невід'ємною частиною процесу педагогічної підготовки є *створення алгоритмів дій* при вирішенні СЖО для здобувачів освіти, який є не менш важливим посередницьким процесом. Цей процес включає у себе аналіз ситуації, ідентифікацію СЖО та розробку стратегій дій для їх подолання або попередження. Створення алгоритмів дій передбачає використання як теоретичних знань і концепцій, так і практичного досвіду, а також урахування індивідуальних потреб та характеристик кожного здобувача освіти.

Таким чином, вирішення проблем, інтегративне мислення та створення алгоритмів дій є важливими посередницькими процесами у розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО. Вони сприяють зміцненню зв'язків між теоретичними/концептуальними, практичними/досвідними знаннями та саморегуляцією цих знань, дозволяючи педагогам ефективно реагувати на СЖО своїх здобувачів освіти та надавати їм необхідну підтримку та допомогу.

Висновки. Інтегративна модель освітнього середовища є перспективною стратегією для розвитку соціальної компетентності вчителів та забезпечення ефективної взаємодії зі здобувачами освіти, які перебувають у СЖО. Такий підхід може мати значний вплив на якість освіти та сприяти створенню позитивного навчального середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Запропонована інтегративна модель освітнього середовища для розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти, які опинились або можуть опинитися у СЖО стане в подальшому основою для моделювання процесу розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти у СЖО у системі післядипломної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова О. Є., Ващук О.В. Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів:

теорія і практика: зб. наук. праць. Житомир: ФОП «Н.М. Левковець», 2017. Ч. 1. С. 174–182.

2. Білоконний С.П. Формування рефлексивних умінь студентів педагогічних університетів у процесі педагогічної практики: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.04ю Черкаси, 2011. 23 с

3. Варецька О. В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти : монографія. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 532 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/monografii/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_76.pdf (дата звернення: 20.02.2023)

4. Вознюк О.В. Знання та інтеграція як основа інтердисциплінарності педагогіки. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji, 2013. С. 707–717.

5. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього 431 середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.

6. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. Полтава, 2011. С. 97–101.

7. Гуревич Р., Коломієць Д. Інтеграційні тенденції в підготовці вчителя трудового навчання. Молодь і ринок. 2003. № 3(5). С. 63–68.

8. Дворник О.М. Стан формування соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти у складних життєвих обставинах у системі вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 95.– С. 29–35 DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.95.06> (дата звернення: 01.02.2024).

9. Дейнеко О. Соціальна згуртованість та соціальна солідарність: у пошуках змістовного розмежування. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*. 24 (6). 2021. С. 81–89. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3725692> (дата звернення: 01.02.2024).

10. Іванченко Є. А. Сутність та структура поняття «інтеграція». Педагогічні науки. 2009. No 52. С. 288–296.

11. Іванчук М. Г. Психолого-педагогічні основи виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2005. 473 с.

12. Карпова Л. Г. Теоретико-методичні засади створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків, 2019. 529 с.

13. Кирильчук В. Т. Проблема емпіричного і теоретичного знання в науковому пізнанні. Наукові записки. Вип. 10. Част. I. 2010. С. 171–173 URL: [84825371.pdf](http://core.ac.uk) (core.ac.uk) (дата звернення: 25.01.2024).

14. Ковчин Н.А. Інтегративне мислення: сучасні підходи до визначення. URL: http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Pedagogica/21052.doc.htm (дата звернення: 05.02.2024).
15. Козловська І. Проблеми дидактичної інтеграції: теоретичні основи. Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 5. С. 189–195.
16. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія / за ред. С. У. Гончаренка. Львів: Світ, 1999. 302 с.
17. Колінько М. Вплив культурних контекстів на міжкультурну комунікацію. 2008. URL: https://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/82951/1/Kolinko_wpr_13_2018.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
18. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності. Київ: «Вища школа», 1987.
19. Кошелева О. Б., Кравчук О. А., Цисельська О. В. Комунікаційна культура в умовах глобалізації та її вплив на формування іміджу країни. Питання культурології, (38). 2021. С. 287–300. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247170> (дата звернення: 01.02.2024).
20. Ларіонова Н. Б., Стрельцова Н. М. Інтегративний підхід: актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи: навчально-методичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
21. Стрільчук В. Р. Вплив комунікативної компетентності на успішність навчання студентів: кваліфікаційна робота бакалавра за освітньо-професійною програмою «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки спеціальність 053 «Психологія». Миколаїв, 2022. 93 с.
22. Сурмяк Ю. Р., Кудрик Л. Г. Психологічна готовність викладачів ВНЗ до організації самовиховання студентської молоді. Науковий вісник 1'2013 Львівського державного університету внутрішніх справ. С. 343–352 URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1266/1/1-2013syurssm.pdf> (дата звернення: 05.02.2024).
23. Топчій Л.С. Формування україномовної соціокультурної компетентності: теоретичні і практичні аспекти. «Молодий вчений». № 7 (10). 2014 р. С. 170–173. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/7/46.pdf> (дата звернення: 01.02.2024).
24. Bereiter C. Education and Mind in the Knowledge Age. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2002.
25. Bereiter C., Scardamalia M. Surpassing ourselves: An inquiry into the nature and implications of expertise. La Salle, IL: Open Court. 1993.
26. Eraut M. Informal Learning in the Workplace. Studies in Continuing Education 26 (2). 2004. P. 247–273. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/158037042000225245> (date of application: 20.01.2024).
27. Griffiths T., Guile D. A Connective Model of Learning: The Implications for Work Process Knowledge. European Educational Research Journal 2 (1). 2003. P. 56–73. URL: <http://ejournals.ebsco.com/direct.asp?ArticleID=2PKBYTD1GFU59L4HHER8> (date of application: 29.01.2024).
28. Heikkinen H. L. T., Tynjälä P., & Kiviniemi U. Integrative pedagogy in practicum: Meeting the second order paradox of teacher education. In M. Mattsson, T. V. Eilertsen, & D. Rorrison (Eds.), A practicum turn in teacher education. 2011. P. 91–112. URL: https://doi.org/10.1007/978-94-6091-711-0_5 (date of application: 20.01.2024).
29. Kallio E. Integrative Thinking is the Key: An Evaluation of Current Research into the Development of Adult Thinking. Theory & Psychology 21 (6). 2011. P. 785–801. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/0959354310388344> (date of application: 05.02.2024).
30. Perkins D. N. Are Cognitive Skills Context-Bound? Educational Researcher. 1989. Vol. 18, Issue 1. P. 16–25. URL: [10.2307/1176006](https://doi.org/10.2307/1176006) (date of application: 29.01.2024).
31. Sociocultural knowledge URL: <https://www.verbling.com/articles/post/sociocultural-knowledge?locale=en> (date of application: 29.01.2024).
32. Teichler U. Does Higher Education Matter? Lessons from a Comparative Graduate Study. European Journal of Education 42 (1). 2007. P. 11–34. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1465-3435.2007.00287.x> (date of application: 29.01.2024).
33. Tynjälä P. Perspectives into Learning at the Workplace. Educational Research Review 3 (2). 2008. P. 130–154. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.edurev.2007.12.001> (date of application: 20.01.2024).
34. Tynjälä P., Häkkinen P., Hämäläinen R. TEL@Work: Toward Integration of Theory and Practice. British Journal of Educational Technology 45 (6). 2014. P. 990–1000. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/bjet.12164> (date of application: 20.01.2024).
35. Tynjälä P., Slotte V., Nieminen J., Lonka K., Olkinuora E. From University to Working Life: Graduates' Workplace Skills in Practice. In Higher Education and Working Life: Collaborations, Confrontations and Challenges, edited by P. Tynjälä, J. Välimaa and G. Boulton-Lewis, 2006. P. 73–88.
36. Tynjälä P., Virtanen A., Klemola U., Kostainen E., Rasku-Puttonen H. Developing social competence and other generic skills in teacher education: applying the model of integrative pedagogy. European Journal of Teacher Education. 2016. P. 1–20. URL: [10.1080/02619768.2016.1171314](https://doi.org/10.1080/02619768.2016.1171314) (date of application: 29.01.2024).
37. Wenger E. Communities of Practice. Learning, Meaning and Identity. Cambridge: Cambridge University Press. 1998.

ВИЗНАЧЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНИХ КОМПОНЕНТІВ «ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ» ТА «ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПСИХОЛОГІЯ»

DETERMINATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS DURING THE TEACHING OF THE EDUCATIONAL COMPONENTS "EXPERIMENTAL PSYCHOLOGY" AND "PSYCHOLOGY OF DEVIANT BEHAVIOR" TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN THE SPECIALTY OF "PSYCHOLOGY"

У статті доведені міждисциплінарні зв'язки між навчальними дисциплінами «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки».

Визначено, що «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» – це навчальні дисципліни, робочі програми яких розроблені відповідно до вимог Стандарту вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 року.

Освітньо-професійні програми та навчальний план розроблені для здобувачів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія».

Відповідно до мети доведено логічну послідовність викладання зазначених навчальних дисциплін.

Зазначено, що курс «Експериментальна психологія» спрямований не лише на створення загальнотеоретичної бази (оволодіння загально-психологічним інструментарієм), а й може успішно поєднуватися з вивченням такої прикладної дисципліни як «Психологія девіантної поведінки».

Доведена науково-практична цінність виконання наукових досліджень за навчальними дисциплінами «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки». Так, за час вивчення освітніх компонентів здобувачами проведені та апробовані власні експериментальні дослідження різних девіацій поведінки, зроблені висновки та підготовлені практичні рекомендації щодо попередження ризиків розвитку та проявів девіантних поведінки.

Зазначено, що результати проведених експериментальних досліджень являють собою цінний науково-практичний внесок у розуміння важливості міждисциплінарних зв'язків та вказують на доцільність використання досвіду виконання самостійних досліджень за декількома пов'язаними між собою дисциплінами, як ефективного методу підготовки фахівців-психологів.

Підкреслено, що обидві програми орієнтовані на особистісний та професійний ріст майбутніх фахівців-психологів та побудовані за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, рекомендованого Європейською кредитно – трансферною системою (ECTS).

Ключові слова: експериментальна психологія; психологія девіантної поведінки; освітні компоненти; загальні та спеціальні

компетентності; програмні результати навчання.

The article proves the interdisciplinary connections between the academic disciplines "Experimental Psychology" and "Psychology of Deviant Behavior".

It was determined that "Experimental psychology" and "Psychology of deviant behavior" are educational disciplines, the work programs of which are developed in accordance with the requirements of the Standard of Higher Education, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 565 dated 04/24/2019.

Educational and professional programs and curriculum are designed for applicants who are studying under the educational and professional program of preparation of the first (bachelor's) level of higher education in specialty 053 "Psychology".

In accordance with the goal, the logical sequence of teaching the specified academic disciplines is proven.

It is noted that the course "Experimental Psychology" is aimed not only at creating a general theoretical base (mastery of general psychological tools), but can also be successfully combined with the study of such an applied discipline as "Psychology of deviant behavior".

The scientific and practical value of conducting scientific research in the academic disciplines "Experimental Psychology" and "Psychology of Deviant Behavior" has been proven. Thus, during the study of the educational components, the students conducted and tested their own experimental studies of various behavioral deviations, made conclusions and prepared practical recommendations for the prevention of development risks and manifestations of deviant behavior.

It is noted that the results of the experimental studies are a valuable scientific and practical contribution to the understanding of the importance of interdisciplinary connections and indicate the expediency of using the experience of conducting independent research in several related disciplines as an effective method of training psychologists.

It is emphasized that both programs are focused on the personal and professional growth of future psychologists and are built according to the requirements of the credit-module system for organizing the educational process in higher education institutions, recommended by the European Credit Transfer System (ECTS).

Key words: experimental psychology; psychology of deviant behavior; educational components; general and special competencies; program learning outcomes.

УДК 159.9.07

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.12>

Джежик О.В.,

канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Вступ. Відповідно до Стандарту вищої освіти зі спеціальності «Психологія», інтегральною компетентністю є здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій, методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов [1]. Саме комплексність та невизначеність умов роботи вимагає від фахівця-психолога володіти широким спектром фундаментальних знань, на які необхідно спиратися, трансформувати та втілювати у власну практику.

Розробка програм навчальних дисциплін «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» здійснювалась у відповідності до Стандарту вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 року, Освітньо-професійної програми та навчального плану, за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія» розроблених робочою групою забезпечення кафедри психології факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»[1].

Головною метою розробленого нами навчального курсу: «Експериментальна психологія» є формування у здобувачів знань про систему методів експериментального вивчення психіки, оволодіння уміннями та навичками їх практичного застосування.

Експериментальна психологія є важливим компонентом професійної підготовки психолога, що допомагає йому дослідити не тільки ті чи інші психічні явища, а й причини їх виникнення, науково обґрунтовано прогнозувати прояви певних психічних закономірностей, у тому числі оволодіти методологією психологічного експерименту, знаннями особливостей планування, організації, проведення експериментального дослідження психіки, засобами обробки та інтерпретації експериментальних даних.

Навчальна дисципліна «Психологія девіантної поведінки» має на меті формування у здобувачів вищої освіти наукових знань про природу, зміст, види і форми прояву девіантної поведінки у людей різного віку, статі, професії та етнічно-культурної приналежності.

Незважаючи на те, що зв'язок між двома такими освітніми компонентами як «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» на перший погляд є поверхневим та неоднозначним, ми збираємось довести зворотне.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними завданнями вивчення дисципліни «Експериментальна психологія» є:

- сформувати знання про систему методів дослідження елементарних психічних процесів та соціально-психологічних явищ;

- сформувати знання щодо принципів організації експериментальних досліджень;

- сформувати вміння зіставлення результатів, отриманих у різних галузях психологічної науки.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Психологія девіантної поведінки» вбачаємо в формуванні у здобувачів можливостей:

- опанувати адекватні методи діагностики поведінки, яка відхиляється від норми;

- оволодіти вміннями розробляти і впроваджувати профілактичні заходи щодо формування і прояву девіацій, а в разі необхідності корегувати останні.

Як бачимо, завдання освітніх компонентів не пересікаються, проте взаємодоповнюють один одного.

Розробляючи програми курсів «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки», ми орієнтувалися на формування у здобувачів програмних результатів навчання (ПРН), які сприяли б формуванню комбінації загальних (ЗК) та спеціальних (СК) компетентностей.

Вивчення курсу «Експериментальна психологія» дозволить здобувачам отримати такі результати навчання:

- визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;

- демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань;

- самостійно обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги;

- формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, вміння дотримуватися процедури дослідження;

- презентувати результати власних досліджень усно /письмово для поінформованої аудиторії, формулювати розгорнутий аналіз та тези досліджень;

- рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.

Це можливо завдяки формуванню та розвитку у здобувачів наступних компетентностей:

- знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога;

- здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях професійної діяльності;

- знання категоріально-понятійного апарату психології;

- здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;

– здатність усвідомлювати межі своєї компетентності та дотримуватися норм професійної етики;

– здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;

– здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження.

Вивчення курсу «Психологія девіантної поведінки», в свою чергу, дозволить здобувачам отримати наступні основні результати навчання:

– визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;

– демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань;

– знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога;

– самостійно обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги;

– складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, встановлювати ефективність власних дій.

На прикладі ПРН видно, що програми взаємодоповнюють одна одну, та при цьому сприяють формуванню спільних загальних компетентностей:

– знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога;

– здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях професійної діяльності.

Навчальні дисципліни «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» викладаються у п'ятому семестрі та є обов'язковими для вивчення. Передбачається, в першу чергу, аудиторне навчання але не виключаються можливості застосування електронного навчання і дистанційних освітніх технологій.

Програма курсу «Експериментальна психологія» розрахована на 150 годин, в тому числі аудиторних занять – 48, з них лекційних 22, практичних – 26. На самостійну роботу здобувачів відведено 102 години.

Програма курсу «Психологія девіантної поведінки» розрахована на 105 годин, в тому числі аудиторних занять – 38, з них лекційних занять – 18 годин, практичних – 20. На самостійну роботу здобувачів відведено 67 годин.

Курс лекцій дисципліни «Експериментальна психологія» включає 11 лекцій, в яких розкриваються такі теми, як: предмет і завдання експериментальної психології; експеримент у системі

методів наукового дослідження психіки; експериментальне спілкування; гіпотези у структурі психологічного дослідження; змінні у експериментальній психології, вимір змінних; валідність експериментального дослідження, вибірка досліджуваних; планування експериментального дослідження; обробка результатів психологічного вимірювання (кількісний і якісний аналіз); дослідницька програма в експерименті; аналіз та презентація результатів психологічних експериментів; етика експериментального дослідження.

Лекційний навчальний матеріал дисципліни «Психологія девіантної поведінки» передбачає 9 лекцій, які охоплюють наступні теми: девіантна поведінка як предмет наукового пізнання; класифікація видів девіантної поведінки; детермінанти девіантної поведінки особистості; вікові та гендерні аспекти девіантної поведінки особистості; адиктивна поведінка особистості, хімічні залежності; адиктивна поведінка особистості, нехімічні залежності; суїцидальна поведінка, агресивна поведінка, делінквентна поведінка; психологічна діагностика особистості з девіаціями поведінки; психологічна корекція девіантної поведінки.

Лекційні заняття підкріплюються практичними заняттями, на яких застосовуються різноманітні методи, в тому числі кейс метод, тренінг, моделювання процесу, презентація, консультація, самостійна робота, групові дискусії, робота над проектами тощо.

Самостійна робота передбачає підготовку до аудиторних занять та контрольних заходів та виконання індивідуального науково-дослідного завдання.

Підсумковою формою контролю за вивченням курсів «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» є іспит.

Під час викладання навчальних дисциплін використовуються наступні методи: наочні та практичні, в т.ч. лекція – конференція, проблемна лекція, дискусія, тренінгові вправи, кейс-метод, ділові ігри, розв'язування групових ситуаційних завдань, кейсів тощо, які дозволяють занурюватись у теорію та орієнтують на практику.

На практичних заняттях, здебільшого застосовуються:

– інтерактивні методи: відповіді на запитання думок студентів; аналіз історій і ситуацій; дискусії, дебати, полеміки; мозковий штурм; відпрацювання навичок, робота в групах; ігрове перевтілення;

– активні методи: моделювання професійної діяльності; навчання інших; активні ігри (проблемно-орієнтовані, дослідницькі, ділові, проектвальні);

– інноваційні методи: компетентнісний; інтегрований (заняття-аукціон, заняття – подорож тощо); проектно-дослідницький, та інші форми роботи (складання відеооглядів, портфоліо, тощо).

Окремою та надважливою формою засвоєння здобувачем навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять є самостійна робота, яка повинна виконуватись систематично.

Наприкінці кожної лекції здобувачі одержують контрольні запитання за змістом лекційного матеріалу, відповідь на які передбачає осмислення та більш глибоке засвоєння матеріалу.

Система оцінювання рівня навчальних досягнень ґрунтується на принципах ECTS та є накопичувальною. Враховуючи те, що обидві освітні компоненти викладає один і той же викладач, в якості експерименту, здобувачам було запропоновано здійснити самостійну роботу наступним чином: відповідно до навчального курсу «Експериментальна психологія» здобувачі мали провести власне експериментальне дослідження та відповідно до змісту навчальної дисципліни «Психологія девіантної поведінки», обрати об'єктом дослідження будь-яку девіацію. Методи та методики дослідження здобувачі обирали відповідно до мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження на власний вибір.

Здобувачі здійснювали власні експериментальні дослідження за такими напрямками: «Схильність до суїцидальної поведінки у студентської молоді віком від 19 до 23 років»; «Поширеність гендерних стереотипів серед студентської молоді»; «Схильність осіб юнацького віку до девіантної поведінки»; «Самопожертва та героїзм, як прояв девіантної поведінки»; «Схильність молоді до Інтернет-залежності»; «Схильність майбутніх психологів до співзалежної поведінки» тощо.

Висновки з проведеного дослідження. В ході проведення експериментальних досліджень були отримані наступні результати:

Дослідження схильності до суїцидальної поведінки у студентської молоді віком від 19 до 23 років проводилось в декілька етапів. На першому етапі була розроблена авторська анкета, спрямована на вивчення громадської думки стосовно суїцидальної поведінки. Анкетування дало можливість з'ясувати обізнаність опитуваних щодо цього поняття та виявити рівень їхньої схильності до суїцидальної поведінки. В анкетуванні взяло участь 43 особи. На другому етапі дослідження, автор емпіричним шляхом з'ясував, чи має студентська молодь віком від 19 до 23 років схильність до суїцидальної поведінки. З цією метою були використані методика суїцидальної поведінки, адаптована М. Горською та методика діагностики SP-45 (П.І. Юнацкевич. У дослідженні взяли участь 29 осіб з числа тих, хто пройшов попереднє анкетування. Робота містить аналіз результатів проведеного анкетування за допомогою авторської анкети та тестування за допомогою методик для підтвердження наявності схильності до суїцидальної поведінки, що дає змогу попередити ризики вчинення самогубств серед молоді [5].

Дослідження ступеню поширеності гендерних стереотипів серед студентської молоді, яке проводилось в одному із закладів вищої освіти за допомогою оригінальної авторської анкети та авторської методики, показало, що респонденти хоча б раз стикалися з впливом гендерних стереотипів на їх життя, проте гендерні стереотипи не є поширеними і розповсюдженими серед студентської молоді [2].

Дослідження схильності осіб юнацького віку до девіантної поведінки проводилось з метою виявлення рівня їх обізнаності стосовно девіантної поведінки, а також їх схильності до окремих девіацій. Авторка не лише продемонструвала результати психологічного дослідження серед юнаків щодо встановлення типу акцентуацій характеру, а також здійснила порівняльний аналіз результатів анкетування та тестування, в якому доведено взаємозв'язок між типом акцентуації та девіації особистості [3].

Дослідження ступеню розуміння людьми понять «героїзм» та «самопожертва», а також рівня психологічної готовності людини до самопожертви або альтруїстичних дій також є цікавим та актуальним, особливо в умовах воєнного часу, коли розуміння понять героїзм та самопожертва є надзвичайним, ці якості можуть допомогти в надзвичайних ситуаціях. Результати показали, що переважна більшість респондентів знайома з поняттям героїзм (95,8%), піти на ризик за ради інших готові 41,7%, мають схильність до героїчних вчинків – 25%, 64,6% – мають досвід героїчних вчинків або самопожертви [4].

Дослідження схильності молоді до інтернет-залежності було присвячено вивченню ключових факторів, які впливають на розвиток цього явища. Автором досліджено вплив різних соціокультурних та психологічних аспектів на формування інтернет-залежних звичок серед молоді. Автор використовує різноманітні методи дослідження, включаючи анкетування, психологічні тести та спостереження. Результати надають цінний внесок у розуміння проблеми інтернет-залежності серед молоді та вказують на необхідність розробки ефективних психологічних стратегій та профілактичних заходів для підтримки психічного здоров'я молодого покоління [6].

Результати дослідження рівня схильності до співзалежності майбутніх психологів показали, що переважна більшість студентів-психологів мають схильність до співзалежності, що може виявлятися у нестримному бажанні допомагати, бажанні цінувати у відносинах з іншими відчуття власної значущості, поблажливому ставленні до інших; надмірній відповідальності за іншу людину, за її емоції, стани, поведінку, а також у постійній необхідності в підтримці та схваленні з боку оточуючих [7].

Підсумовуючи вище викладене слід зазначити, що дисципліна «Експериментальна психологія» не тільки формує теоретичне підґрунтя та навчальні навички здійснення експериментальних досліджень, а і дає можливість реалізувати їх майже одразу в процесі викладання освітньої компоненти «Психологія девіантної поведінки».

Вибір напрямів та форм самостійної роботи – це справа виключно індивідуальна і визначається головним чином самим здобувачем. Тому одним з головних завдань запропонованої нами форми реалізації міждисциплінарних зв'язків під час викладання освітніх компонентів «Експериментальна психологія» та «Психологія девіантної поведінки» є створення у майбутнього психолога професійної самоідентифікації та формування навичок творчого пошуку шляхів самовдосконалення як фахівця.

Водночас ми вважаємо, що результати проведених експериментальних досліджень являють собою цінний науково-практичний внесок у розуміння важливості міждисциплінарних зв'язків та вказують на доцільність використання досвіду виконання самостійних досліджень за декількома пов'язаними між собою дисциплінами, як ефективного методу підготовки фахівців-психологів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 24.04.2019 № 565. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення 12.02.2024).

2. Кіосе А.С. Поширеність гендерних стереотипів серед студентської молоді : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [“Global science: prospects and innovations”], (м. Ліверпуль, Великобританія 1–3 грудня 2023 р.). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2023. Pp. 590-593. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiyaglobal-science-prospects-and-innovations-1-3-12-2023-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>

praktichna-konferentsiyaglobal-science-prospects-and-innovations-1-3-12-2023-liverpul-velikobritaniya-arhiv/

3. Козакевич А.І. Схильність осіб юнацького віку до девіантної поведінки : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [“Global science: prospects and innovations”], (м. Ліверпуль, Великобританія 1–3 грудня 2023 р.). Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2023. Pp. 594-598. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiyaglobal-science-prospects-and-innovations-1-3-12-2023-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>

4. Кушнерьова В.В. Самопожертва та героїзм, як прояв девіантної поведінки : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. [“Topical aspects of modern scientific research”], (м. Токіо, Японія 23–25 листопада 2023 р.). Cognum Publishing House. Tokyo, Japan. 2023 Pp. 401-404. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-topicalaspekts-of-modern-scientific-research-23-25-11-2023-tokyo-yaponiya-arhiv/>

5. Марущак А.П. Схильність до суїцидальної поведінки у студентської молоді віком від 19 до 23 років : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. [“Topical aspects of modern scientific research”], (м. Токіо, Японія 23–25 листопада 2023 р.). Cognum Publishing House. Tokyo, Japan. 2023 Pp. 405-411. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-topicalaspekts-of-modern-scientific-research-23-25-11-2023-tokyo-yaponiya-arhiv/>

6. Мороховець М.В. Схильність молоді до Інтернет-залежності : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. [“Topical aspects of modern scientific research”], (м. Токіо, Японія 23–25 листопада 2023 р.). Cognum Publishing House. Tokyo, Japan. 2023 Pp. 412-418. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-topicalaspekts-of-modern-scientific-research-23-25-11-2023-tokyo-yaponiya-arhiv/>

7. Соколова К.І. Схильність майбутніх психологів до спів залежної поведінки : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. [“Topical aspects of modern scientific research”], (м. Токіо, Японія 23–25 листопада 2023 р.). Cognum Publishing House. Tokyo, Japan. 2023 Pp. 419-427. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-topicalaspekts-of-modern-scientific-research-23-25-11-2023-tokyo-yaponiya-arhiv/>

СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БАР'ЄРУ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

METHODS OF OVERCOMING PSYCHOLOGICAL BARRIERS WHEN LEARNING ENGLISH

У статті досліджено поняття бар'єру, що виникає під час вивчення англійської мови. Виокремлено поняття внутрішнього та зовнішнього бар'єру, змістового та психологічного. Психологічний бар'єр означено як внутрішню перешкоду психологічної природи, що заважає успішному виконанню певної діяльності. Виокремлено складові психологічного бар'єра: когнітивна, мотиваційна та емоційна. Встановлено зв'язки психологічного бар'єра з негативними переживаннями, проблемами у міжособистісній взаємодії, внутрішніми конфліктами.

Проблема додання бар'єрів при вивченні англійської мови – актуальна проблема, яка потребує вирішення. У статті звертаємо увагу на психологічні бар'єри, оскільки саме їх складніше подолати, що становить наукову новизну роботи.

Мета статті – дослідити способи подолання психологічних бар'єрів при вивченні англійської мови в умовах повномасштабної війни.

Визначено дві стратегії подолання психологічних бар'єрів – конструктивну та деструктивну. Розглянуто поняття мовного бар'єра як психологічного бар'єра, який перешкоджає спілкуватися іноземною мовою.

Психологічні бар'єри під час вивчення мови виникають через страх зробити помилку, тривогу, що тебе не сприймуть співрозмовники або будуть сміятися над помилками. Також серед причин вказані незрозуміння вивченого матеріалу, брак мотивації. Причинами психологічних бар'єрів є занижена самооцінка, невпевненість в своїх силах, недостатня мотивація, низький рівень знань. Подолання психологічних бар'єрів сприяє реалізації мети вільного володіння англійською мовою, що сприяє досягненню мети, яку ставить перед собою людина.

Щоб подолати психологічні бар'єри потрібно: формувати самооцінку, мотивацію та інтерес до вивчення англійської, створити мовне середовище, застосувати індивідуальний підхід до навчання.

Ключові слова: англійська мова, психологічний бар'єр, мовний бар'єр, спілкування, подолати.

The article has examined the concept of a barrier that arises during the study of the English language. The concepts of internal and external barriers, substantive and psychological barriers have been distinguished. A psychological barrier has been defined as an internal obstacle of a psychological nature that prevents the successful performance of a certain activity. The components of the psychological barrier have been singled out: cognitive, motivational, and emotional. Connections of the psychological barrier with negative experiences, problems in interpersonal interaction, and internal conflicts have been established.

The problem of overcoming barriers in learning English is an urgent problem that needs to be solved. In the article, we pay attention to psychological barriers, since they are more difficult to overcome, that constitutes the scientific novelty of the work.

The purpose of the article is to investigate ways to overcome psychological barriers in learning English in the conditions of a full-scale war.

Two strategies for overcoming psychological barriers have been identified – constructive and destructive. The concept of a language barrier as a psychological barrier that prevents communication in a foreign language has been considered.

Psychological barriers when learning a language arise due to the fear of making a mistake, anxiety that your interlocutors will not accept you or will laugh at your mistakes. Also among the reasons are misunderstanding of the studied material, lack of motivation. The reasons for psychological barriers are low self-esteem, self-doubt, insufficient motivation, and low level of knowledge. Overcoming psychological barriers contributes to achieving the goal of fluent English proficiency, facilitating the accomplishment of the goal that a person sets for himself.

To overcome psychological barriers, it is necessary to form self-esteem, motivation and interest in learning English, create a language environment, apply an individual approach to learning.

Key words: the English language, psychological barrier, language barrier, communication, to overcome.

УДК 811.11-112

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.13>

Карпенко Г.М.,

канд. психол. наук,

доцент кафедри іноземних мов

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

У сучасному глобалізованому світі не обійтися без вивчення англійської мови, адже це мова міжнародної комунікації, налагодження економічних, соціальних, культурних зв'язків між народами. Актуальним це питання постає особливо в сучасних реаліях повномасштабного вторгнення, коли українцям слід розповідати на міжнародній арені про злочини Росії, ідентичність, відмінну від ворожої. Окрім цього, англійською мовою послуговуються мешканці, які тимчасово покинули Україну, таким чином встановлюючи соціальні зв'язки.

Попри те, що англійську мову зараз вивчають із раннього віку, досконало володіють нею далеко

не всі. Це пов'язано із рядом аспектів, серед яких відіграють роль мотивація, інтерес до вивчення мови, здатність вивчати мову, робота мислення, мовний бар'єр [2, с. 34].

Г. Зеленін називає мотивацію головним чинником у процесі вивчення мови. Ми погоджуємося з цією думкою, оскільки саме мотивація стимулює людину досягати мети, якісно працювати задля цього. Як зазначає психолог Столяренко «мотивація не тільки детермінує діяльність людини, а й пронизує більшість сфер психічної активності, в тому числі й пізнавальну» [7, с. 109]. До її складу входять емоція та спрямованість дії. Серед

мотиваційних чинників вивчення англійської мови може бути подорожі (бажання почуватися комфортно завдяки знанню мови), переїзд в іншу країну (соціалізація), наявність роботи (на ринку праці потрібні спеціалісти із знанням англійської). Знання мови є перевагою у відборі кандидата на посаду. Погоджуємося з думкою про те, що володіння працівниками іноземною мовою, у нашому випадку англійською, є одним із факторів розвитку організації, підвищення її конкурентоспроможності [2, с. 34].

Заважають розмовляти англійською мовою мовні бар'єри, які Г. Зеленін ділить на зовнішні (виникають незалежно від волі індивіда, наприклад, методика викладання, яку пропонує викладач) і внутрішні (суб'єктивні, породжуються через психологічні особливості людини) [2, с. 35]. Наприклад, до внутрішніх можна віднести страх спілкування англійською мовою, що мовця не розуміють, а ще – відсутність належної мотивації, віри у власні здібності, страх зробити помилку тощо.

Відтак проблема долання бар'єрів при вивченні англійської мови – актуальна проблема, яка потребує вирішення. У статті звернемося до психологічного бар'єрів, оскільки саме їх складніше подолати, що становить наукову **новизну роботи**.

С. Бучацька вивчала психологічні особливості підготовки студентів з іноземної мови, в оптиці дослідження О. Пасічник – бар'єри при формуванні іншомовної компетентності та шляхи їх подолання, Н. Яковлевої, І Глазкової, а також Г. Федосової – комунікативні бар'єри.

Питання психологічних бар'єрів досліджували О. Висоцька (в аспекті передумов формування та організації подолання), А. Массанов (у самовизначенні особистості), О. Камінська, Р. Сухенська, К. Тулюлюк (психологічні бар'єри у студентів немовного ВНЗ), Н. Сопілко – особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання, Т. Брик – подолання психологічних бар'єрів при вивченні мови курсантами, О. Кобзар і І. Лешньова вивчали засоби подолання психологічного бар'єру у студентів на заняттях з англійської мови. Зокрема, вчені звернули увагу на гумористичну ситуацію, проблемне навчання, рольову гру.

Все ж питання подолання психологічного бар'єру при вивченні англійської мови не є всеохопно висвітленим. Відтак ми пропонуємо зупинитися на цьому питанні детальніше, запропонувавши апробовані способи подолання психологічних бар'єрів з урахуванням контексту війни.

Мета статті – дослідити способи подолання психологічних бар'єрів при вивченні англійської мови в умовах повномасштабної війни.

Бар'єром у психології називають перешкоду, яка заважає досягненню певної мети, наприклад,

комунікативної. Їх поділяють на змістові та психологічні [1, с. 286]. Змістові виникають через множинність смислів й їх різного трактування, тоді як психологічні бар'єри підсилюються тривогою, страхом, соромом, відчуттям провини, а ще пов'язані з труднощами, з якими стикається людина та її характером. Відтак вона не може виконувати поставлене завдання стає пасивною або занадто активною. А. Массанов дослідив психологічні бар'єри в самовизначенні особистості [5], акцентувавши на проблемах психологічної готовності людини до діяльності. Вчений вказує, що до внутрішніх перешкод для реалізації належать, зокрема, боротьба спортсменів з емоційними станами під час змагань, внутрішній конфлікт, проблеми під час комунікації. А вчена А. Кайзерова зазначає, що виникнення психологічних бар'єрів спортсменів зумовлено дією об'єктивних та суб'єктивних факторів, ступенем психологічної готовності до тренувань та змагань, особистісними якостями [3, с. 53]

Психологічний бар'єр означають як внутрішню перешкоду психологічної природи, що заважає успішному виконанню певної діяльності [1, с. 286]. Це поняття стосується чи не всіх видів людської діяльності, зокрема, і вивчення іноземної мови. Він зумовлюється кількома чинниками – негативним ставленням, розходженням інтересів людини з вимогами ситуації, настановами, упередженістю, переконаннями, непорозумінням тощо [цит. за 5, с. 19, 20]. «Емоційний механізм такого бар'єру полягає у посиленні негативних переживань і установок – сорому, почуття вини, страху, тривоги, низької самооцінки, асоційованих із завданням (наприклад, страх публічного виступу, сцени тощо)» [10, с. 37].

На зв'язках психологічного бар'єра із негативними переживаннями, проблемами у міжособистісній взаємодії, внутрішніми конфліктами звертає увагу й З. Оніпко. «Психологічні бар'єри є проявами неадекватної внутрішньої реакції індивіда на об'єктивні, незалежно існуючі від нього обставини або ситуації. Така реакція не може пояснюватися їх змістом, оскільки важливим є саме те, як особа реагує на події або ситуації в її житті, а не те, якими характеристиками останні визначаються», – зазначає З. Оніпко [6].

За А. Массановим [5, с. 63] виокремлюємо такі компоненти психологічного бар'єра як переживання, що пов'язані з оцінкою наслідків досягнення мети; переживання, пов'язані з мотивацією дійти до мети; емоції та вольові можливості, рішення під час реалізації задуманого. Складові психологічного бар'єра: когнітивна, мотиваційна та емоційна.

Існує поняття мовного бар'єра. Його використовують на означення психологічного бар'єра, який перешкоджає спілкуватися іноземною мовою. «Мовний бар'єр проявляється як індивідуальна,

суб'єктивна неможливість використання наявних знань. Це своєрідний психологічний бар'єр мовлення, що проявляє себе в неможливості висловити свої думки, а також власну точку зору» [1, с. 286], – стверджує О. Висоцька.

К. Тулюлюк, О. Камінська, Р. Сухенська звертають увагу на дві стратегії подолання психологічних бар'єрів, а саме конструктивну та деструктивну. В основі першої з них лежить у перетворенні при виборі самоактуалізації як процесу відновлення порушень мотиваційної сфери особистості, що забезпечує психологічну стійкість під час навчальної діяльності.

Деструктивна базується на відмові від продуктивного вирішення критичних ситуацій. Об'єктивна реальність оцінюється спотворено, однак це забезпечує зниження емоційної напруги, тривоги [8, с. 426].

Мовний бар'єр виникає тоді, коли студента чи учень, який вивчає іноземну мову, не може зрозуміти і відреагувати на мовлення. У людини не сформовані комунікативні навички, вона не має знань з граматики і лексики.

Мовний бар'єр виникає тоді, коли той, хто вивчає іноземну, а в нашому випадку англійську, мову, є невпевненим у собі та боїться допустити помилку під час спілкування. Під час навчання слід створювати комфортні умови для відвідувачів занять – учнів чи студентів, щоб вони активно залучалися до роботи на заняттях. Атмосфера повинна бути сприятливою для розвитку, проявів особистості, креативу тощо. Учень не повинен бути в напрузі. Тобто йде мова про особистісно-орієнтований підхід. Відтак психологічний бар'єр – це перша перешкода, яку повинні здолати учні. «Він виникає непомітно та суб'єктивно. Часто він не відчувається самою людиною, але сприймається оточуючими. Причини можуть бути різні. Це можуть бути соціальні, політичні, релігійні та професійні відмінності, які призводять до неоднозначної інтерпретації тих чи інших понять процесу комунікації. Виділимо такі види психологічних бар'єрів: бар'єр «полювання» контакту з людиною, бар'єр «розуміння», міжкультурний бар'єр та «бар'єр говоріння» [8, с. 427].

Психологічні бар'єри під час вивчення англійської мови виникають по-різному. Так, успішність засвоєння матеріалу і загалом любов до предмету залежить від особистого ставлення до викладача. Якщо учень чи студент негативно ставляться до наставника, бояться його, не поважають, то й предмет вони не вивчатимуть, як слід. Також проблемою є, коли між учнем і вчителем не встановлюється контакт з різних причин. Відповідно, їхня співпраця не буде результативною.

Наступною причиною виникненню психологічного бар'єру при вивченні англійської мови є інформаційна. Тобто навчальні матеріали не

відповідають можливостям, а темп подачі недостатній для учня – надто повільний чи швидкий.

Ще однією проблемою є примус у вивченні мови. У такому разі робота виконується неналежним чином, неякісно, мотивація відсутня, відповідно, немає результатів. Наступним пунктом у списку причин виникнення бар'єрів – нерозуміння матеріалу. Без докладених зусиль тема не стане зрозумілою. З цим пов'язаний і бар'єр говоріння. Учень чи студент розуміє сказане, однак йому бракує знань, щоб сконструювати речення, або ж він просто боїться глузування з боку співрозмовника через можливі помилки.

Причиною виникнення бар'єру є тривожність, що комунікативного акту не складеться, співрозмовник не розуміє сказаного йому. Відтак настає комунікативна тривога, під час якої людина намагається розмовляти чи очікує, що відбудеться комунікативний акт. Також тривога може виникнути, пов'язана з очікуванням контролю знань та негативної оцінки. Спричинити таке відчуття може минулий шкільний досвід, коли будучи учнем, дитина переживала отримати негативну оцінку.

Апробувавши власні напрацювання на практиці, ми пропонуємо вирішення з окреслених проблем. Мова йде не лише про середню загальну чи вищу освіту, але й альтернативну. Якщо вам з якихось причин не підходить викладач – за можливості поміняйте його й оберіть такого, з яким буде вам комфортно. Сучасні реалії пропонують широкий спектр навчальних закладів з різними умовами та методами навчання.

Щоб було комфортніше навчатися, пройдіть тест на визначення рівня знань. Таким чином вам грамотно підберуть навчальні матеріали, і ви краще засвоюватимете матеріал. Слід звернути увагу і на те, що викладач повинен пояснювати логіку граматики. Таким чином матеріал засвоюватиметься швидше. Учень слід повернутися до незрозумілого розділу і пройти його ще раз – самостійно чи з допомогою вчителя.

Як позбутися відчуття тривожності? Запитання особливо актуальних у теперішніх українських реаліях. Наведемо кілька практичних вправ. Наприклад, зробити дихальні вправи: почати повільніше дихати, оскільки при стресі людина дихає інтенсивніше. Для цього потрібно сісти у зручній позі в тихому місці, поставити одну руку на живіт, іншу на груди. При правильному, глибокому, диханні, живіт повинен більше рухатися, ніж груди.

Наступна вправа полягає у візуалізації. Завдання полягає в тому, щоб сісти в затишному місці, намалювати в уяві картину місця, де людині буде спокійно. Треба обдумати дрібні деталі – запах, предмети, пора року тощо. Людина уявляє себе в цьому місці і спокійно дихає.

Інша вправа полягає у розслабленні м'язів, що допомагає знизити рівень тривоги. Для цього слід

сісти у затишному місці, заплющити очі та слухати дихання. Повільно вдихати носом та видихати ротом. Далі людина стискає руку й кулак і не відпускає впродовж п'яти секунд. Опісля настає відчуття розслаблення. Також допомагає подолати відчуття тривоги вправа з рахунком. Людині слід відійти у спокійне місце, заплющити очі й рахувати до десяти. При цьому слід не забувати дихати. Рахунок можна збільшувати.

Якщо людину переслідують травми дитинства, наприклад, пов'язані з негативними оцінками, вслід за іншими вченими рекомендуємо звернутися до психолога. Йде мова про так звані «флешбеки». А також дієвими будуть такі практики. Людини слід повторювати фразу, що це лише спогади, і цього зараз немає. Треба зосереджуватися на теперішньому моменті, жити тут і зараз, на що часто звертають увагу психологи. Дієвою є практика заземлення, яка полягає в тому, щоб називати предмети, розташовані поруч, глибоко дихати. Опісля флешбеку індивіду корисно похвалити себе і відпочити, потурбуватися про себе.

Важливу роль під час вивчення англійської мови відіграє мотивація і бажання людини інтегруватися у суспільство. Це актуально особливо під час війни. Важливо визначити для себе, навіщо вам вивчати іноземну мову – вільно спілкуватися під час подорожі, розширювати коло знайомств, інтегруватися у соціум, знайти роботу за кордоном. Рекомендуємо подіти аркуш паперу на дві частини й написати у першій колонці всі вигоди, які ви отримаєте володіючи англійською мовою, а в іншій – що ви втратите, якщо не опануєте мову. Така вправа допоможе вам визначитися і мотивувати.

Аби позбутися мовного бар'єру та краще вивчити англійську мову радимо дивитися фільми, серіали англійською із українськими субтитрами й навпаки, слухати подкасти, переключити мову на гаджетах, підписатися на англомовних блогерів, читати книги й слухати музику. Краще, аби заняття тривало недовго, але часто. Це пов'язано з тим, що нейронні зв'язки людини напрацьовуються повторами. Як підсумок, щоб вивчити англійську мову, слід мати мотивацію, сенс, бо таким чином мозок краще запам'ятовує інформацію.

Отож виникнення психологічних бар'єрів зумовлене заниженою самооцінкою, невпевненістю в своїх силах, недостатньою мотивацією, низьким рівнем знань, негативним попереднім досвідом, відсутністю умов для мовної практики [9, с. 9].

Щоб виправити ситуацію слід передусім дбати про психологічне і фізичне здоров'я, що є особливо актуальним у час, коли в Україні триває війна.

Висновки. Дослідження психологічних бар'єрів при вивченні англійської мови демонструє потребу в конкретизації способів і напрацювання методик з їхнього подолання.

Подолання психологічних бар'єрів сприяє реалізації мети вільного володіння англійською мовою, що сприяє досягненню мети, яку ставить перед собою людина.

Щоб подолати психологічні бар'єри потрібно: формувати самооцінку, мотивацію та інтерес до вивчення англійської, створити мовне середовище, застосувати індивідуальний підхід до навчання.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розширенню методик подолання бар'єрів вивчення англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Висоцька О. Л. Психологічні бар'єри при вивченні іноземних мов: передумови формування та організація подолання. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 285-291.
2. Зеленін Г. І. Психологічні механізми вивчення іноземної мови. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. Харків, 2017. С. 34-35.
3. Кайзерова А. Психологічні бар'єри тренувальної та змагальної діяльності спортсменів з художньої гімнастики. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія, (3 (52), 51-55.
4. Кобзар, О. І. Засоби подолання психологічного бар'єру у студентів на заняттях з англійської мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук. пр. / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ, 2013. Вип. 23. С. 37–43.
5. Массанов А. В. Психологічні бар'єри в самовизначенні особистості. *Одеса : Видавець М. П. Черкасов*, 2010. 371 с.
6. Оніпко З. С. Особливості психологічних бар'єрів саморозвитку особистості студента. *Habitus*. 2021. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/40652/1/Habitus -2021_Onipko.pdf.
7. Столяренко О. Б. *Психологія особистості*. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
8. Тулуйок К., Камінська О., Слухенська Р. Психологічні бар'єри при вивченні іноземної мови у немовному ВНЗ. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2023. № 26. С. 425 – 429.
9. Федосова Г. Л. Соціально-психологічні умови подолання комунікативних бар'єрів студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. К., 2007. 20 с.
10. Шагар В.Б. *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
11. *Anxiety Exercises to Help You Relax*. URL: <https://www.healthline.com/health/anxiety-exercises#exercises>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF SECONDARY EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розкрито проблеми та перспективи розвитку середньої освіти в Україні у зв'язку із нинішніми реаліями. Зазначється, що реформування системи освіти спрямовано на розбудову концепції нової української школи та необхідність підготовки відповідних педагогічних кадрів для забезпечення освітнього процесу. Визначено основну мету реформування середньої освіти (покращення системи навчання шляхом переходу від застарілих методів навчання, які протягом довгого часу викликають занепокоєння освітян та науковців, до нових ефективних методів навчання, виключення із освітнього процесу неефективних методів навчання тощо). Висвітлено основні проблеми, з якими стикається система середньої освіти (централізація системи загальної середньої освіти, застарілі методи навчання, брак кваліфікованих викладачів, недостатня інтеграція сучасних технологій, перехід на онлайн навчання, COVID-19, повномасштабне вторгнення на територію України та, як наслідок, глобальне руйнування освітньої інфраструктури у прифронтових регіонах, відтік учнів та вчителів з східних областей країни, відсутність управлінського контролю на територіях, що потрапили під окупацію або перебувають у зоні активних військових дій). Розкрито шляхи подолання вищезазначених проблем (покращення рівня цифрової трансформації системи загальної середньої освіти, забезпечення необхідною для цього комп'ютерною технікою; створення цифрових освітніх продуктів; створення єдиної загальнодоступної всеукраїнської бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня; опрацювання та введення в навчально-виховний процес системи проміжних тестувань й онлайн-екзаменів; впровадження інтернет-курсів для розвитку навичок роботи учителів та учнів з цифровими інструментами; зменшення бюрократизації освітнього процесу на всіх рівнях тощо).

Ключові слова: середня освіта, проблеми середньої освіти, перспективи розвитку середньої освіти.

The article highlights the problems and prospects of the development of secondary education in Ukraine in connection with current realities. It is noted that the reform of the education system is aimed at developing the concept of the new Ukrainian school and the need to train appropriate teachers to ensure the educational process. The main goal of reforming secondary education is defined (improving the education system by moving from outdated teaching methods, which have been a concern of educators and scientists for a long time, to new effective teaching methods; excluding ineffective teaching methods from the educational process, etc.). The main problems faced by the secondary education system are presented (centralization of the secondary education system, outdated teaching methods, lack of qualified teachers, insufficient integration of modern technologies, transition to online education due to COVID-19, full-scale invasion on the territory of Ukraine and, as a result, global destruction of educational infrastructure in the front-line regions, the outflow of students and teachers from the eastern regions of the country, the lack of administrative control in the occupied territories or which are in the zone of active military operations). The ways to overcome the above-mentioned problems are suggested (improving the level of digital transformation of the system of secondary education, providing the necessary computer equipment for this; creating digital educational products; creating a single publicly available all-Ukrainian library of electronic materials for both the teacher and the student; processing and introduction of the system of intermediate tests and online exams into educational process; the introduction of online courses to develop the skills of teachers and students when working with digital tools; reducing the bureaucratization of the educational process at all levels, etc.).

Key words: secondary education, problems of secondary education, prospects for the development of secondary education.

УДК 353.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.14>

Котова А.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти
кафедри іноземних мов професійного
спрямування
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Чернова Г.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри
вищої математики та інформатики
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Підходи до організації середньої освіти є нагальними та необхідними у будь-який час та у будь-якій державі, адже на цьому етапі розвитку особистості формуються її основні переконання, моральні принципи та світогляд. Саме тому, зусилля педагогічної спільноти постійно спрямовується на аналіз підходів до організації навчання, удосконалення методів викладання, які вже існують, та розробку новітніх ефективних методів організації освітнього процесу на різних рівнях освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що до дослідження питань організації освітнього процесу в закладах середньої освіти неодноразово зверталися науковці. Так,

С. Алексєєвою висвітлено питання організації освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів та роль дидактики в умовах інформатизації освіти. О. Локшина, О. Глушко, А. Джурило, Кравченко, С., О. Максименко, Н. Нікольська розкрили особливості організації освітнього процесу в умовах війни.

Разом із тим, вважаємо, що узагальнення проблем, які існують в системі середньої освіти, та пошук шляхів їх вирішення в умовах сьогодення, є актуальним та необхідним, що і є **метою нашої публікації**.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 2010-х років XXI століття реформування

української системи освіти було визнано першочерговим завданням суспільства і держави. Головною метою розпочатої реформи повинна була стати трансформація системи загальної середньої освіти для подолання ряду існуючих проблем та недоліків. Низка заходів, передбачена для реформування української системи освіти, була викладена в Концепції «Нова українська школа», яка була введена в дію в системі загальної середньої освіти в 2018/2019 навчальному році.

Правові норми освітньої реформи для формування «Нової української школи» визначаються розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988р. [4].

Для практичної реалізації заходів реформи Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 903р. було затверджено «План заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”. Зазначеним планом заходів передбачалось виготовлення та введення в навчально-виховний процес нових підручників та інших навчальних матеріалів, удосконалення навичок учителів загальної середньої освіти, покращення обсягу фінансування в цій сфері, а також розробка та впровадження національної електронної платформи «Нова українська школа» [5].

Крім того, одним з основних завдань впровадження системи «Нова українська школа» було покращення системи навчання шляхом переходу від застарілих методів навчання, які протягом довгого часу викликають занепокоєння освітян та науковців, до нових ефективних методів навчання.

Широко розповсюдженим елементом системи загальної середньої освіти є те, що методика опанування навчальних програм в Україні все ще базується на традиційному заучуванні та запам'ятовуванні, а не на розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем. Необхідно зазначити, що застосування таких методик фактично не готує учнів загальноосвітніх середніх шкіл ані до вимог системи вищої освіти, ані до вимог сучасного ринку праці [1; 2].

Інша проблема полягає в надзвичайній централізації системи загальної середньої освіти з отлагодженими ще з радянських часів системами жорсткого контролю за веденням навчально-виховного процесу. Це в свою чергу значно звужує простір для інновацій чи експериментів на місцевому рівні та безпосередньо в загальноосвітньому навчальному закладі. Методи та дії вчителя визначаються жорсткими централізовано розробленими критеріями, які не допускають будь-якої інноваційної діяльності за винятком визначеної керівництвом.

Це уповільнює адаптацію методів вчителювання до безпосередніх потреб учнів у системі загальної середньої освіти.

Зазначені досить традиційні проблеми, які суттєво ускладнювали розвиток системи загальної середньої освіти в Україні протягом останніх десятиріч, відсутність достатнього фінансування, застарілі методи навчання, брак кваліфікованих викладачів, недостатня інтеграція сучасних технологій тощо, доповнилися й поглибилися проблемами, зумовленими пандемією COVID-19 та відкритим військовим нападом Росії, що розпочався 24 лютого 2022 року.

Пандемія COVID-19 частково призупинила, частково загальмувала реформування системи загальної середньої освіти в Україні за доктриною, що відповідає концепції «Нова українська школа». Навчання за умов пандемії фактично призвело до перебудови системи подачі навчального матеріалу, контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів в формат віддаленої системи навчання з використанням Інтернет технологій. Природними наслідками цього стало погіршення рівня знань, умінь і навичок, якими мали опанувати учні закладів загальної середньої освіти відповідно до навчальних програм.

Ситуація ще більше погіршилась у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Росії. Результатом війни стала низка критичних, навіть трагічних процесів у системі загальної середньої освіти в Україні [3].

Відбулось глобальне руйнування освітньої інфраструктури, зокрема знищення та пошкодження приміщень закладів освіти та прилеглих приміщень, які забезпечували навчально-виховний процес. Так, лише в місті Харкові з 183 закладів загальної середньої освіти, які функціонували на початку агресії повністю або частково зруйновані 119 закладів освіти, тобто 65 %, причому третина зруйнованих закладів освіти була пошкоджена неодноразово [6].

Крім того, активні бойові дії, ракетно-бомбові удари змусили десятки тисяч учасників освітнього процесу залишити свої місця проживання й навчання, відбулось нечуване за масштабом переміщення учасників освітнього процесу як у межах України, так і за кордон. Якщо взяти до уваги вимоги чинного законодавства про необхідність забезпечення рівного доступу до навчання, це стало додатковим й суворим викликом для системи загальної середньої освіти в Україні.

Результатом стало ускладнення забезпечення доступу до освіти учасникам освітнього процесу, втрата безперервності навчання на всіх рівнях загальної середньої освіти.

Ще однією проблемою стала відсутність управлінського контролю на територіях, що потрапили під окупацію або перебувають у зоні

активних бойових дій. На цих територіях активно відбувається насильницька заміна освітніх процесів на вороже орієнтовані до України, а саме: нав'язування пропагандистських за своєю суттю російських навчальних програм, перехід на відповідуючі цим нормам російські підручники, переведення дітей на російську мову навчання.

Війна викликала появу постійної загрози життю та здоров'ю всіх учасників освітнього процесу, що у свою чергу, вплинуло на їх психічне здоров'я. Саме тому, першочерговим завданням системи загальної середньої освіти є безпека учасників навчально-виховного процесу, що в сучасних умовах є пріоритетним завданням, яке вкрай важко вирішити практично. Іншою, та по суті вже традиційною проблемою, стало суттєве зменшення видатків на освіту в державному та місцевих бюджетах, що викликано критичним навантаженням на економіку України у зв'язку з веденням бойових дій [7].

Всі визначені проблеми є вкрай нагальними та потребують якнайскорішого вирішення. Відповідно до цього, зважаючи на тривалі військові дії, пошук шляхів подолання проблем освіти в Україні треба розпочинати вже зараз.

Найбільш окресленими у мовах сьогодення й конкретними перспективними завданнями системи загальної середньої освіти на шляху покращення та подолання визначених проблем є низка наступних заходів:

- підготовка на базі провідних закладів вищої освіти вчителів «нового формату», які розуміють виклики, проблеми та специфіку регіону;
- покращення рівня цифрової трансформації системи загальної середньої освіти, забезпечення необхідною для цього комп'ютерною технікою;
- розробка цифрових освітніх продуктів для забезпечення навчально-виховного процесу у системі загальної середньої освіти, таких як електронні щоденники, електронні класні журнали тощо;
- створення та введення в широке використання інтерактивних електронних підручників; створення єдиної загальнодоступної всеукраїнської бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня;
- опрацювання та введення в навчально-виховний процес системи проміжних тестувань і онлайн-екзаменів;
- введення в навчально-виховний процес онлайн-тестів не за директивними вказівками фахівців міністерства, а шляхом вибору варіантів голосування самих вчителів-предметників на відповідних Інтернет-ресурсах;
- впровадження інтернет-курсів для розвитку навичок роботи учителів та учнів з цифровим інструментарієм;
- розширення інноваційної інфраструктури шляхом створення онлайн-форумів для

вчителів-предметників для розвитку сучасних інструментів навчання, пошук актуальних систем оцінки результатів;

- зменшення бюрократизації освітнього процесу на всіх рівнях;
- адаптація, модифікація та створення безпечного освітнього середовища, застосовування механізмів забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей в межах оптимізації освітнього процесу України.

Щодо підготовки на базі провідних закладів вищої освіти вчителів «нового формату», які розуміють виклики, проблеми та специфіку регіону, зазначимо, що саме тому у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна активно розробляються та впроваджуються освітні програми «Середня освіта» за різними спеціальностями. Потужна науково-педагогічна база університету та багатолітні традиції, розуміння особливостей впровадження освіти в умовах війни дозволить підготувати спеціалістів, які не тільки ґрунтовно знають фах, але й розуміють педагогічні та психологічні особливості роботи з дітьми, які постраждали від російської агресії.

Ще одним важливим та необхідним рішенням є реформування навчальних програм з акцентом на розвиток критичного мислення та навичок вирішення практичних проблем. Цього можна досягти шляхом використання збільшеної кількості проєктного навчання, а також заохочення вчителів до використання інтерактивних та більш привабливих для учнів методів навчання.

Іншим рішенням є децентралізація системи освіти та надання більшої автономії місцевим школам та безпосередньо вчителям. Це повинно призвести до розвитку ініціативи в покращенні системи навчально-виховного процесу, надасть змогу вчителям експериментувати з новими методами навчання та краще відповідати сучасним умовам розвитку підростаючого покоління.

Важливим завданням є також проблема забезпечення системи загальної середньої освіти відповідними ресурсами та покращення фінансування для закладів загальної середньої освіти. Це дозволить освітнім закладам інвестувати час та сили вчителів у самостійний розвиток технологій та інших ресурсів для підтримки інтерактивної освіти. Для цього можливим є заохочування державно-приватного партнерства для подолання розриву в ресурсах і фінансуванні, що значно сприятиме оптимізації освітнього простору України.

Однією з невід'ємних умов сучасної системи загальної середньої освіти є володіння навичками використання сучасних освітніх інструментів та онлайн-технологій. Необхідно зазначити, що застосування онлайн-технологій в навчально-виховному процесі набуло особливого значення

в ситуації вимушеного переходу на дистанційне навчання. Для цього здебільшого використовуються програмні комплекси Word, Excel, Power Point, а також різноманітні системи онлайн-тестування.

Якісне використання цифрових методів навчання потребує зміни самої парадигми навчання, а також оновлення підходів до формування навчально-виховних методів, активного звернення до інструментів платформ Google Meet, Zoom, Microsoft Teams, тощо. Ці платформи мають певні недоліки, але їхнє ефективне використання сприяє цифровізації навчально-виховного процесу в системі загальної середньої освіти [8].

Крім того, в умовах сьогодення важливим завданням стало виховання медіа грамотності учасників навчально-виховного процесу. На сьогоднішній день особливо гостро постала необхідність розвивати критичне мислення і медіа грамотність, що надає змогу тренувати навички протистояння ворожій пропаганді та дезінформації, а також на практиці застосовувати засоби протидії фейкам. Крім того, в сучасних умовах інформаційної боротьби вкрай важливо вміти аналізувати, оцінювати зміст медіатекстів, а також створювати власні медіапродукти в Інтернет-просторі.

Висновки. Незважаючи на суттєві зусилля, що спрямовані на оптимізацію вітчизняного освітнього процесу, ситуація в системі загальної середньої освіти в Україні дуже ускладнена війною. Система освіти отримала виклики критичної ситуації сьогодення, що потребують вирішення для подальшого повноцінного та дієвого функціонування освітнього простору. Фактично на сучасному етапі відбувається формування нової освітньої культури, пов'язаної з величезними зрушеннями в Україні, що в свою чергу визначає необхідність розробки, опрацювання та внесення як системних,

так і методологічних змін до практичної діяльності системи загальної середньої освіти та її подальшого розвитку і вдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеева С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. 4 (1). 25–30. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4>
2. Алексеева С. Організація освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions» CSIRO Publishing House, c. Melbourne, Australia*. P. 102–108 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731128>
3. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С. та ін. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. *Педагогічна думка*. 2022. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988р. <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
5. План заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text>
6. Слобідський край. <https://www.slk.kh.ua/oblast-online/harkiv/u-harkovi-z-pocatku-vijni-bulo-zrujnovanobilse-polovini-ucbovih-zakladiv.html>
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Шкарлет С. (загальна редакція). Київ, 2022. 358 с.
8. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y. & Kdyrova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022. 2(3). P. 13–22.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ ШІЛ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF DEVELOPMENT OF ARTISTIC THINKING OF ART SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF VOCAL AND PERFORMING ACTIVITIES

У праці висвітлено аналіз останніх публікацій з обраної проблематики, з'ясовано, що проблема розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл, зокрема підлітків, у процесі вокально-виконавської діяльності недостатньо розкрита у науково-педагогічній літературі та вимагає детального розгляду. Окреслено характерні особливості розвитку учнів підліткового віку, їх фізичні, психологічні ознаки. Детально подано специфіку пізнавальних процесів у учнів підліткового віку. Описано характерні особливості художнього мислення учнів підліткового віку. У роботі розглянуто критерії, показники та рівні розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл у процесі вокально-виконавської діяльності. Розкрито сутність понять «критерій», «показник». Серед запропонованих авторами критеріїв є такі як: прояв оригінальності художніх асоціацій у процесі виконавської діяльності; здатність використовувати загальнокультурні знання з метою створення вокального продукту; здатність до аналізу вокальної лінії, засобів виразності музичного твору для визначення особливостей художнього стилю, «мислення епохи» в ньому. Авторами було запропоновано наступні показники розвитку художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності: оригінальність, асоціативність мислення та розвинена уява. Відповідно до поданих в роботі критеріїв та показників було запропоновано три рівні розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл (високий, середній, низький) у процесі вокально-виконавської діяльності. У статті описано зміст констатувального експерименту з перевірки рівня розвитку означеного феномену, його етапи проведення. Діагностичний інструментарій включає методику «Домалою малюнок», «Тест на здатність уявляти», «Тест асоціативної спроможності». Коротко подано спрямованість та змістове наповнення кожної методики або тесту. Наприкінці статті подано висновки та подальші перспективи вивчення даної проблематики.

Ключові слова: художнє мислення, розвиток, учні мистецьких шкіл, підлітки,

вокально-виконавська діяльність, критерії, показники рівні, педагогічний експеримент.

The paper highlights the analysis of recent publications on the chosen topic, and reveals that the problem of developing artistic thinking of art school students, in particular adolescents, in the process of vocal and performing activities is insufficiently covered in the scientific and pedagogical literature and requires detailed consideration. The article outlines the characteristic features of adolescent students' development, their physical and psychological characteristics. The specifics of cognitive processes in adolescent students are presented in detail. The characteristic features of artistic thinking of adolescent students are described. The criteria, indicators and levels of development of artistic thinking of art school students in the process of vocal and performing activities are considered. The essence of the concepts of «criterion» and «indicator» is revealed. Among the criteria proposed by the authors are the following: manifestation of originality of artistic associations in the process of performance; ability to use general cultural knowledge in order to create a vocal product; ability to analyse the vocal line, means of expressiveness of a musical work to determine the features of the artistic style, «thinking of the era» in it. The authors have proposed the following indicators of the development of adolescents' artistic thinking in the process of vocal performance: originality, associative thinking and developed imagination. In accordance with the criteria and indicators presented in the paper, three levels of development of artistic thinking of art school students (high, medium, low) in the process of vocal and performing activities were proposed. The article describes the content of the experiment to test the level of development of this phenomenon and its stages. The diagnostic tools included the «Draw a picture», «Imagination Test», «Associative Ability Test». The focus and content of each methodology or test are briefly presented. The article concludes with conclusions and further prospects for studying this issue.

Key words: artistic thinking, development, art school students, adolescents, vocal performance, criteria, level indicators, pedagogical experiment.

УДК 37.018.54:7].015.3:159.955].091.33-027.22:784.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.15>

Леонтієва С.Л.,
ст. викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Петрикова О.П.,
Заслужений діяч мистецтв України,
доцент,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У Законі України «Про позашкільну освіту» зазначено, що «основними завданнями позашкільної освіти є: вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів; задоволення їх

потреб у професійному самовизначенні і творчій самореалізації» [7].

Сучасна мистецька освіта спрямована на художньо-творчу самореалізацію учнів, на здобуття ними «спеціалізованих здібностей естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей ..., і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтв» [6].

На вокальному відділі мистецької школи учні здобувають комплексну естетичну освіту, програма передбачає індивідуальні заняття з вокалу, з загального музичного інструменту, а також групові заняття із сольфеджіо, музичної літератури, колективного музикування (ансамбль, хор). Саме на заняттях з вокалу прищеплюється любов до музичного мистецтва, формується естетичний смак, художнє мислення, виконавська майстерність здобувачів освіти, розвивається творча фантазія, музичні здібності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема формування творчої компетентності учнів мистецьких шкіл цікавить таких сучасних науковців як: Андріяку С. О., Дементьєву А. О., Гудим М. В., Дядченко Л. М.; особливості художньо-творчої діяльності та розвитку творчих здібностей учнів розкриті у наукових здобутках Іваненко О. А., Лебединської Є. К. [3]; формування вокально-виконавських навичок висвітлено в роботах Остапенко С. А.; розвиток музичного мислення учнів в процесі взаємодії різних видів мистецтв досліджено у працях Ревенчук В. В., асоціативного мислення учнів театральних відділень у напрацюваннях Носової В. О. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, проблема розвитку художнього мислення учнів мистецьких шкіл, зокрема підлітків, у процесі вокально-виконавської діяльності недостатньо розкрита у науково-педагогічній літературі та вимагає детального розгляду.

Формулювання цілей статті – визначити критерії, показники, рівні розвитку художнього мислення учнів підліткового віку мистецьких шкіл у процесі вокально-виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основний зміст процесів розвитку (фізичного, розумового, морального, соціального тощо) учня у підлітковому віці залежить від переходу з вікового періоду дитинства в період дорослості. В цей етап становлення особистості відбувається розвиток самосвідомості, поява якісних фізіологічних та духовно-моральних новоутворень внаслідок перебудови організму, трансформації взаємин з дорослими та однолітками, засвоєння етичних норм, способів соціальної взаємодії, формування нових інтересів, підвищення пізнавальної та навчальної діяльності.

Підлітковий період надзвичайно складний етап психічного розвитку особистості дитини, під час характеристики якого слід розуміти, що з одного боку, підлітки по особливостям та рівню власного психічного розвитку ще не повністю вийшли із періоду дитинства; з іншого боку, вони вже стоять на порозі дорослого життя, в їх поведінці виражається спрямованість на прояви дорослих форм взаємин та ставлень до інших людей.

Важливим психічним новоутворенням підліткового віку є розвиток довільності всіх пізнавальних процесів, що спричинено передусім більш високими «вимогами» до них з боку навчальної діяльності. Підліток вже зможе самостійно організувати свою увагу, пам'ять, мислення, уяву, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси тощо.

Увага підлітків розвивається в процесі формуванням у нього умінь працювати та вчитися водночас, виробляється вміння свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватись, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти їх. Формування вищих довільних форм уваги пов'язано із загальним психічним розвитком підлітка, зокрема з розвитком його мислення.

Відчуття і сприймання підлітка розвиваються та функціонують в органічному взаємозв'язку. Удосконалення чутливості відчуттів особистості підлітка знаходить своє відображення у повноті та деталізованості сприймань. Тоншими і диференційованішими стають відчуття, водночас більш змістовними – сприймання. Удосконалення сприймання в цьому віці пов'язане як з розвитком умінь краще та продуктивніше використовувати свої органи чуття, так і з формуванням здатності учня до більш складних процесів аналізу і синтезу об'єктів, які сприймаються. Сприймання все більшою мірою починає характеризуватися плановістю і послідовністю. Систематичнішими стають спостереження, включаючи в себе розумові операції зіставлення, порівняння, узагальнення і класифікації об'єктів, які сприймалися.

Значно зростає обсяг пам'яті, причому не лише за рахунок кращого запам'ятовування матеріалу, але і його логічного осмислювання. Пам'ять підлітків, як і їх увага, поступово набуває характеру організованого, регульованого та керованого процесу, саме в цьому віці пам'ять розвивається в напрямку інтелектуалізації. Зміни в інтелектуальній сфері підлітка виражаються передусім у розвитку у нього здатності до абстрактного мислення, в зміні співвідношень між конкретно-образним та абстрактним мисленням на користь останнього, у формуванні понятійного мислення. Також у учня підліткового віку розвивається здатність до розумових експериментів, до мисленнєвого розв'язання задач на основі певних припущень тощо. Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення.

Прогресивні зміни відбуваються і в уяві підлітка, так, розширюється зміст її образів, краще усвідомлюється розуміння художніх творів, описів історичних подій, змісту музичних творів у різних видах творчої діяльності тощо.

На нашу думку, всі вище перераховані психічні новоутворення сприяють успішному розвитку художнього мислення підлітків.

Отже, розглянемо критерії, показники та рівні сформованості художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності в мистецькій школі.

Сутність поняття «критерій» розкривається як узагальнена характеристика стану об'єкту або результативна характеристика будь-якого процесу [2]. Критерій завжди базується на сукупності ряду показників.

На нашу думку, критеріями розвитку художнього мислення учнів підліткового віку у процесі вокально-виконавської діяльності є: прояв оригінальності художніх асоціацій у процесі виконавської діяльності; здатність використовувати загальнокультурні знання з метою створення вокального продукту; здатність до аналізу вокальної лінії, засобів виразності музичного твору для визначення особливостей художнього стилю, «мислення епохи» в ньому.

«Показник – це ознака, що характеризує яку-небудь одну сторону явища, дії, їх кількісну чи якісну характеристику, ступінь виконання певного завдання тощо» [1].

Оскільки до основних властивостей художнього мислення науковці відносять оригінальність, асоціативність мислення та розвинену уяву, то їх ми будемо використовувати як показники розвитку художнього мислення підлітків. Оригінальність – це здатність продукувати незвичайні відповіді, уміння аналізувати проблему, знайти її рішення нестандартними, нетривіальними засобами. Асоціативність – загальна властивість людського мислення. Асоціації – це прояв певних уявлень, коли один образ переходить в інший образ (поняття). Уява – це психічний процес, під час якого відбувається створення нових образів шляхом обробки матеріалу сприймань та уявлень, одержаних під час отримання попереднього досвіду.

Тому, важливим дидактичним завданням педагогів-вокалістів є формування художнього мислення підлітків у ході вокально-виконавської діяльності, тобто здатності продукувати незвичайні виконавські підходи, асоціації, пропонувати нові виконавські ініціативи, створювати власні учнями виконавські інтерпретації.

З метою виявлення рівня розвитку художнього мислення підлітків у процесі вокально-виконавської діяльності (індивідуальної – на заняттях вокалу або колективної – на заняттях ансамблевого співу), ми пропонуємо діагностичні завдання, мета яких – з'ясувати, чи мають учні, які займаються вокалом, розвинену оригінальність, асоціативність мислення, а також розвинену уяву.

На основі критеріїв та показників нами було визначено та охарактеризовано рівні розвитку художнього мислення підлітків: високий, середній та низький.

Високий рівень розвитку художнього мислення мають підлітки, які відрізняються багатством

і оригінальністю художніх асоціацій у процесі вокального виконавства музичного твору, оригінальністю уяви; вміють підібрати подібні та протилежні асоціації під час виконання; вільно використовують набуті загальнокультурні знання, з метою створення власної вокальної інтерпретації; здійснюють аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначають особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Учням із *середнім рівнем* розвитку художнього мислення властиво: недостатнє багатство й оригінальність художніх асоціацій у процесі вокального виконання музичного твору; не завжди вміють підібрати подібні та протилежні асоціації під час виконання; рідко використовують загальнокультурні знання, з метою створення власної вокальної інтерпретації музичного твору; уміють здійснювати аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначають особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Низький рівень розвитку художнього мислення у учнів характеризується: невиразністю вокально-художніх асоціацій та уявлень під час виконання твору; відсутністю потреби у пізнанні вокального твору й мотивації для створення його вербальної інтерпретації; поверхневим розумінням твору на тлі небажання глибокого вивчення його та нездатності тлумачити твір; обмеженням обсягом мистецьких знань, що не дає можливості здійснювати аналіз вокальної мови, засобів музичної виразності вокального твору, визначати особливості його стилю, художнього мислення епохи, які знайшли відображення у вокальному творі.

Загальна кількість учнів мистецьких шкіл м. Києва, що брали участь в педагогічному експерименті – 30 осіб. Диференціація за статтю: 17 дівчаток і 13 хлопчиків. Віковий ценз учнів: 12-13 років.

Загальна вибірка була розподілена на дві групи: – експериментальна група (ЕГ) – 15 осіб – учні з низьким та середнім рівнем розвитку художнього мислення;

– контрольна група (КГ) – 15 осіб – учні, з високим рівнем розвитку художнього мислення.

Період, обраний для дослідження: навчальний рік.

Мета педагогічного експерименту: з'ясувати стан розвитку художнього мислення підлітків та перевірити рівні його розвитку у процесі вокально-виконавської діяльності.

Методи збору інформації: психолого-педагогічне спостереження, бесіди, тестування.

Етапи проведення педагогічного експерименту:

1. Підготовчий етап – аналіз літератури з проблематики дослідження, добір тестових завдань.

2. Констатувальний експеримент – первинна діагностика рівня розвитку художнього мислення підлітків експериментальної та контрольної груп.

На констатувальному етапі дослідження нами було використано наступні методики діагностики:

а) методика «Домалюй малюнок», метою якої стало визначення рівня оригінальності мислення підлітків.

Дослідження за даною методикою ми проводили з кожною групою чисельністю 15 чоловік. Час дослідження – 3 хвилини. Обробка результатів і визначення рівнів розвитку оригінальності мислення підлітків здійснювалося шляхом зіставлення змісту й аналізу всіх малюнків учнів.

б) «Тест на здатність уявляти», його мета полягала у виявленні в учнів схильностей до фантазії як більш вищої форми уяви. Проводився у вигляді тесту, де потрібно було висказати своє ставлення до кожного з наведених тверджень за допомогою однієї з трьох відповідей «так», «ні» або «можливо».

в) «Тест асоціативної спроможності», його мета – визначення рівня асоціативності мислення підлітків. Завдання тесту були розраховані на вік 12-14 років. У якості стимулюючого матеріалу в тесті використовувалося 20 словесних тріад; елементи кожної тріади належали до взаємновіддалених асоціативних сфер мислення. Перед основним завданням обов'язково проводилася розминка (тренувальна серія). У підсумку вираховувався асоціативний індекс кожного підлітка.

Висновки і перспективи в цьому напрямку.

Отже, вище визначені критерії, показники, рівні дозволили перевірити стан розвитку художнього мислення учнів підліткового віку у процесі вокально-виконавської діяльності в мистецькій школі. Подальші перспективи розгляду даної

проблематики стосуватимуться розробки методики розвитку художнього мислення учнів підліткового віку на заняттях вокалу в мистецькій школі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрєєва Г. І. Система формування економічних показників як база аналізу господарської діяльності підприємства. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2014. № 3. URL: <http://tinyurl.com/ус5anrrk> (дата звернення 13.02. 2024).

2. Лебедик Л. В. Теоретичні засади підготовки викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури : дисертація. Полтава : 2019. 691 с. URL: <http://tinyurl.com/2ухv9vn6> (дата звернення: 14.02.2024).

3. Лебединська Є. К. Особливості розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку художнього відділу *Розвиток творчої компетентності учнів мистецьких шкіл. Від традицій до інновацій*. 2020. URL: <http://tinyurl.com/4majspzz> (дата звернення: 13.02.2024).

4. Мережко Ю.В., Ходоровська І.М. Розвиток художнього мислення співаків-початківців на заняттях з музично-теоретичних дисциплін. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. № 28. С. 302–310.

5. Носова В. О. Використання інноваційних методик навчання у формуванні асоціативного мислення учнів театральних відділень мистецьких шкіл. *Мистецька освіта майбутнього: методичні аспекти*. 2020. URL: <http://tinyurl.com/ywh7wvjx> (дата звернення: 14.02.2024).

6. Початкова мистецька освіта : веб-сайт : URL: <http://tinyurl.com/bdh7xjb4> (дата звернення: 14.02.2024).

7. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III. URL: <http://tinyurl.com/4276rrnd> (дата звернення 12.02. 2024).

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ
ВОКАЛУ В МІСЦЕВИХ КОЛЕДЖАХ І УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮA STUDY OF THE PEDAGOGICAL ABILITIES OF YOUNG VOCAL TEACHERS
IN LOCAL COLLEGES AND UNIVERSITIES IN CHINA

У сучасному світі мистецтва та освіти виконавського мистецтва, важливу роль у формуванні музичної еліти відіграє педагогічна підготовка вчителів вокалу. Дослідження педагогічних здібностей молодих вчителів вокалу є актуальним завданням, оскільки воно дозволяє визначити рівень підготовки та потенціал нового покоління педагогів у сфері музичної освіти.

Китай, визначений своєю багатотою музичною спадщиною, має значну кількість навчальних закладів, спеціалізованих у музичній освіті, таких як місцеві коледжі та університети. Незважаючи на це, проблема педагогічної підготовки вчителів вокалу лишається менше дослідженим аспектом. Ця стаття присвячена дослідженню педагогічних здібностей молодих вчителів вокалу в місцевих коледжах і університетах Китаю. Метою дослідження є виявлення ключових аспектів, які визначають успішність та професійну компетентність вчителів вокалу, а також встановлення проблем та можливостей у сфері їхньої педагогічної підготовки. Для досягнення цієї мети буде проведений аналіз даних, зібраних у місцевих закладах освіти в Китаї, а також вивчені методи та підходи, які застосовуються у процесі навчання вчителів вокалу. З метою сприяння вдосконаленню педагогічних здібностей молодих викладачів вокалу, методи дослідження, такі як література, інтерв'ю та логічний аналіз, були використані для вивчення поточної ситуації з педагогічною здатністю молодих викладачів вокалу в місцевих коледжах та університетах Китаю. Результати дослідження показують, що педагогічні здібності молодих вчителів вокалу в місцевих коледжах і університетах Китаю є недостатніми. Причина пов'язана з впливом багатьох факторів. Їхні педагогічні здібності слід покращувати шляхом самостійного навчання, професійної підготовки та інших заходів. Дослідження вказує на те, що стан педагогічної підготовки молодих вчителів вокалу в місцевих коледжах і університетах Китаю варіюється. Багато закладів виявляють високий рівень підготовки, але є і ті, де педагогічна підготовка залишається відкритим питанням. Висновки цього дослідження можуть внести вагомий внесок у розвиток системи музичної освіти та підготовки вчителів вокалу в Китаї та інших країнах.

Ключові слова: молоді викладачі вокалу, педагогічні здібності дослідження, профе-

сійна компетентність, музична освіта, педагогічна підготовка.

In the modern world of arts and performing arts education, the pedagogical training of vocal teachers plays a significant role in shaping the musical elite. Researching the pedagogical abilities of young vocal teachers is a relevant task as it allows determining the level of preparation and potential of the new generation of educators in the field of music education.

China, known for its rich musical heritage, has a significant number of educational institutions specializing in music education, such as local colleges and universities. Despite this, the issue of pedagogical training of vocal teachers remains a less explored aspect. This article is dedicated to investigating the pedagogical abilities of young vocal teachers in local colleges and universities in China. The aim of the research is to identify key aspects that determine the success and professional competence of vocal teachers, as well as to establish issues and opportunities in the field of their pedagogical training. To achieve this goal, an analysis of data collected in local educational institutions in China will be conducted, along with studying the methods and approaches used in the process of training vocal teachers. In order to contribute to the improvement of the pedagogical abilities of young vocal teachers, research methods such as literature review, interviews, and logical analysis have been employed to study the current situation of pedagogical aptitude among young vocal teachers in local colleges and universities in China. The research findings indicate that the pedagogical abilities of young vocal teachers in local colleges and universities in China are insufficient. The reason is associated with the influence of various factors. Their pedagogical skills should be improved through self-learning, professional training, and other measures. The study suggests that the state of pedagogical training for young vocal teachers in local colleges and universities in China varies. Many institutions demonstrate a high level of preparedness, but there are also those where pedagogical training remains an open question. The conclusions of this research could make a significant contribution to the development of the music education system and vocal teacher training in China and other countries.

Key words: young vocal teachers, pedagogical abilities research, professional competence, music education, pedagogical training.

УДК 378.011.3-057.175:784-047.37(510)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.16>

Лю Шучан,

аспірант кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Дослідження педагогічних здібностей молодих вчителів вокалу в місцевих коледжах і університетах Китаю є важливою темою, оскільки воно висвітлює ключові аспекти системи вищої музичної освіти в країні. У контексті сучасного мистецького освітнього простору Китаю, особливо у сфері вокальної музичної освіти, існує ряд проблем,

пов'язаних з підготовкою молодих вчителів. Незважаючи на значний інтерес до мистецтва в цій країні та величезний потенціал молодих талантів, є серйозні виклики, що стоять перед системою підготовки вчителів вокалу. Однією з таких проблем є недостатня підготовка майбутніх викладачів у вокальній музичній педагогіці. Це може бути викликано несистемністю підходів до навчання,

недостатнім рівнем кваліфікації викладацького складу або обмеженим доступом до необхідних ресурсів та методик. Другою проблемою є нестача наукових досліджень у сфері викладання вокалу. Багато аспектів цієї діяльності залишаються поки що недостатньо вивченими або взагалі не вивченими, що ускладнює формування ефективних методик та стратегій викладання. Третьою проблемою може бути недостатній розвиток педагогічних здібностей молодих вчителів вокалу, який може бути обумовлений відсутністю відповідної підготовки педагогічному персоналу, недостатньою практичною підготовкою чи неефективними методами оцінки їх професійних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи підготовки фахівців для музично-педагогічної роботи виявлені в дослідженнях різних авторів, таких як Е. Абдулін, А. Козир, Н. Кьон, О. Михайліченко, О. Олексюк, Г. Падалка, А. Растригіної, О. Ребрової, В. Федоришина та інші. Проблемам, пов'язаним з підготовкою фахівців у галузі вокального мистецтва, приділили увагу такі китайські науковці, як Лі Чжень, Лі Шень, Лю Лянь, Чан Нань, Чжао Цзин Ян Бохуа, Ван Тянци та інші. Питання щодо формування вокально-педагогічної майстерності досліджуються у працях Ван Лей, Вей Лімін та інших; історія розвитку вищої вокальної освіти вивчається у працях Чжан Хао, Чжан Сюн, Лінь Лінь, Цао Яньлі та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження педагогічних здібностей молодих вчителів вокалу може сприяти вдосконаленню системи вищої музичної освіти в Китаї, забезпечуючи якісне навчання для студентів і забезпечуючи належні умови для розвитку та професійного зростання молодих педагогів.

Мета статті виявлення ключових аспектів, які визначають успішність та професійну компетентність вчителів вокалу, а також встановлення проблем та можливостей у сфері їхньої педагогічної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Популяризація вищої освіти в Китаї та розширення вступу до вищих навчальних закладів є важливими етапами стратегії розвитку країни в 21 столітті. Ця ініціатива відображає розуміння того, що освічене населення є ключовим ресурсом для стабільного економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності на світовій арені. Однією з ключових стратегій реалізації цієї ініціативи є оновлення коледжів і університетів. Це рішення дозволяє розширити доступність вищої освіти, забезпечуючи можливість отримання вищої освіти більшій кількості студентів. Збільшення кількості випускників сприятиме омолодженню робочої сили та підвищенню кваліфікації робочого населення.

Музичні професійні та звичайні коледжі та університети відкрили спеціальності музичної освіти

та музичного виконавства, а вокальна музика стала одним із професійних напрямків [5]. Ситуація, в якій різке збільшення кількості студентів на спеціальностях вокальної музики не відповідає зростанню кількості викладачів вокалу, визначає проблеми, з якими стикаються молоді вчителі вокалу в Китаї. Це може впливати на якість навчання, навантаження викладачів та рівень професійного розвитку студентів [8].

У поточному контексті жорсткої конкуренції на ринку праці в Китаї молоді викладачі вокалу у коледжах і університетах стикаються з рядом труднощів. По-перше, вони змушені конкурувати за професійний престиж і заробітну плату серед колег. По-друге, багато з них стикаються з нестабільністю роботи та не мають гарантій інституційної підтримки. Крім того, молоді вчителі зазнають значного тиску через велику викладацьку та дослідницьку навантаженість, а також недостатню академічну підготовку, що впливає на рівень їхньої роботи та життя. У таких умовах важливо спільними зусиллями суспільства покращувати умови праці та оптимізувати ситуацію для молодих викладачів вокалу.

Важливо всебічно розвиватися для викладання вокалу в коледжі, включаючи теоретичні знання, культурну компетентність, навички співу та акомпанементу, мовну експресію, освітні та дослідницькі навички, музично-естетичні здібності та слухове судження. Багато молодих викладачів вокалу мають ступені магістра або доктора наук та високий рівень музичної освіти. Однак, в сучасних коледжах і університетах існує проблема з якістю вокальної музики, що призводить до недорозуміння і недоцільності викладання. Молоді викладачі часто недостатньо конкретно викладають матеріал, що може негативно впливати на бажання студентів вивчати вокал [7].

Сучасне суспільство постійно розвивається, включаючи знання і технології. Молоді викладачі вокалу мають не лише вміння співати, а й викладати, поєднувати педагогічну та сценічну практику. Постійне навчання та покращення у педагогічній та сценічній практиці є важливими. Молодим викладачам потрібно зберігати стійкі здібності до співу та викладання, оскільки це важливо для виховання майбутніх талантів. Вони мають прагнути до підвищення професійного рівня не лише для власної кар'єри, але й для внесення вкладу у вокальну музичну освіту країни. Розвиток якості молодих викладачів є важливим для подальшого розвитку національної вокальної музичної освіти.

Молоді викладачі вокалу в коледжах і університетах часто відстають у плануванні та викладанні через обмежене та застаріле мислення. Традиційний підхід, заснований на усному навчанні та наслідуванні, вже не відповідає сучасним вимогам. Викладачі часто оцінюють успішність студентів за кількістю вивчених пісень, замість розвитку

всебічних навичок. Вони також часто зосереджені на аналізі творів, замість активної виконавської практики. Це свідчить про неспроможність вчителів адаптуватися до сучасних стандартів та використовувати інноваційні методи навчання [6].

Більшість молодих вчителів вокалу не мають музичної педагогічної освіти, але володіють сильними виконавськими навичками. Вони часто витрачають час на власне вдосконалення, але не отримують достатньої підготовки у педагогічних аспектах. Це призводить до неефективного викладання, особливо в умовах великої кількості студентів на вчителя. Професійні навички важливі, але педагогічна підготовка також необхідна для ефективного навчання. Професор Шень Сян, китайський викладач вокалу, зазначив: «Найкращі вчителі вокалу можуть як продемонструвати спів, так і мати багаті методи навчання» [10].

У зв'язку зі стрімким розвитком вищої освіти в Китаї, великі вимоги ставляться до кількості та якості викладачів. Молоді викладачі виявляються перевагами у нових знаннях, професійній підготовці та інноваційному мисленні, але часто не мають досвіду у викладанні та управлінні. Питання адаптації молодих викладачів та їхнього швидкого зростання залишаються важливими для розвитку вищої освіти [1].

Зростання вимог до якості викладачів призводить до розвитку програм підготовки молодих учителів для швидкого адаптування до вимог сучасного освітнього середовища. Підготовка молодих викладачів передбачає теоретичну та практичну підготовку на робочому місці для оволодіння сучасними освітніми концепціями та методами викладання. Молоді викладачі вокалу мають виклики у розвитку науково-дослідницької роботи через відсутність досвіду та навичок у самостійному проведенні досліджень та взаємодії з науковим співтовариством. Навчання теоретичних знань та практичних навичок викладання та наукових досліджень можуть взаємно посилювати одне одного для успішної кар'єри молодих викладачів вокалу.

Молоді викладачі вокалу в коледжах і університетах повинні продовжувати вчитися підтримувати свіжість музичної освіти [8]. У процесі викладання завжди треба зберігати пильність, що професійні здібності потребують зміцнення, для цього треба наполегливо вчитися та присвятити себе навчальній практиці, щоб підвищити свій професійний рівень.

Німецький філософ-матеріаліст Людвіг Андреас Фейєрбах якось сказав: «Освіта полягає не лише в передачі знань, але й у вихованні особистості та емоцій учнів, щоб вони могли стати повноцінними людьми». Як тільки учні відчують, що «вчитель росте разом з нами», передбачається створити теплу навчальну атмосферу в класі вокалу, а між викладачами та студентами побудувати дружні стосунки [11].

Висновки. Наразі у Китаї спостерігається зростання вимог до якості викладачів, що вимагає від молодих вчителів швидкого адаптування до нових вимог та стандартів освіти. Більшість молодих викладачів вокалу не мають достатньої підготовки у педагогічних аспектах, що може обмежувати їх ефективність у викладанні. Програми підготовки молодих викладачів вокалу в Китаї виявилися ефективними для поліпшення їхніх педагогічних навичок та адаптації до вимог сучасної освіти. Однак, важливою є не лише теоретична, але й практична підготовка викладачів, включаючи навчання в реальних умовах робочого середовища. Молодим викладачам вокалу важливо також розвивати науково-дослідницькі навички для підтримки своєї професійної діяльності та внесення вкладу у розвиток галузі.

Підсумовуючи вищесказане, можна наголосити на тому, що зростання молодих викладачів вокалу не обмежується лише засвоєнням професійних знань і вдосконаленням навичок, а й потребує звернення уваги на розвиток внутрішнього мислення. Лише безперервно вдосконалюючи свої здібності до мислення, молоді вчителі вокалу зможуть краще справлятися зі складними ситуаціями майбутньої навчальної роботи, підвищувати свій професійний рівень і надавати якісніші освітні послуги студентам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. 王丽丽考虑到提升大专院校和大学中年轻教师的教学能力 – 以吉林省商学院为例: 吉林省商学院期刊, 2014.
2. Дракон Чаншен. Свіжість освіти: *Шанхайська освіта*, 2013. 230 с.
3. Дун Цінлай. Дослідження стратегій дій для покращення викладацької здатності молодих викладачів у коледжах та університетах: *Форум освіти та навчання*, 2014. 300 с.
4. 胡老师关于资深声乐教师应具备的专业能力的简短讨论: *赵城学院杂志*, 2014.
5. 曾光频关于年轻音乐教师教学能力的研究: *黄河声音*, 2018.
6. Чень Іньїнь. Якщо ви не вмієте добре співати, вам слід більше читати: *Музичний тижневик*, 2017. 200 с.
7. Чень Фенхель. Тримайся трифутувої платформи, доки сльози свічки не висохнуть – останні роки після 90-х років вчительки у Веньчжоу: *Музичний тижневик*, 2017. 250 с.
8. Чжан Цзюнь. Аналіз шляхів покращення викладацької здатності молодих викладачів у коледжах та університетах: *Науково-технічна інформація*, 2014. 300 с.
9. 郑晓艳 音乐教育的对话探索: 初中和高中音乐教师教育能力的建构与实践: 重庆: 西南大学出版社, 2023.
10. 沈显 教授沈显的声乐教学: 上海音乐出版社, 2011.
11. 严晨丽 优化课堂教学质量的策略: 教育科学出版社, 北京, 2000.

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ІСТОРИОГРАФІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ:
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД (2017-2023)HISTORIOGRAPHY OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES
IN THE TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS:
A PRACTICE-ORIENTED APPROACH (2017-2023)

Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної вищої освіти – підготовці вчителів початкових класів із застосуванням інноваційних технологій. Оскільки вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи постійно зростають, то відповідно зростає потреба у якісно нових теоретичних і методичних підходах до підготовки здобувачів. Основна увага статті зосереджується на ефективному застосуванні наявних наукових розвідок із проблемного питання. Розкривається суть таких понять як: інноваційні педагогічні технології, цифрові технології, дистанційне навчання.

Інноваційні технології у всій їхній багатогранності спрямовані на реалізацію вимог сьогодення щодо підготовки компетентного, креативного вчителя початкових класів, здатного до швидкого прийняття рішень та адаптації до нових умов. Висвітлюються основні особливості досліджень останніх років щодо застосування інноваційних технологій у підготовці майбутніх працівників початкової ланки. Історіографія проблемного питання засвідчує, що інноваційні технології вирішують проблему підготовки агента змін – вчителя, що відповідає вимогами Концепції Нової української школи. Зазначається також, що із особливостей застосування інноваційних технологій випливає їх потенціал.

Автором виділено найбільш поширені інноваційні технології, що застосовуються у закладах вищої освіти при підготовці вчителів початкових класів та охарактеризовано їх особливості.

Отримані результати проведеного дослідження демонструють зростаючу роль цифрових технологій у підготовці вчителя початкової школи, що базується на застосуванні інформаційно-цифрових технологій. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: систематизація й узагальнення для уточнення понять «інноваційні технології», «цифрові технології»; принципи науковості, взаємозв'язку теорії і практики створення освітнього контенту; принципи єдності науки і практики, що забезпечують теоретичне, емпіричне й експериментальне вивчення предметів і явищ з метою розкриття особливостей застосування інноваційних технологій.

Ключові слова: підготовка вчителя початкових класів, інноваційні технології, цифрові

технології, коучингова педагогічна технологія, проєкт.

The article is devoted to one of the urgent problems of modern higher education – the training of primary school teachers with using of innovative technologies. Since the requirements for the professional training of the future primary school teacher are constantly growing, the need for qualitatively new theoretical and methodological approaches to the training of applicants is growing accordingly. The main focus of the article is on the effective application of available scientific intelligence on the problematic issue. The essence of such concepts as: innovative pedagogical technologies, digital technologies, distance learning is revealed.

Innovative technologies in all their diversity are aimed at realizing today's requirements for the training of a competent, creative primary school teacher, capable for making quick decisions and adaptation to new conditions. The main features of research in recent years regarding the use of innovative technologies in the training of future specialist of the initial level are highlighted. The historiography of the problem certifies that innovative technologies solve the problem of training the agent of changes – the teacher, who meets the requirements of the Concept of the New Ukrainian School. It is also noted that their potential follows from the features of the application of innovative technologies.

The author singled out the most common innovative technologies used in higher education institutions for the training of primary school teachers and characterized their features.

The obtained results of the conducted research demonstrate the growing role of digital technologies in the training of primary school teachers based on the application of information and digital technologies.

For achieving the goal, the following methods were used: systematization and generalization to clarify the concepts of «innovative technologies», «digital technologies»; the principles of scientificity, the relationship between theory and practice of creating educational content; the principles of the unity of science and practice, which provide theoretical, empirical and experimental study of subjects and phenomena with the aim of revealing the features of the application of innovative technologies.

Key words: primary school teacher training, innovative technologies, digital technologies, coaching pedagogical technology, project.

УДК 378.37.018

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.17>

Бандура Л.Р.,

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасного суспільства, його цифровізація, впровадження Концепції Нової української школи та

орієнтація на європейський простір продукують нові вимоги до вчителів початкових класів та пошук нових підходів до їх підготовки у закладах

вищої освіти (далі ЗВО). Необхідність інноваційного вектору вищої освіти підтримується на законодавчому рівні. А тому першим завданням ЗВО є переосмислення підходів до викладання та зміну на нові, більш ефективні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема застосування інноваційних технологій у підготовці вчителів початкових класів висвітлена у працях сучасних українських науковців О. Будник [2], О. Близнюк [1], С. Довбенко [9], І. Ніколаєску [3], Л. Прокопів [6], О. Сидорук [6], О. Цюняк [9] та інших.

Окремі технології у підготовці вчителів у ЗВО досліджували Л. Височан [7], Т. Качак [4], О. Комар [5], Х. Кульчак [4], Б. Савчук [7], В. Стинська [8], І. Червінська [10] та інші.

Виділення невизначених раніше частин загальної проблеми. Питання підготовки вчителів початкових класів за допомогою інноваційних технологій займає чільне місце серед науковців. Проте регулярна поява нових інноваційних технологій, а особливо стрімкий розвиток цифрових породжують потребу у вивченні їх застосування у підготовці вчителя. Історіографія досліджень проблемного питання дозволить визначити основні особливості та потенціал застосування інноваційних технологій та стане підґрунтям у виборі оптимальних для освітнього процесу. Це слугуватиме основою для визначення мети дослідження.

Мета статті. Обґрунтувати історіографію практичного застосування інноваційних технологій у підготовці вчителів початкових класів у ЗВО.

Виклад основних результатів дослідження.

Сучасні вимоги суспільства потребують нових підходів до організації освітнього процесу. Змінюється час, змінюються вимоги до ролі викладача, здобувача, вчителя. Вчитель із носія знань має перетворитися на організатора освітнього процесу, який допомагає дитині розвивати вміння «вчити вчитися», формує компетенції, що зазначені в Концепції Нової української школи. Виконати це завдання може тільки добре підготовлений фахівець, навчання якого здійснюється за тими ж принципами, підходами, технологіями.

Історіографія застосування інноваційних технологій у підготовці вчителів дозволить нам виділити особливості застосування окремих технологій на практиці та визначити їх потенціал.

Вважаємо, що професійне становлення здобувачів залежить від їх наполегливості так професійної спрямованості. Проте, підготовка вчителя початкових класів повинна здійснюватись новітніми освітніми технологіями, такими як: проблемне навчання, технологія критичного мислення, інтерактивне навчання, проєктне навчання, коучингова технологія, цифрові технології тощо.

Загальний аналіз інноваційних технологій провела дослідниця Т. Близнюк. Одними із

перспективних напрямків активізації освітньої діяльності, розвитку мислення, пізнавальних інтересів, саморозвитку є технологія проблемного навчання, адже в ході вирішення проблемних ситуацій, знання, уміння та навички краще зберігаються у пам'яті здобувача. А технологія критичного мислення дозволяє розвивати не тільки мислення, але і діалогічне мовлення, що необхідне в ході висловлення власних думок. У ході застосування технології критичного мислення наголошено на ефективності таких вправ: «Алфавіт», «6 капелюхів», «Зигзаг», «Fishbone (Рибна кістка)», «Insert/Інсерт», «Ромашка Блума», «Логічний ланцюжок», «Кластер», «Сінквейн» тощо. Аналізуючи науково-педагогічний досвід українських та зарубіжних науковців, наголошує на результативності інтерактивної технології навчання, що сприяє всебічному розвитку студента, адже полягає у співробітництві. На заняттях дисциплін англійської мови спрямування науковець та педагог Т. Близнюк застосовує такі інтерактивні методи, а саме «Interview», «Round Table», «Reflexive Circle», «Hotsummary», «Project», «Expert Groups», «Dozensofquestions», «Virtual Excursion» та інші, що допомагають формувати навички критичного мислення та співпраці, взаємонавчання [1, с. 72-74].

Науковець О. Комар, також, приділяє інтерактивним технологіям значної уваги. Особливість їх полягає у багатогранній взаємодії учасників та перебуванні у двох ролях одночасно: того, хто навчається, і того, хто навчає. А наявність чітко спрямованих цілей, структурованого змісту, інтерактивних форм, методів і прийомів взаємодії, оптимальні організаційні та психолого-педагогічні умови дозволяють називати їх інноваційними і сьогодні, незважаючи на багатий досвід застосування [5, с. 24].

Потенціалом підготовки здобувачів при застосуванні інтерактивних технологій у ЗВО може розглядатись як особистість, що поєднує певні якості певних якостей особистості майбутнього вчителя, знань, умінь, навичок, що забезпечують успішну реалізацію інноваційної освітньої діяльності, зокрема педагогічних знань, умінь, навичок, потреб та інтересу до ефективного застосування інтерактивних технологій, відповідальності за її результати та впевненості у собі.

Таким чином бачимо, що зазначені інноваційні технології мають спільні особливості. Наприклад, передбачають взаємодію та комунікацію у вирішенні проблемних завдань, або завдань іншого характеру; розвивають критичне, логічне мислення; мотивують здобувачів до освітнього процесу; сприяють формуванню компетентного вчителя.

Як зазначають Б. Савчук та Л. Височан розв'язати проблему становлення компетентного вчителя початкових класів, також, може коучингова педагогічна технологія. Оскільки ця технологія

спрямована не тільки «навчати», а й «навчити вчитися», тобто самостійно шукати та отримувати нові знання, уміння і навички. Особливої уваги науковці приділяють техніці «сильних запитань». Інтерес серед сучасних науковців до проблеми застосування цієї технології свідчить про її потребу та перспективність, а також про новий підхід до її застосування у ЗВО. Особливість застосування вищезгаданої техніки полягає у необхідності одночасного розв'язання двох завдань: її застосування викладачем ЗВО для мотивації і підвищенні ефективності професійної підготовки здобувачем та підвищення методичної компетентності, адже він зрозуміє потенціал застосування техніки «сильних запитань» і технології коучингу загалом [7, с. 49].

Як результат застосування коучингової технології бачимо особистість, що вміє чітко висловлювати думки, відстоювати власну думку, обґрунтувати прийняті рішення.

Іншою інноваційною технологією, яку досліджують та застосовують на практиці викладачі ЗВО є проектна технологія, яка включає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своїм змістом. Її сутність, як зазначає В. Стинська, полягає «у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, методів, прийомів тощо), що адаптує освітній процес до структурних і організаційних вимог навчального проектування» [8, с. 81]. Головною особливістю проектної технології є те, що акцент робиться на активні види самостійної роботи (індивідуальної, парної, групової) [8, с. 90].

Проект, О. Цюняк розглядає як «шість П»: проблема, планування, пошук інформації, продукт, презентація, портфоліо [9, с. 85].

Таким чином, проектну технологію можна застосовувати як доповнення до інших технологій, або як окрему, що сприяє особистісному та академічному зростанню, розвитку критичного мислення, творчості, навчає аналізу, збору та синтезу навчальної інформації.

Технології комп'ютерного навчання, або як зараз прийнято називати цифрові технології є сьогодні найбільш досліджуваними, оскільки постійно оновлюються.

О. Будник розуміє поняття «цифрові технології» як «будь-який продукт, який можна використовувати для створення, перегляду, розповсюдження, модифікації, зберігання, пошуку, передачі та отримання інформації в електронному вигляді у цифровій формі. Наприклад, персональні комп'ютери та пристрої (настільний ПК, ноутбук, нетбук, планшетний комп'ютер, смартфони, ігрові консолі, медіаплеєри, зчитувачі електронних книг тощо), цифрове телебачення, роботи» [2, с. 24].

Проблема застосування цифрових технологій стала актуальною особливо у період пандемії Covid-19 та повномасштабного російського

вторгнення в Україну. ЗВО стикнулось із деякими труднощами в організації дистанційного та змішаного типів навчання, різким впровадження великої кількості цифрових ресурсів, які потребують детального вивчення. Сьогодні існує чимала кількість інструментів, сайтів, мереж, програм та додатків, які можна застосовувати у підготовці здобувачів. Окремі з них досліджували науковці Л. Прокопів та О. Сидорук.

Так, вчені зазначили, що навчання за допомогою цифрових технологій включає в себе мультимедійне, віртуальне, комп'ютерне, мобільне навчання. Особливого значення відвели соціальним мережам, як засобу застосування цифрових технологій. Контент-аналіз серед здобувачів фахового коледжу та педагогічного факультету ПНУ імені В. Стефаника довів, що найпоширенішими соціальними мережами серед майбутніх вчителів початкових класів є – Instagram, Facebook, You tube, Twitter. Ця інформація має важливе значення, оскільки дає розуміння викладачу того, що особливістю застосування вищезгаданих цифрових технологій є можливість розвивати у майбутніх вчителів початкових класів наступне: візуальне мислення, сприяти соціалізації, критичне мислення шляхом перегляду та коментування навчальних відео [6, с. 77].

Ми вирішили опитати інших учасників освітнього процесу. Провівши анонімне опитування серед викладачів (близько 170) Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника та Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка ми змогли визначити яким мобільним додаткам надають перевагу сучасні викладачі при підготовці вчителів початкових класів, зокрема комунікації, обміном інформацію, її пошуку та поширення (Рис. 1).

Як видно з рисунку, сучасні викладачі відводять належне місце цифровим технологіям у підготовці вчителів початкових класів, зокрема застосовують такі додатки як: Viber, Telegram, WhatsApp. Теоретичний аналіз проблеми дає підстави наголосити на важливості комунікації засобами цифрових технологій. Визначено, що соціальні мережі, програми, додатки, онлайн платформи формують соціокультурну компетентність майбутнього вчителя початкових класів. Практичне застосування цих технологій бачимо у становленні комунікації між учасниками освітнього процесу.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив виділити ряд особливостей застосування інноваційних технологій у підготовці вчителів: підвищення професійної підготовки у межах ЗВО; вектор на комунікацію, соціалізацію та взаємодію учасників освітнього процесу; формування цифрової компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження історіографії підготовки

Рис. 1. Додатки, які застосовують викладачі ЗВО при підготовці вчителів початкових класів

вчителів початкових класів у ЗВО із застосуванням інноваційних технологій показує, що інноваційні технології є ключовим елементом якісних змін у освіті; надають можливості навчати та розвивати компетентних фахівців початкової школи; формують мотивацію у здобувачів до активного використання можливостей інформаційно-цифрових технологій, що сприяє становленню конкурентоспроможного вчителя.

Аналіз отриманих результатів опитування дає підстави стверджувати, що цифрові технології покликані діяти на випередження, вивчення і задоволення запитів здобувачів, використовуючи інтернет середовища; сприяти розширенню кола освітніх послуг, гнучості освітнього процесу у відповідності до обставин; формувати позитивний імідж ЗВО; налагоджувати комунікацію між сучасниками освітнього процесу, встановлювати зворотні зв'язки.

Подальших досліджень потребують питання не згаданих у статті інноваційних технологій, а також виділення інших особливостей та потенціалу застосування. Увага дослідників має бути зосереджена більше на питанні розвитку цифрової компетентності, яка має значний вплив на професійну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Близнюк Т. Інноваційні методи у підготовці майбутніх учителів англійської мови в початковій школі. Інноваційні освітні технології в Новій українській школі : монографія / за ред. проф. О.Б. Будник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 63-80.
2. Будник О. Розвиток цифрової компетентності майбутніх педагогів у Новій українській школі. *Інноваційні освітні технології в Новій українській школі*: монографія / за ред. проф. О.Б. Будник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 100 с.

3. Будник О., Ніколаєску І. Цифрові технології у підготовці майбутніх педагогів: сучасні виклики дистанційної освіти. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2022. Vol. 1. No. 2. С. 69-78.

4. Качак Т., Кульчак Х. Технології розвитку критичного мислення та їх роль у формуванні професійної компетентності майбутніх педагогів. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Івано-Франківськ, 19-20 травня 2022 року / упор. Т. Качак. Івано-Франківськ, 2022. С. 85-88.

5. Комар О. Теоретичні питання підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності. *Наукові записки*. 2022. Випуск 207. С. 22-27.

6. Прокопів Л.М., Сидорук О. Використання інноваційних технологій навчання як ефективної комунікації о освітньому процесу закладу вищої освіти. *Освітні обрії*. 2020. № 1(50). С. 75-79.

7. Савчук Б.П., Височан Л.М. Особливості використання коучингової техніки «сильних запитань» в особистіснопрофесійному розвитку майбутніх вчителів початкової школи. *New inception: a scientific journal / Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*; S. Strilets (Ed.). Chernihiv, 2022. No. 1-2 (7-8). С. 43-51.

8. Стинська В. Проєктна технологія навчання : історія, етапи розвитку та шляхи реалізації в гірських школах Українських Карпат. Доступність і неперервність освіти *впродовж життя : зарубіжний досвід та національна практика* : монографія / за заг. ред. Л. Прокопів, В. Стинської. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. С. 80–94. (Розділ у монографії).

9. Цюняк О.П., Довбенко С.Ю. Педагогічна інноватика : навчально-методичний посібник : Автори-упорядники: О.П. Цюняк, С.Ю. Довбенко. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2019. 190 с.

10. Червінська І.Б. Медіаграмотність як складова професійного розвитку педагога гірської школи. *Інформаційна грамотність – невід'ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти*: збірник статей. Київ: Академія Української преси, 2021. С. 390–399.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

USAGE OF PROJECT TECHNOLOGIES IN TEACHING PEDAGOGICAL DISCIPLINES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

У статті розглядається сутність і роль проєктних технологій у викладанні педагогічних дисциплін й науково-дослідницькій діяльності студентів з метою формування в них науково-дослідницької культури.

Педагогічна технологія визначається як наукове проєктування навчального, виховного й управлінського циклів освітнього процесу, спрямованих на досягнення гарантованого результату та комфортних умов для всіх учасників процесу. Зазначено, що сьогодні в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти широко впроваджуються інноваційні технології, які використовуються не лише під час навчального процесу, а й у науково-дослідницькій діяльності майбутніх учителів і впливають на формування науково-дослідницької культури студентів. Установлено, що з-поміж інноваційних технологій, які сьогодні використовуються у професійній підготовці майбутніх учителів (інформаційно-комунікативні, ігрові, проблемного навчання, колективного навчання, розвивальні, мультимедійні, дистанційного навчання тощо), велику роль відіграють проєктні технології, які активно впроваджуються під час підготовки і проведення практичних занять, виконання самостійної роботи, індивідуальних навчально-дослідних завдань, курсових робіт тощо.

Розглянуто тематику практичних занять під час різних модулів навчальної дисципліни «Педагогіка» загальні засади педагогіки, особистість сучасного вчителя, дидактика, теорія виховання), а також навчальної дисципліни «Методика виховної роботи в дитячому оздоровчому таборі», підготовка яких передбачає виконання студентами колективних проєктів, теми індивідуальних навчально-дослідних завдань, сутність курсових робіт, що є першою науково-дослідницькою роботою у сфері педагогіки та психології. Автори доходять висновку, що застосування проєктних технологій під час вивчення педагогічних дисциплін і виконання науково-дослідницької діяльності суттєво впливає на формування в них науково-дослідницької культури, яку в подальшому вони мають формувати в учнів.

Ключові слова: майбутні вчителі, науково-дослідницька діяльність, науково-дослідницька культура, інноваційні технології, проєктні технології.

The article discusses the essence and role of project technologies in teaching pedagogical disciplines and in the scientific research activities of students with the aim of forming a research culture in them. Pedagogical technology is defined as the scientific design of educational, upbringing, and management cycles of the educational process aimed at achieving guaranteed results and comfortable conditions for all participants in the process. It is noted that today, innovative technologies widely used in the educational process of higher pedagogical institutions, are not only used during the educational process but also in the scientific research activities of future teachers, influencing the formation of students' research culture. It is established that among the innovative technologies used today in the professional training of future teachers (information and communication, gaming, problem-based learning, collective learning, developmental, multimedia, distance learning, etc.), project technologies play a significant role, actively implemented during the preparation and conduct of practical classes, independent work, individual educational research tasks, course works, etc. The topics of practical classes during various modules of the educational discipline «Pedagogy» (general principles of pedagogy, the personality of the modern teacher, didactics, theory of education), as well as the educational discipline «Methods of Educational Work in Children's Health Camp», the preparation of which involves the execution of collective projects carried out by students, topics of individual educational research tasks, the essence of course works, which are the first research work in the field of pedagogy and psychology. The authors conclude that the use of project technologies in the study of pedagogical disciplines and in the implementation of research activities significantly influences the formation of a research culture in them, which they subsequently have to form in students.

Key words: future teachers, research activities, research culture, innovative technologies, project technologies.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.18>

Бартенєва І.О.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Ноздрова О.П.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Осипова Т.Ю.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із завдань сучасного вчителя є формування всебічно розвиненої, творчої особистості школярів із розвиненим науковим світоглядом, здатних вирішувати різноманітні творчі завдання і науково-дослідницьку діяльність. чому сприяють використання в освітньому процесі інноваційних технологій навчання і виховання, організація секцій малої академії наук за різними напрямками, створення різноманітних предметних

гуртків і клубів, які сприятимуть розвитку мотивації навчальної діяльності, пізнавальних інтересів школярів, задоволенню їхніх інтересів і потреб, а також формувати науково-дослідницьку культуру під час виконання проєктної діяльності. Отже, перед закладами вищої педагогічної освіти постає важливе завдання підготовки майбутніх учителів до здійснення такої діяльності шляхом залучення їх до науково-дослідницької діяльності як під час викладання навчальних дисциплін, так і в межах позааудиторної (самостійної) роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На різних етапах професійної підготовки майбутніх учителів розглядалися питання впровадження інноваційних методик в освітній процес (Л. Березовська, О. Галицан, О. Дусавицький, І. Княжева, М. Козицька, Т. Койчева, Т. Осипова, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Руденко, І. Тригуб, В. Тушева, О. Харченко, П. Шепет, В. Ягоднікова та ін.); проблеми підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності (І. Богданова, О. Дубасенюк, О. Гнатишина, В. Комар, О. Сидоренко, Р. Попов, С. Тітова, М. Фіцула та ін.); сутність науково-дослідницької культури майбутнього вчителя (О. Белякова, Т. Дерев'янка, О. Дмитришин, А. Заїка, Т. Осипова, П. Перепелиця, В. Прошкін, Р. Семенишина, В. Тушева та ін.); особливості застосування проектної діяльності були предметом наукових розвідок С. Гончаренка, Ю. Бахметова, К. Гансуар, І. Дичківської, І. Єрмакової, Ю. Корокошко, Л. Круглик, О. Неретіної, О. Онопрієнко, Л. Паламарчук, О. Пехоти, Л. Сисоєвої, М. Чепіль та ін.). окремі аспекти науково-дослідницької діяльності студентів у вищому навчальному закладі й особливості підготовки майбутніх учителів досліджували так науковці, як: О. Артеменко, В. Горєлов, Т. Дерев'янка, О. Дмитришин, Л. Карпова, О. Микитюк, М. Глебена, О. Повідайчик, М. Попик, В. Прошкін, А. Реблян, В. Тушева, А. Яновський та ін.)

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість, незважаючи на достатню кількість наукових досліджень щодо різноманітних аспектів підготовки майбутніх учителів, питання використання проектних технологій під час викладання педагогічних дисциплін як дієвого засобу формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів висвітлена недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення ролі проектних технологій у викладанні педагогічних дисциплін й науково-дослідницькій діяльності студентів з метою формування в них науково-дослідницької культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо насамперед сутність поняття «Технологія». Термін *технологія* (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність; *logos* – наука, закон), зазначає О. Савченко, у буквальному розумінні – це наука про майстерність (за О. Савченко).

Більш широке визначення поняття «технологія» подано Н. Руденко, яка наголошує на тому, що технологія – це спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу з розподілом його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур і операцій, які виконуються більш-менш стандартно і мають на меті досягнення високої ефективності [9, с. 19].

В аспекті дослідження інтерес викликає дослідження поняття «Педагогічна технологія», яка дослідниками визначається як наукове проектування навчального, виховного й управлінського циклів освітнього процесу, спрямованих на досягнення гарантованого результату та комфортних умов для всіх учасників процесу (С. Вітвицька, Н. Колесник [3, с. 551]), передбачає формування цілей через результати навчання, які виражені в діях учнів/студентів надійно відчутих і визначених (А. Алексюк [1, с. 139]).

Сьогодні в освітньому процесі як загальноосвітніх закладів, так і закладів вищої освіти широко впроваджуються інноваційні технології, які в довідниковій літературі тлумачаться як цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій та засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів [6], як: нововведення; комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів тощо [2, с. 506].

Значущість інноваційних технологій, на думку науковців (О. Коломінова, С. Роман та ін.), полягає в тому, що вони спрямовані на підвищення якості освіти, підвищення мотивації до навчання, дають змогу диференціювати й індивідуалізувати навчання, а також сприяють активізації студентів, формують комунікативні вміння, підвищують рівень навчальних досягнень [5, с. 43].

Інноваційні технології впроваджуються не лише під час освітнього процесу, а й у науково-дослідницькій діяльності майбутніх учителів і впливають на формування науково-дослідницької культури студентів. Зазначимо, що в педагогіці розглядаються різноманітні інноваційні технології: інформаційно-комунікативні, ігрові, проблемного навчання, колективного навчання, розвивальні, мультимедійні, дистанційного навчання тощо.

Науковці (О. Галицан, Т. Койчева, Т. Осипова) доходять висновку, що науково-дослідницька діяльність студентів педагогічних закладів вищої освіти є важливою частиною освітнього процесу, яка здебільшого має самостійний теоретико-прикладний характер і передбачає формування в майбутніх учителів наукового й логічного мислення, розвиток умінь самостійної роботи, творчих здібностей, дослідницьких, аналітичних умінь, мотивації до начально-пізнавальної й наукової діяльності, що допоможуть їм у здійсненні наукової та методичної роботи в подальшій професійній діяльності [4, с. 113].

З-поміж інноваційних технологій, які сьогодні використовуються у професійній підготовці майбутніх учителів, на нашу думку, велику роль відіграють проектні технології, які, сьогодні активно впроваджуються під час підготовки і проведення

практичних занять, виконання самостійної роботи, індивідуальних навчально-дослідних завдань, курсових робіт тощо.

За визначенням Т. Сілакової, проектна технологія є «цілісною системою дидактичних засобів (змісту; дослідницьких, пошукових, проблемних методів; прийомів), що дають змогу адаптувати освітній процес до організаційних і структурних вимог навчального проєктування» [10].

Особливістю проєктної технології та її широке поширення в різних країнах світу, наголошує С. Купчак, зумовлене тим, що вона забезпечує розвиток уміння працювати в колективі, планувати діяльність, ухвалювати рішення під час виникнення проблем, долати труднощі в різних ситуаціях, нести відповідальність за виконану справу [7, с. 51].

Розглянемо, як саме використовуються проєктні технології під час викладання педагогічних дисциплін і як вони впливають на формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів.

Так на практичних заняттях з педагогіки, зі студентами в межах модулю «Загальні засади педагогіки» проводяться семінар «Законодавство України про освіту», для проведення якого вони, розподілившись по групах завчасно отримують завдання опрацювати й розробити презентацію таких законодавчих документів у галузі освіти, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Концепція Нової української школи тощо. На іншому практичному занятті майбутні вчителі готують презентації (проєкти) для проведення круглого столу «Сучасні методологічні підходи в педагогіці», розподілившись по групах, вони шукають і готують матеріали про використання аксіологічного, культурологічного, системного, синергетичного, компетентнісного підходів, які сьогодні використовуються в педагогічних дослідженнях, визначають мету, принципи їх застосування, наводять приклади дотримання означених підходів у наукових дослідженнях відповідно до спеціальності.

Під час вивчення модулю «Особистість сучасного вчителя» зі студентами проводяться такі практичні заняття, як: круглий стіл «Складові професійної культури вчителя», для проведення якого вони готують презентації (проєкти) щодо сутності та ролі в педагогічній діяльності вчителя мовленевої, комунікативної, організаційної, фахової (предметної), емоційної, інформаційної, рефлексивної, здоров'язбережувальної культури;

Під час вивчення модулю «Дидактика» проводяться: Ділова гра «Нетрадиційні уроки, під час якої студенти показують фрагменти уроків із використанням ігрових методів навчання (вікторини, конкурси, ребуси, кросворди, шаради тощо) з урахуванням до спеціальності, за якою вони

навчаються, Ділова гра: «Фрагменти позакласного заходу зі спеціальності» тощо.

У межах модулю «Теорія виховання» на практичних заняттях проводяться: Рольова гра «Класна година» (студентам пропонується навести приклади тематики класних годин, зазначаючи мету, завдання, питання учням для обговорення; Рольова гра. «Батьківські збори» (під час якої студенти наводять приклади тематики батьківських зборів зазначаючи мету, завдання, питання батькам для обговорення); Ділова гра: «Фрагменти виховних заходів» (для проведення якої студенти готують приклади виховних заходів із національно-патріотичного, розумового/ інтелектуального, морального з естетичного, економічного, правового сімейного, статевого, трудового, фізичного напрямів виховання.

Під час викладання навчальної дисципліни «Методика виховної роботи в дитячому оздоровчому таборі» зі студентами проводяться практичні заняття, які також передбачають виконання колективних проєктів за такими темами, як: «Види літніх таборів (оздоровчий (пришкільний, позаміський), спортивний, мовний, трудовий, республіканські («Артек», «Молода гвардія»), санаторного типу тощо); «Презентація загону» (назва, девіз, емблема, речівка тощо); Круглий стіл «Структура табірної зміни для проведення якого студенти добирають різноманітні колективно-творчі справи (КТС), виховні заходи, ігри, змагання, які доцільно проводити в різні періоди табірної зміни (організаційний період, основний період, підсумковий період): при цьому вони обов'язково повинні зазначити вік дітей, для яких пропонується той чи інший виховний захід. мету, творчі завдання, розписати приклади виховних заходів; Семінар «Ігри в таборі (ігри у приміщенні, рухливі ігри, конкурси та ігри на пляжі, ігри у воді, ігри в поході із зазначенням мети, необхідного інвентарю/обладнання, правила гри тощо; КТС «Казка на сучасний лад», студентам пропонується придумати й обіграти відому казку, події якої розгортаються в сьогоднішній час; КТС «Теле-ревію», для проведення якого майбутні вчителі роблять пародії на телевізійні передачі, наповнюючи їх іншим змістом; Круглий стіл «Вечірній вогник», студенти пропонують тематику вечірніх вогників, які можна проводити з дітьми в таборі, окреслюють теми бесіди, вік дітей, пропонують питання для обговорення тощо. Круглий стіл «Конфлікти в таборі» готуючись до якого студенти добирають різноманітні конфліктні ситуації, які можуть виникнути в таборі між дітьми, між вожатим і дитиною або колективом дітей, між вожатими, між вожатим і адміністрацією табору, між вожатим і батьками дітей

Слід зазначити, що студенти із задоволенням беруть участь у підготовці таких колективних проєктів, під час виконання яких вони вчаться

працювати з різноманітними джерелами, знаходити потрібну інформацію, працювати в команді, оформлювати презентацію (продукт проектної діяльності), сприяє набуттю теоретичних знань щодо майбутньої професійної діяльності, формуванню і розвитку в майбутніх учителів дослідницьких, аналітичних, комунікативних умінь, посилює мотивацію до навчання і здійснення педагогічної діяльності, що є показниками науково-дослідницької культури.

Робочими програмами зазначених навчальних дисциплін передбачено також виконання самостійної роботи та індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ), які виконуються також як проекти, але вже мають індивідуальний характер. про виконання яких вони доповідають під час захисту на практичних заняттях. Готуючись Наприклад під час вивчення педагогіки, студентам пропонуються за вибором такі ІНДЗ, як розробити сценарій позакласного заходу зі спеціальності або сценарій виховного заходу (класної години) за одним із напрямів виховання, В межах дисципліни «Методика виховної роботи в дитячих оздоровчих таборих» студенти розробляють сценарій загальнотабірного або загонового виховного заходу із зазначенням віку дітей, для яких проводиться цей захід, його мети, необхідного обладнання художнього і музичного оформлення, розроблення творчих завдань для команд, нагородження тощо. У робочих програмах зазначено, що здобувачі при виконанні ІНДЗ повинні дотримуватися принципів академічної доброчесності, не допускати академічний плагіат та інші форми академічної недоброчесності, визначені законодавством України [8].

У межах самостійної науково-дослідницької діяльності виконують курсову роботу з психолого-педагогічних дисциплін, що є першою науково-дослідницькою роботою у сфері педагогіки та психології, яка виконується кожним студентом індивідуально, має теоретичний і практичний (експериментальний) розділи. Інформацію щодо сутності, тематики (яка затверджується на засіданні відповідної кафедри), завдань та структури курсової роботи студенти отримують під час групових та індивідуальних консультацій, які проводяться науковим керівником. Курсові роботи обов'язково перевіряються на антиплагіат, а її результати обговорюються під час захисту курсової роботи перед комісією, що складається з викладачів кафедри педагогіки та студентів [8].

Виконання курсових робіт передбачає формування вмінь студентів визначати актуальність та мету дослідження з теми, яку вони обрали, висувати гіпотезу, розробляти завдання, добирати методи дослідження, знаходити й опрацьовувати

теоретичний матеріал, формулювати висновки тощо. Під час виконання курсових робіт у майбутніх учителів розвиваються дослідницькі, аналітичні, рефлексивні вміння, вміння дотримуватись академічної доброчесності, правильного оформлення списку використаних джерел, що також є ознаками оволодіння ними науково-дослідницької культури.

Висновки. На підставі вищезазначеного, доходимо висновку, що застосування проектних технологій під час вивчення педагогічних дисциплін і виконання науково-дослідницької діяльності суттєво впливає на формування в них науково-дослідницької культури, яку в подальшому вони мають формувати в учнів. Перспективи дослідження вбачаємо в розробленні методики використання проектних технологій під час вивчення не лише педагогічних, а й фахових дисциплін у професійній підготовці майбутніх учителів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексюк А.Н. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Вітвицька С. С., Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування предметно-перетворювальної компетентності учнів засобами проектних технологій. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24) С. 544-554.
4. Галицян О.А., Койчева Т.І., Осипова Т.Ю. Роль науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів у професійній підготовці. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2023. № 66. Т. 2. С. 110-112.
5. Коломінова О.О., Роман С.В. Сучасні технології навчання англійської мови у початковій школі. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 40–47.
6. Короткий термінологічний словник з інноваційних педагогічних технологій. URL: <http://xt.od.ua/73-prohramno-metodychne-zabezpechennia/rekomendatsii/514-korotkij-terminologichnij-slovník-z-innovatsijnikh-pedagogichnikh-tekhnologij> (дата звернення: 26.02.2024)
7. Купчак С. Б. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування проектної технології у професійній діяльності: Дис. докт. філософії: 011. Рівне, 2023. 247 с.
8. Офіційний сайт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». URL: <https://pdpu.edu.ua> (дата звернення: 26.02.2024)
9. Руденко Н. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи в умовах коледжу до застосування інтерактивних технологій на уроках математики: Дис...канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 288 с.
10. Сілакова Т. Т. Проектні технології підготовки студентів. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12571> (дата звернення: 25.02.2024)

ТЕХНОЛОГІЯ “LANGUAGE PORTFOLIO” ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

LANGUAGE PORTFOLIO TECHNOLOGY AS ONE OF THE MEANS OF FORMING SELF-CONTROL SKILLS IN THE PROCESS LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION

Для вирішення суттєвих проблем у сфері вищої освіти необхідно застосовувати новітні методи, техніки та технології, які дозволяють студентам проявляти свої якості та самореалізовуватись у житті та у професійній діяльності. Забезпечення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку праці перетворюється у ключовий фактор, який визначає можливість фахівця з іноземної мови у різних сферах займати стійкі позиції на ринку та досягати поставлених цілей. Ефективність цього процесу багато в чому забезпечується за допомогою використання технології “language portfolio” (мовного портфеля), що є одним з інструментів самостійного вивчення іноземної мови (англійської мови). У статті зазначено, що технологія “language portfolio” є одним засобів самоконтролю, яка містить компоненти навчальної та пізнавальної діяльності, що мають безпосередній вплив на розумову діяльність, рефлексію та показує як студент може займатись самопізнанням та контролювати самостійно свою діяльність задля досягнення кращого результату. Наголошено, що самостійна пізнавальна діяльність присутня на всіх етапах навчальної діяльності, а саме перед вивченням нового матеріалу, у ситуаціях коли необхідно вирішити практичних завдання та закріплення вивченого нового матеріалу. Особливість самоконтролю в процесі навчання пов'язана з характером та структурою самостійної пізнавальної діяльності. Описано, що основу пізнавальної діяльності студента становлять умовно-рефлекторні зв'язки, які включають істотні елементи, що утворюють наступні зв'язки між: ситуацією та цілями; позиціями рефлексивного та рефлексуючого; розумінням ситуації та вмінням; діями учасників ситуації та аргументацією виправданості вибору саме цих дій; діями учасників ситуації та морально-етичними принципами; наявними знаннями та потребою в нових знаннях; технологіями передачі отриманих знань. Зазначено, що “language portfolio” (мовний портфель) включає в себе набір інструментів для документування й оцінювання мовних умінь студента, пакет робочих матеріалів, що відображають досвід навчальної діяльності студента у оволодінні іноземною мовою (іноземними мовами) і складається з мовного паспорта; мовної біографії; дос'є.

Ключові слова: технологія “language portfolio” (мовний портфель), наукова діяль-

ність, самостійна пізнавальна діяльність, самоконтроль, оволодіння іноземною мовою, заклади вищої освіти.

To solve the significant problems in the field of higher education it is necessary use the latest methods, techniques and technologies that allow students to demonstrate their qualities and self-realization in life and professional activities. Ensuring competitiveness both at both internal and external labor markets is becoming a key factor that determines the ability of a foreign language specialist in various fields and take a stable position in the market and achieve your goals. Efficiency of this process is largely ensured by the use “language portfolio” technology which is one of the tools for independent study of a foreign language (English).

The article notes that the “language portfolio” technology is one of the means of self-control, containing the components of educational and cognitive activity and have a direct impact on mental activity, reflection and shows how a student can engage in self-knowledge and control their own activities to achieve the best results. It is noted that independent cognitive activity is present at all stages of educational activity, namely before studying new material, in situations of solving practical tasks and consolidation of the new material learned. Particularity of self-control in the process of learning is related to the nature and structure of independent cognitive activity. It is described that the basis of a student's cognitive activity is formed by mental-reflex connections which includes essential elements that create connections between: the situation and goals; positions of reflexive understanding of situations and thoughts; the actions of the participants in the situation and the argumentation of the validity of the choice of those actions themselves; the actions of the participants in the situation and moral and ethical principles; existing knowledge and need for new knowledge; transmission technologies take away the knowledge. It is stated that language portfolio includes a set of tools for documenting and assessing the student's mental intelligence, a package of work materials that represent evidence of the student's initial activity in mastering a foreign language (foreign languages) and consists of a language passport; speech biography; dossier.

Key words: technology “language portfolio”, scientific activity, independent cognitive activity, self-control, mastering a foreign language, institutions of higher education.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.19>

Валійова Т.Б.,

ст. викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету радіоелектроніки

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні соціально-економічні процеси та зміни, що відбуваються в умовах розширення міжкультурної іншомовної взаємодії у різних сферах життєдіяльності студентів та викладачів, визначили

нагальну проблему щодо постійного покращення якості освіти та підготовки фахівців до професійної діяльності, де володіння іноземними мовами стає необхідною умовою її ефективного вирішення. Для вирішення суттєвих проблем у сфері вищої

освіти необхідно застосовувати новітні методи, техніки та технології, які дозволяють студентам проявляти свої якості та самореалізовуватись у житті та у професійній діяльності. Забезпечення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку праці перетворюється у ключовий фактор, який визначає можливість фахівця з іноземної мови у різних сферах займати стійкі позиції на ринку та досягати поставлених цілей. Для майбутньої професійної діяльності студенту у період навчання важливо розвивати здатність до пізнавальної, самостійної та творчої діяльності, навчитись адаптуватись у різних проблемних ситуаціях, які дозволять йому повноцінно самореалізуватись як особистості. Як зазначають деякі дослідники [1] формування навичок самоконтролю як засобу самостійної пізнавальної діяльності студентів – це «процес навчання індивідуальним способом дій, спрямований на формування навичок самостійної роботи у процесі вивчення іноземних мов». Ефективність цього процесу багато в чому забезпечується за допомогою використання технології “language portfolio” (мовного портфеля), що є одним з інструментів самостійного вивчення іноземної мови (англійської мови). Через це постає питання щодо оновлення та покращення освітніх програм з іноземних мов для студентів. Важливо зазначити, що дані зміни відштовхуються від європейських стандартів, що сприяють залученню українських студентів у міжнародну спільноту, впливають на конкурентоспроможність українських закладів вищої освіти та майбутніх фахівців. Відповідно, у даному контексті стає актуальним застосування сучасної технології “language portfolio” задля вивчення іноземних мов – створення педагогічних умов для саморегуляції, саморозвитку та самовираження студентів та безпосередня орієнтація на активну самостійну роботу студентів під час навчання у закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз української та зарубіжної літератури показав відсутність єдиного підходу до вивчення та застосування технології “language portfolio”, що безпосередньо впливає на формування навичок самоконтролю в процесі вивчення іноземної мови студентами ЗВО. Проте, окремі його особливості та ознаки розглянули у своїх працях такі автори, як Т. Гурова [1], Я. Бойко [2], А. Буднік [3], І. Козаченко [4], О. Сапожникова [5], О. Чугай [6], F. Furturica [7], Р. Howard [8] та ін. В свою чергу, сучасні дослідники підкреслюють, що самоконтроль є важливим джерелом інформації про потреби, проблеми та досягнення означеної мети на всіх етапах процесу навчання. Автори схиляються до того, що самоконтроль тісно пов'язаний з самооцінкою та рівнем саме розвитку критичного мислення студента. Дослідженням цього явища присвячені роботи

таких учених як М. Атанасова [9], Ю. Деркач [10], О. Емішянц [11], Т. Кравчина [12], Я. Крапчатова [13], М. Чеботарьов [14] та ін. В свою чергу, різність концепцій та підходів породжує й різні підходи до застосування технології “language portfolio”, що впливає на пізнавальну діяльність студентів завдяки опануванням навичок самостійної роботи в процесі вивчення іноземної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте незважаючи на велику кількість досліджень і наукових розробок у даному напрямку, не в повному обсязі розкриті питання щодо застосування технології “language portfolio” (мовного портфеля), самоконтролю та розвитку самостійної пізнавальної діяльності в процесі вивчення іноземної мови, що на думку автора, дозволить українським закладам вищої освіти залучити зовнішніх здобувачів до академічної мобільності та забезпечить ефективну стратегію розвитку, що дозволить конкурувати з іноземними закладами вищої освіти.

Отже, **метою статті** є застосування технології “language portfolio” як засіб формування навичок самоконтролю та розвитку самостійної пізнавальної діяльності в процесі вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Студент є суб'єктом пізнання, який у певних педагогічних умовах опановує навички самостійної роботи в процесі набуття та застосування знань, тим самим забезпечуючи саморегуляцію в процесі навчання. Високий рівень розумового розвитку, що передбачає наявність адекватної самооцінки, усвідомлення своїх слабких місць та своїх можливостей, мотиваційну готовність до вдосконалення своєї навчальної діяльності, сформованість установки на творче засвоєння знань відображається на розвитку особистості в цілому. Відповідно, якщо розглядається питання застосування технології “language portfolio” як один з засобів самоконтролю вивчення іноземної мови, важливо наголосити, що «самоконтроль» є одним з компонентів навчальної та пізнавальної діяльності, що впливає на розумову діяльність, рефлексію та показує як студент може займатись самопізнанням та контролювати самостійно свою діяльність задля досягнення кращого результату [15]. Зокрема, у навчальній діяльності самоконтроль включає в себе чуттєві, розумові та рухові компоненти діяльності, що дозволяють студенту на основі наміченого плану та засвоєного зразка завдань слідкувати за своїми діями та об'єктивно оцінювати свої результати [10]. В свою чергу, самостійна пізнавальна діяльність присутня на всіх етапах навчальної діяльності, а саме:

- перед вивченням студентами нового матеріалу;
- у ситуаціях коли вирішуються практичні завдання, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу;

– при закріпленні вивченого нового матеріалу.

Особливість самоконтролю в процесі навчання пов'язана з характером та структурою самостійної пізнавальної діяльності. Основними компонентами самостійної пізнавальної діяльності є інтерес, ефективність вивчення та планування власної діяльності, інтеграція знань, рефлексія та самооцінювання [11].

Як було зазначено, одним з компонентів пізнавальної діяльності є рефлексія, відповідно основу пізнавальної діяльності студента становлять умовно-рефлекторні зв'язки, які включають істотні елементи, що утворюють наступні зв'язки між:

→ ситуацією (дії студента в конкретній ситуації) та цілями, які лежать в її основі;

→ позиціями рефлексованого та рефлексуючого;

→ розумінням ситуації та вмінням її вербально зафіксувати та використати у потрібний час;

→ діями учасників ситуації та обґрунтування вибору цих дій;

→ діями учасників ситуації та морально-етичними принципами та нормами поведінки;

→ наявними знаннями та потребою в нових знаннях, що дозволить вирішувати нові завдання;

→ технологіями передачі отриманих знань та набуття знань.

Таким чином, самостійна пізнавальна діяльність студента включає не лише окремі прагнення до дії, а й контроль за його протіканням та отриманими результатами. Головною умовою ефективного виконання студентами навчальних завдань та вправ є здійснення ними контролю над результатами дій, що здійснюються на основі особистих спостережень, оцінок викладача, його вказівок на допущені ними помилки.

В основі самоконтролю лежить система зворотного зв'язку, що дає можливість викладачу оцінити та скоригувати діяльність студента з урахуванням оцінок та самооцінок її протікання. В свою чергу, важливо зазначити, що існують певні особливості щодо формування навичок самоконтролю у студентів різних вікових груп, які в першу чергу залежать від психічного розвитку студента, завершення фізичного дозрівання та формування особистості, розвитку мислення, особливостей пам'яті, рівня пізнавального інтересу. Відповідно, спостерігаючи за тим як студент пристосовується до самостійної діяльності можна побачити, що на початковому етапі у нього може з'являтися недовіра до себе і прагнення орієнтуватись насамперед на контроль з боку викладача. Однак в міру накопичення досвіду у студентів починає розвиватись потреба в самоконтролі, вони стають більше підготовлені до самостійної реалізації своїх навичок. До умінь вчитися відносяться і спеціальні вміння, які формуються для різних навчальних предметів, що поєднує в собі індивідуальні та колективні форми

навчання, диференційний підхід у навчанні, облік та оцінку діяльності студентів.

Тож, оволодіння знаннями та вміннями відбувається в результаті навчально-пізнавальної діяльності, насамперед у рамках спеціально організованого навчального процесу, головним компонентом якого є адекватна, цілеспрямована, пізнавальна, самоврядна діяльність студента. Зокрема, дані якості характеризують інтелектуальні здібності студентів до навчання, які проявляються в продовж навчання, розвиваються в конкретній діяльності студента та забезпечують надалі їх активність у постійному оволодінні цих знань та застосування їх на практиці. Отже, можна зауважити на тому, що у самостійній діяльності студента важливу роль грає психологічна складова [12]. Зокрема, психологічна природа самоконтролю надає можливість для активізації вчення та формує постійний інтерес до знань, підтримує активність студентів та стійку мотивацію до навчання, та готовність до самостійної роботи на всіх етапах навчального пізнання.

Розглядаючи самоконтроль як систему засобів педагогічного стимулювання самостійної пізнавальної діяльності студентів при навчанні іноземної мови, застосовується технологія "language portfolio", яка включає та аналізує у повній мірі комплекс конкретних завдань, вправ, розроблених анкет, листів самооцінки та рекомендацій, що направлені на формування навичок самоконтролю не тільки однієї мови, а вивчення декількох іноземних мов одночасно. Звісно, будь який заклад вищої освіти ставить перед собою задачу сформулювати у студентів здатність до: автономії у навчанні іноземних мов та самореалізації; формування адекватної самооцінки своєї власної діяльності; формування навичок самоконтролю та активізації самостійної пізнавальної діяльності, тож, навчальний процес має бути орієнтований на особистість студента, враховуючи його індивідуальні особливості та здібності.

У зв'язку з особливостями вивчення іноземної мови у сучасному середовищі почали приділяти значну увагу "language portfolio" (мовному портфелю), який включає в себе «набір інструментів для документування й оцінювання мовних умінь студента, пакет робочих матеріалів» [16], що відображають досвід навчальної діяльності студента у оволодінні іноземною мовою (іноземними мовами) і складається, по-перше з мовного паспорта, який передбачає, що студент фіксує дані про мову спілкування, місце та час її вивчення, зазначає в який конкретний проміжок він отримав найбільше досвіду щодо міжкультурного спілкування та самостійно дає оцінку рівня володіння іноземною мовою на даний час, по-друге з мовної біографії, яка містить контрольні листи для самооцінки основних комунікативних умінь/

дій у ситуаціях мовного спілкування (аудіювання, говоріння, читання та письма), а також стратегії спілкування та якості мови, виділені на підставі параметрів дескрипторів відповідних рівнів володіння іноземною мовою, по-третє, досьє в яке включено практичні приклади своїх досягнень у вивченні іноземної мови, найбільш вдалі роботи, приклади участі у міжнародних проектах, а також свідоцтва про закінчення різних курсів або отримані нагороди.

Зокрема, дана технологія “language portfolio” вирішує велику кількість важливих педагогічних завдань під час навчання у закладах вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови:

→ розвивати вміння у студентів користуватися іноземною мовою не тільки як засобом спілкування, але і як інструментом пізнання та самоосвіти;

→ активізувати пізнавальну діяльність студентів;

→ розширювати соціокультурний кругозір студентів;

→ сформувати в продовж навчання навичку самостійної роботи.

Запровадження мовного портфеля у сучасну освіту є дуже доцільним по ряду інших цікавих причин. Перша основна причина – це аудиторний бюджет часу, він не завжди дозволяє викладачеві приділяти кожному студенту належну увагу на занятті. Друга причина – завдяки мовному портфелю здійснюється і відстежується самостійна робота студента, а також відбувається зворотній зв'язок з викладачем. Відповідно, третя причина, завдяки запровадженню мовного портфеля відслідковуються результати роботи студента протягом всього семестру, що дає можливість більш об'єктивно здійснювати оцінку та самооцінку академічної успішності.

Розглядаючи технологію “language portfolio” важливо зазначити, що навчання повинно включати такі етапи: діагностичний, формуючий (ознайомчий, імітаційний, творчий) та аналітичний. Наприклад об'єктом саме формуючої дії у навчанні іноземної мови студентів 1-2 курсів виступає система завдань та вправ, анкет, листів рефлексивної самооцінки, матеріалів, рекомендацій та оціночних таблиць, спрямованих на формування навичок самоконтролю.

Звісно, що умови навчання можуть змінюватись залежно від змісту додаткового навчального та дидактичного матеріалу, до характеру, змісту, кількості вправ та завдань, а також, до організації навчального процесу. Якщо умови навчання не змінюються в такому випадку можна застосовувати однаковий час проведення навчань (кількість аудиторних годин), однаковий базовий підручник та однаковий кількісний склад груп. Однак, важливо щоб при запровадженні технології “language portfolio” в процесі вивчення іноземної мови

викладач впроваджував такі завдання, які будуть направлені на самостійну роботу студентів, для того, щоб постійно підтримувалась навичка самоконтролю. Велике значення для формування навичок самоконтролю має організація взаємних перевірок робіт. Пояснюється це тим, що в парі кожен студент вважає себе цілком підготовленим для перевірки роботи студента з групи. Тому взаємоконтроль він виконує більш уважніше, ніж свою роботу. Положення контролера змушує студентів краще готуватися до занять та активізувати свою діяльність. Пояснюючи те чи інше лексико-граматичне явище, студент глибше і міцніше опановує знання та вміння, розвиває мовну діяльність.

На жаль існує проблема формування навичок самоконтролю, яка може знайти своє рішення лише при усвідомленні та постійній увазі до неї з боку викладача. Аналіз літератури та дані навчання також показали, що не тільки студенту, а й викладачеві необхідний такий пакет документів, який дозволив би диференціювати та індивідуалізувати навчання та подолати розрив між навчальним та реальним використанням іноземної мови. Через це, мовний портфель викладача повинен обов'язково включати:

1. програму курсу в якій буде прописана мета, коротка анотація курсу, методи проведення занять, форми контролю та предметний зміст курсу;

2. підручник або автентичне текстове забезпечення згідно з програмою курсу, в якому мають бути відображені всі елементи для залучення кожного студента до активної, цілеспрямованої самостійної пізнавальної діяльності;

3. тестові завдання та контрольні роботи, які дозволять виховати у студентів такі якості особистості, як планомірність, відповідальність, дисциплінованість, свідомість, ініціативність та результативність пізнавальної діяльності;

4. аудіо та відео забезпечення згідно з програмою курсу, що дуже корисне для студентів та допомагає краще запам'ятовувати інформацію.

Завдяки включенню в мовний портфель таких завдань відбувається поступовий перехід від вправ репродуктивного характеру до вправ продуктивного типу, що допомагає на початковому етапі усвідомити свої знання з мови, навчитися будувати свою діяльність самостійно та розвивати навик самоконтролю.

Важливо зауважити, що такий перелік завдань як вправи, тести, аудіювання, говоріння, читання насамперед дозволяють систематизувати накопичений матеріал, апробувати його кілька разів та за допомогою зворотного зв'язку. Це можуть бути запитання або спеціально розроблені анкети, які сприяють тому, що навчальний процес для студентів закладів вищої освіти стає найбільш оптимальним, чіткіше організовується аудиторний час, скорочується час перевірки контрольних та

самостійних робіт студентів, що дуже зручно як викладачу, так і студенту. Як було зазначено вище, що не завжди зміст мовного портфеля змінюється, однак на нашу думку зміст мовного портфеля викладача та студента можна і потрібно змінювати, адаптуючи його до конкретних навчальних умов, психологічних особливостей студентів та до вимог програми навчання.

У сучасній освіті можна побачити, що велику популярність займають тестові завдання та аудіювання. Однак, однією з важливих частин навчання стало анкетування студентів щодо рефлексії, самооцінки та самоаналізу власної пізнавальної діяльності, яке визначає ступінь сформованості знань, що дуже важливо для студентів. Впродовж навчання всім студентам надаються анкети на самостійне оцінювання динаміки розвитку пізнавальної діяльності за кількома критеріями, а саме: наскільки студент може оцінювати особисті потреби та визначати ціль вивчення іноземної мови; опанування вміння планувати процес навчання та адекватно оцінювати рівень комунікативної компетенції; уміння використовувати особистісні стратегії вивчення іноземної мови та користуватися довідковою літературою, що сприяє його розвитку; вміння максимально реально оцінювати роботу інших студентів при взаємоконтролі. Зокрема, при запровадженні технології "language portfolio" застосовується спостереження та бесіди зі студентами та між студентами. Студентами насправді така технологія дуже подобається і вони дуже позитивно ставляться до самоконтролю та взаємоперевірок.

Тож, можна побачити, що за умови ефективного та раціонального використання технології "language portfolio" (мовного портфеля) у студентів зростає увага, з'являється бажання до творчого підходу та до активного навчання, прагнення до виконання тестових завдань, підвищується ступінь усвідомлення студентами мотивів вивчення мови, пов'язаних із здійсненням навчальної діяльності, зокрема безперервного вивчення іноземної мови, що створює активне середовище навчання та взаємодію викладача зі студентами.

Висновок. Запровадження у навчальний процес технології "language portfolio" як одного з засобів формування навичок самоконтролю при вивченні іноземної мови у закладах вищої освіти є дуже доцільним та актуальним у сучасному середовищі. Зокрема, це відбувається через те, що в країні почалась пандемію коронавіруса "Covid 19" та воєнний стан і студенти можуть навчатись дистанційно та опановувати навички самостійної діяльності, які дозволять їм отримувати знання та вміння завдяки розробленим викладачами завданнями. Формування навички самоконтролю як засобу активізації самостійної пізнавальної діяльності забезпечується за рахунок

визначення студентом конкретної мети, а саме вивчення іноземної мови на професійному рівні. Тому, впродовж навчання студент на всіх етапах своєї навчальної діяльності займається самостійною пізнавальною діяльністю. Відповідно, студенти починають більш детально вивчати іноземну мову, самостійно застосовувати різні види перевірки своїх знань, аналізувати свої помилки, можливі недоліки в роботі та чітко розуміти рівень своїх знань іноземної мови.

В свою чергу, самоконтроль є основною складовою технології "language portfolio" (мовного портфеля). Ефективне використання технології "language portfolio" (мовного портфеля) для формування навичок самоконтролю у студентів закладів вищої освіти, досягається за рахунок розробленої системи завдань та вправ, анкет, листів рефлексивної самооцінки, матеріалів-рекомендацій та оціночних таблиць, які є необхідним компонентом пізнавальної діяльності та мають свої особливості (наявність інтересу, автономії, інтеграції знань, рефлексії та самооцінювання) та забезпечує перерозподіл ролей викладача та студентів у напрямі активності та самостійності студентів, що впливає у подальшому на їх професійну діяльність.

Викладачі немовних закладів вищої освіти, в свою чергу постійно вдосконалюють розроблені матеріали для перевірки знань студентів та застосовують різні популярні методи висування творчих ідей студентів в процесі вивчення іноземної мови, надають цікаві підручники, вправи, тестові завдання, після проведення яких можна перевірити правильність своїх відповідей, роблять презентації з матеріалом, надають аудіо та відео забезпечення згідно з програмою курсу, що сприяє кращому засвоєнню знань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Муковіз О. П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій: монографія. Умань: ПП Жовтий О. О. 2010. 180 с.
2. Гурова Т. Ю. Значення використання інноваційної технології «мовного портфоліо» для становлення професіоналізму майбутнього вчителя англійської мови. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2013. № 2. С. 117-121.
3. Бойко Я. Мовне портфоліо як інтеграція досягнень сучасних цифрових технологій в систему оцінювання на уроках англійської мови. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 1. 2022. С. 59-66.
4. Budnik A. Language portfolio in teaching ukrainian as a foreign language. Science and Education, 2017, № 4. С. 137-142.
5. Козаченко І. В. Викладання англійської мови з використанням технології мовного портфеля. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (40), Issue: 81, 2016. С. 30-33.

6. Сапожникова О.М. Метод мовного портфоліо як інструмент інноваційного навчання іноземних мов. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів: збірник матеріалів VI міжнар. наук. конф., III міжнар. наук. конгресу Society of Ambient Intelligence, м. Київ, 2–10 квітня 2020 р. Київ : КНЕУ, 2020. С. 184–186.

7. Chugai O. Yu., Yamshynska N. V., Svyrydova L.H., Kutsenok N. M., The peculiarities of language portfolio implementation in the teaching process. Закарпатські філологічні студії Вип. 17, Т. 2. С. 71-75. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/17/part_2/16.pdf (дата звернення: 25.01.2024)

8. Furturica F. Perspectives from the European Language Portfolio. Technologies. 2012. P. 7-9.

9. Howard P. Innovation in Education. Distance Education. 2010. 23 p.

10. Атанасова М. П., Скарлупіна Ю. А. Формування та розвиток навичок самоорганізації студентів при вивченні ділової іноземної мови у вищому навчальному закладі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка № 4-5. 2011. С. 320-328.

11. Деркач Ю., Баран У. Самоконтроль у навчанні англійської мови в учнів початкової школи з вико-

ристанням комп'ютерного тестування. *Молодий вчений*. Вип. 9 (61), 2018. С. 396-399. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4039> (дата звернення: 25.01.2024).

12. Емішянц О. Б. Психологічні особливості самоконтролю особистості. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 15. С. 127-134.

13. Кравчина Т. В. Удосконалення самостійної роботи студентів під час вивчення іноземної мови професійного спрямування. Фізико-математична освіта. Вип. 1 (15). 2018. С. 241-245.

14. Крапчатова Я. А. Методика організації само- і взаємоконтролю рівня сформованості англомовної компетенції в аудіюванні у майбутніх філологів: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2014. 266 с.

15. Чеботарьов М. К. Самоконтроль як важливий компонент формування готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2014. № 45. С. 195-200.

16. Моргунова Н. С. Мовне портфоліо як інструмент самооцінки досягнень студентів у процесі навчання української мови як іноземної. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Вип. 51. Харків, 2015. С. 66-75.

НАВЧАЛЬНІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

EDUCATIONAL PRESENTATIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL EDUCATION AND DURING THE EDUCATION OF DOCTORS OF PHILOSOPHY

Стаття присвячена актуальній темі використання навчальних презентацій у процесі професійної освіти та підготовки докторів філософії. У контексті стандартизованих вимог до освітніх програм і типових правил щодо організації освітнього процесу у закладах фахової передвищої, вищої професійної освіти, закладах освіти і наукових установах, де здійснюється підготовка докторів філософії, розкрито дидактичний потенціал презентацій в аудиторній, позааудиторній і самостійній навчальній, науково-дослідній роботі із здобувачами освіти.

Дослідження проведено з урахуванням компетентнісного і діяльнісного підходів, використано теоретичні методи (аналізу, систематизації, пояснення, прогнозування), емпіричні методи (аналіз продуктів освітньої діяльності, бесіди, опитування).

У статті наголошено увагу на доцільності структурування навчальних презентацій за цільовим призначенням. Зокрема у статті виділено типові цільові орієнтири використання навчальних презентацій: інформаційні, такі, що формують професійний світогляд, мотивуючі чи спонукальні.

У статті використано підхід до класифікації навчальних презентацій за форматом представлення інформації: традиційні (сценарні), інтерактивні, автоматичні.

У статті на підставі вивчення емпіричного матеріалу і узагальнення практичного педагогічного досвіду визначено алгоритм успішної навчальної презентації. У цьому алгоритмі акцентовано увагу на цільове призначення навчальної презентації, її місце у професійному навчанні. Зазначено, що для дидактичного успіху під час розроблення презентації слід враховувати цільову аудиторію, місце демонстрування презентації, спосіб роботи з презентацією: чи буде супровід викладачем, чи презентація передбачена для самостійного опрацювання. Також в алгоритмі успішної навчальної презентації виділено аспект узгоджуваної теми, предмета презентації із змістом освітньої компоненти освітньої програми професійної підготовки. У статті розкрито структурні елементи навчальної презентації (початок демонстрування презентації, початок змістовий, основна частина, логічне завершення основної частини і завершення демонстрування презентації), вказано на ресурси навчальної презентації для самостійної пізнавальної і науково-дослідної роботи здобувачів різних рівнів вищої освіти.

Ключові слова: професійна освіта, навчальна презентація, здобувач освіти, якість освіти, викладач, інновація, науково-дослідна робота, пізнавальна діяльність.

The article is devoted to the actual topic of using educational presentations in the process of professional education and training of doctors of philosophy. In the context of standardized requirements for educational programs and standard rules for the organization of the educational process in institutions of professional pre-higher, higher professional education, educational institutions and scientific institutions where doctors of philosophy are trained, the didactic potential of presentations in the classroom, extra-auditory and independent educational, research work with education seekers.

The research was conducted taking into account competence and activity approaches, using theoretical methods (analysis, systematization, explanation, forecasting), empirical methods (analysis of the products of educational activities, conversations, surveys).

The article emphasizes the expediency of structuring educational presentations according to their intended purpose. In particular, the article highlights the typical target orientations for the use of educational presentations: informative, those that shape a professional worldview, motivating or persuasive. The article uses an approach to the classification of educational presentations according to the format of information presentation: traditional (scripted), interactive, automatic.

In the article, based on the study of empirical material and the generalization of practical pedagogical experience, the algorithm of a successful educational presentation is defined. In this algorithm, attention is focused on the purpose of the educational presentation, its place in professional training. It is noted that for didactic success, during the development of the presentation, one should take into account the target audience, the place where the presentation will be shown, the way of working with the presentation: will it be accompanied by a teacher, or will the presentation be designed for independent processing. Also, in the algorithm of a successful educational presentation, the aspect of the agreed topic, the subject of the presentation with the content of the educational component of the educational program of professional training is highlighted. The article reveals the structural elements of the educational presentation (the beginning of the demonstration of the presentation, the beginning of the content, the main part, the logical conclusion of the main part and the end of the demonstration of the presentation), points to the resources of the educational presentation for independent cognitive and research work of students of various levels of higher education.

Key words: professional education, educational presentation, education seeker, quality of education, teacher, innovation, research work, cognitive activity.

УДК 378.06

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.20>

Ворожбіт-Горбатюк В.В.,

докт. пед. наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

Козиренко С.І.,

канд. тех. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики

Харківського національного університету радіоелектроніки

Постановка проблеми у загальному вигляді. З поширенням дистанційної освіти, змішаної форми навчальних взаємодій використання навчальних презентацій у процесі професійної

освіти та підготовки докторів філософії стало нормою. Такий дидактичний ресурс дає змогу систематизувати змістові компоненти освітніх програм, корелюється з типовими правилами і приписами

щодо організації освітнього процесу у закладах фахової передвищої, вищої професійної освіти, закладах освіти і наукових установах, де здійснюється підготовка докторів філософії. Важко переоцінити роль навчальних презентацій для реалізації завдань позааудиторної і самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, організації науково-дослідної роботи і представлення результатів такої роботи. Дедалі частіше навчальні презентації створюють для супроводу проведення лекцій, для візуалізації алгоритмів усіх елементів освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема, заявлена у назві цієї публікації, досить широко обговорюється і теоретиками, і освітянами-практиками, фахівцями інших галузей знань. Ця наукова розвідка в методології спирається на результати і висновки, викладені у публікації Г. Мартинюк (загальні рекомендації) [7], фундаментальній розвідці С. Сисоевої (аспект педагогічної технології) [10], В. Ворожбіт-Горбаитюк, Н. Борисенко, Се Кежань (аспект формування інформаційно-комунікаційної компетентності) [3]. Безпосередньо алгоритм створення презентацій досить ґрунтовно описано в публікації Н. Дуарте [2]. Технологічні аспекти підготовки навчальних презентацій досить повно представлено у публікаціях методичного характеру [1; 5; 6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, ретельне опрацювання навчальних презентацій на освітніх платформах Moodle, Human, Освіторії, ЕдеРа, Прометеус, інших відкритих мережевих ресурсах інформальної освіти, курсової професійної освіти, неперервного підвищення кваліфікації педагогічних працівників, засвідчило про доцільність виокремлення і вивчення цільових, змістових і процесуальних аспектів саме навчальних презентацій, які в процесі професійної освіти, а також під час реалізації освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії.

Мета статті: розкрити цільові, змістові, процесуальні аспекти навчальних презентацій. Це дослідження провелося з урахуванням компетентнісного і діяльнісного підходів. Під час вивчення і узагальнення матеріалів було використано теоретичні методи (аналізу, систематизації, пояснення, прогнозування), емпіричні методи (аналіз продуктів освітньої діяльності, бесіди, опитування).

Виклад основного матеріалу. Вивчення широкої емпіричної бази (понад 200 навчальних презентацій для здобувачів вищої освіти) засвідчило про розмаїття підходів і певний стихійний формат структурування змісту навчального матеріалу. Найбільш часто використовується структурування навчальних презентацій за цільовим призначенням. Найтипівіші цільові орієнтири використання навчальних презентацій: інформаційні чи тематичні

(зазвичай зміст розкриває заявлену тему, візуалізація і оформлення структурних компонентів здебільшого призначена для привернення уваги під час супроводу спікером чи викладачем лекційного заняття чи інформаційного, навчального вебінару; презентації, які формують професійний світогляд (у змісті і структурі таких презентацій візуалізується певний процес чи явище, використовуються гіпер-посилання для деталізації чи розширення змістового компоненту презентації), мотивуючі чи спонукальні презентації (у структурі і змістовному наповненні таких презентацій використовуються прийоми проблемного висвітлення певного питання, наприклад, незавершена теза, запитання, завдання, суперечність тощо). У відкритих мережевих ресурсах найчастіше класифікують презентації за форматом представлення інформації: традиційні (сценарні), інтерактивні, автоматичні. У цьому аспекті, на наш погляд, такий підхід до класифікації цілком виправданий, адже він включає важливий аспект цільового призначення саме навчальних презентацій і узгоджується із системою визначення дидактичних цілей будь-яких навчально-пізнавальних чи дослідницьких взаємодій учасників освітнього процесу.

У ході дослідження було опрацьовано понад 200 навчальних презентацій закладів вищої освіти України, розміщені у відкритому мережевому доступі. На підставі проаналізованих прикладів можемо констатувати, що переважна більшість навчальних презентацій правомірно віднести до групи інформаційних, коли у змісті презентаційного матеріалу містяться глосарії теми, що вивчається, ключові моменти змісту, окремий навчальний контент у вигляді схем, діаграм, графіків, таблиць, показується логіка руху пізнання. На другому щабелі за популярністю виявлено презентації, які містять виховні елементи, у змісті пріоритет надано матеріалам і візуалізації світоглядного характеру. Безумовно, це є своєрідною відповіддю педагогічної спільноти на виклики сьогодення, потреби формування національної і громадянської ідентичності, підтримувати відчуття патріотизму і духовної єдності усіх українців. Виховного змісту навчальні презентації покликані передусім створити інформаційне, дорадче середовище, сприятливе для підтримки і розвитку особистісно значущих сенсів навчально-пізнавальної діяльності, науково-дослідної роботи. Такі навчальні презентації часто виконуються навіть у кольорових рішеннях двоколору державного прапора України. Також численні навчальні презентації у цій групі, які тематично і за змістом спрямовані на розвиток усвідомленої відповідальності часників освітнього процесу, самоприйняття і самоповаги.

Окрему групу навчальних презентацій утворюють сценарні, які переслідують розвивальні і спонукальні цілі. У змісті таких навчальних презентацій

використовуються елементи конструктивної рефлексії (часто – з використанням відео ряду, анімації, концентрів інформаційних блоків), використання невербальних засобів привернення уваги здобувачів освіти.

Не всі навчальні презентації ефективні. Серед типових помилок, що негативно позначаються на реалізації саме дидактичного потенціалу таких презентацій можемо визначити наступні: перевантаження опосередковано пов'язаним з текстом візуальним контентом, використання понад двох відео в одній презентації; не виправдане використання прийомів анімації; не продумане використання шрифтів і способу розташування тексту на слайді; нехтування правилами і рекомендаціями щодо вибору кольорових рішень; не продумана чи не виразна логіка поділу контенту на слайди, їх послідовність, інше.

На підставі проаналізованого матеріалу визначено алгоритм успішної навчальної презентації:

1. Цільове призначення навчальної презентації має враховувати її місце у професійному навчанні, цільову аудиторію, яка працюватиме з цією навчальною презентацією, місце демонстрування (розміщення і поширення) навчальної презентації.

2. Варто заздалегідь продумати і відобразити у змісті навчальної презентації спосіб роботи з презентацією: чи буде супровід викладачем (синхронно, асинхронно, наживо, опосередковано іншими форматами навчальної взаємодії), чи презентація передбачена для самостійного опрацювання.

3. Мета підготовки, розроблення навчальної презентації має узгоджуватися із темою і змістовим предметом освітньої компоненти, яка опанується здобувачем освіти, освітньої програми професійної підготовки.

4. Логічно продуманий початок, тривалість, формат презентування, логічне завершення демонстрування навчальної презентації, узгодження часу і способу демонстрування з іншими засобами навчання, що використовуються.

5. Завчасно продуманий алгоритм руху чи життя навчальної презентації після її оприлюднення. У цьому ключі варто наголосити на доцільності широкої практики академічної доброчесності у використанні навчальних презентацій. Адже це так само продукт наукової діяльності, в змісті навчальних презентацій часто візуалізується авторська позиція. Тож варто через використання цього надзвичайно конструктивного засобу навчання формувати навички академічної доброчесності в усіх, хто використовує навчальний контент у такому вигляді.

На наш погляд, структурні елементи навчальної презентації виокремити у такій послідовності. 1. Експозиція – коротка, ефектна візуально, захоплива і зрозуміла. Погоджуємося з баченням,

висловленим у відкритих мережевих ресурсах [8], про те, що перший слайд презентації – ніби упаковка товару, який ви хочете продати. 2. Вступна частина, яка передбачає конкретне визначення старту демонстрування, синхронізацію з аудіальним супроводом (за потреби), привернення уваги до теми і предмета навчального контенту. У контексті теми, що розкривається у цій статті, на наш погляд, важливо саме на цьому етапі привернути увагу до професійного значення пропонованого контенту для здобувачів професійної освіти. Учасник освітнього процесу має захопитися презентацією. У цьому аспекті досить цікава позиція і рекомендації Саймон Сінек [9]. 3. Основна частина, коли успіх використання навчальної презентації залежить від умінь автора структурувати матеріал. Зазвичай доцільно виділяти не більше трьох блоків, враховувати стадійність втими коментаря чи спікера презентації, дотримуватися закону зонування уваги слухачів на межі [1]. 4. Резюме навчальної презентації містить ущільнений зміст, висновки з питань теми презентації, може передбачати ресурс для натхнення на самостійного пошуку рішення проблеми, завдання, яке є логічним продовженням навчального контенту презентації, пов'язує одну презентацію з іншою (наступною). 5. Завершення навчального спілкування, згортання презентації, організація рефлексії, оцінювання чи відзнака активних слухачів і глядачів презентації, винагорода таких учасників.

Навчальна презентація – це своєрідна історія, синтез транслювання авторської позиції, ідеї за визначеною темою. Візуальні ефекти і структурування контенту в презентації покликане полегшити розуміння і сприяти осмисленому сприйманню певного навчального матеріалу. Для професійної спрямованості вкрай важлива практика застосування прийомів і алгоритмів майбутньої професійної діяльності здобувачів, орієнтир на професійно значущі сенси діяльності. Навчальна презентація не є обов'язковим елементом змісту навчального процесу, однак дає можливість порозумітися аудиторії здобувачів і викладачів.

Висновки. Отже, у навчальній презентації під час опанування освітніх програм професійної освіти, підготовки докторів філософії вкрай значущим є синтез теми освітньої компоненти і предмету навчальної презентації. Для успіху слід розмежувати мету навчання і мету привернення уваги. Для якості професійної освіти навчальні презентації дають змогу демонструвати здобувачам логіку пізнання, вирішення професійних завдань чи завдань дослідницького характеру. Для якості освіти у виборі шаблонів краще виходити за межі стереотипів, не зловживати розважальними ефектами. Надзвичайно актуально: під час підготовки презентацій користуватися кольорним колом Іттена, правилами композиціонування,

приписами узгодження формату і змісту контенту з метою навчальної презентації. Завчасно слід продумати алгоритм презентування і супроводу, шлях поширення презентаційного матеріалу з урахуванням норм професійної етики і академічної доброчесності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Definitions of Instructional Design. Education University of Michigan. URL: <http://www.umich.edu/~ed626/define.html>
2. Nancy Duarte. *slide:ology: The Art and Science of Creating Great Presentations*. O'Reilly Media. 2008. 296 p.
3. Ворожбіт-Горбатюк В., Борисенко Н., Кежань Се. Інформаційно-комунікаційна компетентність педагога як ресурс партнерства. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 52, С. 52-60. doi:<https://doi.org/10.34142/23128046.2022.52.05>
4. Дайджест науково-педагогічного семінару «Вектори інноваційної діяльності учасників освітнього процесу в закладах освіти» : стенд. доп. кр. столу (10 листопада 2021 р.). ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків, 2021. 60 с. <http://surl.li/enhfsc>
5. Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Собченко Т., Лебедєва В. Провайдинг цифрового освітнього середовища. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Харків, Фоп Черноусов О., 2021 36 с. URL: <http://surl.li/enhfce>
6. Карташова, Л. А. Створення персонального навчального середовища: застосування відкритого й загальнодоступного web-інструментарію. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2017. № 4. С. 19–24.
7. Мартинюк, Г. Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів до професійної діяльності з використанням інформаційних технологій URL : http://ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/14/33.pdf
8. Принципи освітнього дизайну/ URL : <https://web.archive.org/web/20090419184523/http://schoolstudio.engr.wisc.edu/33principles.html>
9. Саймон Сінек Почни з «чому?» Харків, Основа, 2016. URL: <http://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=1873>
10. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих [Текст]: навч.-метод. пос.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ, ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕТОДАМИ СИТУАТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENGINEERS BY MEANS OF SITUATIONAL MODELLING METHODS

Проблема формування професійно-орієнтованої англійської компетентності обумовлена необхідністю підготовки фахівця, здатного до активної англійської комунікації в майбутній діяльності. Використання інтерактивних методів навчання загалом та методів ситуативного моделювання зокрема уможлиблює формування в здобувачів освіти навичок вільного володіння англійською професійною термінологією.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності та значення методів ситуативного моделювання у формуванні в майбутніх інженерів професійно-орієнтованої англійської компетентності. Реалізації мети потребує розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати сутність і методи технології ситуативного моделювання; 2) виявити значення методів ситуативного моделювання у формуванні в майбутніх інженерів англійської професійно-орієнтованої компетентності.

Для досягнення мети і вирішення завдань використано методи науково-педагогічних досліджень: моделювання, синтез, аналіз, узагальнення та систематизація.

Професійно-орієнтовану англійську компетентність трактуємо як здатність майбутнього інженера фонетично правильно, лексично і граматично коректно формулювати англійські висловлювання, використовувати професійну лексику в змодельованих типових комунікативних ситуаціях, в усному монологічному, діалогічному і полілогічному мовленні. Ефективними у формуванні професійно-орієнтованої англійської компетентності є такі методи ситуативного моделювання як ігри-симуляції, спрощене судове/громадське слухання, ділова гра/гра-драматизація та ін.

У статті наведено приклади використання в процесі вивчення освітнього компоненту «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» методів і прийомів ситуативного моделювання та зазначено найефективніші методи (моделювання професійних ситуацій, аналіз та обговорення ситуацій, висловлювання та аргументування власної думки, пошук шляхів вирішення ситуацій; ігри-симуляції, судові / громадські слухання, ділові ігри / ігри-драматизації).

Ключові слова: майбутні інженери, методи ситуативного моделювання, англійська професійно-орієнтована компетентність,

ігри-симуляції, спрощене судове/громадське слухання, ділова гра/гра-драматизація.

The problem of formation of professionally oriented English language competence is determined by the necessity of training a specialist capable of active English language communication in future professional activities. The use of interactive teaching methods in general, and situational modelling methods in particular, enables the development of skills for fluent mastery of English professional terminology.

The aim of the article is to substantiate the essence and significance of situational modelling methods in the formation of professionally oriented English language competence of future engineers. The aim requires solving the following tasks: 1) substantiating the essence and methods of situational modelling technology; 2) identifying the significance of situational modelling methods in shaping the English language professional competence of future engineers.

To achieve the aim and solve the tasks, the methods of scientific and pedagogical research such as modelling, synthesis, analysis, generalization, and systematization have been used.

Professionally oriented English language competence is interpreted as the ability of future engineers to formulate English expressions phonetically, lexically, and grammatically correctly, use professional vocabulary in simulated typical communicative situations, in oral monologue, dialogue, and polylogue speech. Effective methods of situational modelling in forming professionally oriented English language competence include simulation games, simplified court/public hearings, business games/dramatizations, and others.

The article provides examples of using situational modelling methods and techniques in the process of studying the educational component "Foreign Language for Business Communication (English)" and the most effective methods are indicated (simulation of professional situations, analysis and discussion of situations, expressing and arguing one's own opinion, finding ways to solve situations; simulation games, court/public hearings, business games/dramatization games).

Key words: future engineers, situational modelling methods, English language professional competence, simulation games, simplified court/public hearings, business games/dramatizations.

УДК 62:378-047.58

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.21>

Галацин К.О.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри англійської мови

технічного спрямування

Національного технічного університету

України «Київський політехнічний

інститут імені Ігоря Сікорського»

Фещук А.М.,

викладач кафедри англійської мови

технічного спрямування

Національного технічного університету

України «Київський політехнічний

інститут імені Ігоря Сікорського»

Постановка проблеми. Вхідження України в європейський та світовий простір супроводжується поглибленням ділових і науково-виробничих контактів із зарубіжними країнами. З огляду на це, проблема формування професійно-орієнтованої англійської компетентності обумовлена необхідністю підготовки фахівця, здатного до активної англійської комунікації в майбутній діяльності.

Використання інтерактивних методів навчання загалом та методів ситуативного моделювання зокрема уможлиблює формування в здобувачів освіти навичок вільного володіння англійською професійною термінологією. У цьому контексті значна роль відводиться формуванню професійно-орієнтованої англійської компетентності майбутніх інженерів. Тому, в процесі вивчення

майбутніми інженерами іноземної мови необхідно моделювати типові ситуації майбутньої професійної діяльності. А це можливо за умови використання методів ситуативного моделювання. Розглянута проблема актуалізується ще й тим, що освітній процес з використанням методів ситуативного моделювання передбачає створення обставин, максимально наближених до професійної діяльності; дозволяє здобувачам освіти на англійській мові комунікувати, висловлюватися й доводити власні думки, судження; створює позитивно-емоційну атмосферу між ними та дозволяє проявити їхню суб'єктність.

Аналіз наявних досліджень з проблеми.

Сутність та структура іншомовної компетентності досліджуються А. Андрієнко, Н. Бориско, О. Кравченко, А. Петровою та ін. Питання формування англійської компетентності вивчають Г. Барабанова, Г. Кривчикова, Ю. Семенчук та інші. Уже проблема формування професійно-орієнтованої англійської компетентності є в полі зору таких науковців як Н. Годованець, Т. Трузанова, Х. Цембровська та ін. Значна увага на використання інтерактивних методів на заняттях з англійської мови приділяється в наукових доробках Н. Годованець, В. Леган, О. Пометун А. Хом'як і ін. Наприклад, Н. Годованець та В. Леган [5, с. 60] здійснюють короткий огляд інтерактивних методів вивчення англійської мови, зазначаючи, що методичні аспекти інтерактивного навчання в процесі вивчення англійської мови вимагають дотримання таких принципів: взаємодопомога і участь здобувачів освіти у різних формах організації пізнавальної діяльності; особистісна зорієнтованість, яка забезпечує цілеспрямований розвиток кожного студента відповідно до його можливостей – молодь має всі умови для особистісного розвитку, пізнавальної активності і творчої самостійності, набуває найважливіших "soft skills"; інтегративність різних видів мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, усне мовлення); активність як інтерактивна взаємодія усіх суб'єктів освітнього процесу і відповідальність кожного за якість здобутих знань.

Методи ситуативного моделювання в процесі вивчення англійської мови аналізують Ю. Деркач, К. Мізін, М. Росток, Ю. Чорна. Так, К. Мізін досліджує вимоги до використання методів і прийомів дискусійного навчання та ситуативного моделювання на уроках англійської мови. Автор наголошує, що використання різноманітних видів ігор (рольових; ділових; навчальних; орфографічних та граматичних, фонетичних і лексичних) забезпечує удосконалення в здобувачів освіти англійських компетенцій. Поряд з цим, на його думку, використання таких методів в освітньому процесі уможлиблює розвиток пам'яті, уваги, креативності, інших психічних процесів майбутніх інженерів

і створює захоплюючу атмосферу, активізує мовленнєву діяльність і ін. [8, с. 85].

Ю. Деркач і Ю. Чорна наголошують на необхідності створення розвивально-ігрового середовища на заняттях з англійської мови [6, с. 241]. Узавши до уваги погляди різних науковців вони роблять акцент на значимості використання ігрових вправ у формуванні англійської професійно-орієнтованої компетентності та визначають вимоги до реалізації ігрових прийомів: представлення освітньої мети через ігрові завдання; дотримання правил проведення різних видів початкових ігор; використання змісту в якості засобу гри; введення елементів змагальності в ігровій ситуації; якість реалізації навчальних ігор пов'язується з досягненням оптимальних результатів [6, с. 242].

Менше уваги вченими приділено використанню методів ситуативного моделювання в процесі формування в майбутніх інженерів професійно-орієнтованої англійської компетентності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності та значення методів ситуативного моделювання у формуванні в майбутніх інженерів професійно-орієнтованої англійської компетентності. Реалізація мети потребує розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати сутність і методи технології ситуативного моделювання; 2) виявити значення методів ситуативного моделювання у формуванні в майбутніх інженерів англійської професійно-орієнтованої компетентності.

Для досягнення мети і вирішення завдань використано **методи науково-педагогічних досліджень**: моделювання, синтез, аналіз, узагальнення та систематизація.

Результати дослідження. У нормативних документах, що стосуються вищої освіти, наголошено на необхідності підготовки висококваліфікованих фахівців. У Загальноєвропейських рекомендаціях щодо мовної підготовки фахівців поняття «професійно-орієнтована англійська компетентність» трактовано як інтегративну якість майбутнього інженера, що полягає в поєднанні соціолінгвістичних, мовленнєвих, мовних, професійних компетенцій та здатності в процесі англійської взаємодії досягати комунікативних цілей [7]. Професійно-орієнтована англійська компетентність, на думку Т. Трузанової, – це здатність фахівця оволодіти іноземною мовою на варіативно-адаптивному рівні; в процесі спілкування спиратися на психологічні, педагогічні та методичні уміння, які здобувачі освіти отримують у ході вивчення інших освітніх компонентів [11, с. 437].

Для нас цікавими є погляди Х. Цимбровської, котра професійно-орієнтовану англійську компетентність визначає як здатність фахівця фонетично, граматично і лексично правильно формулювати англійські висловлювання в запропонованих навчальних комунікативних ситуаціях за допомогою

діалогу, монологу і полілогу [12, с. 270]. Професійно-орієнтована компетентність формується у такому ж виді навчання, яке на думку М. Горюнової, передбачає навчальну діяльність, що зумовлена пізнавальними потребами здобувачів вищої технічної освіти відповідно вимогам та особливостям [4].

У формуванні англомовної компетентності ефективним є використання моделі Дж. Манбі [14], яка включає компоненти (рис. 1) [12, с. 154].

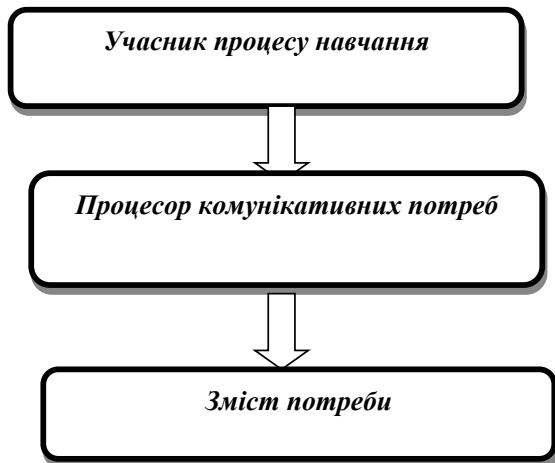

Рис. 1. Модель потреб Дж. Манбі

У центрі моделі – процесор комунікативних потреб, які характеризують здобувача освіти. Далі подається опис рівня оволодіння ним професійно-орієнтованою англомовною компетентністю після вивчення ОК [12, с. 167]. Відповідно до заданої моделі, спочатку подається аналіз потреб студентів, а потім тих методів і видів пізнавальної діяльності, які сприятимуть ефективній реалізації їхньої мети [12, с. 167].

Структура професійно орієнтованої англомовної компетентності, яка є дворівневою та багатокомпонентною, подано на рис. 2.

З метою формування в здобувачів освіти професійно-орієнтованої англомовної компетентності важливо враховувати їхні можливості сприйняття знань (рис. 3).

Поряд з цим, професійно-орієнтована англомова компетентність не буде сформована на високому рівні без урахування принципу інтегрованого навчання. У цьому контексті важливими є думки О. Бартків та Є. Дурманенко, які зазначають, що в інтегрованому навчанні необхідним є стратегічне бачення цілей навчання (тактичних та оперативних), ефективний відбір методів і форм пізнавальної діяльності здобувачів освіти в цілісній структурі дидактичної системи [1].

Рис. 2. Компоненти англомовної професійно-орієнтованої компетентності

Рис. 3. Типи особистостей за різновидами сприймання

З огляду на окреслене, контент занять з англійської мови передбачає інтеграцію усіх видів професійно-орієнтованої англійської компетентності, тобто одночасний розвиток мовленнєвих умінь в читанні та письмі, перекладі, говорінні і аудіюванні. Важливим є врахування особливостей інтегрованого навчання, а саме: об'єктом навчання є різні види мовлення; будь які види мовлення вивчаються інтегровано; враховується співвідношення різних видів мовленнєвої діяльності з часом, відведеним на формування мовленнєвих умінь на кожному занятті; пріоритетними є вправи мовленнєвого і мовного характеру [9, с. 114].

В умовах інтегрованого навчання різних видів мовленнєвої діяльності відбувається опора на всі органи чуттів (зорові, слухові, мовленнєво-рухові і моторні) і кожен вид виступає і як мета навчання, і як засіб, що сприяє формуванню англійської компетентності. Вивчення різних видів англійської мовленнєвої діяльності інтегровано забезпечує формування узагальнених англійських компетентностей. Наприклад, у процесі виконання вправ з англійського слухання, читання, говоріння, письма формуються й удосконалюються лексичні або граматичні навички. Уже в процесі аудіювання чи читання тексту формуються компетенції віднайти головну або другорядну інформацію.

Професійно-орієнтоване навчання ефективно за умови використання способів та операцій, які формують професійні уміння. У цьому контексті найкраще використовувати методи ситуативного навчання.

Методи ситуативного навчання (моделювання) розглядаємо як способи включення здобувачів вищої технічної освіти до ігрової навчальної діяльності.

О. Пометун та ін. визначають технології ситуативного моделювання як сукупність методів і прийомів і до них відносять: ігри-симуляції (створені викладачем ігри / ситуації, в ході яких здобувачі освіти моделюють ситуації з чітким розподілом ролей і покроковим їх виконанням у певній професійній діяльності); спрощене судове/громадське слухання (розігрування громадського слухання щодо вирішення конфлікту в процесі певної виробничої ситуації з мінімальною кількістю учасників); ділова гра/гра-драматизація (імітація ролі

конкретного фахівця з метою формування навичок виконання функційних обов'язків фахівців) [10].

Цікавими та такими, що сприяють ефективному оволодінню професійно-орієнтованою англійською компетентністю є заняття з освітнього компонента «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» [3], на яких широко використовуємо технології інтерактивного навчання, у тому числі і ситуативного моделювання. Так, у процесі вивчення ОК враховуємо, що є однією з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення та важливим принципом англійського говоріння є ситуативність мовлення. Усе навчання професійному говорінню відбувається через залучення здобувачів освіти до розв'язання фахових ситуацій.

У процесі ситуативного моделювання використовуємо такі ситуації:

- ситуація-презентація матеріалу, як показ функціонування в говорінні якогось мовного зразка, тобто введення нового мовного зразка має відбуватися саме в умовах ситуації професійної діяльності;

- навчальна ситуація. Програючи імітовану професійну ситуацію на заняттях з англійської мови, здобувачі освіти навчаються вирішувати різнопланові завдання фахової діяльності [12, с. 117-118].

Ефективними є англійські ігри, мета використання яких полягає у формуванні комунікативних компетенцій, тренуванні пам'яті, підвищенні інтересу до оволодіння англійською технічною лексику. Наприклад, такі завдання-ігри:

- вправління в читанні скоромовок віршів, цитат, висловлювань – фонетичні ігри;

- із довгого слова утворити низку маленьких слів (наприклад, від слова «aviation» (авіаційний), авіація, авіа і ін.) – орфографічні ігри;

- утворення речень із Past Simple здобувачами освіти задля створення розповіді на тему «The results of negotiations on the contract procurement of aircraft equipment» – граматичні ігри [3]. +

Ігри симуляції передбачають входження в роль інженера, наприклад, з конструювання та дизайну машин чи виробництва літальних апаратів, що дає змогу змоделювати виробничий процес в межах

аудиторії. Це дозволяє вивчити особливості професійної діяльності та сформувані в студентів здатності робити висновки відповідно до ситуації, приймати остаточні рішення. Так, метод судового слухання можна використати в ході вивчення теми «Accidents. Investigations» для розгляду причин та наслідків виникнення аварії та її розслідування [3]. Магістрам наголошуємо на тому, що якщо виникла аварія на виробництві (наприклад, авіабудування), то не пізніше наступного дня створюється комісія, до складу якої входять різні представники від підприємства, органів місцевого самоврядування та ін. Між здобувачами освіти розподіляються ролі, які вони виконують як члени цієї комісії. Студенти, працюючи групами, імітують професійні аспекти розслідування аварії, імітуючи діяльність кожного з учасників комісії.

У процесі вивчення теми «Agreements. Proposals» [3] здобувачі технічної освіти із задоволенням готують та проводять ділову гру «Організація та проведення перемовин представників авіабудування» застосовуючи імітаційні комп'ютерні програми тощо. Особливо актуальним є вивчення цієї теми в період воєнного стану в Україні, коли проводиться низка перемовин про постачання Україні літаків іноземного виробництва та ін.

Ефективним є використання методу моделювання професійних ситуацій на тему «Умови правильного прийняття управлінських рішень» [3]. Аналіз та обговорення ситуацій, які виникають серед керівництва різних підприємств технічної сфери, сприяє формуванню здатностей англомовного висловлювання власної думки, її аргументування, пошук шляхів вирішення запропонованої ситуації; формує рефлексивні уміння, адекватність самооцінки та задоволення від успішного вирішення професійних задач; виховує такі особистісні якості студентів як ініціативність, наполегливість, активність, відповідальність, воля, самостійність, комунікативність, здатність брати на себе обов'язок за вирішення виробничих питань, лідерські якості та взаємоповага, взаєморозуміння між учасниками.

Цінною у контексті цього є думка О. Черняхів, яка вважає, що «не завжди правильно сконструйоване (лексично та граматично) англійською мовою речення є ситуативним». Учена наголошує, що неможливо поза ситуацією сформувати навички говоріння. Поряд з цим, «не залишаються в пам'яті ті мовні одиниці, які вимовлені чи сприйняті поза ситуацією, бо вони є незначущими для людини». Якщо і залишаються вони в пам'яті, то є незначимими, оскільки, «не вживаючись в контексті тієї чи іншої ситуації, вони позбавляються здатності до переносу: майбутній фахівець володіє знаннями, але не в змозі їх використати» [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, методи ситуативного моделювання

мають на меті стимуляцію та мотивацію до оволодіння майбутніми інженерами професійно-орієнтованою англомовною компетентністю. Доцільними у цьому контексті є методи симуляції, спрощеного судового/громадського слухання та різні види ігор. У процесі підбору чи створення професійно орієнтованих ситуацій чи ігор інтегруємо зміст ОК «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська)» із профілюючими освітніми компонентами задля систематичного поглиблення власних професійних знань, умінь та навичок.

Проведене дослідження повністю не розкриває питання формування професійно-орієнтованої англомовної компетентності майбутніх інженерів. Подальшого дослідження потребує розробка методики формування професійно-орієнтованої англомовної компетентності фахівців технічної сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бартків О.С., Дурманенко Є.А. Інноваційні технології професійної підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 52. Том 1. С. 76–80.
2. Галацин К., Ярошенко О., Фещук В. Педагогічні умови ефективного формування англомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 44, том 1. С. 254–261.
3. Галацин К. Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації (англійська) : силабус освітнього компонента. Київ. https://kamts2.kpi.ua/wp-content/uploads/2023/09/НН-ММІ_Силабус_1-курс_мп_2023.pdf
4. Горюнова М., Погорєлова Т. Формування професійно-орієнтованої компетентності студентів у контексті сучасних підходів до викладання іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2022. № 3-4. С. 324–331. <http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/philol/article/view/262/447>
5. Годованець Н., Леган В. Короткий огляд інтерактивних методів навчання іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 60–62.
6. Деркач Ю., Чорна Ю. Використання вправ та ігор комунікативного спрямування як ефективного засобу формування іншомовної компетентності. *Молодий вчений*. 2021. 10 (98). С. 241–244. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3090>
7. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
8. Мізін К. Інтерактивні технології ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань у процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2023. Вип. 843. С. 84–92. View of interactive technologies of situation modeling and processing of discussion questions in the process of studying a foreign language (chnu.edu.ua)

9. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.

10. Панченков А., Пометун О., Ремех Т. Навчання в дії: як організувати підготовку вчителів до застосування інтеракт. технологій навчання : метод. посіб. Київ : А.П.Н., 2018. 72 с.

11. Трузанова Т. Формування професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції майбут-

ніх вчителів іноземної мови. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. 2011. Випуск 96(2). С. 436–440.

12. Цимбровська Х. Сутність поняття «Англomовна професійно орієнтована компетентність» в усному мовленні майбутніх лікарів-педіатрів». *Вісник ЛДУБЖД*. 2015. № 12. С. 268–275.

13. Черняхівич О. С. Роль ситуативності в навчанні професійно орієнтованого діалогічного мовлення. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 115–121.

14. Munby J. *Communicative syllabus design*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. 228 p.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS

Стаття присвячена одній з актуальних проблем професійної підготовки майбутніх філологів – використанню сучасних педагогічних технологій у навчанні студентів. Узагальнено, що проблему професійної підготовки філологів у вітчизняних закладах вищої освіти науковці розглядають з перспективою урахування прогресивних ідей закордонного досвіду. Практичні аспекти підготовки студентів-філологів розкриваються дослідниками у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців філологічних спеціальностей. Педагогічна діяльність майбутніх учителів філологічних спеціальностей потребує від випускників вищої школи готовності організувати оптимальне комунікативне середовище активної міжособистісної взаємодії. Таке середовище створюється на основі використання інтерактивних технологій в навчанні. Проаналізовано наукові публікації, де аргументовано ефективність інтерактивного навчання. Узагальнено, що дослідники розкривають сутність і переваги інтерактивного навчання. Участь студентів філологічних спеціальностей в інтерактивній взаємодії під час навчання дає змогу створювати оптимальні умови спочатку для набуття фаху, а надалі – у професійній діяльності. Наведено приклади інтерактивних вправ, які використовувалися у професійній підготовці майбутніх філологів. Апробація інтерактивних завдань у процесі професійної підготовки майбутніх філологів засвідчила доцільність та ефективність створення оптимального інтерактивного середовища в освітньому процесі закладів вищої освіти. Спрямованість використання інтеракцій у навчанні студентів філологічних спеціальностей узгоджується з основними положеннями Стандарту вищої освіти України для бакалаврського рівня галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія». У змісті інтерактивних завдань і вправ ураховано основні складники і напрями професійної підготовки майбутніх філологів: мотиваційний, когнітивний, прaxeологічний, особистісно-розвивальний. Визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: філологи, професійна підготовка, інтерактивні технології, методи і форми інтерактивного навчання, мотиву-

вація, знання, вміння і навички, самоосвітня діяльність.

The article is devoted to one of the most urgent problems of professional training of future philologists, i.e. the use of modern pedagogical technologies in the education of students. In general, scientists consider the problem of professional training of philologists in domestic institutions of higher education with the perspective of taking into account progressive ideas of foreign experience. Practical aspects of training philological students are revealed by researchers in the process of forming the professional competence of future specialists in philological specialties. Pedagogical activity of future teachers of philological specialties requires the willingness of graduates to organize an optimal communicative environment of active interpersonal interaction. Such an environment is based on the use of interactive technologies in education. Scientific publications dealing with the effectiveness of interactive learning are analyzed in the article. In general, the researchers reveal the essence and advantages of interactive learning; moreover, the participation of philology students in interactive interaction during learning makes it possible to create optimal conditions first for acquiring a specialty, and in the future also for professional activities. Examples of interactive exercises used in the professional training of future philologists are given. Approval of interactive tasks in the process of professional training of future philologists showed the expediency and effectiveness of creating an optimal interactive environment in the educational process in the institutions of higher education.

The use of interactions in the educational process of students of philological specialties is consistent with the main expectations of the Standard of Higher Education of Ukraine for the bachelor's level in the field of knowledge 03 «Humanities» specialty 035 «Philology». The content of interactive tasks and exercises takes into account the main components and areas of professional training of future philologists, i.e. motivational, cognitive, praxeologica and personal development. Prospects for further scientific research are determined.

Key words: philologists, professional training, interactive technologies, methods and forms of interactive learning, motivation, knowledge, abilities and skills, self-educational activity.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.22>

Гнатик К.Б.,

докт. філософії,
доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Фодор К.Й.,

докт. філософії,
доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Тор Т.Г.,

аспірант кафедри педагогіки
Католицького університету імені Кароля
Естергазі

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі має певні особливості залежно від специфіки роботи за фахом. Здобуття студентами вищої філологічної освіти орієнтує їх на майбутню професійну діяльність філолога у різних сферах: перекладацькій, лінгвістичній, літературознавчій, мовознавчій, педагогічній та ін. Саме педагогічна діяльність майбутніх учителів філологічних спеціальностей потребує від

випускників вищої школи готовності організувати таке комунікативно-інформаційне, комунікативно-розвивальне, комунікативно-процесуальне середовище, в якому вони матимуть змогу створювати оптимальні умови спочатку для набуття фаху, а надалі – у навчанні учнів. Відтак актуалізується використання у професійній підготовці майбутніх філологів таких педагогічних технологій, які даватимуть змогу студентам апробувати ефективні моделі взаємодії з метою опанування

вмінь і навичок міжособистісної, міжкультурної та масової комунікації в усній і письмовій формі, виявляючи здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, наприклад, надання консультацій з дотримання норм літературної мови та культури мовлення; здатність до організації ділової комунікації, використовуючи інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності, про що зазначено в Стандарті вищої освіти України (Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 03 «Гуманітарні науки». Спеціальність 035 «Філологія») згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 869[10]. Таким чином набуває актуальності використання у професійній підготовці майбутніх філологів педагогічних технологій, що базуються на активній міжособистісній взаємодії, яким є інтерактивне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему професійної підготовки філологів у вітчизняних закладах вищої освіти науковці розглядають з перспективою урахування прогресивних ідей закордонного досвіду. Так, у дисертації М. Іконнікової конкретизовано принципи професійної підготовки філологів в американському освітньому просторі. Дослідниця аргументує доцільність урахування принципів прагматичності, варіативності, керованої факультативності, релевантності, автономізації навчання, диверсифікованості, науковості, концентрації, ґрунтовності знань, фасилітації, послідовної апроксимації, одночасного вивчення мов і культур, культурної рефлексії, лінгводидактики, автентичності змісту навчального матеріалу, урахування білінгвізму студентів і галузевої спеціалізації, ситуативно-тематичної організації навчання, зворотного зв'язку, системності формування дослідницьких умінь; імпліцитності та експліцитності (способи подання навчального матеріалу, теми для спонукання студентів до пізнавального та інформаційного пошуку, поглиблення екстралінгвістичних знань тощо) [2].

Практичні аспекти підготовки студентів-філологів розкриваються дослідниками у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців філологічних спеціальностей [3]. Прімітно, що дослідники аргументують ефективність використання інноваційних методів і технологій у процесі навчання, основу яких складає інтерактивність: кооперативне навчання, навчання в малих групах, мікровикладання, спільне викладання, мікрогрупове обговорення, асинхронні дискусії [2]; лекція – прес-конференція, евристична бесіда, дискусія, діалог, дебати, «мікрофон», «незакінчене речення», «мозковий штурм», відкритий форум, семінар, аналіз ситуації, тренінг, упровадження комплексу оптимальних засобів (інтерактивна дошка) та інтерактивних технологій тощо [3].

Анонсовані форми й методи інтерактивної взаємодії забезпечують високий ступінь зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу, що підкреслює доцільність використання інтерактивних технологій у навчанні. Аргументацію ефективності інтерактивного навчання знаходимо у наукових напрацюваннях С. Іванішеної [1], І. Мельничук [4], Л. Павлової [5], І. Підласого [6], О. Пометун [7], С. Сисоєвої [8], М. Скрипник [9] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Використання ефективних форм і методів інтерактивних технологій у професійній підготовці майбутніх філологів потребує апробації оптимальних зразків і моделей інтерактивної взаємодії, які можуть використовуватися випускниками у практичній роботі за фахом. Обґрунтування доцільності та спрямованості використання окремих інтеракцій у підготовці майбутніх учителів-філологів окреслюємо як частину загальної проблеми, що потребує поглибленого дослідження.

Мета статті. Розкрити методика використання інтерактивних форм і методів у професійній підготовці майбутніх філологів.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців поєднує кілька напрямів особистісного становлення студентів у процесі здобуття вищої освіти. Одним із важливих аспектів професійної освіти є усвідомлення студентами необхідності оновлення процесу навчання, що мотивуватиме майбутніх учителів-філологів до розширення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в майбутньому. Такими засобами у роботі вчителя-філолога є інтерактивні форми, методи, технології навчання. Тому ефективність використання таких педагогічних інтеракцій залежить від набутого досвіду особистої участі студентів філологічних спеціальностей в інтерактивних ситуаціях.

Так, для мотивації студентів-філологів використовувати інноваційні форми і методи інтерактивного навчання та зосередження уваги студентів на власному рівні професійної підготовки учасникам пропонували розробити когнітивно-праксеологічну карту знань і практичних умінь. Така карта може створюватися як для окреслення віддалених перспектив (наприклад, очікуваних результатів вивчення окремої дисципліни), так і для визначення результативності роботи на конкретному занятті. Розділивши сторінку на дві графи, студенти фіксували в першій частині заплановані завдання (згідно з планом заняття). Наприклад, складала список нових слів з англійської мови, які вивчалися на занятті. У другій графі – записували речення, запитання, синоніми, антоніми, асоціації, приклади змін смислового значення залежно від ситуації чи варіантів перекладу тощо, які певним чином пов'язані з новими словами. Далі в процесі

інтерактивного обговорення та презентації своїх напрацювань студенти мали змогу розширити змістове наповнення другої графі за рахунок ідей, озвученими іншими учасниками в групі. Таким чином, відбувалося засвоєння нового матеріалу у практично-діяльній формі, коли майбутні філологи не лише демонстрували свої знання і вміння використовувати початковий матеріал у нових комунікативних ситуаціях, а й розширювали сферу бачення можливостей застосування вивченого матеріалу з позиції інших учасників. Відзначалося посилення мотивації студентів до більш сумлінної підготовки до таких занять.

Важливим складником у підготовці майбутніх учителів-філологів є формування у студентів умінь не лише оперувати словниковим запасом, а й умінь слухати співрозмовника, спрямовуючи бесіду в потрібному руслі. З цією метою використовувалися інтерактивні вправи на активне слухання. Студенти отримували завдання: сформулювати кілька запитань англійською мовою, які уможливають уточнення смислу слів з однаковим написанням українською мовою (наприклад, різне тлумачення слів англійською мовою в перекладі з української: замок – *Castle* і замок до дверей – *lock to the door*). Студенти мали змогу використовувати власний словниковий запас (усвідомлюючи його достатність чи мізерність); знання правильної побудови речень (що спонукатиме до більш сумлінного вивчення англійської граматики, де у реченні спочатку йде предмет чи особа (підмет), потім – дія (присудок), а далі другорядні члени речення, які характеризуються запитаннями «що?», «як?», «де?», «коли?»; вміння створювати діалогічні ситуації тощо.

Результативність участі студентів у виконанні таких інтерактивних вправ визначалася кількістю сформульованих запитань, умінням організувати невимушений діалог зі співрозмовником, застосуванням у діалозі нових слів, фраз, зворотів, що свідчить про достатній словниковий запас і вміння його використовувати в нових ситуаціях.

Таким чином відзначалися певні позитивні процеси у професійному становленні майбутніх філологів:

- зростала мотивація і зацікавленість студентів до проведення нетрадиційних занять, що базуються на інтерактивній взаємодії всіх учасників навчального процесу, позаяк методику проведення таких занять учителі-філологи зможуть використовувати у майбутній професійній діяльності;

- відбувалося вдосконалення комунікативних навичок і умінь студентів висловлювати свою думку, слухати і чути, розуміти й забезпечувати прийняття інформації;

- покращувалися вміння студентів спілкуватися на основі вільного володіння мовою, вміння чітко, коректно і влучно формулювати свої думки

та висловлюватися дохідливою мовою, орієнтуватися у розмові на реакцію співбесідника, щоб визначити рівень взаєморозуміння;

- формувалися вміння і навички мовленнєвої культури та педагогічної майстерності майбутніх учителів-філологів, позаяк поведінковий стиль у спілкуванні відзначається плавністю, розміреністю, відсутністю напруженості, щоб зацентрувати увагу на змісті предмету обговорення;

- відбувалося спрямування студентів на доречне використання професійної лексики та термінології, яка спочатку є новою для них, проте потребує пояснення і тлумачення, що вимагає від студентів умінь пояснити складні процеси, слова, дії, використовуючи й розширюючи власний словниковий запас;

- формувалися вміння уважно слухати і чути (сприйняття і розуміння інформації, яка є предметом спілкування), що передбачає виявлення студентами в інтерактивних вправах навичок уникати типових помилок у спілкуванні (перебивання співрозмовника; висловлювання передчасних висновків; неправильне слухання – відсутність уваги, помилкова інтерпретація, доповнення думки співрозмовника власними припущеннями та висловлюваннями тощо);

- виявлялися вміння розуміти співрозмовника – здатність осмислювати, вникати у зміст, сенс, значення інформації, що забезпечується єдиною системою кодифікації та декодифікації інформаційного контенту.

Таким чином інтегрувалися й комплексно реалізовувалися основні складники спрямованості професійної підготовки майбутніх філологів у ситуаціях інтерактивних взаємодій: мотивація студентів до набуття високого рівня готовності до роботи за фахом, формування необхідних знань, умінь і навичок, що свідчать про високий рівень професійної компетентності, підготовленості до ефективної професійно-комунікативної взаємодії тощо. Проте, навіть найпродуктивніше і найефективніше навчальне середовище, створене на заняттях, не може повністю забезпечити всебічний професійний розвиток майбутніх фахівців філології. Значна частка результативності такої навчально-пізнавальної діяльності майбутніх філологів потребує самостійної роботи студентів з використання оптимальних форм і методів, якими, на нашу думку, є засоби інтерактивних технологій.

Так, студенти отримували завдання: розробити методику перевірки результатів самоосвітньої діяльності у вивченні конкретної теми з іноземної мови та презентувати її для обговорення в групі. Для оцінювання результатів самостійної роботи учасників інтеракції увага студентів спрямовувалася на нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання, наприклад, вільно спілкуватися

державною та іноземною мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної комунікації [10]. Для оцінки результативності самостійної підготовки студентів у цьому напрямі майбутні філологи створювали прайс-лист, в якому фіксували сформульовані запитання (кожне запитання оцінювалося до 5 балів з урахуванням грамотного формулювання, відповідності до теми заняття, складності побудови речення, кількості використаних нових слів тощо), які передбачали кілька відповідей на них. Кожна відповідь, яку давали інші учасники інтерактивної взаємодії на занятті, також оцінювалася певною кількістю балів. Таким чином, студенти мали змогу набрати відповідну кількість балів, що свідчило про результативність їхньої самоосвітньої діяльності у підготовці до заняття.

З цією метою увага студентів зорієнтовувалася на пункт 2 у нормативному змісті підготовки здобувачів вищої освіти, в якому аргументовано необхідність «ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати» [10]. Відтак підготовка до участі в інтерактивних вправах потребувала від студентів вмотивованості до поглибленого вивчення питання, запланованого для обговорення згідно з темою заняття, у тих аспектах, які не були предметом вивчення на занятті.

Мотивація і спрямування студентів до самоосвітньої роботи ґрунтується на основних положеннях Стандарту вищої освіти України для бакалаврського рівня галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» [10]. Увага майбутніх філологів зверталася на врахування пункту 3 у нормативному змісті підготовки здобувачів вищої освіти (організувати процес свого навчання й самоосвіти), пункту 6 (використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності), пункту 7 (розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів), пункту 8 (знати й розуміти систему мови і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності), пункту 11 (знати принципи, технології і прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами), пункту 14 (використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, навчальній, професійній, науковій сферах життя), пункту 17 (збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати

факти мови й мовлення й використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання) та ін.[10].

Отже, результативність участі майбутніх філологів у ситуаціях інтерактивної взаємодії під час навчання у ЗВО визначається на основі комплексного врахування таких критеріїв:

- активна участь студентів у розробці та виконанні інтерактивних завдань;

- розширення знаннєвої бази і словникового запасу, необхідного для ефективної роботи майбутніх філологів;

- формування вмінь і навичок використовувати набуті знання у нових, нестандартних, професійно спрямованих ситуаціях міжособистісної комунікативної взаємодії, які моделюються й апробуються в умовах навчання;

- прагнення студентів досягти високого рівня мовленнєво-комунікативної підготовки шляхом перевірки власної спроможності у ситуаціях інтерактивної взаємодії ще під час здобуття вищої освіти за фахом;

- організація самоосвітньої діяльності, що сприяє підвищенню рівня готовності студентів до ефективної роботи у філологічній сфері.

Висновки. Апробація інтерактивних завдань у процесі професійної підготовки майбутніх філологів засвідчила доцільність та ефективність створення оптимального інтерактивного середовища в освітньому процесі закладів вищої освіти. Спрямованість використання інтеракцій у навчанні студентів філологічних спеціальностей узгоджується з основними положеннями Стандарту вищої освіти України для бакалаврського рівня галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія». У змісті інтерактивних завдань і вправ ураховано основні складники і напрями професійної підготовки майбутніх філологів: мотиваційний аспект професійної освіти студентів філологічних спеціальностей, що спонукає їх на активізацію навчально-пізнавальної діяльності та участь в активній міжособистісній взаємодії; когнітивний аспект – розширення когнітивного контенту професійного навчання, що збагачує словниково-термінологічний багаж майбутніх філологів і формує спеціальні (фахові, предметні) компетентності студентів філологічних спеціальностей; праксеологічний аспект – формування вмінь і навичок організувати ефективну комунікацію у професійному середовищі, що є основою формування здатності вільно, гнучко й ефективно використовувати мову, що вивчається, в нових умовах; особистісно розвивальний аспект – формування вмінь і навичок самоосвітньої діяльності, що сприятиме науковому підходу до здобуття професії філолога, розширенню професійного світогляду, розвитку креативності студентів тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок визначаємо у таких напрямках:

– створення комплексу інтерактивних завдань, спрямованих на формування різних компонентів готовності майбутніх філологів до професійно-комунікативної взаємодії;

– розробка взаємопов'язаних інтерактивних ситуацій професійного змісту, які складатимуть програму навчального тренінгу, готового для використання у підготовці майбутніх фахівців філології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006. № 3. С. 9–11.
2. Іконнікова М. В. *Теорія і практика професійної підготовки філологів в університетах США*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький: ХНУ, 2019. 608 с.
3. Коваль В., Маслюк К. Практична підготовка студентів-філологів у процесі формування професійної компетентності. *Філологічний часопис*. 2018. № 1 (1). URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941>
4. Мельничук І. М. *Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій* : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 585 с.
5. Павлова Л. Д. Методологічні підходи до проблеми інтерактивної педагогічної взаємодії. *Управління школою*. 2006. № 13. С. 2–13.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Видавничий Дім «Слово». 2004. 616 с.
7. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. 144 с.
8. Сисоєва С. О., Бондарева Л. І. Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг: навч.-метод. посіб. Київ: ВМУРоЛ «Україна», 2006. 162 с.
9. Скрипник М. Інтерактивне навчання: основні поняття. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 30–44.
10. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 03 «Гуманітарні науки». Спеціальність 035 «Філологія». Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 869 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ТА ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХОДИ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ЛІДЕРА

COMPETENCE-BASED AND ACTIVITY-BASED APPROACHES AS THE BASIS FOR TRAINING A FUTURE LEADER

У статті розглянуто сучасні підходи до підготовки майбутнього фахівця. Проаналізовано особливості компетентнісного та діяльнісного підходів у формуванні особистості сучасного лідера.

Окреслено, що компетентнісний підхід розглядається багатьма системами освіти як такий, що впливає не тільки на саму структуру знань, а й на якість освіти загалом, що має задовольняти потреби інформаційного суспільства та готувати молодь до нових ролей у цьому суспільстві. Підхід до процесу навчання як діяльності є принциповим положенням діяльнісного підходу, що зосереджується на передаванні знань і формуванні вмінь їх застосовувати. Результатом такого процесу є формування загальної компетентності майбутнього фахівця, що включає сукупність ключових та предметних компетентностей і є інтегрованою характеристикою особистості.

Обґрунтовано, що у підготовці майбутнього лідера необхідним є якісне поєднання компетентнісного та діяльнісного підходів, що забезпечують процес визначення внутрішніх потреб, розкриття мотивів, прагнень майбутнього фахівця, планування його індивідуальної діяльності та розкривають перспективи особистісного розвитку й професійної самореалізації в обраній діяльності.

Досліджено роль самореалізації у становленні особистості майбутнього лідера. Визначено, що самореалізація є процесом, який стимулює розвиток особистості впродовж усього її життя, визначає прагнення, лідерські позиції, мотивацію пошуку свого місця в суспільстві.

Запропоновано види діяльності, які є актуальними для формування лідерських позицій і якостей, що допоможуть майбутньому фахівцю у власному самовизначенні, самопроектуванні, самореалізації.

Визначено, що формування загальних і професійних компетенцій як результату навчальної діяльності забезпечують опанування системи знань та вмінь розв'язувати завдання і діяти поза навчальним процесом у житті, а також планувати та досягати поставлених цілей.

Ключові слова: компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, компетентність, лідер, самореалізація.

The article discusses modern approaches to training a future specialist. The peculiarities of competence-based and activity-based approaches in the formation of the personality of a modern leader are analyzed.

The competence-based approach is considered by many education systems as affecting not only the structure of knowledge itself, but also the quality of education as a whole, which should meet the needs of the information society and prepare young people for new roles in this society. The approach to the learning process as an activity is a principle of the activity approach, which focuses on the transfer of knowledge and the formation of the ability to apply it. The result of such a process is the formation of the general competence of the future specialist, which includes a set of key and subject competencies and is an integrated characteristic of the individual.

The training of the future leader is a high-quality combination of competence-based and activity-based approaches which ensure the process of determining internal needs, revealing the motives, aspirations of the future specialist, planning his individual activities and revealing the prospects of personal development and professional self-realization in the chosen activity is also determined in the article.

The role of self-realization in the formation of the future leader's personality has been studied. It was determined that self-realization is a process that stimulates the development of an individual throughout his life, determines aspirations, leadership positions, and motivation to find his place in society.

The types of activities that are relevant for the formation of leadership positions and qualities which will help the future specialists in their own self-determination, self-projection, and self-realization are proposed.

It was determined that the formation of general and professional competences as a result of educational activities ensure the mastery of the knowledge system and the ability to solve tasks and act outside the educational process in life, as well as to plan and achieve set goals.

Key words: competence-based approach, activity-based approach, competence, leader, self-realization.

УДК 378.017

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.23>

Гребінь-Крушельницька Н.Ю.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Нова парадигма актуалізувала пошук шляхів для розвитку сучасних концепцій освіти у напрямі підготовки ініціативних, самостійних та креативних фахівців, здатних взаємодіяти і вирішувати завдання творчо та професійно, що своєю чергою висуває нові вимоги до системи освіти, а саме: спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей, застосування теоретичних знань на практиці; формування здатності до самоосвіти, успішна

інтеграція в соціумі, а також самореалізація в майбутній діяльності.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Теоретичні та методологічні засади компетентнісного та діяльнісного підходів висвітлені в працях Н. Бібік, Е. Зеєр, О. Овчарук, І. Якухно, публікації О. Савченко, Л. Сохань, О. Пометун, А. Хуторського присвячені проблемам компетентності, компетенцій та компетентнісного підходу. Відомі американські вчені Д. Дьюї, В. Кілпатрик запропонували принцип

навчання за допомогою дій. Р. Паркер, Б. С. Томсен вивчали особливості реалізації діяльнісного підходу у школі. У працях С. Авдеєвої, І. Мінакової, І. Мельникової, О. Пометун, А. Приходько, Т. Гури, О. Роми, Г. Фреймана визначено умови ефективного впровадження діяльнісного підходу в навчально-виховний процес та його зв'язок з концепціями компетентнісного підходу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений нами аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що питання підготовки майбутнього лідера більше досліджені у філософії та психології, а педагогічний аспект цієї проблеми у контексті кореляції компетентнісного та діяльнісного підходів практично мало розроблений та потребує подальшого вивчення.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування взаємозв'язку компетентнісного та діяльнісного підходів, що імплементуються в навчально-виховному процесі і є основою для підготовки майбутнього лідера до професійної діяльності та його успішної самореалізації в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упровадження основних ідей компетентнісного підходу в модернізацію сучасної освіти обговорюється в працях Н. Бібік, О. Білої, О. Овчарук, Ю. Панфілова, І. Погорілої, О. Пометун, С. Рябушко, Б. Фурманця та ін. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовільнять потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нових ролей у цьому суспільстві. Саме тому, на думку О. Овчарук, важливим нині є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко ухвалювати рішення, навчатись упродовж життя. Так, особливого значення набуває компетентнісний підхід, що розглядається багатьма системами освіти як такий, що впливає не тільки на саму структуру знань, а й на якість освіти загалом [5].

Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [7, с. 149].

У свою чергу, експерти програми “DeSeCo” визначають поняття ключових компетентностей як фундаментальні знання, уміння та навички, готовність до самоосвіти, ключові кваліфікації, що сприятимуть формуванню освічених,

висококваліфікованих фахівців та забезпеченню їхньої конкурентоздатності на ринку праці [10].

Усередині компетентнісного підходу виділяють два базових поняття: компетенція (розглядається як сукупність якостей особистості, узагальнених інтелектуальних, професійних, комунікативних, методологічних, світоглядних та інших умінь) і компетентність (володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності) [6, с. 62].

Отже, опанування ключовими компетентностями дає змогу особистості ефективно проявляти себе в багатьох соціальних сферах, сприяє досягненню як особистого успіху, так і поліпшенню якості суспільства.

Так, сучасний лідер – це особистість з інтегрованими психологічними якостями, такими як відповідальність, креативність, спонтанність, динамічність, лабільність, комунікабельність, допитливість, усвідомленість тощо, притаманними особі, що є членом групи, виконує провідну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин... або самобутній індивід, який, володіючи лідерськими якостями, розвивається в напрямі особистісної самореалізації [4, с. 141].

Діяльність людини, зокрема засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, виконуваних людиною. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їхню важливість для себе або для суспільства, людина розвиває у себе компетентність у певній сфері життя [7, с. 149]. Так, на думку Ю. Панфілова, реалізація компетентнісного підходу висуває серйозні вимоги до методики навчання, яка повинна трансформуватись в «надання допомоги для того, щоб навчитись щось робити». Специфіка компетентнісного навчання полягає в тому, що «простежуються умови походження певного знання». В основу методики покладено навчання за допомогою діяльності [6, с. 62], – тобто імплементація теоретичних знань, якими оволодів молодий фахівець, у практичні навички під час вирішення конкретних питань чи проблемних ситуацій, що є важливою точкою дотику компетентнісного та діяльнісного підходів.

Діяльнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей та наскрізних умінь особистості; застосування теоретичних знань на практиці; формування здібностей до самоосвіти й командної роботи; успішна інтеграція в соціумі та професійна самореалізація [3].

Головним принциповим положенням діяльнісного підходу в навчанні є те, що психіка людини, формування її свідомості нерозривно пов'язані з її діяльністю і нею обумовлена. Відповідно, навчання є активним процесом діяльності людини,

що забезпечує розвиток її особистості й здійснюється у спілкуванні з іншими людьми. О. Пометун стверджує, що діяльнісний підхід у навчанні апелює до внутрішньої активності дитини, зумовленої не тиском, не примусом, а особливою організацією змісту й методами освіти. Навчальна діяльність має бути організована так, щоб дитина усвідомлювала особистісну значимість навчання [7, с. 148].

У підготовці сучасного лідера необхідним стає якісне поєднання компетентнісного та діяльнісного підходів, що забезпечують процес визначення внутрішніх потреб, розкриття мотивів, прагнень майбутнього фахівця, планування його індивідуальної діяльності й розкривають перспективи особистісного розвитку та професійної самореалізації в обраній діяльності.

Звертаючись до результатів теоретичного дослідження поняття лідерства науковці І. Бех, І. Зязюн, А. Коваленко, О. Козак, А. Коростильова, О. Нестуля, С. Нестуля, Д. Шихненко розглядають також роль самореалізації у становленні особистості майбутнього лідера. Досліджуючи особливості самореалізації особистості, В. Радул, І. Краснощок, І. Лебедик трактують самореалізацію як процес, в якому передбачається усвідомлення особистістю того, чим вона володіє і чого вона б хотіла досягти, а також вибір практичних дій для втілення досвіду в реальну дійсність, закріплену у визнанні цих досягнень іншими [8, с. 39]. І. Бех вважає, що самореалізація є цілісною діяльністю і поведінкою особистості, а не сукупністю певних способів її діяльності чи поведінки [1]. Самореалізація включає також самопроєктування – уявлення про те, якою людиною прагне бачити себе в найближчому або віддаленому майбутньому [9, с. 104].

Таким чином, у широкому сенсі самореалізація є процесом, що стимулює розвиток особистості впродовж усього її життя, визначає прагнення, лідерські позиції, мотивацію пошуку свого місця в суспільстві.

Отже, теоретичні дослідження свідчать, що уявлення лідера про самого себе, його самооцінку є результатом втілення за власною ініціативою своїх індивідуальних, професійно-особистісних якостей і властивостей за визначеними цілями з метою відтворення себе у своїй сутності як особистості й професіонала, можливостей самореалізації в навчальному й позанавчальному процесах, пошуку зразка успішного «життя в професії». Так, реалізація компетентнісного та діяльнісного підходів у підготовці майбутнього лідера передбачає формування загальних і професійних компетенцій: комунікативних, навчально-пізнавальних, ціннісно-смыслових, а також компетенцій особистого вдосконалення в діяльності. З огляду на зазначене, вважаємо актуальним проведення зі студентами круглих столів, обговорень, роботи у творчих

групах, написання міні-творів, розробки різних тематичних проєктів, створення акмеограми для розробки динамічної моделі власного «професійного Я», оскільки навчально-виховний процес у контексті кореляції компетентнісного та діяльнісного підходів зумовлений необхідністю проєктування, конструювання, створення ситуацій успіху, навчання через розв'язання конкретних проблем, аналізу інформації та ситуацій, зіставлення фактів, навчання в команді тощо.

Для прикладу, перспективним є організація круглого столу на тему «Актуальність проблеми особистісно-професійного зростання та професійної самореалізації особистості» або підготовка та колективне обговорення доповідей: «Кар'єра як акмеологічний механізм професійної самореалізації особистості», «Самопроєктування та визначення стратегій професійної самореалізації особистості», «Саморозвиток та самовдосконалення як просування майбутнього фахівця до професійних вершин» у творчих групах. Наприкінці учасникам груп можна запропонувати такі форми аналізу виконаної роботи: спочатку кожен студент має самостійно визначити свій внесок у роботу, а після цього група робить колективний аналіз щодо лідерських позицій учасників – хто підтримував, хто заважав у роботі тощо.

Важливим, на нашу думку, є створення авторської системи професійної самореалізації особистості за методикою В. Гладкової та С. Пожарського, яка передбачає проходження таких етапів.

1. Діагностика особистісних якостей, цінностей, цілей, життєвих позицій.

2. Формування вмінь складання власної психологічної характеристики.

3. Ознайомлення з методами аналізу професійної діагностики фахівця (професійно-кваліфікаційна характеристика, схема «Дія – Результат»).

4. Створення образу «Я-реальний» – «Я-ідеальний».

5. Укладання акмеограми фахівця.

6. Розробка власної траєкторії майбутнього професійного та особистісного розвитку [2, с. 292].

Так, розглядаючи соціально-психологічні та соціально-моральні виміри лідерства, Д. Шихненко акцентує увагу на тому, що особистість включає до себе прояви буття всіх суспільних відносин, а самореалізація – це, фактично, здійснення можливостей розвитку «Я». Найвищим кінцевим результатом розвитку людини є самоздійснення, що переважно трактується як кінцевий результат самореалізації, повноцінне втілення можливостей особистості, яке може виражатися як прагнення людини до найбільш повного виявлення своїх здібностей та їх актуалізації [9, с. 104].

Висновки. Отже, вважаємо, що компетентнісний та діяльнісний підходи до підготовки майбутнього лідера спрямовують на створення

сприятливих умов для педагогічного процесу та формування загальних і професійних компетенцій як результату навчальної діяльності, де змістом навчання є не сукупність теоретичних знань, а система дій і знання, що забезпечують опанування цієї системи та досягнення найважливіших (ключових) компетентностей, оскільки сьогодні засвоєні знання – це такі, що перетворились на розумові дії, а також вміння розв'язувати завдання і діяти поза навчальним процесом у житті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. К. : Академвидав, 2009. 248 с.
2. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології : підручник. Львів : Новий світ–2000, 2011. 320 с.
3. Діяльнісний підхід. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4 (дата звернення: 27.02.2024).
4. Козак О. В. Особистість лідера в сучасному психологічному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2019. Вип. 1. С. 136–141.
5. Овчарук О. О. Компетентісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи. <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/176/162> (дата звернення: 22.02.2024).
6. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків : Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний інститут», 2017. № 3. С. 55–67.
7. Пометун О. І. Реалізація компетентісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2015. № 2. С. 146–157.
8. Радул В. В., Краснощок І. П., Лебедик І. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : монографія. Київ : «Імекс-ЛТД», 2009. 352 с.
9. Шихненко Д. В. Становлення особистості інноваційного лідера крізь призму соціально психологічних вимірів. *Інвестиції: практика та досвід*. К. : ТОВ «ДКС Центр», 2016. № 13. С. 103 – 108.
10. Defenition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo): Strategy Paper on Key Competetencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. Revised draft, 2002. P. 24.

ВПЛИВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

THE IMPACT OF CHOREOGRAPHIC ART ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVITY

У статті авторкою розглядається вплив хореографічного мистецтва на розвиток креативності у здобувачів вищої освіти. Сучасна освіта віддає все більше уваги розвитку не лише когнітивних, але й творчих здібностей майбутніх фахівців. Хореографічне мистецтво, таке як танок, може мати значний вплив на розвиток креативності через свою специфіку, що включає елементи виразності, руху, музики та власної інтерпретації.

Встановлено, що в умовах глобального впровадження сучасних цифрових технологій в різні сфери життя, розвитку дистанційної освіти, актуальним питанням є пошук нових шляхів для самореалізації та розкриття творчих здібностей здобувачів освіти. Вивчення впливу хореографічного мистецтва на розвиток креативності здобувачів освіти має значну актуальність у контексті сучасних вимог до освіти та формування комплексної особистості молодого покоління.

Зазначено, що важливим є розкриття у здобувачів освіти інноваційного мислення та готовності до вирішення різноманітних завдань сучасного світу, який стрімко змінюється. Встановлено, що креативність сприяє формуванню критичного мислення, гнучкості та адаптації до середовища, яке неперервно набуває змін та нових форм. Креативні та оригінальні хореографічні рішення неможливі без ґрунтовних знань у галузі хореографії. Разом з тим, хореографія має значний потенціал як для естетичного виховання, так і для становлення особистості: розкриває та формує творчі здібності, розвиває пластичність, контроль та володіння власним тілом; впливає на формування психо-вольових навичок; покращує фізичний стан та здоров'я. У результаті дослідження, встановлено, що значною мірою педагогічний творчо-креативний потенціал хореографічного мистецтва в закладах освіти розкривається в поєднанні музики, ритміки, образотворчого мистецтва, театру і пластики. А хореографічне мистецтво впливає на розвиток креативності здобувачів освіти, сприяючи їхньому естетичному, культурному, творчому, фізичному та соціальному зростанню.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, творчі здібності, креативність, розвиток особистості, індивідуальність, заклади освіти, здобувачі освіти.

In the article, the author discusses the impact of choreographic art on the development of creativity in higher education students. Modern education pays more and more attention to the development of not only cognitive but also creative abilities of future professionals. Choreographic art, such as dance, can have a significant impact on the development of creativity due to its specificity, which includes elements of expression, movement, music and own interpretation.

It has been established that in the context of the global introduction of modern digital technologies in various spheres of life, the development of distance education, the search for new ways for self-realisation and the disclosure of creative abilities of students is an urgent issue. The study of the influence of choreographic art on the development of students' creativity is of great relevance in the context of modern requirements for education and the formation of a comprehensive personality of the younger generation.

It is noted that it is important to develop innovative thinking and readiness to solve various problems of the modern world, which is changing rapidly. It has been established that creativity contributes to the formation of critical thinking, flexibility and adaptation to an environment that is constantly changing and taking on new forms. Creative and original choreographic solutions are impossible without a thorough knowledge of choreography. At the same time, choreography has significant potential for both aesthetic education and personal development: it reveals and shapes creative abilities, develops plasticity, control and mastery of one's own body; influences the formation of psycho-volitional skills; improves physical condition and health. The study found that to a large extent, the pedagogical creative potential of choreographic art in educational institutions is revealed in the combination of music, rhythm, fine arts, theatre and plastic arts. And choreographic art influences the development of students' creativity, contributing to their aesthetic, cultural, creative, physical and social growth.

Key words: choreographic art, creative abilities, creativity, personality development, individuality, educational institutions, students.

УДК 792.8:37.015
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.24>

Гриценко О.Е.,
викладач кафедри сучасної та бальної хореографії
Харківської державної академії
культури

Постановка проблеми. У період сучасної глобалізації суспільства, в умовах виборювання та вдосконалення української державності, особливого значення набуває проблема формування естетичної свідомості здобувачів освіти. Сучасне суспільство потребує майбутніх фахівців, які володіють не лише знаннями та навичками, але й креативністю. Це зумовлено необхідністю задовольнити естетично-культурні, інтелектуальні та художньо-творчі зацікавленості майбутніх фахівців. Вирішення цих питань можливе за

умов залучення здобувачів освіти до мистецтва, зокрема хореографічного, яке має великі можливості впливу на особистість: у процесі хореографічної діяльності відбувається формування естетичної культури, розвиток емоційно-чуттєвої сфери, психофізичної свободи та творчої активності. Важливою складовою освітнього періоду являється можливість реалізації креативних здібностей шляхом хореографічних засобів у розвитку творчої індивідуальності особистості. Розкриття індивідуальності людини, креативності,

в тому числі у вираженні власних думок та сміливість прояву свого «Я» є актуальним завданням сучасної педагогіки. Хореографічне мистецтво є ефективним засобом розвитку креативності здобувачів освіти, зокрема танці дають можливість для самовираження, розвитку творчого мислення, уяви та фантазії. Постановка проблеми полягає в теоретичному дослідженні впливу хореографічного мистецтва на розвиток креативності у здобувачів освіти. Важливо акцентувати, що счасна освіта віддає все більше уваги розвитку не лише когнітивних, але й творчих здібностей майбутніх фахівців. Хореографічне мистецтво, таке як танок, може мати значний вплив на розвиток креативності через свою специфіку, що включає елементи виразності, руху, музики та власної інтерпретації.

Аналіз досліджень і публікацій. Можна зазначити ряд емпіричних досліджень, які свідчать про позитивний вплив хореографії на розвиток здібностей, креативності, хореографічних навичок здобувачів освіти. Проблема креативності у майбутніх фахівців досліджувалася такими науковцями, як Д. Богоявленська, В. Моляко, Н. Вишнякова, А. Лук, В. Клименко, М. Ніколаєнко, Г. Ковальова, Л. Дорфман та ін. Серед дослідників хореографічного мистецтва варто відзначити А. Ваганова, В. Верховинець, К. Василенко, Г. Березову, О. Мартиненко, А. Гуменюка та інших.

Мета статті. Проаналізувати теоретичні засади розвитку креативності та значення креативного мислення здобувача освіти в процесі хореографічного навчання.

Викладення основного матеріалу дослідження.

В умовах сьогодення – стрімкого інноваційного розвитку, надзвичайно важливою здібністю, яка майстерно доповнює професійні навички, є здатність креативно мислити, вміння знаходити цікаві нестандартні підходи до вирішення поставлених задач. Креативність є надзвичайно корисною в бізнесі, науці, освіті, культурі, мистецтві, політиці, тобто у всіх динамічних життєвих областях, де розвинена конкуренція. Сьогодні пріоритетними науково-практичними завданнями стають виховання в майбутніх фахівців прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, орієнтації на максимально повне виявлення своїх індивідуальних можливостей у професійній сфері, збагачення професійно-інформаційного середовища, формування у здобувачів вищої освіти рефлексивних умінь і критичного мислення [6].

Проаналізуємо діфініції «креативність». Визначення «креативність» походить від англ. «create» –визначає здатність людини створювати принципово нові ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення, здатність вирішувати проблеми, що виникають всередині статичних систем. Можна сказати,

що креативна людина бачить проблему та можливість її розв'язання під творчо, нестандартно іншим кутом зору. Креативна людина – це індивід, що володіє здатністю генерувати нові оригінальні та інноваційні ідеї або рішення. Така особистість часто відзначається високим рівнем допитливості, гнучкості мислення, оригінальністю у підходах та відкритістю до нових дослідів [6]. Зокрема, американський психолог Абрахама Маслоу визначає креативність, як творчу спрямованість, яка «природжено властива всім людям, але втрачається більшістю під впливом сформованої системи виховання, освіти і соціальної практики». Варто зазначити, що креативність визначається наявними творчими та інтелектуальними здібностями людини та знаходить вираження в здатності генерувати інноваційні ідеї та створювати принципово нові продукти. Креативне мислення є нестандартним та визначається оригінальністю і сміливістю вираження, що допомагає знаходити унікальні рішення та може призвести до несподіваних відкриттів [7]. Креативність виявляється як «кмітливість, здатність досягати мети, знаходити вихід із безвихідної, на перший погляд, ситуації, використовуючи ситуацію, предмети і обставини незвичайним способом» [3].

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що майбутній фахівець з хореографії повинен розвивати свою креативність, що зазначається наступними причинами:

- Необхідність в створенні оригінальних танцювальних творів, адже креативність дає хореографу можливість створювати танці, які не схожі на інші, які мають свій неповторний стиль та почерк.

- Вирішення проблем: у хореографічній роботі часто виникають несподівані проблеми і саме креативність допомагає знайти нестандартні та ефективні шляхи їх вирішення.

- Конкурентоспроможність: на ринку праці існує велика конкуренція серед хореографів. Креативність може стати тією конкурентною перевагою, яка допоможе майбутньому фахівцю знайти перспективну роботу та досягти успіху.

- Задоволення від роботи: креативна робота приносить більше задоволення та самореалізації.

На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [7;8;5;6], нами констатовано, що вплив хореографічного мистецтва на розвиток креативності здобувачів освіти є значимим і має кілька аспектів:

- Розвиток естетичного смаку: хореографічне мистецтво сприяє розвитку естетичного сприйняття, допомагаючи здобувачам освіти розуміти та цінувати красу руху, музики та виразності.

- Культурне збагачення: вивчення різних хореографічних стилів та технік дозволяє здобувачам освіти поглиблювати своє розуміння різноманітних

культурних традицій та історій, що розширює їхні знання та горизонти.

- Розвиток творчості та індивідуальності: участь у танцювальних проєктах та створення власних танцювальних композицій розвиває творчість та сприяє самовираженню. Заохочення експериментування та пошуку нових творчих рішень стимулює здобувачів до самовдосконалення та розвитку.

- Сприяння фізичному розвитку: танці вимагають від здобувачів освіти розвитку координації, гнучкості, сили та витривалості, а регулярні заняття хореографією сприяють збереженню здоров'я та загальному фізичному благополуччю.

- Сприяння соціальному розвитку: хореографічні колективи сприяють формуванню спільної творчої атмосфери, співпраці та взаєморозуміння між учасниками, що розвиває комунікативні навички та вміння працювати в команді.

Для вирішення завдань нестандартно, в інноваційний спосіб, важливо розкрити свій творчий потенціал, відмовитись від шаблонного мислення та поглянути на проблему ширше, створити з наявного щось нове та унікальне, проявивши гнучкість мислення та оригінальність [2].

Хореографічне мистецтво є одним з найдієвіших засобів естетичного виховання та ефективно впливає на всебічне, гармонійне становлення особистості. Воно охоплює психоемоційні складові, такі як: сприйняття, уяву, почуття, думки, волю; та впливає на процес розвитку свідомості та самовдосконалення людини, на формування її моральних якостей та світогляду в цілому. Хореографічна діяльність сприяє розвитку необхідних сучасній молоді якостей таких, як рішучість та впевненість, цілеспрямованість та наполегливість, самостійність та ініціативність. Доведено, що заняття хореографією позитивно впливають на емоційний стан, допомагають врівноважити психо-емоційні прояви, притаманні молодому віку, реалізують прагнення до самореалізації та самоствердження.

У сучасному світі надзвичайно стрімких змін хореографія майже не має обмежень та визначених норм. Застосовуючи творчо-мистецькі методи та засоби реалізації здобувачі освіти отримують можливість виразити свої сильні сторони, заявити про себе, продемонструвати свої творчі та індивідуальні таланти, здібності, показати лідерські якості та вміння працювати в команді. Хореографічні рухи дають можливість невербально висловити свої почуття, думки, настрої. Через творчі завдання стає можливо втілити власні ідеї, які сповнені почуттями, думками та переживаннями сьогодення.

Як свідчать наукові дослідження [7;3;2], за впливом на розвиток креативних здібностей здобувачів освіти мистецтво посідає найвагоміше місце серед інших елементів загальної системи виховання. Комплексний підхід до формування

особистості охоплює широке коло питань серед засобів естетичного та морального виховання.

Одним з засобів мотивування в освітньо-творчому процесі являється залучення здобувачів освіти до активної творчої та проєктної діяльності, зокрема до занять з хореографічного та театраль-ного мистецтва. Для реалізації цього завдання головною організаційно-педагогічною умовою являється функціонування освітньо-художнього простору в закладах освіти [5].

З деяких пір помітної значимості набуває проблема розкриття креативності та формування мотивації здобувачів освіти через впровадження цікавих нестандартних форматів занять, таких як імпровізація, шоу-клас, джем, батл, челендж та інші засоби, які позитивно впливають на психоемоційний стан та розвиток творчого потенціалу. Такі формати занять сприяють співпраці та взаємодії між учасниками. Участь у колективних імпровізаціях чи джем-сесіях розвиває навички співпраці, слухання та взаєморозуміння. Ця проблема важлива через наступні аспекти, як значення креативності в сучасному світі, адже креативність стає ключовою компетенцією в епоху швидких змін та інновацій. Важливо вивчати, як хореографічне мистецтво може сприяти її розвитку. Потреба в альтернативних методах навчання, оскільки традиційні методи навчання можуть бути обмежені у сприйнятті та розвитку креативності, а хореографічне мистецтво може стати важливим інструментом для введення альтернативних підходів до навчання. Соціокультурний вплив хореографії: хореографія є важливою складовою культурного спадку суспільства і вивчення впливу хореографічного мистецтва на розвиток креативності здобувачів може розкрити його роль у формуванні та збереженні культурних цінностей України. Роль хореографії у розвитку особистості: хореографічне мистецтво може сприяти розвитку різних аспектів особистості, включаючи емоційну виразність, самовираження, впевненість у собі та співпрацю в команді.

Варто зазначити, що важливим завданням перед викладачами постає вибір якісного, цікавого оригінального та змістовного музичного матеріалу. Застосування сучасних видів танців під змістовний, багатообразний музичний матеріал створює можливість виховувати емоційне, цілісне ставлення до мистецтва, майбутньої професії та впливає на формування поведінки в різних сферах життя в майбутньому. Упровадження цієї форми роботи створює передумови для більш активного виявлення внутрішніх відчуттів та емоцій, спонукає до продуктивної творчості, підвищує власну гідність та вчить критично оцінювати власну діяльність.

Важливим є усвідомлення, що розкриття та розвиток індивідуальних креативних здібностей здобувачів освіти не визначається якимось конкретним

видом хореографічної діяльності. Важливими являються саме функції, які виконує хореографічне мистецтво в житті людей і суспільства. Дослідження вказують на багатофункціональний потенціал хореографічного мистецтва, що інтегрований в такі функції: психофізіологічну, емоційно-чуттєву, освітньо-виховну, організуючу, культурно-пізнавальну, мотиваційну, діяльнісно-творчу, гедоністичну, пізнавально-інформаційну, релаксійну, рефлексійну, соціально-організаційну та ін. [4].

Танцювальне мистецтво спонукає до формування у здобувачів освіти ініціативи, художніх та креативних здібностей; розвитку фантазії; творчої активності. Ці процеси зумовлені потребою експериментувати в створенні сценічного образу, імпровізувати в межах теми. Танець та сценічна діяльність дозволяють зменшити фізичну та психологічну напруженість, покращити настрій та емоційний стан, налагодити товарисько-партнерські стосунки з оточенням.

У ступенях індивідуальної здатності особистості до розвитку креативності можна виділити наступні рівні [6]:

- досконалий – проявляється у яскраво вираженій мотивації досягнення успіху, в емоційно-творчому втіленні ідеї, в аргументованих художніх узагальненнях, прагненні до комунікативної взаємодії.
- достатній рівень – характеризується стійким прагненням до досягнення успіху, розвитком емоційно-художньої сфери, усвідомленим сприйняттям творів, бажанням удосконалювати навичок і вмінь, добре виражена художньо-творча спрямованість і здатність до художньої комунікації.
- низький рівень – проявляється у слабко вираженій мотивації досягнення, певній стереотипності та певній стереотипності та слабко вираженій емоційній насиченості; недостатня художня обізнаність, поверхневе та фрагментарне сприйняття мистецьких знань, відсутність творчого ставлення.

У досягненні повної реалізації поставлених завдань особливо варто визначити наполегливість та працьовитість, беззаперечними також являються ступінь мотивації та конкретність у визначенні поставлених цілей.

Таким чином, образ гармонійної естетично-розвиненої особистості, формування якої відбувається у ході хореографічної діяльності, передбачає передусім розвиток її когнітивної, креативної, емоційно-почуттєвої сфери. У процесі виконання хореографічних завдань здобувачі освіти навчаються володіти своїми емоціями та почуттями, розвивати естетично-культурний та творчий потенціал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах сьогодення креативність є важливою якістю, що сприяє успіху в різних сферах життя, включаючи професійну. Креативне бачення допомагає в житті та професійній діяльності знайти

вихід з кризових ситуацій, відкривають нові кар'єрні можливості та шляхи до самореалізації, урізноманітнюють життя, допомагають стати успішними та щасливими. Все це робить креативність головною навичкою двадцять першого століття. У статті авторкою визначено, що впровадження в освітній процес сучасних хореографічних елементів різних стильових напрямів із залученням до методики навчання сприяє формуванню в здобувачів освіти не лише художньо-естетичних інтересів, духовно-емоційного зростання, а також створює можливість реалізувати їх творчо-інтелектуальний потенціал, застосувати лідерські якості, брати відповідальність, вміння працювати в команді та думати креативно. Залучення до освітнього процесу художньо-творчих засобів виховання сприяють розкриттю особистого «Я» здобувачів освіти, вмінню виражати власні ідеї та втілювати їх в життя, дають можливість заявити про себе, продемонструвати та розвинути свої сильні та кращі якості та навички. Перспективою подальших досліджень вбачаємо вивчення впливу хореографії на навички співпраці та лідерства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Dou X., Li H., Jia L. Cultivating the link between creative thinking and innovative thinking in dance choreography. *Thinking Skills & Creativity*. 2021. 41. 100896.
2. Sehedá N., Panchenko H., Chervonska L., Uskova A. Development of creative abilities of future music teachers by means of choreography: An experimental study. *Journal of Cultural History and Art Research*. 2019. 8 (2). 293-300.
3. Грек В. А. Імпровізація в хореографії: поліаспектність проявів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 463-466. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm> (дата звернення 08.02.2024)
4. Коцавець І, Гриценко О. Організація електронного навчання при викладанні дисципліни «Класичний танок». *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 54. Том 1. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/54.1.18>
5. Лученко О.В. Хореографія в освітньо-культурному просторі України. 2020. URL: <https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/10905/1/%D0%9B%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення 07.02.2024)
6. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. К. : Промінь. 2006. 432 с
7. На урок. Розвиток креативності майбутніх вчителів музичного мистецтва. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kreativnosti-majbutnih-vciteliv-muzicnogo-mistectva-214336.htm> (дата звернення 05.02.2024)
8. Харьковой К. Л. Наукові дослідження та їх вплив на еволюційний процес розвитку в сучасній хореографії. 2020. URL: https://nakkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Osoblyvosti_roboty_khoreohrafa_Zbirka_2020_2.pdf (дата звернення 07.02.2024)

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

APPLICATION OF CLUSTERING METHODS AND FUZZY LOGIC FOR INTELLIGENT DATA ANALYSIS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

У освіті все частіше застосовуються інноваційні методи аналізу даних, які можуть радикально трансформувати способи ведення освітнього процесу та адміністрування в освітніх установах. Нечітка логіка та методи кластеризації можуть бути використані для створення більш гнучких, адаптивних систем навчання, що враховують індивідуальні особливості та потреби здобувачів освіти, а також сприяють оптимізації управління освітніми ресурсами.

Нечітка логіка дозволяє використовувати невизначеність та непевність при прийнятті рішень, що ідеально підходить для моделювання складних освітніх процесів, де врахування неоднозначності відповідей здобувачів освіти, знань та навичок є ключовим фактором. Такий підхід може сприяти розробці індивідуалізованих навчальних планів, забезпечуючи при цьому високий рівень взаємодії та залучення здобувачів освіти.

Кластеризація, як метод інтелектуального аналізу даних, представляє собою процес групування об'єктів за певними схожими характеристиками. В освітньому контексті це може бути використано для ідентифікації груп здобувачів освіти з подібними навчальними потребами або поведінкою, дозволяючи закладам вищої освіти краще налаштувати навчальні процеси та інтервенції для підтримки кожної групи.

У методиках групування даних використовується навчання без «вчителя», що усуває необхідність у попередньому освітньому процесі. Такі підходи до кластеризації активно застосовуються для обробки освітньої інформації, дозволяючи поділити початковий великий набір даних на сегменти, або кластери. Цей процес сприяє організації даних та виявленню в них корисних зразків і тенденцій.

Розглянуто практичне застосування цих технологій для аналізу ефективності навчальних матеріалів, прогнозування успішності здобувачів освіти та оптимізації управлінських рішень у закладах вищої освіти.

Інтеграція нечіткої логіки та кластеризації в освітній процес відкриває нові перспективи для створення більш адаптивної, ефективної та персоналізованої освіти, проте водночас вимагає відповідального підходу до використання та аналізу даних.

Ключові слова: цифровізація освіти, здобувачі освіти, заклади вищої освіти, кластеризація, інтелектуальний аналіз даних, нечітка логіка, освітні дані.

In education, innovative methods of data analysis are increasingly used, which can radically transform the ways of conducting the educational process and administration in educational institutions. Fuzzy logic and clustering methods can be used to create more flexible, adaptive learning systems that take into account the individual characteristics and needs of learners, as well as contribute to the optimization of educational resource management.

Fuzzy logic allows the use of ambiguity and uncertainty in decision-making, which is ideal for modeling complex educational processes, where taking into account the ambiguity of learner responses, knowledge and skills is a key factor. Such an approach can facilitate the development of individualized curricula, while ensuring a high level of interaction and engagement of learners.

Clustering, as a method of intelligent data analysis, is a process of grouping objects according to certain similar characteristics. In an educational context, this can be used to identify groups of learners with similar learning needs or behaviours, allowing higher education institutions to better tailor learning processes and interventions to support each group.

Data grouping techniques use learning without a "teacher", which eliminates the need for a previous educational process. Such approaches to clustering are actively used for processing educational information, allowing to divide the initial large data set into segments, or clusters. This process helps to organize the data and identify useful patterns and trends in it.

The practical application of these technologies for analyzing the effectiveness of educational materials, predicting the success of education seekers and optimizing management decisions in higher education institutions is considered.

The integration of fuzzy logic and clustering into the educational process opens up new perspectives for creating more adaptive, effective and personalized education, but at the same time requires a responsible approach to the use and analysis of data.

Key words: Digitalization of Education, Education Seekers, Institutions of Higher Education, Clustering, Data Mining, Fuzzy Logic, Educational Data.

УДК 37.018.4:004.85

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.25>

Деревянчук О.В.,

канд. фіз.-мат. наук, доцент,
доцент кафедри професійної
та технологічної освіти і загальної фізики
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна освітня сфера активно обробляє великі масиви інформації, накопичені на різноманітних стадіях освітньої діяльності [1; 2]. Зокрема, здійснюється аналіз характеристик студентів та підсумків їх засвоєння навчальних дисциплін. У процесі вивчення цієї інформації розробляються різноманітні завдання, пов'язані з інтелектуальним аналізом даних (Data Mining) [3; 4]. Цей процес полягає у відборі значущих властивостей з великої

кількості інформації. Ручний аналіз освітніх даних вимагає значних зусиль та високої кваліфікації аналітика. Тому, в даній роботі пропонується автоматизувати процес аналізу освітніх даних за допомогою методів кластеризації та інструментів нечіткої логіки, що дозволить знизити складність аналізу та підвищити його точність [5; 6; 7; 28].

Створення інформаційної системи для кластеризації та аналізу освітніх даних із використанням нечіткої логіки включає виконання наступних

етапів: визначення джерел первинної інформації, таких як електронні таблиці або текстові файли зі спеціалізованих порталів; розробку концептуальної та логічної моделей для системи кластеризації освітніх даних; моделювання функціонування зазначеної системи.

У сучасному освітньому середовищі існує величезний потенціал для вдосконалення процесів навчання та адміністрування за допомогою передових технологій аналізу даних. Традиційні методи навчання часто не здатні враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти, що може призводити до зниження ефективності освітнього процесу та недостатнього задоволення потреб студентів. Крім того, освітні установи зіштовхуються з викликами у плануванні та розподілі ресурсів, а також у прогнозуванні успішності здобувачів освіти та їх залученості до освітнього процесу.

Проблема полягає у необхідності розробки ефективних інструментів та методик, які б дозволили закладам вищої освіти краще розуміти та задовольняти потреби здобувачів освіти, оптимізувати використання навчальних та адміністративних ресурсів, а також підвищити загальну якість та доступність освіти. У цьому контексті, нечітка логіка та кластеризація, які є важливими компонентами інтелектуального аналізу даних, можуть запропонувати нові підходи до розв'язання цих викликів.

Нечітка логіка дозволяє моделювати неоднозначність та невизначеність, характерні для багатьох освітніх процесів, тим самим забезпечуючи більш точне та гнучке прийняття рішень. Кластеризація допомагає ідентифікувати групи здобувачів освіти з подібними характеристиками або потребами, що може сприяти розробці цільових навчальних програм та індивідуалізованих підходів до навчання. Використання цих методів у комплексі з іншими інструментами аналізу даних може значно покращити процеси прийняття рішень у закладах вищої освіти, зробити навчання більш ефективним і персоналізованим, а також допомогти в адмініструванні та стратегічному плануванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування новітніх технологій, зокрема цифрових, у сфері освіти стало об'єктом дослідження таких вчених, як В. Ковальчук, Ж. Ху, С. Баловсяк, О. Деревянчук, Ю. Ушенко, А. Кочарян, Н. Ткаченко, В. Сорока, С. Масліч, І. Шелудько та інші [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Важливим напрямом цифровізації професійної освіти є проектування, дослідження та застосування комп'ютерних систем для інтелектуального аналізу даних, зокрема, розпізнавання зображень [16; 17; 18; 19; 20], сегментації [21; 22] та кластеризації [5; 28].

В освіті використання методів групування даних є дієвим способом для оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Однак, під час аналізу реальних освітніх даних, не завжди можливо чітко відокремити кластери. Це створює труднощі при аналізі даних здобувачів освіти, розташованих на межі між групами (кластерами). Для подолання цієї проблематики у дослідженні пропонується застосування інструментів нечіткої логіки. Зокрема, пропонується визначити ступінь приналежності здобувача освіти до певного кластеру за допомогою нечітких функцій приналежності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика групування даних активно застосовується в рамках сучасних освітніх платформ як дієвий підхід до оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти [24; 25]. Однак, детальне вивчення методик її застосування у сфері освіти залишається неповним. Аналіз за допомогою кластеризації дозволяє формувати рекомендації для освітнього процесу, який проводиться у стаціонарній або в дистанційній формах. Кластерний аналіз проміжних та кінцевих навчальних результатів сприяє налаштуванню складності навчальних завдань. Використання методів інтелектуального аналізу даних у контексті освітньої статистики значно розширює перспективи онлайн-освіти, підвищує продуктивність викладання та засвоєння матеріалу. У ході такого аналізу виявляється прихована, раніше невідома та потенційно цінна інформація з великої бази даних.

При аналізі освітніх даних за допомогою кластеризації отримуємо групи (кластери), які іноді виявляються не чітко розділеними одна від одної [25]. Через це використовуються алгоритми кластеризації, що базуються на принципах нечіткої логіки, такі як fuzzy k-means та fuzzy c-means (FCM) [26]. Ці алгоритми дозволяють елементу бути частиною декількох груп одночасно, але з різним ступенем приналежності до кожної з них [6; 7]. Fuzzy k-means є варіацією стандартного методу k-means, але з можливістю нечіткого визначення кластерів. Одна з ключових характеристик алгоритму Fuzzy C-means (FCM) полягає в автоматичному встановленні кількості кластерів [27].

Однак, нечіткі функції належності, що визначаються за допомогою нечітких методів кластеризації, не завжди адекватно відображають приналежність об'єкта до різних кластерів, враховуючи специфіку задачі. Це може бути пов'язано зі складними та нерівномірними формами кластерів, характерними для освітніх даних. Для поліпшення якості аналізу застосовуються методи нечіткої логіки, що надають змогу гнучко налаштувати параметри функцій належності [5].

Мета статті. Дослідження та аналіз ефективності застосування методів кластеризації та

нечіткої логіки в контексті інтелектуального аналізу даних в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі освіти модель кластеризації виявляється потужним інструментом для створення ефективних та персоналізованих систем навчання. У сфері освіти кластеризація використовується для виявлення рівня навчальних досягнень здобувачів освіти і можливості вжити відповідні дії для оптимізації освітнього процесу. Кластерний аналіз дозволяє виявити різні фактори, які сильно корелюють з успішністю навчання здобувачів освіти. У більшості випадків для кластеризації освітніх даних використовуються алгоритми k-means, BIRCH, and DBSCAN [24]. За їх допомогою можливо аналізувати та корегувати навчання здобувачів освіти у електронних системах, а також прогнозувати їх досягнення. Для глибшого аналізу даних у роботі пропонується обробляти результати кластеризації, отримані методом k-means, за допомогою нечіткої логіки.

Застосування нечіткої логіки та методів кластеризації, які є частиною інтелектуального аналізу даних, у освітньому процесі відкриває нові можливості для підвищення ефективності навчання та адміністрування. Ці методи дозволяють розробляти більш гнучкі та адаптивні системи навчання, а також забезпечують краще розуміння освітніх даних. Ось декілька способів застосування цих технологій в освіті:

1. *Адаптивне навчання.* Нечітка логіка може бути використана для розробки адаптивних систем навчання, які змінюють зміст та темп навчання в залежності від індивідуальних потреб та здібностей здобувачів освіти. Це дозволяє створювати персоналізовані навчальні траєкторії, підвищуючи ефективність освіти.

2. *Кластеризація здобувачів освіти.* Методи кластеризації можуть бути застосовані для групування здобувачів освіти за різними параметрами, такими як рівень знань, стиль навчання або мотивація. Це допомагає викладачам ефективніше організувати освітній процес, а також адаптувати навчальні матеріали та методики до потреб різних груп здобувачів освіти.

3. *Аналіз ефективності навчальних матеріалів.* За допомогою інтелектуального аналізу даних можна аналізувати взаємодію здобувачів освіти з навчальними матеріалами, виявляючи найбільш та найменш ефективні методи та зміст навчання. Це дозволяє закладам вищої освіти оптимізувати навчальні ресурси.

4. *Прогнозування успішності здобувачів освіти.* Використання нечіткої логіки та кластеризації може допомогти у прогнозуванні академічної успішності здобувачів освіти, виявленні ризиків невдачі та розробці стратегій підтримки здобувачів освіти, що мають проблеми з навчанням.

5. *Управління закладами вищої освіти.* Аналіз даних може бути використаний для оптимізації управлінських процесів у закладах вищої освіти, наприклад, для планування навчального навантаження, розподілу ресурсів або виявлення потреб у професійному розвитку викладачів.

Застосування цих методів вимагає доступу до великих наборів даних та вміння їх аналізувати. Також важливо забезпечити захист персональних даних здобувачів освіти та відповідність усім нормативним вимогам. Незважаючи на ці виклики, інтеграція нечіткої логіки та інтелектуального аналізу даних в освітній процес має потенціал значно покращити якість та доступність освіти.

Застосування інтелектуального аналізу даних в освітньому процесі

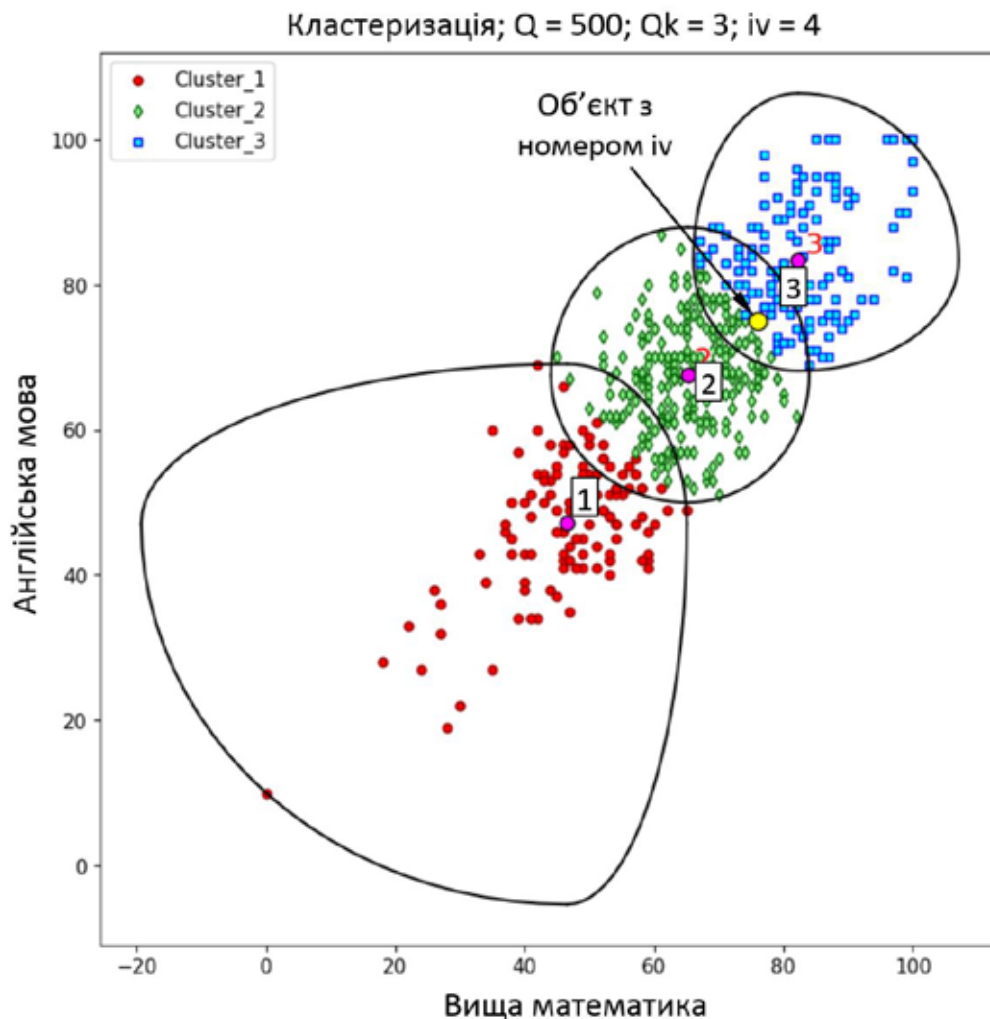
На даний час в освіті обробляються великі об'єми даних, які отримуються на різних етапах освітнього процесу. Наприклад, обробляються дані про здобувачів освіти та результати їх навчання з різних предметів. При аналізі таких даних вирішуються задачі інтелектуального аналізу даних (Data Mining), оскільки з великої вибірки даних потрібно отримати тільки деякі корисні характеристики. Аналіз освітніх даних у ручному режимі є досить трудомістким і вимагає високої кваліфікації виконавця. Тому з метою зменшення трудомісткості аналізу та підвищення його точності запропоновано проводити інтелектуальний аналіз освітніх даних (методами кластеризації, нечіткої логіки, розпізнавання образів).

Приклад застосування методів кластеризації при обробці освітніх даних

Методи кластеризації широко застосовуються при аналізі освітніх даних для розділення початкової множини даних великого розміру на частини (кластери). Це дозволяє структурувати дані, виявляти в них певні корисні закономірності. Крім цього, аналіз кластера малого розміру значно простіший за обробку всієї початкової множини. Кластеризація звичайно виконується у просторі двох параметрів, але можлива кластеризація у просторі одного чи трьох параметрів.

Наприклад, якщо для кожного здобувача освіти відома його оцінка з вищої математики "math score" та оцінка з англійської мови "writing score", то у просторі параметрів "math score" (координата x) та "writing score" (координата y) (рис. 1) кожному здобувачу освіти буде відповідати певна точка.

За мірою близькості такі точки можна розділити на певну кількість кластерів, при цьому кожен кластер буде означати характерну групу здобувачів освіти (наприклад, з середніми результатами навчання обох предметів). Для кожної групи/кластеру/здобувачів освіти доречно пропонувати завдання відповідного рівня складності. Кількість кластерів вибирається вручну або визначається автоматично (наприклад, на основі критеріїв компактності).

Рис. 1. Приклад кластеризації даних здобувачів освіти за параметрами “math score” (оцінки з вищої математики), “writing score” (оцінки з англійської мови); Q_k – кількість кластерів Q_k , Q – кількість об’єктів (здобувачів освіти), iv – номер виділеного здобувача освіти; межі кластерів № 1-3 виділено дугами по кожному з 4 квадрантів [29]

Застосовується ряд методів кластеризації. Популярним та ефективним методом кластеризації є метод K-means. Такий метод дозволяє розділити початкову множину даних на кілька кластерів, які не перекриваються, тобто виконується чітка кластеризація. Програмна реалізація кластеризації освітніх даних з використанням нечіткої логіки виконана на мові Python засобами хмарного сервісу Google Colab.

Кожний отриманий кластер охоплює здобувачів освіти, які мають характерну комбінацію освітніх досягнень:

Кластер № 1 – низькі оцінки з вищої математики та англійської мови;

Кластер № 2 – середні оцінки з вищої математики та англійської мови;

Кластер № 3 – високі оцінки з вищої математики та англійської мови.

На основі аналізу кластеризації надаються рекомендації до навчання як у випадку очного,

так і дистанційного навчання. Кластерний аналіз проміжних та підсумкових результатів навчання дозволяє корегувати рівень складності навчальних завдань. У сфері освіти кластеризація використовується для виявлення моделей поведінки здобувачів освіти і вживання відповідних дій для оптимізації освітнього процесу. Кластерний аналіз можливо використати для оцінки складності тестових завдань (виявлення групи найважчих завдань).

Приклад застосування нечіткої логіки при обробці освітніх даних

За допомогою нечіткої логіки (fuzzy logic) можливо описати результати навчання не тільки чіткими значеннями, але й нечіткими (рис. 2). Наприклад, складність навчального завдання можна описати лінгвістичною змінною «Складність навчального завдання/тесту», яка приймає значення «низька», «нижче середньої» та ін. Кожне значення (терм) лінгвістичної змінної описується відповідною

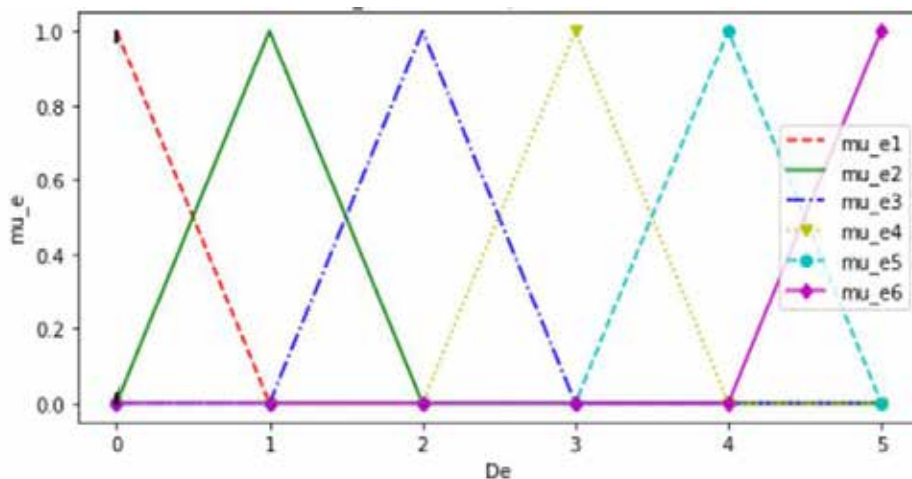

Рис. 2. Нечіткі функції належності лінгвістичної змінної «Складність навчального завдання / тесту»: μ_{e1} (червоний графік) – низька; μ_{e2} – нижче середньої, μ_{e3} – середня; μ_{e4} – вище середньої; μ_{e5} – нижче високої; μ_{e6} – висока; De – складність завдання в балах

нечіткою функцією належності (рис. 2). На основі лінгвістичних змінних можливо розробити нечітку базу знань (яка складається з нечітких правил), за допомогою якої можливо робити нечітке логічне виведення. На практиці часто застосовуються нечіткі бази знань Мамдані. Наприклад, нечітке правило може бути таке:

Якщо «Рівень підготовки з вищої математики» = середньому та «Рівень підготовки з англійської мови» = високому, то «Рівень складності завдання/тесту» = вище середнього.

Приклад застосування кластеризації та нечіткої логіки при обробці освітніх даних

Можливе поєднання методів нечіткої логіки та кластеризації. В ідеальному випадку міжкластерна відстань значно більша за внутрішню кластерну, тому такі кластери чітко розділяються. Проте при обробці реальних освітніх даних часто не існує чітких меж між кластерами. Через це об'єкти на межах кластерів складно віднести тільки до одного кластеру. Тому пропонується доповнити методи кластеризації засобами нечіткої логіки. Якщо розглядати кластери даних як нечіткі множини, то належність об'єкту до певного кластеру можна описати нечіткою функцією належності до певної нечіткої множини. Завдяки нечітким функціям належності можливо коректно описати належність певного об'єкту, який знаходиться на межі кластерів, одночасно до кількох кластерів.

Для кластеризації даних застосовуються нечіткі алгоритми кластеризації (Fuzzy clustering, soft clustering), наприклад, алгоритми Fuzzy K-Means та Fuzzy C-Means (FCM). У нечітких алгоритмах кластеризації допускається належність одного елемента множини до декількох кластерів (із різним ступенем належності). Алгоритм Fuzzy K-Means є нечітким аналогом алгоритму K-Means. Особливістю алгоритму Fuzzy C-Means є автоматичне

визначення кількості кластерів. Проте функції належності, обчислені нечіткими алгоритмами кластеризації, не в усіх випадках коректно описують належність певного об'єкту до різних кластерів з урахуванням вимог конкретної задачі. Це зумовлено, зокрема, складною та асиметричною (відносно центру) формою кластерів, які отримуються при обробці освітніх даних (рис. 1). Тому для розширення можливостей аналізу використовується опис освітніх даних засобами нечіткої логіки з можливістю вибору параметрів нечітких функцій належності (рис. 3, 4). У роботі застосовано нечіткі гаусівські функції належності, проте можливе використання і трикутних функцій належності. Перевагою гаусівських функцій належності є плавна зміна їх значень.

Розглянемо приклад кластеризації освітніх досягнень здобувачів освіти за їх оцінками з предметів «Вища математика» та «Англійська мова» (за двома ознаками, які відповідають двом координатам у просторі ознак). У такому випадку кожен здобувач освіти може бути зображений точкою з координатами x (оцінка з предмета «Вища математика») та y (оцінка з предмета «Англійська мова»). Нехай здобувач освіти з номером iv знаходиться на межі кластеру № 2 (множина здобувачів освіти із середніми оцінками з предметів «Вища математика» і «Англійська мова») та кластеру № 3 (множина здобувачів освіти з високими оцінками з предметів «Вища математика» і «Англійська мова»). Оскільки кластери № 2 та № 3 чітко не розділяються, тому складно віднести здобувача освіти з номером iv тільки до одного кластеру (рис. 1). Через це вводяться нечіткі функції належності $\mu_x(k)$ (рис. 3) та $\mu_y(k)$ (рис. 4), які описують ступінь належності здобувача освіти з номером iv до кластерів з номерами k із урахуванням його координат x та y . На основі обчислених значень

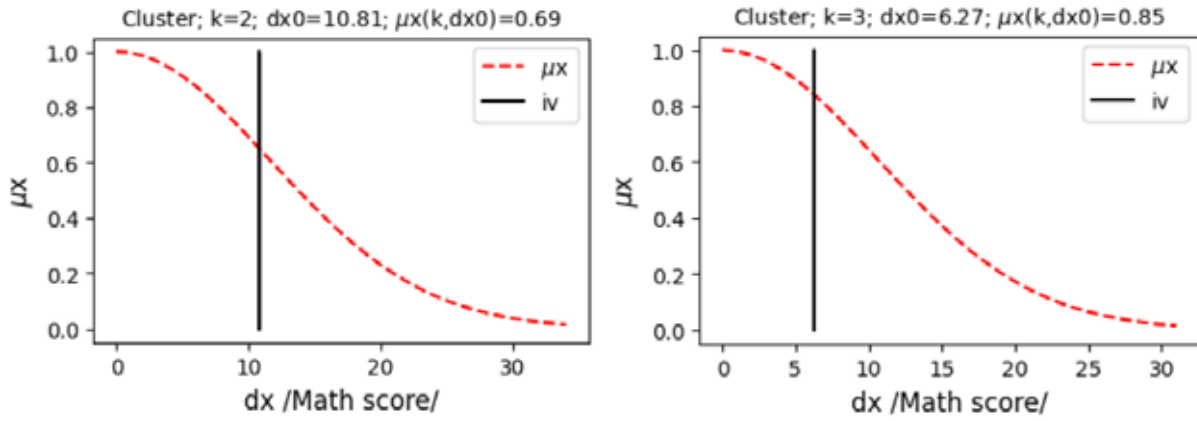

Рис. 3. Нечіткі функції належності $\mu_x(k, dx)$ здобувачів освіти до кластерів з номерами $k = 2, 3$ за параметром “math score”; вертикальною прямою вказані значення відстані dx_0 до центру кластера для здобувача освіти з номером $iv = 4$ (рис. 1)

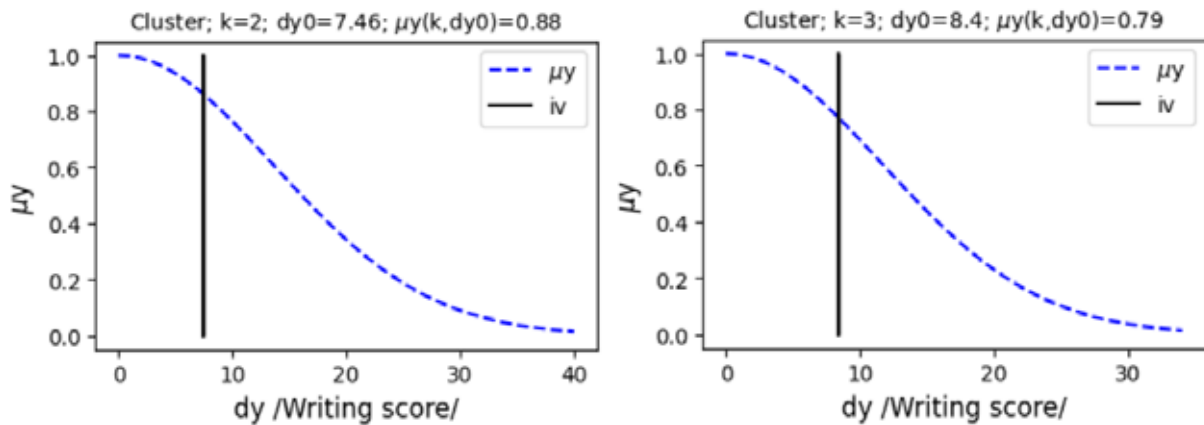

Рис. 4. Нечіткі функції належності $\mu_y(k, dy)$ здобувачів освіти до кластерів з номерами $k = 2, 3$ за параметром “writing score”; вертикальною прямою вказані значення відстані dy_0 до центру кластера для здобувача освіти з номером $iv = 4$ (рис. 1)

функції належності $\mu_x(k)$ та $\mu_y(k)$ можливо досить точно оцінювати результати навчання здобувача освіти (рис. 5).

Наприклад, здобувач освіти з номером iv (рис. 1) найбільше належить до кластера 3 ($\mu_{xyR}(3) = 0.82$) – нечітка множина «Високі оцінки з вищої математики та англійської мови», а в меншій мірі належить до кластера 2 ($\mu_{xyR}(2) = 0.79$) – нечітка множина «середні оцінки з вищої математики та англійської мови» (рис. 5). Така інформація також корисна для визначення рівня складності навчальних завдань (кожному номеру кластера відповідає відповідний рівень складності завдання). Наприклад, для розглянутого здобувача освіти з номером iv доцільно пропонувати завдання з рівнем складності 3 та додатково – завдання з рівнем складності 2 (рис. 5).

Висновки. Програмна реалізація інформаційної системи для кластеризації освітніх даних з використанням нечіткої логіки, наголошує на

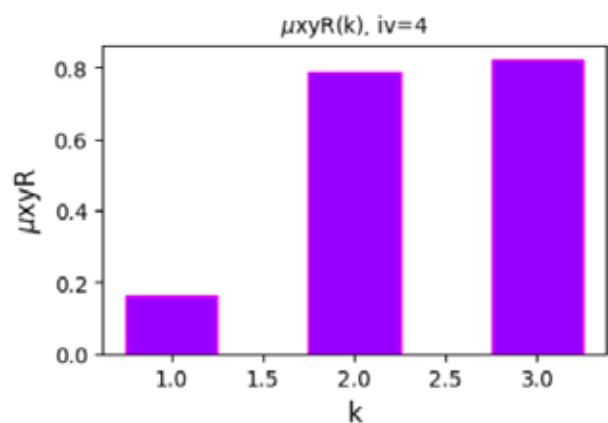

Рис. 5. Значення ступеню належності $\mu_{xyR}(k)$ здобувача освіти з номером $iv = 4$ (рис. 1) до кластерів з номерами k , обчислені на основі нечітких функцій належності $\mu_x(k)$ (рис. 3) та $\mu_y(k)$ (рис. 4)

значній ефективності цього підходу в контексті аналізу освітніх досягнень здобувачів освіти. Основною перевагою використання нечіткої логіки є її здатність адекватно обробляти випадки, коли дані не можуть бути чітко розділені на окремі групи та ситуації, коли об'єкти даних (здобувачі освіти) мають характеристики, які дозволяють їм відноситися одночасно до кількох кластерів з різним ступенем належності.

Реалізація такої системи дозволяє ефективно кластеризувати здобувачів освіти за їх освітніми досягненнями, враховуючи перекриття між різними категоріями успішності, що відображає реальну ситуацію більш точно, ніж традиційні методи кластеризації. Застосування нечітких функцій належності в цьому контексті дозволяє встановити гнучкіші критерії для визначення приналежності здобувачів освіти до груп, що сприяє кращій адаптації навчальних програм та підходів до індивідуальних потреб здобувачів освіти.

Висновок статті підкреслює важливість впровадження апаратно-програмних комплексів, заснованих на нечіткій логіці, для покращення аналізу та управління освітніми процесами. Це не тільки підвищує точність аналізу освітніх даних, але й забезпечує основу для розробки більш ефективних та персоналізованих освітніх стратегій. Такий підхід має великий потенціал для оптимізації освітнього процесу, зокрема через більш точне визначення потреб здобувачів освіти і адаптацію навчальних матеріалів до цих потреб.

У подальшому планується виконати інтелектуальний аналіз освітніх даних за допомогою розроблених програмних засобів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Ahuja R., Jha A., Maurya R., Srivastava R. Analysis of Educational Data Mining. In Harmony Search and Nature Inspired Optimization Algorithms. *Springer: Singapore*. 2019. P. 897–907. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-13-0761-4_85.
- Aldowah H., Al-Samarrate H., Fauzy W.M. Educational data mining and learning analytics for 21st century higher education: A review and synthesis. *Telemat. Inform.* 2019. Vol. 37. P. 13-49. DOI: 10.1016/j.tele.2019.01.007.
- Tereikovskiy I., Hu Z., Chernyshev D., Tereikovska L., Korystin O., Tereikovskiy O. The Method of Semantic Image Segmentation Using Neural Networks. *International Journal of Image, Graphics and Signal Processing (IJIGSP)*. 2022. Vol.14, № 6. P. 1-14. DOI:10.5815/ijigsp.2022.06.01.
- Enitan Olabisi Adebayo, Ibiyinka Temilola Ayorinde. Efficacy of Assistive Technology for Improved Teaching and Learning in Computer Science. *International Journal of Education and Management Engineering (IJEME)*. 2022. Vol.12, № 5, P. 9-17. DOI:10.5815/ijeme.2022.05.02.
- Balovsyak S., Derevyanchuk O., Kravchenko H., Ushenko Y., Hu Z. Clustering Students According to their Academic Achievement Using Fuzzy Logic. *International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS)*. 2023. Vol.15, № 6. P. 31-43. DOI:10.5815/ijmeecs.2023.06.03.
- Balovsyak S. V., Derevyanchuk O. V., Tomash V. V., Yarema S. V. Segmentation of railway transport images using fuzzy logic. *Trans Motauto World*. 2022. V. 7 № 3. P. 122-125.
- Fayek A. R. Fuzzy Logic and Fuzzy Hybrid Techniques for Construction Engineering and Management. *Journal of Construction Engineering and Management*. 2020. Vol. 146, № 7. P. 1–12. DOI: 10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0001854.
- Derevyanchuk O.V., Kovalchuk V.I., Kramar V.M., Kravchenko H.O., Kondryuk D.V., Kovalchuk A.V., Onufriichuk B.V. Implementation of STEM education in the process of training of future specialists of engineering and pedagogical specialties. *Proceedings of SPIE*. 2024. Vol. 12938. P. 214-217. DOI: <https://doi.org/10.1117/12.3012996>.
- Kovalchuk V., Tkachenko N., Soroka V., Tomash V., Kovalchuk A. Forming and Developing Future Masters' of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. *International journal of computer science and network security*. 2022. Vol. 22, № 5. P. 559-564. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.5.77>.
- Kovalchuk, V.I., Maslich, S.V., Movchan, L.G., Lytvynova, S.H., Kuzminska, O.H. Digital transformation of vocational schools: Problem analysis. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. Vol. 3085. P. 107–123.
- Kovalchuk V. I., Sheludko I. V. Implementation of digital technologies in training the vocational education pedagogues as a modern strategy for modernization of professional education. *Annales Universitatis L*. 2019. № 9. P. 122–138. DOI: 10.24917/20837276.9.13.
- Kovalchuk V. High education system challenges in the context of requirements of labour market and society. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. 2016. P. 88–90.
- Kovalchuk V., Androsenko A., Boiko A., Tomash V., Derevyanchuk O. Development of Pedagogical Skills of Future Teachers of Labor Education and Technology by means of Digital Technologies. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. V. 22, № 9. P. 551–560.
- Kovalchuk V., Shevchenko L., Iermak T., Chekaniuk K. Computer modeling as a means of implementing project-based activities in STEM-education. *Open Journal of Social Sciences*. 2021. Vol. 9, № 10. P. 173–183. DOI: 10.4236/jss.2021.910013.
- Ніколаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Ковальчук В. І., Кочарян А. Б. Використання Big Data в освітньому процесі сучасного університету. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. С. 240–253. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1681>.
- Balovsyak S.V., Odaiska Kh. S. Automatic Determination of the Gaussian Noise Level on Digital Images by High-Pass Filtering for Regions of Interest. *Cybernetics and Systems Analysis*. Vol. 54, № 4, P. 662–670. 2018. DOI: 10.1007/s10559-018-0067-3.

17. Balovsyak S. V., Derevyanchuk O. V., Fodchuk I. M. Method of calculation of averaged digital image profiles by envelopes as the conic sections. *Advances in Intelligent Systems and Computing (AISC)*. 2019. Vol. 754. P. 204–212. DOI: 10.1007/978-3-319-91008-6_21.
18. Balovsyak S. V., Derevyanchuk O. V., Fodchuk I. M., Kroitor O. P., Odaiska Kh. S., Pshenychnyi O. O., Kotyra A., Abisheva A. Adaptive oriented filtration of digital images in the spatial domain. *Proc. SPIE 11176, Photonics Applications in Astronomy, Communications, Industry, and High-Energy Physics Experiments*. 2019. Vol. 11176. P. 111761A-1–111761A-6. DOI: <https://doi.org/10.1117/12.2537165>.
19. Balovsyak S.V., Derevyanchuk O.V., Kravchenko H.O., Kroitor O.P., Tomash V.V. Computer system for increasing the local contrast of railway transport images. *Proc. SPIE, Fifteenth International Conference on Correlation Optics*. 2021. Vol. 12126. P. 121261E1–7. DOI: 10.1117/12.2615761.
20. Derevyanchuk O.V., Kravchenko H.O., Derevyanchuk Y.V., Tomash V.V. Recognition images of broken window glass. *Proceedings of SPIE*. 2024. Vol. 12938. P. 210-213. DOI: <https://doi.org/10.1117/12.3012995>.
21. Shkurat O. et al. Image Segmentation Method Based on Statistical Parameters of Homogeneous Data Set. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. Vol. 902. P. 271–281. DOI: 10.1007/978-3-030-12082-5_25.
22. Tereikovskiy I., Zhengbing Hu, Chernyshev D., Tereikovska L., Korystin O., Tereikovskiy O. The Method of Semantic Image Segmentation Using Neural Networks. *International Journal of Image, Graphics and Signal Processing (IJIGSP)*. 2022. Vol. 14, № 6, P. 1–14. DOI: 10.5815/ijigsp.2022.06.01.
23. Chen B. Application of Cluster Analysis Algorithm in the Construction of Education Platform. In: Macintyre, J., Zhao, J., Ma, X. (eds) *The 2021 International Conference on Machine Learning and Big Data Analytics for IoT Security and Privacy. SPIoT 2021. Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*. Springer, Cham. 2022. Vol 98. P. 424–430. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89511-2_54.
24. Prabha T., Priyaa D.S. Knowledge Discovery of the Students Academic Performance in Higher Education Using Intuitionistic Fuzzy Based Clustering. *J. Theor. Appl. Inf. Technol.* 2017. Vol. 95. P. 7005–7019.
25. Tarik Bourahi, Azouazi Mohamed, Abdessamad Belangour. The application of fuzzy logic to improve orientation in system education in Morocco. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2021. Vol. 99. № 13. P. 3292–3305.
26. Heni A., Jdey I., Ltifi H. k-means and fuzzy c-means fusion for object clustering. *8th International Conference on Control, Decision and Information Technologies (CoDIT)*. Istanbul, Turkey. 2022. P. 177–182. DOI: 10.1109/CoDIT55151.2022.9804078.
27. Li X., Zhang Y., Cheng H., Zhou F., Yin B. An Unsupervised Ensemble Clustering Approach for the Analysis of Student Behavioral Patterns. *In IEEE Access*. 2021. Vol. 9 P. 7076-7091. DOI: 10.1109/ACCESS.2021.3049157.
28. Деревянчук О.В., Баловсяк С.В. Комп'ютерна програма «Кластеризація даних із використанням нечіткої логіки» («ClusterFuzzy23»). *Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ)*. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, № 123369, 31.01.2024. Ідентифікатор CR3206310124.
29. Students performance in exams. URL: <https://www.kaggle.com/datasets/spscientist/students-performance-in-exams>.

МЕТОДИКА ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

INDIVIDUALIZED METHODOLOGY TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER PROFESSIONAL DIRECTION

У статті наведено обґрунтування та особливості методики індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням. Розглянуто поняття «індивідуалізація навчання» як складне педагогічне явище та проведено ретроспективний аналіз становлення індивідуалізації як форми навчання. Систематизовано найбільш науково розповсюджені визначення поняття «індивідуалізація навчання».

Зазначено, що індивідуалізація під час навчання студентів англійської мови повинна включати облік їх індивідуальних особливостей у навчальній роботі (насамперед тих, які впливають на навчальну діяльність і від яких залежить результат навчання). Такими можуть бути різні психологічні властивості, якості, стани особистості, швидкість опанування навчальної програми тощо. Визначено, що методика індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням – це така організація дидактичного процесу, при якій методи, форми та засоби навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням набувають більш індивідуального, дидактично продуманого, особистісно орієнтованого характеру та максимально враховують індивідуально-психологічні особливості та мотивації студентів до здобуття знань.

До основних компонентів запропонованої методики включено: цілі, завдання, етапи індивідуалізованого навчально-виховного процесу; програму, де відображено зміст, форми, порядок індивідуалізованого навчання; методи та форми, що відповідають вимогам індивідуалізованого навчання; педагогічні умови, що покращують індивідуалізоване навчання студентів; критерії успішності такого навчання тощо. До основних етапів реалізації такої методики віднесено такі: теоретико-методологічний, мотиваційний, організаційно-процесуальний, індивідуалізований, контроль-оцінний тощо. Методику індивідуалізованого навчання студентів побудовано на таких 4-х рівнях: науковому, методичному, практичному і творчому.

Ключові слова: студенти, іншомовна комунікативна компетентність, індивіду-

алізоване навчання студентів, методика навчання, англійська мова за професійним спрямуванням.

The article presents the features and justification of the methodology of individualized training of future engineers in the English language by professional direction. The concept of «individualization of education» as a complex pedagogical phenomenon was considered, and a retrospective analysis of the formation of individualization as a form of education was carried out. Systematized the most widespread definitions of the concept of «individualization of education» that are currently in use. It is noted that individualization during the education of English language students should include taking into account their individual characteristics in the educational work (primarily those that affect the educational activity and on which the learning outcome depends). These can be various psychological properties, qualities, personality states, the speed of mastering the curriculum, etc. It was determined that the method of individualized teaching of English language students in a professional direction is such an organization of the didactic process, in which the methods, forms and means of teaching English language students in a professional direction acquire a more individual, didactically thought-out, personally oriented character and take into account individual and psychological features as much as possible and students' motivation to acquire knowledge. The main components of the proposed methodology include: goals, tasks, stages of the individualized educational process; a program that reflects the content, forms, and order of individualized education; methods and forms that meet the requirements of individualized training; pedagogical conditions that improve individualized student learning; criteria for the success of such training, etc. The following are the main stages of the implementation of this method: theoretical-methodological, motivational, organizational-procedural, individualized, control-evaluation. The methodology of individualized training is built on the following 4 levels.

Key words: students, foreign language communicative competence, individualized education of students, teaching method, English for professional direction.

УДК 378.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.26>

Дніпровська Т.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики
та журналістики
Кременчуцького національного
університету імені Михайла
Остроградського

Кондрашова О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики
та журналістики
Кременчуцького національного
університету імені Михайла
Остроградського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Провідні сучасні тенденції в освіті, що пов'язані з інтернаціоналізацією і глобалізацією, зумовлюють суттєвий перегляд освітніх пріоритетів. У межах інтернаціоналізації освіти у вищій школі постає проблема організації і індивідуальної навчальної роботи студентів. До того ж стратегічним напрямом освіти на сьогодні виступає парадигмальна установка на формування, розвиток

і самовдосконалення фахівця, за умови реалізації якої він зможе вільно орієнтуватися в складних іншомовних та соціокультурних ситуаціях [1]. Тому в таких умовах усе більшого значення набуває процес індивідуалізації та диференціації навчання майбутніх фахівців у ЗВО. Потреба в індивідуалізації зумовлена також розвитком індивідуальної траєкторії навчання, яку вища школа України активно впроваджує останні роки [2]. Проведений

нами аналіз рівня іншомовної комунікативної компетентності випускників показав, що молоді фахівці недостатньо готові до вирішення професійних і управлінських ситуацій під час спілкування з іноземними партнерами, не готові до роботи з європейськими фірмами та підприємствами, комунікації та взаємодії з ними тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значна роль у розробці концепції професійної освіти та підходів до професійної підготовки фахівців належать таким ученим, як В. Кремень, С. Гончаренко, О. Сисоєва і ін. У вітчизняній педагогіці проблема професійної компетентності розглядається в працях І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Коваленко, О. Романовського та ін.

Проблема індивідуалізації навчання молоді відображена в психолого-педагогічних дослідженнях, у тому числі на основі діяльнісного підходу (Г. Балл), розвивального навчання та активізації пізнавальної діяльності (Л. Виготський). Індивідуальним відмінностям особистості присвятили свої праці психологи В. Моляко, Д. Максименко та ін.

У документі Ради Європи [3] стосовно вивчення іноземних мов в країнах Євросоюзу наголошується на необхідності врахування індивідуальних особливостей учителя й учня при вивченні іноземної мови, а сама індивідуалізація стосується особливостей викладання, сприйняття, досвіду «acquisition» іноземної мови. У наукових дослідженнях обґрунтовано методичні аспекти індивідуалізації навчання школярів кресленню (Г. Гавришак), індивідуального підходу в трудовому навчанні засобами нових інформаційних технологій (І. Цідило). Однак у цих працях не розглянуто мету, зміст, методи, форми та засоби індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням.

Постановка проблеми. Аналіз проблем підготовки студентів, організаційно-дидактичних недоліків такого становища у ЗВО при вивченні студентами іноземних мов дозволив сформулювати існуючі суперечності між: різним вхідним рівнем знань студентів перед вивченням дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» та недостатньою можливістю НПП спиратися на дані педагогічної діагностики і самодіагностики студентів; необхідністю засвоєння студентами знань з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» і недостатньою ефективністю методик, методів та форм, що могли б дозволити врахувати індивідуально-психологічні особливості, різний рівень підготовленості студентів в процесі їх навчання; необхідністю формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів та недосконалістю і ефективністю практичних завдань, що могли б забезпечити індивідуалізацію їх навчання тощо.

Метою статті є розгляд особливостей побудови і застосування методики індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль в обґрунтуванні індивідуального підходу у навчанні відіграла педагогічна думка Давньої Греції. Так, Аристотель висунув ідею гармонійного виховання людини та обґрунтував думку щодо природовідповідності. Римський же оратор Квінтіліан наголошував про те, що діти потребують тільки правильного виховання та навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Ця думка збігається з сучасним розумінням сутності індивідуального підходу. У роботах філософів і педагогів цього періоду (Т. Кампанелла, Т. Мор, Є. Роттердамський) наголошується про важливість та актуальність індивідуального підходу. У XVII сторіччі Я.А. Коменський розкрив перші стійкі залежності між можливостями учнів та умовами навчання; сформулював вимоги і правила з урахуванням віку та індивідуальних особливостей дітей; обґрунтував положення, що людина має потребу навчатися і самовдосконалюватися протягом усього життя. Французький письменник та філософ Ж.-Ж. Руссо тлумачив принцип природовідповідності як вимогу будувати процес виховання природно, узгоджуючи з індивідуальністю, враховувати інтереси і запити, що значно розширило розуміння принципу індивідуального підходу. Швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці педагогічну теорію виводив з мети виховання, яка, на його погляд, полягала у розвитку всіх природних здібностей дитини.

У XVIII–XIX ст. індивідуалізація як форма навчання реально втілювалася в життя через певні її різновиди. Індивідуалізовані форми (системи) навчання припускали роботу вчителя (викладача) з окремим учнем (студентом) індивідуально, як на заняттях, так і в позаурочній діяльності, а також вдома [4]. Як правило, вони ділилися на індивідуально-групові і власне індивідуалізовані системи (форми) навчання. Е. Пархерст спробувала реалізувати принцип індивідуалізації навчання на основі дальтон-плану. На її думку, успіх будь-якої навчальної діяльності залежить від пристосування темпу роботи в школі до можливостей кожного учня [4]. Низка вчених пропонує виділити індивідуалізоване навчання в окрему групу педагогічних технологій. До них відносять: технологію саморозвитку (М. Монтессорі); вальдорфську педагогіку (Р. Штайнер); технологію вільної праці (С. Френе). Так, французький педагог Селестен Френе (1896–1966) побудував таку систему, де немає навчання, а є вирішення проблем, експериментування, аналіз; немає оцінок, але відзначаються особисті просування – через взаємооцінювання дітей та педагогів; немає помилок – бувають непорозуміння, розібравшись у яких, можна їх не допускати тощо.

Аналіз наукових джерел показав, що поняття «індивідуалізація навчання» – складне і багатогранне педагогічне явище. Особливої актуальності воно набуває в умовах переходу на парадигму особистісно орієнтованого навчання і застосування активних та інтерактивних методів навчання на всіх рівнях освітньої діяльності у ЗВО [5].

З психолого-педагогічної ж точки зору індивідуалізацію розглядають як сукупність елементів, процесів, тенденцій, які утворюють особливу форму існування явищ об'єктивного світу, особливий рівень його буття [6]. Аналіз літературних джерел дозволив нам систематизувати найбільш розповсюджені визначення поняття «індивідуалізація навчання», які використовуються на теперішній час: 1. Індивідуалізація навчання – як організація дидактичного процесу, при якій вчитель вибирає способи, прийоми, темп навчання, враховуючи індивідуальні особливості учнів, ступінь їх здібностей до оволодіння знаннями; 2. Індивідуалізація навчання – як розуміння сильних і слабких сторін особистості, врахування особливостей і створення умов для їх розвитку; 3. Індивідуалізація навчання – як індивідуальна робота учнів чи студентів; 4. Індивідуалізація навчання – як організована пізнавальна діяльність індивіда, що здійснюється у відносній незалежності від педагогічних дій.

На нашу думку, індивідуалізація під час навчання студентів англійської мови повинна включати облік їх індивідуальних особливостей у навчальній роботі. Такими можуть бути різні психологічні властивості, якості, стани особистості, швидкість опанування навчальної програми тощо. До таких особливостей ми відносимо: 1. Психофізіологічні властивості нервової системи і мозку; екстравертованість або інтровертованість, невротизм. 2. Психічні пізнавальні процеси та їх рівень розвитку: характеристики уваги, пам'яті, мислення, сприйняття (зокрема, провідна модальність сприйняття – зорова, слухова, моторна; мовлення). 3. Особистісні характеристики: емоційно-вольова сфера особистості; риси характеру, мотивація, потреби, здібності. 4. Успішність у навчанні, рівень навчальних досягнень; інтереси у навчанні. 5. Стан здоров'я (психологічні стани та стан здоров'я), що особливо важливо сьогодні тощо.

У методиці навчання іноземних мов сьогодні розроблені різноманітні форми реалізації індивідуального підходу: самостійне оволодіння (autonomous learning) іноземною мовою або у групі шляхом широкого використання підручників і посібників, виконання завдань з кейсів; самостійна робота (self-directed learning) під керівництвом учителя; самостійне оволодіння іноземною мовою шляхом опрацювання навчального посібника; індивідуальна робота (one-to-one teaching) з одним чи кількома вчителями; самостійне

оволодіння іноземною мовою у спеціалізованих центрах тощо (self-access centres). В основі проєктованої нами методики індивідуалізації навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням покладена ідея суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога та студентів з метою організації ефективної самостійної і групової навчальної роботи при консультаційній допомозі педагога, побудови системи організації та обліку індивідуального просування студента за темами, кейсами, рефератами, індивідуальними завданнями.

Важливо, що поєднання режиму індивідуалізації і змісту навчальної роботи з діяльністю студентів в навчальних групах сьогодні повинно супроводжуватися гнучким управлінням їх роботи. На нашу думку, методика індивідуального навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням – така організація дидактичного процесу, при якій методи, форми та засоби навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням набувають більш індивідуального, дидактично продуманого, особистісно орієнтованого характеру та максимально враховують індивідуально-психологічні особливості та мотивації студентів до здобуття знань. Ця методика переносить акцент цілей з традиційного навчання на покращення навчальної мотивації до творчості та розвиток пізнавальних інтересів; зберігає і розвиває індивідуальність студента, його потенційні можливості; сприяє виконанню на цій основі навчальних програм; допомагає будувати індивідуальну траєкторію розвитку; формує та розвиває особистісні якості тощо. Вона має такі основні ознаки і переваги: у процесі навчання враховуються індивідуальні особливості студентів; темп навчання, його форми і методи пристосовуються до можливостей кожного, надається більше свободи вибору і творчості; виникає можливість диференційовано навчатися за різними програмами на основі групування студентів за певними особливостями, інтересами або успішністю; відбувається самостійний пошук найбільш раціональних методів роботи; розвивається їх особиста відповідальність за якість власного навчання.

До основних компонентів методики включено: її цілі, завдання, етапи індивідуалізованого навчально-виховного процесу; програму, де відображено зміст, форми, порядок індивідуалізованого навчання; методи та форми, що відповідають вимогам індивідуалізованого навчання; педагогічні умови, що покращують індивідуалізоване навчання студентів; критерії успішності такого навчання тощо. До основних етапів реалізації такої методики віднесено такі: теоретико-методологічний, мотиваційний, організаційно-процесуальний, індивідуалізований, контрольний тощо.

Методика індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним

спрямуванням будувалася нами на 4-х рівнях: науковому, методичному, практичному і творчому. На науковому рівні реалізації методики обґрунтовано основні підходи, цілі, зміст, принципи і найбільш доцільні методи індивідуалізованого навчання. До основних цілей індивідуалізації процесу навчання іноземної мови віднесено розвиток інтелектуального кругозору, психічних процесів і якостей особистості, які відіграють провідну роль в оволодінні англійською мовою; формування індивідуального стилю оволодіння англійською мовою; формування і розвиток умінь самостійної роботи, творчої діяльності тощо. На методичному рівні методики побудовано методи, організаційні форми, завдання для самостійної роботи, теми рефератів, проектів та творчих робіт, вправи для індивідуалізованого навчання англійської мови за професійним спрямуванням, розроблено критерії оцінювання досягнень студентів тощо. Практичний рівень методики навчання був спрямований на формування у студентів практичних умінь і навичок вирішення індивідуальних проблемних та професійних ситуацій такими методами як брейн-ринг, парні та групові змагання, тренінги, рольові ігри, проектів, відпрацювання кейсів тощо. Творчий рівень забезпечував здійснення стимулювання навчальної і творчої діяльності студентів, активізував їх зусилля і створював позитивний емоційний фон та толерантне іншомовне освітнє середовище, що сприяє прояву творчості і врахуванню особливостей особистості студентів.

Таким чином, можна зробити **ВИСНОВОК**, що індивідуалізація під час навчання студентів

англійської мови повинна включати облік їх індивідуальних особливостей у навчальній роботі (насамперед тих, які впливають на навчальну діяльність і від яких залежить результат навчання). Визначено сутність, складові, етапи реалізації методики індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням. До основних етапів реалізації такої методики віднесено теоретико-методологічний, мотиваційний, організаційно-процесуальний, індивідуалізований, контрольний-оцінний. У подальшому планується впровадження у методику активних методів навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI ст. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Лавриш Ю. Е. Індивідуалізація навчання іноземних мов студентів інженерних спеціальностей в умовах цифрового соціуму: дидактичний аспект : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2020. 352 с.
3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. URL: <https://rm.coe.int/16802fc1bf>
4. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. Тернопіль, 1996. 290 с.
5. Прядко Л.О. Особливості індивідуалізації навчання в інклюзивному навчальному закладі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2017. Т.2. 310 с. С. 144–152.
6. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземної мови. К.: Ленвіт, 2008. 285 с.

ФЕНОМЕН «ЛІДЕРСТВО» ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО РОЗУМІННЯ

THE PHENOMENON OF "LEADERSHIP" AND APPROACHES TO ITS UNDERSTANDING

У статті автором проведено теоретичний аналіз дефініції «лідерство» у науковому полі для більш кращого розуміння лідерської компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти у майбутньому та, відповідного моделювання технології формування такої компетентності під час фахової підготовки у виші.

Проблема лідерства, лідерських якостей та лідерської компетентності є об'єктом дослідження учених з різних галузей науки, натомість і сьогодні залишається відкритим питання щодо сутності лідерства та оптимального комплексу лідерських якостей, які б дозволили вирішувати складні завдання за невизначених обставин.

Аналіз наукових досліджень з проблеми формування лідерства трактується у контексті трьох підходів: соціально-поведінкового, ситуаційного і особистісного, кожен із яких не виключає, а доповнює один одного.

У межах соціально-поведінкового підходу лідерство розуміється як стиль поведінки, спілкування з оточуючими людьми, що впливає на сприйняття конкретного індивіда та його можливостей. На основі цього підходу було виділено та охарактеризовано стилі управління.

Особистісний підхід сприймається як сукупність індивідуальних якостей особистості, що сприяють ефективному досягненню результату. Якщо виходити з майбутньої професії людини, то базуючись на основних лідерських якостях, виділених ученими, нормативно-правових документах, професіограмі тієї чи іншої професії, можна виділити ключові лідерські якості, що сприяють конкурентоспроможності та лідерству.

Ситуаційний підхід багато в чому взаємопов'язаний з особистісним, оскільки лідерство проявляється у конкретних ситуаціях, коли в дію вступають ті чи інші якості, властиві особистості, тобто, лідерські якості. Даний підхід доводить, що немає єдиного ефективного стилю управління, так само, як і універсального набору особистісних якостей людини для того, щоб бути лідером, а залежить від управлінських ситуацій. З іншого боку, відсутність лідерських якостей або слабкий ступінь їх сформованості за будь-якої зовнішньої заданої ситуації негативно позначиться її вирішенні.

У статті визначено лідерство як інтегральна сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних рис та якостей, цінностей, що дозволяють людині приймати ефективні рішення та вдало вирішувати поставлені завдання, управляючи діяльністю інших.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, підходи до розуміння феномену

«лідерство», лідерська компетентність, майбутні фахівці.

In the article, the author carried out a theoretical analysis of the definition of "leadership" in the scientific field for a better understanding of the leadership competence of the future teacher of a preschool education institution in the future and the corresponding modeling of the technology of formation of such competence during professional training in higher education.

The problem of leadership, leadership qualities and leadership competence is the object of research by scientists from various fields of science, however, the question of the essence of leadership and the optimal set of leadership qualities that would allow solving complex tasks under uncertain circumstances remains open today.

The analysis of scientific research on the problem of leadership formation is interpreted in the context of three approaches: socio-behavioral, situational and personal, each of which does not exclude, but complements each other.

Within the socio-behavioral approach, leadership is understood as a style of behavior, communication with surrounding people, which affects the perception of a specific individual and his capabilities. Management styles were identified and characterized based on this approach.

Within the framework of the personal approach, leadership is perceived as a set of individual qualities of a person that contribute to the effective achievement of a result. If we start from the future profession of a person, then based on the main leadership qualities highlighted by scientists, regulatory and legal documents, the professional profile of one or another profession, it is possible to highlight key leadership qualities that contribute to competitiveness and leadership.

The situational approach is in many ways interconnected with the personal approach, since leadership is manifested in specific situations, when certain qualities characteristic of the individual come into play, i.e. leadership qualities. This approach proves that there is no single effective management style, just as there is no universal set of personal qualities of a person to be a leader, but depends on management situations. On the other hand, the lack of leadership qualities or a weak degree of their formation in any externally given situation will negatively affect its resolution.

The article defines leadership as an integral set of knowledge, abilities, skills, experience, personal traits and qualities, values that allow a person to make effective decisions and successfully solve tasks, managing the activities of others.

Key words: leader, leadership, leadership qualities, approaches to understanding the "leadership" phenomenon, leadership competence, future specialists.

УДК 37.035.316.46
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.27>

Зажарська Г.П.,
асистент кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський
національний університет імені Тараса
Шевченка» (м. Полтава)

Реформаційні процеси, що пронизують сучасне суспільство в усіх сферах діяльності, провокують появу нових трендів, тенденцій у підготовці майбутніх фахівців, адже соціум вимагає

їх конкурентоспроможності, ініціативності та активності. Саме тому, сьогодні знову постає проблема лідерства як пріоритетне завдання сучасності. До того ж, повномасштабне вторгнення

країни-агресора на територію України посилює необхідність формування лідерства та лідерської компетентності всіх українців, адже саме тоді громадяни стануть більш усвідомленими та здатними діяти в непередбачуваних ситуаціях й протидіяти ворогу.

Сутність феномену «лідерство» досліджували соціологи (І. Брігс-Майєрс, М. Вебер, К. Пірсон, Г. Хофстеде; О. Кожем'якіна), психологи (Т. Адорно, Е. Фромм, З. Фрейд; С. Максименко, Г. Радчук), педагоги (Г. Васянович, О. Дубасенюк, С. Калашнікова, Л. Карамушка, Н. Семченко, О. Якубовський тощо). Як бачимо, проблема лідерства, лідерських якостей та лідерської компетентності є об'єктом дослідження учених з різних галузей науки, натомість і сьогодні залишається відкритим питання щодо сутності лідерства та оптимального комплексу лідерських якостей, які б дозволили вирішувати складні завдання за невизначених обставин.

З іншого боку, проблема лідерство в освіті, зокрема в системі дошкільної освіти досліджена доволі фрагментарно. Все ще відсутні ґрунтовні роботи, які б розкривали сутність лідерської компетентності вихователя, описували методики, технології формування відповідної компетентності у процесі фахової підготовки.

Отже, метою статті є теоретичний аналіз дефініції «лідерство» у науковому полі для більш кращого розуміння лідерської компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) у майбутньому та, відповідного моделювання технології формування такої компетентності під час фахової підготовки у виші.

Насамперед звернемося до сутності поняття «лідерство», яке досить ґрунтовно досліджені в психолого-педагогічній науці. Так, у довідковій літературі подано такі трактування категорії «лідерство»:

- весь спектр обов'язків лідера, його статус та становище [2];
- один із механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи виконує роль лідера, тобто об'єднує, спрямовує дії всієї групи, яка чекає, приймає та підтримує його дії [7];
- механізм групової інтеграції, що поєднує індивідів навколо неформального лідера [8];
- система соціально-психологічних явищ, пов'язаних із виходом людини у лідери та її взаємини з членами групи [6];
- відносини домінування та підпорядкування, вплив на систему міжособистісних відносин у групі; соціальний статус особистості в організації, що дозволяє направляти людей, керувати ними, вести їх за собою. [4].
- процес соціального впливу завдяки чому лідер одержує підтримку з сторони інших членів суспільства для досягнення цілей [1].

У роботах сучасних учених лідерство трактується у контексті трьох підходів: соціально-поведінкового, ситуаційного і особистісного, кожен із яких не виключає, а доповнює один одного.

Так, у межах першого – *соціально-поведінкового* – підходу лідерство розуміється як стиль поведінки, спілкування з оточуючими людьми, що впливає на сприйняття конкретного індивіда та його можливостей. На основі цього підходу було виділено та охарактеризовано стилі управління.

К. Левін, Р. Лаппіт, Р. Уайт у своїх роботах описали провідні стилі керівництва, що заклало фундамент соціально-поведінкового підходу до розуміння феномену «лідерство». На їх думку, стиль поведінки із людьми (авторитарний, демократичний, пасивний (ліберальний)) характеризує основний вектор інтеракції між ними. Своєю чергою, стиль управління залежить від безлічі факторів: темпераменту, характеру, звичок, стилю виховання в сім'ї, установок і т.д. [13].

На основі виділених стилів з'явилися й інші, де лідер так чи інакше розглядався як особистість з виключно однією вірною моделлю поведінки незалежно від ситуації. Наприклад, теорія «управлінської решітки» Р. Блейка та Дж. Моутана, заснована на двох параметрах (орієнтація на людей та їх відчуття на роботі, орієнтація на завдання), передбачає п'ять стилів лідерства (примітивний, соціальний, організаційний, авторитарний, командний), де найприйнятніший лише останній, коли стиль керівництва, націлений на високі трудові досягнення та високу задоволеність співробітників [10]. Однак досягти такого стилю вкрай важко.

У межах *особистісного* підходу лідерство сприймається як сукупність індивідуальних якостей особистості, що сприяють ефективному досягненню результату.

Представники теорії «лідерських якостей» (Б. Басс, Г. Стайс, Р. Манн, Р. Стокділл, У. Бенніс, Т. Бендас) наголошували на генетичному походженні якостей лідера. На основі проведених досліджень учені виділили універсальний набір таких якостей:

- інтелектуальні здібності;
- упевненість в собі;
- активність та енергійність;
- бажання домінувати над іншими [9].

Натомість, пізніше вчені дійшли висновку, що інтелект не відіграє першорядної ролі у становленні лідера, а концепт «знання – сила» в теорії лідерства зазнав фіаско. Насправді лідерами виявлялися люди, коефіцієнт інтелекту яких був середній.

Пізніше цей список було розширено, а якості лідера класифіковані на групи: інтелектуальні здібності (логіка, розважливність, оригінальність, інтуїція, цікавість, професіоналізм), риси характеру

(чесність, гнучкість, сміливість, самовпевненість, врівноваженість, незалежність, амбітність, обов'язковість ін.) і набуті вміння (тактовність, вміння заручитися підтримкою та кооперуватися, вміння ризикувати, завойовувати авторитет, бути надійним, гнучким, розумітися на людях, почуття гумору).

Поступово учені відмовились від ідеї генетично заданих якостей лідера, а у ХХ ст. Л. Бернард, В. Бинхам, О. Тед та С. Килбоурн визначили шість ключових груп лідерських якостей, зокрема: розумові та вербальні якості, фізичний розвиток та досягнення в освіті, відповідальність, ступінь участі в проблемі (залученість), статус та популярність, а також певні ситуативні якості [5].

Безумовно, набір якостей лідера у роботах різних учених варіюється, у цьому полягає основний недолік особистісного підходу. Однак, якщо виходити з майбутньої професії людини, то базуючись на основних лідерських якостях, виділених ученими, нормативно-правових документах, професіограмі тієї чи іншої професії, можна виділити ключові лідерські якості, що сприяють конкурентоспроможності та лідерству.

Сьогодні все частіше говорять про так зване харизматичне лідерство, коли лідером називають того, хто має такі особистісні якості, коли оточуючі готові реалізовувати ідеї лідера та йти за ним [3]. Проте, у межах цієї теорії на перше місце виходять специфічні якості людини, що у сукупності формують його харизму, отже, теорія «харизматичного лідерства» розглядається так само в контексті особистісного підходу. Постає питання про те, які лідерські якості має людина, щоб бути харизматичним лідером.

В контексті особистісного підходу до розгляду феномена «лідерство» не можна оминати увагу ціннісний аспект. Адже важливо розуміти які саме цінності сповідує лідер, яка модель спілкування з оточуючими визнається як ціннісна, та, які якості для лідера розглядаються як значущі [11].

Ситуаційний підхід багато в чому взаємопов'язаний з особистісним, оскільки лідерство проявляється у конкретних ситуаціях, коли в дію вступають ті чи інші якості, властиві особистості, тобто лідерські якості. Фундатором цього підходу є Ф. Фідлер, який обґрунтував теорію «моделі ситуаційного лідерства». Учений запропонував виходити зі ступеня сприятливості ситуації, моделі взаємин із підлеглими і, відповідно, орієнтації на завдання чи взаємини в колективі [12].

Г. Персон, Дж. Хемфілл обґрунтували дві провідні тези щодо феномену лідерства: кожна конкретна ситуація визначає, які якості лідера вступають у гру; якості людини, які визначаються у контексті ситуації як лідерські є результатом попередніх лідерських ситуацій [5]. Тобто ті лідерські якості, які закріпились як ефективні в минулих

ситуаціях стають своєрідною опорою для людини для вирішення завдань у майбутньому.

Ситуаційний підхід доводить, що немає єдиного ефективного стилю управління, так само, як і універсального набору особистісних якостей людини для того, щоб бути лідером, а залежить від управлінських ситуацій. З іншого боку, відсутність лідерських якостей або слабкий ступінь їх сформованості за будь-якої зовнішньо заданої ситуації негативно позначиться її вирішенні.

Тобто лідерство завжди пов'язане з особистістю конкретної людини або групи людей, наділених лідерськими якостями, здатних до об'єднання індивідів задля поставленої мети. З іншого боку, в сучасному науковому полі відсутнє єдине визначення лідерства, проте аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що лідерство розуміється як теорія, що описує відносини між лідером та членами команди (групи) або послідовниками такого лідера.

Таким чином, дефініція «лідерство» на сьогодні є широко вивченою з одного боку, з іншого – все ще потребує уточнення в контексті розуміння різних вікових категорій та професій. Оскільки фокусом нашої уваги є майбутні вихователі дітей раннього і дошкільного віку, а також інші фахівці дошкільної галузі, вважаємо за можливе подати власне розуміння лідерства у ракурсі педагогічної сфери. Отже, лідерство розуміється нами як інтегральна сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, особистісних рис та якостей, цінностей, що дозволяють людині приймати ефективні рішення та вдало вирішувати поставлені завдання, управляючи діяльністю інших.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у моделюванні технології формування лідерської компетентності майбутніх вихователів ЗДО під час фахової підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров Ю. В. Психологічні аспекти лідерства. Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: матеріали наук. конф. (м. Харків, 21-22 верес. 2017 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2017. С. 152–154.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Гайдаєнко П. Л. Харизматичне лідерство: актуальність та специфіка сучасного трактування. Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 квітня 2021 р.). Одеса : ДЗ «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень "Politicus", 2021. С. 12-14
4. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи. За заг. ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород : Вид-во «Мистецька лінія», 2001. 152 с.

5. Семенов А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2014. 220 с.

6. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

7. Словник української мови : у 20 т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; за ред. В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 8 Л-М.910 с.

8. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів. За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Х.: ВД «Школа», 2009. 1008 с.

9. Bass B., Stogdill R. Theory, research, and managerial. 1981. URL: <http://pdfs.semanticscholar.org>

10. Blake R.R. і McCause, A.A. 'Leadership Dilemmas-Grid Solutions,' Houston: Gulf Publishing Company, 1991. 377 p.

11. Casse P. Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn perople into more effective leaders / P. Casse, P. G. Claudel. [S. p.] : Athena Press, 2007. 280 p.

12. Fiedler F.E. A Theory of Leadership Effectiveness. McGraw-Hill, New York. 1967.

13. Lewin, Kurt; Lippitt, Ronald; White, Ralph. Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. The Journal of Social Psychology. 1939. Pp. 271-301.

ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ВПРАВ ЗА КОМУНІКАТИВНИМ ПІДХОДОМ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ З УРАХУВАННЯМ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО АСПЕКТУ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

PRINCIPLES OF DEVELOPING EXERCISES ACCORDING TO THE COMMUNICATIVE APPROACH FOR STUDENTS OF THE FIRST (BACHELOR) LEVEL OF HIGHER EDUCATION OF THE FACULTY OF MEDICINE TAKING INTO ACCOUNT THE COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCES

У статті розглянуто теоретико-методологічні засади комунікативного підходу у ракурсі засобу формування іншомовних компетенцій здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта» та запропоновано принципи розробки вправ для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету за вищезазначеним підходом з огляду на когнітивно-прагматичні особливості іншомовних компетенцій. Встановлено, що комунікативний підхід становить базу для багатьох методик викладання іноземних мов у сучасній вищій школі з її актуальними цілями та завданнями, так як у своєму розвитку може досягнути рівня педагогічної системи.

У процесі аналізу досліджень відомих сучасних науковців та педагогів та, користуючись власним досвідом у навчанні здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта», було встановлено що процес відбору текстового матеріалу для занять з іноземної мови повинен відповідати необхідній для реального професійного спілкування дійсності, а кожна обрана тема, що вивчається, потребує відповідного лексичного забезпечення. З урахуванням цих завдань освітнього процесу постає проблема пошуку та обробки професійно-орієнтованого навчального матеріалу, необхідного для формування іншомовної компетенції саме здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта».

В процесі дослідження визначено, що в межах комунікативного підходу при формуванні відповідних професійних іншомовних навичок виникає необхідність у коректній організації професійно-орієнтованого навчального матеріалу за принципами його актуальності, функціональності та доступності, а також у такій послідовності, що найкращим чином призведе до впевненості здобувача у власних можливостях. Такі принципи складають основу для подальшої роботи з професійно-орієнтованими текстами, створення вправ, обрання сфер комунікації та основних проблем обговорення у освітньому процесі, що відображено, як цикл вправ за комунікативним підходом для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта». з урахуванням когнітивно-прагматичного аспекту іншомовних компетенцій.
Ключові слова: комунікативний підхід, професійно-орієнтований текст, професійне спілкування, спеціальна освіта, формування іншомовних компетенцій.

The article examines the theoretical and methodological principles of the communicative approach from the perspective of a tool for the formation of foreign language competences of students of the bachelor's level of higher education of the Faculty of Medicine in the field of «Special Education» and proposes the principles of developing exercises for students of the bachelor's level of higher education of the Faculty of Medicine according to the above-mentioned approach, taking into account cognitive and pragmatic features foreign language competences. It has been established that the communicative approach forms the basis for many methods of teaching foreign languages in modern higher education with its current goals and tasks, as it can reach the level of a pedagogical system in its development.

In the process of analyzing the research of well-known modern scientists and teachers and using my own experience in teaching bachelor level higher education students of the Faculty of Medicine in the field of «Special Education», it was established that the process of selecting text material for foreign language classes should correspond to the reality necessary for real professional communication, and each chosen topic being studied needs appropriate lexical support. Taking into account these tasks of the educational process, the problem of finding and processing professionally-oriented educational material, necessary for the formation of foreign language competence of bachelor level higher education students of the medical faculty in the field of «Special Education», arises.

In the process of research, it was determined that within the limits of the communicative approach in the formation of relevant professional foreign language skills, there is a need for the correct organization of professionally-oriented educational material according to the principles of its relevance, functionality and accessibility, as well as in such a sequence that will best lead to the acquirer's confidence in his own opportunities. Such principles form the basis for further work with professionally-oriented texts, creation of exercises, selection of areas of communication and main problems of discussion in the educational process, which is reflected as a cycle of exercises according to the communicative approach for applicants of the bachelor's level of higher education of the medical faculty of the «Special Education» direction, taking into account the cognitive-pragmatic aspect of foreign language competences.

Key words: communicative approach, professional oriented text, professional communication, special education, formation of foreign language competences.

УДК 378:371.3(075)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.28>

Ірхіна Ю.В.,
доцент кафедри західних і східних мов
та методики їх навчання
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
університет імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Обов'язковим компонентом підготовки сучасних фахівців за Державним стандартом безумовно є формування комунікативних навичок, достатніх для вільного спілкування іноземною мовою в професійній сфері та незвичних ситуаціях. Успішна реалізація комунікативної задачі в іншомовному професійному середовищі можлива лише за умови володіння здобувачами іншомовною лексику, граматику та вміннями використовувати їх у мовленні. Іншомовне професійне спілкування передбачає наявність багатьох факторів формування та стимулювання мовленнєвої діяльності, але найважливішим у практичному використанні з досвіду роботи здається володіння професійно-орієнтованою лексику. Процес відбору текстового матеріалу для занять з іноземної мови повинен відповідати необхідній для реального професійного спілкування дійсності, а кожна обрана тема, що вивчається, потребує відповідного лексичного забезпечення. З урахуванням цих завдань освітнього процесу постає проблема пошуку та обробки професійно-орієнтованого навчального матеріалу, необхідного для формування іншомовної компетенції саме здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативний підхід вивчався та розроблявся з 1980х років минулого сторіччя вченими-методистами У. Літлвудом, Г. Е. Піфо та, безумовно, засновником – американським методистом Р. Ленгсом, який власне й визначив принципи та форми комунікативного підходу. В Україні прихильниками комунікативного підходу вважаються О. Леонтєва, О. Карп'юк, Н. Скляренко та інші вчені, які зробили значний внесок в його теоретичне вивчення та практичні форми роботи за ним. Комунікативний підхід за останніми дослідженнями визначається як такий, що активно стимулює когнітивні процеси здобувачів та спонукає їх приймати активну участь у освітньому процесі з використанням власних доробок та досвіду. Роль викладача, що працює за таким підходом, полягає у коректному підборі інформації, стимулюванні внутрішньої мотивації здобувачів різними засобами на різних етапах для зацікавленості кожного у вивченні іноземної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як було зазначено вище, сучасним завданням для викладачів та науковців виявляється впровадження комунікативного підходу для формування іншомовних компетенцій здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта», за умови використання отриманих знань та компетенцій у конкурентному професійному середовищі. З метою формування відповідних

комунікативних навичок виникає необхідність у виокремленні критеріїв відбору професійно-орієнтованого навчального матеріалу за принципами актуальності, функціональності та доступності. Такі принципи становлять базу для подальшої роботи з професійно-орієнтованими текстами, створення вправ, обрання сфер комунікації та основних проблем обговорення у освітньому процесі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення теоретико-методологічних засад комунікативного підходу з метою створення моделі формування іншомовних компетенцій здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта» та обґрунтування принципів розробки вправ для формування вищезазначених компетенцій за комунікативним підходом з огляду на когнітивно-прагматичні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов у вищій школі позиціонується у сучасній трактовці як такий, що має метою досягнення комунікативної компетентності кожного здобувача через мовну взаємодію з викладачем та колективом. Такий підхід ґрунтується на основі того, що практичне використання іноземної мови для вираження своїх думок є першочерговим завданням у освітньому процесі, отже навчання має бути спрямовано на досягнення свободи мовлення здобувача вищої освіти.

Розглянемо основні принципи комунікативного методу навчання, які знайшли своє відображення у працях відомих методистів Дж.Річардса та Т. Роджерса. На думку вчених, вивчення іноземної мови повинне відбуватися переважно через вільне спілкування, потенційно наближене до реального. Метою комунікативного підходу є автентична і орієнтована на зміст комунікація, важливим показником якої є наповненість, зміст контенту, що повинно враховуватися при проектуванні комунікативно-орієнтованих завдань. Самостійна та вільна комунікація демонструє інтеграцію всіх чотирьох видів мовних умінь: читання, письма, аудіювання, говоріння, отже, навчання повинно відбуватися, по можливості, одночасно і взаємопов'язано з урахуванням того, що творчий процес використання мови завжди пов'язаний зі спробами та помилками.

Викладачі, які використовують комунікативний підхід у освітньому процесі, повинні заохочувати здобувачів осмислено використовувати іноземну мову, вживаючи заходи для стимуляції процесу говоріння під час виконання значущих завдань. Взаємодія викладача і здобувача у освітньому процесі є і методом, і метою навчання іноземних мов. Більшу частину навчального часу на заняттях іноземною мовою здобувачі мають практикувати

спілкування один з одним, а не слухати лекції викладача, адже однією з цілей комунікативного підходу є уникнення у здобувачів незручності чи помилок під час вивчення іноземної мови [1, с. 96]. Тут треба зауважити, що взаємодія студентів на пряму пов'язана з процесом мінімізації прямих виправлень. Натомість за комунікативним підходом викладач пропонує перенаправити розмову, відкоригувати речення, використовує непрямий зворотний зв'язок. Здобувачі бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта», наприклад, можуть брати участь у рольових іграх, заснованих на майбутніх сценаріях професійної діяльності, таких як *What's it like to be a Physical Education Teacher?*, *Teaching kids about self-discipline through sport*, *Game-based approach to children's sports development*, *Exergames: good for play time, but should not replace physical education* та інші. У процесі роботи з текстами та завданнями до них, викладач пропонує активне використання мови для розуміння контексту, моделювання ситуацій, наближених до професійного спілкування, повторення вивченого, роботу в парах, групах для вдосконалення вже набутих комунікативних навичок здобувачів.

Для реалізації поставлених завдань з формування іншомовних компетенцій здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта» та обґрунтування принципів розробки вправ для формування вищезазначених компетенцій за комунікативним підходом з огляду на когнітивно-прагматичні особливості у нашому дослідженні пропонується наступний цикл вправ до юніту «*Coaching kids with learning disabilities (LD) and ADHD in sports*» за навчальним посібником «Іноземна (англійська) мова за професійним спрямуванням» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 014 Середня освіта (Фізична культура) та 017 Фізична культура і спорт.

1. Завдання для отримання базових лексичних знань іноземною мовою з наведеної професійно-орієнтованої тематики: Write down these words with their transcription and translation into your vocabularies and try to remember them:

additional, due to, symptom, additional, hurdle, preference, to focus, inadequacy, blindfold, cavalcade, strike-out, to deal with, to rehearse, unaware, caution.

2. Завдання для отримання поглиблених лексичних знань іноземною мовою з наведеної професійно-орієнтованої тематики: Give Ukrainian equivalents to the following words and word combinations:

a supportive coach, academic and life challenges, a training ground for life, to handle fooling around by teammates, graceful defeat, to rehearse positive

self-talk, break point, to try hardest to win, to guide towards the goals, to usher in emotional meltdowns, to increase the odds, an optimistic forecast.

3. Завдання для встановлення відповідності отриманих лексичних знань іноземною мовою з рідною мовою здобувача: Give English equivalents to the following words and phrases:

потрапити до емоційного зриву, для підвищення шансів, направляти до цілей, оптимістичний прогноз, точка розриву, щоб впоратися з дурницями товаришів по команді, витончена поразка, відрепетирувати позитивну саморозмову, докласти всіх зусиль, щоб перемогти, підтримуючий тренер, тренувальний полігон для життя, академічні та життєві виклики.

4. Завдання з аналізу та коригування отриманої інформації з метою розвитку вмінь аналітичного читання: Mark True (T) or False (F). If false, give the right statement:

1. If your child has LD, don't focus your message on those skills of the sport that are particularly troublesome, such as coordination, quick decision making, or concise communication.

2. Tell the coach that having LD or AD/HD makes it hard for children to pick up important clues used by players to give themselves instructions, such as the need to back up the short stop if playing left field.

3. Coaches should be aware that the behavior of children with LD or AD/HD doesn't vary greatly depending upon certain factors. Explain how relaxing the rules and boundaries can be problematic for kids like yours, who need structure.

4. Consider not to include your child within at least part of the conversation with the coach in order to facilitate active participation.

5. When you offer your child insight and strategies to guide him through the hurdles, sports participation won't be a positive experience for your child.

5. Завдання для розвитку вмінь говоріння з опорою на питання, може бути використане для роботи в парах, групової роботи: Give the answers to the following:

1. What are the top 5 learning disabilities?

2. How will you engage special needs children to go in for sport?

3. What types of therapy use sport based techniques?

4. Why coaching is so beneficial for disabled children?

5. How do you understand the approach to children with special needs?

6. Завдання для формування навичок письмового та усного монологічного мовлення, що пропонує певну професійну ситуацію та мотивує здобувача до рефлексії з професійно-орієнтованого питання засобами іноземної мови: Research states that humour is effective in making sure that children with disabilities achieve

success in their sport achievements. What is it about? Agree or object the following information and create some situations describing it:

In order to create a sport environment that is properly suited for children with disabilities, it would be best to create an inspiring environment. Coaches have to use humour as part of their teaching strategy because it helps diffuse tension inside the classroom especially if the situation inside the gym has already escalated. Adding humour in the activities and in dealing with children can help reduce the stress. Humour inside the gym can add colours to the sport life. There is a higher chance of elevating the mood of the children in order to get them interested on what the coach has to say.

7. Завдання для формування навичок самостійно-згенерованого письмового та усного монологічного мовлення у межах обраної професійної тематики: Make up sentences of your own using the words and word combinations given below:

as much a mental pursuit as a physical game, child's sense of sportsmanship and teamwork, the odds of your child enjoying, academic and social struggles, to compensate for deeper feelings of inadequacy, the most important goals, to narrow view of sports, to balance effort and expectation, to deal with whatever happens, a quick recovery from error, to rehearse positive self-talk, guidance delivered by a supportive coach.

8. Підсумкове завдання для контролю навичок професійно-орієнтованого самостійного мовлення у межах обраної тематики: Render the content of the text.

Саме такий підхід до формування іншомовних компетенцій здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету напрямку «Спеціальна освіта» на нашу думку є необхідним, якщо ставити комунікативну мету у сучасному освітньому процесі. Він вочевидь об'єднує усі види мовної та мовленнєвої діяльності на основі професійно-орієнтованої тематики на рівні, зумовленому Державним стандартом підготовки здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти.

Висновки. Під час дослідження було встановлено, що принципи розробки вправ за комунікативним підходом для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету з урахуванням когнітивно-прагматичного аспекту

іншомовних компетенцій ґрунтуються на практичному використанні іноземної мови для вираження своїх думок, вільного самостійного вживання професійної лексики у монологічному та діалогічному мовленні та підвищенні ефективності іншомовної навчально-пізнавальної діяльності здобувача.

Для поглиблення та вдосконалення набутих навичок професійної комунікації, викладач може запропонувати здобувачам використання онлайн відео та аудіо за обраною професійною тематикою (аудіювання), прокоментувати його на сайті (письмо), проаналізувати коментарі колег (читання, аналіз). Об'єднання декількох видів комунікації в спільну іншомовну діяльність з глобальною метою найкращим чином сприяє реалізації іншомовних компетенцій здобувача, оскільки демонструє йому сферу застосування набутих їм мовних навичок та дає можливість самостійно визначити реальний ступінь власних знань.

Перспективи напрямку дослідження полягають у вдосконаленні принципів розробки вправ з письмового та усного монологічного мовлення на основі професійно-орієнтованих текстів задля успішності засвоєння професійно-орієнтованої тематики здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти медичного факультету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексєєва О.Б. Pedagogical principles of foreign language competences formation for future primary school teachers. Педагогічні науки: теорія та практика, № 1 (41), 2022. С. 95-99.
2. Мартинова Р. Ю. Загальна характеристика компресійного методу інтенсивного навчання іноземних мов. Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу (18-20 травня 2017). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 546-547.
3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу : документи і матеріали 2003 – 2004 рр. за ред. В.Г. Кременя. Тернопіль: ТДПУ, 2004. 147 с.
4. Карп'юк О. Д. Особливості комунікативного орієнтованого навчання англійської мови в початковій школі за серією навчально-методичних комплексів 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Навчальна книга, 2004. 78 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87: Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019->

КОМУНІКАЦІЯ ЯК РІВЕНЬ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

COMMUNICATION AS THE LEVEL OF FUTURE DOCTORS' CULTURAL DEVELOPMENT

Комунікація відіграє важливу роль у спілкуванні, оскільки діалог лікаря і пацієнта реалізується на найвищому рівні. Тому рівень спілкування визначається ступенем культурного розвитку особистості, що характеризує не лише й не стільки обсяг засвоєних цінностей суспільної життєдіяльності людей упродовж їхнього життя, скільки власне сам спосіб, яким людина долучається до тих цінностей.

Мета статті – охарактеризувати роль комунікації у професійному становленні майбутніх лікарів.

Інформативний характер комунікативних умінь медичного працівника дозволяє розглядати зміст соціально значущої інформації, яка забезпечує стабільність суспільства як систему, що сприяє взаєморозумінню й взаємодії людей у процесі спілкування.

Аби спілкуватися результативно і плідно, майбутньому лікареві варто усвідомити не лише зовнішні, але й внутрішні особистісні механізми спілкування, які рухають взаємодією, тобто необхідно пізнати себе самого у спілкуванні з пацієнтами. Тому методика і дидактика навчання студентів-медиків повинна ґрунтуватися на дослідженнях, зокрема рефлексії, які аналізують співвідношення мови і мислення, мислення та комунікації, комунікативного та когнітивного в мові.

Необхідно формувати у студентів-медиків комунікативні вміння, які здобуваються як результат стихійного процесу засвоєння комунікативно розвивального потенціалу середовища життєдіяльності; процесу вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, котрі представляють взірці й форми для спонтанного присвоєння досвіду соціальної взаємодії; і, нарешті, цілеспрямованого процесу освоєння правил та закономірностей людського спілкування, що є основою спеціального навчання.

Підготовка студентів-медиків у ЗВО, безумовно, вимагає системного аналізу мовленнєвої діяльності з психолінгвістичних, лінгвістичних і психологічних позицій, адже майбутні лікарі щодня матимуть спілкування з різними категоріями пацієнтів, допоміжного персоналу чи колег лікарів. Тому найбільш ефективним засобом розвитку мислення майбутніх фахівців є імітаційне моделювання реальних ситуацій і невідкладних станів, що сприяє здобуттю комунікативної компетенції:

Ключові слова: студенти-медики, особистість, комунікативні вміння, комунікація, культура майбутнього лікаря.

The article deals with the analysis of the notion of communication which plays an important role in interaction as doctor-patient dialogue is implemented at the highest level. Therefore, the level of communication is determined by the degree of cultural development of the individual, which characterizes not only the totality of learned values of social activities throughout life, but actually the way in which a person joins those values.

The purpose of the article is to describe the role of communication in the professional development of future doctors.

The informative nature of communication skills of a medical caregiver allows us to consider the content of socially significant information ensuring the stability of society as the system that promotes mutual understanding and interaction in the process of communication.

In order to communicate effectively and fruitfully, future doctors should understand not only external, but also internal personal mechanisms of communication that drive interaction; thus, it is necessary to know oneself in communication with patients. Therefore, the methodology and didactics of teaching medical students should be based on research, in particular, reflection analyzing the relationship between language and thinking, thinking and communication, communicative and cognitive processes in language.

It is necessary to form communication skills in medical students, which are acquired as the result of spontaneous process of assimilation of communicative development potential of the living environment; the process of studying social and humanitarian subjects represented models and forms for spontaneous assignment of the experience of social interaction; and, finally, the purposeful process of mastering rules and regularities of human communication, which is the basis of special education.

Training of medical students in higher educational institutions certainly requires a systematic analysis of speech activity from psycholinguistic, linguistic and psychological positions as future doctors will have daily communication with different categories of patients, assistant staff or fellow doctors. Therefore, the most effective means of developing thinking of future specialists is simulation modeling of real situations and emergency situations, which contributes to the acquisition of communication skills.

Key words: medical students, personality, communication skills, communication, culture of the future doctor.

УДК 61:378:534.78

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.29>

Ісаєва О.С.,

докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки
та інноваційної освіти

Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри латинської
та іноземних мов
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

Шумило М.Ю.,

доктор філософії (Освіта / Педагогіка),
ст. викладач кафедри латинської
та іноземних мов

Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Комунікація відіграє важливу роль у спілкуванні людей, оскільки діалог лікаря і пацієнта реалізується на найвищому рівні. Тому рівень спілкування визначається ступенем культурного розвитку особистості, що характеризує не лише й не стільки обсяг засвоєних цінностей суспільної життєдіяльності

людей упродовж їхнього життя, скільки власне сам спосіб, яким людина долучається до тих цінностей. Тобто особистість реалізує у спілкуванні завжди певні цілі діяльності й при цьому прагне бути правильно зрозумілою, почутою тощо.

Обрати вірну стратегію й тактику спілкування, осмислено проникнути у культуру співрозмовника,

зберігши при цьому свою самобутність, знайти спільну мову й вирішення проблеми, може лише та особистість, котра опанувала комунікативні вміння і навички, опирається не на метод «проб і помилок», а на чітку стратегію у спілкуванні, забезпечуючи соціально прийнятний рівень міжособистісної взаємодії.

Аби спілкуватися результативно і плідно з іншими людьми, майбутньому лікареві необхідно усвідомити не лише зовнішні, але й внутрішні особистісні механізми спілкування, які рухають взаємодією, тобто необхідно пізнати себе самого у спілкуванні з пацієнтами. Тому методика і дидактика навчання студентів-медиків повинна ґрунтуватися на дослідженнях, зокрема рефлексії, які аналізують співвідношення мови і мислення, мислення та комунікації, комунікативного та когнітивного в мові.

Актуальність передбачає формування комунікативної компетенції у студентів-медиків та її значення в майбутній професійній діяльності.

Мета статті – охарактеризувати роль комунікації у професійному становленні майбутніх лікарів.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- визначити особливості формування комунікативних вмінь і навичок у студентів-медиків;
- охарактеризувати комунікативну компетенцію з токи зору професійної культури студентів-медиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Низка науковців розглядають особливості формування комунікативних вмінь і навичок у студентів, а саме К. Балабанова, І. Шостя вивчають характеристики комунікативної компетенції майбутнього фахівця; М. Галицька досліджує складові комунікативної компетентності студентів; Н. Галіяш, В. Дроненко аналізують комунікативні навички в медицині; Ю. Гребеник визначає сучасні тенденції формування комунікативної культури студентів у медичних коледжах; Т. Єщенко виокремлює мовленнєву комунікацію лікаря; І. Гуменна, Е. Романій, О. Уваркіна узагальнюють комунікативну культуру студента-медика тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Термін «комунікація» походить від латинського слова «communicare», що означає «робити щось спільно, разом». Якщо поняття «спілкування» описувати такими ж ознаками, що й поняття «комунікація», то їх можна розглядати як еквівалентні – спільно вести бесіду. Однак, оскільки термін «комунікація» походить з теорії інформації й теорії зв'язку, тому комунікацію як науковий термін розглядають з огляду на простий обмін або передачу інформації чи повідомлення. Як зазначає науковець, що «необхідною умовою здійснення мовленнєвої комунікації є наявність таких

її компонентів: відправника й отримувача повідомлення, їх мовленнєвої діяльності і самого повідомлення» [4, с. 6].

Проте, в межах інтеракціоністського напрямку в західній соціальній психології терміну «комунікація» стали надавати ширше значення. Тобто, комунікація є не стільки передачею інформації від однієї особи до іншої, скільки поведінкова сторона взаємодіючих між собою людей. Отож, терміном «комунікація» позначають будь-який зв'язок між людьми, усі існуючі способи соціальних зв'язків і взаємозв'язків. Таким чином, широке визначення поняття комунікація стає більш узагальненим щодо спілкування, якщо останнім позначати лише безпосередні форми взаємодії між людьми.

Варто зазначити, що дослідження засвідчують у щоденному акті комунікації людини слова становлять 7%, а невербальна взаємодія – 93% (55% – мова тіла, 38% – звуки інтонації). Також деякі люди вміють інтуїтивно правильно інтерпретувати сигнали, що посилають тілом, тобто для багатьох мова тіла є швидше іноземною мовою, основи якої потрібно вивчити, щоб зрозуміти співрозмовника [7].

Загальноідомо, що історичний характер комунікативних знань і умінь фахівця медичного профілю полягає у тому, що способи й форми спілкування, виражаючись у процесі історичного розвитку, закріплюються у звичаях, традиціях, характері. Принципи лікарської етики у кожную історичну епоху мали характерні, але загальні для більшості народів особливості, а саме етикет спілкування відіграв особливе значення у взаємодії лікар-пацієнт. У той же час культурні й соціально-економічні традиції різних країн формують власне, особливе розуміння моральних оцінок поведінки лікаря. Однак, незмінним залишається головний моральний принцип представників медичної професії – вселити пацієнтові віру в одужання та прагнення полегшити страждання хворого, тобто словесно переконати і завірити пацієнта у виздоровленні. Тож ефективна комунікація лікаря має низку переваг – підвищення якості надання медичних послуг та задоволення пацієнтів, довіра лікарю, зменшення кількості судових процесів тощо [5].

Уважаємо, що інформативний характер комунікативних умінь медичного працівника дозволяє розглядати зміст соціально значущої інформації, яка забезпечує стабільність суспільства як систему, що сприяє взаєморозумінню й взаємодії людей у процесі спілкування. Соціально-психологічна інформація представляється надзвичайно важливою, передається за допомогою мови етикету, при якій використовуються стандарти спілкування, коди, знаки, символи. Спеціальні комунікативні знання, вміння і навички допомагають людині запобігати виникненню психологічних труднощів і прогнозувати результативність міжособистісної й ділової професійної взаємодії.

Таким чином, вважаємо за необхідне розглянути комунікативні вміння, сукупність яких складає культуру особистості майбутнього лікаря:

а) *соціально-психологічні вміння* – утворюють рівень емоційної культури, тобто формуються, реалізуються й виявляються у процесі говоріння, слухання чи сприйняття партнера через спілкування. Ці вміння є, з одного боку, вмінням розуміти людей, оцінювати їх емоційний стан, визначати мотиви поведінки, вчинків, взаємин, а, з іншого, – вмінням впливати на людей, створювати у процесі спілкування умови для самовизначення, самореалізації, вирішення проблем, нівелювання емоційних конфліктів, зберігання емоційної стійкості;

б) *логіко-композиційні вміння* – реалізують культуру мислення, розкриваються в процесі формулювання тез, підборі аргументів, побудові доказів, проведенні усних чи письмових висловлювань відповідно до теми, визначення сутності, побудови текстів, орієнтир на тип взаємодії, реконструювання ідей та думок;

в) *мовні комунікативні вміння* – демонструють оволодіння орфоепічними, акцентологічними нормами граматики, а також вміння, котрі розкривають володіння лексичним і синтаксичним рівнем мови.

Також необхідно виокремлювати та формувати у студентів-медиків і комунікативні вміння, які можуть здобуватися як результат взаємодії й перетину таких процесів: стихійного процесу засвоєння комунікативно розвивального потенціалу середовища життєдіяльності; процесу вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, котрі представляють взірці й форми для спонтанного присвоєння досвіду соціальної взаємодії; і, нарешті, цілеспрямованого процесу освоєння правил та закономірностей людського спілкування, що є основою спеціального навчання. Тобто, «оволодіння комунікативною компетентністю в медицині передбачає засвоєння таких складових елементів, як ініціація спілкування, збір інформації, роз'яснення та планування діагностичних і лікувальних процедур, завершення розмови, застосування різних комунікативних методик тощо» [1].

Важливо зазначити, що відповідно до культуротворчих компонентів і комунікативних умінь, пропонується і низка вимог до лікаря як особистості, які визначають рівень його комунікативної культури, а саме:

- використання засобів спілкування відповідно до мети й адресата;
- володіння прийомами організації тексту, що адекватно відображає дійсність і відповідний задум мови;
- засвоєння структурних елементів мовлення та можливостей їх комунікативного впливу.

Тож доцільним є твердження дослідниці М. Філоненко, яка розглядає структурні компоненти

комунікативної компетентності лікаря, а саме: «*гностичний* (система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування; знання про стилі спілкування; творче мислення тощо); *когнітивний* (загальні та спеціальні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановити контакт із співрозмовником; перцептивні здібності); *виконавчий* (уміння та навички вести діалог); *емоційний* (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність взаємодіяти з іншою людиною, високий рівень емпатії та рефлексії)» [6].

«Культурна людина», на думку більшості науковців, повинна відповідати нормам соціокультурного розвитку сучасного суспільства в усіх формах своєї життєдіяльності – свідомості, поведінці, діяльності, соціальній взаємодії. Тому основним компонентом мовленнєвої поведінки є культура мислення, що передбачає високий рівень сформованості самостійності, гнучкості, емпатії, тобто дозволяє правильно оцінювати ситуацію спілкування й обирати адекватні цій ситуації рішення, реалізувати необхідний ситуацією стиль, рівень і характер взаємодії, підбирати мовні засоби і способи формування й формулювання думки, а також формулювати думку відповідно до конкретної ситуації спілкування й внутрішньої логіки фактів чи положень. Отож, поділяємо тезу науковця, що гнучкість у спілкуванні характеризується здатністю до адекватного самовираження залежно від ситуації. Ця якість яскраво виявляється під час різноманітних комунікативних взаємодій лікаря з пацієнтами, колегами, керівництвом тощо [3, с. 54].

Висновуємо, що цілеспрямований процес формування комунікативних умінь у студентів-медиків доцільно організувати таким чином: *по-перше*, на основі комунікативних традицій, джерелом яких є прислівно-приказковий фольклор, що відображає уявлення народу про культурно-історичні форми, правила взаємодії; *по-друге*, використовуючи літературні тексти, котрі містять взірці мовленнєвої поведінки, з метою спостереження, аналізу мовного досвіду, мовленнєвої культури носіїв мови різних соціальних і вікових груп, взаємодіючих у різних ситуаціях спілкування, у яких реалізується емоційна й мовленнєва культура особистості. Крім того, також вказується необхідність упровадження у практику навчальних програм інтегрованих гуманітарних курсів етнокультурної й комунікативної спрямованості.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що усі функції людського спілкування: інформаційно-комунікативна, організація міжособистісних взаємовідносин, пізнання іншої людини, взаємовплив, естетична – взаємодіють між собою і доповнюють одна другу. Тож, якщо у процесі спілкування з іншими людьми нівелюються будь-які його складники, то відразу відбуваються «збої»

в усьому механізмі спілкування, ще є неприпустимим для майбутніх медиків, адже комунікативна компетентність містить три важливі складові: мовну, мовленнєву і соціокультурну. Науковець О. Корж вдало зауважує, що у процесі професійної комунікативної діяльності лікар виконує лікувальну, діагностичну, психологічну, посередницьку та інші функції, а також розв'язує блок професійних завдань: установлення контакту з пацієнтом; прийом – передачу інформації; прийом – передачу емоційного стану; вплив на поведінку та хід думок пацієнта. За допомогою спеціально організованого професійного спілкування в пацієнта актуалізуються додаткові психологічні сили та здібності, які можуть сприяти швидкому одужанню [2].

Таким чином, підготовка студентів-медиків у ЗВО, безсумнівно, вимагає системного підходу до мовленнєвої діяльності з психолінгвістичних, лінгвістичних і психологічних позицій, адже майбутні лікарі щодня матимуть спілкування з різними категоріями пацієнтів, допоміжного персоналу чи колег лікарів. Тому найбільш ефективним засобом розвитку мислення майбутніх фахівців є імітаційне моделювання реальних ситуацій і невідкладних станів. Власне такий підхід забезпечує елементи професійної компетенції, її типових ситуацій та сприяє формуванню комунікативних навичок.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні «soft skills» у студентів-медиків під час війни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галіяш Н. Б., Бількевич Н. А., Петренко Н. В. Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. *Медицина освіта*. 2019. № 2. С. 67-74. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10346>
2. Корж О. Ю. Комунікативні якості майбутніх лікарів. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11koouml.pdf>.
3. Кубіцький С. О. Особливості професійної комунікативної взаємодії майбутніх медпрацівників. *Вісник Національної академії оборони. Питання педагогіки*. 2010. № 2(15). С. 5.
4. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ. 2020. 88 с.
5. Уваркіна О. В. Комунікативна культура як фактор формування особистості студента-медика. *Інформенергетика III тисячоліття: соціолого-суперергетичний та медико-екологічний підходи*: зб. наук. праць. Київ; Кривий Ріг. 2003. № 2. С. 156-157.
6. Філоненко М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : *монографія*. Київ: Центр учбової літератури. 2015. 334 с.
7. Rosenbusch H. S. (2004). Nonverbale Kommunikation im Unterricht. Die stille Sprache im Klassenzimmer. In H. S. Rosenbusch, & O. Schober. *Körpersprache und Pädagogik*. Das Handbuch. 4. überarbeitete Auflage. S. 138-176. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren GmbH.
8. Mikesell L. Medicinal relationships: *caring conversations*. *Med. Educ*. 2013. Vol. 47. P. 443-452.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТАКОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ)

SOME ASPECTS OF DEVELOPING METACOGNITIVE COMPETENCE IN ECONOMICS STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE CLASSES (VIA DISTANCE LEARNING)

У статті розглядаються особливості формування метакогнітивної компетентності у студентів-економістів на заняттях з англійської мови за дистанційною формою навчання. Визначено, що в українській педагогіці дана тема не вивчена взагалі і потребує дослідження. Проаналізовано поняття метакогнітивної компетентності та сформульовано, що метакогнітивна компетентність студента – це здатність слухача розуміти, контролювати та регулювати власні когнітивні (пізнавальні) процеси під час навчання. Акцентується увага на таких аспектах, як рефлексія, самооцінка та самоконтроль. Надаються методичні рекомендації щодо розвитку метакогнітивних вмінь у студентів в умовах дистанційного навчання. Визначено, що використання різноманітних підходів і засобів (наприклад, рефлексивних щоденників, дискусій, проектних робіт) може значно збагатити навчальний процес. Визначено основні принципи та методи розвитку метакогнітивної компетентності на заняттях з англійської економічної мови: орієнтацію на студента, активізацію рефлексивної діяльності, інтеграцію змісту та мовних навичок, застосування метакогнітивних стратегій, метод проектів, дискусії та дебати, самооцінку та взаємооцінку, кейс-метод, використання електронних портфоліо, онлайн-ресурсів та платформ, мнемотехнік та візуальних допомог, забезпечення зворотного зв'язку. Проведено експериментальне дослідження якісних показників успішності студентів при вивченні дисципліни англійської мови студентами-економістами, та покращення показників успішності на 0,8% студентами, які використовували метакогнітивну техніку, запропоновану викладачем, відносно до студентів контрольної групи. Перспектива подальшого дослідження полягає у більш глибокому вивченні особливостей застосування метакогнітивної техніки при викладанні не тільки англійської мови студентам-економістам, але і низки фахових дисциплін.

Ключові слова: метакогнітивна компетентність, студенти-економісти, англійська мова, дистанційна форма навчання, рефлексія, самооцінка, самоконтроль.

This article examines the peculiarities of developing metacognitive competence in economics students through English language classes via distance learning. The theme has been found to be new for the Ukrainian pedagogy, and it requires research. The article includes analysis of the metacognitive competence concept, and formulates that a student's metacognitive competence is the ability of a learner to understand, control, and regulate their own cognitive (knowledge) processes during learning. The article focuses on aspects such as reflection, self-assessment, and self-control. The authors provide methods for the development of metacognitive skills in students under distance learning. The authors have defined, that combination of various metacognitive approaches and means (for example, reflective journals, discussions, project works) can significantly enrich the learning process. The article identifies the main principles and methods for metacognitive competence in English economic language classes: student motivation, reflective activity, integration of content and language skills, metacognitive strategies, project method, discussions and debates, self-assessment and peer assessment, case method, electronic portfolios, online resources and platforms, mnemonics and visual aids, feedback. The article represents the results of a qualitative experimental study of student academic performance success in learning English language, and notes an improvement in success indicators by 0.8% by students who used the metacognitive technique, compared to students of the control group. The perspective of further research lies in a deeper study of the peculiarities of applying metacognitive technique in teaching not only English to economics students but also a range of professional disciplines. **Key words:** metacognitive competence, metacognition, economic students, distance training, reflexion, self-assessment, self-control.

УДК 378.147:811.111:330(075.8)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.30>

Щенко Т.М.,

ст. викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Кузьменко Д.В.,

ст. викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Остапенко Е.О.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі України, враховуючи необхідність забезпечення конкурентоспроможності наших фахівців у світі, з'являються нові виклики та можливості для розвитку навчального процесу. І цифровізація навчання, а також перехід на дистанційну форму, не єдині питання, що потребують нагального вирішення. Серед головних викликів наразі – формування метакогнітивної компетентності студентів, яка відіграє ключову роль у самостійному управлінні власним навчанням, особливо у контексті вивчення іноземних мов. Саме тому дослідження особливостей формування

метакогнітивних навичок, та метакогнітивної компетентності, які є абсолютно новими для української педагогіки, набувають особливої актуальності у світлі глобалізації економічної освіти та необхідності інтеграції випускників у міжнародне середовище, зокрема економічне.

Важливість даної тематики обумовлена кількома ключовими аспектами. По-перше, економічна освіта вимагає від студентів не тільки глибоких знань у своїй галузі, але й високого рівня сформованої мовної компетентності як невід'ємної частини їхньої професійної компетентності. По-друге, дистанційне навчання ставить перед студентами

нові виклики, пов'язані з самоорганізацією, самомотивацією та самоконтролем, і це все безпосередньо впливає на результати навчання. По-третє, метакогнітивна компетентність, як усвідомлення власних когнітивних процесів, стратегій навчання та здатності до саморефлексії, визначає здатність студента (та в майбутньому- фахівця) до ефективного навчання за відсутності безпосереднього контролю викладача. В межах професії економістів, дані навички є особливо важливими.

Аналіз літератури. Варто зазначити, що власне поняття метакогнітивної компетентності, хоч і відносно традиційне для світової академічної літератури, є абсолютно новим в українській педагогічній літературі. Так, науковий пошук видав тільки одну роботу О.М. Демидович, присвячену дослідженню метакогнітивної компетентності та її ролі при навчанні іноземним мовам студентами немовних спеціальностей, що, на думку авторів, свідчить про недостатню акцентованість даної проблеми[7]. Також ми проаналізували роботу А.С. Сігіншиної [8, с. 258], яка вивчає метакогнітивні судження як засіб моніторингу пам'яті. Пошук же іншомовних джерел показав наявність як робіт початку 2000, так і зовсім нові публікації. Вважаємо, що частково тема метакогнітивної компетентності «відійшла на другий план» внаслідок світової пандемії та необхідності досліджень дистанційного, онлайн навчання та ШІ, які наразі панують у світовій літературі як більш прогресивні. Проаналізовані же авторами дослідження охоплюють широкий спектр аспектів, включаючи роль саморегуляції, метакогнітивної компетентності, стратегій навчання та вплив викладацької підтримки на мотивацію та емоції студентів. В своїх роботах М. J. Abhakorn досліджує, як студентські портфоліо можуть розвивати метакогніцію у вивченні англійської як іноземної мови, і підкреслює важливість саморефлексії[1], коли ж S.A. Kummin та S. Rahman [2, с. 147] вивчають зв'язок між використанням метакогнітивних стратегій та успішністю у вивченні англійської мови, де вони підтверджують важливість цих стратегій для академічних досягнень. Більшість авторів підтверджують важливість сформованості метакогнітивних навичок для загального академічного прогресу, та для вивчення англійської мови, як A. Adigüzel та A. Orhan. [1], які виявили тісний зв'язок між цими аспектами. L. L. Schleifer та R. B. Dull [3, с. 350] розглядають метакогніцію та її вплив на навчальні досягнення студентів на прикладі бухгалтерського обліку, і показують широкий потенціал застосування метакогнітивних стратегій. В своїй роботі Trigueros et al. [4] описують взаємозв'язок підтримки в класі, використання метакогнітивних стратегій та академічної успішності, і приходять до висновку, що успішне використання метакогніції прямо корелює з підвищенням показників академічної успішності. Щодо навчання студентів економічного

профілю, ми не знайшли досліджень, присвячених власне метакогніції та навчанню фахової економічної англійської мови, проте в роботі С. Wardoyo, B. S. Narmaditya та A. Wibowo [5,с.330] проаналізовано ефективність проблемно-орієнтованого навчання у підвищенні метакогнітивної свідомості студентів-економістів. M. Wongdaeng [6] розглядає роль метакогніції у вивченні англійської мови як іноземної, наголошує на її ключовій ролі в досягненні навчальних цілей.

Важливість даної теми, необхідність покращення системи вищої освіти, а також її недостатня вивченість українськими фахівцями(на відміну від світових, які вивчають метакогнітивну компетентність з 80х років минулого сторіччя) обумовила вибір теми дослідження:

Деякі особливості формування метакогнітивної компетентності у студентів-економістів на заняттях з англійської мови за дистанційною формою навчання.

Цілі статті – спираючись на аналіз літературних джерел та власний досвід автора, визначити поняття метакогнітивної компетентності студента та фахівця, визначити структурні елементи такої компетентності, а також принципи, методи та засоби її формування на заняттях з англійської мови економічного спрямування у студентів, здебільшого при дистанційному навчанні, з академічно кількісним обґрунтуванням методики.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз літератури та власний досвід авторів дозволи визначити метакогнітивну компетентність студента (яка є відносно новим поняттям в українській педагогіці) як здатність слухача розуміти, контролювати та регулювати власні когнітивні(пізнавальні) процеси під час навчання, що включає розуміння того, як можна навчатись, які стратегії навчання потрібно застосовувати, і як можна покращити результати власного навчання. Варто зазначити, що метакогнітивна компетентність є критично важливою для фахівців у будь-якій галузі, але для майбутніх економістів вона є незамінним компонентом в структурі фахової компетентності. Метакогнітивна компетентність представлена метазнаннями, тобто знаннями про способи навчання, вирішення проблем, мислення; метаконтролем, тобто навичками планування та організації власного навчання, та мета-навичками самооцінки, виправлення помилок, тощо.

Метакогнітивна компетентність є ключовим фактором успішності в навчанні та професійній діяльності, оскільки вона допомагає студентам поглиблено засвоювати нові знання, розвивати навички критичного аналізу, ефективно розробляти рішення для складних завдань, навчатися незалежно від викладача, а також адаптуватися до складних зовнішніх обставин; фахівцям, зокрема економістам, вона надає здатність ефективно

обробляти інформацію, ухвалювати виважені рішення, творчо підходити до вирішення проблем, постійно навчатися. Ще раз підкреслимо, що в українській педагогіці поняття метакогнітивної компетентності майже не висвітлено.

Європейські автори представляють широкий набір методів та інструментів, спрямованих на розвиток метакогнітивної компетентності, які включають як практику рефлексії та пострефлексії, де слухач аналізує власний досвід навчання, самоаналіз слухача, який дозволяє осмислити власні когнітивні процеси та стратегії навчання, ведення щоденника слухачем для упорядкування власних уявлень про навчання, використання мнемотехнік для поліпшення пам'яті та запам'ятовування інформації (зокрема при вивченні англійської чи будь-якої іноземної мови), вивчення теоретичного підґрунтя процесів мислення та запам'ятовування, та цілеспрямовану роботу з викладачем чи в групах, спрямовану на розвиток метакогнітивних навичок. Використання цих методів може значно підвищити рівень самосвідомості та саморегуляції, що є важливим для досягнення високого рівня особистісного та професійного розвитку слухачів.

Формування метакогнітивної компетентності у студентів – економістів на заняттях з фахової (економічної) англійської мови є одним з важливих компонентів професійної підготовки майбутніх економістів, цеглиною у стійкому фундаменті фахово сформованої особистості економіста. Зазначимо основні принципи формування такої компетентності на заняттях з фахової англійської (здебільшого сформульовані на підставі власного досвіду роботи авторів), такі як: принцип свідомості (розуміння матеріалу та його важливості), активності (обумовленого попереднім принципом), рефлексії (самоаналізу та самоусвідомлення студентом), зв'язку з практикою (жодні навички не формуються за умови їх відірваності від реальних потреб фаху), орієнтації на студента та індивідуалізації навчального процесу, інтеграції змісту та мовних навичок, і, нарешті, застосування метакогнітивних стратегій викладачем для формування метакогнітивних стратегій студентом.

Формування метакогнітивної компетентності у студентів-економістів на заняттях з фахової англійської мови обумовлює необхідність зміни методики навчання, та застосування ширше наступних методів: дискусії щодо економічних подій англійською мовою, рефлексивних завдань запропонованих викладачем щодо останніх економічних подій та явищ, метакогнітивних вправ (де викладачем прописано алгоритм вивчення певної теми, наприклад, теми «Макроекономіка», з зазначенням особливостей опрацювання та самооцінки вокабуляру, текстового та змістового навантаження, тощо), метод проектів за зазначеною тематикою (індивідуальний, груповий проект), кейс-метод на визначену економічну тематику

англійською. Надзвичайно корисним в даному контексті є проведення конференцій англійською мовою, з міжнародною участю, із залученням всіх студентів, що особливо легко організувати за дистанційного навчання, онлайн.

Засобами навчання для формування метакогнітивної компетентності у студентів-економістів на заняттях з фахової економічної англійської мови виступають посібники (переважно електронні), електронні портфоліо курсу, інтерактивні вправи, відеоматеріали, а також зворотній зв'язок. Також зазначимо, що розвиток метакогнітивної компетентності при дистанційному навчанні потребує чітких критеріїв оцінювання, аби студент міг одразу визначити свій прогрес та слабкі сторони.

Нами було запропоновано алгоритм формування метакогнітивної компетентності на прикладі вивчення теми «Macroeconomics» на заняттях з фахової англійської мови, коли спочатку студенти разом з викладачем визначають цілі навчання, що включає розуміння ключових концепцій та опанування фахового вокабуляру. Потім слухачі проводять самооцінювання, аби визначити свої сильні та слабкі сторони, створюють тематичні словники з новими термінами англійською мовою, досліджують мнемотехніки викладача для запам'ятовування важливих визначень, застосовують стратегії активного читання (підкреслення ключових термінів і формулювання питань до тексту). Викладач організує, дискусії на основі прочитаного для розвитку критичного мислення; таким чином, студенти навчаються плануванню підходів до вивчення тексту, коли вони регулярно перевіряють своє розуміння матеріалу через самоперевірку, коригують свої навчальні стратегії, готують проекти або презентації, демонструючи розуміння матеріалу. Як компонент метастратегії студенти можуть практикувати переказ текстів власними словами для перевірки розуміння матеріалу, коли вони ведуть навчальний щоденник для рефлексії, а також вони можуть обмінюватися сприйняттям ефективності використаних навчальних стратегій, що сприяє не тільки глибшому розумінню теми «Macroeconomics», але й значно покращує метакогнітивні навички.

У рамках дослідження було проведено експеримент із залученням студентів економічного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, розділених на дві групи, для вивчення курсу «Англійська мова для економістів». Контрольна група налічувала 32 особи, які продовжували заняття за традиційною програмою. Експериментальна група складалася з 28 студентів, які вивчали курс за спеціально розробленою методикою авторів даної статті, спрямованою на розвиток метакогнітивної компетентності через активне використання стратегій саморегуляції, рефлексії, планування власного навчання, моніторингу та коригування навчального процесу. Студенти

отримували поетапні інструкції від викладачів, вели щоденник самоспостережень та оцінювали ефективні чи неефективні метакогнітивні стратегії, обговорювали ці питання у групах, а також з викладачами. В кінці вивчення курсу студенти робили спільний кейс-проект, а також проходили стандартне підсумкове оцінювання. Так як на початку експерименту всі студенти пройшли вступне тестування для визначення їх початкового рівня знань, умінь та навичок англійської мови в контексті економічних дисциплін. Після завершення вивчення курсу було проведено фінальне оцінювання для оцінки прогресу студентів у обох групах. Результати експерименту виявили покращення успішності в експериментальній групі на 0,8% порівняно з контрольною групою, що свідчить про ефективність запропонованої методики в розвитку метакогнітивної компетентності, та її позитивний вплив на вивчення англійської мови серед студентів економічного спрямування. Даний показник було утворено таким чином: щодо читання фахових текстів, студенти показали покращення на 0,9%, що може бути пов'язано з активним використанням стратегій активного читання, таких як підкреслення ключових термінів, ведення нотаток, формулювання питань до тексту, бо це все сприяло кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Відносно розвитку навичок наступного компонента, фахового письма, покращення склало 1,1%. Студенти, використовуючи навички рефлексії та самоаналізу, могли більш ефективно планувати письмові роботи, структурувати текст та вибирати відповідний економічний словник, що позитивно вплинуло на якість написання письмових завдань. Щодо фахового аудіювання, відзначаємо покращення на 0,6%. Використання методик для розвитку метакогнітивних навичок, зокрема, стратегій моніторингу та саморегуляції під час аудіювання, допомогло студентам краще зосереджуватися на змісті прослуханих текстів та вдосконалити навички розуміння англійської мови на слух. Нарешті, стосовно фахового говоріння, як монологічного, так і діалогічного, покращення склало 0,8%. Завдяки практиці дебатів, дискусій та презентацій на англійській мові, студенти могли активно застосовувати новий вокабуляр у мовленні, розвивати навички аргументації та підвищити свою впевненість при говорінні. Це підтверджує, що інтеграція метакогнітивних стратегій у процес навчання може значно підвищити якість освіти та забезпечити студентам більш глибоке та усвідомлене розуміння навчального матеріалу.

Висновки та перспективи дослідження. Показано, що поняття метакогнітивної компетентності та її розвитку у студентів в українській педагогічній літературі вивчено недостатньо та потребує подальшого дослідження. Дослідження показало, що використання різноманітних підходів і засобів (наприклад, рефлексивних щоденників, дискусій, проектних робіт) може значно збагатити

навчальний процес. Визначено основні принципи та методи розвитку метакогнітивної компетентності на заняттях з англійської економічної мови: орієнтацію на студента, активізацію рефлексивної діяльності, інтеграцію змісту та мовних навичок, застосування метакогнітивних стратегій, метод проектів, дискусії та дебати, самооцінку та взаємооцінку, кейс-метод, використання електронних портфоліо, онлайн-ресурсів та платформ, мнемотехнік та візуальних допомог, забезпечення зворотного зв'язку. Показано загальне покращення рівня сформованості знань та навичок студентів внаслідок застосування авторського методу, організації самоспостереження студентів за навчанням, обговорення у групах та з викладачем. Вважаємо перспективним організацію дослідження на рівні цілого факультету, подисципліно, не тільки на прикладі вивчення англійської мови, але і інших фахових дисциплін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Abhakorn M. J. Investigating the use of student portfolios to develop students' metacognition in English as a foreign language learning. *Journal of Language Teaching and Research*, 2014. Vol. 5. No. 1. P. 46-49.
2. Adigüzel A., Orhan A. The Relation between English Learning Students' Levels of Self-Regulation and Metacognitive Skills and Their English Academic Achievements. *Journal of Education and Practice*, 2017. Vol. 8. No. 9. P. 115-125.
3. Kummin S. A., Rahman S. The relationship between the use of metacognitive strategies and achievement in English. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 2010. Vol. 7. P. 145-150.
4. Schleifer L. L., Dull R. B. Metacognition and performance in the accounting classroom. *Issues in Accounting Education*, 2009. Vol. 24. No. 3. P. 339-367.
5. Trigueros R., Aguilar-Parra J. M., Lopez-Liria R., Cangas A. J., González J. J., Álvarez J. F. The role of perception of support in the classroom on the students' motivation and emotions: the impact on metacognition strategies and academic performance in math and english classes. *Frontiers in Psychology*, 2020. Vol. 10. 2794.
6. Wardoyo C., Narmaditya B. S., Wibowo A. Does problem-based learning enhances metacognitive awareness of economics students? *Pegem Journal of Education and Instruction*, 2021. Vol. 11. No. 4. P. 329-336.
7. Wongdaeng M. The role of metacognition in the learning of English as a foreign language. Making your doctoral research project ambitious: Developing large-scale studies with real-world impact. Abingdon : Routledge, 2022.
8. Демидович О. Особливості формування метакогнітивної компетентності у студентів немовних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 2019. Т. 5. № 8. С. 220-232.
9. Сігнішина А. С. Метакогнітивні судження як засіб моніторингу пам'яті. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Психологія і педагогіка*, 2012. Вип. 20. С. 254-263.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ І СПОРТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS – SPECIALISTS IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти розроблення методики формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту. У роботі проведено аналіз та узагальнення наукових підходів вітчизняних та іноземних дослідників щодо визначення поняття «методика» та запропоновано його авторське визначення поняття «щодо формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної підготовки і спорту в період їх професійно-педагогічної підготовки».

Методика дослідження включає теоретичний аналіз наукової літератури, узагальнення та інтерпретацію теоретичних та емпіричних даних, а також розроблення методики формування методичної компетентності. Вона охоплює основні цілі, принципи, організаційні форми, методи (методичні прийоми) навчання, види навчальних занять, а також засоби навчання та виховання, які спрямовані на її формування у майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі їх професійно-педагогічної підготовки.

Аргументовано необхідність запровадження спеціального курсу «Методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в період їх професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ».

До змісту курсу включено такі теми:

Тема 1. «Майбутній офіцер, командир, фахівець фізичної підготовки і спорту: роль, місце та основні функції в системі бойової підготовки у військовій частині».

Тема 2. «Методична діяльність офіцера, командира, фахівця фізичної культури і спорту як суб'єкта військово-професійної діяльності, як у мирний, так і у воєнний час».

Тема 3. «Методична компетентність офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту як складова їх військово-професійної компетентності».

Тема 4. «Методика формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту як суб'єктів методичної діяльності у процесі професійної підготовки».

Визначено, що методика формування їх методичної компетентності реалізовується в три етапи – ціннісно-мотиваційний, когнітивно-методичний і контроль-корективний.

Ключові слова: методична компетентність, майбутній офіцер, фахівець фізичної культури і спорту, методика, формування, етапи.

The article proves the theoretical aspects of developing a method for forming the methodical competence of future officers – specialists in physical education and sports. The work analyzes and summarizes the scientific approaches of domestic and foreign researchers regarding the definition of the concept of «method» and proposes its author's definition in terms of forming the methodical competence of future officers – specialists in physical education and sports during their professional-pedagogical training.

The research method includes theoretical analysis of scientific literature, generalization and interpretation of theoretical and empirical data, as well as the development a method for forming methodical competence. It covers the main goals, principles, organizational forms, teaching methods (methodological techniques), types of educational activities, as well as teaching and upbringing tools aimed at its formation in future officers – specialists in physical education and sports during their professional-pedagogical training.

The necessity of introducing a special course «Methodical Competence of Future Officers – Specialists in Physical Education and Sports during their Professional-Pedagogical Training in Higher Military Educational Institutions» is argued. The course content includes the following topics:

Topic 1. «Future Officer, Commander, Specialist in Physical Education and Sports: Role, Place, and Main Functions in the Combat Training System in a Military Unit.»

Topic 2. «Methodological Activity of an Officer, Commander, Specialist in Physical Education and Sports as a Subject of Military-Professional Activity, both in Peacetime and in Wartime.»

Topic 3. «Methodical Competence of Officers – Specialists in Physical Education and Sports as a Component of their Military-Professional Competence.»

Topic 4. «Method for Forming the Methodical Competence of Future Officers – Specialists in Physical Education and Sports as Subjects of Methodological Activity in the Process of Professional Training.»

It is determined that the method for forming their methodical competence is implemented in three stages – value-motivational, cognitive-methodical, and control-corrective.

Key words: methodical competence, future officer, specialist in physical education and sports, method, formation, stages.

УДК 355.23 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.31>

Кирпенко Є.В.,

ад'юнкт кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національного університету оборони України

Веремієнко М.М.,

науковий співробітник Науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національного університету оборони України

Проблема якісної організації підготовки особового складу Збройних Сил (далі –ЗС) України набуває особливої важливості у зв'язку зі

швидкою зміною характеру ведення бойових дій, осучаснення засобів і способів ведення сучасної гібридної війни. Майбутні військові професіонали

мають бути всебічно підготовлені як теоретично та практично, так і вміти фізично адаптуватись під бойові завдання, які перед ними постають на війні. Фізична підготовленість і готовність до військово-професійної діяльності військовослужбовців є одним із основних аспектів, які забезпечують виконання ними поставлених службових і бойових завдань, а головне – забезпечує збереження життя та здоров'я військовослужбовців. У зв'язку з цим нагальною потребою є результативна підготовка військових фахівців на всіх рівнях, а у нашому випадку – професійно-педагогічну підготовку майбутніх офіцерів – фахівців фізичної підготовки і спорту (далі – майбутніх офіцерів) у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ). ВВНЗ мають цілеспрямовано формувати у них професійно-педагогічну компетентність, важливою складовою якої є методична компетентність.

Для якісної методичної підготовки майбутніх офіцерів однією з умов є створення та впровадження методики формування у них методичної компетентності в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ, яка забезпечуватиме їх методичну підготовленість як військового.

У вітчизняній науці приділено достатньо уваги методикам формування різних видів компетентностей, у тому числі й методичної. Для нашого дослідження науковий інтерес представляють роботи таких науковців, які розв'язують проблеми розроблення методики формування різних видів компетентностей: О. Капінус (комплексна методика формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів на етапі первинної професіоналізації), О. Бойко (методика формування лідерської компетентності офіцерів), О. Пінчук, А. Прокопенко (розвиток цифрової компетентності), І. Беліков (методика формування організаційної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту Збройних Сил України), В. Шемчук, Н. Вербин та інші (модель розвитку діагностувальної компетентності викладачів ВВНЗ у процесі освітньо-наукової підготовки у ході російсько-української війни), Турчинов А. (методика формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки), і зокрема методичної компетентності – М. Арістархова (методика розвитку методичної компетентності інструкторів мовної підготовки засобами ІКТ), В. Остапенко (методика розвитку методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у системі післядипломної освіти), Л. Олійник (методика формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку в процесі практичної підготовки).

Попри значну кількість наукових напрацювань із проблеми розроблення методики формування різних видів компетентностей, у тому числі й методичної, відсутня комплексна та контекстна

методика формування методичної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки, які безпосередньо відповідати за фізичну підготовленість і готовність військовослужбовців до ведення бойових дій.

Метою статті є розроблення методики формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури та спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ.

Першочергово треба визначити поняттєвий апарат, а саме дати чітке розуміння, що таке «методика», а також конкретизувати наше педагогічне явище – методику формування методичної компетентності майбутніх офіцерів.

Відповідно до словника іншомовних слів «методика» визначається як «сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [1, с. 367]. «Методику», також описують, як документ, який описує послідовність методів, правил і засобів виконання роботи [2, с. 664].

Гончаренко С. У. визначав методику як науку, яка має обґрунтовувати, будувати та виробляти нові педагогічні процеси й технології навчання, в яких реалізувалися б мета й основні принципи освітньої системи, а також вона має спрямувати вчителя в його повсякденній творчій діяльності для допомоги тому хто вчиться оволодіти майбутньою професією [3, с. 89].

Важливо також усвідомити поняття «методика» з точки зору військової сфери. Наприклад, військова дидактика визначає це поняття як визначені форми та засоби застосування методів навчання та виховання, які уможливають здійснення глибокого пізнання проблем військового навчання, а також допомагає їх ефективніше вирішувати [8].

Додатково необхідно чітко усвідомити, що майбутні офіцери – фахівці фізичної культури і спорту насамперед отримують кваліфікацію офіцера тактичної ланки військового управління, тобто він спочатку є суб'єктом на певній ланці військового управління як офіцер, а тільки потім призначається, як правило, начальником фізичної підготовки та спорту в військовій частині. У зв'язку з цим у нашому визначенні пропонуємо вживати саме поняття «професійно-педагогічна підготовка», яку вони проходять під час навчання у ВВНЗ [9, с. 187]. А важливою їх функцією є методична, а для її реалізації має бути сформована методична компетентність.

Проведений аналіз наукової літератури, а також з урахуванням специфічності нашого психолого-педагогічного явища можемо зробити висновок, що **методика формування методичної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в період**

їх професійно-педагогічної підготовки – це поетапна методична система її формування, елементами якої є основна ідея, цілі, принципи, організаційні форми, методи (методичні прийоми), види навчальних занять, а також засоби навчання та виховання, які сприятимуть формуванню у них компонентів методичної компетентності з урахуванням специфіки методичної діяльності.

При розробленні авторської методики формування у них методичної компетентності було поставлено такі завдання:

- розуміння потреб, формування та розвиток цінностей і мотивації до методичної діяльності у майбутніх офіцерів під час їх професійно-педагогічної підготовки;

- формування у них теоретичних основ методичної компетентності як майбутніх методистів із напрямку фізичної підготовки у військовій частині;

- формування методичних умінь, навичок і здатностей у майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту;

- формування у них професійно-важливих методичних якостей, які допоможуть їм не лише виконувати посадові функції, а й творчо вирішувати проблеми, які постають перед сучасним офіцером в умовах бойових дій;

- формування суб'єкта методичної діяльності щодо фізичного виховання та спорту військовослужбовців у ЗС України.

Для виконання цих завдань, які поставлені перед нашою методикою, необхідно дотримуватись загальноприйнятих і специфічних педагогічних принципів військового навчання та виховання з урахуванням вимог сучасної військової практики. Зокрема, серед них можна визначити такі:

- принцип самосвідомості й ініціативності, який передбачає формування у майбутніх офіцерів позитивного ставлення до майбутньої методичної діяльності, розвиток їх інтересу до навчання та методичної підготовки, а також їх активна участь та самостійність у навчальному процесі;

- принцип прогнозування – має забезпечувати усвідомлення курсантом відображення його, як майбутнього офіцера з урахуванням його майбутніх методичних функцій і викликів сучасної війни, які можуть поставати перед ним;

- принцип доступності навчання – має враховувати рівні сформованості методичної компетентності та розвиненість індивідуально-психічних якостей курсантів, відповідно до їх року підготовки та вікових особливостей;

- принцип системності та систематичності – забезпечує дотримання певних фундаментальних правил навчання, таких як перехід від простих до більш складних завдань або починати з конкретних аспектів та тем, із поступовим розширенням обсягом на весь предмет чи дисципліну, чи базування

нового матеріалу на вже відомих знаннях чи навичках, щоб створити зручну платформу для засвоєння нового навчального матеріалу;

- принцип контекстності – передбачає проведення навчальних занять і виховних заходів, які будуть враховувати їх методичну підготовку;

- принцип наочності – сприяє залученню курсантів до процесу навчання, покращує їх розуміння матеріалу та ефективного навчання шляхом використання візуальних засобів, які допомагають курсантам бачити та уявляти інформацію;

- принцип прикладності – відповідає за формування у них методичних умінь і навичок, які максимально повно відповідатимуть їх майбутнім методичним компетенціям; він спрямований на створення зв'язку між теорією та практикою; враховує активне використання конкретних прикладів для зрозумілого вивчення матеріалу; надає курсантам зрозуміти, як їх методичні знання будуть використовуватись у їх майбутній військово-професійній діяльності;

- принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії – передбачає активну взаємодію між викладачем та курсантами як рівноправними учасниками навчального процесу, спрямований на створення так званих «партнерських» взаємин, що у свою чергу забезпечуватиме позитивну взаємодію між суб'єктами навчання.

Важливо виокремити організаційні форми навчання, які визначають основні методи роботи курсанта та є складовою методичного компонента їх навчання та підготовки. Організаційні форми очної підготовки майбутніх офіцерів – фахівців фізичної підготовки та спорту класифікуються так:

- за характером навчальних завдань та їх специфікою (загальні і специфічні);

- за місцем здійснення навчального заходу (аудиторні, позааудиторні);

- за характером діяльності суб'єктів навчання (практичні, теоретичні);

- за часом здійснення дидактичних заходів (навчально-планові, службово-планові, позапланові);

- кількістю суб'єктів навчальної діяльності (індивідуальні, групові);

- за характером керування навчально-пізнавальною діяльністю суб'єктів навчання (заняття під керівництвом педагога, самостійна робота).

Наступним елементом є методи навчання, вони фундаментально важливі у формуванні методичної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців фізичної підготовки та спорту. Вони, також взаємопов'язані та взаємозумовлені з організаційними формами навчання, оскільки форми визначають метод навчання. В методиці використовуються як традиційні методи навчання (усне викладення матеріалу, обговорення матеріалу, що вивчається; показ, практичні методи, методи контролю

та самоконтролю, а також самостійна робота), так і активні методи, які активізують навчально-пізнавальну діяльність курсантів (ігрові, мозкові атаки, методи круглого столу, інтелектуальна розминка, нетрадиційні практичні заняття, кейс-метод та ін.).

Слід зазначити, що нині технологізація освіти набуває великого значення, так В. В. Ягупов зазначав, що суспільство зорієнтоване на інформатизацію, що вимагає від ВВНЗ перегляду змісту та методик підготовки військових фахівців [10]. Вона пов'язана з використанням технічних і інформаційних засобів, розширенням доступу до інформаційних ресурсів і підвищенням вимог до організації навчання, а отже підвищенням вимог до підготовки та проведення занять викладачами ВВНЗ. У зв'язку з початком війни в Україні можна було спостерігати за вразливістю та загрозами, які пов'язані з реалізацією онлайн-освіти в Україні. Необхідно зазначити, що викладачі і курсанти не були готові фізично та психологічно до продовження освітнього процесу. Також негативний вплив на проведення онлайн-навчання мали відсутність стійкої мережі Інтернет, належно обладнаних комп'ютерів, електропостачання та елементарно окремого приміщення для освітньої діяльності.

Як зазначають науковці за рахунок досвіду здобутого за період пандемії COVID-19 і повномасштабного вторгнення на територію нашої держави викладачі ЗВО стали більш впевненими в застосуванні онлайн-методик та ІКТ для навчання. Вони все частіше використовують різноманітні методи та прийоми в реальному часі через чати на освітніх платформах, таких як Zoom, Google Classrooms, Google Meeting, Microsoft Teams, Moodle тощо. Викладачі відчувають велику відповідальність за якісне навчання в цих умовах [11, с. 168].

Методика формування методичної компетентності має науково обґрунтовану основу, яка ґрунтується на використанні методів

проблемно-ситуативного та контекстного навчання. Цей підхід передбачає використання типових проблем і ситуацій під час навчання, які зустрічатимуться у майбутній професійній діяльності. Шляхом розв'язання таких завдань курсанти розвивають свої методичні вміння, а також набувають професійно-важливі методичні якості, необхідні для успішної майбутньої методичної діяльності.

Реалізовувати методику формування методичної компетентності будемо в три етапи – на *ціннісно-мотиваційному, когнітивно-методичному та контрольньо-корегувальному* (табл. 1).

Ціннісно-мотиваційний етап. На даному етапі намічено важливі педагогічні завдання для підвищення мотивації курсантів до їх майбутньої методичної діяльності, а також формування у них ціннісного ставлення до методичної роботи. Основні завдання цього етапу включають у себе сприяння усвідомленню цінностей методичної діяльності, прагнення до реалізації професійних та особистісних настанов, позитивне ставлення до власної професії, свідоме виконання службових обов'язків, розвиток методичних знань та досягнення високого рівня методичної компетентності.

Для досягнення цих цілей використовуються методи, такі як стимулювання, обмін досвідом, навчальні бесіди та дискусії. Наприклад, за допомогою навчальних бесід і дискусій можна визначити основні потреби та вміння, необхідні для виконання військово-професійних та методичних завдань у різних ситуаціях. Окрім того, важливим є використання методу стимулювання, спрямованого на підтримання мотивації до формування методичної компетентності та відповідального ставлення до своїх майбутніх посадових компетенцій. Цей метод сприяє формуванню позитивного ставлення до методичної діяльності і підтримує інтерес до навчально-пізнавальної діяльності шляхом використання активних методів навчання,

Таблиця 1

Етапи методики формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту

Етап	Мета	Методи (методичні прийоми)
Ціннісно-мотиваційний	Підвищення мотивації курсантів до їх майбутньої військово-професійної та методичної діяльності, а також формування у них ціннісного ставлення до методичної роботи	Навчальна бесіда, дискусія, навіювання, особистий приклад викладача, анкетування, тестування, самоконтроль, самооцінювання
Когнітивно-методичний	Розширення та поглиблення військово-професійних і методичних знань у майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту, а також формування у них методичних умінь, навичок і здатностей	Навчальні бесіди та дискусії, вивчення спеціальної літератури, показ і демонстрація, ІКТ, навчально-пізнавальні ігри, навчальний тренінг тестування, навчально-рольові і ділові ігри, методичні прийоми «акваріум», «мозковий штурм», «круглий стіл», «кейс-метод», контроль і самоконтроль, самостійна робота
Контрольно-корегувальний	Діагностування методичної підготовленості, здатності та готовності майбутніх офіцерів до реалізації своїх методичних функцій, як у мирний, так і у воєнний час	Методи контролю та самоконтролю

професійно-орієнтованого матеріалу, інноваційних технологій, інтерактивного навчання, використання проблемно-ситуативного методу, також чіткого контролю за результатами навчання курсантів і позитивною динамікою формування у них методичної компетентності.

Когнітивно-методичний етап: мета – розширення, поглиблення та формування методичних знань, умінь, навичок і здатностей у майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту. Основні завдання етапу такі:

- актуалізація та розширення методичних знань у відповідності до особливостей виконання методичних завдань як у період миру, так і в умовах воєнного часу;

- систематизація та поглиблення теоретичних і методичних знань із теорії і методики фізичного виховання, педагогіки і психології, а також загальновійськових дисциплін;

- розширення методичних знань щодо управління процесом фізичного вдосконалення військовослужбовців військової частини;

- розвиток методичної культури як суб'єкта, що займається методичною діяльністю;

- формування у майбутнього офіцера практичного – методичного – мислення, уміння застосовувати досвід у практичній діяльності;

- формування методичних умінь, навичок і здатностей із організації і проведення заходів, як фізичної підготовки, так і бойової підготовки;

- формування необхідних професійно-важливих методичних якостей.

Основними видами навчальних занять, які використовуватимуться на цьому етапі є лекційні, групові, семінарські, практичні та самостійні заняття. Вважаємо, що найбільш результативними видами на цьому етапі є семінарські та практичні заняття, які допомагають курсанту самостійно виконувати пошук та вивчення матеріалу дисциплін, під час підготовки до занять, а також формувати методичні уміння й здатності до майбутньої військово-професійної діяльності. На цьому етапі доцільно використовувати різні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів як комплекс методів та прийомів, що здійснює психолого-педагогічний вплив на них [7, с. 79]. У порівнянні з традиційними методами навчання основний акцент робиться на розвиток творчого практичного мислення, стимулювання пізнавальної активності, формування творчих умінь вирішувати методичні завдання у нестандартних ситуаціях в умовах невизначеності, а також на закріплення умінь комунікації. Додатково застосовуються такі види навчальних занять і методичних прийомів: семінар-дискусія; розгорнута бесіда; круглий стіл; мозковий штурм; коментоване читання; особистий приклад викладача; навчальна дискусія; ділова гра; кейс-метод; показ, демонстрація і виконання фізичних вправ;

перегляд відеоматеріалів; контроль і самоконтроль. Їх використання дозволить максимально адаптувати навчальні заходи до методичної діяльності майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури та спорту. Вони враховують сучасні умови повномасштабних бойових дій, допомагають їм приймати рішення в екстремальних ситуаціях, відстоювати власні ідеї, розвивати в них бойовий дух та почуття командної роботи, а також досягати результатів в обмежений час.

Основний акцент на цьому етапі робиться на розвиток здатності курсантів до пошуку інформації, її аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизації. Особлива увага приділяється активізації гнучкості та критичності практичного мислення як майбутніх методистів за напрямками фізичної та бойової підготовки у військовій частині, а також формуванню умінь та навичок методичної роботи з особовим складом.

Для досягнення цілей використовуються різні методи та методичні прийоми, такі як навчальний тренінг, вправи, дискусія, «кейс-метод» і ділова гра, показ і демонстрація фізичних вправ, особистий приклад викладача, фото- та відеоматеріали, а також контроль і самоконтроль курсантів. Основні види навчальних занять на цьому етапі такі: семінарські, практичні та самостійні заняття, які мають найбільше практичне спрямування до їх майбутньої методичної діяльності як офіцерів, командирів, фахівців фізичної культури і спорту. Одним із важливих елементів методики формування методичної компетентності є види навчальних занять, які застосовують в системі їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ.

Лекція є одним із видів навчальних занять, і призначена для надання методичних знань, тим хто вчиться. Головною метою є надання систематизованих основ наукових знань та практичного досвіду з конкретної навчальної дисципліни або окремої тематики. Вона спрямована на розкриття поточного стану та перспектив розвитку конкретної галузі науки, а також акцентує увагу курсантів на найбільш складних і актуальних аспектах навчального матеріалу. Проводиться методом усного викладення матеріалу, у поєднанні з методом показу (демонстрації).

Наступним видом навчального заняття є – групове заняття. Воно представляє собою форму навчального заходу, під час якого викладач використовує пояснювально-лекційний метод для доведення нового навчального матеріалу. В процесі цього заняття викладач веде контроль над розумінням курсантами представленого матеріалу, а також сприяє його закріпленню. Під час заняття викладач послідовно пояснює методичні аспекти, супроводжуючи їх демонстрацією та наведенням конкретних прикладів. Після цього організовується обговорення представленого матеріалу, а також

здійснюється контроль над рівнем його засвоєння. До усного викладення матеріалу та показу, як в лекційному занятті додається ще метод обговорення матеріалу, що вивчається.

Семинарське заняття – це вид навчального завдання, під час якого викладач створює умови для обговорення попередньо визначеної проблеми або теми. Учасники, готують свої доповіді, представляють свої тези. Семінари орієнтовані на розгляд основних та складних методичних аспектів програми навчальної дисципліни. Основне завдання полягає в узагальненні та закріпленні методичних знань, отриманих під час лекцій і самостійної роботи, а також розвитку у слухачів навичок пошуку, критичного аналізу та формування власних поглядів на розглядувані питання.

А практичні заняття є основним видом навчальних занять, під час яких викладач створює умови для засвоєння методичних аспектів навчальної дисципліни шляхом індивідуального виконання спеціально сформульованих завдань слухачами. В їх процесі викладач сприяє формуванню методичних умінь і навичок курсантів у застосуванні набутих знань. Це включає попередній контроль знань і навичок, постановку загальної проблеми для обговорення, розв'язання контрольних завдань, їхню перевірку та оцінювання [5].

У свою чергу основний вид навчальних занять, який сприяє засвоєнню навчального матеріалу, який вивчається, є самостійна робота. На неї покладається відпрацювання, закріплення та поглиблення методичних знань, умінь та навичок, виконання завдань поставлених викладачем, підготовка до майбутніх занять і контрольних заходів, а також формування у курсантів самостійності, ініціативності у пошуках нових знань.

Ефективне використання різних форм, методів навчання і видів навчальних занять переважно залежить від методично правильного вибору та застосування навчальних засобів. Засобами навчання можна вважати як прилади, устаткування та обладнання, які застосовуються для передачі інформації у процесі навчання, так і матеріальних об'єктів, ідей, явищ і способів дій, які призначені для організації та реалізації навчально-виховного процесу [6, с. 113]. Треба виділити сучасні ІКТ, без яких зараз неможлива якісна підготовка майбутніх офіцерів. Додатково важливо визначити засоби фізичного виховання, такі як фізичні вправи, сили природи та гігієнічні засоби. Слід врахувати те, що у процесі фізичних вправ, занять спортом, військово-професійної діяльності організм курсантів зазнає різних навантажень, у тому числі й екстремальних. Залежно від природи і характеру навантаження С. Костів виділяє чотири основні типи їх стомленості: розумове (розв'язування різноманітних інтелектуальних завдань), емоційне (військово-професійна діяльність), сенсорне

(внаслідок напруженої діяльності зорового, слухового та інших видів аналізаторів), фізичне та фізіологічне (виникає під час тривалої та досить інтенсивної навчально-бойової і бойової діяльності) [4, с. 113].

Контрольно-корегувальний етап. Його мета – діагностувати методичну підготовленість, здатність і готовність майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту до реалізації своїх методичних функцій як у мирний, так і у воєнний час. Основними завданнями цього етапу є такі:

- діагностування рівнів сформованості методичної компетентності майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ;

- сприяння формуванню та розвитку методичних умінь до саморефлексії, адекватного оцінювання прийнятих рішень і критичного мислення;

- сприяння формуванню та розвитку методичної здатності та готовності мислити і діяти у нестандартних умовах воєнного часу, сприймати себе як суб'єкта методичної діяльності, умінь вибирати оптимальну стратегію поведінки в нетипових і складних ситуаціях методичної діяльності в процесі реалізації посадових функцій;

- розвивати уміння та навички в конкретних умовах відповідати на запитання «як?», «яким чином?», «у який спосіб?».

Реалізацію авторської методики формування методичної компетентності у майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури та спорту забезпечує впровадження в освітній процес спецкурсу «Методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ». До змісту курсу включено такі теми:

Тема 1. «Майбутній офіцер, командир, фахівець фізичної підготовки і спорту: роль, місце та основні функції в системі бойової підготовки у військовій частині».

Тема 2. «Методична діяльність офіцера, командира, фахівця фізичної культури і спорту як суб'єкта військово-професійної діяльності, як у мирний, так і у воєнний час».

Тема 3. «Методична компетентність офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту як складова військово-професійної компетентності».

Тема 4. «Методика формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту як суб'єктів методичної діяльності у процесі професійно-педагогічної підготовки».

Він спрямований на послідовне формування та розвиток методичних знань, навичок і вмінь, які необхідні майбутнім офіцерам як фахівцям із фізичної культури та спорту під час їх методичної діяльності у військових частинах. Він є комплексним і охоплює всі основні методичні аспекти

їх методичної підготовки. Результатом успішної реалізації цього спецкурсу мають стати методичні здатності курсантів, які дозволять їм ефективно виконувати свої методичні функції у методичній діяльності в військовій частині. Головною метою вивчення цього спецкурсу є цілеспрямована підготовка курсантів до реалізації методичної функції фахівця з фізичної культури і спорту в контексті військового середовища.

Висновки.

Розроблено методику формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури та спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ.

З'ясовано, що впровадження в освітній процес авторської методики забезпечуватиме формування методичної компетентності у майбутніх офіцерів як фахівців фізичної культури і спорту та сприятиме систематизації і поглибленню теоретичних та практичних методичних знань, формування методичних здатностей, формуванню професійно-важливих методичних якостей, а також сприятиме їх готовності до виконання не лише посадових методичних функцій.

Ефективність методики формування методичної компетентності буде підвищена за рахунок впровадження в навчальний процес спецкурсу «Методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту у період їх професійно-педагогічної підготовки у ВВНЗ».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бибик С. П. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання : близько 35000 слів і словосполучень / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2005. 623 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / під заг. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 664.
3. Гончаренко С. У. *Методика як наука. Неперервна проф. освіта: теорія і практика*. Київ, 2001. № 2 (1). С. 86–95.
4. Костів С. Ф. Розвиток психофізичної витривалості майбутніх професіоналів військового управління у сфері оборони оперативного-тактичного рівня в системі післядипломної освіти : дис. ... док. філ. за спеціальністю 011. К., 2020. 267 с.
5. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України : наказ Міністерства оборони України від 20. 07. 2015 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15>.
6. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Академвидав, 2006. 352 с.
7. Ягупов В. В. Неімітаційні активні методи навчання. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2000. № 5. С. 78–85.
8. Ягупов В. В. Основи військово-дидактичних знань: навч. посіб. К. : РВЦ “Київський університет”, 1999. 400 с.
9. Ягупов В. В. Професійно-педагогічна підготовка і компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту у сучасному суспільстві* : збір. наук. пр. 5 Всеукр. наук.-практ. конференц (м. Житомир, 28 листопада 2023 р.). Житомир, 2023. С. 185–189.
10. Jagupow Wasyl. Zawodowa edukacja techniczna Ukrainy a społeczeństwo informacyjne. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie : Seria Edukacja Techniczna i Informatyczna*. Częstochowa, 2010. T 5. S. 143–154. URL: http://kernel.bg.ajd.czest.pl/wydawnictwo/eti_tom5.html.
11. Sytnykova, Y., Shlenova, M., Kyrpenko, Y., Kyrpenko, V., Konoplenko, N., & Hrynchenko, I.. Teaching Technologies Online: Changes of Experience in Wartime in Ukraine. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*. 2023. 18). P. 165–176. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v18i18.40491>.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ PROFESSIONAL TRAINING OF PSYCHOLOGISTS UNDER MARTIAL LAW

Стаття присвячена організації професійної підготовки студентів спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії в умовах воєнного стану. В рамках даної роботи охарактеризоване поняття «дистанційне навчання», зазначені переваги та недоліки даної форми організації освітньої діяльності як з боку студентів, так і з боку викладачів. На основі цього визначено, що дистанційне навчання майбутніх психологів має в своїй основі ряд перспектив щодо організації таких форм роботи як: підготовка комплексу творчих завдань, самостійна робота комплексу психологічних прийомів, психокорекційних програм, застосування рефлексивних ігор, обговорення ситуативних задач, підготовка та проведення семінарських завдань ігрової спрямованості, ділових ігор тощо. Проте факт появи ознак прокрастинації, які викликаються аспектом зручності дистанційного формату освітнього процесу, створює перешкоду для учасників освітнього процесу та потребує від кожного особливий самоорганізованості для досягнення значних результатів навчання. Крім того ми визначаємо, що мінуси дистанційного навчання полягають й в тому, що закріплюється залежність від технічних засобів навчання, відмічається недостатній рівень володіння комп'ютерною грамотністю (і викладачів, і студентів), невідготовленість студентів (в тому числі психологічна) до організації самостійної роботи та ін.

В даній статті розглядається й поняття «професійна підготовка», її мета та підпорядкованість Стандартам вищої освіти, описана триблокова концепція професійної підготовки майбутніх психологів (за Н. Чепелевою) та описаний безпосередній досвід професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної академії. Також в рамках даної наукової роботи представлені результати дослідження щодо перспективності дистанційного формату навчання за спеціальністю 053 «Психологія» на думку здобувачів освіти Хортицької національної академії, їх задоволеності отриманими знаннями та витраченими зусиллями на вивчення професійно-знавчих дисциплін в умовах воєнного стану.

Ключові слова: дистанційне навчання, професійна підготовка, здобувачі освіти, спеціальність 053 «Психологія», воєнний стан.

The article deals with the organization of professional training of Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy students of speciality 053 «Psychology» who study under martial law. This work describes the concept of «distance learning», identifies the advantages and disadvantages of this form of organizing educational activities from both the students' and teachers' point of view. On this basis, it has been determined that distance learning for future psychologists has a number of prospects for organizing the following forms of work: preparation of sets of creative tasks, independent development of sets of psychological techniques, psycho-correctional programs, use of reflection games, discussion of situational tasks, preparation and conduct of seminar tasks of game orientation, business games, etc. However, the fact that there are signs of procrastination caused by the convenience of the distance learning format creates an obstacle for participants in the educational process and requires special self-organization skills from everyone to achieve significant learning outcomes. In addition, we have also determined the following disadvantages of distance learning: it reinforces dependence on technical learning tools; there is an insufficient level of computer literacy (both for teachers and students); students are unprepared (also psychologically) to organize their work independently, etc.

This article considers the concept of «professional training», its purpose and subordination to the Standards of Higher Education, outlines the three-block concept of professional training of future psychologists (according to N. Chepelieva) and describes the first-hand experience of professional training of students majoring in the specialty 053 «Psychology» at Khortytsia National Academy. Also, this research paper presents the results of a study on the prospects of introducing distance learning in the specialty 053 «Psychology» according to opinions of the students of Khortytsia National Academy, their satisfaction with the knowledge gained and the efforts taken to study professionally relevant subjects under martial law.

Key words: distance learning, professional training, students, speciality 053 «Psychology», martial law.

УДК 378.14.015.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.32>

Кіриллова А.О.,

викладачка кафедри спеціальної освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької
обласної ради

Наслідки пандемії коронавірусної хвороби 2019 стали джерелом серйозних змін в системі вищої освіти, що дало поштовх пошукам нових підходів до організації занять в рамках використання дистанційних форм освіти. Цей досвід дозволив продовжити освітній процес в ЗВО й під час введення воєнного стану в 2022 році. Проте переведення освітнього процесу в рамки онлайн роботи потребувало й перегляд підходів до організації самостійної діяльності студентів, запровадження нових способів отримання студентами інформації, переусвідомлення ролі викладача в процесі освіти тощо. Хоч пройшов вже не один навчальний рік,

але ці завдання ще є актуальними та потребують пильної уваги з боку спеціалістів.

Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес передання та засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що створюється на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Дистанційне навчання потребує від викладача дотримання усіх дидактичних принципів, як і при очному навчанні: науковості, зв'язку навчання

з життям, наочності, доступності, систематичності, диференціації й індивідуалізації навчання, активності тощо [2, с. 38–39]. Проте дистанційна форма характеризується розширенням переліку інструментарію роботи, що забезпечує можливість для більш якісної та швидкої взаємодії студентів з викладачем для постановки питань, уточнення інформації та отримання коментарів з приводу виконання певної роботи, отримання ряду завдань. Крім цього перевагами дистанційного навчання є підвищення рівня самостійності здобувачів вищої освіти, доступність інформації та критичне її осмислення, високий рівень самоорганізації, відповідальності та дисциплінованості студентів, вміння самостійно планувати роботу, керування часом, вибір оптимального режиму навчання, економія часу на проїзд, інтерактивність та ін. [2, с. 39].

Не менш важливим є й той факт, що викладачі мають змогу надати доступ студентам до необхідних для вивчення конкретної дисципліни матеріалів (лекції, презентації, підручники, посібники, монографії, корисні посилання тощо) та таким чином буде забезпечений постійний доступ до додаткових освітніх ресурсів. Це сприятиме підвищенню якості освітнього процесу.

Також дистанційна форма дає більше перспектив до організації таких форм роботи як: підготовка комплексу творчих завдань, самостійна розробка комплексу психологічних прийомів, психокорекційних програм, застосування рефлексивних ігор, обговорення ситуативних задач, підготовка та проведення семінарських завдань ігрової спрямованості, ділових ігор. Це на думку Н. Пов'якеля є аспектом сприятливого професійного розвитку регулятивної культури мислення майбутніх психологів [7].

Але на противагу цьому є й суттєві мінуси дистанційного навчання: постійна залежність від технічних засобів навчання, недостатній рівень володіння комп'ютерною грамотністю (і викладача, і студента), непідготовленість студентів (в тому числі психологічна) до організації самостійної роботи та ін. Також суттєвим мінусом на думку Н. Клокар є негативна сторона зручного часу для навчання, яка переростає в деяких випадках у постійну прокрастинацію, тому можливість здійснення дистанційного навчання потребує від учасників освітнього процесу особливої самоорганізованості [2, с. 39, 41].

Освіта у ЗВО займає досить тривалий проміжок часу. З одного боку це обумовлено досить зрозумілими речами: для здобуття певного рівня вищої освіти необхідно опанувати значною кількістю дисциплін (240 кредитів для бакалаврського рівня, 90/120 кредитів для магістерського рівня), відпрацювати отримані навички під час навчальної практики (стандартами не визначений фіксований

об'єм практик), публічно захистити (продемонструвати) кваліфікаційну роботу та скласти атестаційний екзамен [8; 9]. Але глава IBM Дж. Рометті нещодавно зауважила, що саме значна тривалість здобуття студентами вищої освіти може деякими людьми вважатися як ще один мінус власне системи освіти, в тому числі й онлайн формату. Це пов'язано з тенденцією до появи коротких навчальних програм, які надають змогу людям отримати необхідні знання, уміння та навички (ЗУН) в досить стислій формі та в дуже короткі терміни [11]. Проте ми вважаємо, що цей факт не завжди слід розглядати лише з негативної позиції, адже дистанційне навчання дає можливість звільнити певну кількість часу студента, який можна витратити саме на проходження додаткових курсів та розширити коло професійних інтересів та оволодіти сучасними практиками.

Такої самої думки як і Дж. Рометті дотримується глава біржі фрілансерів Upwork С. Кесріел, який переконаний у тому, що за період навчання у ЗВО цінність фахівця може знизитися на 50% [11]. Це пов'язано з так званою «кризою навичок», яка полягає в тому, що більшість дипломованих спеціалістів можуть стати неефективними, оскільки їх ЗУН за роки навчання стануть не актуальними для суспільства [1, с. 21]. Тому виникає потреба в постійному перегляді освітніх програм, оновленнях навчальних планів та програм освітніх компонентів, введення в навчальні плани актуальних вибіркового компонентів, що й забезпечуватиме успішну професійну підготовку спеціалістів.

Професійна підготовка (за Е. Неробою) – цілеспрямований організований процес, який спрямований на оволодіння певною професією [6].

В сучасній психології є чимало досліджень, присвячених проблемі професійної підготовки та становлення майбутніх психологів (І. Андрійчук, М. Бадалова, О. Бондаренко, Т. Буякас, І. Вачков, Л. Долинська, Е. Зеєр, І. Зязюн, Н. Коломінський, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пророк, В. Рибалко, В. Семиченко, А. Сергєєва, Л. Уманець, Н. Шевченко та ін.), а також вивченню проблеми підготовки фахівців психологічного профілю у закладах вищої освіти (Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, М. Д'яченко, Л. Терлецкая, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.).

Метою професійної підготовки психологів є:

- формування необхідних професійних якостей майбутніх психологів;
- оволодіння систематизованими ЗУН необхідними для професійної діяльності;
- формування готовності до здійснення професійної діяльності;
- опановування різними формами професійного самовдосконалення [4, с. 217].

Згідно зі Стандартами вищої освіти України для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, галузь знань 05 Соціальні та

поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія» метою підготовки психологів є оволодіння ними рядом загальних та спеціальних компетентностей, інтегральною компетентністю, результатами навчання. В загальних рисах підготовка спеціаліста психологічного профілю передбачає формування у майбутнього спеціаліста здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що передбачають застосування ряду основних психологічних теорій та методів (у випадку бакалаврату) та проведення досліджень/здійснення інновацій (у випадку магістра) [8; 9].

Проблема професійно-особистісної підготовки психолога включає взаємопов'язані аспекти (за О. Бондаренка):

- побудову теоретичної моделі спеціаліста (розробка стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та практичної діяльності психолога;

- первинний відбір професійно придатних кандидатів;

- розробку змісту навчання і розвитку психологів;

- розв'язання проблем професійного самовизначення спеціалістів, провідним є аспект професійної ідентифікації [4, с. 217].

Натомість у роботах Н. Чепелевої виокремлюється триблокова концепція професійної підготовки майбутнього практичного психолога:

- підготовчий етап, який передбачає диференціювання студентів за рівнем професійної придатності до роботи з людьми;

- діагностичний етап, який передбачає реалізацію процесу опанування студентами 2–3 курсів базису психодіагностики та самопізнання, а також усунення особистісних перешкод на шляху до особистісно-професійного зростання;

- особистісно-професійний корекційний етап, який передбачає роботу з виявленими особистісними проблемами студентів 3–4 курсів і формування професійно-значущих умінь на основі активних методів навчання та психотерапії з програванням ролей клієнта і психолога [10].

Проте в рамках професійної підготовки психологів особливо важливо будувати базисну систему психологічних знань (структура В. Панка):

- теоретико-експериментальна підготовка (I рівень): вивчення класичних психологічних дисциплін, що здійснюється традиційними методами (вступ до спеціальності «Психологія», історія психології, загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, експериментальна психологія та ін.);

- практична психологія (II рівень): опанування теоретичними засадами практичної психології, яке здійснюється через участь студентів в активних формах (семінари, майстер-класи, тренінги, дискусії) навчальної роботи (психологічне консультування, психотерапія, теорія і практика психокорекції, психологічна служба в системі освіти та ін.);

- оволодіння практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування навичок роботи з клієнтом/групою здійснюється в практичній роботі та під час семінарів-практикумів. Опанування прийомами роботи в конкретній техніці, або так званий індивідуально-типологічний рівень, спрямований урахувати особливості особистості, що навчається (III рівень) [3].

Крім базисних психологічних моментів студенти повинні мати можливість вибору освітніх компонентів для розширення ЗУН в рамках напрямку, який їх цікавить. Що й передбачено освітніми програмами та навчальними планами спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної академії. Це забезпечує визначення професійних інтересів та формування індивідуального стилю діяльності майбутніх спеціалістів.

Не дивлячись на умови дистанційного навчання викладачами Хортицької національної академії здійснюється професійна підготовка спеціалістів психологічної сфери. Відбувається адаптація методів викладання, збільшується кількість консультативної допомоги, змінюються підходи до організації самостійної та практичної діяльності студентів. Проте в умовах пандемії коронавірусної хвороби даний процес відбувався значно динамічніше, ніж в умовах воєнного стану. Це можна пов'язати з більшим моральним тиском на населення в даний час, постійною загрозою життю та нездатністю людей вплинути на цей процес, перебуванням деяких здобувачів вищої освіти та професорсько-викладацького складу поза межами території на якій вони проживали, поганим інтернет зв'язком, відключенням електроенергії та ін.

У зв'язку з цим було організовано опитування здобувачів освіти першого та другого рівнів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія». В опитуванні взяло участь 80 студентів Хортицької національної академії. Студенти на більшість питань мали змогу давати декілька відповідей.

Загалом було з'ясовано, що 41% опитаних віддає перевагу дистанційному навчанню, 34% – змішаному, 25% – очному. Перевагами дистанційного навчання на їх думку були: можливість поєднувати навчання з роботою (40%), економія часу (31%), можливість навіть під час поганого самопочуття відвідати заняття (27%), можливість вчитися перебуваючи за кордоном (1%), можливість краще засвоїти матеріал (1%). Були визначені й недоліки дистанційного навчання: не завжди стійкий зв'язок (36%), обмеженість видів діяльності під час практичних занять (22%), не завжди є технічні засоби для підключення до онлайн пар (21%), відсутність безпосередньої взаємодії з викладачем (19%), велика кількість завдань (1%), не достатньо серйозне ставлення студентів (1%). А для успішного дистанційного навчання на думку

студентів достатньо телефону (49%), ноутбуку (44%), комп'ютеру (6%), планшету (1%). Проте технічних засобів не достатньо, кожному треба мати певні якості та риси характеру, які допоможуть бути успішним: відповідальність (21%), вміння планувати діяльність (20%), вміння користуватися технічними засобами навчання (18%), цілеспрямованість (16%), пунктуальність (14%). Та 11% опитаних вважають, що від форми навчання абсолютно не буде змінюватися перелік якостей, рис характеру та навичок студента.

77% опитаних студентів спеціальності Психологія притримуються позиції, що дистанційне навчання можна вважати сучасним та перспективним напрямком освіти. 55% вважає, що навіть дистанційну форму навчання можна повноцінно вводити за окремими спеціальностями. Натомість лише 36% студентів вважають дистанційне навчання зручним для всіх здобувачів освіти.

Не дивлячись на отриманий показник у 82% особистої зручності дистанційного навчання для опитаних здобувачів освіти лише 51% з них задоволені якістю отриманих знань саме за період онлайн навчання в умовах воєнного стану. Опитані студенти в середньому за результатами сесії отримують такі бали: А – 39%, В – 20%, С – 20%, D – 19%, Е – 2%. Та для більш комфортної оцінки отриманих знань вони б обрали такі види перевірки: тестовий контроль (40%), розв'язання ситуативних задач професійного характеру та подальша перевірка відповіді (23%), письмовий контроль (11%), самооцінювання (11%), взаємооцінювання (11%), усна відповідь (3%), конспектування вивченого (1%).

Отримані результати опитування дають можливість зробити висновок, що хоч 77% респондентів зазначили, що дистанційне навчання є перспективним, 82% вважають його зручним, проте лише 51% задоволені отриманими знаннями під час даної форми навчання в умовах воєнного стану в порівнянні з минулими роками. Проаналізувавши відсоток відвіданих пар опитуваними студентами можна зазначити, що він цілком ймовірно впливає на показник задоволеності результатами навчання. На момент завершення 22–23 навчального року близько 26% здобувачів освіти евакуювались в межах України і близько 13% – на територію іншої країни. Що дає підстави для припущення про наявність можливих психологічних проблем та дискомфорту в чужому місті/країні, технічні перешкоди, потребу в пошуках роботи, потребу у вивченні мови тієї країни, коли була здійснена евакуація, що тягне за собою зменшення відсотку відвіданих занять студентами. Це безпосередньо впливає на рівень опанування освітніми компонентами та враховується професорсько-викладацьким складом при реалізації освітнього процесу та

створенні сприятливих умов для здобуття знань, вмінь та навичок здобувачами вищої освіти.

В подальшому є необхідність в організації діагностики, яка б передбачила визначення рівнів та характеру труднощів, які виникають у здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» та визначення подальшої траєкторії організації освітнього процесу для забезпечення більш успішної професійної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булах І. С., Волошина В. В., Лохвицька Л. В. Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів. *Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів*. 2019. С. 20–29.
2. Васильєва О. Психологічні особливості дистанційного навчання в підготовці майбутніх психологів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 58. С. 36–44.
3. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічної служби і консультантів ПМПК / за ред. В. Г. Панка, З. О. Гаркавенко. Київ, 2013.
4. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Вип. 1. Том 1. С. 215–220.
5. Наказ № 40 Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р. «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04#Text>.
6. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2003. 22 с.
7. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2004. 40 с.
8. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>.
9. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>.
10. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: збірник наук. праць*. Київ. 1998. Вип. III. С. 35–41.
11. Stefanova N. Cognitive and ontological essence of axiological dominants and principles of their taxonomy in diachronic and synchronic review. *Advanced Education*. 2018. Vol. 9. P. 225–230.

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

COMPONENT STRUCTURE OF PROFESSIONAL IDENTITY OF CADETS OF MILITARY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

У статті експліковано компонентну структуру професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти. Проведено думку про те, що її сформованість є результатом процесів соціалізації, ідентифікації та інтеграції особистості, що визначає зрілість професійної поведінки та внутрішню відповідність соціально-професійному середовищу. Теоретико-пошуковий контекст статті переступає межі суто педагогіки та актуалізує дослідження у сфері суміжних дисциплін: військової підготовки, військової психології, військової топографії тощо.

Відстежено, що професійна ідентичність курсантів військових закладів вищої освіти являє собою одну із модифікацій мілітарної ідентичності. Як складне особистісне утворення, що засвідчує взаємопроникність особистості та діяльності, професійна ідентичність дозволяє виокремити такі компоненти, як: когнітивний, афективний та аксіологічний. Від рівня їхнього розвитку значною мірою залежить рівень сформованості професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти.

Доведено, що професійна ідентичність як результативна характеристика професійного досвіду курсантів військових закладів вищої освіти, постає водночас формою рефлексивно-когнітивного контролю, що засвідчує когнітивний компонент; одним із варіантів регуляції психічних станів та досягнення фрустраційної толерантності (афективний компонент); проявом аксіологічних доміант життєвої платформи суб'єкта професійної діяльності, інтеріоризації зовнішніх ціннісних імперативів у внутрішні структури Я (аксіологічний компонент). Цілісність та сформованість компонентної структури професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти є передумовою реалізації професійно значущих цілей особистості та її життєвих планів.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійна Я-концепція, когнітивний компонент, афективний компонент, фрустраційна толерантність, аксіологічний компонент.

The article explicates the component structure of professional identity of cadets of military higher education institutions. The article explicates the component structure of professional identity of cadets of military higher education institutions. The article suggests that its formation is the result of the processes of socialization, identification and integration of the individual, which determines the maturity of professional behavior and internal compliance with the socio-professional environment. The theoretical-search context of the article crosses the boundaries of purely pedagogy and actualizes research in the field of related disciplines: military training, military psychology, military topography, etc.

It has been noted that the professional identity of cadets of military higher education institutions is one of the modifications of military identity. As a complex personal formation that testifies to the interpenetration of personality and activity, professional identity allows us to distinguish such components as: cognitive, affective and axiological. The level of formation of the professional identity of cadets of military higher education institutions largely depends on the level of their development.

It is proved that professional identity as an effective characteristic of the professional experience of cadets of military higher education institutions is at the same time a form of reflexive-cognitive control, which testifies to the cognitive component; one of the options for regulating mental states and achieving frustration tolerance (affective component); manifestation of axiological dominants of the life platform of the subject of professional activity, internalization of external value imperatives into the internal structures of the self (axiological component). The integrity and formation of the component structure of the professional identity of cadets of military higher education institutions is a prerequisite for the implementation of professionally significant goals of the individual and his life plans.

Key words: professional identity, professional self-concept, cognitive component, affective component, frustration tolerance, axiological component.

УДК 378.147:001
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.33>

Макух Д.Д.,
ст. викладач спеціальної кафедри № 5
Національної академії Служби безпеки
України

Постановка проблеми. Сформованість професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти є результатом процесів соціалізації, ідентифікації та інтеграції особистості, що визначає зрілість її професійної поведінки та внутрішню відповідність соціально-професійному середовищу. Це особливо важливо в умовах кризового стану життєдіяльності, розбалансованості когнітивних моделей розуміння, травмогенного впливу чинників, які призводять до деформації психоемоційного світу особистості, афективних розладів і значно ускладнюють

розвиток збалансованої Я-концепції майбутнього офіцера.

Позначаючи зв'язки суб'єкта із соціальним середовищем, професійна ідентичність значно розширює параметри особистісного розвитку, узгоджуючи його з поняттями професійного самовизначення, самопізнання, життєвого успіху та професійної кар'єри. Осмислена особистісна позиція щодо майбутньої професійної діяльності формується у контексті професійної освіти, результатом якої стає відчуття тотожності із собою шляхом узгодження внутрішніх уявлень

про обрану професію з реальним професійним образом Я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-дослідницьку платформу професійної ідентичності для нас становлять праці зарубіжних вчених Е. Еріксона, Д. Сьюпера, В. Франкла, К. Роджерса, Дж. Холланда. Методологічну цінність становлять для нас праці представників когнітивної теорії Х. Теджфела та Дж. Тернера, у контексті якої ідентичність тотожна Я-концепції, що містить у собі особистісну та соціальну підсистему, у процесі становлення яких відбувається ідентифікація свідомості й рефлексивного мислення особистості. Трансформація свідомості особистості й розвиток її системи знань про себе пов'язані з функціонуванням когнітивної сфери, що зазнає впливу соціальних взаємовідносин. Характер самооцінювальних суджень у когнітивному вимірі визначається зовнішніми ознаками, а вчинок особистості відтворює її внутрішній стан і постає його оцінкою [20, с. 252]. Таким чином, смислове ставлення до професії та націленість на пошук глибинних смислів своєї діяльності концентровані у професійній Я-концепції, що є результатом активного осмислення власних професійно вартісних якостей; відтворює процеси активного самопізнання, саморегуляції й самовдосконалення у професійній сфері. Відповідно професійна самосвідомість постає сполучною ланкою між особистістю та професійною діяльністю, а тому у процесі її розвитку й формування відкривається можливість досягати певних результатів як в особистісному зростанні, так і в професійній діяльності. «Професійна самосвідомість сприяє формуванню у майбутніх офіцерів впевненості у собі, баченню перспектив свого професійного розвитку, включенню у військову діяльність» [8, с. 5]

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на понятті множинної ідентичності індивіда, що виникає на противагу одноmodalній ідентичності і знаходить своє експлікативне поле у постмодерністській соціології, позначаючи собою одночасне ототожнення з різними соціальними групами, у яких індивіду належить виконати розмаїті соціальні ролі. У такому зрізі множинна ідентичність стає вагомим чинником соціальної адаптації, позаяк навіть за умови втрати однієї з ідентичностей, абсолютного руйнування Я-концепції не відбувається, бо трансформація множинної ідентичності можлива тільки на основі персональної, що зберігає певну стабільність, таким чином підтримуючи соціальну, а значить і професійну цілісність індивіда.

Так, набуваючи статусу когнітивної системи регуляції поведінки у різних життєвих умовах, «Я-концепція» передбачає особистісний та професійний рівні самовизначення, відповідно до чого відбувається пошук смислу власного існування,

формування внутрішньої позиції, побудова та корегування життєвих планів, готовність до розвитку, співвіднесення образу професіонала з його еталонною моделлю. Зауважимо, що рівень сформованості професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти корелює із рівнем розвитку його компонентів (поняття «компонент» фігурує в якості складника або частини чогонебудь). Компонентну структуру професійної ідентичності у різних зрізах досліджують В. Вінтоняк, Д. Зубовський, Н. Кривоконь, В. Кротюк, А. О. Маслій, А. Маслюк, Д. Оржечко, В. Осьодло, О. Сафін, Т. Храбан, Н. Чижиченко та ін

Постаючи як багаторівневий динамічний нелінійний процес, професійна ідентичність зазнає структурування та переструктурування, що, за спостереженням Н. Кривоконь, відбувається під впливом таких чинників, як: «професійне самовизначення; готовність курсанта до виконання професійних функцій; відхід від репродуктивного виконання завдання на користь творчого; перехід до потреби в самодіагностиці, самопізнанні тощо» [3].

Метою статті є експлікація компонентної структури професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти. З огляду на актуалізацію засобів міждисциплінарного підходу у її процесі мусимо вибудувати належний теоретико-пошуковий контекст, що переступає межі суто педагогіки та актуалізує дослідження у сфері суміжних дисциплін: військової підготовки, військової психології, військової топографії тощо.

Виклад основного матеріалу. Так, у досить таки відомій праці С. Хантінгтона «Солдат і держава: Теорія і політика військово-цивільних відносин» автор називає три ключові ознаки професіоналізму – «компетентність, відповідальність і корпоративність» [13, с. 8]. І якщо поняття компетентності проектується у вимір знань та навичок у певній сфері діяльності» [13, с. 8], то відповідальність вживається на означення певних дій, необхідних для успішного функціонування суспільства, а корпоративність постає як «усвідомлення себе частиною групи» [13, с. 10]. Натомість Ч. Москос стверджує, що основним поняттям, що найвиразніше відображає сутність армії як інституції та професійної організації, є компетентність. Армія як професійна організація з власним горизонтальним облаштуванням сприяє усвідомленню її членами власної ідентичності з іншими, що мають подібні інтереси [16, с. 381]. Прикметно, що у Р. Йохансена, Д. Лабєрга і М. Мартінусена професійна ідентичність постає однією з модифікацій мілітарної ідентичності (разом з ідеалістичною, що узгоджується з поняттям колективізму, патріотизму та альтруїстичних цінностей [14, с. 864], а також войовничою та ідеалістичною.

Можливо, саме цей підхід став головною спонукою для вітчизняних науковців А. Артеменко та

К. Батаєвої віддати перевагу поняттю «**мілітарна ідентичність**», що вибудоване на полісемантичній канві, яка дозволяє звести до одного семантичного поля поняття армійська ідентичність (що узгоджується зі службою в армії), військова ідентичність (що позначає участь у військових операціях), ідентичність військовослужбовця (у різних часових модусах). Маркерами мілітарної ідентичності дослідники вважають формулювання: «я – професійний військовослужбовець», «я – військовослужбовець української армії», «я – службовець миротворчих сил», «я – захисник батьківщини», «я – доброволець», «я – призовник», «я вимушено потрапив в армію, шкодую про це», «не вважаю себе військовим, хоча і служив/служу», «я – цивільна особа, моя армійська служба – непорозуміння»; «я – піхотинець», «я – артилерист», «я – військовий льотчик», «я – танкіст» тощо [1, с. 40].

Не можна не зважати на те, що мілітарна ідентичність позиціонується як результат соціальної ідентифікації та інтерналізації цінностей і норм, прийнятих в армійському/мілітарному полі. Значною мірою вона засновується на індивідуалістичних професійних установках і тому перебуває у смислового протистоянні «зі структурою, завданнями та вимогами армійської служби. Високий рівень індивідуалізму може породити такі ефекти, як зниження бойової ефективності» [12] та організаційної старанності [14].

На противагу таким застереженням, D. Snider та L. Matthews вбачають майбутнє армійської професії у високій якості підготовки професійних офіцерських кадрів у військових академіях. Про результативність підготовки свідчить мілітарна готовність до виконання надскладних завдань в умовах потенційних воєнних дій, що покладається у фундамент професіоналізму майбутнього офіцера. Достатньо переконливим є висновок про те, що не існує плідної мілітарно-професійної самореалізації без повномірною самоотожнення майбутніх офіцерів з військовим фахом, без статусно-рольових і функціональних вимірів мілітарного самоприйняття [19].

Як відстежує А. Кротюк, «у процесі професійної самоідентифікації особистості курсанта під час здобуття освіти відбувається засвоєння функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміка оцінювання себе як фахівця для проходження військової служби за контрактом за обраною спеціальністю» [4]. Професійна «Я-концепція» дослідника базується на трьох головних компонентах:

1) когнітивному, що передбачає уявлення про власні професійні здібності, варіанти самоідентифікації з професійною групою та професійною діяльністю;

2) емоційно-оцінювальному, що потребує емоційного відтворення усього спектру професійних взаємодій та відношень.

3) поведінковому, що демонструє опановані в процесі здобуття освіти стилі діяльності офіцера, його кар'єрні домагання, професійний престиж та статус [4, с. 128-135]. Ґрунтовний аналіз професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння у вищих військових навчальних закладах дозволив О. Маслюю виокремити такі компоненти, як: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний [5].

На нашу думку, професійна ідентичність курсантів військових закладів вищої освіти як складне особистісне утворення, що засвідчує взаємопроникність особистості та діяльності, дозволяє виокремити такі компоненти, як: когнітивний, афективний та аксіологічний. Не буде помилкою визнати, що когнітивний складник є основною опорою професійної самосвідомості, оскільки саме він сприяє продуктивному засвоєнню професійних знань, розумінню професійних цілей та завдань, вибору методів організації праці. З ним пов'язаний статусний імідж професіонала та перспективи його професійного росту. Власне тут ми говоримо про професійний образ Я як систему, що увібрала в себе уявлення про суб'єкта, наділеного певними професійними здібностями, суб'єкта, що повною мірою осмислює та контролює свої професійні та міжособистісні взаємодії, що здійснюються тут-і-тепер, суб'єкта, що прагне довершеності та досконалості, досягаючи їх відповідно до вибудованих попередньо ідеальних взірців. У цьому плані важливо, щоб узагальнений образ Я професійного не розпався на дрібні і другорядні, щоб кожне Я було вписане у контекст внутрішнього світу професіонала, стимулюючи його професійну активність. Так само важливо відчуті певну спадкоємність набутого у процесі професійної діяльності досвіду, що зазнавав постійних трансформацій. Саме когнітивний компонент передбачає оволодіння надійними стратегіями мислення з метою розширення горизонтів знання і пізнання, адекватними методами самопізнання та формування позитивної професійної Я-концепції майбутнього професіонала. Зауважимо, що зрілість позитивної професійної Я-концепції засвідчують когнітивна складність і диференційованість, «зумовлені високим рівнем рефлексивності, незалежністю суджень, критичністю та гнучкістю мислення; пізнавальною відкритістю, готовністю прийняти нові знання та досвід» [7, с. 79-80]. Професіоналізм майбутнього офіцера визначається вмінням освоювати зразки військової техніки, розумінням принципів та засад роботи тих чи інших технічних засобів.

Однак, не можна не погодитися із думкою В. Вінтоняк про те, що нині важливо не тільки

володіти певними знаннями, репродукуючи їх, і що сучасний офіцер має стати не тільки грамотним виконавцем, а, передусім професіоналом, котрий «здатний до постійного самовдосконалення, орієнтований на творчість і гнучкість мислення; особистість, що володіє високою загальнолюдською культурою, вміє спрогнозувати кінцевий результат своєї діяльності, втілити в життя свої ідеї, активна, емоційно врівноважена і вольова особа» [2].

Саме тому нам так важливо структурувати Я-образ офіцера-професіонала, з'ясувати зовнішні та внутрішні фактори детермінації його професійної самосвідомості. Фахове самовизначення курсантів військових закладів вищої освіти, що відбувається в рамках професійної Я-концепції, передбачає досягнення конкретних професійних цілей, цілеспрямовану активність, що потребує не тільки знань та професійної рефлексії, а й емоційного саморозкриття.

Це дає підставу виокремити **афективний** компонент формування професійної ідентичності майбутніх офіцерів. Його вагу посилюють екстремальні умови виживання, що нині центровані мегафактором війни, травмогенними і стресогенними впливами. Зауважимо, що поняття афект у психологічному словнику фігурує як «сильне, відносно короткочасне нервово-психічне порушення, емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин. В основі афекту лежить пережитий стан внутрішнього конфлікту, породженого протиріччями між потягами, прагненнями і бажаннями або ж протиріччями між вимогами, пропонованими людині (також самому собі), і можливостями їх виконати» [11, с. 34]. Тривалі дослідження емоційних станів людини дозволили С. Розенцвейгу ствердити думку про те, перевищення певного граничного рівня напруження у людини завжди призводить до зміни її психічного стану та поведінки. Цей рівень дослідник називає толерантністю до фрустрації, яку трактує як спроможність індивіда перенести фрустрацію без втрати своєї психобіологічної адаптації [17].

Прикметно, що контроль та регуляція власного психоемоційного стану передбачає розвиток емоційної рефлексії, яка реалізується через емоційний інтелект та сприяє нівелюванню фрустраційних чинників (фрустрація у психології – це «психічний стан переживання невдачі, що виникає при наявності реальних або уявних нездоланих перешкод на шляху до якоїсь мети. Може розглядатися як одна з форм психологічного стресу» [11, с. 576]. У стані фрустрації людині доводиться переживати цілу гаму негативних емоцій: від образи та почуття провини до гніву та неконтрольованої агресії. Усунути фрустраційні чинники можна шляхом досягнення фрустраційної толерантності, що означає «стійкість до фрустраторів, в основі якої лежить

здатність до адекватної оцінки фрустраційної ситуації і передбачення виходу з неї» [11, с. 576]. У цьому плані доцільно акцентувати увагу на дослідженнях М. Замишляєвої, І. Ламаш, В. Лук'яненко, І. Михайлової, Л. Рудіної, Т. Селюкової, Н. Чижиченко, які фрустраційну толерантність пов'язують з психічними явищами оптимізму, мотивацією досягнення, життєстійкістю, самоефективністю, щастям, надією, довірою тощо.

Цікаво, що Н. Чижиченко, розглядає фрустраційну толерантність як особистісне утворення, що вимагає певних соціальних чинників для свого розвитку. Відтак, можемо стверджувати наявність його професійних імперативів, що розкриваються у контексті формування професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти. Як переконує Н. Чижиченко, фрустраційна толерантність підвищує когнітивний потенціал людини [10, с. 153], вона допомагає подолати психотравмуючі фактори з метою реалізації професійно значущих цілей особистості та її життєвих планів.

Відстежуючи психологічні особливості мілітарного самоприйняття особистості курсантів військових закладів, А. Маслюк та Д. Оржечко, вказують на труднощі становлення оптимістичного самоприйняття, спричинених підвищеною тривожністю і фрустрованістю особистості, якій доводиться жити у хронотопі війни. Однак вони переконані в тому, що позитивне самоприйняття базується на здатності особистості до багатогранної саморецепції, рівнями якої є тілесність, соціальність, емоційність, духовність тощо. Саме таке самоприйняття «дає підстави військовому стати адаптивнішим, виживальнішим, успішнішим, сильнішим, тобто чинити спротив як імовірній внутрішньопсихологічній невпевненості, тривожності, боязкості, так і застосовувати копінг-стратегії для подолання несприятливих психостанів в умовах воєнного часу. Набуття курсантами своєрідної «офіцерської ідентичності», прийняття себе на рівні статусно-рольового і тілесного ототожнення як «людини в мундирі» постають запорукою формування в них як успішного й адекватного мілітарного самоприйняття, так і впевненості, відваги, гордості, патріотизму тощо» [6, с. 137-138]. Ці міркування суголосні відстеженій Т. Храбан думці про необхідність співвіднесеності образу «Я» з професійною військовою діяльністю, позаяк саме у такому разі в курсантів формується відчуття власної значущості та впевненості, у них переважають такі позитивні емоційні стани, як самоповага, самоідентифікація, самоствердження, задоволеність, винятковість, гордість, елітарність. А «неспроможність курсантів в ідентифікації себе з професійною військовою діяльністю призводить до невдоволення обраною сферою діяльності, ступенем професійної

реалізованості, результатом чого стає переважання негативних емоційних реакцій» [9, с. 59]. Водночас однією зі стратегій подолання конкретного стресогенного фактора дослідниця називає актуалізацію життєвої мети.

Зріла професійна ідентичність передбачає вибудовану належним чином аксіологічну платформу, на якій здійснюється самопізнання та саморозкриття, позитивну адекватну професійну самооцінку. **Аксіологічний компонент** (з грецької *axios* – цінність і *logos* – слово, поняття) професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти базується на категорії цінності і відіграє у її структурі одну з головних ролей, оскільки постає в статусі внутрішнього, емоційно освоєного життєвого орієнтира, складаючи духовний вектор особистісного та професійного самоздійснення. В аксіологічному контексті професійна ідентичність являє собою індивідуально інтегровану сукупність духовних загальнолюдських принципів, сенсів, цілей, потреб, інтересів та ідеалів, що постають не тільки основними регуляторами професійної сфери, а й життєдіяльності особистості в цілому. З огляду на виклики соціуму, зміну культурно-історичних детермінант, набутий життєвий досвід індивідуальні цінності зазнають постійних трансформацій, увиразнюючи буття людини та прокреслюючи траєкторії її професіогенези. На цьому шляху зовнішні ціннісні імперативи шляхом активності особистості інтеріоризуються у внутрішні структури Я, знаменуючи акт прийняття цінності та усвідомлення самоцінності власної професійної ідентичності.

У цьому плані чималий інтерес викликає монографічне дослідження польських авторів Н. Spustek, М. Bodziany, М. Smolarek, М. Gołębiowski «Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych», у якому дослідження аксіологічних вимірів функціонування сучасних польських збройних сил в умовах соціально-політичних та економічних трансформацій центрує постать «громадянина у формі». Саме вона постає як ключова цінність, своєрідний логічно облаштований космос, основним законом якого стає необхідність прийняття себе як людини в мундирі, оскільки від цього залежить і військова дисципліна, і військова освіта й виховання, які не просто формують систему цінностей, а передусім акцентують увагу на соціальній ролі воїна [18].

Як бачимо, воїнська честь і воїнська доблесть стають основними маркерами аксіосфери майбутнього офіцера. В Україні її генеза сягає києворуських часів і акумульована в найдавніших культурних пам'ятках цього часу «Слові о полку Ігоревім», «Повісті минулих літ», літописній спадщині тощо. Відповідно можна стверджувати наявність сформованої аксіологічної традиції, що іманентна етнічній ментальності України.

Висновки. Таким чином, професійна ідентичність як результативна характеристика професійного досвіду курсантів військових закладів вищої освіти, постає водночас формою рефлексивно-когнітивного контролю, що засвідчує когнітивний компонент; одним із варіантів регуляції психічних станів та досягнення фрустраційної толерантності (афективний компонент); проявом аксіологічних доміант життєвої платформи суб'єкта професійної діяльності, інтеріоризації зовнішніх ціннісних імперативів у внутрішні структури Я (аксіологічний компонент). Цілісність та сформованість компонентної структури професійної ідентичності курсантів військових закладів вищої освіти є передумовою реалізації професійно значущих цілей особистості та її життєвих планів.

В основу майбутніх досліджень покладається перспектива досягнення зрілої професійної ідентичності майбутнього офіцера на різних етапах особистісного та професійного становлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во НУА, 2022. 192 с.
2. Вінтоняк В. Ф. Диференціація професійного «Я образу» офіцера у процесі кар'єрного зростання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 3. С. 199-206.
3. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи захисту населення : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2002. 20 с.
4. Кротюк В. Національно-патріотичне виховання курсантів військових закладів вищої освіти. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи* : зб. наук. пр. 2020. Вип.1. С. 128-135.
5. Маслій О. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння у вищих військових навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 43 с.
6. Маслюк А, Оржечко Д. Психологічні особливості мілітарного самоприйняття особистості курсантів військових закладів. *Психологічні перспективи*, 2023, Вип. 42, С. 127–141.
7. Разумова О. Г. Особливості розвитку професійної Я-концепції майбутніх педагогів. Дис. ... д-ра філософії : 053, 05. Слов'янськ, 2021. 240 с.
8. Сафін О. Д. Колісниченко О. С. Професійна самосвідомість курсантів внутрішніх військ України. К. : *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2013. Вип. 2 (31), С. 5 – 9.
9. Храбан Т. Є. Актуальні питання психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем: приклад України. *Освітня аналітика України*. 2023. No 1 (22) С. 51– 66.
10. Чижиченко Н. М. Фрустраційна толерантність як афективний компонент оптимізму. *Психологія і особистість*. 2016. No 2 (10) Ч. 2. С. 146 –155.
11. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

12. Griffith, J. (2009). After 9/11, what kind of reserve soldier? Considerations given to emerging demands, organizational orientation, and individual commitment. *Armed Forces & Society*, 35, 214–240. doi: 10.1177/0095327X07312490.
13. Huntington, S. P. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-military Relations*. USA: Harvard university press. 1957 p. 560 p.
14. Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. Measuring military identity: Scale development and psychometric evaluations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41, 2013, P.861–880.
15. Martinussen, M. (2013). Measuring military identity: Scale development and psychometric evaluations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41, 2013, P. 861–880.
16. Moskos, C. Institutional/occupational trends in armed forces: An update. *Armed Forces and Society*, 12/3, 1986, 377–382.
17. Rosenzweig S. Aggressive behavior and the Rosenzweig picture- frustration study. / S. Rosenzweig New York : Praeger, 1978. 164 p.
18. Spustek H. Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych. Wrocław : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych. Bodziany, Smolarek, Gołębiowski, 2012. 764 p.
19. Snider, D., & Matthews, L. J. *The future of the army profession* (2nd ed.). McGraw-Hill, Boston, USA, 2002. 558p.
20. Tajfel, Henri, and John C. Turner. *The social identity theory of intergroup behavior*. *Political psychology*. Psychology Press, 2004. p. 276-293.

ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ

HISTORICAL AND RETROSPECTIVE ANALYSIS OF FORMATION FUTURE MUSIC TEACHERS'S PROFESSIONAL SKILLS

У статті проведено історико-ретроспективний аналіз формування фахової майстерності майбутніх викладачів вокалу у вищих закладах освіти мистецького спрямування. Окреслено напрями наукового пошуку з даної проблематики, у яких працювали вітчизняні та зарубіжні дослідники XX – XXI століття. Автором зазначено, що проблематика формування фахової майстерності майбутніх викладачів вокалу в процесі професійної підготовки у вищих закладах освіти не достатньо досліджена у музичній педагогічній науці та потребує додаткового вивчення. У науковій праці було уточнено сутність понять «майстерність», «професіоналізм», «професіоналізм діяльності», «педагогічна майстерність», «педагогічна доцільність діяльності викладача», «вокально-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва». Досліджено сутність понять «фахова майстерність», «фахова майстерність майбутніх викладачів вокалу» у науково-педагогічній літературі, зроблена спроба зробити власне визначення означених дефініцій. В процесі написання статті були використані такі теоретичні методи дослідження як: історико-ретроспективний аналіз, систематизація, узагальнення. Наприкінці статті зроблено висновки. Майстерність – це властивість особистості, набута в процесі отримання досвіду зі спеціальності як вищій рівень прояву фахових вмінь у обраній галузі на основі гнучкості мислення й творчого підходу у практичній діяльності. Фахову майстерність – це вияв набутих теоретико-методологічних знань, практичних вмінь та навичок, які дозволяють успішно самореалізуватися викладачу вокалу у професійній діяльності. Фахова майстерність майбутніх викладачів вокалу включає такі спеціальні (фахові, предметні) компетентності як управлінська, художньо-естетична, психолого-педагогічна готовність, мистецтвознавча, вокально-виконавська, вокально-сценічна, інструментально-педагогічна. Автор висвітлив перспективи подальших розвідок в цьому напрямку, які будуть стосуватися більш ґрунтового вивчення зарубіжного досвіду вивчення даної проблематики у науково-педагогічній літературі.

Ключові слова: майстерність, фахова майстерність, викладачі вокалу, вища школа, музична педагогіка.

The article deals with historical and retrospective analysis of formation future music teachers's professional skills in in higher educational institutions of artistic orientation. The author outlines the directions of scientific research on this issue, in which domestic and foreign researchers of the XX – XXI centuries worked. The author notes that the problem of forming the professional skills of future vocal teachers in the process of professional training in higher education institutions is not sufficiently researched in music pedagogical science and requires further study. The essence of the concepts of «skills», «professionalism», «professionalism of activity», «pedagogical skills», «pedagogical expediency of the teacher's activity», «vocal and performing training of future music teachers» was clarified in the scientific work. The essence of the concepts of «professional skills» and «professional skills of future vocal teachers» in the scientific and pedagogical literature is investigated, an attempt is made to make an own definition of these definitions. In the course of writing the article, the following theoretical research methods were used: historical and retrospective analysis, systematisation, and generalisation. The article concludes with conclusions. Mastery is a personality property acquired in the process of gaining experience in a speciality as the highest level of professional skills in a chosen field based on flexibility of thinking and creativity in practical activities. Professional skills are a manifestation of the acquired theoretical and methodological knowledge, practical skills and abilities that allow a vocal teacher to successfully self-realise in their professional activities. The professional skills of future vocal teachers include such special (professional, subject) competences as managerial, artistic and aesthetic, psychological and pedagogical readiness, art history, vocal and performance, vocal and stage, instrumental and pedagogical. The author highlights the prospects for further research in this area, which will relate to a more thorough study of foreign experience of studying this issue in the scientific and pedagogical literature.

Key words: skills, professional skills, vocal teachers, higher school, music pedagogy.

УДК 378.011.3-051:784].014.6:005.336.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.34>

Мережо Ю.В.,
доцент кафедри академічного
та естрадного вокалу
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Складні трансформаційні процеси, які нині відбуваються у глобалізованому і динамічному світі, свідчать про перехід людства до інформаційного етапу розвитку українського суспільства, що ґрунтується на світоглядних концептах як невизначеність, надскладність, ризик тощо.

Головною метою діяльності сучасних закладів вищої освіти мистецького спрямування є підготовка освіченого, творчого фахівця-практика, зорієнтованого на особистісний й професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних, гуманістичних засадах, бути конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування майстерності цікавило

багатьох науковців, однак цей феномен розглядався в більшості наукових робіт, саме у вчителів загальноосвітніх шкіл у різних напрямках, таких як: психолого-педагогічному (І. Зязюн, О. Киричук, Н. Дуб'юк, Н. Оверко, С. Одайник, О. Пехота, В. Сухомлинський тощо), музично-виконавському (Б. Брилін, Л. Василенко, А. Козир, Н. Кьон, В. Лей, М. Назаренко, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Симонян, Ч. Сянюн, В. Шульгіна тощо).

Питання підготовки майбутніх викладачів вокалу до інноваційно-фахової діяльності висвітлено сучасним науковцем Ц Лю; феномен поліхудожньої обізнаності у них розкрито у науковій праці Г. Ніколаї, Ж. Сунь; застосування цифрових технологій у підготовці вокального мистецтва досліджено у дистанційній освіті Се Сяонань.

Питання розвитку професійно важливих особистісних якостей майбутніх викладачів вокалу розглянуто у роботах В. Гаснюк, О. Гудзь, С. Іригіної, М. Касянчук, Ю. Дреєвої, О. Соболевої, М. Сухолової, Хуан Ятун, Л Чень, Г Яньжань тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нажаль, проблематика формування фахової майстерності майбутніх викладачів вокалу в процесі професійної підготовки у вищих закладах освіти не достатньо досліджена у музичній педагогічній науці та потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити за допомогою історико-ретроспективного аналізу сутність понять «фахова майстерність», «фахова майстерність майбутніх викладачів вокалу» у науково-педагогічній літературі; надати авторське визначення поданих вище дефініцій; уточнити сутність понять «майстерність», «професіоналізм», «професіоналізм діяльності», «педагогічна майстерність», «педагогічна доцільність діяльності викладача», «вокально-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва».

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова дефініція «майстерність» у «Словнику української мови» розшифровується як висока якість виконаної роботи, досконалість [1]. У «Орфографічному словнику української мови» майстерність розтлумачується як вправність, досконале вміння в певній справі, мистецтво; досконалість, довершеність, висока якість виконаної роботи, завершеність [5]. У «Акмеологічному словнику» майстерність розкривається як почерк професіонала в процесі діяльності; риса особистості, що відрізняє одного фахівця від іншого; високе мистецтво в обраній галузі, вправність у виконанні певного різновиду діяльності. Вона характеризується наполегливістю, працьовитістю, бездоганим та швидким виконанням трудових операцій особистістю [4, с. 16].

Психологічна категорія «майстерність» за своїм змістовим наповненням близька до акмеологічної категорії «професіоналізм діяльності». Професіоналізм у акмеології розглядається у єдності з розвитком суб'єкта праці та розкривається як найвищий щабель розвитку особистості у професійній діяльності. Професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка демонструє високу професійну кваліфікацію та компетентність особистості щодо швидкого та результативного вирішення професійних завдань. Професіоналізм діяльності пов'язаний з високою продуктивністю трудової діяльності. [9].

У педагогічній науці існує поняття педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність – це здатність учителя або викладача надавати здобувачам освіти знання у цікавій, доступній та стислій для сприймання формі, використовуючи різноманітний інструментарій професійних вмінь і навичок [6]. Майстерність педагога включає обізнаність у предметній галузі, у галузях з педагогіки та психології, сформованість фахових та комунікативних умінь і навичок, умінь захоплювати аудиторію слухачів й тримати їх увагу, високий ступінь прояву володіння риторикою, здатність до емпатії і рефлексії, наявність досвіду передачі необхідних знань здобувачам освіти, охайність у зовнішньому вигляді, толерантність та демократичність по відношенню до них. Педагогічна майстерність формується у працівника освіти тільки на базі навчального закладу за умови отримання постійного досвіду у професії і за умови мотивації до постійного й систематичного самовдосконалення.

Педагогічна майстерність – це прояв високого рівня педагогічної діяльності. «Педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, майстром може зробитися кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати», так говорив А. Макаренко [7]. Звісно педагогічна майстерність викладача формується в процесі професійної діяльності.

На думку дослідників (І. А. Зязюна, Л. В. Крамуценко та ін.) «педагогічна доцільність діяльності вчителя – це, по-перше, результат оволодіння психологічними та педагогічними знаннями, вміннями, навичками, а по-друге, наслідок раціонального використання особистого потенціалу, індивідуальності вчителя в процесі педагогічної взаємодії. Педагогічну майстерність можна розглядати як вияв свого «Я» у професії, як самореалізацію особистості вчителя у педагогічній діяльності, що забезпечує реалізацію особистості самого учня». [2, с. 4].

Формування фахової майстерності у майбутніх викладачів вокалу відбувається безпосередньо під час їх вокально-виконавської підготовки, як складного, багатофункціонального процесу, який передбачає набуття фахових вмінь та навичок

«демонструвати музичні твори у власному виконанні» [11, с. 67]. На думку науковця Ян Сінхуей окрім виконавського відтворення художніх образів вокальних творів, викладач має володіти сценічною культурою та сценічним іміджем, що передбачає демонстрацію виконавської майстерності, комплексу естетичних вимірів поведінки, інтерпретаційних умінь тощо. [11, с. 67].

У науковій літературі зустрічається розкриття сутності естрадної вокально-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Мамікіна О. А. дає визначення даному поняттю і тлумачить його як практично-творчий вид діяльності, який ґрунтується на накопичених знаннях про роботу вокального апарату, особливості співочої манери, художньо-семантичні основи музичного твору, репертуар, що виконується тощо), уміннях (використовувати вокальні техніки та прийоми, користуватися вокальним диханням, вибудовувати вокальну позицію, користуватися вокальним диханням тощо), особистісно-професійних якостях (харизма, артистизм, енергійність, емоційність тощо), цінностях (художньо-естетичний смак, світоглядні орієнтири тощо) [3, с. 54].

У процесі професійної підготовки викладачів вокалу важливою складовою їх готовності до успішної самореалізації у подальшій професійній діяльності є сформована у них фахова майстерність, що робить їх впевненими учасниками освітнього процесу, зразковими спеціалістами у обраній галузі. Під фаховою майстерністю майбутнього кваліфікованого працівника розуміють його власний стан «задоволення» результатами своєї професійної діяльності, який буде компетентно, творчо та самостійно створювати результати своєї діяльності, мати власну професійну культуру, певні здібності, риси та високий рівень саморозвитку [10]. Фахова майстерність ґрунтується на високому рівні теоретичної та практичної підготовки педагога у предметній галузі. Фахова майстерність включає комплекс особистісних і професійних якостей, які допомагають педагогу якнайкраще самореалізуватися у професійній діяльності.

На думку сучасного науковця Пляченко Т.М., структуру фахових компетентностей можна проєктувати по-різному: а) за основними видами діяльності вчителя музичного мистецтва; б) за складовими освітньої програми або дисциплінами навчального плану спеціальності. [8, с. 147]. Дослідниця вважає, що поєднання обох варіантів є ідеальним і тому вона пропонує до основних фахових компетентностей віднести музично-теоретичну, психолого-педагогічну, методичну, інструментально-виконавську, вокально-хорову компетентності.

Ми розділяємо думку Пляченко Т.М., що фахова майстерність майбутніх викладачів вокалу

включає і сформовані у педагога спеціальні (фахові, предметні) компетентності, такі як:

– *управлінська*: готовність виконувати організаційну, координаційну та регуляторну функції керівника навчально-дослідного або музично-творчого проєкту. Здатність до управлінської діяльності на рівні музичного колективу (хору, оркестру, ансамблю), академічної групи, кафедри, факультету, інституту з дотриманням принципів корпоративної культури;

– *художньо-естетична*: сформованість художньо-естетичних, мистецтвознавчих та культурологічних знань. Усвідомлення процесів розвитку музичного мистецтва в історичному контексті у поєднанні з естетичними ідеями конкретного історичного періоду. Здатність аналізувати, оцінювати й інтерпретувати культурні явища різних епох, мистецькі твори різних стилів, жанрів і форм, уміння висловлювати й аргументувати власні оцінки судження і позиції. Здатність створювати, реалізовувати і висловлювати свої власні художні концепції;

– *психолого-педагогічної готовність* виконувати функції викладача вищого освітнього закладу. Володіння базовими знаннями з педагогіки і психології вищої школи та вміння їх реалізувати у навчальній і професійній діяльності. Розуміння й дотримання у практичній діяльності основних завдань і принципів музичної педагогіки;

– *мистецтвознавча*: володіння базовими знаннями з історії мистецтв, насамперед, історії музики та теорії вокального виконавства. Здатність збирати та аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її для теоретичної, виконавської, педагогічної інтерпретації. Здатність аналізувати виконання музичних творів або оперних спектаклів, здійснювати порівняльний аналіз різних виконавських інтерпретацій, у тому числі з використанням можливостей радіо, телебачення, Інтернету. Знання особливостей професійного та аматорського вокального виконавства. Розуміння відмінностей академічного, естрадного, джазового і народного співу;

– *вокально-виконавська*: сформованість вокальної техніки та вільне володіння співацьким голосом. Уміння співати з супроводом та а cappella. Сформованість індивідуальної вокально-виконавської манери. Здатність застосовувати власні вокально-виконавські навички у концертно-виконавській та вокально-педагогічній діяльності. Здатність інтерпретувати художні образи у виконавській діяльності. Здатність до вокальної імпровізації та творчої інтерпретації вокальних творів. Здатність розробляти і реалізовувати творчі проєкти по створенню інтерпретації, аранжуванню музики та звукорежисерської практики обробки звуку;

– *вокально-сценічна*: наявність творчого іміджу. Володіння акторською майстерністю та навичками

сценічного руху. Сформованість сценічної культури та навичок вербальної і невербальної комунікації із глядачем у процесі концертного виступу. Здатність до постановки концертних номерів. Уміння працювати з різними типами мікрофонів. Здатність взаємодіяти з аудиторією для донесення музичного матеріалу, вільно і впевнено репрезентувати свої ідеї (художню інтерпретацію) під час публічного виступу); вокально-педагогічної Володіння методикою викладання вокалу у вищій школі. Розуміння принципів побудови навчальної програми з вокалу/сольного співу для вищих освітніх закладів. Здатність правильно визначити тип співацького голосу з дотриманням принципів класифікації співацьких голосів. Знання вокально-педагогічного репертуару, здатність правильно його підібрати для студентів з різними типами співацьких голосів та різним рівнем музичних здібностей. Володіння методами постановки голосу, розвитку вокальної техніки і культури співацького звука. Володіння методикою роботи над вокальними вправами, вокалізами, вокальними творами різної форми, жанру, стилю. Здатність застосовувати ефективні й педагогічно доцільні форми, методи й засоби навчання та спрямувати їх на розвиток творчого потенціалу студента-вокаліста. Здатність викладати спеціальні дисципліни в закладах освіти з урахуванням цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти;

– *інструментально-педагогічна*: здатність застосовувати інструментально-виконавські уміння у навчальній, педагогічній та концертно-виконавській діяльності.

Висновки. Подальші перспективи в цьому напрямку. Отже, проведений історико-ретроспективний аналіз дозволив нам зробити наступні висновки, що майстерність – це властивість особистості, набута в процесі отримання досвіду зі спеціальності як вищий рівень прояву фахових вмінь у обраній галузі на основі гнучкості мислення й творчого підходу у практичній діяльності. Фахову майстерність можна розглядати як вияв набутих теоретико-методологічних знань, практичних вмінь та навичок, які дозволяють успішно самореалізуватися викладачу вокалу у професійній діяльності. Фахова майстерність майбутніх викладачів вокалу включає такі спеціальні (фахові, предметні) компетентності

як управлінська, художньо-естетична, психолого-педагогічна готовність, мистецтвознавча, вокально-виконавська, вокально-сценічна, інструментально-педагогічна. Перспективи подальших розвідок в цьому напрямку будуть стосуватися більш ґрунтовного вивчення зарубіжного досвіду вивчення даної проблематики у науково-педагогічній літературі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). *Словник української мови* : веб-сайт. URL: <http://tinyurl.com/nhz2ayw5> (дата звернення 05.02.2024).
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., І. Ф. Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища школа, 1997. С. 4. URL: <http://tinyurl.com/4ybm2h68> (дата звернення 09.02.2024).
3. Мамікіна О.А. Естрадна вокально-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у вимірі компетентнісного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. Том 2. Теорія та методика навчання (з галузей знань). м. Одеса. С. 54 URL: <http://tinyurl.com/muf39nhb> (дата звернення 06.02.2024).
4. Ніколаєску І. О. Акмеологічний словник. Черкаси : ОІПОП, 2012. С. 16. URL: <http://tinyurl.com/yc83урт3> (дата звернення 09.02.2024).
5. Орфоепічний словник української мови : веб-сайт. URL: <http://tinyurl.com/bdeehsvr> (дата звернення 05.02.2024).
6. Педагогічна майстерність. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* : веб-сайт. URL: <http://tinyurl.com/5abps739> (дата звернення 07.02.2024).
7. Педагогічна майстерність : веб-сайт. URL: <http://tinyurl.com/52eh9juk> (дата звернення 07.02.2024).
8. Пляченко Т. М. Формування фахових компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з музично-інструментальних дисциплін. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. 2015. Вип. 18. С. 146–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2015_18_35 С. 147 (дата звернення 10.02.2024).
9. Траверсе Т.М. Психологія праці : навч.-метод. посіб. Психологія професіоналізму та вершин майстерності. 2004. <http://tinyurl.com/5dhm254p> (дата звернення 08.02.2024).
10. Фахова майстерність : веб-сайт. URL: <http://tinyurl.com/mrmrgyszс> (дата звернення 09.02.2024).
11. Ян Сінхуей. До проблеми формування сценічного іміджу майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Мистецька освіта: наукові дискусії*. 2023. С. 67. URL: <http://tinyurl.com/bdcttybp> (дата звернення 07.02.2024).

СИНЕРГІЯ ІТ ТА ЕКОЛОГІЇ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

SYNERGY OF IT AND ECOLOGY: PATHS TO IMPROVE HIGHER EDUCATION

Ця стаття ретельно розглядає сучасні тенденції взаємодії між інформаційними технологіями (ІТ) та принципами екологічної сталості, зосереджуючись на їхньому потенціалі для вдосконалення вищої освіти. Метою є не лише визначення ключових аспектів синергії між ІТ та екологією, але й виявлення конкретних шляхів, за якими ця синергія може сприяти покращенню якості навчання та розвитку сталого підходу до освіти.

Стаття висвітлює глибокий аналіз взаємозв'язку між інформаційними технологіями та екологічною сталістю вищої освіти, покладаючи акцент на тому, як ІТ можуть впливати на екологічний аспект освітнього процесу та формувати парадигму підготовки майбутніх лідерів. Розглядаються не лише конкретні приклади успішного впровадження ІТ у педагогічний процес, але й їхні потенційні можливості для створення інтерактивних та ефективних методів навчання, спрямованих на розвиток критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання екологічних проблем.

Акцент робиться на тому, як впровадження ІТ може підвищити екологічну свідомість студентів, сприяти їхньому активному взаємодії з проблемами сталого розвитку та відповідальному використанню ресурсів. В статті аналізується, які конкретні переваги можуть виникнути внаслідок використання віртуальних технологій, великих даних та онлайн-ресурсів у вищій освіті, щоб сприяти формуванню у студентів компетенцій, необхідних для вирішення екологічних викликів у світі стрімко розвиваючихся технологій та змін у природному середовищі.

Зокрема, стаття додає огляд можливих викликів і ризиків, які можуть виникнути при впровадженні цієї синергії, та пропонується практична стратегія для подолання цих перешкод. Стаття спрямована на академічну спільноту, викладачів, дослідників та рішенням приймаючих органів, які зацікавлені в оптимізації вищої освіти через інтеграцію ІТ та екологічних принципів.

Ключові слова: екологія, інновації, інформаційні технології, вища освіта, впровадження, зелені технології, збалансований розвиток, ефективність, критичне мислення, методи

навчання, синергія, формування компетенцій, екологічна свідомість.

This article thoroughly examines modern trends in the interaction between Information Technologies (IT) and principles of ecological sustainability, focusing on their potential to enhance higher education. The goal is not only to identify key aspects of synergy between IT and ecology but also to discover specific paths through which this synergy can contribute to improving the quality of education and fostering a sustainable approach to learning.

The article provides a deep analysis of the interconnection between information technologies and ecological sustainability in higher education, emphasizing how IT can influence the ecological aspect of the educational process and shape the paradigm of preparing future leaders. It discusses not only specific examples of successful IT implementation in the pedagogical process but also their potential opportunities for creating interactive and effective teaching methods aimed at developing critical thinking and an innovative approach to solving environmental problems.

The focus is placed on how the implementation of IT can enhance the environmental awareness of students and contribute to their active engagement with issues of sustainable development and responsible resource use. The article analyzes the specific benefits that can arise from the use of virtual technologies, big data, and online resources in higher education to promote the development of competencies needed by students to address environmental challenges in the rapidly evolving technological landscape and changes in the natural environment.

In particular, the article provides an overview of potential challenges and risks that may arise from the implementation of this synergy and proposes a practical strategy for overcoming these obstacles. It is aimed at the academic community, educators, researchers, and decision-makers interested in optimizing higher education through the integration of IT and ecological principles.

Key words: ecology, innovations, information technologies, higher education, implementation, green technologies, balanced development, efficiency, critical thinking, teaching methods, synergy, competency development, environmental awareness.

УДК 004.738.5:502.131.1
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.35>

Михайлюк Ю.Д.,

канд. тех. наук,
доцент кафедри екології
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Михайлюк І.Р.,

канд. пед. наук
доцент кафедри інженерії програмного
забезпечення
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Постановка проблеми. У світі стрімкого технологічного прогресу та загрозливого зростання екологічних проблем, актуальність питання взаємодії ІТ та екології в контексті вищої освіти набуває безпрецедентного значення. Постановка проблеми полягає у потребі збалансувати вигоди, які ІТ приносить в освіту, із зобов'язанням до збереження навколишнього середовища та вирішення екологічних викликів.

З одного боку, інновації в сфері ІТ вносять значний внесок у розвиток освітніх технологій, забезпечуючи доступність інформації, інтерактивність та гнучкість у навчальному процесі. З іншого боку,

неправильне використання технологій може спричинити екологічні проблеми, такі як збільшення обсягів електронного сміття, енерговитратність інфраструктури та вуглецевий слід дата-центрів.

Проблема полягає в пошуку гармонійних рішень, які б забезпечили ефективне використання ІТ в освіті, зберігаючи при цьому екологічну стійкість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі взаємодії інформаційних технологій та екології в контексті вищої освіти відзначає важливість даної теми та вказує на динаміку розвитку цієї області. Дослідження, зокрема взаємодія цифрових технологій з ефективністю вивчення

англійської мови медичними студентами, підкреслює важливість використання інноваційних підходів у навчанні як цінного доповнення для покращення вищої освіти в медичній галузі (Levitskaia, A., Томільченко О. Г., Лисенко В. В.).

Інші дослідження фокусуються на інтеграції зелених технологій у вищу освіту, визначаючи виклики та можливості, пов'язані з цим процесом, і сприяючи визначенню перспектив сталого розвитку у сфері освіти (Борисенко І. М., Луценко І. П., Петренко Н. В.). Також, дослідження щодо ефективності використання великих даних у вищій освіті з екологічним виміром вказує на важливість аналізу великих обсягів інформації для збагачення навчального процесу (Грінберг Р. М., Шевчук О. П., Кравченко Л. І., Морозов Д. В.).

Додатково, аналіз сучасних підходів до використання ІТ у вищій освіті з екологічною спрямованістю виявляє важливість екологічного аспекту при впровадженні інформаційних технологій у навчальний процес (Жукова О. В., Іванова Т. С., Козлова І. О.).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Важливо ретельніше дослідити конкретні методи та стратегії впровадження інформаційних технологій, щоб максимізувати їхню користь для екологічно орієнтованої вищої освіти.

Співпраця між різними дисциплінами у вищій освіті, щоб сприяти взаємодії ІТ та екології, вимагає уваги до створення програм, що підтримують міждисциплінарні зв'язки та спільні проекти.

Вивчення впливу інформаційних технологій на сприйняття та усвідомлення студентами екологічних питань та їх поєднання з іншими аспектами навчання та виховання.

Мета статті полягає в дослідженні потенціалу синергії між інформаційними технологіями та екологічним підходом для вдосконалення вищої освіти. Стаття спрямована на визначення конкретних шляхів використання ІТ з екологічною настановою для підвищення якості освіти та сприяння сталому розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний вищий освітній сектор стикається з викликами екологічної сталості та потребою використання ІТ для оптимізації процесів. Основна проблема полягає в тому, як ІТ та екологія можуть взаємодіяти, сприяючи покращенню вищої освіти, забезпечуючи ефективність та сталість, а також формуючи екологічно свідомих лідерів майбутнього. Вирішення цієї проблеми передбачає розробку інноваційних стратегій, що сприяють інтеграції ІТ та екологічних підходів у вищій освіті, з урахуванням позитивного впливу на навчальні методи, сталість екосистем та формування глибокого екологічного усвідомлення у студентів [5, с. 32].

Сталість розвитку є критичним елементом сучасної вищої освіти, а досягнення цієї мети вимагає інтеграції ІТ та екологічних принципів через синергію. Основні аспекти цієї потреби включають:

Оптимізація ресурсів: синергія ІТ та екології спрямована на раціональне використання ресурсів, таких як електроенергія та матеріали, щоб забезпечити ефективне функціонування вищих навчальних закладів без зайвого навантаження на навколишнє середовище.

Впровадження зелених технологій: використання ІТ для інтеграції зелених технологій в освітній процес дозволяє зменшити вплив на довкілля та прискорити перехід до сталого способу життя серед студентів та фахівців [6, с. 43].

Ефективне управління відходами: інтеграція ІТ в систему управління відходами вищих навчальних закладів може сприяти зменшенню відходів та сприяти утворенню зеленої інфраструктури.

Віддалене навчання та зменшення кількості переміщень: Сталість розвитку: використання віддалених технологій дозволяє зменшити потребу у фізичних переміщеннях, знижуючи викиди CO₂ та сприяючи сталому розвитку [1, с. 281].

Розвиток екологічної свідомості: синергія ІТ та екології виражається в розвитку екологічної свідомості серед студентів та викладачів, що сприяє

Таблиця 1

Позитивні впливи ІТ на екологію та вищу освіту

Зменшення паперового споживання:	
Позитивний вплив на екологію: використання електронних засобів сприяє зменшенню виробництва та використання паперу, що позитивно впливає на лісові ресурси та екосистеми.	Вища освіта: перехід до електронних ресурсів та підручників зменшує витрати на друк та полегшує доступ до актуальної інформації.
Використання віддалених засобів комунікації:	
Зменшення необхідності у фізичних зустрічах та подорожах призводить до зменшення викидів CO ₂ .	Забезпечення можливості віддалених лекцій та конференцій, що полегшує доступ до освітніх ресурсів для студентів з різних географічних областей.
Використання великих даних для досліджень:	
Аналіз великих даних може допомогти в розумінні екосистем та виявленні шляхів для їхнього покращення.	Дозволяє створення програм та курсів з використанням сучасних аналітичних інструментів для студентів.

Негативні впливи іт на екологію та вищу освіту

Електронне сміття:	
Велика кількість витрачених електронних пристроїв може призвести до збільшення електронного сміття, що має негативний екологічний вплив.	Вимагає вирішення проблеми електронного сміття та відповідального видалення застарілих пристроїв.
Велике енергоспоживання централізованих даних:	
Робота великих дата-центрів може вимагати значних енергетичних ресурсів та сприяти викидам CO ₂ .	Потребує розробки та використання енергоефективних інфраструктур для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.
Кібербезпека та дані студентів:	
Збільшення обсягу обробки даних може зростити ризик порушення кібербезпеки.	Вимагає впровадження заходів безпеки для захисту конфіденційності студентських даних.

формуванню покоління, що цінує сталість та відповідально використовує технології.

Забезпечення розвитку вищої освіти вимагає взаємодії ІТ та екології для створення ефективних, екологічно чистих та ефективних методів навчання, а також розвитку стратегій, що сприятимуть збалансованому росту та збереженню навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Синергія ІТ та екології в педагогічному процесі

А. Інтерактивне навчання та створення ефективних методів навчання: використання ІТ в навчальному процесі для створення інтерактивних та ефективних методів навчання, що сприяють активній участі студентів та підвищенню рівня засвоєння екологічних знань [2, с. 79].

1. Розробка віртуальних лабораторій для вивчення екологічних процесів та ефектів.

2. Використання інтерактивних платформ для обговорення та розв'язання екологічних кейсів.

В. Забезпечення доступності екологічної інформації через ІТ: забезпечення легкого доступу студентів до актуальної та достовірної екологічної інформації через розробку електронних ресурсів та баз даних.

1. Створення онлайн-платформ для обміну екологічними дослідженнями та публікаціями [4, с. 116].

2. Розробка мобільних додатків для отримання екологічної інформації на будь-якому етапі навчання.

С. Формування екологічної свідомості студентів за допомогою технологій: використання ІТ для активного формування екологічної свідомості студентів, сприяючи їхній відповідальності та участі в екологічних ініціативах.

1. Проведення віртуальних екологічних проєктів та інтерактивних експедицій.

2. Використання онлайн-ігор та симуляцій для розвитку екологічної свідомості та вмінь прийняття екологічно обґрунтованих рішень.

Синергія ІТ та екології в педагогічному процесі допомагає створити захопливий та ефективний метод вивчення екології, підвищує рівень

екологічної свідомості студентів та створює умови для покращення екологічного впливу вищих навчальних закладів [7, с. 57].

Виклики та ризики синергії іт та екології в вищій освіті

А. Вплив сучасних технологій на зміни в природному середовищі: дослідження впливу інформаційних технологій на навколишнє середовище та природні ресурси, враховуючи можливі негативні наслідки, такі як викиди CO₂, електронне сміття та інші екологічні проблеми.

1. Збільшення споживання енергії та зростання викидів внаслідок поширеного використання технологій.

2. Виникнення електронного сміття та проблем із знищенням застарілої техніки.

В. Забезпечення кібербезпеки в контексті екологічних інформаційних систем: розгляд аспектів забезпечення кібербезпеки та конфіденційності екологічних інформаційних систем, що може виникнути при їхньому впровадженні в вищу освіту [3, с. 87].

1. Загрози для цифрової безпеки, такі як хакерські атаки та несанкціонований доступ до екологічних даних.

2. Потенційне витоку конфіденційної інформації про екологічні проєкти та дослідження.

С. Переваги та недоліки впровадження інновацій у вищій освіті: аналіз переваг та недоліків, які виникають при впровадженні інновацій, пов'язаних із синергією ІТ та екології, у вищій освіті [8, с. 60].

1. Вартість впровадження нових технологій та необхідність постійного оновлення інфраструктури.

2. Ризики неприйняття новацій студентами або викладачами, що може спричинити неефективне використання та недооцінку переваг.

Стратегії подолання викликів та забезпечення успішної синергії

А. Розробка ефективних правил та стандартів використання ІТ в екологічних цілях: створення чітких та узгоджених правил використання інформаційних технологій для досягнення екологічних цілей в системі вищої освіти.

1. Розробка етичних стандартів для використання ІТ в екологічних дослідженнях.

2. Впровадження механізмів моніторингу та контролю за використанням технологій для забезпечення відповідності стандартам.

В. Запровадження програм підготовки вчителів та студентів до використання ІТ у зеленому навчанні: розвиток освітніх програм, що спрямовані на підготовку вчителів та студентів до успішного використання інформаційних технологій в екологічному навчанні.

1. Впровадження обов'язкових курсів з інтеграції ІТ у програми підготовки вчителів.

2. Організація семінарів та тренінгів для студентів з використання технологій у вивченні екології.

С. Сприяння міждисциплінарним підходам у вищій освіті: пошук шляхів стимулювання співпраці та обміну знаннями між різними дисциплінами для досягнення синергії між ІТ та екологією.

1. Створення міждисциплінарних дослідницьких груп для розв'язання складних екологічних проблем.

2. Підтримка спільних курсів та проектів, що об'єднують екологічні та технологічні аспекти.

Висновки. Стаття розглядає важливий аспект взаємодії ІТ та принципів екологічної сталості в системі вищої освіти. Аналізуючи цю синергію, стаття виявляє ключові виклики та можливості, а також розробляє стратегії для подолання викликів і забезпечення успішної інтеграції технологій та екологічних принципів у вищу освіту.

Розглянувши позитивні та негативні аспекти взаємодії ІТ та екології, було встановлено, що сучасні технології можуть ефективно сприяти вдосконаленню процесу навчання та формуванню екологічної свідомості студентів. Однак необхідно

ураховувати ризики, пов'язані з енергоспоживанням, кібербезпекою та можливим неприйняттям новацій.

Проаналізувавши стратегії подолання викликів, було визначено, що розробка ефективних стандартів, підготовка кадрів та сприяння міждисциплінарним підходам можуть виявитися вирішальними для досягнення успішної синергії між ІТ та екологією у вищій освіті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Levitskaia, A. The impact of digital technologies on the effectiveness of english language learning by medical students. *Amazonia Investiga*, 12(71), 2023 284-292.

2. Борисенко І. М. Інтеграція зелених технологій у вищу освіту: виклики та можливості *Екологія та Сучасність*. Харків – 2021. – № 1. – С. 78-91.

3. Грінберг Р. М., Шевчук О. П. Ефективність використання великих даних у вищій освіті: екологічний вимір *Вісник інформаційних технологій у вищій освіті*. – 2021. – № 5. – С. 88-101.

4. Жукова О. В. Сучасні підходи до використання інформаційних технологій у вищій освіті: екологічний аспект *Інформаційні технології в освіті*. Київ–2019. – № 4. – С. 112-125.

5. Іванова Т. С., Козлова І. О. Використання зелених технологій у вищій освіті для сталого розвитку *Екологічна наука та освіта*. Вінниця – 2019. – № 2. – С. 22-34.

6. Кравченко Л. І., Морозов Д. В. Сучасні тренди в розвитку електронного навчання для підвищення екологічної свідомості студентів *Цифрова освіта*. Херсон – 2018. – № 1. – С. 42-56.

7. Луценко І. П. Роль сучасних ІТ-засобів у підготовці екологічно освічених фахівців *Інновації в освіті*. – 2021. Харків – № 4. – С. 56-67.

8. Петренко Н. В. ІТ-інновації в екологічній освіті: впровадження та перспективи *Екологічна освіта і виховання*. Київ – 2020. – № 3. – С. 55-67.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FOREIGN LANGUAGE DISTANCE LEARNING FOR HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION APPLICANTS

Забезпечення якості підготовки здобувачів професійної освіти наразі є одним із актуальних завдань. Саме перед закладами вищої професійної освіти стоїть завдання задовольнити галузі промисловості кваліфікованими фахівцями попри виклики, що має освітня система взагалі й унікальні умови, в яких знаходиться кожен окремий заклад освіти, викладач, здобувач освіти.

Стаття присвячена дослідженню інноваційних технологій з метою удосконалення змісту дистанційного навчання іноземної мови у ЗВО. Методологічні підходи дослідження процесу дистанційного навчання іноземної мови у закладах вищої освіти еволюціонують відповідно до змін, що відбуваються в галузі освіти загалом та у світовому просторі. Тому систематизація теоретичних, методичних та практичних чинників, на яких ґрунтується сучасна методологія дистанційного навчання, уможливує формування новітніх можливостей сфери професійної освіти в напрямі її модернізації. У статті проаналізовано теоретичні дослідження та практичні розробки в галузі створення й удосконалення інноваційних технологій для організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю слухачів під час дистанційного навчання іноземної мови; охарактеризовано особливості використання інноваційних технологій; виокремлено одні з найперспективніших; досліджено сучасні освітні WEB-технології, що дозволяють розширити методологічні складові дистанційного навчання іноземної мови в закладах вищої освіти. Авторка підкреслює переваги електронних мультимедійних підручників з іноземної мови для спеціальних цілей, виокремлює засоби створення та ключові характеристики сучасних електронних підручників.

У висновках статті авторка зазначає, що застосування інноваційних технологій дистанційного навчання іноземній мові сприятиме інтенсифікації та модернізації процесу, в результаті якого досягається синтез певних компетенцій слухачів закладів вищої професійної освіти, також авторка окреслює перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: іноземна мова, навчальні технології, дистанційне навчання, інновації, мультимедійний підручник, комп'ютерна

лінгводидактика, здобувач вищої професійної освіти.

Providing the quality training for professional education students is currently one of the most urgent tasks. It is higher education institutions that are faced with the task of satisfying the industry with qualified specialists despite the challenges faced by the educational system in general and the unique conditions in which each individual educational institution, teacher, and student is located.

The article is devoted to the study of innovative technologies in order to improve the content of distance learning of a foreign language in higher education institutions. Methodological approaches to the study of distance learning of a foreign language in higher education institutions are evolving in line with the changes taking place in the field of education in general and in the world. Therefore, the systematisation of theoretical, methodological and practical factors on which the modern methodology of distance learning is based makes it possible to form the latest opportunities in the field of professional education in the direction of its modernisation. The article analyses theoretical studies and practical developments in the field of creating and improving innovative technologies for organising and managing students' learning and cognitive activities in distance learning of a foreign language; characterises the peculiarities of using innovative technologies; identifies some of the most promising ones; studies modern educational WEB-technologies that allow expanding the methodological components of distance learning of a foreign language in higher education institutions. The author emphasises the advantages of electronic multimedia foreign language textbooks for special purposes, identifies the means of creating and key characteristics of modern electronic textbooks.

In the conclusion of the article, the author notes that the use of innovative technologies of distance learning a foreign language will contribute to the intensification and modernisation of the process that results in the synthesis of certain competences of students of higher professional education institutions, and the author outlines promising areas for further research.

Key words: foreign language, educational technologies, distance learning, innovations, multimedia textbook, computer linguodidactics, higher education student.

УДК 811:378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.36>

Мудрик О.В.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Національної
гвардії України

Павлова О.О.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Національної
гвардії України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Українська вища професійна освіта, попри кризову ситуацію, залишається дієдатною, має попит та гідно відповідає на виклики введеного воєнного стану в країні. Наразі зміни соціально-економічних і політичних умов розвитку українського суспільства потребують негайних реформ системи вищої професійної

освіти, основним завданням якої сьогодні насамперед є підвищення її якості, доступності та безпеки. Стрімка інтеграція української освіти до сучасного науково-освітнього простору, підвищення ступеня академічної мобільності слухачів та викладачів, зміцнення зв'язків між різними освітніми установами та рівнями освіти вимагають застосування новітніх технологій і підходів до викладання іноземної мови для здобувачів вищої

професійної освіти. Завдяки інформатизації системи вищої професійної освіти, а саме: удосконаленню технічних засобів презентації інформації, розвитку телекомунікацій та комп'ютерних систем, появі нових освітніх інформаційних технологій, дистанційна освіта стала неоціненною та найперспективнішою частиною загальної освіти й особливо викладання іноземної мови. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена нагальною потребою детальнішого вивчення дистанційного навчання в сучасних умовах життя українського суспільства та обміну досвідом його застосування задля розвитку й упровадження самих оптимальних та інноваційних освітніх дистанційних технологій у контексті викладання іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науково-педагогічні публікації, що представлені у фахових виданнях та доповідях на конференціях різних рівнів, свідчать про різнобічний характер досліджень технологій дистанційного навчання іноземним мовам. Редфорд А. (у його роботах узагальнюється досвід та пропонуються рекомендації щодо роботи онлайн на підготовчих курсах задля складання вступних іспитів на бакалаврські та магістерські програми, опанування спеціалізованими знаннями у контексті іноземної мови) [10], Бабелюк О. А., Бовтенко М. А., Хейдушке С., Венкель Х., Кінгслей Дж. (вивчення іноземної мови дистанційно у вищій школі) [2, 5, 12], Майкл Дж. Мур, Грег Керслі [7] (представили модель системи дистанційної освіти, а також засоби структурування та змістовного наповнення курсів у програмах та навчальних матеріалах нової форми, розробили ефективні засоби управління навчальним процесом та шляхи оптимізації опанування навчального матеріалу слухачами в рамках дистанційного навчання). Попри наявність численної кількості наукових праць, які присвячені особливостям організації дистанційного курсу з іноземної мови у закладах вищої професійної освіти, питання розвитку та використання інноваційних технологій дистанційного навчання досі залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює його актуальність.

Мета статті – на основі аналізу позитивного досвіду дистанційного навчання іноземних мов у світовій практиці та вже проведеної роботи вітчизняних та іноземних методистів щодо оптимізації засобів та методів дистанційного навчання іноземних мов визначити та окреслити перспективи інноваційних технологій вказаного вище навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні технології в освітній галузі покликані підготувати слухача до реального професійного життя, допомагають самостійно зорієнтуватися в умовах сучасного суспільства, впливають на

формування нових особистісних характеристик, серед яких здатність до нетрадиційного мислення та творчі засоби розв'язання конкретних проблем.

Відповідність системи освіти сучасним соціально-економічним і політичним потребам суспільства здійснюється не лише завдяки структурним та організаційним інноваціям, а й внаслідок застосування нових технологій підготовки майбутніх фахівців та суттєвих змін у самій системі змісту процесу освіти. Нове інформаційне суспільство вимагає від сучасних випускників ЗВО достатнього рівня підготовки та професійної компетенції. Володіння іноземною мовою, безперечно, є однією з важливих професійних компетенцій.

У нашому дослідженні ми розглядаємо технологію дистанційного навчання іноземної мови у ЗВО, адже саме університет формує професійні компетенції. Після закінчення загальноосвітнього навчального закладу майбутній абітурієнт має лише базові знання іноземної мови, які не завжди можуть допомогти йому реагувати на якісні зміни у світі науки та техніки. І лише викладання English for specific purposes (ділова іноземна мова, іноземна мова професійно-ділового спілкування, іноземна мова в академічному середовищі) здійснює підготовку майбутніх кваліфікованих спеціалістів. Формування необхідних фахових компетентностей щодо володіння іноземною мовою здійснюється в системі української освіти з упровадженням інноваційних технологій, які мають на меті творче виховання особистості здобувача вищої професійної освіти в інтелектуальному та емоційному вимірах.

Серед провідних варіантів реалізації дистанційного навчання у ЗВО сьогодні – синхронне та асинхронне навчання, кожна з категорій має як низку переваг, так і недоліків. При використанні синхронного методу вивчення іноземної мови всі слухачі одночасно підключені один до одного в єдину загальнодоступну мережу з різних точок доступу. Цей підхід реалізується на практиці за допомогою відеоконференцій та інших навчальних програм онлайн і в режимі реального часу (темпова модель дистанційного навчання). Синхронний тип навчання – один із найбільш широко використовуваних методів у навчальному процесі. Це взаємодія слухачів і викладачів у режимі реального часу. Така модель навчання дає повне відчуття присутності на занятті. Дистанційне вивчення іноземної мови забезпечує гнучку систему управління часом для слухачів, які перебувають під тиском життєвих обставин, що склалися під час воєнного стану в Україні.

Фахівці, які залучені до навчальної діяльності, розуміють, що теперішні обмеження надавати та отримувати навчальні послуги інтенсифікували розв'язання багатьох методичних питань, які тривалий час не вдавалося реалізувати через

традиційну думку про можливість отримати якісну вищу професійну освіту тільки за умов особистого безпосереднього спілкування викладача та слухача. Розвиток комп'ютерної лінгводидактики нині дозволяє методистам та викладачам-практикам експериментувати, впроваджувати продуктивні інновації, тим самим оптимізувати роботу щодо головного завдання лінгводидактики – формування та розвитку іншомовних комунікативно-мовленнєвих компетенцій слухачів [11, с. 56].

Запровадження нових методик та методичних засобів у процесі викладання іноземних мов в умовах традиційних аудиторних занять проходить повільно, інколи консервативно, та має інтеграційну стадію діджиталізації, на якій відбувається пристосування традиційних форм та методик навчання іноземних мов до інноваційних засобів дистанційного навчання. Найбільш перспективні на новому рівні технології викладання іноземних мов нам вважаються методики моделювання та трансформації мовленнєвих систем та певних мовленнєвих форм у формуванні та функціонуванні «віртуальних світів».

Науковці та педагоги-практики напрацьовують стратегії інтеграції в дистанційне навчання мультимедіа технологій [9], відеоматеріалів; аналізують специфіку обміну вербальними та невербальними сигналами в умовах онлайн та офлайн-навчання [1] під час пристосування методик та технологій навчання іноземної мови у дистанційне навчання. Стратегії інтеграції досягнень у різних методиках викладання іноземної мови в дистанційне навчання активно розробляють психологи, лінгвісти, методисти-практики та фахівці в галузі ІТ-технологій. Пошук оптимальних засобів та методів навчання іншомовної фонетики та граматики при аудіюванні та говорінні, опанування стилістичних правил письмового та усного мовлення в навчальному, науковому, діловому, академічному дискурсах та розробка засобів підвищення мотивації слухачів під час навчання онлайн та шляхів подолання труднощів гібридного навчання вважається сьогодні важливими та перспективними напрямками роботи у контексті дистанційного навчання іноземної мови здобувачів вищої професійної освіти.

Дистанційне навчання ґрунтується на технологіях, які забезпечують чимало нових форм і можливостей для продуктивної освітянської діяльності. Новизна результатів – дуже важлива складова будь-яких успішних досліджень. Викладачі постійно ведуть пошук нових технологічних можливостей дистанційного навчання та розробку оригінальних методик, які неможливо було використовувати при традиційних формах навчання. За останні кілька десятиліть розробили різноманітні програми дистанційного, відкритого навчання та моделі онлайн-освіти, спрямовані на

розв'язання проблем доступності, дешевизни та персоналізації навчання у вищій освіті [6]. Наразі з появою масових відкритих онлайн-курсів (МВОК) виникають нові моделі онлайн-освіти, які обіцяють забезпечити гнучкість, доступність та швидке проходження навчання безкоштовно або за низькою ціною для всіх, хто зацікавлений у цьому [13]. Фактично МВОК – нове покоління онлайн-освіти, що заохочує розробку та впровадження курсів, які є масовими, відкритими та заснованими на участі [8]; підтримують ідею розподіленого інтелекту та навчання впродовж усього життя, відкритого навчання, відкритих освітніх ресурсів. Новий технологічний підхід виявляється в такій процедурі електронної лінгводидактики як мультимедійна вправа, що пропонується як засіб оптимізації онлайн-навчання іноземним мовам [4]. Крім того, лінгвісти активно займаються пошуками нових цифрових форматів та напрацюванням нових критеріїв ефективності онлайн-навчання іноземним мовам в умовах віртуального освітнього середовища. У різних МВОК застосовуються різні педагогічні підходи: одні роблять акцент на індивідуальному навчанні за допомогою інтерактивних матеріалів, інші – на соціальному навчанні [3]. Здебільшого це залежить від типу МВОК та платформи, яку пропонує провайдер.

Переважна частина навчального матеріалу, який використовують сьогодні у процесі вивчення іноземної мови на онлайн-платформах, є паперово-електронними гібридами: паралельно функціонують підручники та інші навчальні матеріали на папері та на електронних носіях. Креативні педагоги нерідко доповнюють матеріал власними розробками як для всіх слухачів, так індивідуальними та контрольними завданнями, перетворюючи початковий варіант на своєрідний навчальний комплекс, частина матеріалу якого наявна лише в електронному вигляді та може мобільно оновлюватися.

Мультимедійний підручнику цьому випадку – ідеальний інструмент навчання, оскільки його застосування дозволяє організувати особливе інформаційно-освітнє середовище, яке є запорукою дистанційного навчання, залучити слухачів до самостійного активного освітнього процесу, що не потребує постійної присутності викладача.

Серед ключових переваг електронних мультимедійних підручників з іноземної мови для спеціальних цілей доцільно виділити доступність та можливість постійного оновлення інформації відповідно до нових сучасних досягнень у науці та техніці. Розвиток сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій та мультимедіа значно збільшує можливості використання електронних підручників у навчанні іноземних мов у виші, пропонує викладачеві ефективні методики організації навчального матеріалу, тим самим сприяючи підвищенню якості освіти.

Електронний підручник з іноземної мови містить навчальну інформацію зазначеної дисципліни на електронному носії та має суттєві переваги порівняно з традиційними засобами навчання, а саме:

- слухачів можуть здійснювати швидкий пошук необхідної інформації, оскільки є можливість контекстного пошуку;

- ефективність навчання та рівень сприйняття нового іншомовного матеріалу підвищується завдяки широким можливостям для викладання та ілюстрації теоретичних даних за допомогою засобів мультимедіа;

- слухачів мають можливість підтримувати зворотний зв'язок та взаємодіяти з викладачем.

Засоби створення сучасних електронних підручників:

- традиційні алгоритмічні мови вможливають використання різної кольорової палітри, організують цікавий засіб представлення інформації, створюють особливу структуру електронного підручника. Їхня основна перевага – це можливість використання електронного підручника в практично будь-якій навчальній аудиторії, оскільки вони орієнтовані на наявне технічне забезпечення;

- інструментальні засоби загального призначення – можливості використання текстового та графічного редактора, звукових та анімаційних модулів, розроблених за допомогою інших засобів. Важливо, що при розробці такого електронного підручника викладачеві іноземної мови не потрібно мати спеціальні знання з програмування. Проте відсутність засобів мультимедіа та гіпермедіа значно знижує якісні характеристики такого електронного підручника;

- засоби мультимедіа – комплексний засіб різних способів подачі інформації (статичного тексту та малюнків, рухомих об'єктів). Використання засобів мультимедіа при створенні електронного підручника інтенсифікують та прискорюють процес навчання іноземної мови. Одночасний вплив на зорові та слухові рецептори людини значно підвищують відсоток сприйняття та запам'ятовування нової інформації. До зорової інформації належать елементи статичного (фото, малюнки, графіки й таблиці, символи) та динамічного відеоряду (статичні кадри в послідовному порядку і в різному швидкісному режимі подачі, анімаційні елементи). Інформація, що сприймається студентами на слух – це насамперед іншомовне мовлення, музичні ролики українською або іноземною мовою та різноманітні звукові ефекти;

- гіпертекстові та гіпермедіа засоби використовуються тоді, коли викладач планує нелінійне подання нового навчального матеріалу, можливість звернення до вказаних через посилання нових фрагментів інформації (тексту, аудіо чи відео). Слухачі можуть самі організувати процес надходження нової інформації та за потреби

завжди швидко повернутися до вихідної інформації.

Традиційна структура будь-якого електронного підручника з вивчення іноземної мови у виші нічим не відрізняється від свого друкованого аналога та включає розділи, що призначені для введення нової мовної інформації, її практичного застосування та контролю вивченого матеріалу. Розробники сучасних електронних підручників виокремлюють їх наступні основні характеристики:

- логічне викладення нової навчальної інформації з дисципліни в максимально стислій, але змістовній формі;

- презентація нової інформації у вигляді «живої лекції», зокрема текстові фрагменти супроводжуються аудіо- та відео елементами;

- інтерфейс «живої лекції» передбачає можливість постійного повернення до необхідного фрагмента інформації (лекції) за допомогою лінійної прокрутки;

- ілюстративний фрагмент, що демонструє, повинен супроводжуватися гіпертекстовими засобами – підказками за ходом руху курсору в різних частинах малюнка, схеми, креслення, плану або карти тощо;

- текстові фрагменти також необхідно забезпечити різними посиланнями на основні визначення, поняття та ключові слова;

- певні іншомовні лексичні одиниці (технічні терміни за фахом) супроводжуються відеорядом або анімацією, що значно скорочує час на їх розуміння.

Таким чином, сучасні електронні підручники – це логічно вибудована й наочна презентація нової навчальної інформації, а також зручний у користуванні засіб викладання іноземної мови у закладах вищої освіти в умовах нового інформаційно-освітнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення проблеми становлення та розвитку інноваційних технологій дистанційного навчання іноземної мови здобувачів вищої професійної освіти свідчить, що загальна «онлайн-технологізація» освітнього процесу в контексті вищої професійної освіти – це не тільки адаптивна реакція сучасного українського суспільства на несподівані загрози безпеці слухачів та викладачів, але також результат пошуку шляхів зменшити матеріальні та часові витрати в контексті надання освітніх послуг завдяки використанню найновіших технічних розробок в освітньому секторі. Наразі новітні технології дистанційного навчання попри складнощі опанування, консерватизм освітніх традицій допомагають у складній ситуації стабілізувати навчальний процес та досягати в нових реаліях мети – опанування знаннями та навичками, що встановлені програмами навчання.

Розробку інноваційних методик електронної лінгводидактики, використання яких у традиційній лінгводидактиці неможливе, та створення інтерактивних навчальних матеріалів (навчальних комплексів та посібників) нового покоління, пошук найбільш ефективних методів та засобів навчання іншомовної фонетики та граматики на дистанційному курсі під час аудіювання та говоріння, опанування стилістичних правил письмового та усного мовлення у навчальному, науковому, діловому, академічному дискурсах, ми вважаємо перспективними напрямками подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Alhomod S., Shafi M. Success Factors Of ELearning Projects: A Technical Perspective. 2013. TOJET. 12 (2). P. 122-136.
2. Babelyuk O. Strategies and procedures of ecotranslation through ecolinguistic perspective. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: збірник наукових праць*. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД». 2018. Вип. 61-62, Ч. 1. С. 20-32.
3. Conole G. MOOCs as disruptive technologies: strategies for enhancing the learner experience and quality of MOOCs. № 2. V. II, 2013. *Revista Científicade Tecnología Educativa*. URL: www.um.es/ead/red/39/conole.pdf (дата звернення 13.11.23).
4. Godwin-Jones R. Challenging Hegemonies in Online Learning. *Language Learning & Technology*. 2012. 16(2). P. 4-13.
5. Heiduschke S., Prats D. Building and Sustaining Language Degrees Online: The Case of German and Spanish. *Online Language Teaching Research: Pedagogical, Academic and Institutional Issues*. Corvallis, OR: Trysting Tree Books. 2017. P. 151-172.
6. Hill P. Four Barriers That MOOCs Must Overcome To Build a Sustainable Model. URL: <http://mfeldstein.com/four-barriers-that-moocs-must-overcome-to-become-sustainablemodel> (дата звернення 31.01.24).
7. Kearsley G. Handbook of Information Technologies for Education and Training. International Handbooks of Information Systems. Springer. Berlin: Heidelberg. 2002. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-07682-8_20 (дата звернення 02.02.24).
8. Perifanou M., Economides A. MOOCs for foreign language learning: an effort to explore and evaluate the first practices. *In Proceedings of the INTED*. 2014. URL: <http://library.iated.org/view/PERIFANOUC2014MOOC> (дата звернення 23.12.23).
9. Popescu E. Providing collaborative learning support with social media in an integrated environment. 2012. P. 112-116.
10. Radford A. W. Learning at a Distance: Undergraduate Enrollment in Distance Education Courses and Degree Programs. *National Center for Education Statistics*. 2011. 22 p.
11. Trokhymchuk S., Bryntseva O., Pasichnyk M. Approaches to Foreign Language Teaching of Future Engineer-Teachers in the Context of Digitalization and Distance Learning. In: Auer M. E., Cukierman U. R., Vendrell Vidal E., Tovar Caro E. Towards a Hybrid, Flexible and Socially Engaged Higher Education. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2024. Vol 900. Springer, Cham. P. 55-61.
12. Wenkel Ch., Kingsley J. Higher education in virtual worlds: teaching and learning in Second Life (international perspectives of education and society). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 2009. 259 p.
13. Yuan L. Powell St. MOOCs and Open Education: Implications for Higher Education. A Whitepaper, CETIS. URL: <http://publications.cetis.ac.uk/2013/667> (дата звернення 14.02.24).

РОЛЬ НАУКОВИХ ГУРТКІВ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

THE ROLE OF SCIENTIFIC CLUBS IN MEDICAL UNIVERSITY STUDENT PREPARATION: EXPERIENCE AND PERSPECTIVES

Ця стаття розглядає важливу роль наукових гуртків у процесі підготовки студентів медичних університетів. Вона обговорює досвід та перспективи використання наукових гуртків як засобу покращення професійної освіти в медичній галузі.

У статті аналізується важливість наукових гуртків у формуванні навичок дослідницької роботи серед студентів. Автори вказують на те, що через участь в наукових гуртках студенти навчаються аналізувати наукову літературу, розробляти дослідницькі питання, збирати та аналізувати дані, а також презентувати свої результати.

Стаття також досліджує позитивний вплив наукових гуртків на студентську мотивацію та академічні досягнення. Автори приводять конкретні приклади успішних проектів та ініціатив, які були реалізовані завдяки участі студентів у наукових гуртках.

В статті також розглядаються перспективи розвитку наукових гуртків в медичних університетах. Автори обговорюють можливості розширення програми гурткової роботи, залучення більше студентів до наукових досліджень та співпрацю зі спеціалістами з інших галузей.

У підсумку, стаття надає важливий внесок у розуміння впливу наукових гуртків на підготовку медичних студентів та вказує на потенціал для подальшого розвитку цієї форми навчання в медичних університетах. Ця стаття важлива не лише для академічної спільноти, але й для адміністрації медичних університетів та розробників освітніх програм. Вона демонструє, як розширення і покращення наукових гуртків може сприяти підготовці більш компетентних та мотивованих фахівців у галузі медицини.

Завдяки ретельному аналізу досвіду та перспективам, стаття надає практичні рекомендації для розширення ролі наукових гуртків у професійній підготовці медичних студентів, а також вказує на необхідність підтримки та інвестицій у цю сферу.

Загалом, ця стаття сприяє подальшому обговоренню та дослідженню теми ролі наукових гуртків у підготовці студентів медичних університетів і спонукає до розвитку цього важливого аспекту професійної освіти.

Ключові слова: дослідницькі проекти, медична освіта, мотивація студентів, навички дослідницької роботи, наукові гуртки, позакласні заходи, покращення навчальної

програми, професійний розвиток, спільні ініціативи.

This article examines the important role of scientific clubs in the preparation of medical university students. It discusses the experience and prospects of using scientific clubs as a means to enhance professional education in the medical field.

The article analyzes the significance of scientific clubs in cultivating research skills among students. The authors point out that through participation in scientific clubs, students learn to analyze scientific literature, develop research questions, collect and analyze data, and present their findings.

The article also explores the positive impact of scientific clubs on student motivation and academic achievements. The authors provide specific examples of successful projects and initiatives that have been realized through students' involvement in scientific clubs.

The article also discusses the prospects for the development of scientific clubs in medical universities. The authors discuss opportunities to expand extracurricular program offerings, involve more students in research projects, and collaborate with specialists from other fields.

In conclusion, the article makes a significant contribution to understanding the impact of scientific clubs on the preparation of medical students and highlights the potential for further development of this form of education in medical universities.

This article is important not only for the academic community but also for the administration of medical universities and curriculum developers. It demonstrates how the expansion and improvement of scientific clubs can contribute to the preparation of more competent and motivated professionals in the field of medicine.

Through a thorough analysis of experience and prospects, the article provides practical recommendations for expanding the role of scientific clubs in the professional training of medical students, as well as emphasizes the need for support and investments in this area.

Overall, this article contributes to further discussions and research on the role of scientific clubs in the preparation of medical university students and encourages the development of this essential aspect of professional education.

Key words: research projects, medical education, student motivation, research skills, scientific clubs, extracurricular activities, curriculum enhancement, professional development, collaborative initiatives.

УДК 378:37,091.33-616.051

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.37>

Нагачевська С.А.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри філософії, біоетики
та іноземних мов
Одеського національного медичного
університету

Левицька А.І.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри філософії,
біоетики та іноземних мов
Одеського національного медичного
університету

Самойленко Т.О.,

ст. викладач кафедри філософії,
біоетики та іноземних мов
Одеського національного медичного
університету

Нетребчук Л.М.,

ст. викладач кафедри філософії,
біоетики та іноземних мов
Одеського національного медичного
університету

Постановка проблеми. У сучасних умовах медична освіта стикається із складним завданням підготовки майбутніх медичних фахівців, які мають бути глибоко компетентними в медичних науках та володіти навичками дослідницької роботи. У цьому контексті важливо вивчити роль та вплив наукових гуртків як засобу покращення професійної підготовки студентів медичного університету.

Проблема полягає в тому, як наукові гуртки можуть сприяти формуванню в медичних студентів навичок дослідницької роботи, підвищенню їх мотивації та академічних досягнень, а також у розгляді перспектив розвитку цього методу навчання. Потрібно проаналізувати досвід використання наукових гуртків та визначити можливості розширення їхньої ролі у медичних університетах для

покращення якості медичної освіти та підготовки майбутніх медичних спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість ролі наукових гуртків у сучасній медичній освіті, важливо розглянути останні дослідження та публікації, які стосуються цього аспекту. Декілька досліджень, проведених у 2022 році, варто відзначити, оскільки вони допомагають краще розуміти вплив наукових гуртків на підготовку медичних студентів.

Дослідження Новицької-Усенко та її співавторів звертає увагу на виклики XXI століття у медичній галузі та роль наукових гуртків у підготовці студентів до цих викликів. Дослідження Гаморака та Гаморака розглядає роль науково-дослідницької роботи студентів-медиків у підготовці майбутніх медичних спеціалістів. Дослідження Короленко та співавторів присвячене вивченню психо-емоційного стану студентів, які беруть участь в наукових гуртках. Це включає аналіз впливу такої участі на студентський стан, їхню мотивацію та загальний благополуччя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливим аспектом досліджень у галузі медичної освіти є вивчення ролі наукових гуртків у підготовці студентів медичних університетів. Зважаючи на постійні зміни у сфері медицини, викликані розвитком технологій, змінами у підходах до пацієнтів та потребами сучасного суспільства, важливо розглядати цю тему у поєднанні з останніми дослідженнями та публікаціями. Необхідно визначити невирішені аспекти цієї загальної проблеми, які можуть відкривати шляхи для подальших досліджень та покращення підходів до підготовки медичних студентів.

Окремо слід звернути увагу на адаптацію медичної освіти до сучасних вимог та технологічних досягнень. Сучасні медичні практики розвиваються настільки швидко, що студенти повинні бути готові до навчання, що відповідає найновішим вимогам. Невідомо, як наукові гуртки можуть відповісти на цей виклик і сприяти актуальній підготовці студентів.

Крім того, важливо вивчити вплив участі у наукових гуртках на мотивацію студентів і їхню подальшу кар'єру в медицині. Чи можуть ці досвід та навички стимулювати студентів до подальших досягнень у медичній сфері? Це питання залишається відкритим і потребує подальших досліджень.

Також, слід враховувати специфічність різних медичних спеціальностей, таких як стоматологія. Вивчення та аналіз ролі наукових гуртків в підготовці майбутніх фахівців в цих спеціальностях може виявити унікальні вимоги та внесок цих гуртків у медичну освіту.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі ролі наукових гуртків у підготовці студентів медичного університету з урахуванням останніх

досліджень та публікацій. Ми маємо на меті визначити невирішені аспекти цієї проблеми та зробити свій внесок у розуміння впливу наукових гуртків на професійну підготовку медичних студентів у сучасному світі.

У наступних розділах ми проаналізуємо результати попередніх досліджень, які виявили вплив наукових гуртків на навчання медичних студентів, а також розглянемо нові підходи до організації та функціонування наукових гуртків. Наша стаття також намагатиметься відповісти на питання про те, які конкретні аспекти наукових гуртків є найбільш важливими для успішної підготовки медичних студентів та їх професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Наукові гуртки в медичних університетах і вищих навчальних закладах спрямовані на розвиток дослідницьких навичок, активізацію інтелектуальної активності студентів, а також сприяють формуванню критичного мислення. Їх основні завдання включають [3, с. 136]:

Важливою частиною формування академічної культури є сприяння інтеграції теоретичних знань та практичних навичок. Учасники наукових гуртків мають можливість застосовувати отримані теоретичні знання у практиці та вирішувати практичні завдання.

Сприяння дослідницькій діяльності в наукових гуртках є ключовим аспектом формування академічної культури студентів. Учасники гуртків здійснюють власні наукові дослідження під керівництвом досвідчених науковців, що сприяє розвитку дослідницьких навичок та внесенню внеску у розвиток медичної науки.

Підвищення мотивації студентів є одним з важливих результатів участі в наукових гуртках. Участь в цих гуртках стимулює студентів до самостійного навчання, розвитку амбіцій та бажання досягати високих результатів у медичній галузі.

Розширення мережі професійних зв'язків є одним з важливих результатів участі в наукових гуртках. Учасники гуртків спілкуються зі співробітниками університету, викладачами, науковцями та іншими студентами, що сприяє побудові цінних професійних зв'язків.

Участь в наукових гуртках має значний вплив на розвиток дослідницьких навичок студентів, особливо у медичній галузі. Цей вплив виявляється у наступних аспектах:

Аналіз наукової літератури: Студенти, які беруть участь в наукових гуртках, навчаються критично аналізувати наукову літературу. Вони навчаються шукати та оцінювати джерела інформації, виокремлювати ключові поняття та докази, що є важливими навичками для дослідницької роботи. **Розробка дослідницьких питань:** Учасники наукових гуртків вчать формулювати наукові питання та гіпотези, які є основою будь-якого

наукового дослідження. Це розвиває їх здатність аналізувати проблеми та визначати шляхи їх вирішення.

Збір та аналіз даних: Учасники гуртків навчаються збирати та аналізувати дані, які потрібні для вирішення наукових питань. Вони оволодівають різними методами збору та обробки інформації, що стає важливими навичками для майбутніх дослідників.

Презентація результатів: Учасники наукових гуртків навчаються ефективно презентувати свої дослідження, включаючи підготовку наукових доповідей та публікацію статей. Це розвиває навички наукової комунікації та здатність донести свої результати до інших.

Критичне мислення та проблемне вирішення: Участь у наукових гуртках сприяє розвитку критичного мислення та навичок проблемного вирішення. Студенти навчаються розглядати проблеми з різних сторін, шукати альтернативні рішення та обирати найкращий підхід [1, с. 159].

Участь у наукових гуртках в медичних університетах відіграє важливу роль у стимулюванні мотивації студентів. Це стосується декількох аспектів:

Зацікавленість у виборі медицини: Участь у наукових гуртках дозволяє студентам краще розуміти, чи вони дійсно зацікавлені у медичній галузі. Вони мають можливість спробувати себе у ролі дослідників та дізнатися, чи вони прагнуть розвивати свою кар'єру у цій сфері.

Підвищення академічної мотивації: Студенти, які беруть участь у наукових гуртках, мають конкретну мету та завдання, які стимулюють їх академічну активність. Вони більш завзяті у вивченні предметів, оскільки бачать, як ці знання використовуються у практичних дослідженнях.

Розвиток самостійності та відповідальності: Студенти вчаться планувати свій час, виконувати завдання та дотримуватися обіцянок, що позитивно впливає на їхню мотивацію.

Взаємозв'язок між участю в наукових гуртках та підвищенням академічних досягнень:

Існує чіткий взаємозв'язок між участю в наукових гуртках та підвищенням академічних досягнень студентів:

Поглиблене вивчення предмету: Учасники гуртків часто мають можливість поглиблено вивчати теми, які їх цікавлять. Це дозволяє їм набути глибоких знань у конкретній галузі.

Застосування теорії в практиці: Учасники гуртків вивчають, як застосовувати теоретичні знання у практичних дослідженнях, що робить навчання більш захопливим та зрозумілим.

Надбання навичок дослідження: Учасники гуртків розвивають навички дослідницької роботи, які корисні не лише для їхнього поточного проєкту, а й для академічних завдань та майбутньої кар'єри.

Публікація результатів: Учасники гуртків мають можливість публікувати свої результати досліджень, що сприяє розвитку наукової комунікації та збільшує їхні шанси на академічний успіх. [5, с. 403].

Розвиток навчальних програм з урахуванням ролі наукових гуртків:

Один з ключових аспектів ролі наукових гуртків у медичній освіті полягає в їхньому внеску у розвиток навчальних програм. Можливість залучення студентів до активних наукових досліджень впливає на покращення навчальних програм у такі способи [2, с. 32]:

1. Актуалізація навчального матеріалу: наукові гуртки можуть допомогти виявити актуальні проблеми та теми для подальшого включення до навчальних програм. Це стає можливим завдяки дослідницькій діяльності студентів та їхнім науковим дослідженням, які відбуваються під керівництвом досвідчених науковців та викладачів.

Студенти можуть виявити нові аспекти вже вивчених тем, відкрити нові напрямки дослідження, а також розробити та апробувати нові методи діагностики, лікування та профілактики різних захворювань. Всі ці результати можуть бути використані для покращення навчальних програм та підготовки майбутніх медичних працівників.

Більш того, наукові гуртки допомагають студентам виявити свої наукові інтереси та визначити свої подальші кар'єрні шляхи. Вони також сприяють формуванню критичного мислення, розвитку творчих та аналітичних здібностей, а також підвищенню мотивації студентів до навчання та професійного зростання.

2. Поглиблене вивчення предметів: наукові гуртки надають студентам можливість глибше вивчати конкретні теми та практикувати їх у реальних дослідженнях. Це дозволяє студентам самостійно займатися науковою роботою, аналізувати результати та робити висновки, що сприяє розумінню матеріалу та його застосуванню в практичній діяльності.

Подібний підхід до навчання сприяє розвитку критичного мислення, навичок самостійного аналізу, вміння працювати з інформацією та вибирати найбільш важливу. Крім того, викладання відбувається у формі активних методів навчання, що сприяє підвищенню інтересу студентів до вивчення матеріалу та розвитку їхнього пізнавального інтересу.

Такий підхід до навчання може бути особливо корисним у підготовці медичних працівників, оскільки дозволяє студентам отримати практичний досвід у вирішенні реальних проблем, а також сприяє розвитку їхніх клінічних навичок та професійних якостей.

Наукові гуртки є важливою складовою медичної освіти, оскільки вони надають студентам

можливість підвищити якість навчання та практикувати знання в реальних дослідженнях. Вони допомагають студентам глибше вивчити конкретні теми та розуміти їх приклади у реальному житті. Такий підхід до навчання сприяє розвитку критичного мислення, навичок самостійного аналізу, вміння працювати з інформацією та вибирати найбільш важливу.

Крім того, викладання відбувається у формі активних методів навчання, що сприяє підвищенню інтересу студентів до вивчення матеріалу та розвитку їхнього пізнавального інтересу. Наукові гуртки є важливою складовою медичної освіти, оскільки вони допомагають студентам отримати практичний досвід у вирішенні реальних проблем. Вони сприяють розвитку клінічних навичок та професійних якостей, що є ключовими для успішної кар'єри у медичній галузі.

3. Збільшення практичної складової: участь у наукових гуртках дозволяє студентам здобути практичний досвід у проведенні досліджень, що може бути важливим додатком до теоретичних знань, які вони отримують в рамках навчальних програм. Реальні дослідження допомагають студентам зрозуміти, як застосовувати теоретичні знання на практиці, а також розвивають навички самостійної роботи, аналізу, критичного мислення та проблемно-орієнтованого підходу. Все це допомагає студентам стати більш професійно компетентними та підготувати їх до подальшої роботи у відповідній галузі.

4. Розвиток міждисциплінарного підходу: участь у наукових гуртках корисна для студентів медичних спеціальностей. Це сприяє розвитку міждисциплінарного підходу та сприяти розумінню і взаємодії між різними галузями медицини. Учасники гуртка можуть вивчати різні аспекти медицини, які можуть бути важливими для роботи в медичній галузі. Крім того, участь у наукових гуртках може допомогти студентам зрозуміти, як медична наука співпрацює з іншими галузями науки, що може бути корисно для подальшої кар'єри в медицині.

Перспективи подальшого розвитку наукових гуртків у медичних університетах: [4, с. 163]

1. Залучення більше студентів: Розширення участі студентів у наукових гуртках допоможе більше людей отримати користь від цієї форми навчання.

2. Співпраця з іншими галузями: Наукові гуртки можуть розширити співпрацю з представниками інших галузей, що дозволить створити інтердисциплінарні проекти та дослідження.

3. Використання сучасних технологій: Впровадження сучасних технологій у роботу наукових гуртків, таких як віддалена комунікація та використання високотехнологічного обладнання, розширить їхні можливості.

4. Підтримка та інвестиції: Забезпечення фінансової підтримки та інвестицій у наукові гуртки допоможе підвищити їхню ефективність та вплив на медичну освіту.

5. Міжнародна співпраця: Розширення співпраці між медичними університетами різних країн у сфері наукових гуртків може відкрити нові можливості для студентів та дослідників.

Практичні рекомендації для викладачів в організації наукових гуртків.

1. *Визначення мети і цілей:* Перед стартом наукового гуртка, важливо визначити мету і цілі, які спрямовані на вирішення конкретних проблем або створення нових можливостей для учасників. Важливо врахувати, що науковий гурток – це не лише можливість розширити знання студентів з медичних питань, але і засіб для розвитку їх науково-дослідницьких навичок та навичок роботи у групі.

Якщо гурток має на меті підтримувати існуючі інтереси студентів, важливо зрозуміти, які саме теми чи проблеми цікавлять учасників. Для цього можна провести анкетування студентів або зібрати заявки на участь в гуртку. Відповідно до отриманих даних, можна створити план роботи, який буде відповідати інтересам та потребам студентів.

Якщо мета гуртку – створення нових можливостей для учасників, важливо звернути увагу на різноманітність тематики та формату занять. Наприклад, можна провести зустрічі з відомими фахівцями з медичної галузі, організувати медичні майстер-класи чи відвідати медичні заклади. Такий підхід допоможе залучити учасників до активної участі у гуртку та розвинути їх професійні навички.

Нарешті, якщо ціль гуртку – вирішення конкретних проблем, важливо зрозуміти, які саме проблеми цікавлять учасників та які можливості є для їх вирішення. Наприклад, можна обрати один з медичних напрямів (наприклад, онкологія чи неврологія) та провести серію зустрічей, на яких студенти будуть обговорювати можливі шляхи вирішення конкретних клінічних проблем. Такий підхід дозволить студентам не лише здобути нові знання, але й зрозуміти, як виглядає робота з клієнтом у реальній клінічній практиці.

2. *Вибір методології:* Вибір теоретичних та методичних підходів залежить від конкретних завдань, які ставляться перед науковим гуртком. Однак, можна виділити кілька загальних підходів, які можуть бути використані для вирішення різних задач:

а) *Проблемно-орієнтований підхід.* Цей підхід передбачає активну участь студентів у вирішенні конкретних проблем, що є актуальними для медичної практики. Наприклад, студенти можуть обрати одну з клінічних проблем та розвинути свої дослідницькі навички для пошуку рішень цієї проблеми.

b) Інтерактивний підхід. Цей підхід передбачає активну взаємодію між учасниками наукового гуртка та викладачами. Наприклад, студенти можуть брати участь у дискусіях, спільних проєктах та інших активностях, що сприяють розвитку їх наукових навичок.

c) Компетентнісний підхід. Цей підхід передбачає активну участь студентів у вирішенні конкретних завдань, що дозволяє їм розвивати певні компетентності. Наприклад, студенти можуть брати участь у різних тренінгах та семінарах, що сприяють розвитку їх професійних навичок.

d) Груповий підхід. Цей підхід передбачає активну участь учасників у групових проєктах та роботі над спільними завданнями. Наприклад, студенти можуть брати участь у групових дослідженнях або спільних проєктах, що сприяють розвитку їх комунікаційних та робочих навичок.

3. *Розробка плану:* Створіть графік зустрічей та програму роботи наукового гуртка. Він повинен бути логічно спрямованим на досягнення поставлених цілей.

4. *Розробка змісту:* Визначте головні теми для обговорення та розробіть матеріали для кожної з них.

5. *Керівництво студентами:* Надавайте підтримку та керівництво студентам у розробці та реалізації їхніх дослідницьких проєктів.

6. *Організація гурткових зустрічей:* Організуйте регулярні гурткові зустрічі, де студенти зможуть обговорювати свої власні дослідницькі проєкти та спільні ідеї.

7. *Розвиток критичного мислення:* Розвиток критичного мислення є важливою складовою академічної культури студентів. Пропонуємо наступні практичні поради для викладачів, які сприяють цьому процесу:

a. Сприяйте аналізу та обговоренню інформації. Підтримуйте студентів у висловлюванні своїх думок та думок інших. Сприяйте обговоренню різних точок зору та доводів.

b. Надавайте можливість практикувати критичне мислення. Запрошуйте студентів до аналізу та оцінки матеріалів, які вони зустрічаються в процесі навчання.

c. Розвивайте навички аналізу аргументів. Підкреслюйте важливість об'єктивного оцінювання аргументів та доказів, що підтверджують їх.

d. Поощрюйте критичне мислення під час дискусій та дебатів. Стимулюйте студентів задавати питання та шукати відповіді на них.

e. Використовуйте різні методи навчання та оцінки. Використовуйте групові проєкти, дискусії, дебати, письмові та усні завдання для стимулювання розвитку критичного мислення.

f. Стимулюйте студентів до пошуку додаткової інформації та довідок, що підтверджують їхні думки та доводи.

g. Підтримуйте взаємодію та обмін ідеями. Підкреслюйте важливість співпраці та обміну думками між студентами.

8. *Оцінка:* Проводьте оцінку діяльності гуртка та звітуєте про її результати.

Керівник студентського наукового гуртка має оволодіти низкою навичок, які допоможуть йому успішно організувати та керувати діяльністю гуртка. До цих навичок належать:

Організаційні: Керівник гуртка повинен мати здатність до організації роботи гуртка, включаючи розподіл завдань між учасниками, створення планів та програм роботи. Важливо, щоб ці плани були зрозумілими, чіткими та реалістичними, щоб допомогти учасникам досягти поставлених цілей. Крім того, керівник повинен вміти ефективно управляти часом, ресурсами та координувати роботу всього гуртка.

Мотивація: Керівник повинен мати навички мотивації, щоб стимулювати учасників гуртка до активної участі та досягнення результатів. Для цього він може використовувати різні методи, такі як похвали, визнання здібностей, поощрення досягнень та підтримку в разі невдач. Крім того, керівник може забезпечити учасникам гуртка можливість взяти участь у цікавих та стимулюючих заходах, таких як конференції, виставки або виїзди на польові роботи.

Комунікативні: ефективна комунікація є ключовою складовою успішного керівництва науковим гуртком. Керівник повинен володіти навичками слухання та вміти взаємодіяти з учасниками гуртка з метою зрозуміти їхні ідеї та перспективи. Пояснення складних концепцій простими словами також є важливим аспектом, оскільки це допомагає забезпечити зрозумілість та доступність інформації для всіх учасників.

Активна підтримка: керівник наукового гуртка має бути придатним, сприятливим і справедливим, щоб стимулювати активну участь учасників, а також вирішувати будь-які виникаючі проблеми та конфлікти. Його головне завдання – допомогти учасникам розвивати вміння аналізувати, критично мислити, аргументувати свою позицію та діяти як професіонали у медичній галузі.

Експертність: керівник повинен мати достатні знання у сфері, якою займається гурток, щоб бути ефективним ментором для учасників та надавати їм необхідну підтримку та консультації.

Висновки. Підсумовуючи, наукові гуртки грають важливу роль у підготовці майбутніх медичних фахівців та мають потенціал для подальшого розвитку та вдосконалення. Їх вплив на навчальні програми та студентську мотивацію важливий для створення компетентних та впевнених медичних спеціалістів, які готові до викликів сучасної медицини.

По-перше, наукові гуртки сприяють розвитку дослідницьких навичок серед студентів, надаючи

їм можливість вчитися аналізувати наукову літературу, розробляти дослідницькі питання, збирати та аналізувати дані, а також презентувати свої результати. Це розвиває навички, які є важливими для майбутньої професійної діяльності медичних фахівців.

По-друге, участь у наукових гуртках допомагає студентам визначити свої інтереси в конкретних наукових галузях та краще розуміти, в якому напрямку вони хочуть розвивати свою медичну кар'єру.

По-третє, наукові гуртки сприяють стимулюванню студентської мотивації та підвищенню академічних досягнень. Вони надають можливість спробувати себе в ролі дослідників та розвивати свій потенціал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаморак М. І., Гаморак Г. П. Роль науково-дослідницької роботи студентів-медиків у підготовці майбутніх медичних спеціалістів: міжн.конф. *“перспективи розвитку науки, освіти і технологій в контексті євроінтеграції”*. – 2022. – С. 33.
2. Годованець О. І., Мандзюк Т. Б. Значення студентського наукового гуртка в підготовці майбутніх лікарів-стоматологів: міжн.конф. *“перспективи розвитку науки, освіти і технологій в контексті євроінтеграції”*. – 2022. – с. 135-137.
3. Короленко Г. С. Студентський науковий гурток кафедри–досвід і перспектива з урахуванням особливостей психо-емоційного стану здобувачів *Морфологія*. – 2022. – Т. 16. – №. 3. – С. 162-165.
4. Лісецька І. С. Досвід організації студентського наукового гуртка на кафедрі дитячої стоматології під час дистанційного навчання: міжн.конф. *«природнича наука й освіта: Сучасний стан і перспективи розвитку»* 22-23 вересня. – С. 159.
5. Новицька-Усенко Л. В. Виклики XXI століття та роль наукового студентського гуртка у підготовці відповідних часу фахівців-медиків. *Монографія* – 2022, с. 672.
6. Васильченко В. Медична освіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ : Видавництво «КМ Академія», 2019. С. 54–65.

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «ФРАНЦУЗЬКА МОВА»

ANALYSIS OF TEACHING TEXTBOOK “FRENCH LANGUAGE”

Стаття присвячена аналізу навчального посібника «Французька мова» видавництва «ОМІДА», місто Умань, Україна як ефективного засобу комунікації. Особлива увага приділяється відповідності змісту навчального посібника її меті, доцільності використання вищезазначеної книги на практичних заняттях у вищих навчальних закладах України. Робиться наголос на методичному аспекті навчальної книги, автор вказує на позитивну роль вихідних даних, вступу та рекомендацій, підкреслюючи мету занять для здобувачів вищої освіти. Сучасний науковий пошук розглядає використання найбільш поширених типів тестів: питально-відповідних вправ, перекладу, співвіднесення (зіставлення), доповнення, заповнення пробілів (пропусків), перекодування інформації, логічного перегрупування, виправлення, розподілу фраз по групах, множинного вибору, зіставлення (відрізнення подібностей і розходжень) та ін. Стаття підкреслює важливість функцій посібника, необхідність впровадження в освітній процес таких креативних завдань для здобувачів вищої освіти, як розробку портфоліо, роботу в групах, складання записів, діалогів, організацію дискусій, презентацій, рольових ігор. До безперечних переваг відноситься те, що він повністю відповідає вимогам навчальної програми, у ньому простежується чіткість структурування навчального матеріалу, є в наявності технічні засоби полегшення користування посібником, присутня наукова коректність змісту та повнота розкриття основних положень, використання сучасної загальноприйнятої наукової термінології. Чітко вбачається практична спрямованість навчального матеріалу книги, його зв'язок з життям. Посібник надає можливості для забезпечення диференційованого підходу до навчання, змістове наповнення відповідає віковим особливостям здобувачів вищої освіти. Мова викладу навчального матеріалу посібника чітка і зрозуміла, мотивація навчальної діяльності молоді, розвиток інтересу до навчального предмета засобами, запропонованими в посібнику, свідчать про наявність завдань проблемно-пошукового характеру. Дидактична доцільність системи завдань, поданих у книзі, її можливість для здійснення здобувачами самостійної навчальної діяльності, логіка розміщення та використання ілюстративного матеріалу як самостійного або додаткового джерела інформації є вагомими бонусами. Перевага навчальної книги полягає у її цілісності, компактності й динаміці й на основі ретельно розробленого посібника кожен педагог вищої школи може розробити власний мета-план та спрогнозувати мета-діяльність. Такий вид активної діяльності

викладача буде дуже корисним особисто для нього та для здобувачів вищої освіти. Вищезазначена стаття фокусується на відповідності посібника сучасним педагогічним вимогам вищої школи України.

Ключові слова: аналіз, навчальний посібник, зміст, мета, викладач, здобувач вищої освіти, вищий навчальний заклад.

The article is devoted to the analysis of teaching textbook “French Language” of publishing house “OMIDA”, town Ouman’, Ukraine as an effective means of communication. Special attention is paid to correspondence of content of textbook to its aim, expediency of using of the mentioned textbook at practical sessions at higher educational institutions of Ukraine. It is emphasized methodological aspect of teaching book, the author points out a positive role of data, introduction and recommendations, underlining the aim of sessions for seekers of higher education. Contemporary scientific search examines the usage of the most spread types of tests: asking-answering questions, translation, matching, completing, gap-filling, information transfer, recording, correction, paraphrasing, multiple choice, finding differences (similarities) and so on. The article underlines the importance of functions of textbook, necessity of inculcation into educational process of such creative tasks for students as working out portfolios, work in groups, making notes, making up dialogues, organization of discussions, presentations, and role-play. Unquestionable advantages of the textbook are: complete compatibility to the requirements of the teaching programs, prominent clarity of the material structuring, availability of technical support of the textbook user, visible scientific correctness in the contents and completeness in the main theses revealing, utilization of up-to-date and generally accepted scientific terms. Practical intention of teaching material, its bond with life is transparent. The textbook gives possibilities for guaranteeing of differential approach to teaching, and its content is in accord with age characteristics of the higher education seekers. The language of teaching material is clear and simple, motivation of the youth's learning activities and raising the interest to the subject with methods proposed in the textbook shows the presence of problematic-searching tasks. Didactic adequacy of the tasks system in the textbook, its capacity to facilitate independent activities for the seekers of higher education, and the logic of the illustrative material layout and use are considerable advantages of the textbook as both a stand-alone and an additional information source. Mentioned article focuses on conformity of the textbook to contemporary pedagogical demands of higher school of Ukraine.

Key words: analysis, teaching textbook, content, aim, lecturer, seeker of higher education, higher educational institution.

УДК 37.013:[37.091.64:811.133.1]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.38>

Несін Ю.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри публічного управління,
права та гуманітарних наук
Херсонського державного аграрно-
економічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основні теоретичні напрацювання вітчизняних й зарубіжних учених з урахуванням практичного досвіду в організації навчання здобувачів вищої освіти за різноманітними підручниками, посібниками втілені в монографіях, наукових статтях.

У системі сучасної освіти у вищій школі іноземна мова займає особливе місце. Французька мова в силу своїх соціальних, пізнавальних і розвивальних функцій виступає потужним засобом усного й писемного спілкування. Одна з шести офіційних мов ООН та її підрозділів на кшталт ЮНЕСКО,

а також МОК (міжнародного олімпійського комітету), франкофонії як міжнародної інституції заслуговує на повагу й увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз франкомовних підручників проводять українські вчені Бориславська О., Власенко О., Ворона П., Драненко Г., Заверуха І., Захарченко Е., Малиновський В., Матвієнко А., Пресняков І., Пухтинський М., Сушкевич О., Шаповалова Н. та ін. Проте питання їхнього використання потребує, на нашу думку, більш детального розгляду.

Франкомовні дослідники й дослідниці К. Барт-Мелконян, Ж. Бордо, М. Верделян, Р. Вон, Т. Гроссе, Р. Давід, Ж.-Ф. Девемі, Ф. Домінік, Е. Массакре, Ж. Л. Поже, А.-С. Шамбест та ін. у свою чергу, опікуються аналізом власних франкомовних навчальних книг. Частина цих наукових розвідок присвячена різним аспектам педагогічної діяльності викладачів, працюючих за підручниками й посібниками в системі вищої освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ми припускаємо, що аналіз українських й автентичних франкомовних підручників не дуже поширений на шпальтах наукової літератури, тому спробуємо висвітлити це шляхом аналізу української франкомовної навчальної книги.

Мета статті. Актуальність сучасної педагогічної проблеми, її практична значущість зумовили вибір й мету нашої статті – здійснення всебічного аналізу посібника «Французька мова» українського видавництва «ОМІДА», місто Умань, Україна, використання якого сприяє подальшій усній й писемній комунікації між викладачами й здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що навчальний посібник є книгою, матеріал якої розширює межі підручника й містить додаткові найновіші та довідкові відомості. До навчальних посібників зазвичай належать: збірники задач і вправ, хрестоматії, словники, довідники, атласи та ін., які сприяють зміцненню пізнавальних і практичних умінь, прищеплюють навички самостійної роботи.

Навчальний посібник, обраний нами для аналізу, є фактично, довідником з французької мови для студентів вищих навчальних закладів. Видання четверте, виправлене та доповнене, призначене для першого (початкового) етапу навчання іноземної мови у немовному інституті/університеті. Навчальна книга з'явилась в місті Умань у 2017 році у видавництві «ОМІДА», автором є Литвиненко В., рецензентом – кандидат філологічних наук, доцент Сушкевич О. Посібник рекомендовано до друку науково-методичною комісією факультету іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Навчально-методичний матеріал посібника укладений за чіткою модульною

структурою й вона дозволяє реалізувати вимоги національної кредитно-модульної системи, запровадженій у вищій освіті.

Зміст і мета навчальної книги відповідають сучасним тенденціям в сфері освіти та йдуть в контексті до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [3]. Змістові модулі курсу є логічно завершеними частинами навчальної дисципліни «французька мова». В основу кожного модуля автором покладено тематичний цикл – навчально-методичну одиницю, яка включає комплекс базових і додаткових текстів, тренувальних вправ та творчих завдань, об'єднаних за тематичним принципом. Структурно посібник складається з тринадцяти складових, кожна з яких несе корисну, змістовну інформацію й розподіл на частини у ньому виглядає так:

- Передмова;
- Основні фонетичні явища французької мови.

Алфавіт;

- Орфографічні знаки (діакритичні позначки);
- Правила читання букв і буквосполучень.

Правила читання голосних;

- Носові звуки;
- Правила читання приголосних;
- Передача українських власних назв французькою мовою;

- Модуль 1. Біографія студента. Родина;

– Модуль 2. Навчання у вищій школі. Життя студентів;

- Модуль 3. Навчання в Україні;

- Модуль 4. Навчання у Франції;

- Тести;

- Література.

Український навчальний посібник укладений у повній відповідності з типовою програмою з французької мови для немовних закладів освіти та має на меті виробити у здобувачів вищої освіти основні навички та вміння щодо читання та розуміння оригінальної літератури на початковому етапі навчання у немовному вищому навчальному закладі. Він дає можливість ознайомити студентів з тематичною лексикою та забезпечує засвоєння і використання її у мовленнєвій діяльності; готує молодь до читання та розуміння оригінальної літератури, розвиваючи таким чином уміння та навички іншомовного спілкування у визначених комунікативних ситуаціях та в межах передбаченої програмою тематики. Навчальний посібник презентовано на основі чотирьох змістових модулів, кожен з них включає у себе базовий текст зі списками термінологічної лексики для активного засвоєння об'ємом 20-30 лексичних одиниць та серією дотекстових і післятекстових лексичних та граматичних вправ з метою формування різних видів мовної діяльності, творчих завдань, спрямованих на активне відтворення засвоєної лексики та застосування її

в комунікативних ситуаціях, чим забезпечується і загальний принцип розвитку мовленнєвої діяльності – послідовності та наступності при переході від простих до більш складних мовленнєвих дій. У додатках до навчального посібника міститься низка текстів для самостійного читання, а також серія тестів, які дозволяють студентів перевірити ступінь засвоєння граматичного та лексичного матеріалу.

Посібник передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей здобувачів вищої освіти, він є запорукою умови для навчання відповідно до їхнього професійного самовизначення. Зміст та мета навчальної книги націлені на конкретну практичну реалізацію. У свою чергу, конкретна реалізація цілей навчання французької мови як однієї з провідних в Європі та світі спрямована на подальший розвиток франкомовної компетенції й компетентності. Як результат – у майбутньому мета-план і мета-діяльність для викладача; портфоліо для молоді, у підсумку – здатність застосовувати отримані знання, вміння та навички в реальних життєвих ситуаціях.

Особливо слід відзначити розмаїття тестових завдань у посібнику. Сорок три завдання включають всю основну парадигму тестових вправ. Питально-відповідні вправи, переклад, співвіднесення (зіставлення), доповнення, заповнення пробілів (пропусків), перекодування інформації, логічне перегрупування, виправлення, розподіл фраз по групах, множинний вибір, зіставлення (відрізнення подібностей і розходжень) та інші підкреслюють практичну спрямованість посібника.

Але, незважаючи на безсумнівні досягнення посібника, у нас є низка небезпідставних зауважень і серед них, на наш погляд, найголовніші:

- недостатня кількість рецензентів;
- неузгодженість в написанні перекладу заголовків українською мовою на шпальтах навчальної книги;
- відсутність вирівнювання тексту на окремих ділянках посібника;
- невірний переклад українською мовою окремих французьких слів й словосполучень;
- наявність орфографічних помилок у посібнику;
- неправильне графічне зображення зчеплення, інтонації;
- недостатня наявність діалогів;
- відсутність триалогів і полілогів;
- відсутність науково-методичної літератури XXI століття [4].

Маючи електронний варіант посібника, відносно легко усунути огріхи з метою його покращення. У будь-якому разі посібник є завершеною працею і це той випадок, про який пишуть відомі вітчизняні науковці Волкова Н., Дичківська І., Фіцула М., що він є дієвим засобом навчання,

книгою, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни, завдання викладені згідно з метою навчання, визначеною програмою і сучасними вимогами дидактики [1, 2, 5].

Наявність технічних засобів полегшують користування посібником, адже поруч з паперовим примірником завжди є електронний варіант. Широке використання ілюстративного матеріалу як самостійного або додаткового джерела інформації є вагомим плюсом. Репродукція загальновідомої картини Шевченка Т. «Катерина», фотографії пам'ятників великому Кобзарю в Києві й Ташкенті на шпальтах навчальної книги візуалізують навчальний матеріал.

Одним з великих плюсів посібника є завдання на розвиток мислення. Оскільки центром когнітивного розвитку здобувачів вищої освіти є подальший розвиток і становлення словесно-логічного мислення, завдяки вправам посібника може відбуватися перехід до вищих рівнів абстрактного й узагальнюючого мислення. Наукові поняття, терміни стають не тільки предметом навчання, але й інструментом пізнання. Починаючи з першого курсу, здобувачі вищої освіти усвідомлено оволодівають логічними операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, рефлексією, абстрагуванням, конкретизацією, узагальненням). У них за допомогою посібника виробляється індивідуальний когнітивний стиль розв'язування пізнавальних і практичних завдань, формуються індивідуальні особливості мислення, зокрема: гнучкість, глибина, широта, усвідомленість, самостійність, критичність тощо. У процесі роботи з посібником формуються вербальні зв'язки і функціонально-мовні узагальнення, гнучкість трансформаційних процесів. Залежно від рівня розвитку продуктивного мислення здобувачів вищої освіти і навчальної мети викладач має спрямувати їхнє мислення в напрямі від конкретного до абстрактного і навпаки.

Висновки. Загалом хотілось би відзначити, що в системі вищої школи України намічається стійка тенденція до збільшення присутності різноманітних українських франкомовних посібників для здобувачів вищої освіти, що не може не радувати в контексті все більшої зацікавленості французькою мовою як однієї із провідних мов світу. Це створює можливості для заохочення здобувачів вищої освіти й може бути передумовою для підвищення якості навчання.

Отже, підводячи підсумки, сфокусуємося на відповідності українського посібника сучасним педагогічним вимогам вищої школи. Наші наукові дослідження будуть продовжуватись подальшим ґрунтовним аналізом, що надасть нам змогу в майбутньому проводити компаративістику, виявляючи слабкі й сильні сторони навчальних книг України й франкомовних країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., стер. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науко-

вий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт 2003. 273 с.

4. Литвиненко В. Ю. Навчальний посібник з французької мови для студентів вищих навчальних закладів / Укладач В. Ю. Литвиненко. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «ОМІДА», 2017. 161 с.

5. Фіцула М. М. Педагогіка: Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE BY THE MEANS OF ART THERAPY

Статтю присвячено проблемі формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Визначено, що належний рівень сформованості соціальної компетентності здатен забезпечити стійку продуктивність майбутнього фахівця в усіх сферах професійної діяльності та успішність його адаптації до мінливих умов соціального середовища. Як ефективний засіб формування соціальної компетентності розглядається арт-терапія, участь у якій дозволяє реалізувати не тільки професійні, а й особистісні запити здобувачів вищої освіти. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні основних засад формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, можливостей застосування арт-терапії для його здійснення в позааудиторній роботі закладу вищої освіти. Характеризовано використання дефініції «соціальна компетентність» у працях українських та зарубіжних вчених. Надано визначення поняття «соціальна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери». Розкривається потреба закладів вищої освіти у застосуванні інноваційних підходів до професійно-особистісного розвитку фахівця в межах позааудиторної виховної роботи. Зазначається, що залучення до арт-терапевтичної діяльності забезпечує виникнення у здобувача вищої освіти емоцій, які збагачують його соціальний досвід, а також допомагає в активізації внутрішніх ресурсів, підтримці балансу всіх сфер життя, що сприяє уникненню емоційного вигорання. Виокремлюються завдання, які необхідно розв'язати за допомогою арт-терапевтичної діяльності з метою формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Відповідно до визначених завдань висвітлюються деякі види арт-терапевтичної діяльності (ізоматеріал, мандалотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, кінотерапія, драматерапія, фототерапія) та окреслюється їх спрямування на різні аспекти формування соціальної компетентності.

Ключові слова: соціальна компетентність, арт-терапія, майбутні фахівці соціальної

сфери, професійна підготовка, позааудиторна робота.

The article is devoted to the problem of formation of social competence of future specialists in the social sphere. It was determined that the proper level of social competence formation is able to ensure the stable productivity of the future specialist in all spheres of professional activity and success of his adaptation to the changing conditions of the social environment. Art therapy is considered as an effective means of formation of social competence, participation in which allows realizing not only professional, but also personal requests of students of higher education. The purpose of the article is the theoretical substantiation of the basic principles of the forming social competence of future specialists in the social sphere, the possibilities of using art therapy for its implementation in the extracurricular work of a higher education institution. The use of the definition «social competence» in the works of Ukrainian and foreign scientists is characterized. The definition of the concept of «social competence of future specialists in the social sphere» is given. The need for higher education institutions to apply innovative approaches to the professional and personal development of a specialist within extracurricular educational work is revealed. It is noted that involvement to the art therapy activity ensures the emergence of emotions in the student of higher education that enrich his social experience, and also helps in activating internal resources, maintaining the balance of all spheres of his life, which helps to avoid emotional burnout. Tasks that need to be solved with the help of art therapy activity in order to formation of social competence of future specialists in the social sphere are singled out. In accordance with the defined tasks, some types of art therapy activity (isotherapy, mandala therapy, fairy-tale therapy, sand therapy, film therapy, drama therapy, photo therapy) are highlighted and their orientation to various aspects of formation of social competence is outlined.

Key words: social competence, art therapy, future specialists in the social sphere, professional training, extracurricular work.

УДК 37.035:378.2:7.077

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.39>

Атрошенко Т.Ю.,

докт. філософії,
ст. викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Сегеда Н.А.,

докт. пед. наук,
професор кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Мільчевська Г.С.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя)

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Суттєві зрушення у соціально-економічній та політичній сферах життя українського суспільства, викликані воєнними діями, міграційними процесами, значно вплинули на добробут населення. Нестабільність емоційного фону, недостатність можливостей для належного фінансового забезпечення свого існування, проблеми громадян, пов'язані з отриманням ними гарантованих

державою соціальних послуг, визначають потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ставати посередниками між особистістю і державно-громадськими структурами.

Наразі заклади вищої освіти, відповідно до компетентнісного підходу, спрямовують свою діяльність на формування у здобувачів інтегральної здатності до вирішення професійних задач, на що вказують завдання, визначені в Законі України

«Про вищу освіту» (2014 р.), а також вимоги до змісту освіти, представлені у стандартах вищої освіти. Однією з найбільш суттєвих професійних компетентностей, які мають бути сформовані у фахівця соціальної сфери, виступає соціальна компетентність. Вона обумовлює готовність працівника до перетворення оточуючої дійсності, взаємодії з об'єктами та суб'єктами професійної діяльності, самореалізації в умовах мінливого соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема підготовки фахівців у системі вищої освіти на основі компетентнісного підходу активно обговорюється вченими в різних галузях наукового знання (О. Гулай, О. Дубасенюк, О. Заблоцька, В. Луначек, Л. Овсієнко, Н. Побірченко, В. Радкевич, В. Ягупов та інші). Сучасні тенденції підготовки фахівців соціальної сфери в Україні та закордоном розглядають Р. Вайнола, М. Волошенко, А. Капська, Г. Лещук, В. Логвиненко, О. Михайленко, Л. Романовська, І. Савельчук, С. Чернета.

Дослідження проблеми формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі їх фахової підготовки здійснено українськими (В. Бабаліч, Т. Василюк, О. Грибановою, Я. Лукацькою, С. Остапенко, О. Субіною, Т. Тюльпою) та зарубіжними (Н. Ахтер, С. Гарвієн, Г. Гедвілієне, С. Зізієне, З. Ікбал, М. Озтюрк, А. Пасвенскієне, Дж. Росінський, Р. Табассум) вченими. Б. Таборська та Р. Олівейра підкреслюють значення соціальної компетентності, вказуючи на те, що вона може стати рушієм соціальної еволюції [8, с. 679]. Визначенню засобів формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери присвятили свої дослідження О. Лісовець, І. Сидорук, К. Червоненко та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що для фахівців соціальної сфери належний рівень сформованості соціальної компетентності є одним із основоположних чинників їх ефективної професійної діяльності. Цим обумовлена необхідність пошуку оптимальних шляхів її формування та їх гармонійної інтеграції в освітній процес. Одним із засобів підготовки соціально компетентного фахівця завдяки своїй доступності та можливості активізувати внутрішній потенціал людини виступає арт-терапевтична діяльність. Участь у арт-терапевтичній діяльності дозволяє реалізувати не тільки професійні, а й особистісні запити здобувачів вищої освіти. Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до проблеми формування соціально компетентного фахівця соціальної сфери, використання для цього ресурсів арт-терапії поки не знайшло достатньої уваги і потребує більш детальної теоретико-методичної розробки.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні основних засад формування соціальної

компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, можливостей застосування арт-терапії для його здійснення в позааудиторній роботі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до суспільних потреб, запитів ринку праці заклади вищої освіти мають готувати соціально компетентних фахівців, здатних до ефективної взаємодії з соціумом, самореалізації та професійного зростання. Обумовлено це не лише тим, що весь спектр обов'язків соціального працівника / педагога безпосередньо пов'язаний із соціальними контактами з іншими людьми, а й з тим, що ці контакти мають реалізуватися максимально ефективно, без ризику виникнення непорозумінь чи встановлення психологічних бар'єрів у спілкуванні.

Характеризуючи соціальну компетентність, можна відзначити, що дане поняття не має єдиного визначення, що пов'язано з комплексністю самої дефініції. Тому вчені найчастіше виокремлюють конкретні завдання, які вирішують за допомогою даного утворення. Проте вони сходяться в думці, що соціальна компетентність фахівця характеризує його особисту ефективність, успішність у адаптації до нових умов життя та праці, благополуччя в соціальній життєдіяльності.

Соціальній компетентності надають наступні визначення: інтегративна характеристика особистості, цілісне динамічне утворення, сукупність особистісних якостей, здібностей, мотивів соціальної діяльності, соціальних компетенцій (інтеграція соціальних знань, розуміння основ соціальної дійсності, соціального й культурного середовища, у котрих виконується діяльність, соціальних умінь), цінностей, котрі відбиваються у здатності поєднати теорію і практику, передбачати зміни та заздалегідь бути до них готовими (І. Сидорук) [5, с. 192]; спектр інтеграційних категорій, зміст яких включає в себе сукупність знань про соціум і особистість, систему складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценарії поведінки в типових соціальних ситуаціях, які дозволяють адекватно адаптуватися і приймати рішення (Т. Тюльпа) [6, с. 195]; важлива риса здобувачів вищої освіти, що підвищує їхню соціальну гармонію, розвиває значущі та підтримувальні дружні стосунки, задовольняє їхні потреби як важливого члена сім'ї, суспільства і групи (Р. Табассум, Н. Ахтер, З. Ікбал) [7, с. 111]; здатність індивіда оптимізувати свою соціальну поведінку залежно від наявної соціальної інформації (Б. Таборська та Р. Олівейра) [8, с. 679].

У «Психологічному словнику» (В. Синявський, О. Сергєєнкова) надано визначення соціально-психологічної компетентності: «здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків, орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно

визначати індивідуальні особливості та емоційні стани інших людей, вибирати адекватні засоби у процесі взаємодії з ними» [4, с. 288]. Відповідно до даного визначення вважаємо за доцільне розглядати її як складову частину компетентності соціальної, яка проявляється саме через здатність до міжособистісної взаємодії.

Згідно «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери», соціальні компетентності пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною дійсністю особистості (здатність до співпраці; уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; комунікативні навички й навички взаєморозуміння; уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах; активна участь у житті громади; уміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо) [2, с. 58].

Відповідно до Рекомендації Ради ЄС від 22 травня 2018 року «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя» (2018/С 189/01) однією з ключових компетентностей визначено «особистісну, соціальну компетентність та вміння вчитися», якою передбачається розуміння правил поведінки та спілкування, загальноприйнятих у різних суспільствах і середовищах, завдяки чому забезпечуються ефективні міжособистісні взаємини та активна участь людини в суспільному житті, а також вміння конструктивно спілкуватися в різних середовищах, співпрацювати в команді та вести перемовини [3, с. 11]. Звертається увага на здатність особистості керувати своєю кар'єрою та соціальними взаємодіями.

Враховуючи наведені визначення та змістову складову фахової підготовки соціальних працівників, соціальну компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери можемо схарактеризувати, як інтегральну здатність особистості, яка здобувається нею в процесі засвоєння соціального досвіду, включає сукупність рис, мотивів, соціальних знань, умінь і навичок, способів мислення, пов'язана з умінням взаємодіяти в системі міжособистісних стосунків, інтеріоризувати соціальні норми і цінності, виконувати соціальні ролі, діяти соціально відповідально і обумовлює ефективне виконання професійних обов'язків та прагнення до саморозвитку.

Важливими складовими соціальної компетентності майбутнього фахівця виступають його пізнавальна діяльність, розвинений соціальний інтелект і соціальна грамотність, які сприяють засвоєнню наявних та створенню нових моделей професійного функціонування, забезпечують пошук нових способів професійної самореалізації [6, с. 196]. Дослідниками часто зазначається прояв соціальної компетентності через здатність взаємодіяти в команді, здатність до самоаналізу, відповідальність, самостійність, соціальну адаптованість, емпатійність, толерантність, комунікабельність.

Певна частина процесу формування соціальної компетентності реалізується в межах аудиторного навчання здобувачів вищої освіти, проте суттєвим є також внесок позааудиторної роботи, здійснюваної науково-педагогічними працівниками закладу на основі компетентнісного, особистісно-орієнтованого й студентоцентрованого підходів. Хоча вони й можуть варіювати в залежності від фокусу та мети конкретної освітньої програми, однак у будь-якому випадку перед кожним закладом вищої освіти постає необхідність перегляду традиційних форм позааудиторної виховної роботи та пошуку інноваційних підходів до формування особистості майбутнього фахівця.

У позааудиторній роботі як невід'ємній частині професійної підготовки фахівців соціальної сфери може застосовуватись значний арсенал інноваційних технологій, серед яких визначне місце належить арт-терапії, чиї можливості можуть бути використані в якості ефективного засобу професійно-особистісного розвитку фахівця.

Застосування арт-терапії в освітньому процесі має потужний потенціал у створенні психологічно комфортного педагогічного середовища, сприяє гармонізації розвитку особистості через здатність до самовираження й самопізнання [1, с. 149].

Залучення до арт-терапевтичної діяльності забезпечує виникнення у здобувача вищої освіти емоцій, які збагачують його соціальний досвід. Крім того, для фахівця соціальної сфери, у зв'язку з постійною необхідністю спілкування з вразливими верствами населення, вкрай важливими формуваннями виступають стресостійкість та саморегуляція. Арт-терапія допомагає в активізації внутрішніх ресурсів, підтримці балансу всіх сфер життя, що сприяє уникненню емоційного вигорання.

Отже, у контексті формування соціальної компетентності фахівців соціальної сфери можна виокремити наступні завдання, які необхідно розв'язати за допомогою арт-терапевтичної діяльності:

- розвиток адаптивних умінь;
- формування ціннісного розуміння соціальної дійсності;
- розвиток навичок самоосвіти;
- навчання плануванню своїх дій;
- підвищення толерантності та емпатії;
- формування навичок безконфліктного спілкування;
- набуття розуміння вимог, які суспільство висуває до фахівця;
- оволодіння навичками самоконтролю й саморегуляції у процесі розв'язання соціальних проблем;
- розвиток здатності до творчого вирішення складних життєвих задач.

Відповідно до визначених завдань можна виділити деякі види арт-терапевтичної діяльності та окреслити їх спрямування на різні аспекти формування соціальної компетентності:

– ізотерапія (вироблення розуміння свого місця в суспільстві, здатності прогнозувати свою поведінку і оточуючих, розвиток почуття внутрішнього контролю);

– мандалотерапія (посилення ресурсу, розвиток здатності визначати цілі);

– казкотерапія (формування адекватної самооцінки, розвиток здатності орієнтуватися у соціальних відносинах, потреби в самореалізації своїх можливостей);

– пісочна терапія (вироблення відповідальності, розвиток прагнення до соціальної творчості, підвищення впевненості в собі);

– кінотерапія (засвоєння соціальних норм і цінностей, формування моделі соціально прийнятної поведінки, здатності обирати найбільш виправдані моделі взаємодії з різними категоріями клієнтів, вироблення толерантності);

– драматерапія (вироблення адекватної моделі соціально-комунікативного акту, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, навчання правильному оцінюванню соціальної ситуації);

– фототерапія (вмотивування до соціального пізнання, подолання роздратування у спілкуванні з оточуючими).

Застосування різних видів арт-терапевтичної діяльності (чий перелік, звісно, не є вичерпним) справляє найбільш оптимальний вплив на формування визначених властивостей особистості через групову форму взаємодії здобувачів вищої освіти на основі оволодіння соціальною дійсністю за допомогою комунікативних механізмів.

Висновки. Потенціал арт-терапії щодо формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти визначається завдяки здатності мистецтва до вираження і гармонізації внутрішнього світу особистості та обумовлюється застосуванням творчого підходу до організації освітнього процесу. Досвід участі майбутніх фахівців соціальної

сфери в арт-терапевтичній діяльності використовується для формування їх соціальної компетентності, належний рівень якої здатен забезпечити стійку продуктивність майбутнього фахівця в усіх сферах професійної діяльності та успішність його адаптації до мінливих умов соціального середовища. Це дає змогу наголосити на необхідності подальшої розробки даної проблеми, яка може полягати в розкритті складових компонентів соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, критеріїв її сформованості та соціально-педагогічних умов її формування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батарейна І. Арт-терапія як засіб виховної роботи в освітньому процесі. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2022. № 2(29). С. 144–150.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

3. Ключові компетентності для навчання протягом життя: Рекомендація 2018/0008 Європейського Парламенту та Ради (ЄС). Київ: Представництво ЄС в Україні, 2021. 20 с. URL: https://euroquiz.org.ua/data/blog_down/JA0321508UKN_Key_Compences_2021_UKR_FINAL_web.pdf.

4. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 336 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.

5. Сидорук І. Г. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луцьк, Тернопіль, 2021. 699 с.

6. Тюльпа Т. Структура соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2020. № 1. С. 193–204.

7. Tabassum R., Akhter N., Iqbal Z. Relationship between Social Competence and Academic Performance of University Students. Journal of Educational Research. 2020. Vol. 23, № 1. Pp. 111–130.

8. Taborsky B., Oliveira R. F. Social competence: an evolutionary approach. Trends in ecology & evolution. 2012. № 27(12). Pp. 679–688.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ
ВІД КІБЕРНАСИЛЬСТВАPSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PROTECTING
CHILDREN AGAINST CYBER VIOLENCE

Проблема захисту дітей та підлітків від насильства в кіберпросторі актуалізує потребу поглибленого вивчення її соціально-педагогічних аспектів. Зазначено, що сьогодні спостерігається поглиблення тенденції розширення ризиків та загроз впливу на психологічну й соціальну безпеку особисті з боку віртуального інформаційного простору. При цьому в зону ризику перш за все потрапляють діти, учнівська та студентська молодь. Подано загальну типологізацію кібербулінгу як загрози психологічній та соціальній безпеці особистості. Розглянуто характерні ознаки та чинники кібернасильства, а також його негативні наслідки на психічне здоров'я дітей.

Психологічну небезпеку із боку кібернасильства потрібно розглядати на рівні особистості та системи батьківсько-дитячих відносин, а також відносин дитина-дитина, педагог-дитина у суспільстві. Захист дітей-користувачів он-лайн залишається складним завданням сьогодення та потребує дієвих заходів.

Актуальною проблемою залишається розробка та впровадження ефективних програм, заходів із протидії та запобігання кібербулінгу в освітньому середовищі. Захист від насильства у кіберпросторі потребує комплексного підходу та вимагає побудови ефективної системи профілактики та протидії, яка спирається на принципи соціальної безпеки особистості, саморегуляції, психологічного самозахисту та взаємодопомоги.

Особливого значення має набути фахова робота педагогів та психологів щодо розробки ефективних способів профілактики кібернасильства, шляхів зменшення негативних наслідків цього явища, застосування інформаційно-цифрових програм профілактики кібербулінгу.

Проблема протидії та захисту дітей від насильства у кіберпросторі може бути вирішена тільки у співпраці загальноосвітніх шкіл, Національної поліції України та батьків. Сучасне виховання як в родині, так і в освітньому закладі має включати обов'язково розмови про цифрову безпеку. З метою зниження ризику кібернасильства батькам варто бути уважними до дитини, важливим є підтримка довірливих стосунків з нею, здійснення обмеженого контролю на застосування технічних засобів, формування інформаційно-комунікативної культури.

Надання психологічної допомоги дітям, які пережили різні види насильства, вимагає врахування вікових особливостей дітей та підготовки кваліфікованих кадрів для роботи з ними, використання ефективних технологій психолого-педагогічного супроводу дітей та підлітків.

Ключові слова: агресія, насильство, кібернасильство, віртуальний простір, кібербу-

лінг, дитина, психологічна безпека, педагоги, батьки, психологи.

The problem of protecting children and adolescents from violence in cyberspace actualizes the need for in-depth study of its socio-pedagogical aspects. It is noted that today there is a deepening trend of the expansion of risks and threats of influence on the psychological and social safety of individuals from the virtual information space. At the same time, first of all, children, pupils and student youth fall into the risk zone. A general typology of cyberbullying as a threat to the psychological and social safety of an individual is presented. The characteristic signs and factors of cyber-violence, as well as its negative consequences on the mental health of children, are considered.

Psychological danger from cyber-violence should be considered at the level of the individual and the system of parent-child relations, as well as child-child, teacher-child relations in society. Protection of children online users remains a difficult task today and requires effective measures. The development and implementation of effective programs, measures to counter and prevent cyberbullying in the educational environment remains an urgent problem. Protection against violence in cyberspace requires a comprehensive approach and requires the construction of an effective system of prevention and countermeasures, which is based on the principles of social security of the individual, self-regulation, psychological self-defense, and mutual assistance.

The professional work of teachers and psychologists regarding the development of effective methods of prevention of cyber-violence, ways of reducing the negative consequences of this phenomenon, and the use of information and digital programs for the prevention of cyber-bullying should acquire special importance.

The problem of combating and protecting children from violence in cyberspace can be solved only with the cooperation of secondary schools, the National Police of Ukraine and parents. Modern upbringing, both in the family and in an educational institution, must necessarily include conversations about digital security. In order to reduce the risk of cyber-violence, parents should be attentive to the child, it is important to maintain a trusting relationship with him, implement a limited counter to the use of technical means, and form an information and communication culture.

Providing psychological assistance to children who have experienced various types of violence requires taking into account the age characteristics of children and training qualified staff to work with them, using effective technologies of psychological and pedagogic support for children and adolescents.

Key words: aggression, violence, cyber violence, virtual space, cyberbullying, child, psychological safety, teachers, parents, psychologists.

УДК 377. 06

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.40>

Лялюк Г.М.,

докт. пед. наук, доцент,

доцент кафедри теоретичної психології

Львівського державного університету

внутрішніх справ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні наша держава переживає негативні соціально-політичні процеси, важкі воєнні реалії, які

супроводжуються значними кризовими змінами та явищами у суспільстві. Одним із таких явищ є насильство, яким наповнені різноманітні сфери

людського буття. Воно має вираження у пануванні таких явищ як знецінення життя, антигуманність, агресія, жорстокість.

За соціально-предметними особливостями домінуючих типів застосовуваного насильства розрізняють передусім фізичне та психологічне, а також проміжні та суміжні його прояви та виміри: вербальне насильство, сексуальне та т. п. Відповідно, за своїми праксеологічними проявами соціальне насильство поділяють на пряме/ безпосереднє (передусім фізичне та суміжне із ними) та опосередковане (фінансове, гендерне та ін.) [12].

Окреме місце у цьому контексті посідає проблематика «насильства у кібер-просторі» або «віртуального насильства», зокрема явища «кібербулінгу» («cyberbullying») та/або «кіберпереслідування» («cyberstalking»), що здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій [6].

Надшвидкі темпи процесів інформатизації сучасного суспільства зробили інформаційні, комп'ютерні, мультимедійні технології ключовим об'єктом у житті людини, що призвело до суттєвої трансформації самого її життя. На сьогодні майже кожний дорослий та дитина не можуть уявити своє життя без комп'ютера, смартфона, чи будь-яких інших гаджетів, що забезпечують вихід в мережу Інтернет. За результатами міжнародного дослідницького проєкту ESPAD, у 2020 році лише 6,7% опитаних підлітків в Україні не користувались соціальними мережам. Близько 45% підлітків проводять у соціальних мережах до 3 годин на день, а ще майже 50% – 4 та більше годин [1].

Як наслідок, людство опинилося як перед принципово новими можливостями, так і перед принципово новими викликами та загрозами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кібербулінгу розглядається у наукових дослідженнях зарубіжних (P. Bosij, M. Gottfredson, L. McFarlane, J. Petrocelli) та вітчизняних вчених (М. Корнієнко, Н. Лесько, І. Лубенець, Л. Найдьонові, Т. Миронюк, О. Міхеєва, М. Корнієнко, В. Симховича та ін.).

Термін «кібербулінг», введений канадським вченим Б. Белсі, що трактується як використання інформаційних та комунікаційних технологій для підтримки навмисної, повторної та ворожої поведінки особи чи групи осіб, яка має на меті заподіяти шкоду іншим особам [5].

Переважно вчені трактують «кібербулінг», як психологічний вплив однієї особистості на свідомість іншої у віртуальному просторі з метою образити та зацькувати її [11].

Суспільні відносини, які виникають у віртуальному середовищі, крім позитивних сторін (швидкість обробки та передачі інформації, швидке вирішення професійних й освітніх задач за допомогою прикладних комп'ютерних програм,

мобільних додатків та ін.), мають також і різко негативний, суспільно небезпечний характер: спостерігається поглиблення тенденції розширення ризиків та загроз впливу на психологічну і соціальну безпеку особисті з боку віртуального інформаційного простору.

Сьогоднішнє цифрове середовище – це новий ризик (від кібербулінгу та продажу наркотичних речовин до дитячої порнографії, торгівлі людьми, самогубства тощо), що стає глобальною проблемою педагогів, психологів, правоохоронних органів [6]. При цьому в зону ризику перш за все потрапляють діти та підлітки, адже не мають ще сформованої психологічної стійкості та перебувають на початку власної соціалізації у суспільстві. Особливо цьому сприяють неконтрольовані використання змісту та відсутність або слабка сформованість критичного мислення.

Дитина сприймає Інтернет як безпечне середовище і коли виявляється, що воно може бути агресивним, спрацьовує ефект несподіванки, а це травмує набагато сильніше. Діти є найбільш незахищеною від насильства категорією осіб. Насильство та кібернасильство зокрема, за своїми наслідками відноситься до найважчих психологічних травм, тому важливо якомога раніше діагностувати факти насильства над дитиною та оцінити їх наслідки для психіки.

Значна кількість підлітків стають жертвами знущань із боку своїх однокласників, які знімають прилизливі відео та без дозволу розміщують в Інтернет, де їх може переглянути мільйони людей. Анонімні погрози, тролінг, кіберсталкінг, секстинг – усе це є сучасними різновидами цькування в Інтернеті. Такі форми насильства набирають усе більших обертів. Часто діти не розуміють, як можуть захиститися від кібербулінгу. Більш того, батьки самі переважно не знають, як себе безпечно поводити в Інтернеті та яким чином захистити себе та свою дитину. Нажаль, досить частими стали й випадки суїциду через кібербулінг.

За результатами дослідження Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) серед 10–17-річних українців кожен п'ятий підліток визнає себе жертвою онлайн-знущань [3]. Разом із тим, слід зазначити, що така статистика вказує лише на певну кількість підлітків, які заявили про вчинені насильницькі дії по відношенню до них.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що статистичні дані не виділяють в окрему категорію насильницькі та маніпуляційні дії у кіберпросторі. Відповідно, питома вага онлайн-знущань, цькування, сталкінгу, флемінгу, залишається поза увагою як батьків, вчителів, так і представників правоохоронних органів.

Наслідки насильства викликають важкі психологічні травми і чинять негативний вплив на

особистість дитини, тобто перешкоджають дитині реалізувати себе в соціально, професійно та особистісне. Порушення прав і свобод дитини у кіберпросторі, нажалі, залишається проблемою недостатньо розробленою і у правовому полі.

Як бачимо, проблема кібербулінгу є надзвичайно актуальною та потребує поглиблених досліджень. Статистика свідчить, що кібержорстокість продовжує набирати обертів, незважаючи на зусилля педагогів та батьків, протидію держави та запровадження різних соціально-педагогічних програм проти злуцань. Тому проблема захисту дітей та підлітків від насильства в кіберпросторі актуалізує потребу поглибленого вивчення її психолого-педагогічних аспектів.

Метою статті став теоретичний аналіз психолого-педагогічних аспектів проблеми захисту дітей від кібернасильства.

Виклад основного матеріалу. «Кібернасильство» загалом та «кібербулінг»/«кіберпереслідування» зокрема характеризується певними ознаками, які претендують на принципову соціальну значущість. Передусім «кібернасильство» не є фізичним (оскільки здійснюється у «кіберпросторі»), а переважно вербальним, психологічним та/або психоемоційним [6]. Засоби кібербулінгу можна ідентифікувати і як інформаційну зброю за напрямком та ступенем інформаційного характеру психологічного тиску.

Сьогодні існує широкий спектр тлумачень поняття кібербулінгу в науковій літературі, а саме: «кібербулінг – це жорстокі дії з метою дошкулити, нашкочити, принизити дитину, в яких використовуються інформаційно-комунікаційні засоби: гаджети, мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі тощо» [7]; «систематичні умисні дії з боку особи чи групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої, образливої ситуації й метою або наслідком яких є залякування, порушення права на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я і життя, обмеження свободи волевиявлення особи (осіб) тощо» [10]; «агресивна поведінка (найчастіше підлітка), яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі)» [9].

Таким чином, кібербулінг загалом розглядається як психологічний вплив однієї особистості на свідомість іншої у віртуальному просторі (систематичний, умисний, спрямований проти особистості, всупереч її волі), який вчиняється із використанням інформаційно-комунікаційних засобів і виражається у формі передавання невизначеному колу інших осіб повідомлень, фото-, відеоматеріалів з метою зацькувати, образити, зганьбити, принизити її [11].

Характерними рисами кібербулінгу є те, що це навмисна агресивна поведінка, яка здійснюється неодноразово, періодично; відбувається між злочинцем та жертвою, які нерівні за владою, та здійснюється за допомогою електронних технологій. Булери в кіберпросторі є більш агресивними, ніж в оф-лайн, оскільки для них відсутній зворотній зв'язок між своїми діями та негативними наслідками цих дій для жертви, що зменшує ймовірність емпатичної реакції до жертви. Проблема кібербулінгу характеризується й тим, що така агресія може статися в будь-який час і в будь-якому місці. Завдяки сучасним технологіям насильство у кіберпросторі може реалізовуватися цілодобово та анонімно. Похідним чинником «анонімності» є проблема ускладнення визначення пошуку його джерел та ідентифікації осіб, залучених в цей процес.

Специфічною ознакою є те, що кібербулери почуваються в безпеці тероризуючи своїх жертв. Вони вважають себе «непереможними» завдяки анонімності, що забезпечується електронними засобами. Елементи сприйнятої анонімності в режимі он-лайн та безпека перебування за екраном комп'ютера допомагають звільнитись від тиску із боку суспільства, моралі, совісті та етики.

Кібербулінг негативно впливає на психічне здоров'я підлітків, викликаючи депресію, зниження самооцінки та суїцидальні думки. Результати наукових досліджень дозволили констатувати кореляцію кібербулінгу із депресією, ворожістю, тривожністю, соматизацією, кібер-жорстокістю та віктимізацією [11].

Діти та підлітки часто не розповідають батькам про такі негаразди через страх батьківських заборон використання потрібних їм засобів зв'язку, а відтак залишаються без необхідної, вкрай важливої для них, допомоги та підтримки.

Саме відсутність довіри дитини до батьків часто посилює негативний вплив наслідків кібернасильства на особистісний розвиток дитини, її психічне здоров'я.

Найчастіше жертвами булінгу, на думку Д. Ольвеуса, стають діти, які: мають підвищений або високий рівень тривожності, невпевнені в собі, нещасні, із заниженим рівнем самооцінки; переважно не мають близьких друзів серед однолітків, віддають перевагу спілкуванню із старшими дітьми чи з дорослими; чутливі, сором'язливі, лякливі; схильні до меланхолії; фізично слабші діти, у порівнянні з ровесниками [18].

Також жертвами булінгу можуть стати діти, які: пасивно очікують насильства від агресора; самотні; мають негативний досвід життя; діти та підлітки із соціально-неблагополучних сімей; зазнають фізичного насильства в сім'ї; не вірять, що їх можуть захистити вчителі; замовчують факти

насильства та цькування; не вважають себе значущими; прийняли насильство як норму [18].

Досліджуючи кібербулінг як форму психологічного насильства, дослідники О. Міхєєва та М. Корнієнко, зауважують, що найчастіше жертвами саме кібербулінгу стають підлітки, які позбавлені батьківського піклування та уваги, не мають емоційного зв'язку із батьками; підлітки, які зазнають жорстокого ставлення від батьків, вороже сприймають світ та у реальному житті часто стають жертвами насильства та самі проявляють насильницькі дії у сторону слабших від них; підлітки, що виховуються в умовах тиранії з боку батьків і перебувають у постійній ситуації підкорення волі та неможливості виразити свою думку; підлітки, що мають психофізичні особливості (різні форми розумової відсталості, психопатії та ін.); підлітки з сімей із низьким соціальним статусом [7].

Додаткову глибину та проблемність цьому явищу надає та обставина, що викладені в глобальну мережу фіксації проявів насильства (тексти, зображення, відео тощо) легкодоступні широкій аудиторії, причому їх важко позбутися (адже видалити з мережі «вірусні» сюжети майже неможливо). Відтак, принципово ускладнюється похідна проблема соціально-психологічної реабілітації та соціально-середовищної адаптації жертв кібернасильства.

Кібербулінг має власну типологію, де класифікаційною ознакою є форма поведінки, відповідно до якої виокремлюють певні типи кібербулінгу. Американські вчені Р. Ковальські, С. Лімбер, П. Агатстон виділяють вісім типів поведінки, характерних для кібербулінгу: перепалки, або флеймінг – обмін короткими, запальними, гнівними репліками між двома чи більше учасниками за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (в чатах, на форумах); нападки, або харасмент – це використання повторюваних образливих повідомлень, які спрямовані на жертву (наприклад, постійні погрози дзвінки чи повідомлення на мобільний телефон) з переважанням персональних каналів комунікації; обмовлення, зведення наклепів – розповсюдження неправдивої принизливої інформації із використанням інформаційних технологій (текстові повідомлення, відео чи фото, на яких зображено жертву в образливій формі), слід зазначити, що жертвами можуть стати не тільки окрема особа, але й група дітей; самозванство, втілення у певну особу – агресор позиціонує себе жертвою, використовуючи при цьому її пароль доступу до аккаунту в соціальних мережах, блозі, електронній пошті, системі миттєвих повідомлень тощо, а відтак здійснює негативну комунікацію [16].

Коли із адреси жертви без її відома відправляються ганебні провокаційні листи, виникає «хвиля зворотних зв'язків», в результаті якої розгублена жертва неочікувано отримує гнівні

відповіді; ошуканство, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження – отримання персональної інформації (текстів, фото, відео) та її передача іншим поштою або в Інтернет; відчуження (остракізм, ізоляція). Потреба в афіліації, бажання бути включеним у соціальну групу, мотивує багато вчинків дитини, і саме тому виключення із групи однолітків сприймається дуже болісно, як соціальна «смерть». Онлайн-відчуження можливе в будь-якому віртуальному дитячому середовищі, де використовується захист пароллями, формується список небажаної пошти, список друзів [16].

Кіберостракізм – приховане вистежування через Інтернет та переслідування необережних чи вибраних з певною метою користувачів для організації злочинних дій (нападу, побиття, зґвалтування). Хепіслепінг – найбільш розповсюджений вид кібербулінгу, який передбачає розміщення відеороликів в Інтернеті, де їх можуть переглядати тисячі користувачів без жодної згоди жертви. Інша форма хепіслепінгу – це передавання сюжетів через мобільні телефони [16].

Дослідниця І. Лубенець, аналізуючи явище кібербулінгу, виділяє такі його форми: персоніфікований, яка передбачає адресну розсилку інформації жертві; не персоніфікований, що полягає у розповсюдженні інформації жертві й поширенні її в публічному інформаційному просторі для невизначеного кола осіб, створюючи навколо жертви в референтних соціальних групах (клас, двір, школа) негативну обстановку засудження, неповаги, приниження, ізоляції тощо; відкритий, пряий кібербулінг – розсилка повідомлень, листів, відео, фотографій образливого, погрожуючого характеру; розповсюдження особистої інформації (правдивої чи неправдивої), яка дискредитує жертву; зйомка бійок, фізичної розправи, знущань за допомогою сучасних гаджетів із подальшою їх демонстрацією; латентний кібербулінг – це прихована агресія, за якої поведінка кібербулера замаскована під звичайну бесіду щодо обміну думок, дискусію тощо, тобто вона не позиціонує себе як агресивну. Знаряддям образ є сарказм, іронія, провокативна поведінка тощо. Метою такої поведінки є образи, дошкуляння, цькування, провокація конфлікту, здобуття інформації особистого характеру із подальшим її використанням у злочинних цілях тощо [5].

Психологічну небезпеку із боку кібербулінгу потрібно розглядати на рівні особистості та системи батьківсько-дитячих відносин, а також відносин дитина-дитина, педагог-дитина у суспільстві. Захист користувачів он-лайн залишається складним завданням сьогодення та потребує дієвих заходів.

Однак, не лише насильницькі дії можуть заподіяти шкоду дитині. Маніпуляція свідомістю дитини, застосування методів соціальної інженерії не

є насильницькими, але вони впливають на психіку поза свідомістю. У результаті можуть виникати сильні душевні хвилювання, у такому стані діти можуть скоїти радикальні негативні вчинки, як внутрішнього так і зовнішнього прояву (самогубство, масові розстріли). Якщо ж розглядати маніпуляції свідомістю у кіберпросторі через призму права, то загрози та небезпеки у цифровому просторі визначаються як дії, що порушують основні права та свободи людини [4].

Варто відзначити також перші комплексні кроки в нашій державі, які робляться у напрямку протидії кібербулінгу дітей та молоді в Інтернеті. Зокрема, мова йде про ініціювання Президентом України Національної стратегії захисту дітей у цифровому середовищі на 2021–2026 рр. із метою забезпечення прав та свобод дитини, її захисту від будь-яких форм насильства, експлуатації та зловживань у цифровому середовищі.

Для ефективної роботи із забезпечення безпеки дітей в кіберпросторі та усунення загроз для їх нормального розвитку, створено в нашій країні новітні сучасні інструменти – безпечні Інтернет ресурси (мобільні додатки).

Зокрема, впроваджено проект «My safety friends» – програму побудови додаткової сучасної прийнятної комунікації громадою, службою у справах дітей та сім'ї, ювенальною поліцією, навчальними закладами, державними та неурядовими організаціями, а також дитиною та її батьками (опікунами) для обміну необхідною інформацією та допомоги [9]. Інтернет ресурс «My safety friends» дозволяє зменшити кількість фактів булінгу, а також допомагає дітям віднайти відповіді на всі актуальні питання під час дорослішання, отримати інформацію про цікаві дитячі заходи, акції, конкурси, вікторини, тощо, обмінюватися інформацією та мати усі останні новини, як серед друзів, так і в суспільстві.

Для зменшення випадків кібербулінгу також створено різноманітні чат-боти, які є комп'ютерними програмами, розробленими на основі нейромереж і новітніх технологій, які ведуть бесіду за допомогою слухових чи текстових методів. Одним із таких є чат-бот «Kids Police» розроблено на базі месенджера Telegram. За допомогою цього чат-боту можна віднайти велику кількість інформації про те, як виявити кібербулера, що робити дитині, якщо вона стала жертвою кібернасильства. В ньому також можна дізнатися, як самостійно видалити принизливі матеріали із мережі Інтернет [13].

Також досить ефективним є чат-бот «Кіберпес» у якому можна дізнатись про те, як саме швидко відреагувати дітям, батькам та педагогам у випадку кібербулінгу [14]. На платформі Prometheus педагоги можуть також пройти безкоштовний онлайн-курс «Протидія та попередження

булінгу (цькуванню) в закладах освіти», що був створений за ініціатииви МОН України.

Для того щоб не стати жертвою кібербулінгу, дитині потрібно дотримуватися певних правил з якими її можуть ознайомити батьки, педагоги, психологи. При заході чи реєстрації на різноманітних сайтах дитина повинна усвідомлювати, що не варто писати особисту інформацію, вказувати номери мобільних телефонів, номер пошти чи адресу проживання. Вмикати веб-камеру лише при спілкуванні із близькими людьми, друзями чи родичами. Всі випадки агресії та знущань в мережі Інтернет потрібно одразу ігнорувати, що дозволяє припинити кібербулінг на ранній стадії.

Висновки. Отже, проблема кібернасильства є відносно новими поняттями у психолого-педагогічній науці. Її формування є наслідком поширення у соціальному житті ролі інформаційних технологій. Психологічну небезпеку із боку кібернасильства потрібно розглядати на рівні особистості та системи батьківсько-дитячих відносин, а також відносин дитина-дитина, педагог-дитина у суспільстві. Захист дітей-користувачів он-лайн залишається складним завданням сьогодення та потребує дієвих заходів. Актуальною проблемою залишається розробка та впровадження ефективних програм, заходів із протидії та запобігання кібербулінгу в освітньому середовищі. Захист від насильства у кіберпросторі потребує комплексного підходу та вимагає побудови ефективної системи профілактики та протидії, яка спирається на принципи соціальної безпеки особистості, саморегуляції, психологічного самозахисту та взаємодопомоги.

Особливого значення має набути фахова робота соціальних педагогів та психологів щодо розробки ефективних способів профілактики кібернасильства, шляхів зменшення негативних наслідків цього явища, застосування інформаційно-цифрових програм профілактики кібербулінгу.

Проблема протидії та захисту дітей від насильства у кіберпросторі може бути вирішена тільки у співпраці загальноосвітніх шкіл, Національної поліції України та батьків. Сучасне виховання як в родині, так і в освітньому закладі має включати обов'язково розмови про цифрову безпеку. З метою зниження ризику кібернасильства батькам варто бути уважними до дитини, важливим є підтримка довірливих стосунків з нею, здійснення обмеженого контролю на застосування технічних засобів, формування інформаційно-комунікативної культури.

Надання психологічної допомоги дітям, які пережили різні види насильства, вимагає врахування вікових особливостей дітей та підготовки кваліфікованих кадрів для роботи з ними, використання ефективних технологій психолого-педагогічного супроводу дітей та підлітків.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці психолого-педагогічного супроводу дітей та підлітків, які зазнали кібернасильства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безпека дітей в інтернеті: що треба знати батькам і вчителям URL: <https://naglyad.org/uk/2022/12/09/bezpeka-ditej-v-interneti-shho-treba-znati-batkam-i-vchitelyam/>
2. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 5, ст.33) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
3. Кібербулінг: як захистити себе та своїх дітей від віртуального насильства? URL: <https://www.projectkeshner.org.ua/news/bezpechnyy-internet-i-ak-zakhystyty-sebe-ta-svoikh-ditey-vid-kibernasyilstva/>
4. Ковальчук А. Ю. Коцюбинська Ю. М. Форми насильницьких дій і маніпуляцій свідомістю неповнолітнього в кіберпросторі. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3 червня 2021 року). Київ 2021. С. 61-64.
5. Лубенець Ірина. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2016. № 3. С. 178–182.
6. Лялюк Г.М. Насильство в кіберпросторі: соціально-психологічний аспект. Інформаційні технології в освіті та практиці : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 грудня 2021). Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 53-56.
7. Міхєєва О.Ю., Корнієнко М.М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. Young Scientist. № 11 (63), 2018. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/60.pdf>
8. Мишко Н. М. Психотехнічні засоби у роботі з булінгом у сучасних економічних умовах. URL <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17525/1/53.pdf>
9. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації. Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. К., 2011. 34 с.
10. Павлиш Т., Хочич Є. Роль Національної поліції України у забезпеченні протидії кібербулінгу серед учнів загальноосвітніх шкіл. Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка» Випуск 9(17), 2020.
11. Пантелєєва Н.М., Кабенгеле Г. Кібербулінг як загроза психологічній і соціальній безпеці життєдіяльності особистості та суспільства. *Фінансовий протіп* 2018 № 4 (32) С. 125-131.
12. Полтораков О. Ю. Сучасні соціокультурні виміри насильства: соціологічний підхід. *Габітус*. 2019. № 8. С. 25-28.
13. Поліція запровадила для дітей чат-бот «KidsPolice» URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/politsiyazaprovadila-dlya-ditey-chatbot-kidspolice>.
14. 50% Підлітків в Україні були жертвами цькувань в Інтернеті – презентовано чат-бот «Кіберпес» для допомоги у боротьбі з кібербулінгом URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/50-pidlitkiv-v-ukrayini-bulizhertvami-ckuvan-v-interneti-prezentovano-chat-bot-kiberpes-dlya-dopomogi-u-borotbi-z-kiberbuling>
15. Старушко О. Б., Прокопов С. О. Шляхи боротьби з кібербулінгом С. 79-81 Інформаційні технології в освіті та практиці : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 грудня 2021) Львів : ЛьвДУВС, 2021. 97 с.
16. Фадєєва М. В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія: зб. ст. Ялта : РВВ КГУ, 2013. Вип. 39, ч. 1. С. 21–27.
17. Vocij P. Seven fallacies about cyber stalking. *Prison Service Journal*. 2003. № 149. pp. 37-42.
18. Olweus D. *Bullying at school*. Blackwell Publ. 1993. 215 p. URL: <https://books.google.com.ua>

ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

CIVIL VALUES AS THE BASIS OF MODERN SOCIAL EDUCATION OF PERSONALITY

У статті розкрито наукові засади проблеми формування громадянських цінностей як основу соціального виховання особистості. Зазначено, що провідними цінностями громадянського виховання у процесі побудови громадянського суспільства виступають законслухняність, міжкультурна компетентність, толерантність, гуманізм, право вибору, свобода. Проаналізовано зміст та трактування понять «громадянськість», «громадянська свідомість», «громадянські цінності» у педагогічному контексті. Громадянськість розглядається як моральна якість особистості, що визначає свідоме й активне виконання громадянського обов'язку перед державою, суспільством, народом, розумне використання своїх громадянських прав, повагу і виконання законів. Окреслено громадянську самосвідомість як переживання індивідом громадянських почуттів, усвідомлення себе як громадянина, сформованість системних знань про себе, громадянські, соціальні норми, правила, які визначають вчинки і поведінку особистості. Зазначено, що змістовними характеристиками громадянських цінностей особистості виступають знання про громадянські цінності, права й обов'язки громадянина, ціннісне ставлення до країни в якій проживаєш, повага до її історії, культури, інших народів, здатність до реалізації громадянської позиції в діяльності, поведінці, громадянська активність. З'ясовано, що серед ефективних засобів формування громадянських цінностей визначаємо проведення ІТ-круглих столів, які об'єднують одночасно думки, погляди різних поколінь в питаннях розвитку громадянської свідомості молоді. Розглянуто волонтерську діяльність як дієвий чинник формування громадянських цінностей молоді долучання до волонтерської діяльності у формі піклування про воїнів та їх родин, інвалідів, внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт та ін.

Ключові слова: громадянські цінності, громадянськість, громадянська свідомість, особистість, студентська молодь, форми виховання.

The article reveals the scientific foundations of the formation problem of civic values as the social education basis of the individual. It is noted that the leading values of civic education in the process of building a civil society are law-abiding, intercultural competence, tolerance, humanism, the right to choose, and freedom. The content and interpretation of the concepts «citizenship», «civic consciousness», «civic values» in the pedagogical context are analyzed. Citizenship is considered as a moral quality of an individual, which determines the conscious and active fulfillment of civic duty to the state, society, people, reasonable use of one's civil rights, respect and enforcement of laws. Civic self-awareness is outlined as an individual's experience of civic feelings, self-awareness as a citizen, the formation of systemic knowledge about oneself, civic and social norms, rules that determine the actions and behavior of an individual. It is noted that meaningful characteristics of the civic values of an individual are knowledge of civic values, the rights and duties of a citizen, a valuable attitude to the country in which one lives, respect for its history, culture, other peoples, the ability to realize a civic position in activities, behavior, civic activity. It has been found that among the effective means of forming civic values, we identify the holding of IT round tables, which simultaneously unite the opinions and views of different generations on the issues of developing the civic consciousness of young people. Voluntary activity was considered as an effective factor in the formation of young people's civic values, joining volunteer activities in the form of caring for soldiers and their families, the disabled, internally displaced persons, orphans, etc.

Key words: civic values, citizenship, civic consciousness, personality, student youth, forms of education.

УДК 37.034
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.41>

Тернопільська В.І.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобальні соціокультурні, політичні, економічні зміни у світі, зростання кількості поліетнічних і мультикультурних за своїм складом країн, виникнення міжетнічних, міжкультурних протиріччя порушує перед країнами світу, в тому числі і перед Україною, завдання консолідації своїх громадян. При цьому можемо говорити про необхідність формування громадянських цінностей як мети соціального виховання молодого покоління, оскільки означений процес передбачає як громадянське самовизначення, так і прийняття загальнолюдських цінностей і норм. Саме тому сформованість у дітей та молоді активної громадянської позиції, громадянських цінностей є важливою умовою поступального розвитку

Української держави. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) зазначено «... на формуванні у громадян відповідального ставлення до захисту суверенітету та територіальної цілісності України, збереженні безпеки та усвідомленні спільних інтересів людини та держави, формуванні навичок активної участі у демократичному житті» [3]. Зазначене вище висуває нові завдання перед закладами освіти та передбачає оновлення виховного процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Зміст і умови формування громадянських цінностей особистості досліджувалися Ю. Азаровим, О. Беляєвим, І. Корольовим, Л. Корінною, А. Марковою, М. Михайліченком, О. Пометун, В. Сухомлинським та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність значного інтересу до проблеми формування громадянських цінностей особистості та відсутність фундаментальних досліджень вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Метою статті є розгляд громадянських цінностей як основи сучасного соціального виховання особистості.

Виклад основного матеріалу. Провідними цінностями громадянського виховання у процесі побудови громадянського суспільства виступають законслухняність, міжкультурна компетентність, толерантність, гуманізм, право вибору, свобода. Зазначимо, що на розвиток громадянських цінностей впливає послаблення опікунської ролі держави, що спрямовує підростаюче покоління на пошук власних шляхів самореалізації. При цьому підвищується роль цінностей, що визначають цілісність особистості в суспільстві: праця, знання, уміння, професія, здібності. Цінності, які закріплені століттями – громадянськість, патріотизм, соціальна спрямованість, працелюбність – зберігаються у суспільній свідомості, й відповідно окреслені цінності мають бути покладені в основу побудови правової держави і громадянського суспільства в Україні.

Вивчення змісту громадянських цінностей буде неповним без звернення до таких понять як «громадянськість», «громадянська свідомість». Зокрема, громадянськість є особистісною якістю, що виявляється в усвідомленні людиною своєї належності до суспільства, в якому вона живе, а також в усвідомленні своїх прав, обов'язків відносно суспільства, в готовності діяти приписам його моралі та законів. Безперечно громадянськість розглядається як моральна якість особистості, що визначає свідоме й активне виконання громадянського обов'язку перед державою, суспільством, народом, розумне використання своїх громадянських прав, повагу і виконання законів. Громадянськість виявляється у певному рівні розвитку самосвідомості особистості, ціннісних орієнтаціях, мотивах поведінки і діяльності, що визначають стан її готовності до активної участі у суспільно-корисній значущій діяльності на благо країни.

Своєю чергою громадянська самосвідомість передбачає переживання індивідом громадянських почуттів, усвідомлення себе як громадянина, сформованість системних знань про себе, громадянські, соціальні норми, правила, які визначають вчинки і поведінку особистості [4].

Бачиться особливо суттєвим, що громадянська самосвідомість складає основу соціально ціннісних якостей особистості – громадянськості, відповідальності, справедливості, моральності. Громадянська самосвідомість виявляється в діяльності особистості, законслухняності, відданості

Батьківщині, її орієнтації на загальноприйняті норми і моральні цінності.

Змістовними характеристиками громадянських цінностей особистості виступають знання про громадянські цінності, права й обов'язки громадянина, ціннісне ставлення до країни в якій проживаєш, повага до її історії, культури, інших народів, здатність до реалізації громадянської позиції в діяльності, поведінці, громадянська активність.

У формуванні громадянських цінностей важливим є розвиток мотивів, які спрямовують особистість до активної громадянської діяльності, надаючи їй особистісного смислу і стимулюючи засвоєння нею цінностей, ціннісних орієнтацій та ставлення до них (усвідомлення особистісної і загальнолюдської значущості громадянських знань, що виявляється у їх визнанні як особистісно значущих). При цьому про розвиток цінностей в особистості засвідчують наявність у неї умінь здійснювати суспільно-корисну, благодійну діяльність, здатність створювати власні соціальні проекти, робити усвідомлений вибір, приймати рішення, спрямовані на покращення життєдіяльності як у найближчому соціальному середовищі, так і на державному рівні. Про розвиток означеного феномену також засвідчують уміння критично оцінювати власну поведінку і діяльність, здатність аналізувати та прогнозувати результативність власних дій.

Уявлення про громадянські цінності включає образ держави, яка займає певну територію, провідний тип соціальних взаємин, систему цінностей, а також народ (чи народи), які живуть на цій території, зі своєю культурою, мовою та традиціями. Громадянські цінності відображають свідоме ставлення молоді до соціальної дійсності, визначають мотивацію її поведінки та діяльності.

Громадянське виховання, за В. Тернопільською, окреслюється як діяльність, спрямована на формування соціально зрілої відповідальної поведінки юнаків та дівчат на основі знань, норм і принципів чинного законодавства України, поваги до прав і свобод інших людей, шанобливого ставлення до державних символів [1].

Бачиться особливо суттєвим, що громадянськість є унікальною характеристикою індивідуальності особистості (усвідомлення належності до певної країни, яка має для індивіда значущий смисл), соціальної поведінки (активна участь у соціально-політичному житті громадянського суспільства). Надзвичайно важливо, щоб виховні впливи на дітей і молодь були систематичними і послідовними, оскільки лише за умови постійного виконання ними певних дій і вчинків громадянського спрямування формуються звички громадянської поведінки, які згодом стають для юнаків і дівчат потребою, нормою. Згодом ця система звичних вчинків, що здійснюються відповідно до

вироблених переконань стає рисою характеру, в результаті чого у них формуються громадянські цінності.

Ефективною формою формування громадянських цінностей молоді є інтернет-проекування. Виховний потенціал інтернет-проекування полягає в тому, що створені юнаками і дівчатами віртуальні або реально суспільно значимі продукти (web-сайт та ін.) розробляються і здійснюються ними як засіб вираження їх громадянської позиції та засіб формування такої у користувачів сайту. Програма формування громадянських цінностей студентської молоді «Люблю Україну – пишаюсь Україною», реалізується в рамках діяльності викладача і студента та включає такі блоки:

1. «Проект як засіб розвитку громадянських цінностей» (лекція, повідомлення, ділова гра, тренінги) – формування ціннісних орієнтацій особистості.

2. «Інтернет-проект та його можливості у формуванні громадянських цінностей студентів і користувачів сайту» (мозковий штурм, ділова гра, тренінги).

3. «Технологія роботи над Інтернет-проектом громадянського спрямування» (інтерв'ю зустрічі, самостійна робота студентів з архівними матеріалами, ЗМІ).

4. «Соціально значуща діяльність як складова частина Інтернет-проекта» (дискусія в режимі он-лайн про підсумки акції й вирішення виявлених проблем).

5. «Конкурси які проводяться в процесі Інтернет-проекта».

6. «Підведення підсумків інтернет-проекта. Презентація та PR-кампанія Інтернет-проекта» (демонстрація отриманого продукту діяльності – сайту в мережі Інтернет).

Окрім того, активна участь юнаків і дівчат у різноманітних проєктах створює вільний простір для їхньої особистісної ініціативи, розвитку громадянських умінь і навичок. У роботі над проєктами виявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу, себе, справу – юнаки і дівчата відчують себе суб'єктами соціальної дії [4].

Відомо, що розвиток громадянського суспільства, формування громадянських цінностей неможливі без утвердження громадянської свідомості студентської молоді. Такими механізмами у закладі вищої освіти виступають кураторські години, оскільки протягом року у студентських групах проходять бесіди, тренінги і заняття з формування навичок толерантності й культури спілкування «Толерантність – шлях до успіху», «Толерантний студент – толерантний університет», «Основний закон нашого життя», «Символи Батьківщини», «Світ без етнічної нерівності» та ін.

Значуща роль серед ігрових технологій, спрямованих на формування громадянських цінностей належить квестам. У процесі використання квест-технологій студенти проходять повний цикл мотивації: сконцентрованість уваги на проблемі та її вирішенні, знайомляться з аутентичним матеріалом, який дозволяє юнакам і дівчатам досліджувати, створювати й усвідомлено будувати нові концепції і взаємини в контексті проблеми реального світу, створюючи проєкти, які мають практичну громадянську значущість. При цьому, різноманітні види квестів дозволяють їх використовувати не тільки в рамках ігрових технологій: в процесі проєктної діяльності студенти зіштовхуються з елементами веб-квестів і медіа-квестів, спрямованих на пошук та аналіз інтернет і медіа-ресурсів.

Так, ігрові методи можуть застосовуватися для дослідження різних цілей громадянського виховання. Участь у грі дає можливість молоді розкрити себе в конкретній значущій ситуації, розвивати громадянські уміння і відпрацювати практичні навички, емоційно засвоювати досвід діяльності в конкретній ситуації, яка в реальному житті є експериментальною, зрозуміти малознайому проблему «зсередини», подивитися на світ очима людини з іншою системою пріоритетів і цінностей, осмислити її світосприймання, спостерігати за типовими реакціями людей, удосконалювати громадянські знання й уміння.

Серед ефективних засобів формування громадянських цінностей визначаємо проведення ІТ-круглих столів, які об'єднують одночасно думки, погляди різних поколінь в питаннях розвитку громадянської свідомості молоді. В режимі он-лайн кожний з присутніх може отримувати знання з проблем, які його цікавлять від висококваліфікованих спеціалістів, вільно обмінюватися своїми думками, висловлювати власну позицію. Прикладом такої форми виховання є ІТ-круглий стіл «Воїн-захисник: реалії сьогодення» (об'єднання аудиторій студентів, викладачів, науковців, військовослужбовців в обговоренні проблеми громадянського виховання молоді, формування механізмів мотивації до захисту Батьківщини [4; 5].

Окрім того, у рамках розвитку громадянських цінностей, патріотизму у підростаючого покоління його доцільно долучати до волонтерської діяльності у формі піклування про воїнів та їх родин, інвалідів, внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт та ін. Зокрема, в умовах війни волонтерство передбачає забезпечення ЗСУ воєнними приладами та необхідною амуніцією, допомогу внутрішньо переміщеним особам, евакуацію і перевезення біженців, пошук бомбосховищ, пошук людей, допомогу самотнім людям похилого віку, пошук тварин. У такій діяльності у молоді формується здатність до емпатії, співпереживання, розвиток

відповідальності, почуття обов'язку, справедливості, толерантності, моральності, відбувається становлення громадянської позиції, ідентифікація з іншими людьми, державою.

Висновки. Отже, громадянські цінності визначаємо як інтегральне утворення особистості, що характеризується виконанням нею громадянського обов'язку, активній участі у суспільно-політичному житті держави, повазі та виконання нею законів України, виявленні відповідальності, толерантності, справедливості. Громадянські цінності інтеріоризується особистістю за умови ціннісного ставлення до цього утворення як результату її громадянської поведінки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. І. Тернопільська, Т.В. Коломієць, І. О. Піонтківська та ін. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 264 с.
2. Матвієнко Л.І. Особистість волонтера у психологічному вимірі: ціннісно-мотиваційний аспект. *Ринок праці та зайнятості населення*. 2016. № 1. С. 50-59.
3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 03.10.2018 No 710-р (ред. від 08.10.2022). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
4. Тернопільська В. І. Зміст та особливості формування національної ідентифікації особистості. *Педагогіка формування у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип.2. Т.1. С. 94-98.
5. Тернопільська В.І. Зміст та особливості формування національного самоствердження особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 6 (303). ч.1. С. 293-300.
6. Ternopil'ska V., Guk O., Zavorodnia, Y., Ryzhykov V., Chernukha N. Variants of the educational paradigm in training of managers. *Revista ESPACIOS*. 2019. Vol. 40 (29). Pp. 9.

ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

GENESIS AND EVOLUTION OF CONSULTING ACTIVITIES IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Стаття присвячена одній з актуальних проблем консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів. Основна увага зосереджена на генезисі та еволюції консалтингової діяльності в закладі вищої освіти. Висвітлюється історичний аспект виникнення інституту консалтингової діяльності та формуванню в подальшому глобальної галузі консалтингових послуг. Окреслюються масштабні перетворення у всіх сферах людського життя, які надають можливість закладам вищої освіти ефективно пристосовуватись до умов змінного зовнішнього середовища використовуючи консалтингову діяльність в системі освіти, ґрунтуючись на необхідності використання професіоналізму та більш глибокого досвіду менеджерів-професіоналів закладів вищої освіти. Акцентується увага на умовах євроінтеграційних процесів нашої держави, які сьогодні рухають економіку, науку, культуру, освіту, промисловість та зумовлюють розвиток освітнього консалтингу. Консалтингова діяльність в системі вищої освіти України розширилась від професійного навчання до вирішення проблем в управлінні закладом освіти, у трудових відносинах, службі в органах державної влади, соціальному забезпеченню тощо. Підкреслюється стрімке зростання консалтингової діяльності, яка передуює значним втратам спричиненими через допущення помилок керівниками при управлінській діяльності. У статті висвітлюється специфіка консалтингової діяльності в закладі вищої освіти, розкриваються особливості управлінського консультування в сучасній освітній діяльності та виокремлюються особливості надання суб'єктами освітньої діяльності консалтингових послуг. Наголошується на правовому забезпеченні освітньої діяльності, науково-методичному супроводі освітнього процесу та управлінського консалтингу. Розглядаються труднощі та суперечності, притаманні становленню інформаційно-консультативного середовища закладу освіти та впровадження управлінського консультування в закладі вищої освіти.

Ключові слова: консалтинг, консалтингові послуги, консалтингова діяльність, проєк-

тування консалтингової діяльності, вища освіта, управління закладом освіти.

The article is devoted to one of the urgent problems of consulting activity in a higher education institution in the context of European integration processes. The main focus is on the genesis and evolution of consulting activities in a higher education institution. The historical aspect of the emergence of the institute of consulting activities and the subsequent formation of the global industry of consulting services is highlighted. Large-scale transformations in all areas of human life are outlined, which enable higher education institutions to effectively adapt to the conditions of a changing external environment using consulting activities in the education system, based on the need to use professionalism and deeper experience of professional managers of higher education institutions. Attention is focused on the conditions of the European integration processes of our country, which today drive the economy, science, culture, education, industry and determine the development of educational consulting. Consulting activities in the higher education system of Ukraine have expanded from professional training to solving problems in educational institution management, labor relations, service in state authorities, social security, etc. The rapid growth of consulting activity is emphasized, which precedes significant losses caused by mistakes made by managers in management activities. The article highlights the specifics of consulting activity in a higher education institution, reveals the features of management consulting in modern educational consulting, and highlights the specifics of providing consulting services by subjects of educational activity. Emphasis is placed on legal support of educational activities, scientific and methodical support of the educational process, and management consulting. Difficulties and contradictions inherent in the formation of an informational and advisory environment of an educational institution and the implementation of management consulting in a higher education institution are considered.

Key words: consulting, consulting services, consulting activity, consulting activity design, higher education, educational institution management.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.42>

Драгунова В.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри менеджменту освіти та права
Центрального інституту післядипломної освіти
Державного закладу вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку системи освіти характеризується її суттєвим реформуванням, пошуком нових шляхів приведення змісту освіти до європейських стандартів, які застосовуються до всіх рівнів освіти. Тому

не випадково серед трансформацій останнього десятиліття в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства значне місце приділяється модернізації управління. Здатність закладів вищої освіти швидко розвиватися в умовах глобальних змін та прогресуючого ринку – одна з найбільш важливих умов успішного їх функціонування. Для

збереження своєї життєдіяльності заклади освіти вимушені постійно еволюціонувати, перебудовуватися, вдосконалюватися, впроваджувати інноваційні технології, що потребує чимало зусиль, знань та вмінь управлінського персоналу. Ускладнення соціально-економічних процесів на сучасному етапі розвитку нашої країни викликало необхідність передання знань, досвіду, вмінь, методів управлінської діяльності в самостійну сферу економічних відносин, що в свою чергу сприяло формуванню національного і міжнародного ринку консалтингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню генезису, виникнення інституту консалтингової діяльності та еволюції формуванню в подальшому глобальної галузі консалтингових послуг присвячено багато наукових досліджень. Зокрема, загальні положення теорії консалтингу висвітлено в працях зарубіжних учених: М. Алвесона, Т. Амбустера, Е. Бейча, Е. Буза, Ф. Гілберта, Х. Джорі, Х. Емерсона, Ківіе, Б. Корноу, М. Кубра, Е. Мейо, Дж. Пура, А. Старді, Ф. Стилле, У. Тейлора, Ф. Уїкхема, П. Хейкаля, Л. Якокка, М. Фоллета. Серед українських науковців які вивчали дане питання доцільно виокремити М. Бортнікову, В. Вербу, І. Гонтареву, В. Давиденку, Т. Каміську, О. Карпенку, З. Кісарчука, Н. Коломінського, В. Копильцову, А. Кононюка, В. Коростельова, С. Лихолата, Т. Решетняка, Н. Сурженку, В. Хоменку та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формулювання цілей статті. Доцільність і необхідність консалтингових досліджень в управлінській діяльності менеджера закладу вищої освіти забезпечує узгодження сучасних вимог педагогічної теорії та практики й потреб суб'єктів освітньої діяльності. Це підтверджується й низкою виявлених протиріч між:

- невизначеною ситуацією в країні, що зумовлює зміни в усіх галузях економіки та трансформацією системи освіти на засадах кризового менеджменту;
- євроінтеграційним спрямуванням держави, що зумовлює глобальні зміни в системі вищої освіти, та недостатньою розробленістю механізму впровадження проєктних технологій;
- потребою проєктування консалтингової діяльності, що забезпечить ефективність функціонування закладу вищої освіти, та недостатнім рівнем підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів вищої освіти;
- необхідністю вибору оптимальних форм і методів консалтингової діяльності учасників освітнього процесу та недостатністю теоретичного та практичного обґрунтування такої діяльності в закладі вищої освіти;
- між потребою в компетентних учасниках консалтингової діяльності та недостатністю їхньої

готовності до проєктування консалтингової діяльності.

Проте, незважаючи на широке коло питань, які розглядаються у роботах науковців щодо розвитку та впровадження консалтингової діяльності в закладі вищої освіти, можна стверджувати, що дотепер не існує цілісного, науково обґрунтованого уявлення щодо доцільності та раціональності реалізації консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Вища освіта це складова національної системи освіти України. Вона є провідною ланкою в системі неперервної освіти. Водночас головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [11], є Міністерство освіти і науки України (МОН).

Основним компонентом структури вищої освіти є заклад вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [6].

У контексті нашого дослідження важливе місце займає консалтингова діяльність у закладах вищої освіти. Відповідно до нормативних документів та враховуючи логіку наукового пошуку, головною метою діяльності закладів вищої освіти в Україні є:

- задоволення потреб господарського механізму в кваліфікованих кадрах та гнучке реагування на зміни, що відбуваються в суспільстві;
- забезпечення умов для постійного підвищення кваліфікації фахівців, безперервного розвитку потенціалу кожного спеціаліста, його інтелектуального та загальнокультурного рівня, отримання професійно необхідних знань та вмінь;
- забезпечення одержання нової кваліфікації, нової спеціальності на основі раніше здобутої в закладах освіти і досвіду практичної роботи, поглиблення професійних знань та умінь за фахом;

– це впровадження гнучкої системи безперервної освіти та самоосвіти громадян, забезпечення освіти дорослих впродовж усього життя [5].

Відповідно до Статті 28 Закону України «Про вищу освіту», вища освіта здійснюється закладами вищої освіти або структурними підрозділами закладів вищої освіти відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів [6]. На сучасному етапі в Україні сформована чітка структура закладів вищої освіти, яка представлена комплексом закладів освіти, які в своїй сукупності визначають гнучку систему вищої освіти та безперервної освіти працівників галузі, що мають не меті адаптацію до професійної діяльності в умовах швидкої зміни соціально-економічних відносин та забезпечує підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації працівників. Окрім того, зазначений комплекс представлений такими закладами вищої освіти як: Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти», 571 заклад вищої освіти, 26 обласних інститутів післядипломної освіти, 19 факультетів підвищення кваліфікації в педагогічних університетах та інститутах, госпрозрахункові центри підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів [11].

Особлива увага у цьому контексті надається консалтинговій діяльності в закладі вищої освіти, яка здійснюється через систему науково-методичних, педагогічних та управлінських заходів, про що йдеться в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», а також у Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI ст., Проєкті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2024-2030 роки, Концепції розвитку педагогічної освіти, Положенні про Державну службу якості освіти, Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Розвиток консалтингової діяльності обумовлений об'єктивними соціальними законами і за своєю сутністю є процесом постійного зростання працівників освітньої галузі. З огляду на зазначене, варто відмітити, що консалтинг не є новим видом діяльності у суспільстві. Враховуючи логіку дослідження, вбачаємо за необхідне відстежити розвиток консалтингової діяльності від моменту появи до теперішнього часу.

Автори Великого тлумачного словника сучасної української мови трактують поняття генезис (від грец. genesis – походження) як походження, виникнення, становлення та розвиток, результатом якого є визначення стану об'єкту вивчення, що привів до певного стану, виду [1]. Філософський словник дає тлумачення цього слова як поступовий розвиток процесів та явищ [13]. Саме такий

розвиток і впливає на поступові зміни в закладі вищої освіти в Україні.

З огляду на історичний аспект, зазначимо той факт, що переважна більшість стародавніх правителів мали радників, тобто консультантів. Твердженням зародження консалтингу у давні часи є знахідки письмених джерел, таких як книга «Повчання Птахопета» (Древній Єгипет, 2000–1500 рр. до н. е.), «Книга мертвих», «Повчання гераклеопольського царя своєму синові» (XXV–XXII ст. до н. е.), у ранніх главах книги історичних переказів «Шуцзин» (VIII ст. до н. е.), найдавніших пам'яток права – «Авесті», «Артхашастрі» (VI – III ст. до н. е.), «Законах Ману» (II ст. до н. е.) та ін. Наведені праці ґрунтуються на порадах суб'єкту управління, зосереджують увагу на зобов'язаннях правителя до справедливості, виконанні функцій управління, турботи до підлеглих [10].

Консалтинг як специфічний вид економічної діяльності почав розвиватися в першій половині XX ст., коли технологічний прогрес в промисловому виробництві потребував пришвидшення отримання інформації, отримання нових знань, навичок, компетенцій. Тільки використання нових знань і інформації могло допомогти «вписатися» в нові умови ринкової «гри» і досягати необхідних конкурентних переваг. Вважається, що консалтинг як окрема специфічна діяльність остаточно сформувалась до 30-х років XX ст. До базових причин формування консалтингу як специфічної сфери діяльності слід віднести: появу простих технологічних підходів до надання послуг консультування в сфері розвитку бізнесу експертами; виникнення і розповсюдження ефективних методів зовнішнього консультування і експертизи; нарощування потреби в залученні зовнішніх експертів (консультантів) в силу неможливості швидко самостійно реагувати на нові ринкові ситуації чи внутрішні труднощі компанії [14, с. 146].

Разом із тим, необхідно зазначити, що консалтингова діяльність в закладах вищої освіти в незалежній Україні пройшла певний шлях свого становлення. Розглянемо еволюційні аспекти її розвитку.

За словником, поняття «еволюція» (від лат. *evolvere, evolutio*) перекладається як розгортання [1]. Філософський словник дає тлумачення цього слова як поступовий розвиток предмета при збереженні його якості в процесі кількісних змін (на відміну від революції, катастрофи, стрибка), або як процес зміни, розвитку, перетворення когось, чогось [13]. За В. Кременем, термін «еволюція» застосовують для визначення змін, розвитку взагалі й позначають ним не лише кількість зміни, а й весь процес розвитку в цілому [9]. Саме такий підхід і визначає поступові зміни в системі вищої освіти в Україні, її розвиток [12].

Відповідно до зазначеного вище констатуємо, що на сучасному етапі в Україні здійснюються певні кроки щодо забезпечення прискореного, випереджувального розвитку освітнього менеджменту. Інтереси нації вимагають спеціально розроблених заходів, що покликані забезпечити ефективно подолання криз в освіті. Саме тому Законом України «Про освіту» передбачено встановлення прямих зв'язків із закладами вищої освіти, науковими установами системи іноземних країн для розвитку консалтингової діяльності [5].

Спираючись на визначення із Закону України «Про інноваційну діяльність», «інновації у сфері освіти або освітні інновації» можна трактувати як удосконалені й новостворені (застосовані) конкурентоспроможні технології, консалтингові послуги або продукцію, а також організаційно-технічні рішення адміністративного, виробничого, комерційного та іншого характеру, що істотно підвищують ефективність, якість та результативність процесу управління. При цьому основним елементом «консалтингової діяльності» є її носій (творча особистість), що має певну інноваційну ідею та проводить інноваційний експеримент [8].

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні» наголошується, що інтеграція країни у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення її якості, апробації та впровадження інноваційних управлінських систем, модернізації змісту освіти й організації її відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці [2].

У Концепції розвитку національної інноваційної системи освіти України освіту визначено одним із провідних інститутів реалізації послідовної державної політики, спрямованої на активізацію консалтингових процесів, формування організаційної культури суспільства, підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни, її конкурентоспроможності на світовому ринку технологій, наукових знань і трудових ресурсів. Забезпечення інноваційної спрямованості освіти має здійснюватися шляхом утворення консалтингових освітніх структур, реформування її системи з урахуванням вимог європейських стандартів і збереження культурних та інтелектуальних національних традицій, впровадження освітніх програм, спрямованих на забезпечення якості освіти та освітньої діяльності та позитивного ставлення до консалтингової діяльності.

Варто зазначити, що світові тенденції консалтингового розвитку суспільних процесів спонукають Україну до розробки та вибору випереджувальної моделі подальшого розвитку та мобілізації суспільних ресурсів, які суттєво впливають на національну систему освіти. Технології консалтингової діяльності в освіті стають ефективним

механізмом розвитку держави та дієвим чинником її реформування.

Виокремимо найбільш актуальні сучасні проблеми в галузі освіти, зокрема:

- стан справ, темпи та глибина перетворень не задовольняють сучасні потреби суспільства;

- модель управління освітою, яка існує в нашій державі, частково не відповідає вимогам демократизації, що передбачають розширення впливу громадської думки на прийняття адекватних управлінських рішень, динамічне реагування на потреби суспільства, перерозподіл функцій управління між центральними й місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- актуальними завданнями на сьогодні залишаються збереження й поширення кращих традицій національної системи освіти, реальне забезпечення доступності здобуття якісної освіти для всіх громадян та входження національної системи освіти в освітній і науковий простір Європи і світу;

- підвищення вимог до якості освіти, рівня її інформатизації, якості професійної підготовки та ефективності управління, удосконалення методики викладання, діагностики професійного рівня спеціалістів усіх категорій, технічних засобів передачі інформації;

- удосконалення навчально-матеріальної бази, здійснення комп'ютеризації закладів освіти, впровадження інформаційно-інноваційних технологій, нових економічних та управлінських механізмів розвитку освіти, забезпечення ефективної підготовки та підвищення кваліфікації суб'єктів освітньої діяльності [2].

З огляду на теоретичну площину дослідження варто звернути увагу на потребу у всебічному вивченні тенденцій розвитку змісту консалтингової діяльності та умов впровадження в різних напрямках, систематизації, прогнозування кінцевих результатів та впливу на освіту й суспільство. Зазначимо, що практично відсутні наукові розробки причинно-наслідкових зв'язків та об'єктивізації закономірностей виникнення тих чи інших консалтингових послуг в освіті. Наявні формулювання й систематизація принципів управління консалтинговими процесами у сфері вищої освіти мають еkleктичний характер й обмежене теоретичне обґрунтування. Відсутня система стратегічного ієрархічно збалансованого наукового спрямування та координації консалтинговими процесами, починаючи від Міністерства освіти і науки України (МОНУ), Національної академії наук України (НАНУ), Національної академії педагогічних наук України (НАПНУ), органів управління регіональних рівнів – до наукових, навчально-методичних і закладів освіти різних рівнів освіти, освітніх установ (організацій).

Окреслена практична площина подальшого вдосконалення й поглиблення наукового

супроводу потребує технології безпосереднього здійснення проектування консалтингової діяльності та впровадження консалтингових послуг залежно від фахово-функціональної спрямованості, специфіки й рівня закладу вищої освіти.

Нині проектна діяльність є однією з найперспективніших складових освітнього та управлінського процесів. Вона сприяє створенню умов творчого саморозвитку та самореалізації суб'єктів освітньої діяльності та формулює важливі життєві та професійні компетенції, які зазначені на раді Європи як головні в XXI столітті. В сучасних умовах ефективно проектування консалтингової діяльності стає фундаментальною конкурентною перевагою будь якого закладу вищої освіти. Наукові основи проектування консалтингової діяльності використовуються в тих закладах вищої освіти, де намагаються досягти максимально ефективних результатів при мінімальних витратах. Проектування консалтингової діяльності, як апарат управління інноваційними технологіями в освіті, передбачає створення ієрархічної організаційної структури, до складу якої входять спеціалізовані підрозділи управління, керівники різних рівнів, які наділяються повноваженнями на прийняття та реалізацію відповідних управлінських рішень і несуть відповідальність за їх результати. Фактично відсутня система цілеспрямованої підготовки суб'єктів освітньої діяльності та підвищення їх фахового рівня до проектування та впровадження консалтингової діяльності в систему вищої освіти у відповідності до вимог сьогодення[3].

Окрім того, побудова індивідуальної траєкторії впровадження консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах євроінтеграційних прагнень країни забезпечується завдяки дотриманню діалектичної єдності консалтингових послуг: створення якісно нової системи управління закладом вищої освіти; створення позитивного іміджу закладу освіти; зміцнення матеріально-технічного забезпечення; підвищення доходів суб'єктів освітньої діяльності; оптимізація керівництва процесом впровадження консалтингової діяльності; організація самовдосконалення керівника та суб'єктів освітньої діяльності закладу вищої освіти як підґрунтя для реалізації консалтингової діяльності; підготовка колективу до консалтингової діяльності та ін.

Варто відмітити, що провідна роль в організації системи науково-методичної роботи й самовдосконалення суб'єктів освітньої діяльності зосереджена на створенні в колективі морально-психологічної ділової атмосфери, що сприяє розвитку та впровадження консалтингової діяльності в управлінський процес. Реалізація визначеної консалтингової діяльності передбачає зміну ролі не тільки педагогічного, науково-педагогічного працівника, а й керівника закладу який діє з позиції адміністратора, організатора, помічника, консультанта,

яка сприяє розвитку інтересів, цінностей, запитів, потреб суб'єктів освітньої діяльності, підтримує їх індивідуальність, особистості, спрямовує процес самоосвіти й самовиховання. Зазначимо, що реальній освітній діяльності окреслені умови щільно взаємопов'язані й взаємозумовлені процесом впровадження консалтингової діяльності, мають розв'язуватися одночасно для підтримання іміджу, розвитку та функціонування як менеджера освіти, так і закладу вищої освіти загалом.

Висновок. Консалтинг в Україні є необхідним для забезпечення ефективності управління закладом вищої освіти та підвищення його конкурентоспроможності на ринку освітніх. Розвиток консалтингу в системі вищої освіти буде успішним за умови: поліпшення макроекономічної ситуації; усвідомлення менеджерами закладів освіти економічної вигоди; зростання популярності консалтингових послуг; підвищення довіри до очікуваних результатів консалтингової діяльності; запитам сучасного соціально-економічного стану та перспективам розвитку держави, її інтеграції в європейський освітній простір; вивчення євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
2. Драгунова В.В. Педагогічні умови впровадження інноваційного менеджменту в систему середньої освіти / дис.канд.пед.наук. ЖДУ ім. І. Франка. Житомир. – 2019 р.
3. Драгунова В.В. Технологія проектування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. Випуск 8. 2023. URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/90/83>
4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні. 2022, 77 с.
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1.07.2014 року / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37-38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.#Text>
7. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
8. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
9. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с.
10. Примостка О.О. Консалтинг: ретроспективний погляд. *Науковий вісник Херсонського державного*

університету. Серія Економічні науки. Випуск 26. Частина 1. 2017 (с. 58-61) http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_26/economic_26_1.pdf#page=58

11. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014р. № 630. Дата оновлення від: 11.08.2023 № 1188. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP140630?an=1>

12. Рябова З.В. Консалтинг у закладах освіти в умовах невизначеності. *Адаптивне управління: теорія і практика: електронне наукове фахове видання. серія «Педагогіка»*, 13(25). 2022. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf>

13. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с. https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%9C.%C2%A0%D0%90.%D0%A4%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%AF_%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%28%29.pdf

14. Храпкіна В.В. Формування ринку консалтингових послуг в Україні. *Серія: Економіка та підприємництво*, 3 (126). 2022.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ І ВЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В НУШ

RESULTS OF EXPERIMENTAL WORK ON THE IMPLEMENTATION OF AN EXPERIMENTAL PROGRAM FOR THE TRAINING OF SUPERVISORS AND TEACHERS FOR THE INNOVATIVE ORGANIZATION OF METHODOLOGICAL WORK AT NUSH

Статтю присвячено проблемі професійного розвитку учителів та керівників у системі методичної роботи НУШ. В умовах нових соціальних та освітніх трансформацій професійний розвиток учителів є одним із основних завдань у процесі забезпечення сучасного рівня якості освіти. Експериментальне дослідження показало, що система підвищення рівня професійної підготовки вчителів у НУШ потребує науково-методичного обґрунтування організації методичної роботи відповідно до сучасних вимог. В удосконаленні організації методичної роботи в НУШ ми враховували психолого-педагогічні чинники, пов'язані з розвитком особистісного потенціалу педагогічних кадрів та закономірностей упровадження сучасної нової освітньої філософії. Дані, зібрані під час експерименту, свідчать, що технологія інноваційної організації методичної роботи має свою логіку, орієнтує на певну мету, завдання й етапи навчання. Причому взаємодіють дві лінії в організації методичної роботи: одна – в логіці забезпечення фахової підготовки керівників до інноваційної організації методичної роботи, що включає етику службових відносин, виявлення «реальних» управлінських проблем у вирішенні конфліктів, які супроводжують будь-який трудовий колектив; інша – простежується в рамках конкретної освітньої діяльності вчителів щодо засвоєння змісту інноваційної технології навчання. Порівняльний аналіз результатів впровадження експериментальної програми та методики інноваційної організації методичної роботи показав позитивні зміни у формуванні мотиваційної спрямованості до участі у методичній роботі: цей показник зріс на 32,56% у керівників експериментальної групи, і майже на 6,48% у контрольній групі. Підвищився рівень мотивованої дії до наукової організації освіти вчителів НУШ. Результати показали, що 58,7% керівників виявили зацікавленість до керування методичною роботою (цей показник зріс на 34,67% і складає 65,68%). Зміни простежуються і в організації освітнього процесу вчителів, 75,92% вчителів почали використовувати інноваційні технології, нетрадиційні форми навчання здобувачів освіти. У контрольній групі цей показник майже не змінився. Після проведення цілеспрямованого дослідження з визначення спрямованості особистості (егоїстична й гуманістична спрямованість) в експериментальних групах більшість учасників продемонстрували позитивні зміни (з 37,14% до 62,28%), хоча в контрольній групі позитивна зміна мала незначний зріст (з 40,43% до 42,55%).

Ключові слова: методична робота, інноваційна методична робота, традиційна методична робота, інновації, педагогічна культура.

The article is devoted to the problem of professional development of teachers and managers in the system of methodical work of the National Academy of Sciences. In the conditions of new social and educational transformations, the professional development of teachers is one of the main tasks in the process of ensuring the modern level of education quality. An experimental study showed that the system of raising the level of professional training of teachers at the National University of Higher Education and Research requires a scientific and methodical justification of the organization of methodical work in accordance with modern requirements. In the improvement of the organization of methodical work at the NUS, we took into account psychological and pedagogical factors related to the development of the personal potential of teaching staff and the regularities of the introduction of a modern new educational philosophy. The data collected during the experiment show that the technology of innovative organization of methodical work has its own logic, orients to a certain goal, tasks and stages of learning. Moreover, two lines interact in the organization of methodical work: one – in the logic of ensuring professional training of managers for the innovative organization of methodical work, which includes the ethics of service relations, the identification of «real» managerial problems in resolving conflicts that accompany any labor team; the other is traced within the framework of specific educational activities of teachers regarding the assimilation of the content of innovative learning technology. A comparative analysis of the results of the implementation of the experimental program and the method of innovative organization of methodical work showed positive changes in the formation of motivational orientation to participation in methodical work: this indicator increased by 32.56% among the leaders of the experimental group, and by almost 6.48% in the control group. The level of motivated action towards the scientific organization of teachers' education at the NUS has increased. The results showed that 58.7% of managers showed interest in managing methodical work (this indicator increased by 34.67% and is 65.68%). Changes can also be traced in the organization of the educational process of teachers, 75.92% of teachers began to use innovative technologies, non-traditional forms of training of education seekers. In the control group, this indicator almost did not change. After conducting a targeted study to determine the orientation of the personality (egoistic and humanistic orientation) in the experimental groups, the majority of participants demonstrated positive changes (from 37.14% to 62.28%), although in the control group the positive change had a slight increase (from 40.43% to 42.55%).

Key words: methodological work, innovative methodological work, traditional methodical work, innovations, pedagogical culture.

УДК 373.3.091:005.22
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.43>

Майданенко С.В.,
канд. пед. наук,
доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Хомич О.Б.,
ст. викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У системі освіти стрімко відбуваються зміни, сутність і стратегічний напрям яких визначає концепція «Нова українська школа». В зв'язку зі змінами перед педагогами виникають нові завдання, одним з яких є вдосконалення процесу підвищення рівня професійної підготовки керівників та вчителів НУШ. Вирішення цих проблем актуалізує значимість методичної роботи у НУШ, завданням якої є підвищення професійної кваліфікації педагогів. Треба також зазначити, поширюється думка, що професійний розвиток учителів НУШ має базуватися на засадах безперервної освіти, охоплювати духовний, культурний, інтелектуальний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато науковців як вітчизняних так і зарубіжних приділяли увагу проблемі професійного розвитку особистості С. Балей, Є. Мілерян, К. Лукекс, І. Зязюн, Дж. Кобб, І. Бех, В. Моляко, І. Денищук, Д. Міллер, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, В. Кремень, В. Олійник, Й. Лінгарт, Д. Ловінгфосс, М. Фуллан, К. Харріс та ін. Нові технології управління професійним розвитком в умовах відкритої освіти в своїх працях розглядали такі видатні вчені як Т. Сорочан, Л. Карташова, В. Олійник, О. Просіна, М. Кириченко, Л. Сергеева,) професійний розвиток учителів Нової української школи Т. Сорочан, О. Савченко, В. Сидоренко, Н. Гавриш, Н. Гущина, Т. Кравчинська, О. Самойленко, В. Огнев'юк та ін.

Мета статті. Розкрити отримані результати впровадження запропонованої нами експериментальної програми підготовки керівників і вчителів до інноваційної організації методичної роботи у НУШ.

Виклад основного матеріалу. На завершальному етапі повторного дослідження для визначення результативності запропонованої нами експериментальної програми підготовки керівників і вчителів до інноваційної організації методичної роботи у НУШ ми реєстрували статистичні дані про динамічні зміни в показниках (*залежні змінні*) – *мотиваційному, змістовому (знання, уміння і навички)* і *особистісному* у всіх учасників методичної роботи, оскільки вони свідчать про рівні готовності ефективно організувати методичну роботу. Логіка дослідження полягала в тому, що визначення якісних та кількісних змін у структурних компонентах цих показників дозволить простежити динаміку формування педагогічної культури у вчителів в процесі їх участі у методичній роботі.

На завершальному етапі дослідження вибірка (*незалежна змінна*) залишалась такою ж як і на початковому, тобто була незмінною. Вибірка «складається не менш як 30-35 осіб (зі статистичних міркувань коефіцієнти кореляції вищі за 0,35 при такій кількості досліджуваних є значущими на рівні 0,05).

Для визначення динаміки змін у досліджуваних в контрольних і експериментальних групах, ми проводили зрізи на початку формувального експерименту, безпосередньо в процесі дослідження і після його завершення.

Аналіз і обробка даних проводилась за єдиною програмою в ідентичних умовах із використанням єдиної методики діагностики рівня сформованості готовності ефективно організувати методичну роботу. Усе це сприяло одержанню вірогідних експериментальних даних.

Дослідження *мотиваційного показника* було спрямоване на виявлення позитивної мотивації та спрямованості керівників на інноваційну організацію методичної роботи, на позитивну мотивацію вчителів брати участь у методичній роботі. Результати представлені у таблиці 1.1. Як показали зрізові дослідження, у 23,6% керівників змінився *мотив* з індивідуалістичної спрямованості на колективістичну, соціально обумовлену потребу створювати кооперативний стиль організації методичної роботи. У відповідях керівників експериментальної групи динамічно простежувалася значущість мотивованої дії на підвищення якості взаємодії в освітньому процесі, створення соціально-психологічного клімату, формування конкурентноздатної команди педагогів, що спроможна переборювати перешкоди у виконанні педагогічних завдань.

Після формувального експерименту половина опитаних учасників (78,53% в експериментальній групі) виявили бажання брати участь у методичній роботі. На значущість мотивованої поведінки використовувати методичну роботу для формування педагогічної культури вказали понад половину опитаних керівників (відповідно 54,8% опитаних у експериментальній групі, у контрольній цей показник майже не змінився (він залишився на рівні 27,76%). Динаміка зміни мотиву: «Мотивована дія на організацію самостійної роботи з питань підвищення педагогічної культури» простежуються в експериментальній групі. Керівники експериментальної групи навчалися контролювати хід виконання плану, контролювали його, здійснювали корекції з метою удосконалення організації методичної роботи. Різниця якісного показника складає з 42,86% на початку дослідження і 76,8% на завершальному етапі. У контрольній групі ця зміна не простежується (46,87% на початку дослідження і 49,89% на завершальному). Як бачимо, існує певний «розрив» між показниками в контрольній і експериментальній групі. На наш погляд, позитивно можна оцінити той факт, що серед управлінців методичною роботою майже не визначався мотив, який орієнтований на власний інтерес до особистісного розвитку і використання управлінської діяльності з метою маніпулювання людьми. У експериментальній групі керівники все більше уваги звертали на науковий підхід до управління

Вибірка мотиваційного показника щодо готовності керівників ефективно організовувати методичну роботу після формульованого експерименту (експериментальна і контрольна група, %)

Мотиваційний показник	Змінні мотиваційного показника	Частка здійснених виборів			
		ЕГ (у%)		КГ (у%)	
		Перший зріз	Завершальний зріз	Перший зріз	Завершальний зріз
Спрямованість мотиву	Можливість реалізувати свій творчий потенціал (впроваджувати нові підходи в управлінні методичною роботою, методи та форми навчання, приймати оригінальні, нестандартні управлінські рішення).	23,23	56,87	25,43	32,14
Науково-орієнтований мотив	Створення конкурентноспроможної команди. Можливість реально використовувати інноваційні стратегії навчання вчителів у методичній роботі.	34,56	76,85	12,56	14,43
Мотив педагогічної діяльності	Можливість створювати умови для забезпечення поваги до особистості вчителя, забезпечувати психологічні умови їх розвитку.	38,67	87,86	39,04	38,45
Мотив соціальної діяльності	Володіти собою у будь-якій ситуації управлінської діяльності	25,98	38,96	26,35	32,19
	Можливість впливати на формування свідомості вчителя	32,65	77,68	45,34	42,98
	Можливість сприяти процесу гуманізації навчання вчителів у методичній роботі	27,19	68,59	28,95	33,33
Мотив психологічного показника	Реальний вплив на соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі	26,78	75,89	26,42	22,78

організацією методичної роботи. Як показують дані, значущість цих мотивів стала високою, керівники орієнтувались на нову філософію освітньої діяльності – інноваційні технології, намагалися створювати комфортні умови для розвитку професійної культури й ефективної підготовки здобувачів освіти.

Разом із тим мотив «Переборювання труднощів, пов'язаних з роботою та самовдосконаленням» став значущим для 66,12% опитаних у експериментальній групі, проте в контрольній він не змінився (18,67%). Це свідчить про те, що керівники експериментальної групи визначалися гнучким ставленням до особистості кожного вчителя, враховували його індивідуальні особливості. Більш того ми майже не знаходили протиріччя, які визначалися нами в констатувальному експерименті між «зовнішньою» організацією методичної роботи і «внутрішньою» організацією методичної роботи. Керівники методичної роботи НУШ пояснювали це тим, що вони почали сприймати «зовнішні інформації» з новим філософсько-педагогічним осмисленням. Наприклад, для виконання наказів, розпоряджень, рекомендацій вони створювали адаптовані умови вчителям і не використовували ці умови для виконання адміністративно-командних наказів. Підвищився рівень мотивованої дії до наукової організації в освіті вчителів НУШ. Анкетування показало, що 58,7% керівників виявили зацікавленість до керування

методичною роботою (цей показник зріс на 34,67% і складає 65,68%). Результати змін простежуються і в організації освітнього процесу вчителів. Наприклад, 75,92% педагогів почали використовувати інноваційні технології, нетрадиційні форми навчання здобувачів освіти.

Низький рівень мотивації до участі в методичній роботі залишився незмінним у контрольних групах.

Щодо змістовного показника знань, умінь і навичок ефективної організації методичної роботи, знання керівників про технологію наукового управління педагогічним колективом, знання учасників методичної роботи про інноваційні технології навчання та її роль у професійній діяльності педагога (ступінь усвідомленості, практичної значущості, глибина і всебічність знань тощо) суттєво змінився у позитивний бік у експериментальній групі.

Аналіз проведеного дослідження з вивчення знань, умінь і навичок створювати S-S відносини у освітньому процесі, управляти своєю поведінкою і позитивно впливати на інших показав, що відбулися суттєві зміни в експериментальній групі після формульованого експерименту (з 32,24% зростання до 65,45%). У контрольній групі таких змін майже не спостерігалось (з 32,24% зростання до 33,33%).

Динаміка зростання інтересу до нових ідей та втілення їх у життя (розробка нових навчальних

планів і програм, використання нових освітніх технологій, методів та форм проведення занять) порівняно з даними вихідного діагностичного зрізу прогресує на краще в експериментальній групі (з 18,78% до 48,67%). Проте в контрольній групі таких змін ми не визначили; статистичні дані залишились майже незмінними у цій групі (17,45% на початку експерименту і 19,34% на завершальному етапі).

Позитивні зміни спостерігаються при вивченні показника, який дає нам інформацію про знання та уміння організувати методичну роботу таким чином, щоб орієнтуватися на творчі здібності вчителів, на всебічний розвиток їх особистості.

У експериментальній групі більше половини опитаних керівників (64,87%) відзначили, що формувальний експеримент дав їм можливість не тільки усвідомити особливості наукової організації методичної роботи, але й поставив нові питання, вирішення яких удосконалили процес формування педагогічної культури вчителів НУШ. Звертає на себе увагу той факт, що серед багатьох чинників керівники експериментальної групи визначили значущим підготовку і здобувачів освіти до наукової організації освітнього процесу. Проте в контрольній групі цей показник знизився на 2,57%.

Ми пояснюємо це тим, що в контрольній групі панувала атмосфера традиційної організації методичної роботи, а вчителі виконували завдання без творчого підходу, що, без сумніву, знижувало результативність методичної роботи.

Дослідження змінних, які відображають знання, вміння й навички організації інноваційного управління методичною роботою після формувального експерименту, показало зростання активності вчителів запроваджувати інноваційну стратегію навчання з 22,65% до 65,45%. У контрольній групі цей показник майже не змінився (22,35% і 23,83%).

Показник із визначення знань, умінь та навичок упроваджувати науково-організований підхід до планування самостійної роботи підтвердив, що когнітивна сфера детермінує поведінкову. Такий факт спостерігається при вивченні рівня знань у керівників експериментальної групи. Там, де ми змогли зафіксувати знання з правил «Управлінські відносини між людьми», там ми спостерігали а) кооперативний стиль взаємодії між учасниками методичної роботи; б) спільне вирішення педагогічних проблем; в) скоординовані дії активного співробітництва; г) прояв довіри до вчителів і надання їм максимальної самостійності. Що стосується групи керівників контрольної групи, то таких змін не визначено.

Керівники експериментальної групи впроваджували психологічні механізми управління людськими ресурсами, завдяки чому спостерігалось позитивне зростання мотиваційного компонента до формування педагогічної культури (з 23,67%

до 62,75%). Напевно, це можна пояснити тим, що запропонована нами експериментальна програма підготувала учасників методичної роботи до наукової організації управління колективом. У контрольній групі таких зрушень не відзначено: на початку статистичний показник складав 25,43% і на завершальному етапі цей показник складав 32,35%. У цілому результати формувального експерименту свідчать про позитивну динаміку показників щодо забезпечення співробітництва між вчителями та здобувачами освіти (45,78% на початку діагностичного зрізу і 75,73% на завершальному етапі дослідження). Проте цей показник не змінився у контрольних групах (з 44,97% до 49,12%). Під час інтерв'ю керівники (77,56%) експериментальної групи аргументовано доводили значущість інноваційних технологій. З їх повідомлень видно, що керівники перспективно планують зміст методичної роботи з урахуванням інноваційної стратегії навчання, вони охоче сприймають зміни в навчанні здобувачів освіти, розробляють колективно заходи з координації міжпредметних зв'язків. У контрольній групі таких змін майже не спостерігається. Ми змогли відмітити, що керівники висловлюють думку про те, що традиційна система навчання була й буде.

Щодо отриманих даних з визначення особистісного показника, то, насамперед, слід зазначити, що в цілому в експериментальній групі виявлено очевидне переважання демократичного стилю керівництва над авторитарним і ліберальним, що в цілому підтверджує тенденції, виявлені нами в експерименті. Очевидно такі позитивні зміни можна пояснити тими тенденціями, які відбувалися в нашому дослідженні: а) доброзичливе ставлення керівників і вчителів до змісту нашої експериментальної програми; б) зацікавленість педагогів до інноваційних технологій навчання.

Висновки. Отже, отримані результати дослідження в основному підтвердили гіпотезу автора й дозволили констатувати, що цілеспрямована програма з розвитку інноваційної організації методичної роботи в НУШ, використання ігрової техніки і сюжетних комунікативних ситуацій та створення позитивного соціально-психологічного клімату сприяють:

- формуванню готовності керівників до науково-методичного управління педагогічним колективом у методичній роботі;
- розвитку мотивованої участі вчителів у підвищенні рівня педагогічної культури;
- подоланню стереотипів щодо використання інноваційних технологій та комп'ютерної техніки.

Під час проведення дослідження виникали труднощі. Насамперед складність виявилась у тому, що в деяких вчителів ми спостерігали ригідне ставлення до інноваційної технології

навчання та небажання «перебудувати» стереотип традиційного підходу до методичної роботи. Це потребує додаткових дослідно-експериментальних робіт. Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. До подальших напрямків наукових пошуків можна віднести конкретизацію програми розвитку готовності керівників до інноваційної організації методичної роботи; розвитку педагогічної культури; ширше залучати спеціалістів-психологів з вивчення проблеми мотивації активної участі вчителів у методичній роботі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. Київ: Деміург, 2005. 232 с.
2. Гапоненко Л. О. Теорія і практика підготовки студентів до педагогічного спілкування: монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 1997. 226 с.
3. Набока Л. Діяльність методиста щодо розповсюдження педагогічних інновацій. *Управління освітою*. 2002. № 12. С. 7–12.
4. Сорочан Т. М. Методична робота: підготовка вчителів до реалізації концепції «Нова українська школа». *Методист*. 2018. 176 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN SYSTEM OF HIGHER EDUCATION DURING MARTIAL LAW

У публікації окреслюються результати модернізації системи вітчизняної вищої освіти, досягнуті в процесі впровадження в освітню практику положень Закону України «Про вищу освіту» до початку широкомасштабної агресії РФ проти України. У передвоєнні роки, інтегруючись в європейський простір вищої освіти, Україна реформувала власну систему вищої освіти, досягаючи її зближення з європейською: впровадила цілісну систему забезпечення якості; ЗВО та учасники освітнього процесу стали більше відповідати сучасному соціально-економічному рівню та умовам розвитку держави; структура вищої освіти, Національна рамка кваліфікацій гармонізовані з Міжнародною системою кваліфікацій, а оновлений перелік галузей знань і спеціальностей став більш узгодженим з європейським; нові стандарти вищої освіти та освітні програми приведені у відповідність з принципами, сформульованими в міжнародному проєкті «Гармонізація освітніх структур в Європі»; вітчизняні структури оцінки та забезпечення якості активно співпрацюють з відповідними європейськими органами забезпечення якості та доброчесності в освіті і науці; українські університети отримали доступ до європейських освітніх і наукових програм, розширилась їх участь в міжнародних академічних рейтингах та на міжнародному ринку освітніх послуг.

Висвітлюються основні проблеми та виклики функціонуванню вищої освіти в Україні, спричинені війною і впровадженням в країні воєнним станом, оцінюється їх вплив на систему вищої освіти, у першу чергу, через трансформацію її базових складників – мережу закладів вищої освіти та контингентів учасників освітнього процесу. Підкреслюється, що ці проблеми та виклики постали перед вищою освітою через руйнування інфраструктури закладів вищої освіти та вимушені переміщення частини з них, студентів, викладачів та науковців до інших регіонів країни, а учасників освітнього процесу і за її межі.

Аналізується нормативно-правова та організаційна діяльність органів державного управління щодо забезпечення стабільної роботи галузі в умовах воєнного стану. Передбачається, що рішення і заходи, які уже реалізуються у вищій освіті: оптимізація мережі; збереження і розвиток контингентів; підтримання достатнього рівня освіти через впровадження прогресивних освітніх технологій; інтеграція вищої

освіти України в Європейський простір вищої освіти, а також законодавче унормування пропозицій Міністерства освіти і науки України щодо подальшого осучаснення структури вищої освіти і управління галуззю, сприятимуть ефективному функціонуванню галузі у воєнний час та повоєнному відновленню.

Ключові слова: агресія, військовий стан, відновлення, вища освіта, контингент, мережа, оптимізація, система, стратегія, трансформація.

The publication briefly outlines the results of the modernization of the national higher education system, achieved in the process of implementing into educational practice the provisions of the Law of Ukraine "On Higher Education" before the beginning of Russia's large-scale aggression against Ukraine.

The main problems and challenges to the functioning of higher education in Ukraine caused by the war and the martial law implemented in the country are highlighted, their influence on the system of higher education is assessed, primarily through the transformation of its basic components – the network of higher education institutions and the contingents of participants in the educational process.

It is emphasized that these problems and challenges faced higher education due to the destruction of the infrastructure of higher education institutions and forced the relocation of some institutions, students, teachers and scientists to other regions of the country, and participants of the educational process even abroad.

The regulatory and legal, organizational activities of state authorities to ensure the stable operation of the educational area under martial law is analyzed. Some solutions and measures have already implemented in higher education: network optimization; preservation and development of contingents; maintaining a sufficient level of education through the introduction of progressive educational technologies; the integration of higher education of Ukraine into the European higher education area. There is also a legislative standardization of the proposals of the Ministry of Education and Science of Ukraine for further modernization of the structure of higher education and its management. These actions will contribute to the efficient functioning of the higher education area during martial law and post-war reconstruction.

Key words: aggression, martial law, restoration, higher education, contingent, network, optimization, system, strategy, transformation.

УДК 378:37.014.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.44>

Погребняк В.П.,

канд. тех. наук, професор,
ст. науковий співробітник

Державної наукової установи

«Інститут модернізації змісту освіти»

Дашковська О.В.,

канд. хім. наук, доцент,
ст. науковий співробітник

Державної наукової установи

«Інститут модернізації змісту освіти»

Мельник О.М.,

канд. пед. наук, ст. дослідник,
начальник відділу

Державної наукової установи

«Інститут модернізації змісту освіти»

Постановка проблеми в загальному вигляді полягає у вивченні та аналізі проблем і викликів, які постали перед Україною через розгорнуту РФ широкомасштабну військову агресію, та їх впливу на модернізацію системи вітчизняної вищої освіти через трансформацію її складників; дослідженні та оцінці прийнятих державними органами

управління та закладами вищої освіти (ЗВО) рішень і реалізованих заходів щодо забезпечення дієздатності галузі в умовах воєнного стану та відновлення у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понад половину часу, що минув після при прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014 рік)

[1] вітчизняна вища освіта, як і вся Україна, діяли в надзвичайних умовах воєнного стану та пандемії COVID-19. Вперше воєнний стан (на фоні пандемії) на 30 днів було запроваджено у 10 областях України 26 листопада 2018 року у зв'язку з актом збройної агресії російської федерації у районі Керченської протоки, а 24 лютого 2022 року Указом Президента України [2] воєнний стан введено в усій країні у зв'язку з початком широкомасштабної військової агресії росії.

За інформацією Міністерства освіти і науки України (МОН України) [3] станом на кінець 2022 року з тимчасово окупованих та особливо небезпечних територій України було тимчасово переміщено 31 ЗВО, 65 відокремлених структурних підрозділів ЗВО, 44 заклади фахової передвищої освіти, що суттєво ускладнило функціонування системи вищої освіти. Міністерство зазначає, що затверджена урядом Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (Стратегія) та Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках визначили пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, а також головні показники, що будуть сформовані до 2032 року. Цілями та завданнями Стратегії визначено: ефективність управління; довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності; забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, доступної для різних груп населення; інтернаціоналізація вищої освіти; привабливість ЗВО для навчання та академічної кар'єри, що є дорожньою картою для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти в післявоєнний період. Виконання завдань, визначених Стратегією, дозволить зменшити негативні наслідки, спричинені війною, та сприятиме повенному відновленню.

За останні два роки в науковій педагогічній пресі з'явилась серія публікацій з питань діяльності вищої школи в умовах воєнного стану та у післявоєнний період. Серед них слід відзначити два системні дослідження, виконані і опубліковані у 2023 році науковцями Інституту вищої освіти НАПН та Київського університету імені Бориса Грінченка.

У науково-аналітичній доповіді НАПН [4] означені основні проблеми, що постали перед вищою школою у воєнний період: загроза життю і здоров'ю учасникам освітнього процесу; руйнування та пошкодження інфраструктури ЗВО; вимушене переміщення закладів; вплив війни на контингент здобувачів вищої освіти та склад науково-педагогічних працівників; забезпечення рівного доступу вищої освіти; труднощі провадження наукової та інноваційної діяльності; обмеження можливостей здійснення міжнародної співпраці; зниження якості освіти; обмежене фінансування. Пропонуються

ключові рекомендації щодо їх подолання: спрощення вступу на навчання до ЗВО для різних категорій вступників; впровадження нових технологій навчання і викладання; підвищення соціальної відповідальності ЗВО; оптимізація мережі ЗВО; посилення євроінтеграційних процесів в освіті та науці; розвиток університетської автономії.

У дослідженні науковців Київського університету імені Бориса Грінченка (Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець) [5] висвітлюється діапазон проблем і викликів, з якими стикнулася система вищої освіти України через наслідки пандемії та війну, оцінюються рішення органів управління та університетів щодо реагування на ці виклики, міститься інформація про сучасний стан української системи вищої освіти в умовах війни, її першочергові та перспективні потреби. Автори наголошують на важливості удосконалення освітнього процесу, необхідності повноцінної організації дистанційного навчання в синхронному та асинхронному режимі з відповідною адаптацією викладацьких курсів, системи оцінювання та методів викладання. Стверджується, що незважаючи на несприятливі тенденції, спрощення або зупинення окремих процедур у сфері вищої освіти (руйнування інфраструктури, втрати студентів та персоналу, складності в організації та зниження якості освітнього процесу, окремі випадки зниження демократичних принципів управління в процесі модернізації мережі тощо), українські ЗВО продовжують функціонувати і надавати освітні послуги, а система вищої освіти України має можливість вийти з цієї кризи сильнішою, пристосованою до нових умов та реформованою.

У статті Тамари Губанової [6] досліджуються правові основи та особливості функціонування ЗВО в умовах воєнного стану. Визначено, що міжнародна співпраця у сфері вищої освіти із залученням міжнародних організацій та проєктів дозволяє забезпечувати необхідний освітній рівень здобувачів та можливості їх інтеграції в європейський ринок праці. Авторка стверджує, що дистанційна форма навчання та використання ІТ-технологій в освітньому процесі стають ключовими у забезпеченні ефективного навчання і викладання в умовах війни.

Ганна Жила, аналізуючи розвиток вищої освіти в умовах воєнного стану та у повоєнний період, зазначає [7], що наслідками війни в Україні є: зменшення кількості робочих місць та заробітної плати; руйнування інфраструктури; перебування частини учасників освітнього процесу на фронті; обмеження академічної мобільності; вимушене переміщення закладів освіти та учасників освітнього процесу; зменшення кількості абітурієнтів. Наголошується на необхідності створення стійких освітньо-наукових систем, мереж та спільних платформ, подібних до тих, що існують в міжнародній

науковій практиці, забезпечення системної фінансово-матеріальної державної, регіональної, міжнародної партнерської підтримки стійкості системи вищої освіти.

У дослідженні Ірини Шевчук і Андрія Шевчука [8] окреслені основні виклики, що постали перед вищою освітою України в результаті масштабного вторгнення росії в Україну, та можливості, які може використати вітчизняна вища освіта для свого розвитку навіть за таких складних умов. Це міжнародна академічна мобільність; інтенсивне впровадження інформаційних технологій в освітній процес; підвищення професіоналізму викладачів; застосування гнучких технологій навчання; співробітництво українських ЗВО із закордонними; впровадження моделі «освіта протягом життя»; удосконалення територіальної організації вищої освіти; виявлення прихованих проблем та їх викорінення. Головне – вчасно виявляти загрози та виробити механізм для послаблення їх впливу.

Підсумовуючи аналіз розглянутих вище останніх наукових доробок, зазначимо високий рівень і обґрунтованість приведених у них оцінок втрат, негативних проблем та викликів, яких зазнала українська вища освіта внаслідок російської агресії, та запропонованих рішень і заходів, спрямованих на забезпечення функціонування галузі в умовах воєнного часу та відновлення після війни. Одночасно відзначимо, що з об'єктивних причин – термінів виконання та оприлюднення досліджень (2022 – початок 2023рр.), в них не розглядались нові управлінські рішення та відсутня інформація про результати їх виконання.

Мета статті. Дослідити діяльність державних органів управління, закладів вищої освіти та освітньої громадськості, спрямовану на протидію втратам, негативним викликам та впливам, спричиненим вітчизняній вищій освіті агресивними військовими діями російської федерації проти України. Оцінити дієвість прийнятих рішень і реалізованих заходів з позицій забезпечення стабільного функціонування системи вищої освіти в умовах воєнного стану та під час повоєнного відновлення і про досягнуті результати поінформувати науково-педагогічну спільноту.

Виклад основного матеріалу. У передвоєнні роки, інтегруючись в європейський простір вищої освіти, Україна реформувала власну систему вищої освіти, досягаючи її зближення з європейською: впровадила цілісну систему забезпечення якості, застосовуючи при цьому загальноєвропейські принципи та механізми; ЗВО та учасників освітнього процесу стали більше відповідати сучасному соціально-економічному рівню та умовам розвитку держави; структура вищої освіти, Національна рамка кваліфікацій гармонізовані з Міжнародною системою кваліфікацій, а оновлений перелік галузей знань і спеціальностей став

більш узгодженим з європейським; нові стандарти вищої освіти та освітні програми приведені у відповідність з принципами, сформульованими в міжнародному проєкті «Гармонізація освітніх структур в Європі»; вітчизняні структури оцінки та забезпечення якості активно співпрацюють з відповідними європейськими органами забезпечення якості та доброчесності в освіті і науці; українські університети отримали доступ до європейських освітніх і наукових програм, розширилась їх участь в міжнародних академічних рейтингах та на міжнародному ринку освітніх послуг. У той же час, окремі складники процесу євроінтеграції ще не завершені і знаходяться в процесі розвитку. Це стосується структури вищої освіти України (залишилися такі рівні, як молодший бакалавр, доктор наук); не завершене формування докторських студій та створення дослідницьких університетів як бази їх наукового забезпечення; стандарти вищої освіти докторського рівня з окремих спеціальностей не затверджені і як результат, окремі освітні програми акредитуються без впроваджених стандартів.

Воєнний стан і військові дії на значній території нашої країни суттєво вплинули на життя держави та суспільства, у тому числі, на реформування освітньої галузі в цілому і системи вищої освіти, зокрема. Згідно зі статтею 11 Закону України «Про вищу освіту», систему вищої освіти України складають: ЗВО всіх форм власності; рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти; галузі знань і спеціальності; освітні та наукові програми; ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та ліцензійні умови провадження вищої освіти; органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти; учасники освітнього процесу.

Найбільш відчутно умови воєнного стану позначились на трансформації базових, взаємопов'язаних між собою, складників системи вищої освіти – контингентах учасників освітнього процесу та мережі ЗВО через воєнні дії і тимчасову окупацію агресором частини території України та спричинені нею переміщення в інші регіони окремих навчальних закладів, учасників освітнього процесу, а останніх – і за її межі. Якщо в 2019/2020 навчальному році за даними Держстату в 287 вітчизняних ЗВО (університетах, академіях, інститутах) навчалось 1,3 мільйона студентів і працювали 110 тисяч викладачів, а середній контингент складав 4,6 тисячі студентів на один заклад, то в 2022 році, за даними ЄДБО, у 439 ЗВО було біля 1,1 мільйона студентів, середній контингент – менше 4 тисяч, а викладачів – понад 130 тисяч [9].

З початком широкомасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року наша держава, як і у 2014 році, після анексії Криму та воєнних дій на Донбасі, стикнулася з питанням масштабних переміщень населення і закладів освіти, що без сумніву, вплинуло

на українську систему вищої освіти. Більше 6 млн осіб вимушено покинули територію України через воєнні дії. Станом на кінець вересня 2022 року 4,18 млн осіб зареєструвалися у країнах Європи для отримання тимчасового захисту. Понад 8 млн стали внутрішньо переміщеними особами, 665 тисяч студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тисяч освітян (6% від загальної кількості) покинули територію України. Слід зазначити, що заходи МОН України щодо спрощення порядку вступу до ЗВО у 2022 році через заміну традиційного зовнішнього незалежного оцінювання на національний мультипредметний тест при вступі на бакалаврський рівень, єдиних фахового вступного випробування та вступного іспиту з іноземної мови на їх спрощені варіанти – на магістерський тест навчальної компетентності та магістерський комплексний тест – відповідно, дали можливість українським ЗВО завершити 2021/2022 навчальний рік і успішно провести нову вступну кампанію. Спрощення механізму вступу, створення умов доступу до вищої освіти для жителів тимчасово окупованих і особливо небезпечних територій та організація тестування за кордоном дали можливість сформувати необхідні контингенти здобувачів вищої освіти та забезпечити діяльність Системи у новому навчальному році. Загалом у вступній кампанії 2022 року взяли участь понад 214 тис. абітурієнтів, з них 23 тис. тестувались за кордоном у 58 містах 32 країн світу.

Починаючи із середини 2014 року, з областей, де ведуться активні бойові дії та з прифронтових територій було переміщено 31 ЗВО державної форми власності: з 2014 року по березень 2022 року – 12, з березня по листопад 2022 року – 19, з них 8 – повторно. Більшість із них було розміщено на базі провідних університетів, що стимулювало необхідність оптимізації мережі, яка, за останньою інформацією МОН України, налічувала приблизно 170 державних університетів, 100 приватних установ вищої освіти та 40 комунальних закладів [10]. Оптимізація мережі і утворення потужних регіональних ЗВО в Україні через їх об'єднання розглядається як інструмент поліпшення якості вищої освіти; підвищення конкурентоспроможності ЗВО і ефективності використання фінансових ресурсів та їх спрямування на розвиток вищої школи, відбудову університетської інфраструктури. Уже, починаючи з 2022 року за поданням МОН України 5 університетів та 1 інститут (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Державний вищий навчальний заклад “Український державний хіміко-технологічний університет” та Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Одеський державний екологічний університет та Фізико-хімічний інститут

захисту навколишнього середовища і людини МОН України та НАН України) були реорганізовані і приєднані до складу 4-х провідних університетів, відповідно до: Донецького державного університету внутрішніх справ, Українського державного університету науки і технологій, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Одеського національного університету імені Мечникова. На базі Національного авіаційного університету створено Державний університет «Київський авіаційний інститут» та Українська державна льотна академія [11].

У процесі оптимізації мережі проявилась тенденція зменшення кількості національних університетів, яких в Україні налічувалось біля 120. На цей процес суттєво вплинули законодавчі зміни статусу національного ЗВО: вилучення положень, які надавали університету додаткові права та повноваження. В окремих випадках допускався відхід від установлених демократичних принципів призначення керівників реформованих університетів.

На нашу думку, реорганізація мережі ЗВО продовжуватиметься і надалі як така, що забезпечить упорядкування її структури та оптимізацію кількісних характеристик. Уже пройшов громадське обговорення законопроект про засади модернізації мережі [12], в результаті прийняття і реалізації якого кількість ЗВО може зменшитись у три рази. Мережу ЗВО передбачається модернізувати через об'єднання кількох споріднених закладів, розташованих в одному місті, виведення із структури вищої освіти коледжів і позбавлення права територіально відокремлених підрозділів ЗВО здійснювати освітню діяльність у сфері вищої освіти з наступною їх реорганізацією.

Об'єктивною причиною скорочення кількості ЗВО є також зменшення числа випускників шкіл з 640 тисяч у 2008 році до 360 тисяч у 2023 році. У перспективі, виходячи з показників демографії, навіть за умови повернення тимчасово окупованих територій, цей показник може знизитись до 300 тисяч у 2030 році. Слід враховувати і значний вплив на кількість студентів у вітчизняних ЗВО їх виїзд за кордон, який було призупинено лише 14 вересня 2022 року [13]. Передбачається, що значна їх частина не повернеться в Україну. Планується також скоротити кількість органів управління у сфері вищої освіти, вилучивши із їх переліку Національну академію наук України, галузеві академії наук та обмеживши кількість галузевих державних органів, залишивши лише ті, до сфери управління яких належать військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи та ЗВО із специфічними умовами навчання. Одночасно, урахувавши дискусію із зазначених питань, яка виникла між МОН України, з однієї сторони, університетськими колективами та Спілкою ректорів – з іншої, органу управління слід більш публічно

готувати пропозиції щодо модернізації мережі ЗВО та управління галуззю, уникаючи поспішних, інколи не до кінця обґрунтованих рішень [14].

Воєнний час позначився також на практиці акредитації освітніх програм та термінах дії акредитаційних документів. Зокрема, Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти (далі НАЗЯВО) тимчасово надано право проводити акредитацію освітніх програм у дистанційному режимі та приймати рішення про умовну (відкладену) і безоплатну для ЗВО акредитацію без проведення акредитаційної експертизи або з її частковим проведенням. Термін дії сертифікатів про акредитацію спеціальностей і напрямів підготовки та освітніх програм, що були чинними станом на 24 лютого 2022 року, продовжено до 1 липня року, наступного за роком припинення або скасування воєнного стану в Україні [15].

Аналіз рішень НАЗЯВО щодо акредитації освітніх програм [16] від часу дії Постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 року № 295 свідчить, що станом на початок 2024 року із 4,5 тис. програм 2,2 тис. акредитовано умовно, за скороченою процедурою, а 2,3 тис. – в установленому порядку. Умовних акредитацій у 2022 році було 972, а у 2023 – 1209. Дистанційний спосіб акредитації, який на нашу думку і по суті мав застосовуватись переважно для ЗВО, переміщених із тимчасово окупованих територій та із прифронтових територій України, на практиці використовується масово, майже без урахування безпекових умов.

У непростих для України умовах війни розширюється підтримка вітчизняної вищої школи європейським освітнім співтовариством. У 2021 році прийнята нова програма ЄС Еразмус+ (2021-2027) [17] (Програма) з бюджетом у 2 980,70 млн євро, яка оцінюється як більш інклюзивна, цифрова та екологічна. З 2022 року в межах Програми запроваджено окремий проєкт КА 131 «Внутрішньоєвропейська мобільність студентів та персоналу ЗВО – відкрита для України». Ним передбачено виняткові заходи для сприяння інтеграції українців до європейських університетів в період війни через спрощення процедур отримання грантів на мобільність [18]. Це полегшить адаптацію наших студентів, які перебувають за кордоном до нових умов, але робить менш вірогідним їх повернення в Україну. Проблема повернення українських студентів з-за кордону, зважаючи на її актуальність для України, з однієї сторони, та складність вирішення за міжнародними нормами, з іншої, широко дискутується у вітчизняному політикумі та суспільстві для пошуку можливих рішень та прогнозних оцінок.

Українським університетам як представникам країни-члена Європейського партнерства, відкрита можливість спільно з представниками країн ЄС брати участь як партнери у багатьох конкурсах

Програми ЄС Еразмус+, а в 5 з них подавати заявки та бути координаторами проєктів. У 2024 році оновлено Керівництво до Програми, в якому зазначено, що «Програма також продовжить зусилля щодо пом'якшення соціально-економічних та освітніх наслідків російського вторгнення в Україну, зокрема через підтримку проєктів, які сприяють освітній діяльності та інтеграції людей, які тікають від війни в Україні, до їхнього нового навчального середовища, а також діяльність з підтримки організацій, здобувачів освіти і персоналу в Україні» [19, с. 4]. В оновленому документі одним із специфічних секторальних пріоритетів співпраці в сфері вищої освіти визнано «підтримку вищих навчальних закладів у їхньому співробітництві з українськими колегами у відповідь на війну в Україні» [19, с. 232].

Висновки.

1. Завдяки скоординованим і своєчасно прийнятним рішенням та заходам, що здійснюються урядом, центральними, регіональними органами управління освітою та закладами вищої освіти, незважаючи на втрати, які несе галузь вищої освіти через спровоковану росією агресію українські ЗВО продовжують функціонувати і надавати освітні послуги, а система вищої освіти України має можливість вийти із цих випробувань реформованою, ефективнішою, пристосованою до нових умов.

2. Прийняття рішень щодо оптимізації мережі і утворення потужних регіональних ЗВО в Україні потребує всебічного аналізу і обговорення та консолідованих зусиль усіх зацікавлених сторін для їх реалізації.

3. Правовою основою подальшої реорганізації мережі ЗВО, упорядкування її структури та оптимізації кількісних характеристик має стати Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів вищої освіти)», проєкт якого уже пройшов громадське обговорення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
3. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voennogo-stanu>.
4. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю., Драч І.І., Слюсаренко О.М., Скиба Ю.А. та інші. За заг. ред. Кременя В.Г. – Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/vyshha-osvita-ukrayiny-v-umovah-voennogo-stanu-ta-pislyavoennogo-vidnovlennya-vykylyky>.

5. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <https://osvitanalyka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>.
6. Губанова Т. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. *Київський юридичний журнал*, № 3, 2023. URL: <http://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/19>.
7. Жила Г. Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців. *Молодь і ринок*, № 2 (210), 2023, с. 141-145. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.274694>.
8. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика кризі призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. Вип. № 39/2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.
9. Мельник О., Погребняк В., Дашковська О. Інтегрування української вищої освіти в європейський освітній простір: модель процесу та досягнуті результати. *Електронний журнал «Нові технології навчання»*, № 97, 2023, с. 108-120. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.13>.
10. Не вистачає студентів: У Міносвіти хочуть зменшити кількість університетів втричі. *Бізнес Цензор* : вебсайт. URL: https://mbiz.censor.net/news/3467716/ne_vystachaye_studentiv_u_minosvity_hochut_zmenshyty_kilkist_universytetiv_vtrychi.
11. Про реорганізацію закладів вищої освіти : Розпорядження Кабінету Міністрів України: від 16.12.2022 № 1143-р., від 11.07.2023 № 620-р., від 13.10.2023 № 921-р., від 05.01.2024 № 6-р., від 05.01.2024 № 7-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1143-2022-%D1%80#Text>.
12. Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів вищої освіти) : проєкт Закону України. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/gromadske-obgovorennnya-modernizaciyi-merezhi-zakladiv-vyshhoyi-osvity/>.
13. Чи можуть студенти виїжджати за кордон. *TCH*: вебсайт. URL: <https://tsn.ua/ato/viyizd-studentiv-za-kordon-chi-mozhut-viyskovohobovyazani-vstupati-do-zakordonnih-vishiv-2322958.html#:~:text=%D0%A7%D0%B8%>.
14. Засідання Спілки ректорів: вимога об'єднання вишів. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*: вебсайт. URL: <https://knu.ua/news/13084>.
15. Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2022-%D0%BF#Text>.
16. Протоколи засідань. Офіційний сайт НАЗЯВО. URL: <http://naga.gov.ua>.
17. Overview of New Opportunities within EU-Funded Programme Erasmus+ 2021-2027. Participation of Ukrainian organizations in the EU- Funded Programme Erasmus+ 2014-2020. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/ukraine-under-erasmus_december_1_2021.pdf.
18. Виняткові заходи щодо інтеграції освітян України за проєктами мобільності Програми ЄС Еразмус+ в Європі на період війни в Україні. URL: <https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/vynyatkovi-zahody-dlya-ukrayincziv-v-mezhah-proyektiv-z-icm-u-vo-ukr.-m.pdf>.
19. Erasmus+ Programme Guide (version 1 (2024): 28-11-2023). URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/erasmus-programme-guide>.

FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS AND BUSINESS CAREER MANAGEMENT OF FUTURE LIBRARY STUDENTS

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ТА УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ КАР'ЄРОЮ МАЙБУТНІХ СТУДЕНТІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

In today's educational context, it is crucial to develop professional skills and effectively manage the career of future library students. This article analyzes various aspects of this problem, paying special attention to strategies aimed at successful career development in the library field. The authors substantiate the importance of these aspects in the context of the modern information society and the dynamic development of the library industry. This article explores the basic competencies required by future librarians, including information literacy, technological, organizational, and effective communication skills. This article examines teaching methods aimed at developing these skills, such as practical exercises, advanced training courses, internships, and mentoring. This article analyzes the results of a study conducted among students majoring in Information, Library, and Archival Science, which aims to study the interest of future librarians in planning their careers. A total of 64 third- and fourth-year bachelor's and second-year master's students participated in the study. The survey, which was conducted in October 2023 using a Google form, was aimed at identifying students' intentions to find employment in their professional field, their professional skills, and motivation to learn additional competencies. The findings of this study indicate the need to focus on the management of future librarians' business careers. This involves developing educational programs that meet the current requirements of the labor market and providing students with opportunities to develop not only professional but also personal skills. This approach will help increase the competitiveness of graduates and the development of the library industry as a whole.

Key words: *business career, business career management, professional skills development, future student librarians.*

У сучасному освітньому контексті вирішальним є формування професійних навичок та ефективне управління кар'єрою майбутніх

студентів-бібліотекарів. Стаття аналізує різноманітні аспекти цієї проблеми, звертаючи особливу увагу на стратегії, спрямовані на успішний розвиток професійної кар'єри в бібліотечній сфері. Автори обґрунтовують важливість цих аспектів в контексті сучасного інформаційного суспільства та динамічного розвитку бібліотечної галузі. У статті досліджується основні компетенції, необхідні майбутнім бібліотекарям, зокрема інформаційну грамотність, технологічні, організаційні здібності та вміння ефективно спілкуватися. Стаття розглядає методики навчання, спрямовані на розвиток цих навичок, такі як практичні вправи, курси підвищення кваліфікації, стажування та менторство. У статті аналізуються результати дослідження, проведеного серед студентів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», яке спрямоване на вивчення зацікавленості майбутніх бібліотекарів у плануванні своєї кар'єри. Загалом у дослідженні взяли участь 64 студенти третього та четвертого курсів бакалавріату та другого курсу магістратури. Опитування, яке проводилося у жовтні 2023 року за допомогою Гугл-форми, було спрямоване на ідентифікацію намірів студентів щодо працевлаштування у своїй професійній сфері, їхні професійні навички та мотивацію для навчання додаткових компетенцій. Висновки дослідження вказують на необхідність акцентування уваги на управлінні діловою кар'єрою майбутніх бібліотекарів. Це передбачає розробку освітніх програм, що відповідають сучасним вимогам ринку праці, та надання студентам можливостей для розвитку не лише професійних, а й особистісних навичок. Такий підхід сприятиме підвищенню конкурентоспроможності випускників та розвитку бібліотечної галузі в цілому.

Ключові слова: *ділова кар'єра, управління діловою кар'єрою, формування професійних навичок, майбутні студент-бібліотекари.*

UDC 005.966

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.45>

Shlenova M.H.,

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Document Studies and Ukrainian Language

National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

Formulation of the problem. In the context of modern realities associated with the martial law in Ukraine, effective management of archives and libraries personnel is important for the successful implementation of the state development strategy. Despite the importance of this sphere, we face significant problems in staffing. Most library staff are at or close to retirement age. The declining prestige of the librarian's profession among young people is partly caused by insufficient information policy.

Modern libraries are undergoing significant transformations in the digital environment, which places increased professional demands on librarians. However, these changes are not always reflected in public opinion, which affects young people's choice of

profession. An effective solution to these problems involves not only improving information policy but also actively influencing the perception of the librarian profession in society. Strategies for attracting young people into the field should consider the current challenges and changes occurring in the professional environment of libraries.

In the context of research in the field of library science, especially among students of specialty 029 "Information, Library and Archival Studies", it is recognized the need to begin the process of professional development and motivation from the first year of university is recognized. This process includes training in the skills of digitalization and interaction with neural networks and other modern technologies, which are

necessary for successful activity in the field of library science. Fostering the formation of highly qualified professionals in the field of library science who are able to effectively manage information resources in today's digital society is the basis of this approach.

Publications analyses. Analysis of the literature on business career management has revealed the relevance of this topic, but there is a noticeably limited number of studies devoted to specialists in the field of librarianship. In our opinion, this is due to insufficient realization of the importance of business career management for the professional growth and development of library staff.

General issues of business career management have been investigated in the scientific works of Bilous [1], Grishnova [2], Ivantsevychi [3], Koloskova [4;5], Lukashevych [6], and Saveleva [18].

In the scientific literature, there are quite a few definitions of career. For example, Grishnova O. considers that "career is a fast, successful, progressive promotion by inverse labor (professional) way, which presupposes the achievement of esteem, popularity, fame in its own stake and/or material benefit by their own forces, for the maximum use of their skills, professional mastery and personal qualities" [2]. Management of business career for Saveleva V. is "purposeful activity of personnel service in the development of professional abilities of a person, accumulation of professional growth and its rational use, both for the benefit of the employee and for the benefit of the organization" [11].

Ivantsevychi D. considers several issues related to the human resource management system, workflow design, planning and staffing, selection of the most capable and suitable for work, formation of an effective training system, etc.

Bilous V. emphasizes the skills of a modern librarian, namely, the role and importance of project activities in the innovative development of the library of a higher education institution. The author also explores the experience of libraries in writing projects and implementing the results in practice.

Lukashevych M. investigate the main problems of management and self-management of a business career and propose social mechanisms and technologies for the management and self-management of a social worker's career.

Formulating the goals of the article. The purpose of our study is to consider the practical aspects of the management of the business career of future librarians, specifics of professional development activities of universities and libraries in this area in order to form and rejuvenate the staff, as well as to develop measures that will be aimed at motivating the graduate of specialty 029 "Information, library and archival law" for realization in professional activity.

Hence, we can conclude that a career is the sum of two factors: first, the desire of the employee to realize his/her professional goals and achieve success, and second, the interest of the organization in the promotion of its employees. We believe that it is necessary to lay the foundation from the first years of university, when students have just made their choice in favor of this specialty. We would like to note that the motivation of students in the first years of study is not high, so from the very beginning of training, the teaching staff needs to orient the student more to the future professional activity, to form a whole range of competencies that are laid down in the educational standard of specialty 029, to popularize a positive image of the profession, and to motivate self-improvement and self-education.

Presentation of the main material of the study. In the modern scientific literature, there are two types of careers: horizontal and vertical. A career is an employee's life path that goes through several successive stages, from training and employment to professional development and retirement. An employee can also go through these stages both in the same organization and in different organizations. An intra-organizational career covers the continuum of stages of employee development within an organization. a vertical career is a rise to a higher level of the structural hierarchy; a horizontal career is a move to another functional area of activity or a specific job role at a stage in the organizational structure that is not strictly formalized (for example, as the head of a temporary task force, program, etc.).

Interest in planning the business career of future librarians led to a small study in the form of an anonymous survey, which was attended by 3rd and 4th year bachelor's and 2nd year master's students of specialty 029 "Information, Library and Archival Studies" of National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute". A total of 64 people took part in the survey, who provided written consent to participate in the survey and to process their personal data. The survey was conducted in October 2023 using a Google form. The questionnaire offered the following closed-ended questions:

1. Do you plan to work in your specialty after graduation?
2. Do you have certain professional skills that are in accordance with your future profession in the field of study?
3. Are you motivated to acquire additional professional skills in your specialty (through self-education or continuing education at the next educational level)?

The proposed answers were as follows: agree, neither agree nor disagree, disagree, neither disagree nor agree, and disagree.

The analysis of the answers to the questionnaire showed the following results:

Q1.

agree	neither agree nor disagree	neither disagree nor agree, disagree	disagree
28	13	18	41

Q2.

agree	neither agree nor disagree	neither disagree nor agree, disagree	disagree
36	27	21	16

Q3.

agree	neither agree nor disagree	neither disagree nor agree, disagree	disagree
34	23	19	24

Only 28% of students are definitely going to work in their specialty, 36% have developed professional skills, and 34% have motivation. However, among those who were undecided, the majority were still more inclined to answer positively than negatively. The survey results show that most students do not plan to work in their specialty, although they have developed skills and motivation for self-study. Their choice is probably influenced by the economic component (minimum wage in the industry) and the image component (low attractiveness of the profession).

Based on the results, we can conclude that more attention should be paid to managing the business career of future librarians, particularly the development of personal and professional skills. To do this, it is necessary to develop educational programs that meet the requirements of the modern labor market and teach the skills and knowledge needed in specific areas of activity.

Future professionals should set a career goal and outline the steps to be taken to achieve it. Teachers and stakeholders must develop the professional skills required in the chosen field. Programs and courses need to be built with the latest technologies, and scientific seminars and workshops need to be organized to help develop the professional skills of future specialists. Experience is an important vector in planning a business career, which is why representatives of educational programs need to introduce internships, volunteering, and participation in student organizations into the educational process. The main lever is networking-meeting people who work in the chosen field, they can help you find a job and give advice on career growth.

Conclusions: To manage and develop a future career, we have developed the following steps:

gaining work experience in the specialty and developing interpersonal skills: students can work on developing communication, leadership, project management, etc. This will help to increase their professional value in the respective field; developing creativity: we try to develop creative approaches to working with information, in particular, by developing new methods and tools for organizing and storing information; following industry trends: students are aware of news and trends in the respective field.

REFERENCES:

1. Білоус В.С. Проектна діяльність – важлива складова розвитку бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів: методичні рекомендації. Вінниця, 2014.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини. К.: Знання, 2011.
3. Іванцевичі Д.М., Лобанов А.А. Людські ресурси управління: Основи управління персоналом. К.: Справа, 2017.
4. Колоскова Г.В. Кадрова політика як фактор розвитку сучасної бібліотечної установи. *Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг»*, 2022. Режим доступу: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1412>
5. Колоскова Г., Кобелев О. Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації. *Вісник Книжкової палати*, 2022, 5.
6. Лукашевич М.П., Лукашевич О.М., Шандор Ф.Ф. Кар'єра соціального працівника: менеджмент та самоменеджмент. Підручник. Ужгород, ПП Данило С.І., 2020.
7. Міністерство освіти і науки України. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 02 Культура і мистецтво. Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Київ, 2018. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/029-Inform.bibliot.ta.arkh.spr-bakalavr.28.07.pdf>
8. Николаєнко, Н. Інноваційні технології управління бібліотекою як соціокомунікаційною установою: автореф. дис. ... канд наук із соц. комунікацій: [спец.] 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». М-во культури України, Харків. держ. акад. культури. Харків, 2016.
9. Новальська Т., Бачинська Н. Шляхи вирішення проблем дефіциту кваліфікованих кадрів у бібліотеках України. *Вісник Книжкової палати*, 2015, 6. 18-20. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_6_8
10. Палеха, Ю. І. Менеджмент персоналу: навч. Посібник. Київ: Ліра-К, 2012.
11. Савельєва В.С. Управління діловою кар'єрою. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007.
12. Сафонова, Т., Коханова, І. Менеджмент безпеки профдіяльності в бібліотеках України. *Вісник Книжкової палати*, 2022, 2, 37-42. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.2\(307\).37-42](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.2(307).37-42)

13. Шленьова М. Г. Мотивація як ефективний спосіб управління персоналом. *Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання : збірник наукових доповідей: XII Міжвузівський науково-практичний семінар, 16 лютого 2021 р., м. Харків.* Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2021, 12. 125-126.

14. Shlenova M. Management of educational services as a tool for increasing competitiveness in the system of higher technical education (aerospace industry). *Мережа шкіл новаторства України: роз-*

виток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти : електрон. збірник тез доповідей III Всеукр. наук. онлайн-конферен. з міжнар. участю. Полтава; Київ: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 32-33

15. Shlenova M. Peculiarities of personnel management under the martial law. *Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу.* Одеса, 2023. 87-88. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10204683>

РОЗДІЛ 6. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

IMPLEMENTATION OF GAME ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL: CHALLENGES AND PROSPECTS

У статті авторами проаналізовані виклики та перспективи впровадження ігрової діяльності у початковій школі. У дослідженні використовувалися теоретичні методи (узагальнення, порівняння, зіставлення теоретичних підходів, ідей та поглядів учених на проблеми впровадження ігрової діяльності у освітній процес), емпіричні методи (вивчення нормативно-правової документації, педагогічне спостереження, аналіз результатів освітньої діяльності). Зазначено, що сучасний етап розвитку освіти характеризується інтенсивним пошуком нових методів навчання в теорії та практиці. Цей процес зумовлений невідповідністю традиційних методів і форм навчання новим тенденціям системи освіти у сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства, що зумовлює низку об'єктивних інноваційних нововведень. Одним з таких нововведень є ігрова діяльність в освітньому процесі. Встановлено, що гра, як засіб навчання, сприяє розвитку широкого спектру ключових компетенцій у учнів початкової школи, таких як креативність, комунікація, співпраця, навички говоріння, критичного мислення та розв'язання проблем. Теоретичний аналіз викликів запровадження ігор у освітній процес, вказує на кілька ключових аспектів, зокрема нестача методичного забезпечення, неготовність батьків, обмеженість ресурсів, недостатня кваліфікація учителів, обмежена кількість обладнання для організації ігрової діяльності. У статті розглядаються різні аспекти використання ігрового методу навчання, включаючи залучення уваги учнів, розвиток соціальних навичок, стимулювання творчості та уяви, мотивацію до навчання та розвиток різних типів інтелекту.

У результаті дослідження встановлено, що ігровий метод навчання є ефективним інструментом для підвищення якості освіти у початковій школі, сприяючи не лише покращенню освітнього процесу, а й загальному розвитку учнів та набуттю ними знань та вмінь.

Ключові слова: освітній процес, розвиток учнів, початкова школа, гейміфікація, методи навчання.

In the article, the authors analyze the challenges and prospects of implementing game activities in primary school. The study used theoretical methods (generalization, comparison, comparison of theoretical approaches, ideas and views of scientists on the problems of introducing game activities into the educational process), empirical methods (study of regulatory and legal documentation, pedagogical observation, analysis of the results of educational activities). It is noted that the current stage of education development is characterized by an intensive search for new teaching methods in theory and practice. This process is due to the inconsistency of traditional methods and forms of teaching with new trends in the education system in the current socio-economic conditions of society development, which leads to a number of objective innovative innovations. One of these innovations is game activity in the educational process. It has been established that the game as a learning tool contributes to the development of a wide range of key competencies in primary school students, such as creativity, communication, cooperation, speaking skills, critical thinking and problem solving. A theoretical analysis of the challenges of introducing games into the educational process points to several key aspects, including a lack of methodological support, unwillingness of parents, limited resources, insufficient qualifications of teachers, and limited equipment for organizing game activities. The article examines various aspects of the use of the game-based learning method, including attracting students' attention, developing social skills, stimulating creativity and imagination, motivating learning, and developing different types of intelligence.

The study has shown that the game-based learning method is an effective tool for improving the quality of education in primary school, contributing not only to improving the educational process but also to the overall development of students and their knowledge and skills.

Key words: educational process, student development, primary school, gamification, teaching methods.

УДК 37.014.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.46>

Попадич О.О.,

докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Попадич Б.Т.,

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Панющик А.В.,

магістр кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку інституту освіти в Україні важливого значення набувають нові підходи та принципи організації навчальної діяльності, які можуть бути досягнуті завдяки реалізації Концепції «Нова українська школа» [12]. Початкова школа раніше за інші рівні освіти стала об'єктом оновлення освітнього процесу на

засадах дитиноцентризму, партнерства, врахування життєвих потреб дітей, розроблення нових Державних стандартів, освітніх програм, оцінювання навчальних результатів [9]. Впровадження ігрової діяльності у початковій школі є актуальною темою, оскільки ігровий підхід може сприяти більш ефективному навчанню та розвитку дітей. Для створення особливого освітнього середовища,

крім особливого фізичного оточення, потрібна ще й готовність учителів до впровадження інноваційних форм і методів роботи з учнями, де останні були б рівноправними партнерами, які не бояться висловлювати власні думки. Зміни у підходах до навчання є визначальними і водночас – найскладнішими. Сучасна ситуація в Україні певною мірою ускладнюється тим, що зміни ініційовано на макрорівні і вони мають пройти складний шлях, щоб їхню необхідність усвідомили вчителі практики і з готовністю впроваджували їх у початковій школі, адже успадкована радянська система занадто міцно вкоренилася рядами парт і суворю дисципліною в класі, щоб звільнити місце груповим дискусіям, іграм, сміливому висловлюванню учнями власної думки [8].

Мета статті. Висвітлення та аналіз особливостей впровадження ігрового методу у навчання учнів початкової школи. З зазначеної мети випливає завдання: проаналізувати, як ігровий метод впливає на навчання учнів, які існують переваги та виклики.

Аналіз наукових досліджень. Питання впровадження ігрового методу в заклади освіти розглядали такі учені як І. Андрійко, Г. Бородіна, Л. Виготський, В. Гриньова, Г. Гусак, В. Демидова, Л. Виготський, Л. Журба, С. Рубінштейн, І. Зварич, О. Колесникова, О. Запорожець, Г. Фролова, Т. Шкваріна та ін. Проблему ігрової діяльності учня початкової школи з точки зору її розвивального впливу на особистість дитини представлено в багатьох дослідженнях, зокрема варто відзначити Й. Гейзінга, Л. Виготського В. Сухомлинського, О. Савченка, Л. Артемова, Л. Благодіна, К. Ушинського та ін.

Основна частина дослідження. Глобалізація освіти сьогодення диктує необхідність впровадження інновацій у навчання. На сучасному етапі розвитку освіти концепція якості є основою освітньої політики провідних світових країн, вагомим чинником перетворення суспільства. Відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам стає стратегічним завданням української освітньої галузі. Для реалізації визначеної стратегії пріоритетним завданням сьогодення є забезпечення якості освіти на всіх етапах і рівнях [2]. Варто зазначити, що сучасний етап розвитку освіти характеризується ще і інтенсивним пошуком нових методів навчання в теорії та практиці. Цей процес зумовлений невідповідністю традиційних методів і форм навчання новим тенденціям системи освіти в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства, що зумовлює низку об'єктивних інноваційних нововведень. Зважаючи на зазначене, питання використання в освітньому процесі різноманітних педагогічних технологій стає дедалі актуальнішим [10]. Одним з різновидів таких педагогічних технологій є ігрові технології.

О. В. Харченко зазначає, що формула нової школи, що представлена у концепції складається з ряду компонентів: нового змісту освіти; педагогіки партнерства; умотивованого учителя; орієнтації на учня; наскрізного процесу виховання; нової структури школи; автономії школи; справедливого фінансування і рівного доступу до якісної освіти [12].

Проаналізуємо сутність діфініції «гра». Слово «гра» було визначено багатьма науковцями. Зокрема, С. Бернард та О. Сарачо продемонстрували, що ігри – це різні види ігрової діяльності. Вони дуже структуровані і включають в себе певні правила, яких слід дотримуватися [6]. Аналогічно, Дж. Хедфілд визначила ігри як «діяльність з правилами, метою і завданнями» [7]. Та зазначила, що гра повинна регулюватись правилами.

Зокрема, у дослідженні Z. Fengjuan зазначається, що ігрове навчання у початковій школі ефективніше, ніж традиційний урок, за рахунок використання ігор [4]. Попередні дослідження науковця також підтверджують, що ігровий підхід є корисним для розвитку навичок говоріння, мислення, читання учнів. Крім того, ігри можуть вирішити проблеми, пов'язані з концентрацією уваги на уроках, з навичками взаємодопомоги. Ігровий метод навчання дає можливість розвивати різні типи інтелекту, такі як лінгвістичний, логічний, музичний, кінестетичний тощо, задовольняючи потреби різних типів учнів.

Як зазначає науковець О. Гречановська «...ігри повинні бути насиченими і різноманітними, щоб діти не втомлювалися і не нудьгували. Як відомо, найкращі ігри не можна грати довго. Учні люблять грати у щось нове та незвичне. Вчителі повинні часто збирати або створювати ігрове середовище в процесі навчання молодших школярів, давати назву іграм, конструювати їх таким чином, щоб вони були короткими і змістовними» [5]. Н. Кудікіна зазначає, що «Ігрові педагогічні технології – це технології, в основу яких покладена педагогічна гра, як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду» [8].

Місце і роль ігрової технології у освітньо-виховному процесі, поєднання елементів гри і навчання визначаються залежно від розуміння педагогом функцій і класифікації педагогічних ігор. Ігрова діяльність – культурно й історично сформована пізнавальна діяльність дитини, спрямована на формування базових засад дитячої особистості, її соціалізацію, пізнання дитиною світу, розвиток навчально-пізнавальних інтересів, закріплення й удосконалення набутих знань, умінь і навичок [9]. Усі компоненти ігрової діяльності учнів початкової школи знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Внутрішнє наповнення кожної гри визначається її цілями, правилами та контекстом, і це

впливає на взаємодію між різними компонентами. Наприклад, ціль гри може впливати на вибір правил та способів взаємодії учасників. У той же час, правила гри можуть впливати на способи виконання завдань та розвиток навичок учасників. Контекст гри, такий як тема чи сценарій, також може впливати на те, які компоненти будуть активно використовуватися та як вони будуть взаємодіяти між собою. Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що різновиди ігор у початковій школі визначаються комплексним взаємозв'язком та взаємозалежністю їхніх компонентів, який враховує цілі, правила та контекст кожної конкретної гри.

Проаналізувавши ряд наукових досліджень, можна зазначити, що впровадження ігрової діяльності у початковій школі має ряд переваг [10; 12; 6; 7]:

- Підвищує мотивацію до навчання. Ігри роблять процес навчання цікавим і захоплюючим, що сприяє кращому засвоєнню знань учнями.
  - Розвиває пізнавальні процеси. Ігри стимулюють розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви та творчості.
  - Розкриває особистий потенціал кожної дитини. Ігри дають можливість кожній дитині проявити свої здібності та таланти, повірити в себе, відчути свою цінність та знайти своє місце в колективі.
  - Формує соціальні навички. Ігри вчать дітей спілкуватися, співпрацювати, домовлятися, вирішувати конфлікти.
  - Розвиває емоційний інтелект. Ігри допомагають учням краще розуміти свої емоції та емоції інших людей.
  - Розвиток навичок. Ігрова діяльність сприяє розвитку різноманітних навичок, таких як співпраця, критичне мислення, проблемне розв'язання та творчість.
  - Збереження мотивації. Ігрова форма навчання дозволяє підтримувати високий рівень мотивації учнів протягом уроку та освітнього процесу взагалі.
- Однак, варто зазначити, що впровадження ігрової діяльності у початковій школі також має ряд викликів [3; 6]:
- Необхідність підготовки педагогів. Вчителі повинні володіти знаннями та навичками організації та проведення ігрових занять. Для успішного впровадження ігрової діяльності, вчителям необхідно мати не лише знання з предметної області, але й розуміння методик та підходів до ігрової навчальної діяльності.
  - Нестача методичного забезпечення. Не вистачає методичних розробок та ігрових матеріалів, які відповідають вимогам сучасного освітнього процесу.
  - Неготовність батьків. Деякі батьки не розуміють значення ігрової діяльності для розвитку

дітей, тому можуть заважати учителю в освітньому процесі.

- Обмеженість ресурсів. Не всі школи мають необхідні матеріали та обладнання для організації ігрової діяльності.

Незважаючи на вищезазначені виклики, впровадження ігрової діяльності у початковій школі має значні перспективи:

- Підвищення якості освіти. Ігрова діяльність може зробити процес навчання більш ефективним і результативним.
- Підготовка дітей до життя в суспільстві. Ігри допомагають дітям розвинути навички, які необхідні для успішного життя в 21 столітті.
- Збереження та зміцнення здоров'я дітей. Ігрова діяльність сприяє фізичному, емоційному та психологічному розвитку дітей.

На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [10; 6], нами констатовані наступні функції гри:

- комунікативна: освоєння діалектики спілкування;
- розважальна: пробудження інтересу до математики;
- терапевтична: подолання труднощів, що виникають й у інших видах діяльності;
- корекційна: внесення позитивних змін в структуру особистісних показників;
- діагностична: виявлення відхилень, рівня знань.

З деяких пір помітної значимості набуває проблема використання ігрових інструментів, які можуть бути розроблені на основі природи та навколишнього середовища та можуть підтримувати процес розвитку учня початкової школи. Зокрема, у дослідженні зарубіжних науковців [4] зазначається, що освітні монополні засоби масової інформації, розроблені для вивчення цілочисельної математики в IV класі початкової школи мають значні підвищення мотивації та результатів навчання. Ця гра називається навчальною монополією, тому що вона має ігровий крок, як у монополії, але на картках містяться запитання для учнів. Результати дослідження показали, що вчителю потрібно виступати в ролі фасилітатора, щоб пояснити учням інструкції, які вони погано розуміють, це дозволить їм допомогти, спрямувати та підтримати мотивацію до навчання. Результати навчання учнів показали підвищення середніх результатів навчання вищезазначеного дослідження.

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що для успішного впровадження ігрової діяльності у початковій школі варто дотримуватись наступних рекомендацій:

- Підготувати педагогів. Провести курси підвищення кваліфікації та тренінги для вчителів з питань організації та проведення ігрових занять.
- Розробити методичне забезпечення. Створити методичні рекомендації, посібники та ігрові

матеріали, які відповідають вимогам сучасного освітнього процесу.

- Провести інформаційно-просвітницьку роботу з батьками. Роз'яснити батькам значення ігрової діяльності для розвитку дітей.

- Забезпечити школи необхідними ресурсами. Виділити кошти на придбання ігрових матеріалів та обладнання.

- Крім класичних варіантів, варто використовувати новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко адаптувати для групової роботи учнів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження ігрової діяльності у початковій школі – це шлях до покращення якості освіти, підготовки дітей до життя в суспільстві та збереження їхнього здоров'я. Можна констатувати, що завдяки застосуванню ігрової діяльності на заняттях у молодшій школі краще розвиваються індивідуальні здібності учнів, різні компетенції, зокрема моторно-кінестетичну, просторову, когнітивну, міжособистісну, внутрішньоособистісну, вміння спілкуватися, співпрацювати. Ігрова діяльність стимулює пізнавальну активність, сприяє розвитку творчого мислення, формує комунікативні навички, розвиває емоційний інтелект. Важливо зазначити, що ігрова діяльність повинна бути правильно організована, а вчитель повинен підбирати ігри, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей, створювати атмосферу довіри та підтримки, заохочувати дітей до самостійності та ініціативи, слідкувати за тим, щоб усі діти брали участь у грі та мали можливість проявити себе.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bernard C., Sarachot O. Game activity: the latest approaches. Analysis of terms and concepts. *Education and innovation*. 2019. 3(18). pp. 225-229.

2. Fengjuan Z. The Application of Game-based Approach in Primary School English Teaching. *Advances*

in Social Science, Education and Humanities Research. 2018. Vol. 151. 209-218

3. Hadfield J. The role of play in learning. *Science and activity*. 2019. No. 41(2). pp. 20-25.

4. Hamari J., Shernoff D. J., Rowe E., Coller B. Challenging games help students learn: An empirical study on engagement, flow and immersion in game-based learning. *Comput. Hum. Behav.* 2016. vol. 54, pp. 170–179.

5. Біляковська О. Поняття «Якість професійної підготовки майбутнього вчителя» в контексті проблеми якості освіти. Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти. Київ – Дрогобич : ТзОВ «Трек-ЛТД». 2018. 170 с.

6. Гречановська О. В., Кравець Н. М. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу ВНЗ. Матеріали VI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця : ВНТУ. 2017. С. 128–132.

7. Заболотна О. Нова українська школа: очікування і реалії. Матеріали VI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця : ВНТУ. 2017.

8. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Монографія. К.: КМПУ, 2003. 272 с.

9. Носаченко І. Системний підхід до використання рольових ігор у навчанні. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика*. 2002. № 2. С. 107–111.

10. Постернак Н. О. Використання інноваційних технологій у підготовці майбутніх вчителів природничих дисциплін. Педагогічні інновації : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Миколаїв: МНАУ. 2021. С. 15–16.

11. Тимофєєва І., Ситнік А. Впровадження елементів gamification на уроках математики в початковій школі. 2021. URL:https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3569/1/vprovadzhenia_elementiv.pdf (дата звернення 25.02.2024)

12. Харченко О. В. Нова українська школа: завдання і перспективи. *Постметодика*. 2016. № 2. С. 2-17.

РОЗДІЛ 7. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

STUDY MOTIVATION OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN THE CONDITIONS OF REMOTE TECHNOLOGIES

У науковому дослідженні представлено теоретичний аналіз з питань дистанційної освіти; розкрито експериментальний аналіз з вивчення рівнів мотивації навчання здобувачів закладів вищої освіти в умовах дистанційних технологій. Метою дослідження є вивчення мотивації навчання у здобувачів вищої освіти під час дистанційної освіти. Завдання дослідження: проаналізувати науково-теоретичні позиції що розкривають сутність дистанційної освіти; висвітлити методи вивчення навчальної мотивації; дослідити мотивацію навчання у здобувачів вищої освіти під час дистанційної форми роботи. Методами дослідження є: теоретичний – аналіз наукових джерел щодо вирішення проблемного питання; емпіричний – використання діагностичних (анкетування, аналіз, порівняння), варіативно-статистичний. Результати дослідження. Визначено, що Інтернет-технології підвищують рівень самостійної роботи сучасної молоді також, дають можливості для їх творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних знань, вмінь та навичок, а науково-педагогічним працівникам в свою чергу дозволяє реалізовувати абсолютно нові форми і методи навчання. Здійснено теоретичний опис щодо особливостей використання дистанційної освіти. Встановлено, що характерними рисами дистанційного навчання є: інтерактивність, гнучкість навчання, модульний принцип, індивідуалізація навчання, використання нових досягнень інформаційних технологій, паралельність дистанційного навчання, відкритість і об'єктивність оцінки знань, висока самоорганізація студентів. Експериментально вивчено: вибір комунікативного ресурсу в умовах дистанційного навчання здобувачами освітнього простору, відповідальність здобувачів до самостійного виду роботи їх навчальна мотивація. Під час експериментального дослідження було встановлено: найпопулярніші технології для дистанційної освіти; здобувачі денної форми навчання більш мобільні та відповідальні ніж заочної форми; мотивація навчання учасників експерименту відповідала середнім та низьким показникам, не всі готові повноцінно реалізовуватись під час дистанційної освіти. Більшість респондентів позитивно сприймають дистанційну форму роботи, відповідально ставляться до виконання завдань, але інформаційне перевантаження, нестача «живого» спілкування, значно знижує їх працездатність, призводить до втоми, втрати інтересу до навчання.

Ключові слова: дистанційна освіта, технології дистанційного навчання, заклади вищої освіти. здобувачі вищої освіти

The scientific study presents a theoretical analysis of distance education issues; an experimental analysis on the study of the levels of learning motivation of students of higher education institutions in the conditions of remote technologies is disclosed. The purpose of the study is to study the motivation of students of higher education during distance education. Research task: to analyze scientific and theoretical positions that reveal the essence of distance education; highlight the methods of studying educational motivation; to investigate the motivation of students of higher education during distance work. The research methods are: theoretical – analysis of scientific sources to solve the problem; empirical – the use of diagnostic (questionnaires, analysis, comparison), variable-statistical. Research results. It was determined that Internet technologies increase the level of independent work of modern youth as well, provide opportunities for their creative self-expression, finding and consolidating various professional knowledge, abilities and skills, and scientific and pedagogical workers, in turn, allow to implement completely new forms and methods of learning. A theoretical description of the features of the use of distance education was made. It was established that the characteristic features of distance learning are: interactivity, flexibility of learning, modular principle, individualization of learning, use of new advances in information technology, parallelism of distance learning, openness and objectivity of knowledge assessment, high self-organization of students. Experimentally studied: the choice of a communicative resource in the conditions of distance learning by students of educational space, students' responsibility for independent work, their educational motivation. During the experimental study, the following were established: the most popular technologies for distance education; full-time students are more mobile and responsible than part-time students; the educational motivation of the participants of the experiment corresponded to average and low indicators, not all of them are ready to fully realize themselves during distance learning. Most of the respondents have a positive perception of the remote form of work, they are responsible for the performance of tasks, but the information overload, the lack of «live» communication, significantly reduces their work capacity, leads to fatigue, loss of interest in learning.

Key words: technology, distance learning, distance course, modular learning environment, higher education.

УДК 378.633.018.43:004.78
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.47>

Белова О.Б.,
докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Галецька Ю.В.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Протягом останніх двох десятиріч років відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. Це стало можливим здебільшого з розвитком мережі Інтернет, що дало можливість пересилати необхідну кількість даних з одного кінця світу в інший, вільно вести дискусії з іншими користувачами мережі в online режимі і розміщувати інформацію на Інтернет-сайтах, роблячи її доступною для всіх бажаючих. Сучасні інформаційні технології дають змогу підвищити та вдосконалити ефективність освітнього процесу. Під час реформування освіти у закладах вищої освіти прогресивно розробляється концепція дистанційної освіти, що передбачає розробку різноманітних технологій, у тому числі технології змішаного навчання.

Дистанційна форма навчання дає можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією. Саме ця система може найбільш адекватно і пластично реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців (N. Klokar, 2012) [11]. В сучасних умовах існує потреба отримання вищої освіти дистанційно, що викликано необхідністю навчатися без відриву від виробництва, отримання освіти особами з обмеженими можливостями, тими людьми, що перебувають за кордоном тощо. Таку можливість надає дистанційне навчання, яке здійснюється завдяки інформаційно-освітнім технологіям та системам комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблемі дистанційного навчання приділяється велика увага в науковій літературі. Дистанційна система навчання знаходиться у центрі уваги наукових сфер, і сучасні тенденції свідчать про подальшу активізацію цих досліджень. Проблеми питання дистанційної освіти розкриті в працях багатьох закордонних вчених, а саме: висвітлено науково-теоретичне бачення дистанційної освіти (R. Delling, 1987; D. Keegan, 1988; G. Rumble, 1989); розкрито термінологію (L. Schlosser, M. Simonson, T. Hudgins, 2010), методологію (N. Klokar, 2012) та технології (С. Семеріков, 2008; G. Berry, & H. Hughes, 2020; K. Cousins, & D. Robey, 2015), специфіку навчання (M. Vequir, N. Chase, & A. Bishka, 2010); визначені фактори, що впливають на якість навчання (M. Vequir, N. Chase, & A. Bishka, 2010; H. Kauffman, 2015; E. Daukšienė, E. Trepulė, Naujokaitienė J. Towards, 2021); розкрито потенційні переваги навчання (С. Ricardo, J. Parra, M. Borjas, J. Cobo, & J. Cano, 2020).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених розвитку та функціонуванню дистанційної освіти, відкритим залишається питання з'ясування думки

безпосередніх учасників освітнього процесу щодо особливостей організації та подальшого впровадження інформаційних технологій в дистанційну форму навчання закладів вищої освіти.

Метою дослідження є вивчення мотивації навчання у здобувачів вищої освіти під час дистанційної освіти. Завдання дослідження: проаналізувати науково-теоретичні позиції що розкривають сутність дистанційної освіти; висвітлити методи вивчення навчальної мотивації; дослідити мотивацію навчання у здобувачів вищої освіти під час дистанційної форми роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поширені варіанти дистанційної освіти включають електронне навчання або онлайн-навчання, яке використовується, коли Інтернет є середовищем; віртуальне навчання, яке зазвичай відноситься до курсів, які проводяться за межами аудиторії (також зазвичай використовують Інтернет); відкрите навчання, загальноприйнята в Європі система навчання через «відкритий» університет (R. Delling, 1987; H. Kauffman, 2015; C. Ricardo, J. Parra, M. Borjas, J. Cobo, & J. Cano, 2020) [9; 10; 12].

G. Berry, H. Hughes (2020), K. Cousins, D. Robey (2015) досліджували оптимальний розподіл часу між роботою та життям із інформаційними та комунікаційними технологіями 24/7, зокрема, вивчали досвід навчання в Інтернеті, пов'язаний з балансом роботи та життя з точки зору здобувача. Вчені зробили висновок, що онлайн-навчання може покращити баланс між роботою та життям для більшості з них [6; 7]. Дистанційна освіта, за R. Delling (1987) є плановою систематичною діяльністю, що включає в себе вибір, дидактичну підготовку та подання навчальних матеріалів, а також нагляд і підтримку студентів, які досягаються шляхом подолання фізичної відстані між студентом і викладачем за допомогою принаймні одного технічного телекомунікаційного засобу [9]. G. Rumble (1989) зазначив, що будь-який процес дистанційного навчання обов'язково включає в себе: науково-педагогічного працівника, одного або більше здобувачів, курс або навчальну програму, явний або неявний договір між здобувачем освіти і науково-педагогічним працівником, або навчальною установою [13].

E. Daukšienė, E. Trepulė, J. Naujokaitienė зазначають, що карантинні умови що пов'язані з COVID-19 змінили погляд на освіту. Перехід на дистанційне навчання потребує організаційної перебудови навчального процесу. Якість освіти залежить від переосмислення перевлаштування викладацької та навчальної діяльності (Daukšienė, 2021) [8].

Дистанційне навчання надає здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає абсолютно нові можливості для творчого

самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок, а науково-педагогічним працівникам в свою чергу дозволяє реалізувати абсолютно нові форми і методи навчання із застосування концептуального і математичного моделювання явищ і процесів (В. Биков, 2015; L. Schlosser, M. Simonson, T. Hudgins, 2010) [1; 14].

Впровадження дистанційних технологій у навчальний процес спрямоване на глибше розуміння навчального матеріалу; формування таких компетенцій як: комунікативні (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі), інформаційні (пошук інформації з різних джерел та можливість її критичного осмислення), самоосвіти (вміння навчатись самостійно) (G. Berry, & H. Hughes, 2020; K. Cousins, & D. Robey, 2015; M. Bequir, N. Chase, & A. Bishka, 2010) [5; 6; 7].

Дистанційна система є інформаційним продуктом, яка стає достатньою для навчання за окремими навчальними дисциплінами (С. Семеріков, 2008; N. Klockar, 2012). Це передбачає створення та підтримку «життєдіяльності» загального освітнього простору, який міг би охопити максимальне коло бажаючих отримати освіту та об'єднати не лише студентів та викладачів різних країн, стимулюючи корисний процес обміну досвідом, та сприяв би циркуляції знань [4; 11].

Потенціальними факторами дистанційної форми навчання за О. Романовським (2019) є: індивідуальні особливості здобувача вищої освіти; неготовність учасників освітнього процесу прирівняти якість вищої освіти, здобутої в межах очної форми навчання, до якості вищої освіти, здобутої в межах дистанційної форми; недосконалість освітнього середовища ЗВО щодо реалізації дистанційної форми навчання; недосконалість змісту, форми та технологій реалізації дистанційної форми здобуття освіти [3].

Дистанційне навчання визначають як сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає (науково-педагогічних працівників, визначних постатей у певних галузях науки, політиків), до тих, хто навчається (здобувачів освіти чи слухачів) (Р. Гуревич, 2013) [2]. Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання студентам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультативний супровід у процесі дослідницької діяльності. Основну роль у здійсненні дистанційного навчання відіграють сучасні інформаційні технології.

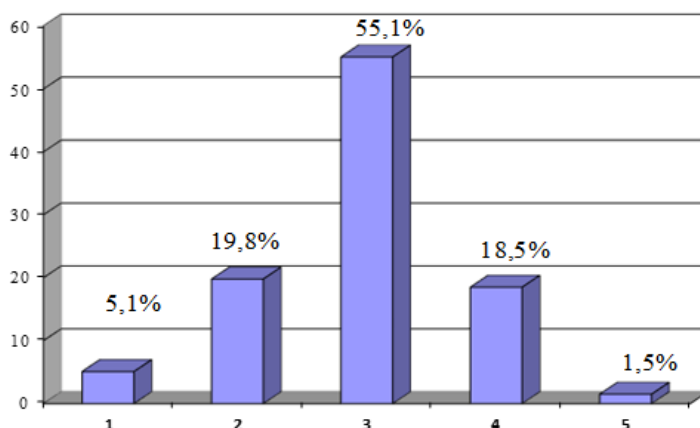
Методи дослідження. Вивчення мотивації здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання передбачало метод анкетування. Учасникам експерименту запропоновано визначити рівень своєї

мотивації за оціночною шкалою від 0 до 5-ти балів. Яка вміщувала наступну характеристику: 0 балів – несформований інтерес до навчання; 1 бал – невміння здійснювати самостійно роботу; 2 бала – інтерес не стійкий, швидко набридає однотипна робота; 3 бала – не вистачає «живого» спілкування, інформаційне переваження знижує працездатність; 4 бала – навчальна діяльність підкріплюється заохоченнями (оцінками, похвалою, матеріальними цінностями від батьків); 5 балів – вміння самоорганізуватися, здійснювати пошук інформації, досконало виконувати завдання.

Результати дослідження. Під час експериментального опитування здобувачів вищої освіти виявлено, що доступними та популярними технологіями дистанційної освіти були: MOODLE – майже 51,7% респондентів вказали, що застосовують його як інструмент для здобуття знань в ЗВО. Другу сходинку займав Viber, який на сьогодні стає найпопулярнішим у використанні, як в соціальному потоці, так і в навчальній діяльності, його обрало біля 14,1% користувачів. Здобувачі створюють навчальні групи, що дозволяє їм здійснювати комунікацію та обмін інформацією. Третю позицію надають електронній пошті (13,2%), на якій відбувається пересилка документації. На думку досліджених, така система є більш налагодженою, стандартною і безпечною (для довготривалого зберігання відправлених файлів). 13,0% респондентів надають перевагу платформі ZOOM-сервісу для проведення відео-конференцій та онлайн-зустрічей. Також, 8% досліджених вважають, що соціальні мережі такі Facebook (8%), Instagram (2,3%) на інші (0,7%) є джерелом для отримання інформації.

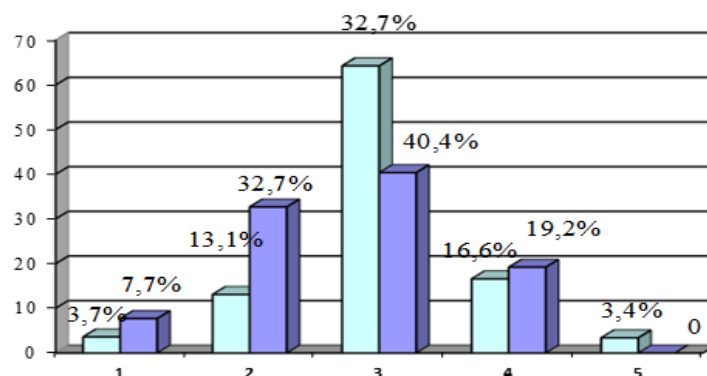
Переважний відсоток здобувачів вищої освіти (77,2%) не відчувають труднощів під час дистанційного навчання, 14,7% навчаються в неповному обсязі, що пов'язано з неякісним технічним оснащенням та перебоями у системі Інтернет. 8,1% осіб, мають значні труднощі у передачі та отриманні інформації. Результати дослідження мотивації навчання здобувачів в умовах дистанційної форми навчання показали, що 5,1% респондентів отримали один бал (з них 3,7% – денної форми навчання і 7,7% заочної). Ця група досліджених не справлялися із поставленими завданнями, які виносились на індивідуальне та самостійне опрацювання, пропускали заняття і не відповідально ставились до навчального процесу (рис. 1; 2).

Оцінили свою мотивацію на два бала 19,8% досліджених (з них 13,1% – денної форми навчання і значно більший відсоток – 32,7% з заочної). Таких здобувачів характеризує швидкоплинний інтерес до навчальної діяльності. Вони не можуть подовгу утримувати свою увагу на одному типі діяльності. Тому, на початку їх «забавляла» участь у дистанційному навчанні, стикнувшись з певними

■ Мотивація здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання

Рис. 1. Загальні показники мотивації здобувачів в умовах дистанційного навчання

■ Мотивація здобувачів денної форми навч.

■ Мотивація здобувачів заочної форми навч.

Рис. 2. Мотивація здобувачів вищої освіти різних форм навчання

труднощами (самостійна робота, технічні умови) їх увага переключилась на життєві питання. До такої категорії досліджених більшості відносилися здобувачі заочної форми навчання (32,7%).

Великий відсоток здобувачів вищої освіти (55,1%) оцінили свою мотиваційну спрямованість до навчання у три бали (з них 64,3% – денної форми навчання і 40,4% заочної). На їх думку, ейфорія від дистанційної освіти швидко минула, і наступила реальна діяльність, яка потребує великої відповідальності. Здобувачам не вистачає емоційного, «живого» спілкування з науково-педагогічними працівниками. 18,5% респондентів оцінили свої мотиваційні можливості на чотири бали (з них 16,6% – денної форми навчання і 19,2% – заочної). Це категорія учасників, які відрізнялися відповідальним ставленням до навчального процесу. Вони намагалися виконувати усі запропоновані

завдання, здебільшого це здобувачі початкових курсів для яких освіта у ЗВО є новим етапом у їх житті. Тому, часто переживали за негативні оцінки, прагнули їх перездати на кращий бал. Невеликий відсоток учасників експерименту (1,5%) оцінили свою мотиваційну діяльність на п'ять балів, зокрема це здобувачі денної форми (2,4%). Вони швидко перейшли від офлайн навчання до дистанційного та опанували сучасні технології.

Висновки. Теоретичний та експериментальний аналіз дають підставу для наступних висновків: 1) дистанційне навчання надає здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає абсолютно нові можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок, а викладачам, в свою чергу, дозволяє реалізовувати абсолютно нові

форми і методи навчання. Розвиток дистанційного навчання буде продовжуватися і вдосконалюватися із розвитком інтернет-технологій і вдосконалення методів дистанційного навчання; 2) для дослідження мотивації здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання використовувалось анкетування, де визначався рівень мотивації за оціночною шкалою (від 0 до 5-ти балів); 3) встановлено, що популярними та доступними технологіями дистанційної освіти були MOODLE, Viber, електронна пошта, ZOOM, Facebook, WhatsApp та Instagram; дослідження мотивації до дистанційного навчання в умовах карантину показало, що більшість учасників експерименту позитивно сприймають дистанційну форму роботи, відповідально ставляться до виконання завдань, але інформаційне перевантаження, нестача очного спілкування, значно знижує їх працездатність, призводить до втоми, втрати інтересу до навчання.

Перспективою подальших досліджень стає вивчення переваг та недоліків дистанційної форми роботи в закладах вищої освіти, які впливають на якість навчального процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: кол. монографія / АПН України, Інститут засобів навчання. Київ: Атіка, 2015. С. 77–140.
2. Гуревич Р. Інтерактивні технології навчання у ВНЗ, Вінниця: Планер. 2013. 309 с.
3. Романовський О., Квасник О., Мороз В., Підбуцька Н., Резнік С., Черкашин А., Шаполова В. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України. *Information Technologies and Learning Tools*, 2019. 74(6). С. 20–42.
4. Семеріков С. О. Нові засоби дистанційного навчання інформаційних технологій математичного призначення. *Вісник. Тестування і моніторинг в освіті*. 2008. 2. С. 42–50.
5. Bequir M., Chase N., & Bishka A. On line course delivery: An empiric al investigation of factors affecting student sat is faction. *Journal of Business Education*. 2010.85. P. 95–100.
6. Berry G., & Hughes, H. Integrating Work – Life Balance with 24/7 Information and Communication Technologies: The Experience of Adult Students With Online Learning. *American Journal of Distance Education*. 2020. 34. P. 91–105.
7. Cousins K., & Robey D. Managing work-life boundaries with mobile technologies: An interpretive study of mobile work practices. *Information Technology and People*. 2015. 28 (1). P. 34–71.
8. Daukšienė E., Trepulė E., Naujokaitienė J. Towards. Quality in Distance Education: The First Lessons Learned by Schools During COVID-19 Pandemics. *Pedagogy*. 2021.142(2). P. 5–23.
9. Delling R. Towards a theory of distance education. *ICDE Bulletin*. 1987. 13. P. 21–25.
10. Kauffman H. A review of predictive factors of students uccessin and sat is faction with online learning. *Research in Learning Technology*. 2015. 23. doi: 10.3402 / rlt.v23.26507
11. Klokar. N. Methodological bases of introduction of distance learning in the system of advanced training. *The way of education*. 2012. № 4 (46). P. 38–41.
12. Ricardo C., Parra J., Borjas M., Cobo J., & Cano J., The potential of distance education to reduce learning gaps in higher education. *American Journal of Distance Education*. 2020. 34. P. 157-176.
13. Rumble G. On defining distance education. *The American Journal of Distance Education*, 1989. № 3 (2). P.8–21.
14. Schlosser L., Simonson M., Hudgins T. Distance education: definitions and glossary of terms, Third edition. Charlotte, N.C.: IAP. Information Age Pub., 2010. 250.

DEVELOPMENT OF TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE IN DESIGNING A CLOUD-BASED DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT FOR BIOLOGY

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ПРОЄКТУВАННЯ ХМАРО ОРІЄНТОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ

Quarantine restrictions in place from 2020 to 2022 necessitated a societal shift, including in the education system, towards remote interaction. The experience gained in organizing educational activities during prolonged quarantines was successfully leveraged to implement distance learning in secondary education institutions, especially under geographical constraints during times of martial law. Over the past years, school teachers have embraced the use of cloud technologies in distance learning. However, during the lengthy quarantines in 2020, the use of such services was somewhat limited. Teachers chose cloud applications and messengers depending on their didactic goals and the technical capabilities of educational process participants.

The article presents the project "Cloud-Oriented Environment Design Technologies for Biology Distance Learning," which represents an innovative, methodologically, and scientifically grounded study aimed at developing modern approaches to biology education in a distance learning format. The main organizational forms of the project include workshops, training sessions, master classes, case studies, distance courses, and experience sharing on the Viber social network. The methods used in scientific and methodological work with teachers are aimed at creating effective distance learning; workshops are conducted on the following topics: "Microsoft Office 365 Resources for Distance Learning," "Interactive Boards for Distance Learning," "Designing a Cloud-Oriented Environment for Distance Learning in Biology," "Knowledge Control Using Microsoft Forms," "Designing Digital Content with Augmented Reality." Informal education for teachers in the chosen direction takes place within the framework of a distance course on the Microsoft Teams platform "Microsoft Office 365 Resources for Organizing Distance Learning." The conduct of seminar workshops involves interpreting the knowledge gained by teachers, creating a product of activity such as designing elements of the distance learning environment, developing methodological recommendations for project implementation, determining the project algorithm, diagnostic materials, developing criteria for a cloud-oriented distance learning environment, etc.

Key words: distance learning, cloud services, educational space, informal education, methodological recommendations.

Карантинні обмеження, що діяли у період з 2020 по 2022 роки, викликали необхідність переходу суспільства, включаючи систему освіти, на дистанційну форму взаємодії.

Досвід, набутий в організації освітньої діяльності протягом тривалих карантинів, було успішно використано для впровадження дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти, особливо в умовах географічних обмежень під час воєнного стану. Протягом останніх років вчителі шкіл приєдналися до використання хмарних технологій у дистанційному навчанні. Однак під час тривалих карантинів у 2020 році використання таких сервісів було децю обмеженим. Вчителі вибирали хмарні додатки та месенджери залежно від їх дидактичних цілей та технічних можливостей учасників освітнього процесу.

В статті презентовано проєкт «Технології проєктування хмаро-орієнтованого середовища для дистанційного навчання з біології», який представляє собою новаторське, методологічно та науково обґрунтоване дослідження, спрямоване на розвиток сучасних підходів до вивчення біології у дистанційному форматі навчання. Основними організаційними формами проєкту є практикум, тренінг, майстер-клас, кейс-метод, дистанційний курс та обмін досвідом у соціальній мережі Viber. Використані методи науково-методичної роботи з педагогами спрямовані на створення ефективного дистанційного навчання, практикуми проводяться за темами: «Можливості ресурсів Microsoft Office 365 для дистанційного навчання», «Інтерактивні скіли для дистанційного навчання», «Проєктування хмаро-орієнтованого середовища для дистанційного навчання з біології», «Проведення контролю знань засобами Microsoft Forms», «Проєктування цифрового контенту з доповненою реальністю». Інформальна освіта вчителів з обраного напрямку відбувається у рамках дистанційного курсу на платформі Microsoft Teams «Можливості ресурсів Microsoft Office 365 для організації дистанційного навчання». Проведення семінарів-практикумів передбачає інтерпретацію отриманих вчителями знань, створення продукту діяльності, такого як проєктування елементів середовища дистанційного навчання, розробка методичних рекомендацій з реалізації проєкту, визначення алгоритму проєктування, діагностичного матеріалу, розробка критеріїв хмаро-орієнтованого середовища дистанційного навчання тощо.

Ключові слова: дистанційне навчання, хмарні сервіси, освітній простір, неформальна освіта, методичні рекомендації.

UDC 37.02.

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.48>

Vodopian N.I.,

Postgraduate Student
Institute of Information Technologies
and Learning Tools of National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine

Effective learning is greatly dependent on direct interaction between teachers and students. However, due to martial law conditions, distance learning has become the priority for general secondary educational institutions in Ukraine. Since 2020-2021, Ukraine has been following the epidemiological situation, and the

quarantine has made it challenging for educational institutions to provide classroom learning. As a result, participants in the educational process have acquired skills in distance learning, which has made it possible to provide education to Ukrainian children during the war quickly and regardless of their location. The

Ukrainian education system has ensured the safety of students and teachers by organising the educational process in the form of distance learning.

Recently, a study conducted by the State Service for Ensuring the Quality of Education [1] revealed concerning results regarding the quality of education in secondary schools during the war in Ukraine. The study found that 30% of students need consistent access to education, and teachers must be adequately equipped to teach via remote learning. Students' psychological well-being has also been impacted, and educational institutions need more resources and technical support. Due to the war, around 800,000 students have had to switch from in-person to remote learning, resulting in severe consequences for the education system and society as a whole. However, there are innovative approaches that educators can take to mitigate these losses and provide quality education during the war. This involves creating engaging educational content, mastering information and communication technologies, and designing effective remote learning environments.

So, in the context of the quarantine related to COVID and education during the war, digital technologies are considered a means of learning for students and teachers in remote mode. This is confirmed in the project of the Concept of Digital Transformation of Education and Science, where it is noted that it is digital technologies that provide the possibility of distance learning, because "today, more and more professions require the acquisition of a high level of digital competences and mastery of the latest technologies, as the consequences of the coronavirus pandemic have exacerbated the problem of development and mastering technologies in the education system to ensure people's rights to quality education" [2].

Analysis of recent research and publications. After analysing the latest research on teacher qualifications, it has become clear that several key competencies stand out. One such competency is informational competence, which requires mastery of information technologies and digital tools, the ability to process different types of information from various sources, and designing an educational environment that aligns with the goals and objectives of the pedagogical process. In the scientific works of V. Yu. Bykova, S.G. Lytvynova, O. V. Ovcharuk, N. V. Soroko, and M. P. Shishkina, the theoretical and practical aspects of improving the digital competence of the teacher, the components of improving the qualifications of teachers regarding the implementation of distance learning were investigated. The attention of researchers is focused on the study of the process of formation and development of a teacher's pedagogical competence both at the stage of training in a higher educational institution and at the stage of post-graduate pedagogical education, in particular in the context of improvement and development of digital

competence. We agree with the opinion of O.O. Hrytsenchuk, O.V. Ovcharuk, and S.I. Trubacheva [3] about the extreme importance of a teacher's ability to use digital tools in professional activities and personal development.

According to domestic researchers, it is imperative for educators to continuously enhance their qualifications to effectively navigate information and communication technologies and implement cutting-edge tools such as cloud technologies in their teaching methodologies. This approach is believed to enhance the overall educational experience for students and promote better learning outcomes. V. Ovcharuk defines IC competence as "the confirmed ability of an individual to autonomously and responsibly use information and communication technologies in practice to meet their own individual needs and solve socially significant, in particular professional, tasks in a certain subject area or type of activity" [4].

V. Yu. Bykov, O. M. Spirin, and M. P. Shishkina identify the existence of a gap between scientific research and its implementation in pedagogical practice as one of the urgent problems of forming the educational environment of an educational institution. One of the ways to solve this problem is to bring the network of teaching staff training centres to the actual process of performing scientific and pedagogical works and implementing their results in pedagogical practice. An additional way to increase the IR competence of participants in the educational process regarding using a cloud-oriented educational environment is to conduct master classes, trainings, etc. [5].

Today's teachers are expected to possess ICT competencies that enable them to use technology both in their personal activities and in their interactions with students, parents, and the public. The integration of ICT in teaching facilitates the effective and efficient delivery of innovative educational content, promotes inter-disciplinary connections, provides practical examples of subject-specific knowledge application, enables heuristic and problem-based learning, and visualizes complex natural processes. According to S.G. Lytvynova's research, ICT competence is defined as the ability of subject teachers to navigate the information space and to utilize ICT technologies in a manner that aligns with the educational needs and requirements of modern high-tech society. [6]

Accordingly, the design of a cloud-oriented environment for distance learning of biology requires the provision of effective scientific support and a methodical system of teacher training for such activities. It is necessary to pay special attention to the organisation of distance learning in the natural sciences since in order to develop the natural and scientific thinking of students, and it is necessary to carry out observations, perform laboratory and practical work, and solve tasks of an experimental and creative nature.

When designing a cloud-based distance learning system, it is crucial to consider various factors such as regulatory, organisational, scientific-methodical, informational, material-technical, and personnel support. The system should consist of methodical and didactic components to facilitate educational activities and assess outcomes. It must also allow for storing, processing, and transmitting visual, sound, and text information, as well as enable seamless communication among participants. Access to diverse sources of information and cloud services is essential. All components should align with the methodology of their use in the educational process. The Ministry of Education and Science of Ukraine has developed methodological recommendations for the organisation of distance learning in schools during emergencies, such as martial law [7] and the COVID-19 pandemic [8], aimed at supporting general secondary education institutions, where the priority task is the choice of an online platform, organisation and introduction of training using distance technologies.

Therefore, the implementation of cloud services for the creation of a distance learning system of biology in general educational institutions should consist of the following stages:

- choosing a platform for distance learning;
- development and testing of elements of distance learning, such as electronic textbooks, presentation programs, lecture notes, online boards, test systems for knowledge control, simulators, educational applications, simulators, augmented reality applications, etc.;
- creating an educational environment for distance learning, including hardware, telecommunications, software, and informational and methodological support.

Several factors contribute to the quality of education in an educational institution. These include the efficient organization of the learning space, the competence of teachers, and the selection of a suitable distance learning platform. As V. Yu. Bykov explains, a distance learning platform is a form of remote learning where participants mainly engage in individualized educational interaction through electronic transport systems for delivering educational materials and information objects, using both synchronous and asynchronous methods [9].

We suggest choosing a platform for the organization of distance learning in an institution of general secondary education according to the following criteria:

- technological, by which we understand the set of features and properties related to the necessary physical storage infrastructure and the functioning of the software;
- operational, by which we understand the set of signs and properties related to the general conditions of using the corresponding software, in particular, interface languages, payment, etc.;

– functional, by which we understand the set of features and properties related to the direct organization, implementation of the educational process by distance learning, its monitoring, as well as the preparation of appropriate educational content, etc [10].

As per the methodological recommendations of the Ministry of Education and Culture of Ukraine [8], it is advisable for general secondary education institutions to utilize the most prevalent and accessible educational platforms, namely Moodle and Google Classroom. Moodle is a course management platform (Learning Management System, LMS) that is intended for creating and managing online courses and distance learning. This platform offers a vast range of features, including the ability to create courses using various content formats, such as text, video, and images, create assignments, conduct assessments, and track student progress. Google Classroom is a free web service developed by Google for educational institutions to organize the design, distribution, and assessment of assignments in electronic format. The primary purpose of this service is to expedite the exchange of files between teachers and students. Google Classroom integrates tools such as Google Drive for creating and sharing assignments, Google Docs for writing documents, Gmail for communication, and Google Calendar for planning. Students can be invited to join a class using a private code or login automatically from the school website. Each class creates a separate Google Drive folder where students can submit their work, which the teacher can grade and return with comments. Mobile apps for iOS and Android enable users to take photos and attach them to tasks, share files from other apps, and access information. Teachers can track each student's progress and provide feedback on their work. The set of functions available in both platforms for distance learning facilitates the development of educational materials, the conduct of video conferences, and the assessment of students' knowledge levels. However, a survey of biology teachers in the city of Dnipro in September 2022 revealed the need for training classes on mastering cloud services for organizing an educational environment (37% of respondents), organizing joint work of students (27%), conducting video conferences, and organizing chats (14%) (Table 1).

Teachers who are seeking to develop their digital skills can achieve their requests through the implementation of a methodical model of teacher training. This model is designed for the creation of a cloud-oriented environment for distance learning in biology, using Microsoft Office 365. Microsoft's digital product is a comprehensive solution that offers ample opportunities for creating a cloud-oriented distance learning environment. With the cloud platform, teachers can effectively organize the process of distance and

Table 1

Determining the needs of biology teachers in the city of Dnipro in learning cloud services

Identifying the need for biology teachers to master distance learning services	Number of respondents	Percentage
Services for organising the educational environment	19	37
Services for checking and correcting knowledge	6	27
Services for organising student collaboration	14	14
Services for video conferencing, chats	7	12
Services for the practical part of the programme	5	10

mixed learning, create digital content, and ensure digital communication and collaboration.

By designing a cloud-oriented environment for distance learning in biology, teachers will be able to gain access to the modern possibilities of digital tools, which will ultimately have a positive effect on the quality of knowledge acquisition by students within the framework of distance learning. The learning tools in the distance learning environment are formed in accordance with pedagogical goals and practical needs. This approach aligns with S. G. Lytvynova's concept of "designing a cloud-oriented environment" [11], which is an activity aimed at realizing the idea in the learning process, taking into account the pedagogical idea, didactic regularities, principles, concepts, possibilities of use, individual and typological feature personality development.

The Microsoft Office 365 platform offers a list of tools for ensuring communication between participants of the educational process in synchronous and asynchronous modes. These tools include Microsoft Teams, Outlook e-mail, Microsoft Whiteboard, Microsoft Forms, Microsoft PowerPoint, Sway, One Drive, and SharePoint. Teachers can use these tools to create a comprehensive and effective learning environment that meets the needs of their students. Microsoft Teams is a platform for teamwork and communication, which is designed to organize collaboration within teams and has features such as chat, video conferencing, joint editing of documents and integration with external distance learning systems. Teams lets you chat, share files, schedule meetings, and coordinate work in real-time. Microsoft Teams is an essential tool for remote work, collaboration and project management, providing convenient and effective interactive interaction. This is a powerful tool for distance learning, within the framework of which interactive interaction of participants in the educational process is implemented, access to educational resources is provided, and projects are planned and organized.

The main components of an environment for the safe and effective use of Microsoft Teams for distance learning of biology include:

- video conferencing: Teams has a built-in video communication feature that allows you to conduct online lessons, lectures and discussions in real-time. Teachers can communicate with students in synchronous mode, show presentations and educational

materials, and record classes for further asynchronous collaboration;

- chat: in Teams, participants of the educational process can exchange messages, files, tasks and comments. They can work on joint projects, edit documents simultaneously and interact in real-time;

- material repository: Teams allows you to store all learning materials, assignments and documents in one place. Teachers can create and organize resource catalogues, which facilitates navigation and access to information sources;

- assessment and reporting: Teams has tools for creating and assessing tasks. Teachers can create tests, tasks with answers and the ability to attach files of various formats. In addition, the platform allows you to keep statistics and reports on the success of students, the percentage of completed tasks and average marks in subjects;

- integration with other services: Teams integrates with other popular Microsoft services, such as OneDrive, SharePoint, Outlook, Forms, Planner, Sway, PowerPoint, Word, and others. This means that users can conveniently collaborate on documents, exchange emails, save files in cloud storage and use various Office tools to create and edit materials;

- security and privacy: Microsoft Teams has a level of security that meets the standards and ensures the protection of confidential information. It includes data protection, encryption of data transmission and the ability to manage access rights to resources.

Overall, Microsoft Teams is a powerful and intuitive tool for organizing distance learning. The platform allows effective communication of participants in the educational process, synchronous and asynchronous cooperation in the online environment, and ensures teamwork in the class.

The main purpose of current and formative assessment of students in the conditions of distance learning is not to check and control but to provide feedback from the teacher to the students. Therefore, in the organization of the daily educational process, priority should be given to evaluation, which involves providing support to students, adjusting learning tools and methods in case of their inefficiency [12].

An analysis of the possibilities of using Microsoft Office 365 services for the organization of a cloud-oriented distance learning educational environment is presented in Table 2.

Analysis of the possibilities of using Microsoft Office 365 services for organising a cloud-based educational environment for distance learning

<i>Microsoft Office 365 service</i>	<i>Possibilities of using distance learning for organising a cloud-based educational environment</i>
Microsoft Teams	Implementation of a unified platform for distance learning, providing opportunities for video conferencing, messaging, teamwork on documents, assignments and assessments, and integration with learning management systems
Outlook	Provides email, calendar, task and workflow management, and document collaboration functions
Microsoft Whiteboard	Provides the ability to work collaboratively with a shared digital whiteboard, add images and text, annotate, and display simultaneously on multiple devices
Microsoft PowerPoint	Create presentations, use animations, visual effects, collaborate, and annotate
Microsoft Forms	Create surveys and tests, collect and analyse the results, and integrate with Microsoft Teams and Microsoft SharePoint
Sway	Create interactive stories and presentations, use built-in multimedia elements
OneDrive	Store and synchronise files, collaborate on documents, access files from any device
SharePoint	Share documents, create and manage websites, and collaborate on projects
Blippar	Creating interactive and augmented environments, virtual tours where students can explore virtual models and get additional information about specific places, biological objects or scientific concepts.

Therefore, Microsoft Office 365 services satisfy teachers' requests regarding the organization of the educational process in a distance format, and the method of designing a cloud-oriented environment for distance learning in biology will contribute to improving teachers' access to modern cloud-oriented tools and increasing the quality of knowledge acquisition by students in the framework of distance learning. Learning tools such as e-mail, Microsoft Teams, Microsoft Whiteboard, presentation programs (Microsoft PowerPoint, Sway), augmented reality applications (Blippar), traditional learning tools (video demonstrations, lab sets, digital microscope) and monitoring tool (Microsoft Forms), will help ensure effective communication and training of participants in the educational process. Cloud services are important tools for organizing the educational process, in particular, Microsoft Office 365 services are gaining more and more popularity among educational institutions. However, to successfully use these services, teachers must have the appropriate knowledge and skills. Training teachers to use these services has several important advantages:

- teachers who have skills in working with Microsoft Office 365 services can effectively use these tools to create interactive lessons, use multimedia materials, organize group work, etc. This allows you to make learning more interesting and involve students in active participation in the educational process;
- the educational process, with the help of cloud services, becomes more collective and interactive. Teachers who have been trained in the use of Microsoft Office 365 will be able to effectively organize the joint work of students on projects, tasks and discussion of materials in real-time;
- Microsoft Office 365 services provide secure storage and backup of data in cloud storage. Teachers

who have sufficient qualifications to work with these services can provide access to educational materials from any place and device, which contributes to the flexibility of learning and teaching;

- improving the efficiency of administrative processes: Microsoft Office 365 also provides tools for classroom management, assessment of student knowledge and communication with parents. Teachers who have the skills to use these services can automate some administrative tasks, for example, posting grades to the electronic journal, etc.;

Enhancing teachers' qualifications in using Microsoft Office 365 services is crucial for successfully implementing a cloud-based learning environment for biology distance education. These services offer abundant opportunities for creating interactive and collaborative learning materials, enhancing teamwork, and providing access to learning resources. The proficiency and expertise of educators in the use of these services will assist in improving the efficiency of the educational process, facilitating communication among the participants, and supporting administrative functions.

In January 2022, we presented the "Technologies of Designing a Cloud-Based Environment for Biology Distance Learning" project in collaboration with the Communal Institution "Center for Professional Development "Educational Trajectory" of the Dnipro City Council. The objective of this project is to elevate the methodological and practical levels of the professional competence of biology teachers, instil skills in the use of distance learning technologies, and enhance the methodological and theoretical competence of teachers in designing a cloud-based distance learning environment. The "Technologies of Designing a Cloud-Based Environment for Biology Distance Learning" project is a scientific investigation

that integrates the pedagogical environment designing methodology with the use of cloud technologies, focusing on the biology subject area. The main characteristics of this project are presented in Chart 1.

Within the scope of the “Technologies for designing a cloud-oriented environment for distance learning in biology” project, a series of workshops were conducted for biology teachers in the city of Dnipro. These workshops included topics such as “Possibilities of Microsoft Office 365 resources for distance learning”, “Interactive schools for distance learning”, “Cloud design oriented environment for distance learning in biology”, “Knowledge control using Microsoft Forms”, and “Designing digital content with augmented reality”. Additionally, a methodological resource was created in the form of a Microsoft Teams team named “Informative and methodological resource for distance learning”.

The aim of these workshops was to equip biology teachers with the necessary competencies for distance learning through informal education. Teachers were able to choose practicums based on self-analysis of their professional competencies. As per the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 900 of August 21, 2019, after completing professional development through informal education, teachers are required to submit a report on the results of their professional development or creative work. This report should include an electronic educational resource that was completed during the professional development process and published on the website of the educational institution and/or in the electronic portfolio of the pedagogical or scientific-pedagogical employee (if available) [13].

In order to select an appropriate practicum, it is advisable for teachers to create an individual

educational trajectory which considers their personal needs and motivations for professional growth. This trajectory is tailored to the teacher’s abilities, interests, opportunities, and experience and encompasses the types, forms, and pace of post-graduate education that they wish to undertake. It also takes into account the educational programs, academic disciplines, and complexity levels that the teacher is interested in, as well as the methods and means of education that they prefer. The trajectory is implemented through an individual professional development plan. The individual educational trajectory enables teachers to define and analyse their goals and assess their progress. Self-assessment is an important component of this process, as it allows teachers to evaluate their actions, behaviours, and competencies and identify areas for further development. The purpose of this assessment is to track the dynamics of personal development, quantify and qualify the effectiveness of the teacher’s activities, and demonstrate progress over time [14].

The principle of **differentiation** is a crucial aspect of effective biology teaching. It involves tailoring the pace of learning and level of difficulty to suit the individual needs of students, whether they are advanced learners or in need of additional support. This can be achieved through the use of computer programs, interactive boards, and online resources, which not only make the subject more interesting and engaging but also provide students with greater access to information.

Another important aspect of effective biology teaching is **practicality**. This involves providing opportunities for students to apply their knowledge in real-life scenarios, such as through home research or practical tasks. By doing so, students are able to see

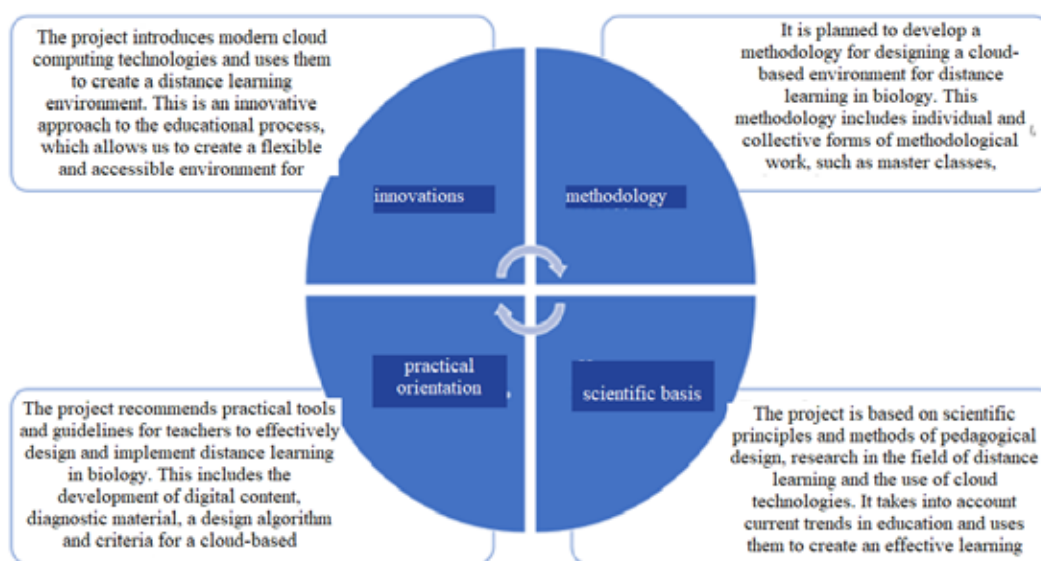

Chart 1. Main characteristics of the project “Technologies of designing a cloud-oriented environment for distance learning in Biology”

the relevance of what they are learning and develop a deeper understanding of the subject matter.

Finally, **adaptation to individual learning styles** is key to ensuring that all students are able to learn effectively. This might involve using a variety of methods, such as visual aids, audio recordings, moving games, or exercises, to cater to the different learning styles of students. By doing so, teachers can help students to better understand and retain the material, ultimately leading to better learning outcomes.

The project “Technologies of designing a cloud-oriented environment for distance learning in biology” is a scientifically based study that contributes to the development of modern approaches to teaching biology in a distance form. Teachers are provided with opportunities to learn about the basics of pedagogical design of a cloud-oriented distance learning environment through a variety of methodological commissions, master classes, creative workshops, trainings, seminars, workshops, and conferences. Workshops are held on various topics such as “Possibilities of Microsoft Office 365 resources for distance learning”, “Interactive skills for distance learning”, “Designing a cloud-oriented environment for distance learning in biology”, “Knowledge control using Microsoft Forms”, and “Digital content design with augmented reality”. The project also involves the use of informal education, including a distance course on the Microsoft Teams platform “Microsoft Office 365 resource possibilities for distance learning organization”. The seminars-workshops are focused on the interpretation of the knowledge gained by teachers, the creation of an activity product, and the development of methodological recommendations for the implementation of the project. The main product of the proposed model is the formation of teachers’ competencies in developing their own educational environment projects using Microsoft Office 365 services. The project aims to organize distance learning by developing criteria for a cloud-oriented distance learning environment and diagnostic material.

REFERENCES:

1. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році/ Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viynu-web-3.pdf> (дата звернення 20.05.2023).
2. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки/ МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosnyue-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення 20.06.2022).
3. Гриценчук О.О., Овчарук О.В., Трубачов С.І. Ефективність використання інформаційно-цифрового навчального середовища як засобу розвитку громадянської компетентності учителів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4665> (дата звернення 20.06.2022).
4. Овчарук О. В. Розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2012. № 6 (32). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/757/567> (дата звернення 18.02.2023)
5. Биков В.Ю., Спірін О.М., Шишкіна М.П. Корпоративні інформаційні системи підтримання науково-освітньої діяльності на базі хмаро орієнтованих сервісів. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць. Київ, 2015. 178 – 206 с. (дата звернення 18.02.2023)
6. Литвинова С.Г. Інформаційно-комунікаційні компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. *Комп’ютер у школі та сім’ї*. 2011. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2011_5_3 (дата звернення 18.02.2023)
7. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2022 р. № 274 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/624/200/1c5/6242001c570a8380605603.pdf> (дата звернення 18.02.2023)
8. Методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі/ Міністерство освіти і науки України. 2020. [Електронний ресурс]. URL: https://rada.info/upload/users_files/41919831/4c6d4edbb7e057a3ecea236cc72d989d.pdf (дата звернення: 06.05.2023).
9. Биков В.Ю. Дистанційна освіта: актуальність, особливості і принципи побудови, шляхи розвитку та сфера застосування. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : колективна монографія. Київ: Атіка, 2005. 77-92 с.
10. Олійник В.В., Грабовський П.П., Коновал О.А., Критерії та показники добору цифрової платформи електронного навчання для закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 4.19 – 31с.
11. Литвинова С.Г. Теоретико-методичні основи проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу : дис. доктора пед. наук: 13.00.10./ Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2016. 602 с.
12. Водоп’ян Н.І. Організація оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах дистанційного навчання засобами Microsoft Forms: Використання системи комп’ютерного моделювання в умовах дистанційного навчання : збірник матеріалів за заг. ред. С.Г. Литвинової, О.М. Соколюк. Київ: ФОРМ-Ямчинський О.В.2020.195с.
13. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: Постанова Кабінету міністрів України від 21.08.2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.05.2023)
14. Когут У.П., Сікора О.В., Вдовичин Т.Я. Формування індивідуальної освітньої траєкторії вчителя з розвитку цифрової компетентності. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 91. 186–204 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПРОЄКТАМИ У ПРОЦЕСІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ ІТ-КОМПАНІЙ

PERSPECTIVES OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROJECT MANAGEMENT IN THE PROCESS OF INFORMAL EDUCATION FOR IT COMPANY PROFESSIONALS

Стаття присвячена дослідженню перспективи використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній.

У статті було визначено актуальність використання цифрових технологій в управлінні проєктами для фахівців ІТ-компаній у сфері неформальної освіти, яка полягає в їх здатності забезпечити ефективне управління, адаптивність до змін, покращену комунікацію та аналіз даних. Використання цих технологій стає ключовим чинником успіху в сучасному конкурентному ІТ-середовищі, де швидкість, ефективність та інновації відіграють вирішальну роль.

Розглянуто: типи ІТ-проєктів (малі проєкти, мега-проєкти, складні проєкти, короткострокові проєкти, бездефектні проєкти, міжнародні проєкти); особливості управління проєктами (постановка цілей проєкту, визначення ресурсів проєкту, визначення фаз життєвого циклу проєкту, визначення ризиків проєкту та шляхів їх вирішення, визначення потенційних складних фаз проєкту та способів їх спрощення, налагодження комунікації під час виконання проєкту з усіма його учасниками, задоволення потреб та очікувань стейкхолдерів (внутрішніх і зовнішніх); перспективні напрями використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній зокрема: використання проєктних управлінських інструментів, інтеграція технологій штучного інтелекту, використання хмарних технологій, віртуалізація та дистанційна робота, навчання та розвиток.

В управлінні ІТ-проєктами необхідно створювати ефективні та прагматичні робочі процеси, включаючи розробку та підтримку якісного програмного забезпечення, яке може бути використане в будь-якому проєкті. В сфері ІТ існують високі вимоги до якості програмного забезпечення: надійність, стабільність, модульність, безпека, продуктивність, масштабованість, зручність використання, тестування та підтримка, серед інших. Крім того, проєкт повинен включати належну документацію, таку як журнали змін, деталізовані узгодження та стандарти, версіонування, автоматизовані тести та ін.

Ключові слова: цифрові технології, неформальна освіта, ІТ-фахівці, ІТ-проєкти, управління проєктами.

The article is devoted to researching the prospects of using digital technologies in project management in the process of informal education of IT company specialists.

The article determined the relevance of the use of digital technologies in project management for specialists of IT companies in the field of non-formal education, which is their ability to ensure effective management, adaptability to changes, improved communication and data analysis. The use of these technologies is becoming a key success factor in today's competitive IT environment, where speed, efficiency and innovation play a crucial role.

Considered: types of IT projects (small projects, mega-projects, complex projects, short-term projects, defect-free projects, international projects); features of project management (setting project goals, determining project resources, determining project life cycle phases, determining project risks and ways to resolve them, determining potential complex project phases and ways to simplify them, establishing communication during project implementation with all its participants, meeting needs and expectations of stakeholders (internal and external); promising directions for the use of digital technologies in project management in the process of informal education of IT company specialists, in particular: the use of project management tools, the integration of artificial intelligence technologies, the use of cloud technologies, virtualization and remote work, training and development.

In IT project management, it is necessary to create effective and pragmatic work processes, including the development and maintenance of quality software that can be used in any project. In the IT field, there are high demands on software quality: reliability, stability, modularity, security, performance, scalability, usability, testing and support, among others. In addition, the project should include proper documentation, such as changelogs, detailed agreements and standards, versioning, automated tests, etc.

Key words: digital technologies, non-formal education, IT specialists, IT projects, project management.

УДК 37.012:004.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.49>

Коваленко В.В.,
канд. пед. наук, старший дослідник,
ст. науковий співробітник відділу
хмаро орієнтованих систем
інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність використання цифрових технологій в управлінні проєктами для фахівців ІТ-компаній у сфері неформальної освіти є безперечною в сучасному світі. Розвиток технологій відкриває нові можливості для покращення ефективності та продуктивності роботи фахівців, зокрема фахівців ІТ-компаній.

У сучасному динамічному ІТ-середовищі важливою є гнучкість та адаптивність управління проєктами. Цифрові технології дозволяють фахівцям

ІТ-компаній швидко реагувати на зміни та виклики в процесі проєкту, а також пристосовувати стратегії відповідно до нових викликів цифровізації суспільства.

Використання цифрових технологій в управлінні проєктами дозволить забезпечити високий рівень комунікації та співпраці всередині команди проєкту. Цифрові інструменти для спілкування, спільної роботи над документами та обміну ідеями дозволяють фахівцям ефективно взаємодіяти в команді та вирішувати поставлені завдання.

Крім того, цифрові технології сприяють створенню аналітичного середовища, де дані проєкту можуть бути легко зібрані, візуалізовані та проаналізовані. Це дозволяє фахівцям ІТ-компаній приймати обґрунтовані рішення на основі даних та прогнозів, що сприяє уникненню помилок та забезпечує успішне завершення проєкту.

Таким чином, актуальність використання цифрових технологій в управлінні проєктами для фахівців ІТ-компаній у сфері неформальної освіти полягає в їх здатності забезпечити ефективне управління, адаптивність до змін, покращену комунікацію та аналіз даних. Використання цих технологій стає ключовим чинником успіху в сучасному конкурентному ІТ-середовищі, де швидкість, ефективність та інновації відіграють вирішальну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості системи управління проєктами в ІТ-компаніях розглянуті у публікаціях О.А. Сметанюка та А.В. Бондарчука [5]; моделі та засоби управління ІТ-проєктами представлені у роботах В.О. Кузьмініх, О.В. Коваль і Р.А. Тараненка [4]; міждисциплінарний проєкт як засіб формування інтегральної компетентності майбутніх ІТ-фахівців розглянуто О.Г. Глазуною, В.І. Корольчук, Т.В. Волошиною [2]; підходи до реалізації неформальної освіти майбутніх фахівців з інформаційних технологій описано у публікаціях О.Г. Глазунової, А.М. Гуржія, Т.В. Волошиної, В.І. Корольчук, О.В. Пархоменко [1]; управління науково-дослідними проєктами на ранніх етапах життєвого циклу проєкту – емпіричне дослідження представлено у публікаціях закордонних вчених Агаю Клаус-Росінською (Agata Klaus-Rosińska) і Войцех Пліньським (Wojciech Pliński) [6]; вплив окремих компонентів промисловості 4.0 на управління проєктами досліджували Лукаш Канський (Lukasz Kanski) і Якуб Пізон (Jakub Pizon) [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд джерел показує, що проблема використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній, не достатньо обґрунтована і потребує подальшого вивчення.

Мета статті. Дослідити перспективи використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де технології постійно змінюються, неформальна освіта є важливою для підвищення кваліфікації ІТ-фахівців та надання їм можливості бути конкурентоспроможними на ринку праці. Переважна частина нових фахівців у цій галузі отримує знання саме через неформальні освітні програми. Таким чином, неформальна ІТ-освіта

стає ключовим чинником успіху в умовах недостатньо розвиненої системи формальної освіти в ІТ-галузі [3, с. 9].

Неформальна освіта для ІТ-фахівців є важливою складовою їх професійного розвитку як в Україні, так і за кордоном. Така освіта може включати самостійне вивчення матеріалів, онлайн курси, воркшопи, хакатони, вебінари, технічні конференції та інші заходи.

Україна має багату і активну ІТ-спільноту, яка активно підтримує неформальну освіту. Існують спеціалізовані ІТ-школи та курси, які пропонують різні програми навчання з програмування, аналізу даних, інженерії програмного забезпечення та інших аспектів ІТ.

За кордоном також існує велика кількість можливостей для неформальної освіти ІТ-фахівців, багато міжнародних компаній та організацій пропонують онлайн курси та вебінари для їх професійного розвитку. Крім того, проводяться різні технічні конференції, які є важливими заходами для обміну знаннями та досвідом.

У будь-якому випадку, неформальна освіта дозволяє ІТ-спеціалістам постійно вдосконалювати свої навички та вивчати нові технології, що є важливим в сучасному швидкозмінному ІТ-світі.

В управлінні ІТ-проєктами необхідно створювати ефективні та прагматичні робочі процеси, включаючи розробку та підтримку якісного програмного забезпечення, яке може бути використане в будь-якому проєкті. В сфері ІТ існують високі вимоги до якості програмного забезпечення: надійність, стабільність, модульність, безпека, продуктивність, масштабованість, зручність використання, тестування та підтримка, серед інших. Крім того, проєкт повинен включати належну документацію, таку як журнали змін, деталізовані узгодження та стандарти, версіонування, автоматизовані тести та ін. [4, с. 8].

Розглянемо детальніше **типи ІТ-проєктів:**

1. **Малі проєкти** – це проєкти невеликого масштабу, їх характеризує простота і обмеженість за обсягом.

Приклади стандартних малих проєктів включають в себе створення промислових програмних систем або модернізацію існуючих програмних або програмно-технічних систем.

Малі проєкти дозволяють застосовувати спрощення у процесі планування та виконання, формування команди проєкту (можливо, тимчасово перерозподіливши інтелектуальні, трудові та матеріальні ресурси).

Водночас, виникають труднощі у виправленні помилок через обмежений час для їх виправлення. Це вимагає дуже детального визначення об'ємних характеристик проєкту, учасників проєкту та їх методів роботи, графіка проєкту, форм звіту, а також умов контракту.

2. **Мега-проекти** – це *цільові програми*, що містять *безліч взаємопов'язаних проєктів*, об'єднаних *спільною метою*, виділеними ресурсами і визначеним на їх виконання часом. Ці програми можуть бути *міжнародними, державними, національними, регіональними* (наприклад, розвиток вільних економічних зон, малих народностей і т.ін.), *міжгалузевими* (заціпати інтереси декількох галузей економіки), галузевими і змішаними. Такі програми, як правило, *формуються, підтримуються і координуються на верхніх рівнях управління*: державному (міждержавному), республіканському, обласному та ін. [4, с. 18-19].

Мега-проекти мають ряд відмінних рис:

- *віддаленістю* районів реалізації (*розгалуженістю*) і додатковими витратами на інфраструктуру;
- *впливом на соціальну та економічну структуру середовища регіону і навіть країни* в цілому (наприклад 5G, Е-держава, Дія та ін.).

Найтипівіші приклади мега-проектів в галузі – це проєкти, що охоплюють всю країну, такі як реалізація *державних інформаційно-аналітичних систем*.

3. **Складні проєкти** характеризуються наявністю технічних, організаційних або ресурсних викликів, що потребують нетривіальних підходів та високих витрат для їх вирішення. Вони включають використання складних технічних засобів та обладнання для виконання завдань та впровадження результатів розробки.

4. **Короткострокові проєкти** реалізуються на практиці шляхом модернізації або

впровадження вже існуючих продуктів. У таких випадках замовник часто націлений на збільшення фактичної вартості проєкту порівняно з початковою, оскільки його головна мета зазвичай полягає у максимальному швидкому завершенні проєкту.

5. **Бездефектні проєкти** зазвичай вважаються пріоритетними. Вартість таких проєктів часто є дуже високою.

6. **Міжнародні проєкти** зазвичай відрізняються великою складністю організації та координації виконавчих робіт, значними витратами та серйозними ризиками, пов'язаними з вчасним виконанням у межах визначеного бюджету проєкту [4, с. 19-20].

Управління проєктами – це процес планування, виконання, контролю та завершення проєкту з метою досягнення конкретних цілей у встановлені терміни та з обмеженими ресурсами.

Розглянемо деякі особливості управління проєктами (рис. 1):

1. **Постановка цілей проєкту.** Управління проєктами спрямоване на досягнення конкретних цілей. Цілі повинні бути SMART (специфічні, вимірювані, досяжні, реалістичні, часово визначені).

2. **Визначення ресурсів проєкту.** Управління проєктами відбувається в умовах обмежених ресурсів, таких як час, бюджет, людські ресурси та матеріали.

3. **Визначення фаз життєвого циклу проєкту.** Проєкт має свій життєвий цикл, який включає фази, такі як планування, виконання, контроль та завершення.

Рис. 1. Особливості управління проєктами

4. **Визначення ризиків проєкту та шляхів їх вирішення.** Ефективне управління ризиками є ключовою складовою управління проєктами. Це включає ідентифікацію, оцінку, управління та моніторинг ризиків, що можуть вплинути на успішне завершення проєкту.

5. **Визначення потенційних складних фаз проєкту та способів їх спрощення.** Багато проєктів є складними за своєю природою, оскільки вони можуть включати багато взаємозалежних завдань та цілей.

6. **Налагодження комунікації під час виконання проєкту з усіма його учасниками.** Ефективна комунікація є ключовим аспектом управління проєктами. Забезпечення взаєморозуміння між всіма учасниками проєкту сприятиме його успішному виконанню.

7. **Задоволення потреб та очікувань стейкхолдерів (внутрішніх і зовнішніх).** Успіх проєкту часто залежить від задоволення потреб та очікувань стейкхолдерів. Ефективне управління стейкхолдерами важливо для забезпечення підтримки та сприяння успішному завершенню проєкту.

Ці особливості важливі для розуміння та ефективного управління проєктами будь-якої складності та масштабу.

В.О. Кузьмініх, О.В. Коваль і Р.А. Тараненко розглядають **проєкт в ІТ** як:

1. **План робіт** по розробці програмно-технічного забезпечення.

2. Система дій та методів **технічної підтримки виконання робіт** по розробці програмно-технічного забезпечення.

3. Система дій та методів **по забезпеченню підтримки ресурсів (фінансових, людських, технічних та ін.)** для виконання робіт по розробці програмно-технічного забезпечення.

4. **Контроль та моніторинг строків** виконання робіт відповідно до плану.

5. **Контроль дотримання якості** виконання робіт відповідно до плану [4, с. 15].

Відтак, перспективи використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній досліджуються та розвиваються в контексті стрімкої цифрової трансформації. Завдяки широкому застосуванню цифрових технологій, процеси управління проєктами стають більш ефективними та зручними для фахівців ІТ-сфери.

Розглянемо перспективні напрями використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній які включають в себе:

– **використання проєктних управлінських інструментів**, зокрема це розробка та впровадження програмних продуктів та платформ, які допомагають в управлінні проєктами,

забезпечуючи функціональність для планування, координації, комунікації та моніторингу проєктних процесів;

– **інтеграція технологій штучного інтелекту**, а саме впровадження систем інтелектуального аналізу даних та прогнозування для покращення управлінських рішень у проєктах, виявлення ризиків та оптимізації ресурсів;

– **використання хмарних технологій**, зокрема застосування хмарних сервісів для зберігання, обробки та спільного доступу до інформації та ресурсів проєкту, що полегшує співпрацю та забезпечує доступність даних в будь-який час із будь-якого пристрою;

– **віртуалізація та дистанційна робота**, а саме використання віртуальних платформ та інструментів для віддаленого управління проєктами, сприяючи гнучкості та зручності у роботі з розподілом завдань команди;

– **навчання та розвиток**, зокрема створення онлайн-курсів, вебінарів, тренінгів та інших навчальних ресурсів, які дозволяють фахівцям ІТ-сфери поширювати свої знання та навички з управління проєктами, використовуючи сучасні цифрові технології.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідивши перспективи використання цифрових технологій в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній з різних ракурсів було розглянуто:

– типи ІТ-проєктів (малі проєкти, мега-проєкти, складні проєкти, короткострокові проєкти, бездефектні проєкти, міжнародні проєкти);

– особливості управління проєктами (постановка цілей проєкту, визначення ресурсів проєкту, визначення фаз життєвого циклу проєкту, визначення ризиків проєкту та шляхів їх вирішення, визначення потенційних складних фаз проєкту та способів їх спрощення, налагодження комунікації під час виконання проєкту з усіма його учасниками, задоволення потреб та очікувань стейкхолдерів (внутрішніх і зовнішніх);

– перспективні напрями використання цифрових технологій в управлінні

проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній зокрема: використання проєктних управлінських інструментів, інтеграція технологій штучного інтелекту, використання хмарних технологій, віртуалізація та дистанційна робота, навчання та розвиток.

Подальші дослідження будуть спрямовані на використання моделей штучного інтелекту в управлінні проєктами у процесі неформальної освіти фахівців ІТ-компаній.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глазунова О.Г., Гуржій А.М., Волошина Т.В., Корольчук В.І., Пархоменко О.В. Неформальна

освіта майбутніх фахівців з інформаційних технологій: організація, контент, інструменти. *Фізико-математична освіта*. 2020. Випуск 1(23). С. 29-35.

2. Глазунова О.Г., Корольчук В.І., Волошина Т.В. Міждисциплінарний проєкт як засіб формування інтегральної компетентності майбутніх ІТ-фахівців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 2019. 1. С. 136-147.

3. Експрес-аналіз поточного стану ІТ-освіти в Україні. Матеріали для обговорення. *Центр економічного відновлення*, 2021. с. 16. URL: <http://surl.li/qtiuh> (дата звернення: 19.02.2024).

4. Кузьмініх В.О., Коваль О.В., Тараненко Р.А. Моделі та засоби управління ІТ проєктами : навч. посіб. Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 222 с. URL:

<https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/057779d8-d88f-4cef-b2d5-67086a013516/content> (дата звернення: 15.02.2024).

5. Сметанюк О.А., Бондарчук А.В. Особливості системи управління проєктами в ІТ-компаніях. *АГРО-СВІТ* № 10, 2020. С. 105-111.

6. Agata Klaus-Rosińska, Wojciech Pliński. Management of R&D projects in the early phases of the project life cycle – empirical research. *Procedia Computer Science* 219 (2023). P. 1994–2002. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.01.500>.

7. Lukasz Kanski, Jakub Pizon. The impact of selected components of industry 4.0 on project management. *Journal of Innovation & Knowledge*. Volume 8, Issue 1, January–March 2023, 100336. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100336>.

СЕРВІСИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДНИКИ
КОМП'ЮТЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО СЕРЕДОВИЩАARTIFICIAL INTELLIGENCE SERVICES AS COMPONENTS
OF A COMPUTER-ORIENTED ENVIRONMENT

Стаття присвячена проблемі використання штучного інтелекту в освітньому процесі та наукових дослідженнях в підготовці аспірантів 2-го року навчання Інституту цифровізації освіти НАПН України. Для ознайомлення майбутніх докторів філософії з основами використання сервісів штучного інтелекту (на прикладі окремих сервісів) було оновлено навчальну програму «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі», що є частиною освітньо-наукової програми «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті». Зміни торкнулись в першу чергу знань, які одержує аспірант по завершенню вивчення навчальної дисципліни (знання про доступні сервіси, доцільні для використання в освітніх цілях, зокрема, сервіси штучного інтелекту) та вмінь: проєктувати відкриті освітні ресурси і навчально-методичні комплекси з використанням сервісів штучного інтелекту для застосування в освітньому процесі; працювати з конкретними мережними інструментами відкритої освіти (технологіями підтримки віртуального навчання, віртуальними освітніми мережами та соціальними спільнотами, електронними репозитаріями, сервісами штучного інтелекту, мобільними технологіями, Web- та Wiki-технологіями), відбирати і використовувати їх адекватно поставленим дидактичним завданням. Також, була оновлена Тема 1. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології) Змістового модуля 2. Комп'ютерно орієнтоване середовище для організації освітнього процесу. Вказана тема вивчається в межах практичних занять та на неї відведено 12 годин (з яких 10 годин складають самостійна робота аспіранта). В статті наявні всі ключові елементи навчальної дисципліни: мета; завдання; знання та вміння, що набуває аспірант по завершенню дисципліни; програма; структура; навчально-методична карта; практичні заняття; самостійна робота; методи навчання; методи контролю; розподіл балів за видами роботи; шкала оцінювання та методичне забезпечення.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, навчальна дисципліна, комп'ютерно орієн-

товане середовище, аспіранти, підготовка докторів філософії.

The article is devoted to the problem of using artificial intelligence in the educational process and scientific research in the training of post-graduate students of the 2nd year of study at Institute of Digitalization of Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine. To familiarize future PhDs with the basics of using artificial intelligence services (using the example of individual services), the educational program «Computer-oriented environment in the educational process» was updated, which is part of the educational and scientific program «Information and communication technologies in education». The changes primarily affected the knowledge that a graduate student receives after completing the study of an academic discipline (knowledge about available services that are appropriate for use for educational purposes, in particular, artificial intelligence services) and skills: designing open educational resources and educational and methodological complexes using artificial intelligence services intelligence for application in the educational process; work with specific network tools of open education (technologies supporting virtual learning, virtual educational networks and social communities, electronic repositories, artificial intelligence services, mobile technologies, Web and Wiki technologies), select and use them adequately for the assigned didactic task. Also, Topic 1. Online tools of open education (technologies supporting virtual learning, virtual educational networks and social communities, electronic repositories, artificial intelligence services, mobile technologies, Web and Wiki technologies) of Content Module 2. Computer-oriented environment was updated. for the organization of the educational process. The specified topic is studied within practical classes and 12 hours are allocated to it (of which 10 hours are independent work of the graduate student). The article contains all the key elements of the educational discipline: goal; task; knowledge and skills acquired by a graduate student upon completion of the discipline; program; structure; educational and methodical map; practical training; independent work; teaching methods; control methods; distribution of points by types of work; evaluation scale and methodical support.

Key words: artificial intelligence, AI, academic discipline, computer-oriented environment, graduate students, preparation of doctors of philosophy.

УДК 004.8'342.7'01'028.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.50>

Коваленко В.В.,
канд. пед. наук, старший дослідник,
ст. науковий співробітник відділу
хмаро орієнтованих систем
інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних
наук України

Мар'єнко М.В.,
докт. пед. наук,
пров. науковий співробітник
відділу хмаро орієнтованих систем
інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.
З 2019 р. дисципліна «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі» входила до складу навчальної дисципліни «Системи освіти та навчання в комп'ютерно орієнтованому середовищі» для аспірантів 2-го року навчання Інституту цифровізації освіти НАПН України. З 2021 р. навчальна дисципліна «Комп'ютерно орієнтоване

середовище в освітньому процесі» постає як окрема вибіркова дисципліна і з того часу з кожним роком набуває певних оновлень. В 2023 р. інтерес українських науковців до проблем використання штучного інтелекту зростає, тому в межах окремих тем навчальної дисципліни запропоновано до вивчення окремі сервіси штучного інтелекту. Тому опис робочої програми вимагав доповнення та уточнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з Рекомендаціями щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми [5] запропоновано оновлювати навчальні дисципліни принаймні один раз на рік. Колектив авторів І. М. Візнюк, Н. М. Буглай, Л. В. Куцак, А. С. Поліщук та В. В. Киливник в своїй роботі [1] описують використання штучного інтелекту в освіті шляхом добору навчального матеріалу, що відповідатиме поставленим завданням та цільовій аудиторії. Зокрема, автори зосереджують увагу на мобільних додатках та чат-ботах. У дослідженні [2] проведено SWOT-аналіз, в результаті якого було виявлено переваги, недоліки, можливості та ризики, що виникають в процесі використання штучного інтелекту у вищій освіті. С. В. Толочко та А. В. Годунова проаналізували закордонний досвід використання штучного інтелекту в освіті і науці [6]. Проведений аналіз є ключовим для оновлення змісту навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі», оскільки дає змогу оцінити використання штучного інтелекту в наукових дослідженнях. О. Панухник дослідила вплив штучного інтелекту на процес проведення наукових досліджень здобувачів вищої освіти [4], що є корисним досвідом особливо в контексті підготовки докторів філософії. А. П. Колесніков та О. М. Карапетян [3] окреслили можливості та загрози використання штучного інтелекту спираючись на попередній аналіз сучасного стану вказаної проблематики. Авторами визначено основні напрямки використання штучного інтелекту в освіті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Широкий інтерес наукової спільноти українських науковців до проблем використання штучного інтелекту в освіті і науці призводить до того, що виникає необхідність в навчанні майбутніх докторів філософії правильно використовувати штучний інтелект, щоб спростити виконання певних етапів наукового дослідження. Тому постає проблема в оновленні навчальних програм для здобувачів вищої освіти освітньо-наукової програми «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Мета статті. Опис робочої програми навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі» з акцентом на сервісах штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Мета навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі» полягає в організації комп'ютерно орієнтованого середовища в освітньому процесі.

Мета досягається через практичне засвоєння аспірантами знань, умінь та навичок щодо організації комп'ютерно орієнтованого середовища в освітньому процесі.

Завдання навчальної дисципліни

Дисципліна спрямована на засвоєння відомостей та відпрацюванню вмінь і навичок необхідних

для організації комп'ютерно орієнтованого середовища в освітньому процесі.

Практичні заняття проводяться з використанням інтерактивних методів навчання: ділових і рольових ігор, тренінгових вправ, роботи в міні-групах, проєктної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен знати:

- доступні сервіси, доцільні для використання в освітніх цілях (зокрема, сервіси штучного інтелекту);

- сутність процедур моніторингу, експертизи ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі;

- основні системи для здійснення комунікації в освітньому процесі;

- відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів.

вміти:

- проєктувати відкриті освітні ресурси і навчально-методичні комплекси з використанням сервісів штучного інтелекту для застосування в освітньому процесі;

- здійснювати аналіз ефективності застосування ІКТ в навчально-виховному процесі;

- працювати з конкретними мережними інструментами відкритої освіти (технологіями підтримки віртуального навчання, віртуальними освітніми мережами та соціальними спільнотами, електронними репозитаріями, сервісами штучного інтелекту, мобільними технологіями, Web- та Wiki-технологіями), відбирати і використовувати їх адекватно поставленим дидактичним завданням;

- визначати рівень особистісного і професійного розвитку, формувати програми власного самовдосконалення.

Підвищенню ефективності навчальних занять сприятиме передбачене програмою виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, зокрема створенню дидактичних матеріалів.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Системи освіти та навчання в комп'ютерно орієнтованому середовищі.

Тема 1. Системи для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі.

Тема 2. Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів.

Тема 3. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу.

Змістовий модуль 2. Комп'ютерно орієнтоване середовище для організації освітнього процесу.

Тема 1. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології).

Тема 2. Моніторинг та експертиза ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекції	практичні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1. Системи освіти та навчання в комп'ютерно орієнтованому середовищі.				
Тема 1. Системи для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі.	7	2	-	5
Тема 2. Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів.	11	-	1	10
Тема 3. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу.	11	-	1	10
Змістовий модуль 2. Комп'ютерно орієнтоване середовище для організації освітнього процесу.				
Тема 1. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології).	12	-	2	10
Тема 2. Моніторинг та експертиза ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі.	17	2	-	15
Залік	2			
Всього годин	60	4	4	50

Навчально-методична карта дисципліни «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі»
 Разом: 60 год, лекції – 4 год, практичні заняття – 4 год, самостійна робота – 50 год, залік – 2 год

Модулі	Змістовий модуль 1			
Назва модуля	Системи освіти та навчання в комп'ютерно орієнтованому середовищі			
Заняття	1	2	3	4
Теми лекцій	Системи для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі.	-	-	-
Теми практичних занять	-	Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу.	-	-
Бали	-	20 б.	-	-
Самостійна робота (ІНДЗ)	25 б.			
Всього за модуль	45 б.			
Модулі	Змістовий модуль 2			
Назва модуля	Комп'ютерно орієнтоване середовище для організації освітнього процесу			
Заняття	1	2	3	4
Теми лекцій	-	-	-	Моніторинг та експертиза ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі.
Теми практичних занять	-	-	Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології).	-

Бали	-	-	20	-
Самостійна робота (ІНДЗ)	25 б.			
Всього за модуль	45 б.			
Залік	10 б.			
Всього	100 б.			

Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу.	2
2	Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології).	2
Разом		4

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин/бали
1	Системи для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі.	5/5
2	Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів.	10/10
3	Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу.	10/10
4	Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології).	10/15
5	Моніторинг та експертиза ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі.	15/10
Разом		50/50

Методи навчання

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

– Словесні: лекція (традиційна) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (Power Point – Презентація), практичні роботи, пояснення, бесіда.

– Наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація.

– Практичні: вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: пояснювально-ілюстративні, проблемно-пошукові.

3) За ступенем самостійності мислення: самонавчання, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача: виконання

індивідуальних навчальних проєктів, розбір конкретних ситуацій.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; елементи тренінгових занять тощо.

Методи контролю

Методи усного контролю: опитування, бесіда, залік.

Методи письмового контролю: модульне письмове тестування, публікація.

Методи комп'ютерного контролю: тестові програми.

Методи самоконтролю: самонавчання, самоаналіз, самооцінка.

Розподіл балів за видами роботи, яку виконують аспіранти

Вид роботи	Максимальна кількість балів за вид роботи
Змістовий модуль 1	
Практичне заняття № 1. Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу. <i>Завдання для аспірантів: аспірант має бути присутнім на практичному занятті; опитування, ІНДЗ на тему «Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу», тестування в Google Classroom.</i>	20 балів

Самостійна робота 1. Системи для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі. 2. Відкриті системи для організації та проведення масових освітніх заходів. 3. Особливості використання електронних соціальних мереж для організації освітнього процесу. <i>Завдання для аспірантів: підготувати тези доповіді щодо використання ІКТ для здійснення наукової комунікації в освітньому процесі в рамках індивідуального дослідження аспіранта.</i>	25 балів
Всього за модуль	45 балів
Змістовий модуль 2	
Практичне заняття № 2. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології). <i>Завдання для аспірантів: аспірант має бути присутнім на практичному занятті; опитування, тестування в Google Classroom.</i>	20 балів
Самостійна робота 1. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії, сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології). 2. Моніторинг та експертиза ефективності застосування ІКТ в освітньому процесі. <i>Завдання для аспірантів: здійснити аналіз наявних інструментів відкритої освіти та підготувати ІНДЗ на тему «Використання сучасних інструментів відкритої освіти в освітньому процесі».</i>	25 балів
Всього за модуль	45 балів
Залік	10 балів
Всього	100 балів

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Рейтингова оцінка за шкалою ЄКТС	Кількість балів	Оцінка за національною шкалою та значення оцінки	
		Екзамен	Залік
A	90-100	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками	Зараховано
B	82-89	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	
C	75-81	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	
D	69-74	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	
E	60-68	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання	Незараховано
F	1-34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни	

Методичне забезпечення

- конспект лекцій;
- навчально-методичні матеріали;
- робоча навчальна програма.

Висновки. Зміст навчальної дисципліни «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі» зазнав змін в змістовому модулі 2. Комп'ютерно орієнтоване середовище для організації освітнього процесу. Зокрема, в рамках вивчення теми 1. Мережні інструменти відкритої освіти (технології підтримки віртуального навчання, віртуальні освітні мережі та соціальні спільноти, електронні репозитарії,

сервіси штучного інтелекту, мобільні технології, Web- та Wiki-технології). На вивчення вказаної теми виділяється 12 годин, з них: практичні заняття – 2 години, самостійна робота – 10 годин. Тема «Мережні інструменти відкритої освіти» розглядається виключно в рамках практичних занять, за яку максимально можна одержати 20 балів (самостійна робота оцінюється в розмірі 15 балів). В результаті оновлення навчальної програми набули змін знання та вміння які отримає аспірант по завершенню курсу: знати про доступні сервіси, доцільні для використання в освітніх цілях (зокрема, сервіси штучного інтелекту); вміти

проекувати відкриті освітні ресурси і навчально-методичні комплекси з використанням сервісів штучного інтелекту для застосування в освітньому процесі; вміти працювати з конкретними мережними інструментами відкритої освіти (технологіями підтримки віртуального навчання, віртуальними освітніми мережами та соціальними спільнотами, електронними репозитаріями, сервісами штучного інтелекту, мобільними технологіями, Web- та Wiki-технологіями), відбирати і використовувати їх адекватно поставленим дидактичним завданням. В 2023 – 2024 навчальному році дисципліна «Комп'ютерно орієнтоване середовище в освітньому процесі» була об'єднана з «ІКТ навчання, управління та підтримки науково-освітніх досліджень», проте внесені зміни прослідковуються в змісті останньої. Подальших змін потребує навчальна дисципліна «ІКТ навчання, управління та підтримки науково-освітніх досліджень» з урахуванням етичного використання штучного інтелекту в наукових дослідженнях аспірантів. В якості перспектив подальших досліджень постає оновлення зазначеної дисципліни базуючись на потреби аспірантів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Використання штучного інтелекту в освіті / І. М. Візнюк та ін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблем.* 2021. Випуск 59. С. 14-22. DOI : <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>.
2. Використання штучного інтелекту у вищій освіті / І. Драч та ін. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство».* 2023. 15. С. 66-82. DOI : <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-66-82>.
3. Колесніков А. П., Карапетян О. М. Штучний інтелект : переваги та загрози використання. *Ефективна економіка.* 2023. № 8. DOI : <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.8.9>
4. Панухник О. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти: відповідальні межі вмісту ШІ. *Галицький економічний вісник.* 2023. Том 84. № 4. С. 202-211. DOI : https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.202.
5. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми / Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року /ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». Київ, 2020. 66 с.
6. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз закордонних практик використання штучного інтелекту в освіті й науці. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 7 (13). С. 832-848. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)-832-848](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)-832-848).

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

INCREASING STUDENTS' MOTIVATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES VIA ICT USE

Мотивація студентів до вивчення іноземної мови може бути складним завданням, але викладачі можуть допомогти підвищити мотивацію студентів, застосовуючи низку стратегій, таких як створення позитивного і сприятливого навчального середовища та побудова позитивних стосунків зі студентами, використання різноманітних методів навчання, забезпечення регулярного зворотного зв'язку та визнання їхніх зусиль, використання автентичних матеріалів, застосування технологій, постановка досяжних цілей, а також надання студентам можливостей для вибору та автономії, захоплюючи навчання поза межами аудиторії. Використання технологій в освіті стає глобальною тенденцією, і більшість студентів використовують їх у навчанні загалом, а також у процесі вивчення мови. Більшість науковців розглядають використання технологій як підтримку навчального середовища і як вирішальний елемент у забезпеченні якісної освіти, особливо для нових поколінь студентів, які народилися в цифрову епоху і не можуть функціонувати без технологій. Технології пропонують учням швидкий доступ до необхідної інформації, не кажучи вже про те, що вони розширюють їхній навчальний простір. Вони також дозволяють студентам контактувати з безліччю автентичних ресурсів, які можуть надихати тих, хто вивчає мову. Стаття починається з висвітлення важливості мотивації у вивченні мови, потім наводяться основні причини, чому ми повинні пов'язувати мотивацію з технологіями, і, нарешті, розглядаються деякі переваги використання технологій для покращення вивчення мови. У статті також розглядаються деякі переваги комп'ютерного вивчення мови. У статті представлено класифікацію програмного забезпечення, яке використовується під час вивчення мови. Причини використання цього програмного забезпечення включають: експериментальне навчання, мотивація, підвищення успішності студентів, автентичні матеріали для навчання, більша взаємодія, індивідуалізація, незалежність від одного джерела інформації та глобальне розуміння.

Ключові слова: вивчення іноземної мови, мотивація студентів, інформаційно-комунікаційні технології, навчання за допомогою комп'ютера

Motivating students in learning a foreign language can be challenging, but educators can help to foster student motivation by employing a series of strategies, such as creating a positive and supportive learning environment and building a positive relationship with the students, using a variety of teaching methods, providing regular feedback and recognition for their efforts, using authentic materials, using technology, setting achievable goals, and providing opportunities for student choice and autonomy by encouraging learning outside the classroom. Employing technology in education is becoming a global trend and the majority of students use it in education in general but also in the process of language acquisition. Most scholars view the use of technology as being supportive for the learning environment and as a crucial element in providing a high-quality education, especially for the new generations of students who were born in this digital era and cannot function without technology. Technology offers students quick access to relevant information, not to mention that it expands their universe of learning. It also allows students to get in contact with a wealth of authentic resources, which can inspire language learners. The paper begins with highlighting the importance of motivation in language acquisition, then it presents the main reasons why we should connect motivation with technology, and finally it reviews some benefits of using technology to enhance language learning. The paper also some advantages of computer-assisted learning a language. The classification of software that is used while learning a language is presented in the article. The reasons for using this software include: experiential learning, motivation, enhance student achievement, authentic materials for study, greater interaction, individualization, independence from a single source of information and global understanding.

Key words: foreign language learning, students' motivation, ICT, benefits, computer-assisted learning.

УДК 373.5.091.31
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.51>

Курінний О.В.,

ст. викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Білокопитов В.І.,

доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Оскільки традиційні методи викладання та навчання у вищій освіті, здається, більше не надихають студентів, численні емпіричні дослідження підтвердили благотворний вплив використання технологій на мотивацію тих, хто вивчає мову. Науковці стверджують, що інноваційні стратегії навчання, такі як використання технологій, можуть підвищити залученість учнів і покращити їхнє навчання [1].

Рада Європи запропонувала орієнтований на дії підхід у навчальному процесі, у якому навчання про використання технологій слід створювати на практиці та через досвід. Мультимедійні технології в основному використовуються для сприяння залученню студентів до виконання навчальних завдань і діяльності, а також для передачі знань за межі класної кімнати в інші соціальні контексти [2]. Таким чином, ця стаття робить свій внесок у підкреслення важливості технологій у мотивації студентів і представляє деякі ефективні стратегії,

які вчителі іноземної мови можуть використовувати у викладанні англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні роботи вчених різних напрямів знань були присвячені дослідженню сутності, природи, структурних компонентів, а також чинників формування мотивації. Значний внесок у вивчення окреслених проблем належить таким вченим, як: Б. Ананьєв, Дж. Аткинсон (*J. Atkinson*), Л. Божович, Р. Гарднер (*R. Gardner*), З. Дьорніей (*Z. Dörnyei*), В. Ламберт (*W. Lambert*), П. МакІнтайр (*P. MacIntyre*), А. Маслоу (*A. Maslow*), Г. Мюррей (*G. Murray*), Р. Оксфорд (*R. Oxford*), Д. Перкінз (*D. Perkins*), С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен (*H. Heckhausen*), Дж.Шеарін (*J. Shearin*) та іншим. На зміну уявленням про обдарованість індивіда як основну запоруку його життєвого успіху, прийшло розуміння того, що мотиваційні характеристики відіграють не менш значиму роль у його діяльності. Сучасні дослідження розглядають мотивацію як рушійну силу, що сприяє досягненню успіху.

Мета статті полягає у визначенні сутності навчальної мотивації, та окресленні шляхів підвищення навчальної мотивації до опанування англійської мови студентів немовного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Важливість мотивації.

Поняття мотивації є абстрактним і складним для визначення; однак ми, як правило, називаємо мотивацію певною поведінкою, яка виражається в готовності та бажанні наполегливо працювати, щоб вивчити іноземну мову, іншими словами, мотивація є рушійною силою успішного довгострокового процесу викладання-навчання. Це ключ до всіх успішно виконаних завдань і залучення студентів до уроку, і, останнє, але не менш важливе, мотивація є ключем, який живить пристрасть студентів до цільової мови та гарантує успіх студентів у навчанні.

Як зазначалося вище, мотивація є значущим фактором у процесі навчання, який визначає активну участь студентів у класі, якість роботи, яку вони виконують, і їх ефективність в цілому. Усвідомлення важливості мотивації та її практичних наслідків має першочергове значення в навчальному процесі викладання. Педагоги можуть допомогти підвищити мотивацію студентів, використовуючи низку стратегій, таких як створення позитивного та сприятливого навчального середовища, побудова позитивних стосунків зі студентами та заохочення їх навчатися поза класною кімнатою, щоб зробити їх незалежними учнями. Подібним чином використання різноманітних методів навчання, забезпечення регулярного зворотного зв'язку та визнання їхніх зусиль, використання технологій також може підвищити мотивацію студентів [3]. Вивчення та оволодіння іноземною мовою вимагає від студентів багато часу

та постійних зусиль. Отже, вони повинні залишатися мотивованими протягом років, що, безперечно, є одним із найбільших викликів у процесі оволодіння мовою.

Технологія та мотивація. У сучасну інформаційну епоху студенти є надзвичайно компетентними в багатозадачності та добре користуються будь-якими технологіями. Через цей тісний зв'язок із технологіями, які вони використовують як для академічної, так і для особистої діяльності, щоб спілкуватися та отримувати інформацію, студенти змінили своє сприйняття викладання та навчання, вони не сприймають процес викладання та навчання за відсутності технологій, які вони бачать, як імператив їх існування. Сучасні технології включають комп'ютери, мобільні телефони, планшети, інтерактивні програми та ігри, віртуальні лекції, відео та смарт-дошки, серед інших найсучасніших засобів навчання.

Технології швидко розвивалися, і це мало величезний вплив на вивчення англійської мови, яке зазнало значних змін як у викладанні, так і у вивченні. Однією з найважливіших змін є те, що студенти отримали можливість практикувати свої мовні навички в природному середовищі. Багато вчених сходяться на думці, що технології добре впливають на процес вивчення англійської мови. Вернет, Олігенс і Делікатч, Рахмані, М. і Салехі, Х. стверджують, що технологічна інтеграція в класі є вирішальною для вищої та професійної освіти [4]. Оскільки мотивація, як правило, є важливим показником успіху в оволодінні мовою, використання технологій у вивченні мови має багато мотиваційних переваг, серед яких ми згадуємо підвищену індивідуальність і автономію, більше можливостей для спілкування, розвиток ідентичності, міжкультурний контент, альтернативні методи оцінювання та створення мотивуючих завдань [5].

Крім того, використання технологій дозволяє модифікувати зміст навчання відповідно до вимог і потреб учнів. Крім того, він може запропонувати миттєвий зворотній зв'язок і навіть дозволити комбінувати матеріали (аудіо, відео, текст, фотографії тощо). Завдяки використанню технологій учні мають можливість керувати власним навчанням і мати необмежений доступ до знань, які знаходяться поза повноваженнями викладача.

Навчання англійської мови на основі технологій покращує спільне вивчення мови та дозволяє учням ефективно спілкуватися [6]. Технологія полегшує процес навчання та забезпечує вчителів відповідними навчальними ресурсами, створюючи можливість для вивчення мови в середовищі студентів. Це також допомагає учням стати самостійними та забезпечує безперечні переваги. Крім того, студенти люблять технології, і коли вони мають можливість навчатися за допомогою технологій, їхня мотивація підвищується, що покращує запам'ятовування

інформації. Таким чином, це основні причини пов'язувати технології з мотивацією

Переваги інтеграції технологій у вивчення мови.

Вчені стверджують, що інтеграція технологій у викладання іноземних мов може підвищити ефективність навчання як викладачів, так і студентів [7]. У цьому розділі ми зупинимось на перевагах інтеграції технологічного навчання та вивчення іноземної мови. Використання технологій у вивченні мови не тільки мотивує студентів, але й дає їм змогу розвивати навички, які будуть корисними як у класі, так і поза ним.

За словами Рейндерса та інших [8], однією з переваг інтеграції технологій є той факт, що вони пропонує широку доступність і більше можливостей для вивчення англійської мови. Студенти знайомляться з мовою за допомогою цифрового навчання в ряді веселих і цікавих заходів. Вони можуть взаємодіяти за допомогою програм для вивчення мови, веб-сайтів, музики, ігор, фільмів та багатьох інших автентичних матеріалів для вивчення англійської мови. Цифрові інструменти, такі як платформи електронного навчання, особливо корисні для студентів, щоб проводити живі парні чи групові дискусії та інші види діяльності онлайн, незалежно від часу чи місця, особливо з однолітками з іншої країни. Така співпраця робить навчання більш приємним і підвищує мотивацію студентів до навчання.

Ще одна перевага, яка не менш важлива для студентів – це отримати доступ до автентичних, реальних матеріалів, які надають їм точну інформацію, яка відображає ситуації, з якими вони можуть зіткнутися в реальному житті та які можуть їх зацікавити. Здатність забезпечити швидкий і легкий доступ до різноманітного цифрового вмісту (наприклад, створеного видавцями чи окремими блогерами) є чудовою особливістю цифрових джерел, яка захоплює студентів до навчання.

Крім того, гнучкість є ще однією перевагою технологій, оскільки викладачі демонструють своїм студентам, що навчання може відбуватися будь-де, навіть у цифровому середовищі, яке вони використовують на регулярній основі. Навчання є гнучким і пропонує студентам можливість навчатися, коли і як вони хочуть. Отримання точного та своєчасного відгуку про виконання завдань або просто доступ до нього допомагає їм розвиватися, а також може бути дуже мотивуючим. Завдяки цій функції студенти краще розуміють свій прогрес, що допомагає їм досягати своїх цілей. Так само вчителі могли стежити за прогресом своїх учнів, виявляти та вирішувати проблеми. Коли студенти досліджують цифрове середовище, вони розвивають свої навички прийняття рішень, що дозволяє їм контролювати, що, коли та як вони вивчають, набуваючи здібностей, які підтримуватимуть їхнє подальше навчання, тобто бажану автономію.

Інтенсивно розробляється програмне забезпечення для вивчення англійської мови. Існує багато різноманітних програм вивчення мови, які підтримують комп'ютерне навчання іноземної мови. Все існуюче програмне забезпечення можна розділити на:

1. Комп'ютерні словники.
2. Електронні енциклопедії.
3. Програми автоматизованого перекладу.
4. Автоматизовані навчальні курси для вивчення англійської мови.
5. Комп'ютерні мовні ігри.
6. Автоматизовані системи тестування.

Причини використання цього програмного забезпечення включають: навчання на досвіді, мотивація, підвищення успішності студентів, автентичні матеріали для навчання, більша взаємодія, індивідуалізація, незалежність від єдиного джерела інформація та глобальне розуміння.

Підводячи підсумок, можна сказати, що вищезгадані компоненти пропонує орієнтоване на студента навчання, яке допомагає студентам відчувати глибоке відчуття контролю, що підвищує їхню мотивацію виконувати завдання та стати тими, хто вивчає мову все життя.

З іншого боку, слід звернути увагу на те, що окрім незліченних переваг, використання інформаційно-комунікаційних технологій також має кілька недоліків. Використання техніки на уроці не таке просте, як може здатися, воно вимагає обґрунтованого рішення щодо вибору технічних засобів, адаптації та застосування на уроці іноземної мови; потім ми повинні розглянути, як ми це використовуємо та яким чином це може підвищити мотивацію студентів. По-перше, сама по собі технологія не забезпечить бажаного освітнього ефекту за відсутності вчителя, який би вміло використовував освітню технологію співвідносячи її конкретною метою класу. Поточні дії в Інтернеті, якими займаються студенти, часто відволікають їх увагу, що може призвести до незавершених завдань. Це показує, що користувачі технологій повинні бути обережними під час використання обладнання, щоб уникнути отримання несподіваних ефектів. Водночас інноваційні технології та новизна їх використання можуть бути потужним мотивуючим засобом; однак воно має тенденцію зменшуватися, коли студенти знайомляться з ним. Як наслідок, педагог повинен постійно знаходити способи мотивувати своїх студентів, і якщо студенти активно залучені в процес навчання, це також мотивує викладачів.

Вирішення цієї проблеми має важливе значення для підтримки мотивації та залученості студентів з кінцевою метою сприяння їхньому творчому мисленню та розвитку у них настрою, необхідного для подолання проблем і перешкод за допомогою оригінальних та унікальних рішень.

Висновки. У сучасному технологічно розвиненому світі використання інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні іноземної мови може значно покращити успішність учнів, особливо завдяки успішному підвищенню їхньої мотивації. Інтеграція технологій у навчання може бути корисною для підвищення мотивації, яка вважається вирішальним компонентом успіху тих, хто вивчає мову. Однак існує потреба в поглиблених дослідженнях щодо вибору та адаптації, і не в останню чергу ефективного використання технологій та їх потенційних обмежень на уроках іноземної мови. Очевидно, що самі по собі інформаційно-комунікаційні технології навряд чи зможуть підтримувати мотивацію студентів протягом тривалого періоду часу, але якщо їх використовувати разом із кваліфікованим викладачем, захоплюючими заходами та добре розробленими матеріалами, вони можуть бути досить ефективними для підтримки мотивації у студентів при вивченні іноземних мов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rahmani M., Salehi H. Impact of ICT on Learners' Motivation in Language Learning: A Review. URL: https://research.iaun.ac.ir/pd/hadisalehi/pdfs/PaperC_6931.pdf (дата звернення 29.01.24)
2. Panagiotidis P. Technology as a Motivational Factor in Foreign Language Learning. *European Journal of Education*. January – June 2023. Volume 6. Issue 1. pp. 69-84.
3. Kember D. Understanding the Nature of Motivation and Motivating Students through Teaching and Learning in Higher Education. Singapore: Springer Science Business Media, 2016.
4. Wernet S., Olliges R., Delicath T. Post course evaluation of WebCT (Web Course Tools) classes by social work students. *Research on Social Work Practice*. 2000. № 10(4). P. 487-504. URL: https://research.iaun.ac.ir/pd/hadisalehi/pdfs/PaperC_6931.pdf (дата звернення 29.01.24)
5. Wei Y. Toward Technology-Based Education and English as a Foreign Language Motivation: A Review of Literature. *Front. Psychol.* 2022. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.870540/full> (дата звернення 29.01.24)
6. Aysu S. The use of technology and its effects on language learning motivation. *Journal of Language Research*. 2020. № 4(1). P. 86-100.
7. Barreto A. Motivating English Language Use by using the Benefits of Technology. *Gist Education and Learning Research Journal*. 2018. № 16. P. 117-140.
8. Reinders H., Dudeney G., Lamb M. Using technology to motivate learners. Oxford: Oxford University Press, 2022.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇCURRENT TRENDS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE
UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Цифрові технології в сучасній вищій освіті стають дедалі більш важливим інструментом для покращення навчального процесу та забезпечення якості освіти. Стаття обговорює важливість цифрової трансформації вищої освіти в Україні, особливо в контексті останніх змін, спричинених пандемією COVID-19 та військовою агресією росії проти України. Автори наголошують на тому, що цифрова трансформація вимагає від університетів створення цифрових середовищ, переходу до цифрових методів навчання та інших ініціатив. Стаття також висвітлює актуальні аргументи, що підтверджують необхідність цифрової трансформації вищої освіти в Україні, такі як доступність цифрових технологій, зміна педагогічних підходів, розвиток цифрових навичок у студентів та інші. Стаття відзначає, що цифровізація вищої освіти має значний потенціал для поліпшення якості навчання та підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Розглядаються різноманітні програми та платформи, спрямовані на цифровізацію вищої освіти, такі як Moodle, Kahoot!, Zoom, Microsoft Teams та інші. Наводиться огляд їхніх функціональних можливостей та переваг для як викладачів, так і студентів. Досліджується вплив цифрових технологій на навчальний процес та виділяються перспективи впровадження цих технологій у систему вищої освіти України. Висвітлюються переваги цифрового навчання, такі як зміна формату навчання, покращення доступності освіти, інтерактивність та залучення студентів, особисто-орієнтоване навчання та розвиток цифрових компетенцій. Наголошується на необхідності підготовки викладачів та створенні відповідної інфраструктури для успішної інтеграції цифрових технологій у навчальний процес. Автори закликають до подальшого дослідження та аналізу сучасних тенденцій трансформаційних змін у вищій освіті України з урахуванням цифрової трансформації. Аналізуючи різні трансформаційні зміни у системі вищої освіти під час цифровізації суспільства, автори висвітлюють на прикладі власний практичний досвід в освітньому процесі Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Ключові слова: дистанційна освіта, цифрові засоби, Microsoft Teams, Kahoot!, квизи, платформа, Zoom, онлайн, Moodle.

Digital technologies in modern higher education are becoming increasingly important tools for enhancing the learning process and ensuring the quality of education. The article discusses the importance of digital transformation in higher education in Ukraine, especially in the context of recent changes brought about by the COVID-19 pandemic and Russia's military aggression against Ukraine. The authors emphasize that digital transformation requires universities to create digital environments, transition to digital teaching methods, and other initiatives. The article also highlights the relevant arguments confirming the necessity of digital transformation in higher education in Ukraine, such as the availability of digital technologies, changes in pedagogical approaches, the development of digital skills among students, and others. The article notes that the digitization of higher education has significant potential for improving the quality of learning and preparing competitive professionals.

Various programs and platforms aimed at digitizing higher education are discussed, such as Moodle, Kahoot!, Zoom, Microsoft Teams, and others. An overview of their functional capabilities and advantages for both teachers and students is provided. The impact of digital technologies on the learning process is explored, and prospects for the implementation of these technologies in the higher education system of Ukraine are identified. The advantages of digital learning, such as changing the format of education, improving the accessibility of education, interactivity and student engagement, personalized learning, and the development of digital competencies, are highlighted. The need for teacher training and the creation of appropriate infrastructure for the successful integration of digital technologies into the learning process is emphasized.

The authors call for further research and analysis of current trends in transformational changes in higher education in Ukraine, taking into account digital transformation. By analyzing various transformational changes in the higher education system during the digitization of society, the authors have illuminated their own practical experience in the educational process at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Key words: distance education, digital tools, Microsoft Teams, Kahoot!, quizzes, platform, Zoom, online, Moodle.

УДК 378.14:004.71.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.52>

Литвин А.Ф.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
професійної підготовки
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Хищенко О.О.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики
технологічної освіти та комп'ютерної
графіки
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Великдан Ю.В.,

ст. викладачка кафедри теорії
і методики технологічної освіти
та комп'ютерної графіки
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останні зміни в суспільстві, викликані пандемією COVID-19 та військовою агресією росії проти України, підкреслили важливість цифрової трансформації у сфері вищої освіти. Цифрова трансформація вищої освіти вимагає від університетів створювати цифрові середовища,

переходити від традиційних методів навчання до цифрових і т. д.

Сучасні тенденції трансформаційних змін у закладах вищої освіти України в умовах цифровізації має велику актуальність в сучасному освітньому контексті України. Ключовими аргументами, які підтверджують цю актуальність є:

– Цифрові технології із зростанням швидкості інтернету стають все більш доступними для всіх сфер життя, включаючи освіту. Заклади вищої освіти в Україні відчувають потребу адаптуватися до цих технологічних змін, щоб забезпечити сучасну освіту для своїх студентів.

– Цифровізація вимагає від закладів вищої освіти переглянути свої підходи до навчання та управління. Інтеграція цифрових технологій дозволяє поліпшити процеси навчання, збільшити доступність освіти, розширити можливості самоосвіти, підвищити ефективність оцінювання студентів та забезпечити більш гнучкі форми навчання.

– Україна активно розвивається в галузі інформаційних технологій, створюються нові стартапи та інноваційні проекти. Заклади вищої освіти повинні готувати студентів до цифрової освіти та допомагати їм здобути необхідні навички для успішної кар'єри в цьому секторі.

– Цифрові технології дозволяють розширити межі освіти та забезпечити доступ до якісної освіти для студентів з віддалених регіонів або з обмеженими можливостями. Вони також створюють нові можливості для міжнародного співробітництва та обміну досвідом між університетами.

Взагалі, цифровізація вищої освіти має потужний потенціал для покращення якості навчання, розвитку інноваційного середовища та підготовки конкурентоспроможних фахівців. Тому дослідження та аналіз сучасних тенденцій трансформаційних змін у закладах вищої освіти України в умовах цифровізації є вельми актуальною і важливою темою для вивчення.

Україна переживає епоху цифрової трансформації, яка має значний вплив на всі сфери життя, включаючи освіту. Заклади вищої освіти стикаються з викликами, пов'язаними з необхідністю адаптації до цифрових технологій і забезпечення якісної освіти, відповідної вимогам сучасного світу. В цьому контексті постає ряд проблем, які потребують детального вивчення:

– *Недостатня підготовка викладачів:* Цифрова трансформація вимагає від викладачів нових компетенцій та навичок, щоб успішно використовувати цифрові технології в навчальному процесі. Проте, не всі викладачі мають достатні ресурси, підтримку та навички для ефективного впровадження цифрових інструментів у свою практику.

– *Недостатня інфраструктура та ресурси:* Реалізація цифрових ініціатив у закладах вищої освіти потребує налагодженої інфраструктури, доступу до швидкого Інтернету, сучасного обладнання та програмного забезпечення. Проте, багато закладів вищої освіти в Україні мають обмежені фінансові ресурси та необхідність в інвестиціях для розвитку цифрової інфраструктури.

– *Бар'єри доступності:* Цифрова трансформація повинна бути доступною для всіх студентів,

незалежно від їхнього місця проживання, фінансових можливостей чи особливостей. Проте, існують проблеми з доступністю до цифрових засобів, низькою комп'ютерною грамотністю деяких студентів, а також нерівним розподілом цифрових ресурсів між різними регіонами країни.

– *Необхідність зміни педагогічних підходів:* Цифрова трансформація вимагає перегляду традиційних педагогічних підходів і сприяє розвитку нових методів навчання, таких як онлайн-курси, гейміфікація, віртуальна реальність тощо. Проте, виникають проблеми з оцінюванням студентів, взаємодією між студентами та викладачами, а також забезпеченням якості навчання в цифровому середовищі.

– *Потреба у розвитку цифрових навичок студентів:* Успіх у цифровому світі вимагає від студентів не тільки знань у своїй спеціальності, але й розвитку цифрових навичок, таких як інформаційний пошук, аналіз даних, критичне мислення, комунікація в онлайн-середовищі тощо. Однак, не всі студенти мають достатні можливості та підтримку для розвитку цих навичок.

Враховуючи ці проблеми, дослідження сучасних тенденцій трансформаційних змін у закладах вищої освіти України в умовах цифровізації має велике значення для пошуку ефективних рішень та розвитку цифрової освіти в країні.

Останніми роками зростає зацікавленість як зарубіжних, так і вітчизняних публікацій у питаннях цифровізації. У наукових дослідженнях, публікаціях та фахових матеріалах стає очевидним, що терміни «цифрові перетворення», «цифрова трансформація», «цифровізація» та «цифрова компетентність» домінують і витісняють такі визначення, як «інформатизація», «впровадження ІКТ», «інформаційно-комунікаційна компетентність» та інші.

У 2013 році було вперше опубліковано Європейську рамку цифрової компетентності для громадян, відому як DigComp. Пізніше, у 2016 та 2017 роках, відбулося концептуальне оновлення рамки DigComp. З'явилися два документи – DigComp 2.0 та DigComp 2.1, які містять опис п'яти вимірів цифрової компетентності, оновлену термінологію, концептуальну модель та приклади впровадження на різних рівнях – європейському, національному та регіональному [1]. Ця рамка цифрової компетентності служить інструментом для підвищення рівня компетентності громадян у сфері цифрових технологій. Згідно з цими документами, у 2017 році була розроблена основа (рис. 1) для визначення цифрової компетентності педагогів, відома як DigCompEdu, за участю європейської спільноти [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з теоретичними дослідженнями трансформаційних змін на сьогодні вирішені

Рис. 1. План-схема Європейської моделі цифрових компетенцій для освіти

(Ресурс: <http://surl.li/bhxyh>)

далеко не в повному обсязі. Хоча проведено значну кількість досліджень, вчені присвятили свої наукові доробки різним аспектам цифрових перетворень в освіті: В. Биков, Л. Гаврілова, Н. Щубелка, О. Головка, О. Редько, С. Карплюк, А. Марей, П. Самуельсон, Д. Тапскотт, Я. Топольник, П. Хобзей, О. Хомерікі та багато інших науковців.

Розглядаючи цифрову трансформацію освіти, О. Кіндратець наводить низку проблем нею викликаних [4]. Серед них виокремимо такі:

- неврахування зростання навантаження викладача в умовах цифровізації освіти, що зумовлює порушення принципу соціальної справедливості стосовно викладачів українських вишів;

- цифрова трансформація освіти позначаються на освіті, як соціальному інституті. У здобувачів виникають вагомні негаразди із соціалізацією та соціальний контроль. Крім того, «індивідуалізація» освіти негативно позначається на емоційній сфері, на здатності до емпатії;

- складність поєднання соціо-гуманітарних дисциплін із цифровими технологіями. Розуміючи значення гуманітарної освіти у США, наприклад, на гуманітарні дисципліни виділяється в середньому 21%–26% обсягу навчального часу, Європейською комісією прийнята програма «Горизонт 2020», покликана посилити роль гуманітарної складової. В Україні ж відбувається постійне зменшення навчальних годин на ці дисципліни, як наслідок – загальне падіння грамотності, культури тощо;

- зі зростанням використання електронних освітніх ресурсів та дистанційного навчання знижується рівень професійної підготовки. Причину цього науковці та педагоги бачать в слабкому нагляді та недостатньому оцінюванні викладачами результатів освітньої діяльності [4].

Переваги цифрової трансформації освіти очевидні. Зокрема, це забезпечення сприятливих умов для:

- розвитку умінь навчатися самостійно, виокремлювати найбільш цінний матеріал для саморозвитку;

- формування мобільності особистості, умінь швидко адаптуватися до умов, що змінюються непередбачувано і стрімко;

- посилення мотивації до самоосвіти та саморозвитку;

- охоплення різноманітної аудиторії (контент стає персоналізованим), забезпечення співпраці та інтегративності;

- побудови індивідуальної освітньої траєкторії;

- навчання у найбільш зручних умовах – комфортному темпі, але з оптимальним використанням часу, виокремленого для виконання певних завдань [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомні результати досліджень, недостатньо розглянутими залишилися питання підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти, ефективність цифрового навчання та адаптація для різних аудиторій.

Мета статті полягає в аналізі та обговоренні сучасних тенденцій трансформаційних змін у закладах вищої освіти в Україні в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація вищої освіти вимагає розробки та впровадження програм, спрямованих на інтеграцію цифрових технологій у навчальний процес та оптимізацію управління освітніми закладами. Ось кілька типових програм, що сприяють цифровізації вищої освіти:

- *Інтеграція цифрових технологій у навчальний процес:* Розробка та впровадження програм, спрямованих на використання цифрових засобів навчання, веб-платформ, відео-лекцій, електронних підручників та інтерактивних навчальних матеріалів.

- *Електронне адміністрування та управління:* Створення програм для автоматизації процесів управління вищими навчальними закладами, включаючи електронну реєстрацію студентів, електронний доступ до академічних ресурсів, системи оцінювання, електронний облік успішності та інші адміністративні функції.

– *Розвиток цифрової компетентності*: Розробка та реалізація програм навчання для студентів та викладачів з метою розвитку навичок роботи з цифровими інструментами, критичного мислення, інформаційної грамотності та кібербезпеки.

– *Відкрите навчання та онлайн-курси*: Розробка та пропаганда відкритих онлайн-курсів, масових відкритих онлайн-курсів (МООС), які дають можливість студентам отримувати якісну освіту від провідних університетів та експертів у різних галузях.

– *Дистанційна освіта та віртуальні навчальні середовища*: Розробка та впровадження програм, спрямованих на створення віртуальних навчальних середовищ, використання веб-конференцій та дистанційного навчання для студентів та викладачів.

Ці програми сприяють цифровізації вищої освіти, поліпшують якість навчання та дозволяють університетам адаптуватися до сучасних технологічних викликів і потреб студентів.

Більшу увагу нам би хотілося приділити програмам, спрямованих на створення віртуальних навчальних середовищ, використання веб-конференцій та дистанційного навчання:

Moodle: Це відкрите програмне забезпечення для створення віртуальних навчальних середовищ. Воно надає можливість розміщувати навчальні матеріали, завдання, спілкуватися зі студентами та проводити онлайн-тести.

Blackboard: Ця програма надає комплексні рішення для дистанційного навчання, включаючи віртуальні класи, спільну роботу над завданнями, електронну реєстрацію та інші функції.

Zoom: Платформа веб-конференцій, яка дозволяє викладачам проводити онлайн-лекції, зустрічі та спілкуватися зі студентами в режимі реального часу.

Microsoft Teams: Ця програма об'єднує комунікаційні і колаборативні інструменти, що дозволяють студентам та викладачам спілкуватися, співпрацювати над проектами та проводити відеоконференції.

Google Classroom: Інструмент, який дозволяє вчителям створювати віртуальні класи, розміщувати матеріали, стежити за прогресом студентів та забезпечувати спілкування.

Kahoot: популярна інтерактивна платформа для навчання, яка дозволяє створювати ігрові вікторини, опитування та головоломки для залучення студентів до процесу навчання. Програма Kahoot надає можливість вчителям створювати свої власні інтерактивні завдання або використовувати готові шаблони, які включають питання з варіантами відповідей.

Ці програми є лише деякими з багатьох доступних на ринку, і кожна з них має свої особливості та функціональні можливості, які допомагають

впроваджувати віртуальне навчання та дистанційну освіту.

До прикладу в нашому Університеті Григорія Сковороди в Переяславі найзастосовуванішими програмами спрямованими на створення віртуальних навчальних середовищ, використання веб-конференцій та дистанційного навчання є Moodle, Microsoft Teams, Zoom та Kahoot та багато інших.

Кожен учасник освітнього процесу вузу має власну корпоративну пошту та логін з паролем для доступу до освітніх матеріалів з будь якого місця перебування. Адже, Microsoft Teams – це колаборативна платформа для комунікації, співпраці та організації робочих процесів. Вона розроблена компанією Microsoft і надає широкі можливості для комунікації, спільної роботи над проектами, організації зустрічей та багато іншого.

Ось детальний опис функцій та можливостей програми Microsoft Teams:

– надає можливість обмінюватися повідомленнями у вигляді тексту, відеозв'язку та аудіокомунікації. Користувачі можуть створювати групові чати, спілкуватися один на один або в рамках команди. Вбудовані функції спілкування включають емодзі, файли, зображення та інші медіафайли.

– надає можливість обмінюватися повідомленнями у вигляді тексту, відеозв'язку та аудіокомунікації (рис. 2).

– можна створювати та редагувати документи, таблиці, презентації та інші файли в режимі реального часу. Вбудовані інструменти спільної роботи дозволяють бачити зміни, коментувати, відстежувати версії та вирішувати завдання разом з колегами (рис. 3).

– має інтеграцію зі службою Microsoft Planner, що дозволяє створювати, призначати та відстежувати завдання в рамках команди. Можна створювати календарі, планувати зустрічі, встановлювати терміни та керувати ресурсами проекту.

– інтегрований з іншими продуктами та сервісами Microsoft, такими як SharePoint, OneDrive, Outlook та інші. Це дозволяє легко обмінюватися файлами, отримувати сповіщення про події та організовувати робочі процеси в єдиному середовищі.

– забезпечує високий рівень безпеки даних та конфіденційності. Вона має функції керування доступом, захисту інформації та інші заходи для забезпечення безпеки користувачів та даних.

Microsoft Teams є потужним інструментом для комунікації та спільної роботи в освітніх установах, бізнесі та різних командних проектах. Вона дозволяє зблизити віддалені команди, полегшує спілкування та співпрацю та забезпечує ефективну організацію робочих процесів.

Впровадження ігрових технологій на заняттях не тільки вирішує проблему мотивації студентів, але також є ефективним інструментом для

Рис. 2. Спілкування в команді на платформі Microsoft Teams

(Ресурс: власна розробка)

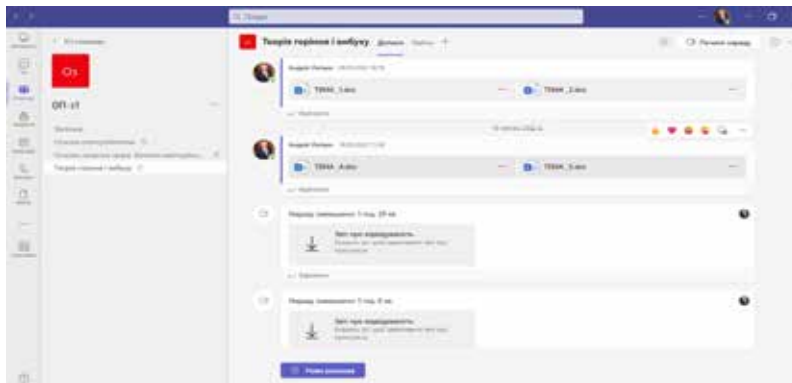

Рис. 3. Документи в команді на платформі Microsoft Teams

(Ресурс: власна розробка)

активізації, узагальнення та закріплення знань. Один із прикладів використання нових інформаційних технологій – платформа Kahoot!. Використання цієї платформи допомагає використовувати електронні ресурси для діагностики знань студентів у інтерактивній формі. Kahoot! – це інноваційний сервіс для створення онлайн вікторин, тестів та опитувань. Студенти можуть відповідати на тести, створені викладачем, з використанням планшетів, ноутбуків, смартфонів, тобто з будь-якого пристрою з доступом до Інтернету. Завдання, створені в Kahoot!, можуть містити фотографії та відеофрагменти. Для участі у тестуванні студентам достатньо відкрити сервіс та ввести PIN-код, який викладач надає зі свого комп'ютера. Варіанти відповідей представлені різними геометричними фігурами. Крім вікторин та опитування, за допомогою Kahoot! можна запускати дискусії, розпочавши обговорення з одного питання, або провести опитування з кількох питань, а потім розпочати дебати. А також однією з особливостей Kahoot! є можливість дублювати та редагувати тести, що дозволяє викладачу економити багато часу.

Безпосередньо викладі нашого університету, ідучи в ногу з розвитком інтерактивних технологій намагаються зробити навчання не лише «буденним» а і захопливим та цікавим для студентів. Тож, дуже часто, за основу використовують платформи Kahoot!. Викладач створює квіз, вікторину або опитування на Kahoot, а потім запускає його під час заняття. Студенти можуть підключитися до гри за допомогою своїх мобільних пристроїв або комп'ютерів, вводити свої відповіді на питання та змагатися між собою за кращий результат.

Особливими рисами програми Kahoot є:

- **Інтерактивність:** Користувачі активно залучаються до навчання через групову взаємодію та змагання (рис. 4).

- **Персоналізація:** Викладачі можуть створювати власні квізи, використовувати зображення, відео та аудіофайли для створення цікавих запитань (рис. 5).

- **Оцінювання:** Викладачі можуть отримувати звіти про успішність студентів та оцінювати їхні знання (рис. 6, 7).

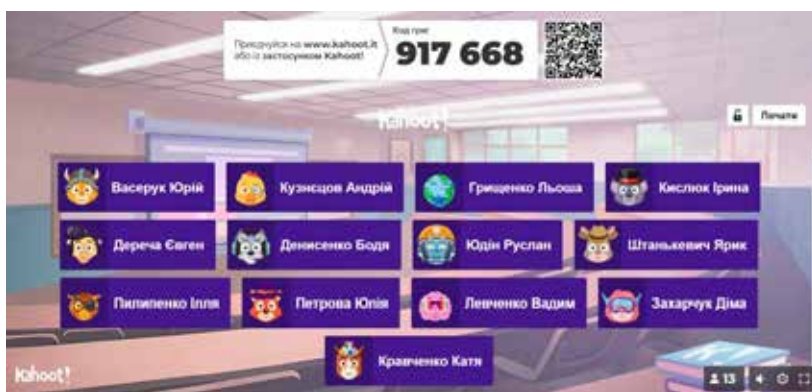

Рис. 4. Групова взаємодія на платформі Kahoot

(Ресурс: власна розробка)

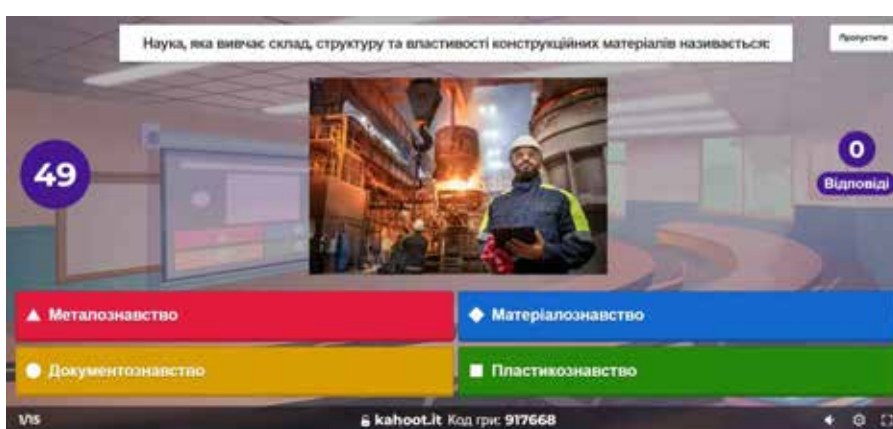

Рис. 5. Опитування на платформі Kahoot

(Ресурс: власна розробка)

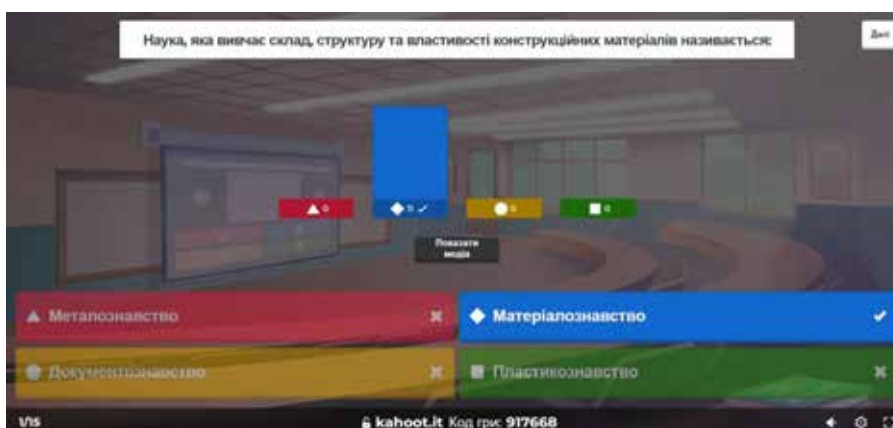

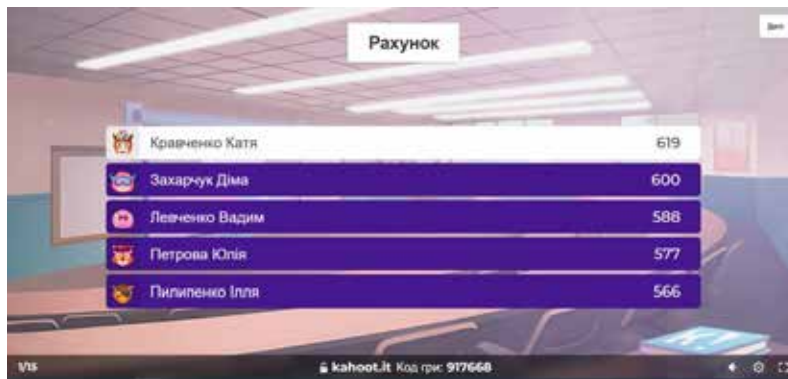
Рис. 6. Звіт про успішність

(Ресурс: власна розробка)

– *Спільнота*: Користувачі можуть використовувати готові квізи, розроблені іншими викладачами, або обмінюватися своїми створеними завданнями з іншими вчителями.

Kahoot став популярним інструментом навчання, особливо для активізації занять,

оцінювання знань та залучення всіх учасників освітнього процесу, зокрема здобувачів до навчального процесу. Він є доступним як веб-платформа, так і мобільний додаток, що дозволяє використовувати його в різних освітніх контекстах.

Рис. 7. Звіт після закінчення опитування на платформі Kahoot

(Ресурс: власна розробка)

Рис. 8. Інтерфейс навчально-методичного комплексу (окремого освітнього компоненту)

(Ресурс: власна розробка)

Але, хотілося зупинитися на системі Moodle, яка є ефективним засобом інтеграції традиційного та дистанційного навчання у ЗВО що вміщує всі навчально-методичні комплекси усіх освітніх компонентів нашого університету (рис. 8).

Завдяки використанню системи Moodle у навчальному процесі, учасники цього процесу отримують ряд можливостей та переваг:

Для викладача:

- Існує можливість мати навчально-методичне забезпечення дисципліни у структурованій формі.
- Забезпечується зручний інструмент для обліку та контролю навчальної діяльності студентів.
- Можливість використання текстових, графічних, аудіо- та відеоматеріалів при організації навчального процесу.
- Забезпечується швидка і зручна можливість змінювати, розширювати, доповнювати та коригувати навчально-методичні матеріали (комплекс) дисципліни.
- Можливість організувати комп'ютерне тестування для контролю знань студентів з використанням різних типів запитань.

– Забезпечується програмне забезпечення, що захищене від несанкціонованого доступу, змін та пошкодження (знищення).

– Надається програмне забезпечення для виконання науково-методичних розробок згідно з власними вибором, послідовністю та темпом, тощо.

Для студента:

- Забезпечується доступ до логічно структурованого та укомплектованого навчально-методичного матеріалу, що поліпшує умови для самостійного опанування змісту дисципліни.
- Надаються засоби для самоконтролю та виконання завдань, а також їх оцінювання незалежно від впливу людського фактору (викладача).
- Існує можливість особистої участі та допомоги викладача з комп'ютерним забезпеченням навчального процесу.
- Можливість дистанційного опанування навчального матеріалу.
- Можливість складання заліково-екзаменаційної сесії.

Після аналізування вищевикладеного матеріалу можна зазначити, що процес навчання

з використанням системи Moodle має декілька переваг, які сприяють впровадженню основних методичних принципів:

– *Достатній мотиваційний потенціал*: Moodle надає можливість стимулювати студентів до активної навчальної діяльності.

– *Індивідуальність*: Студенти мають можливість самостійно обирати темп навчання.

– *Гнучкий графік навчання*: Студенти можуть створювати власний графік навчання, відповідний їх зручному часу та обставинці, як в Україні так і за кордоном.

– *Самоконтроль*: Можливість самостійно контролювати свій навчальний прогрес.

– *Динамічний доступ до інформації*: Забезпечується зручний та швидкий доступ до необхідної навчальної інформації.

– *Конфіденційність*: Забезпечується збереження конфіденційності навчальної діяльності та особистих даних.

Отже, підводячи підсумки хочемо наголосити, що сучасні тенденції трансформаційних змін у закладах вищої освіти України в умовах цифровізації насправді мають великі перспективи і можуть впливати на систему освіти в різних аспектах. Ось кілька напрямків, на які ці тенденції можуть впливати:

– *Зміна формату навчання*: Цифрові технології надають можливість впровадження дистанційного навчання, онлайн-курсів та відкритих освітніх ресурсів. Це дозволяє студентам займатися навчанням у будь-який зручний для них час і місце, а також розвивати самостійність та гнучкість у навчальному процесі.

– *Покращення доступності освіти*: Цифрові технології дозволяють знизити бар'єри щодо доступу до освіти, особливо для тих, хто має обмежені можливості фізичного доступу до учбових закладів. Вони також забезпечують можливість навчання на віддаленому чи малоосвіченому території.

– *Інтерактивність та залучення*: Цифрові технології надають широкі можливості для впровадження інтерактивних методів навчання, таких як віртуальна реальність, інтерактивні платформи та соціальні медіа. Це сприяє активній залученості студентів у процес навчання, збільшенню мотивації та покращенню засвоєння матеріалу.

– *Особистісно-орієнтоване навчання*: Цифрові технології дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб та рівня підготовки кожного студента. Завдяки аналізу даних та персоналізованому підходу, студенти можуть отримувати індивідуальні рекомендації та матеріали, які відповідають їхнім потребам і сприяють ефективному навчанню.

– *Розвиток цифрових компетенцій*: Уміння працювати з цифровими технологіями стає все важливішим у сучасному світі. Цифровізація вищої

освіти сприяє розвитку цифрових компетенцій у студентів, що є важливим для їхнього подальшого працевлаштування та успіху в професійній діяльності.

Ці тенденції можуть впливати на систему освіти, сприяючи її модернізації, покращенню якості навчання та забезпеченню більш гнучкого та індивідуалізованого підходу до студентів. Однак, важливо забезпечити відповідну підготовку викладачів та інфраструктуру для успішної інтеграції цифрових технологій у навчальний процес.

Висновки. У закладах вищої освіти України активно впроваджуються цифрові технології з метою поліпшення якості навчання та адаптації до сучасних викликів. Розробка та впровадження програм, спрямованих на інтеграцію цифрових інструментів у навчальний процес, забезпечують широкі можливості для студентів та викладачів. Системи управління навчальним процесом, такі як Moodle, та платформи для дистанційного навчання, наприклад Zoom чи Microsoft Teams, дозволяють забезпечити зручний доступ до навчальних матеріалів, взаємодію між учасниками навчального процесу та ефективно оцінювання знань.

Ігрові технології, такі як Kahoot, використовуються для підвищення мотивації студентів та активізації навчального процесу. Використання цифрових платформ у навчанні дозволяє персоналізувати навчальний процес, залучити студентів до активної участі та розвинути цифрові компетенції, що є важливим у сучасному світі. Однак для успішної інтеграції цифрових технологій у навчальний процес необхідно забезпечити відповідну підготовку викладачів та створити відповідну інфраструктуру, враховуючи потреби та індивідуальні особливості студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: the Conceptual Reference Model / Riina Vuorikari, Yves Punie, Stephanie Carretero, Lieve Van den Brande. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2016. 44 p.
2. Carretero Stephanie, Vuorikari Riina, Punie Yves DigComp 2.1 The Digital Competence Framework for Citizens. With eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2017. 48 p.
3. Redecker Christine European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / ed.: Yves Punie. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*, 2017. 95 p.
4. Кіндратець О. Проблеми цифрової трансформації освіти: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства»*, 2019. С. 59–60.
5. Кучерак І. В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 2. С. 91–94.

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 68

Том 1

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 22,63. Ум. друк. арк. 22,55.
Підписано до друку 27.02.2024. Замов. № 0324/211. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.